

POLIS

REVISTĂ DE ȘTIINȚE POLITICE

Volum XII, Nr. 3 (45), Serie nouă, iunie-august 2024

Revista POLIS
©Facultatea de Științe Politice și Administrative
Universitatea „Petre Andrei” din Iași
ISSN 12219762

SUMAR

EDITORIAL	7
Puterea fără politică? Criza reprezentării, povara populismului și tentația autocrației	7
Radu CARP	
REVIRIMENTUL SUVERANISMULUI ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ	17
„Asceza politicului”. Secolul democrației între virtutea liberală și viciul antipolitic	17
Fabrizio FIUME	
Naționalismul și conceptul de identitate în gândirea din tinerețe a lui Max Weber	31
Angelo CHIELLI	
Suveranismul ca reacție identitar-culturală la globalizare	39
Constantin ILAȘ	
De la Vest la Est: răspândirea populismului și a mișcărilor extremiste. Consecințe pentru Uniunea Europeană în contextul războiului din Ucraina	81
Laurențiu PLEȘCA & Laura-Maria VASILACHE	
Rețelele sociale și mecanismele de alimentare a curentelor suveraniste	103
Georgeta CONDUR	
Suveranitatea alimentară, cetățenia participativă și formarea comunității în experimentele de întoarcere la origini	119
Gabriella FALCICCHIO	
Drama mioritică și ambițiile suveraniste în politica românească	127
Anton CARPINSCHI	
Bazele național-comuniste ale suveranismului românesc actual	145
Cristian BOCANCEA	
Sursele intelectuale ale populismului suveranist din România contemporană, de la comunism la postcomunism	157
Daniel ȘANDRU	

Național-comunismul românesc și reinterpretarea sa de către Alianța pentru Unirea Românilor (AUR)	183
Sabin DRĂGULIN	
De ce (nu) apărăm statul de drept în fața extremismului? România – studiu de caz	195
Alexandru MURARU	
INTERVIU	213
Valentin NAUMESCU: „Suntem la un nivel cert de alertă în ceea ce privește valul suveranismului și naționalismului”	213
Interviu realizat de Sorin BOCANCEA	
VARIA	219
Cum a creat CNSAS un „caz Sorin Antohi”. Hărțuirea morală a intelectualului ieșean	219
Gabriel ANDREESCU	
Coordonate ale modernității românești. Note în marginea lucrării <i>De la romantism la național-comunism...</i>	247
Liviu NEAGOE	
De la stânga la dreapta, sau puterea prin discurs în perioada postbelică	279
Alexandru MAMINA	
Serviciile publice și guvernanta corporativă. Noi reglementări naționale	295
Sorin BRAȘOVEANU	
Securitatea alimentară din România în contextual mișcărilor de protest ale fermierilor. Percepții și dezvoltări curente în sectorul agricol 2022-2024	313
Edith-Iuliana MĂNĂLĂCHIOAEI	
Inegalitatea de gen în carierele academice italiene. Academia ca loc al rezistenței sau al schimbării?	349
Alessandra DESIDERATO	
Câteva aspecte sociale și educaționale ale culturii femeilor în Albania secolului XX	365
Vittoria BOSNA	
EVENTIMENT	375
Viitorul sună bine: <i>Legal Academy</i>, ediția a șasea	375
Cristi DANILEȚ	

RECENZII	387
O reinterpretare a istoriei	387
Doru TOMPEA	
Florin Grecu, Arhitectura politică a primului partid unic din istoria României: Frontul Renașterii Naționale	393
Valentin GHEONEA	
Note despre autori	397
Instrucțiuni pentru autori	407
Instructions to authors	410

EDITORIAL

Puterea fără politică? Criza reprezentării, povara populismului și tentația autocrației

**[Power without politics? The crisis of representation,
the burden of populism and the temptation of autocracy]**

Radu CARP

Abstract: *For a long time, politics was part of a daily order in the West and was completely forbidden in the East. Democratization brought political parties and opposed perspectives. The perspective on politics, so different until 1989 in the East and in the West, converged now - politics is not considered anymore as fundamental or even useful. The diversity of political opinions is speculated once again by those who are against democracy. In the past, neglecting it brought fascism and communism to power. Nowadays, it is very common to draw a distinction between power and politics: power became powerful, politics became weak. Everywhere in Europe the illusion is that drawing politics out from the power domain could lead to an advance of democracy. Therefore, politics lost its perception as being fundamental for the destiny of men. How we can get a balance between power and politics and how politics could be reconsidered as a fundamental element of each society are questions addressed by this article.*

Keywords: *democracy, destiny, illiberal, politics, populism, power*

În Europa actuală, țările din Est și cele din Vest sunt din ce în ce mai integrate din punct de vedere economic, iar din punct de vedere politic această integrare este prezentă în cotidian: alegerile pentru Parlamentul European care au avut loc pe data de 9 iunie 2024 au arătat că există asemănări foarte mari în toate cele 27 de state membre. Există de regulă par-

tide de centru-dreapta și de centru-stânga, cu tradiție, partide care fac parte din așa-zisul *mainstream*. Există de asemenea partide populiste de dreapta sau de stânga care ocupă partea extremă a eșichierului politic. Există partide de centru care încearcă să depășească dihotomia stânga-dreapta, fiind adepte ale devizei lui Emmanuel Macron din 2017 – *en*

même temps –, în același timp de dreapta și de stânga. Există și partide ecologiste care se simt foarte confortabil în zona de stânga – deși acestea din urmă nu sunt uniform distribuite în Europa. Există și partide care vor să reprezinte doar un segment din electorat – cum ar fi Mișcarea Fermierilor Cetățeni din Olanda.

Diversitatea partidelor politice poate aparent să descurajeze orice analiză; în realitate, apartenența la grupurile politice europene este în 2024 mult mai clară decât în 2019 sau decât oricând altcândva. Alegătorul național nu cunoaște de regulă aceste aspecte, având senzația că țara sa se află în fața unui fenomen unic și irepetabil în alte țări.

Chiar dacă această convergență politică își face simțită prezența, există un aspect în legătură cu care diferențele au persistat mult timp dar s-au estompat recent. Este vorba despre percepția puterii. În anii 1970, un autor italian, Guido Morselli scria „Oamenii politici au nevoie de politică mai mult decât politica are nevoie de oameni politici”¹. Multă vreme, politicul a făcut parte din cotidianul occidental, existând opinia larg împărtășită că ghidează destinele individuale; prin urmare, modelarea sau acceptarea propriului destin depinde în manieră decisivă de politic. De aici, participarea în masă în cadrul partidelor politice în Occident, extinderea participării politice dincolo de ceea ce se gândea inițial.

Maurice Duverger descria, în 1951, în *Les partis politiques*², structura unui partid politic, insistând

pe diferența între membru și simpatizant. De atunci, nucleul dur al partidelor s-a extins foarte mult în Occident, simpatizanții devenind membri, iar membrii inițiali devenind elita de la conducerea acestor partide. Deoarece în acea perioadă exista conștiința luptei între democrație și totalitarism, terenul a fost fertil pentru partidele *mainstream* care au atras nu numai voturi, ci și o simpatie reală, transformată în opțiunea de a deveni membru sau de a milita public în favoarea unui partid. Totul devenise politică – iar politica nu dezamăgea aproape niciodată.

În același timp, în Est, politica era exilată, anihilată total din viața cotidiană a cetățenilor. Regimurile comuniste au avut ca scop eliminarea oricărei divergențe de opinii bazată pe politică. Nu putea exista decât un singur partid și o singură ideologie. Din acest motiv, opoziția la aceste regimuri a trebuit să fie trans-ideologică. Lipsei forțate a opiniilor nu i se putea opune decât pluralitatea maximă de opinii. De exemplu, în Polonia, mișcarea *Solidaritatea* a fost o umbrelă largă pentru liberali, conservatori, social-democrați, într-o nedeterminare specifică mai degrabă unui tip de ante-politică. Abia ulterior, după trecerea la democrație, avea să se dovedească faptul că *Solidaritatea* avea mai multe atitudini față de politică. Așa a fost posibil ca narațiunea expusă de Lech Walesa să nu mai fie cea a fraților Kaczynski, ba chiar să devină contrară, în așa fel încât PiS să fie un partid iliberal care se pretinde a fi conservator și se re-

vendică din *Solidaritatea*, dar care oferă o viziune a trecutului recent total opusă celei a altor lideri ai *Solidarității*. În alte țări în care opoziția la regimul comunist nu a îmbrăcat aceeași formă radicală, cu atât mai mult alternativa la comunism nu a fost descrisă ca fiind o ideologie anume, ci pur și simplu a fost vorba de o concepție foarte largă și difuză despre democrație.

Democrația aduce cu sine partide politice, opinii contrare, divergențe de idei, programe politice diferite, viziuni opuse asupra societății. Dacă nu există un fundal adecvat pentru a explica faptul că stabilitatea și prosperitatea se nasc tocmai din înfruntarea contrariilor, din existența mai multor alternative, instaurarea unei democrații devine un eșec.

Să ne imaginăm pentru un moment că există o țară în care democrația nu a existat niciodată, fiind vorba de o continuitate neîntreruptă a unui regim absolutist, în care noțiunea de partid politic nu există. Există asemenea țări sau totul rămâne un simplu exercițiu intelectual? Japonia de după Restaurarea Meiji a avut parte de facțiuni care s-au constituit în partide politice, cel mai vechi fiind *Aikoku Koto*, Partidul Patrioților, înființat în 1873. Desigur, partide în adevăratul sens al cuvântului au apărut în Japonia abia după 1945, dar merită observat că existența unor clivaje a contat foarte mult în apariția a mai multe opinii divergente despre societate, conturate în jurul unor partide politice.

Există însă și țări în care puterea absolută nu a trecut printr-o astfel de

reformă, iar instaurarea democrației a venit foarte târziu, fiind greu de explicat și implicit de pus în aplicare. Un asemenea caz există: Bhutan. Monarhie absolută, o țară izolată, chiar în mai mare măsură decât Japonia, Bhutan a organizat primele alegeri libere abia în 2008. Filmul *Călugărul și arma* (2023) descrie ce s-a întâmplat înaintea primelor alegeri libere: cetățenii Bhutan nu înțelegeau de ce trebuie să existe partide care să se contracizeze, de ce nu mai pot conta pe puterea absolută a unei dinastii care s-a dovedit a fi discretă, dobândind din acest motiv reputația de a face parte din ordinea divină care trebuie respectată. Cetățenii din Bhutan nu înțelegeau de ce viața lor liniștită se transformă dintr-o dată într-o perpetuă confruntare electorală. Democrația, alegerile în special, aduc după sine aparent haosul. Pentru cine nu înțelege exact cum se manifestă fenomenul puterii, poate fi vorba într-adevăr de haos. Pentru cine cunoaște în mod adecvat ce este puterea, acest haos este o concesie minimă pentru a putea trăi în libertate, nu doar în liniște – o tăcere care este, de fapt, doar o acalmie aparentă.

Revenind la percepția asupra politicii, diferită timp de decenii în Est și Vest, trebuie spus că atât Vestul, cât și Estul Europei s-au schimbat radical față de perioada pe care o aminteam. În Vest, politica nu a mai fost considerată ca fiind motorul indispensabil al micilor realizări cotidiene. În Est, politica a trăit un moment de glorie la începutul anilor 1990, manifestat prin confruntări electorale

de amploare, expansiunea media, apariția dezbatelor politice etc. Exact atunci când în Italia publicul devenea dezinteresat de politică, după scandalurile de corupție de la începutul anilor 1990, într-o țară precum România politica făcea ravagii. La fel ca și în Bhutan, multe familii s-au certat iremediabil de pe urma simpatiilor politice diferite dar amintirea nefastă a comunismului (spre deosebire de perioada de stabilitate combinată cu izolare din Bhutan, percepută unanim pozitiv) a făcut ca rapid să existe un consens în favoarea ideii potrivit căreia haosul specific democrației este pe departe de preferat tăcerii forțate și lipsei de opinii contrare în public specifice regimurilor autoritare.

Marea problemă este însă că această diversitate care aparent ar descrie un haos este subtil speculată de forțele care se opun democrației. În anii 1920, Carl Schmitt se întreba care este de fapt utilitatea Parlamentului atunci când singurul rezultat este o avalanșă de discursuri retorice și nicio măsură concretă în beneficiul cetățenilor: „Convingerea sau încrederea în parlamentarism este de asemenea bazată pe o încredere mai principială în discuție și transparență. Însă această afirmație este validă doar dacă discuția publică este luată în serios și pusă în aplicare”³.

Această întrebare a fost rafinată până la ultimele consecințe, formalizată și transformată în dogmă politică atât de regimurile fasciste, cât și de cele comuniste. Este de-a dreptul fascinant să observăm că aceeași între-

bare continuă a fi pusă, deși regimurile care au acționat împotriva democrației, pretinzând a oferi o alternativă – consens vs. haos – au eșuat lamentabil. În prezent, partidele populiste, de extremă dreapta sau de extremă stânga, pun aceeași întrebare: nu cumva este mai bine să fie suprimată această diversitate de opinii în beneficiul unui consens care este de fapt o iluzie vândută ca fiind un fapt cert, un ideal care poate fi realizat?

Ce fenomen a făcut posibil ca, după ce am traversat deșertul în Europa prin exercitarea puterii de către regimuri autoritare, după ce lipsa democrației a fost resimțită la modul concret, pare că ne întoarcem în anii 1930, atunci când erau puse la îndoială instituții democratice și când separația puterilor era considerată ca fiind un ultim bastion al gândirii burgheze, liberale a secolului 18? Explicația rezidă, în opinia noastră, în disocierea din ce în ce mai prezentă între putere și politică.

Puterea, potrivit lui Marco Follini, a devenit mai puternică, iar politica mai slabă⁴. Nivelul de participare politică, manifestat prin apartenența la partide, a scăzut constant. De asemenea, încrederea cetățenilor că politica le poate influența decisiv destinul nu mai este atât de pregnantă. S-a produs un fenomen similar cu cel al religiei: secularizarea a fost urmată, în paralel, de golirea de sens a politicii. Am putea numi acest fenomen de-politizare? Ar fi greșit a utiliza un asemenea termen care descrie doar o singură fațetă a fenomenului. Devalo-

rizarea politicii a îmbrăcat forma apariției mitului tehnocrat și, în paralel, a mitului populist. Două extreme care sunt de fapt forme ale aceluiași fenomen.

Politica a devenit în mare parte tehnocratică, din motive obiective. Oamenii politici nu pot rezolva probleme de politici publice din ce în ce mai complexe și, din acest motiv, apelează la experți, la o întregă categorie de „tehnocrați” care oferă garanția cunoașterii și deopotrivă a neutralității politice. Treptat, puterea a fost ocupată de „tehnocrați”, oamenii politici ocupând doar poziții de vârf sau rezumându-se la activitatea pentru care au fost aleși (primari, parlamentari, etc.). Cealaltă parte a monedei este populismul, credința că doar oamenii politici pot răspunde la nevoi care sunt doar de natură politică. De fapt, afirmă populații, toate nevoile noastre au o natură politică, prin urmare, nu există loc pentru „tehnocrați”. În realitate, avem nevoi care pot fi rezolvate prin politici publice care necesită o cunoaștere tehnică dincolo de nivelul unui om politic dar și nevoi pur politice, pentru care omul politic este necesar și suficient, după cum ne-a arătat încă din 1943 David Mitrany în lucrarea *Un sistem de pace operativ*⁵.

Democrația reprezintă de fapt un compromis rezonabil între viziunea „tehnocrată” și cea eminentemente politică. Aceasta înseamnă că, paradoxal, un gram de tehnocrație și un alt gram de populism nu sunt incompatibile cu democrația, ci dimpotrivă. Or, acest aspect este greu de explicat, în con-

dițiile în care politica nu mai este strict legată de putere, într-o perioadă în care privim puterea ca pe un teritoriu care trebuie doar limitat, iar politica drept un instrument care trebuie îngădit cu toate avaturile imaginabile ale corectitudinii politice.

Este populismul un ingredient necesar al democrației? Altfel spus, democrațiile iliberale rămân democrații? András Sajó a argumentat recent că o democrație de succes bazată pe statul de drept combină elemente liberale cu elemente iliberale, cel puțin la nivelul Constituției⁶. Teoria *Raggione di Stato / Raison d'Etat* este poate cel mai bun exemplu în acest sens. O democrație are nevoie de mecanisme pentru a-și proteja secretele, oferind în același timp maxim acces la informațiile de interes public. Un stat poate acorda unei Biserici titlatura de Biserică de Stat, oferind simultan în cel mai înalt grad libertate religioasă. Un stat poate pretinde în mod legitim loialitate din partea funcționarilor publici și să acționeze foarte suplu și eficient. O democrație poate impune un prag electoral pentru intrarea în Parlament, ceea ce înseamnă că nu toate partidele care participă la alegeri vor căpăta mandate, fără ca viața democratică să fie afectată. Proprietatea este afectată de obligații și uneori pot fi făcute exproprieri în numele interesului public, fără ca esența acestui drept fundamental să fie afectată.

Paradoxul politicii este că, tocmai datorită toleranței, democrația liberală acomodează anumite alegeri iliberale. O democrație este tolerantă față de

populism și față de „tehnocrație”, oferind soluții de acomodare, atâta vreme cât esența ei nu este pusă în discuție. Partidele populiste care militează pentru o formă de democrație iliberală sunt lăsate să participe la alegeri, chiar și atunci când se află sub o strictă supraveghere din partea statului (vezi cazul AfD în Germania). „Tehnocrații” nu sunt considerați un pericol, ci dimpotrivă, chiar și atunci când se exprimă pentru restrângerea opiniilor oamenilor politici care au fost aleși. Democrația înseamnă într-adevăr toleranță față de intoleranță, până la punctul în care intoleranța devine riscantă la adresa democrației.

Deși Vestul și Estul erau pe poziții diametral opuse până în 1989 – supralicitarea, respectiv sublicitarea politicii – în prezent diferențele s-au estompat. Peste tot în Europa se manifestă iluzia potrivit căreia îndepărtarea politicii din spațiul puterii duce la un plus de democrație ori că, dimpotrivă, „politizarea” în exces a puterii duce la un avans în direcția democrației. Pretutindeni asistăm la aceleași fenomene: personalizarea în exces a politicii care duce la ceea ce Martin Wolf numește „dezinstituționalizarea” politicii⁷ și la lipsa de încredere în mecanismul reprezentării politice care se manifestă prin scrutinuri electorale, ceea ce duce la prezență redusă la vot, delegitimarea celor aleși și, în final, la multiple „degenerări” ale democrației, potrivit lui Charles Taylor⁸.

Consecința directă a acestei iluzii este că politica și-a pierdut percepția de factor decisiv în destinul omului,

urmând, în mod paradoxal, așa cum am afirmat, același drum parcurs de religie. Să luăm drept exemplu una dintre cele mai concrete virtuți ale unui cetățean: dragostea de patrie. Patriotismul nu este în niciun caz o formă de naționalism, așa cum a demonstrat de atâtea ori magistral Maurizio Viroli în scrierile sale⁹. În viziunea „tehnocratică”, această virtute devine un viciu, iar în loc nu trebuie pus nimic – tehnica ne ajută să trecem peste orice fel de obstacol. În viziunea populistă, virtutea patriotismului se transformă într-o pseudo-virtute, cea a identității naționale, gândită ca fiind excludere a tuturor celorlalte identități. Ce înțeleg cetățenii din exprimarea acestor viziuni fundamentale diferite? Cea mai la îndemână atitudine este a considera politica responsabilă de negarea unei virtuți veritabile și a cere ca politica să fie exercitată cât mai departe de „sanctuarul” puterii.

Există și o consecință a consecinței. Din moment ce politica este percepută ca un element destabilizator al funcționării democrațiilor, își fac apariția, inevitabil, false ideologii care populează spațiul puterii, „epurat” de politică. Partidele iliberale se auto-proclamă „conservatoare” sau adaugă abuziv termenul „libertate” (VVD – *Partij voor de Vrijheid* / Partidul pentru Libertate, al lui Wilders în Olanda, sau FPÖ – *Freiheitliche Partei Österreich* / Partidul Libertății din Austria), partidele digitale se identifică cu „liberalismul” dar sunt denumite din afară drept „progresiste”, ecologia devine o

temă acaparată de partide cu orientări de stânga când, de fapt, poate sta și la baza unor orientări conservatoare (după cum a arătat Roger Scruton¹⁰) etc. Confuzia ideologică nu este așadar altceva decât o altă fațetă a „depolitizării” puterii.

Pledoaria noastră nu este în favoarea unei „politizări” excesive a puterii. Am fost martori ai unor perioade nefaste în care politica se suprapunea perfect cu fenomenul puterii. Orice decizie era politică, fără a cunoaște exact nevoile cetățenilor. Politizarea excesivă a dus la monopoliuri economice, la disfuncționalități ale societății în ansamblu, la clientelism, la marginalizarea profesioniștilor și la exercitarea puterii strict pe baza apartenenței politice la un partid sau altul.

Pentru a avea o relație echibrată între putere și politică, ar trebui să pomim de la recunoașterea unei moșteniri bune, care trebuie valorizată ca atare, a politicii în diverse contexte naționale. În Marea Britanie, Coroana (*The Crown*) a exprimat inițial doar o formă de exercitare a puterii politice, ca de altfel în toate monarhiile. Treptat, Coroana a început să semnifice și o legătură a cetățeanului față de stat: loialitatea față de Coroană nu înseamnă loialitatea față de un suveran sau altul, ci față de stat. În Franța, statul a început să se identifice cu serviciul public, ca expresie a triumfului iluminist; de aici, tendința de a tolera excesele statului, de a fi de acord cu rolul privilegiat al funcționarilor publici și al Consiliului de Stat. În SUA, puterea politică a însemnat explorarea frontierei cu

instrumentele statului: prin urmare, identitatea națională este definită în sens exclusiv sau inclusiv, în funcție de percepția depășirii frontierei ca fiind un fenomen limitat sau unul perpetuu. În România, există o neîncredere profundă față de stat, moștenită de pe timpul când statul funcționa exclusiv în interesul unei elite conducătoare foarte restrânsă. Toate acestea sunt consecințe ale relației dintre putere și politică la un moment dat în evoluția unei democrații. Nu pot fi ignorate aceste particularități care oferă o anumită unicitate funcționării democrațiilor. Este nevoie de toleranță în raport cu propria moștenire, cu condiția ca aceasta să fi jucat, chiar și într-un interval de timp limitat, un rol pozitiv.

Cum putem face ca politica să redevină, în cadrul unui proces exclusiv democratic, factorul principal de modelare a propriilor destine, pentru a revaloriza o realitate pe care de fapt nu o putem elimina decât cu prețul renunțării la democrație? În prezent, criza democrației nu mai este un fenomen izolat, ci unul care afectează fundamental toate regimurile politice. Ar trebui explicat mai bine că este nevoie de consens dar nu de un consens impus de sus, ci unul rezultat în urma consultării tuturor partidelor politice. Ar trebui spus că disputele politice nu sunt sau nu ar trebui să fie personale, ci bazate pe viziuni antagonice care au un punct comun, respectarea regulilor jocului democratic. Ar trebui ca cei care decid să facă pasul în direcția asumării identității unui partid politic să nu fie automat

considerați vinovați de toate relele pe care acel partid politic le întruchipează în conștiința publică. Ar trebui ca dezbaterile politice să nu fie exclusiv ale oamenilor politici, ci deopotrivă ale celor implicați și neimplicați în politică. Ar trebui ca mass-media să respingă tentația generalizărilor pripite „toți oamenii politici sunt hoți” și să nu cultive discursul populist – ratingul este expresia încrederii de lungă durată și nu a unor afirmații șocante de moment.

Este necesar, altfel spus, a restabili un echilibru între politică și putere. Politica nu poate epuiza fenomenul puterii, nu are resurse în acest sens, după cum nici puterea nu poate fi exercitată în mod abstract, ignorând tendințele politice existente la un moment dat în societate. Democrația înseamnă armonizarea puncte-

lor de vedere opuse și lipsa exceselor. Nu putem spera într-o „democratizare” abstractă, gestionată exclusiv „tehnocratic” și nu ne putem mira de fiecare dată când un astfel de efort eșuează. Putem însă spera într-o democratizare reală, bazată pe înțelegerea asemănărilor, a diferențelor și a respectului reciproc – un efort la care sunt chemați să participe toți cetățenii, indiferent de felul în care se raportează la politică. Neîncrederea în democrație este de fapt neîncrederea în capacitatea politicii de a genera rezultate vizibile pentru fiecare dintre noi. Nu avem deocamdată instrumente pentru a trata „cancerul” pe care îl reprezintă această formă de neîncredere dar măcar dispunem de toate instrumentele pentru a pune un diagnostic corect.

Note

- ¹ Guido MORSELLI, *Il comunista* (1976), Adelphi, 9a edizione, Adelphi, Milano, 1991.
- ² Maurice DUVERGER, *Les partis politiques* (1951), Seuil, Paris, 1992.
- ³ Carl SCHMITT, *The Crisis of Parliamentary Democracy* (1926), The MIT Press, 1988.
- ⁴ Marco FOLLINI, *Si il potere si mangia la politica*, Limes no. 4/2024, pp. 127-131.
- ⁵ David MITRANY, *Un sistem de pace operativ*, traducere de Laura Cornelia Ciutina, Vladimir Lazurca, Marcela Țușcă, Presa Universitară Clujeană, Cluj, 2023.

- ⁶ András SAJÓ, *Ruling by Cheating. Governance in Illiberal Democracies*, Cambridge University Press, 2021.
- ⁷ Martin WOLF, *The Crisis of Democratic Capitalism*, Allen Lane, 2023.
- ⁸ Charles TAYLOR, „Degenerations of Democracy”, în Craig CALHOUN, Dilip Parameshwar GAONKAR, Charles TAYLOR, *Degenerations of Democracy*, Harvard University Press, 2022, pp. 18-47.
- ⁹ De exemplu, Maurizio VIROLI, *Din dragoste de patrie. Un eseu despre patriotism și naționalism*, traducere de Mona Antohi, Humanitas, București, 2002.
- ¹⁰ Roger SCRUTON, *Green Philosophy*, Atlantic Books, London, 2012.

Bibliografie

- FOLLINI, Marco, *Si il potere si mangia la politica*, Limes no. 4/2024, pp. 127-131.
- DUVERGER, Maurice *Les partis politiques* (1951), Seuil, Paris, 1992.
- MITRANY, David, *Un sistem de pace operativ*, traducere de Laura Cornelia Ciutina, Vladimir Lazurca, Marcela Țușcă, Presa Universitară Clujeană, Cluj, 2023.
- MORSELLI, Guido, *Il comunista* (1976), Adelphi, 9a edizione, Adelphi, Milano, 1991.
- SAJÓ, András, *Ruling by Cheating. Governance in Illiberal Democracies*, Cambridge University Press, 2021.
- SCHMITT, Carl, *The Crisis of Parliamentary Democracy* (1926), The MIT Press, 1988.
- SCRUTON, Roger, *Green Philosophy*, Atlantic Books, London, 2012.
- TAYLOR, Charles, „Degenerations of Democracy”, în Craig CALHOUN, Dilip Parameshwar GAONKAR, Charles TAYLOR, *Degenerations of Democracy*, Harvard University Press, 2022, pp. 18-47.
- VIROLI, Maurizio, *Din dragoste de patrie. Un eseu despre patriotism și naționalism*, traducere de Mona Antohi, Humanitas, București, 2002.
- WOLF, Martin, *The Crisis of Democratic Capitalism*, Allen Lane, 2023.

REVIRIMENTUL SUVERANISMULUI ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ

„Asceza politicianului”. Secolul democrației între virtutea liberală și viciul antipolitic

[“The Asceticism of the Politician” The century of democracy between liberal virtue and anti-political vice]

Fabrizio FIUME

„Economia constată existența unei probleme financiare, birocratice, monetare, oferă anatomia proceselor de producere a bogăției într-un moment istoric specific; dar observația rămâne pe terenul promisiunilor și al simptomelor”¹

Piero Gobetti

„...deși forțele pieței ajută la modelarea gradului de inegalitate într-o societate, politicile guvernamentale sunt cele care modelează forțele pieței.”²

Joseph R. Stiglitz

Abstract: *Accustomed to the thought of the 20th century as ‘the age of extremes’, that of the advent and triumph of - isms, we tend to forget that the 20th century was above all the century of democracy. The birth of the century’s most virtuous and long-lived daughter was, however, troubled and its infancy difficult: in addition to the challenge thrown at it by communism, fascism and, after the end of the Cold War, by the new populisms, democracy also had to face the risks induced by the tares that accompanied it from its gestation, also favouring its temporary fall in the thirty years of fire and lead that linked the beginning of the First to the end of the Second World War. Nowadays, when new threats lick it, while ancient wounds, never completely healed, risk to reopen, it is more than ever worth going back to its beginnings, to discover who, back then, had grasped the monstrous potential, but also the sublime ones, that accompanied the birth of the new era. Piero Gobetti, the intellectual, the anti-fascist hero, thus reveals to us not only the features of the clamorous fascist aggression, but also more subtle, and yet in turn lethal, evils that risked and risk suffocating the democratic dream, while also showing us the cure: to remember*

that politics begins and ends within the perimeter of human conscience; and that freedom is not a means but the ends, the only one worth fighting for.

Keywords: *antipolitics, fascism, populism, neoliberalism, Piero Gobetti.*

În ultimii ani, mai întâi în jargonul politic, apoi și în cel academic, termenul de *antipolitică* a devenit extraordinar de răspândit. Mișcarea a început atât de brusc și s-a dezvoltat cu o accelerație atât de marcată încât sugerează nașterea unui neologism, făcut absolut indispensabil de evoluția vremurilor. În realitate, cuvântul în sine exista deja, probabil încă din secolul al XVIII-lea³, dar trecerea sa de la o monedă antică și rară la o monedă actuală și hiperinflaționistă și-a schimbat natura – valoarea sa semantică – atât de mult încât ne permite nu doar să o luăm în considerare în mod efectiv ca neologism, dar și să interpretăm care sunt motivele care au dus la producerea lui, semnele unei schimbări sociopolitice radicale.

După cum am spus, totul s-a realizat într-o perioadă scurtă de timp; dacă la începutul secolului termenul mai putea fi înțeles în diverse sensuri, în deceniul următor s-a transformat într-un fel de sinonim pentru populism⁴: un populism prezentat, totuși, ca simplificat, caracterizat de granițe ideologice și mai neclare și însoțit de o judecată explicită de valoare negativă. Acest stigmat nu-l găsim în definiția originală a populistului, care în sine nu implică nici aprobare, nici condamnare, iar dacă este adevărat că poate fi trăit ca o insultă de către cei care nu se recunosc ca atare, este la fel de adevărat că un *narodnik* – cu-

vânt din care, nu întâmplător, termenul în sine provine – nu ar fi găsit nimic rău intenționat în el, de vreme ce n-ar fi auzit altceva decât să fie numit pe nume, la fel cum un militant al Partidul Poporului să fie numit peronist. Dimpotrivă, nicio organizație și niciun militant nu s-ar defini ca fiind antipolitici.

De fapt, termenul *antipolitică*, util în principal pentru a stigmatiza un adversar, a intrat pe deplin în arsenalul politic, ceea ce, de fapt, nu este deloc ciudat, având în vedere noua sa natură, în timp ce este cel puțin singular că a găsit imediat un succes similar în lumea academică, considerând că subiectivitatea sa extremă îl face de facto inaplicabil muncii analitice⁵. Merită precizat că, așa cum în politică s-a suprapus cu cuvântul *populist*, în editorialele marilor ziare și reviste majore, ca mai general în lumea intelectuală, a înlocuit – cu răutate, ca urmare a unei asonanțe evidente – expresia de *deviație politică antisistemică*. Totuși, opoziția sistemică/anti-sistemică a reprezentat o categorie utilă tocmai datorită obiectivității, clarității și caracterului neutru care o face un descriptor eficient: într-un regim republican, un monarh este antisistem; într-o monarhie, un republican este antisistem; într-o democrație constituțională, un fascist este antisistem, dar într-un regim fascist, un democrat este antisistem și.a.m.d.

Paradoxul este că însăși căutarea unui nou epitet care să identifice și să marcheze adversarii democrației relevă o criză substanțială a democrației: căutarea frenetică a unui *inamic extern* precum și răspunsul la o redefinire necesară a identității într-un mod pe cât de elementar pe atât de consolidat – *celălalt* ca instrument al primului proces de construcție a *noastră*, prin criteriul negativ al diferenței și al construirii unei granițe – ne-a împiedicat să vedem dușmanul care, mărșăluind de mai mult timp, acum se regăsea în propria tabără (asta dacă nu deja era acolo), chiar a pătruns deja venind din ceea ce consideram spațiul sigur din spatele liniilor. Pe scurt, având toată atenția către alții, nu am fost capabili să observăm masele de „barbari” populațiști⁶ care au trecut dincolo de liniile noastre defensive apărute, am făcut ca Arthur Ernest Percival, care era atât de mândru de apărarea insurmontabilă de pe malul mării a Singapore, încât nu și-a dat seama că japonezii erau deja pe punctul de a-l captura prin spargerea apărării fortăreței prin partea opusă, venind din junglă.

Evident că aici nu vrem să negăm sau să subestimăm amenințarea populistă, ci să subliniem că este doar una dintre posibilele amenințări cu care se confruntă sistemele democratice⁷ și, după cum vom vedea, nu este nici măcar cea mai veche sau mai persistentă. Ca să nu mai vorbim că o evaluare corectă a acestora ar necesita o lectură mult mai amplă decât cea a vulgatei politico-media a ceea ce s-a întâmplat din ultima fază a

bipolarismului SUA/URSS încoace: nu are rost să ne concentrăm pe istoria liderilor și a organizațiilor dacă nu se înțelege că zestrea lor politică provine din vorbirea unei limbi deja împărtășite, din întruchiparea unui sistem de valori sau credințe deja răspândite. Chiar și când ne referim la populismul contemporan ar trebui să învățăm să raționăm urmând calea parcursă de Zeev Sternhell pentru a explica ascensiunea fascismului, o cale care a pornit de la observația că acea mișcare s-a născut după aproximativ douăzeci de ani în care valorile ei au *impregnat*⁸ literalmente – este termenul folosit în mod special de istoricul israelian – societățile liberale din Europa de Vest⁹.

Din acest punct de vedere, cazul italian este categoric emblematic.

Pierderea eficacității și criza afecțată de legitimitate pe care globalizarea anilor '80 a impus-o tuturor sistemelor politice naționale au fost agravate, în Italia, de acțiunea de clește a doi agenți mișcați de forțe opuse: pe de o parte, faptul că de-a lungul anilor '80 Războiul Rece încă nu se încheiase, ceea ce a legitimat existența unui sistem politic anormal, determinat de faptul că al doilea partid politic național, și primul din opoziție, s-a dovedit a fi un partid comunist; pe de altă parte, în a doua jumătate a deceniului, criza URSS și a partidului său conducător ajunsese deja atât de departe încât să inducă o gravă criză de identitate în Partidul Comunist Italian, demolându-i mitul întemeietor și secând sursele sale de legitimitate. Criza comunismului ita-

lian nu numai că nu a condus țara către o „normalizare” față de modelul occidental, dar s-a dovedit a fi hotărât contagioasă, până la punctul în care, într-un mod doar aparent paradoxal, va ataca și partidele din zona guvernamentală: dinamica comunism/anticomunism atribuite de fapt, deși în moduri diferite și cu nuanțe diferite, un rol și o identitate tuturor partidelor italiene.

În lipsa unei propuneri politice concrete, după ce singura posibilă – „compromisul istoric” – se prăbușise în 1979, și cu o problemă de identitate¹⁰ tot mai mare – să ne gândim la ponderea cuvintelor „forța motrice a Revoluției din „Octombrie” –, Partidul Comunist nu a văzut altă cale de urmat decât să se prezinte ca înnoitorul moral al țării, în numele mândrii sale „alterități”, un personaj care părea să se îndepărteze din ce în ce mai mult de sfera politică și de cea antropologică. O cale deja prea îngustă în sine, pe care succesorii ultimului mare secretar comunist italian s-au dovedit a fi complet incapabili să o urmeze fără a se îndrepta periculos în urmărirea a ceea ce ei considerau stările profunde ale italienilor, dar care, în realitate, erau semne ale procesului general de „impregnare” populistă care afecta democrațiile occidentale; un proces care în Italia, din cauza problemelor critice bine cunoscute care afectează sistemul politic, a fost dezvăluit mai devreme. Astfel, raportul introductiv al noului secretar Achille Occhetto la cel de-al XVIII-lea Congres Național al PCI – celebrat în 1988, ultimul înainte de

căderea Zidului Berlinului – va fi o antologie a temelor care, într-un mod mult mai convingător, va fi apoi susținută de noua dreaptă care va domina în următorii douăzeci de ani: documentul va vorbi textual despre „ruperea unanimismului [sic] din Sud” sau despre „necesitatea unei redresări reformiste care să abordeze problemele finanțelor publice”.

În practică, în timp ce principalele social-democrații europene au intenționat să conteste viziunea neoliberală¹¹ asupra lumii, pentru ca apoi să capituleze în următoarele decenii, PCI s-a limitat la a cere o contabilitate „sănătoasă” și „austeră” – desigur, care reglementează o economie mixtă, dar fără poveri pentru Stat –, încercând în același timp să intercepteze nemulțumirea regiunilor din Nord, care erau în curs de dezvoltare, dar care în schimb, așa cum era previzibil, se vor îndrepta către Ligi. Pentru a folosi cuvintele cu care Piero Gobetti a descris climatul nesănătos al perioadei postbelice, declinul „Primei Republici” a avut loc într-un climat de „reînnoire morală fără conștient, deci imorală”¹².

Între timp, celelalte forțe ale câmpului democratic au trebuit să găsească și ele un principiu de autodefinire și să întărească noul front împotriva opoziției de matrice populistă¹³ în curs de dezvoltare, timp în care cele două fronturi istorice, deschise pe latura comunistă și neofascistă, erau încă prezidate de *conventio ad excludendum* conceput în a doua jumătate a anilor '40. Aici narațiunea cazului italian revine să se îm-

pletească cu cea a altor democrații occidentale, deoarece din anii '70 încoace, redefinirea identității familiilor politice tradiționale va fi o problemă comună întregului Occident.

De-a lungul celor „trezeci de ani glorioși”¹⁴, reformismul social-democrat a coincis, de fapt, cu keynesianismul: așa-numitul compromis keynesian implicase o relație privilegiată între politică și sindicate în încercarea de a construi o democrație substanțială prin construirea statului bunăstării sociale. Nu este doar epoca celor mai importante experiențe ale guvernării laburiste și social-democrate: cea social-democrată este o adevărată hegemonie, ca atare, capabilă să-și influențeze chiar și adversarii – gândiți-vă doar la profețiile repetate ale keynesianismului, ce vor fi luate în considerare chiar și de republicanul Nixon, care în 1971 a declarat textual: „astăzi d.p.d.v. al gândirii economice sunt keynesian”¹⁵.

Noul scenariu, deschis odată cu criza din 1971-1973, aruncase în criză întreaga abordare teoretică care susținea compromisul keynesian, fără ca stânga să-l poată reînnoi sau înlocui: prima problemă a stângii reformiste era așadar de caracter interpretativ, dar din aceasta a apărut inevitabil incapacitatea de a formula un proiect politic capabil să guverneze tranziția de la sfârșitul secolului. Demararea procesului de globalizare și progresul în construcția unei noi entități transnaționale europene vor priva, de asemenea, guvernele naționale de instrumente fundamentale, precum, de exemplu, posibilitatea de a

recurge la pârghii ale cursului de schimb și ale ratei dobânzii¹⁶, slăbind și mai mult eficacitatea propriilor acțiuni. S-au pus astfel premisele unei delegitimări tot mai mari a sistemelor politice care, dincolo de câteva declarații de principiu, au rămas ancorate dimensiunii naționale în ciuda caracterului din ce în ce mai global al actorilor reali politico-economici, a dinamicii care îi leagă și de problemele pe care le determină. Criza economică va produce și un impact suplimentar la nivel politic, inducând o schimbare semnificativă, și l-a schilodit pe cel care fusese de fapt primul actor.

În Europa, tranziția de la liberalism la democrație și-a avut protagonistul incontestabil în partidul de masă. Este o cale întreprinsă la începutul secolului al XIX-lea și a continuat în secolul XX și a culminat în 1945/46: dacă în principiu o democrație fără partide nici măcar nu este de conceput, la un nivel mai pur istoric această presupunere ar trebui recitită prin schimbarea cuvântului simplu „partide”, cu expresia „partide în masă”.

Cu toate acestea, odată cu criza anilor '70 nu doar modelul de producție fordist a luat sfârșit, ci și ceea ce, parafrazându-l pe Gramsci, am putea numi fordism politic, a cărui articulare în masă include și mașinile organizatorice ale marilor partide. Dacă fenomenul devine plastic evident în anii '90, mutația lentă a partidului fordist – și a politicii – către post-fordism va fi deja în desfășurare pe parcursul deceniului precedent, așa cum demonstrează fenomenul de personalizare tot mai mare a politicii.

Dar să ne întoarcem și să vedem cum au reacționat familiile politice occidentale la declinul perioadei lungi fordiste și la sfârșitul „celor trei decenii glorioase”. Dacă cei așezați pe partea stângă, după cum am văzut, s-au trezit complet nepregătiți, cu atât mai mult cu cât sezonul mișcărilor care tocmai se încheiase le-a „distras” și mai mult atenția, forțându-i să concureze cu competiția subiectivităților revoluționare ce le păreau destinate – care cu siguranță nu încurajase aprofundarea unor noi strategii și noi idealuri de reformă în societățile capitaliste avansate –, vedem, în schimb, că pe dreapta re poziționarea va fi ușoară și fructuoasă, până în punctul de a da naștere unei noi hegemonii destinate să dureze mult mai mult decât cea keynesian-social-democrată¹⁷. Se pare că punctul de cotitură nu va începe în cadrul forțelor creștin-democrate, ci în rândul partidelor conservatoare de masă, afectând în cele din urmă întregul grup moderat și, ulterior, chiar hegemonizând stânga reformistă. În acest moment, este clar că ne referim la apariția ideologiei neoliberale, sau pentru a folosi un italianism, neoliberalism¹⁸.

Am scris aparent pentru că, după cum știm cu toții, eroii epopeei neoliberale sunt Margaret Thatcher și Ronald Reagan¹⁹, ceea ce poate distorsiona perspectiva reconstrucției noastre istorice, având în vedere că doctrina neoliberală, chiar dacă era imatură politic, era deja în vigoare de zeci de ani la nivel strict teoretic și Europa, în special în Germania ocu-

pată de aliați. La scurt timp, Republica Federală Germania va juca un rol esențial în formularea sa, rol pe care îl va menține apoi atunci când neoliberalismul va deveni și d.p.d.v. politic matur, asta și datorită aderării timpurii a creștin-democraților la sistemul neoliberal și, ulterior, într-un mod mai lent și mai progresist, al SPD-ului²⁰ însuși.

În realitate, nașterea unei noi ideologii destinate să aibă o influență foarte puternică asupra vieții în anii următori nu a trecut neobservată, constituind într-adevăr obiectul analizei încă din fazele sale foarte timpurii, deci chiar înainte de începerea anilor '80. Primul său savant a fost Michel Foucault, care a dedicat temei o serie de prelegeri susținute la Collège de France, între 1978 și 1979, care au fost publicate abia la începutul secolului XXI. El a fost cel care i-a înțeles adevărata semnificație, devenind astfel esențial pentru oricine mai vrea să se ocupe astăzi de analiza ideilor sale. Evident că nu toate studiile ulterioare împărtășesc analizele sociologului francez și, în plus, cele mai recente folosesc informațiile despre ceea ce s-a întâmplat din anii '80 – Foucault a murit în 1984 – până astăzi²¹, dar toate vorbesc despre asta, subliniind relevanța problemei: cu alte cuvinte, atenția se concentrează tot mai mult pe momentul în care dialectica dintre *Homo politicus* și *Homo oeconomicus* se rezolvă odată cu anihilarea celui din urmă.

Însă încercările de a „ucide” *Homo politicus* însoțesc întreaga naș-

tere dureroasă a democrațiilor moderne: o regăsim în reapariția constantă a unei alte patologii, foarte diferită de cea populistă, care însoțește toate fazele dificile ale tranziției democratice, mai întâi, iar apoi criza democrațiilor mature. Ca să folosesc cuvintele Nadiei Urbinati, dar atribuind acestei patologii – „desfigurări”, pentru a rămâne în cadrul metaforei sale – un rol diferit de cel considerat de autoare, mă refer la „teoria epistemică”, ce „ (...) își propune să introducă raționalitatea și competența în politica democratică pentru a reduce cât mai mult posibil puterea opiniei. Mitul guvernului tehnic (guvernul experților) care și-a croit drum în țările europene, inspirând o atitudine denigratoare față de politica parlamentară sau de guvernarea adunării, este un exemplu elocvent al acestei metamorfoze epistemice”²².

Este interesant de observat cum, la începutul secolului, deci înainte de transformarea semantică a termenului, exista tendința de a include „mitul guvernării tehnice”²³ în *antipolitică*. De atunci, viciul epistemic s-a răspândit într-un mod și mai mare, dând adesea naștere la tentația de a rezolva deficitele identitare în interiorul său, adică reducând dinamica dreapta/stânga, precum cea a democrației/populismului, la opoziția dintre cei culți și cei incuți sau între experți și amatori. Dar această tendință nu poate fi analizată ca un fenomen în sine, în afara procesului istoric. Cu siguranță, întărirea ei trebuie corelată cu eșecul de a face saltul de la o concepție națională a poli-

ticii la una pe deplin transnațională, cu criza de legitimitate aferentă pe care am menționat-o deja, și cu atât mai mult cu cât ideologia a cărei hegemonie a însoțit chiar acest lucru, faza critică, este neoliberalismul. Noua ideologie, sancționând primatul economiei asupra politicii, care presupune nu atât o simplă supremație a pieței în sine, cât, mai ales, reducerea oricărei funcții umane, chiar și a celor care nu pot fi monetizate și/sau nu pot fi plasate pe piață în sens strict, anulează efectiv momentul strict politic, adică acela al deciziei între diferite opțiuni, în raport cu diferite priorități dictate de diferite sisteme de valori și de evoluția relațiilor de putere în cadrul societății. Totul este anulat pentru că alegerea este anulată în favoarea interpretării: nu există valori și relații de forță, ci o raționalitate, cea economică – pentru că, de la sine înțeles, și economia este unică –, și problema devine doar aceea de a selecta cine este cel mai în măsură să o interpreteze.

După cum am spus, această tendință nu este nouă, ci nouă este doar hegemonia sa actuală și aparent de necontestat. Este interesant de observat cum se repetă pe parcursul a mai bine de un secol, în fiecare pas critic al evoluției noastre sociale și politice. În versiunea sa italiană, apare deja în anii 1880, odată cu reducerea politicii de către Marco Minghetti²⁴ la arta bunei administrări, unde superioritatea tehnicii derivă din a fi considerată, întâmplător, Știință. Atunci tocmai partidele de masă în curs de dezvoltare erau cele care provocau

frică – primul văzuse deja lumina în Germania în 1875 (SPD) și urma să apară și în Italia. După încheierea Marelui Război, avem în schimb triumful lor, dar și nașterea a două opțiuni alternative la democrația liberală în curs de dezvoltare, candidați totodată pentru rezolvarea tensiunilor dintre o societate deja complet de masă și un sistem politic care se luptă să se adapteze la aceasta: cel comunist și cel fascist. De atunci, fiecare blocaj ulterior impus de istorie a văzut reapariția febrei anti-politice, înțelesă nu în sensul actual – adică ca tip de politică nedemocratică, care respinge principiile de bază care au fost mai întâi ale liberalismului și apoi al democrațiilor moderne –, ci ca un refuz al momentului politic *tout court*, ca o negare a necesității de a face alegeri în numele omului, al diversității sale și al priorităților sale existențiale și morale. De parcă am trăit într-o lume distopică în care medicina este străbătută de un conflict paradoxal între terapie și diagnostic, dar în lumea reală – unde real înseamnă uman – prima nu poate fi o alternativă, nici măcar să o înlocuiască pe a doua, care, dincolo de metaforă, ne conduce să afirmăm cele mai discutate și contestate lucruri evidente: politica nu poate fi suprimată.

Merită să ne amintim cum această reapariție a caracterizat și o perioadă foarte delicată a istoriei italiene și mondiale, și pentru a face acest lucru prin denunțarea unui strălucit intelectual și intransigent politician al vremii, care și-a concentrat

studiul și moartea tragică tocmai asupra caracterului de neînlocuit al politicii: Piero Gobetti, un martor foarte lucid și critic al acestor tendințe, în timpul crizei care a dus apoi la apariția fascismului.

Pentru Gobetti, prima sarcină a liberalismului a fost combaterea unanimismului: „Adevăratul contrast al vremurilor noi, precum și al vechilor tradiții, nu este între dictatură și libertate, ci între libertate și unanimitate: viciul istoric al formațiunii noastre politice ar consta în incapacitatea de a cântări nuanțele și de a menține în poziții contradictorii o intransigență cinstită, sugerată de simțul că antitezele sunt necesare și lupta le coordonează în loc să le suprimă”²⁵. Unanimismul este un rău care nu poate fi redus, ci include fascismul însuși și poate chiar să se ascundă în faldurile mișcării liberale. Referirea sa la „secolul trecut”, înțeles ca secolul al XIX-lea, este în mod singular asonantă cu „secolul trecut” al nostru, care a culminat în faza așa-numitului „sfârșit al istoriei”: „Pe scurt, cuvântul de ordine al liberalilor din Italia începând din secolul trecut a fost: «cu toții liberali!». Noua critică liberală trebuie să diferențieze metodele, să nege că liberalismul reprezintă interese generale, să-l identifice cu lupta pentru cucerirea libertății și cu acțiunea istorică a claselor care sunt interesate de ea”²⁶.

În acest sens, lupta de clasă, de parte de a fi o anatemă iliberală, are în schimb un rol decisiv, pentru că tocmai în lupta de clasă se formează elitele destinate să concureze pentru

guvernarea unei societăți moderne²⁷. Evident, în acest mod de a-l înțelege, nu există loc pentru determinism care ar cântări atunci atât de greu asupra mișcării comuniste. Lupta nu este între o clasă care se mișcă în direcția progresului stabilit după criteriile științifice și celelalte, care împiedică apariția raționalității economice. Lupta este între clase care exprimă fiziologice interese diferite și care, în condițiile în care nu există un criteriu extern care să ne permită să stabilim care interese sunt corecte și care nu, predomină alternativ doar în funcție de schimbarea echilibrului de putere²⁸. De fapt, apariția unei înclinații deterministe la nivelul stângii vremii a contribuit în mod semnificativ la afirmarea unei idei de progres care purta cu sine germele pozitivist al unei Științe care devine *Deus ex machina* al istoriei omenirii, pe care Gobetti o avea în fața ochilor săi, vedea rezultatele acestui proces și a perceput corect amenințările pe care le-ar proiecta continuarea lui asupra viitorului.

Cât privește duelul dintre *Homo politicus* și *Homo oeconomicus*, care deci precede cu mult turnura neoliberală, deși a devenit ulterior un element calificativ, Gobetti se va exprima cu o claritate extremă, cu acea claritate care a venit din conștientizarea mizei reale: este primatul lui *Homo politicus*, care pătrunde în toată opera sa, zdrobit prematur de violența fascistă, primat pe care el va merge până acolo încât să-l susțină cu atâta convingere, apărându-l tranșant într-un articol cu titlul emblematic de

Economia parazitara, care a apărut în coloanele revistei sale din 1924: „Dacă cuvântul decisiv îi aparține, fără drept de apel, politicianului, ancheta economică nu ne va oferi specificul infailibil, ci doar câteva repere. Întreaga valoare a tehnicii trebuie epuizată în caracterul ei de instrument și coeficient. Omul de stat va fi atent la sfaturile economistului, dar îl va subordona altor factori istorici”²⁹.

Lección tănărului intelectual din Torino se opune unanimismului cu intransigență, considerând libertatea într-adevăr un drept, dar un drept de care trebuie să fii demn – pentru că nu cu frica de luptă, ci cu încredere în ea „liberalului [fi prieste] lupta deschisă a claselor și a partidelor: cine știe să lupte este demn de libertate”³⁰ –, subordonează economia unui instrument de realizare a fericirii omului și se dovedește în acest fel mult mai aproape de gândirea Părinților economiei moderne, începând cu Smith; este afirmarea unei „vești bune”, a unei evanghelii, care nu mai raportează cuvântul unui zeu – transcendent ca cel al religiilor antice, sau imanent ca Știința, sau Istoria, care au devenit măsura și arbitrul activității individului – ci este un dar al umanității.

Totuși, lecția sa este mărturie că partea cea mai atotcuprinzătoare, cea mai inchizitorială și, îmi cer scuze pentru jocul de cuvinte, iliberală a neoliberalismului precede poate nașterea acestei ideologii și constituie un fel de problemă în softwer-ul democrației, deoarece din concepția sa poate da naștere unor crize potențial

letale, alimentându-se din ele, la schimbările induse de evoluția procesului istoric. Sensul cel mai profund al acestei mărturii a lui Gobetti este avertismentul de a nu lăsa niciodată garda jos, de a nu considera constrângerile pe care ideologiile vremii le impun gândirii noastre, pretențiilor noastre, propriilor noastre nevoi ca fapte „naturale” asupra cărora bunul simț nu are putere de dominare.

Un avertisment care a fost valabil și este valabil pentru fascism, care nu concepe natura oamenilor și a instituțiilor în termeni științifici și istorici, ci chiar mitici, propunând efectiv o religie dogmatică care nu lasă alternativă la acceptare. Piero Gobetti este printre primii care dau acest sens gândirii lui Mussolini, care va informa apoi întregul fascism, nu doar cel al guvernului în deceniile următoare, scriind încă din 28 mai 1922 că Mussolini „nu poate înțelege istoria decât prin mituri”³¹. Dar, este un avertisment adresat și democrațiilor, când chiar și în componentele lor moderate și antisocialiste acestea par

să împrumute din marxism un determinism economic substanțial care anulează de fapt capacitatea creatoare a omului, plecând de la un liberalism care și-a pierdut originile de „luptă pentru cucerirea libertății” și, deci, rolul lui de interpret al „acțiunii istorice a claselor care sunt interesate de ea”³².

În anii în care, exact ca în Italia de la sfârșitul secolului al XIX-lea, toată lumea adoră să se definească drept „liberal”, este mai potrivit să încheiem amintind cum, pentru Gobetti, se exercită liberalismul: „Dacă metodologia liberală respinge cu tărie dogmele și simplificările abstracte, încrederea oarbă și siguranța de sine a planificării, cunoașterea problemelor practice se prezintă pentru politician ca o formă și un indice al liberalismului: este o cale a aderării la nuanțe și a prelungirii observației, una dintre modalitățile prin care este trăită asceza politicianului”³³.

Traducere din limba italiană realizată de Sabin DRĂGULIN

Note

- ¹ Piero Gobetti, „Economia parassita”, în *La Rivoluzione Liberale*, anno III, n. 9, 1924.
- ² Joseph R. Stiglitz, *Il prezzo della disuguaglianza. Come la società divisa di oggi minaccia il nostro futuro*, Einaudi, Torino, 2014, p. 53.
- ³ Paolo Viola, „Prima del populismo: radici settecentesche dell’antipolitica”, în *Meridiana. Rivista di Storia e Scienze sociali*, anno XIV, nr. 38-39 novembre 2000.

- ⁴ Și în cazul italian, termenul provine de la numele unei formațiuni politice populiste, *Un om oarecare*, care a cunoscut un succes intens, dar scurt, imediat după cel de-al Doilea Război Mondial, în declin, deloc surprinzător, odată cu izbucnirea Războiului la rece în 1947. Termenul i-a supraviețuit însă, având o circulație considerabilă în așa-zisă „Prima republică”, dar în timp și-a epuizat sensul pentru a se „reinventa” în ultimele decenii.

- ⁵ Mark Lilla, *L'identità non è di sinistra : Oltre l'antipolitica*, Marsilio, Venezia, 2018.
- ⁶ Este emblematic faptul că metafora „barbarului” a fost folosită tocmai de primul partid vădit populist care s-a instalat în Italia, și într-adevăr în Europa de Vest, deja între anii 1980 și 1990, cu un succes senzațional în politicile electorale din 1992, prin urmare cu doi ani înainte de prăbușirea așa-numitei „Prime Republici”, Liga Nordului. Roberto Maroni, Carlo Brambilla, *Il mio Nord. Il sogno dei nuovi barbari*, Sperling & Kupfer, Milano, 2012.
- ⁷ De exemplu, Nadia Urbinati identifică trei modalități diferite posibile de „desfigurare” a democrației: populismul, epistemicul și plebiscitarianul. Nadia Urbinati, *Democrazia sfigurata : il popolo fra opinione e verità*, Università Bocconi Editore, Milano, 2014.
- ⁸ Zeev Sternhell, Mario Sznajder, Maia Ashéri, *Naissance de l'idéologie fasciste*, Parigi, Gallimard 2010, p. 404.
- ⁹ Zeev Sternhell, *Né destra, né sinistra: L'ideologia fascista in Francia*, Milano, Baldini & Castoldi 1997, *Idem, Nascita dell'ideologia fascista*, Baldini & Castoldi, Milano, 1993.
- ¹⁰ Să ne gândim la greutatea cuvintelor „forța motrice a Revoluției din octombrie s-a epuizat”, rostite de Enrico Berlinguer în timpul unei conferințe de presă dramatice din 15 decembrie 1981.
- ¹¹ În realitate, Foucault consideră că SPD a aderat la neoliberalism în 1963. Michel Foucault, *Nascita della biopolitica: Corso al Collège de France (1978-1979)*, Feltrinelli, Milano, 2012, p. 87. Cu toate acestea, linia SPD în anii 1980 a fost în contrast puternic cu valul neoliberal al lui Thatcher și Reagan și s-a schimbat odată cu conducerea lui Schroeder abia la sfârșitul anilor 1990.
- ¹² Vezi scrisoarea lui Piero Gobetti către Ada Prospero din 24 septembrie 1919, în Piero Gobetti, *Nella tua breve esistenza. Lettere 1918-1926*, Einaudi, Torino, 1991, p. 172.
- ¹³ Care până în 1992 a fost identificat cu Liga, pentru ca apoi să se extindă enorm odată cu afirmarea „partidului-companie” a lui Berlusconi în 1994, cu evoluția postfascismului în urma eșecului încercării lui Gianfranco Fini de a-l canaliza spre masa conservatorismului și, în anii 1990, odată cu apariția primei mișcări populiste de stânga condusă de „Beppe” Grillo. Tot în ceea ce privește definițiile „populismului de dreapta” și „populismului de stânga”, precum și pentru o definiție mai precisă a partidului lui Silvio Berlusconi, vă invit să consultați textul lui Federico Finchelstein, *Dai Fascismi ai populismi*.
- ¹⁴ Istoricii economici tind să desemneze în acest fel, sau alternativ, „Epoca de Aur” perioada de mare expansiune, practic neîntreruptă, care a afectat Occidentul și Japonia din a doua jumătate a anilor '40 până la criza din '71/'73.
- ¹⁵ Robert B. Reich, *Aftershock: Il futuro dell'economia dopo la crisi*, Fazi editore, Roma, 2011, pp. 57, 199.
- ¹⁶ Este de subliniat că acest lucru nu s-a întâmplat odată cu aderarea la *Tratatul de la Maastricht*, așa cum spune retorica „suveranistă”, ci deja în 1979, odată cu nașterea Sistemului Monetar European.
- ¹⁷ Despre modul în care această hegemonie s-a extins și în lumea cu-

- noașterii din SUA, apelând la Think Tank-uri pentru a încercui instituțiile academice – încă reformiste – înainte de a le cucerii, vezi Paul Krugman, *Le opinioni di un liberal*, Roma-Bari, Laterza 2009, pp. 159-159.
- 18 Termenul „liberal” în cultura politică italiană, care s-a răspândit în cadrul discuției existente în interiorul liberalismului, care i-a pus pe Benedetto Croce și Luigi Einaudi unul împotriva celuilalt, este cu siguranță mai precis decât expresia în variantă engleză. Ar fi suficient să ne gândim la sensuri diferite, sau mai degrabă opuse, în variantele folosite pe ambele maluri ale Oceanului, sau la confuzia care se produce prin nevoia de a desemna politic atât gândirea economică a unui von Mises, cât și a unui Hayek și cea a lui Keynes. Este de la sine înțeles că această precizie se confirmă, cu atât mai mult, în prezența prefixului -neo.
- 19 În timp ce doctrina economică a noii ideologii începe cu monetarismul lui Milton Freedman și apoi se extinde pentru a include noile forme de anti-statism și chiar rămășițele vechii gândiri liberale din primele decenii ale secolului trecut.
- 20 Michel Foucault, *Nascita della biopolitica*, *op.cit.*, pp.77-88.
- 21 De exemplu, lucrarea lui Wendy Brown a fost publicată în SUA în 2015. Wendy Brown, *Il disfacimento del Demos: La rivoluzione silenziosa del neoliberalismo*, LUISS, Roma, 2023.
- 22 Nadia Urbinati, *Democrazia sfigurata...*, *op. cit.*, p. 6.
- 23 Lea D’Antone, „Il governo dei tecnici. Specialismi e politica nell’Italia del Novecento”, în *Meridiana. Rivista di Storia e Scienze sociali*, anno XIV, nr. 38-39 novembre 2000.
- 24 Marco Minghetti, *I partiti politici e la pubblica amministrazione*, Cappelli, Rocco San Casciano, 1969. Prima ediție a apărut în 1881 la editura Zanichelli din Bologna.
- 25 Piero Gobetti, *La rivoluzione liberale. Saggio sulla lotta politica in Italia*, Cappelli, Bologna, 1924. Aici a fost consultată ediția Einaudi din 1983, p. 9.
- 26 *Ibidem*, p. 51.
- 27 Gobetti susține că „Lupta de clasă a fost *experimentum crucis* al practicii liberale; numai prin lupta de clasă liberalismul își poate demonstra bogățiile. În politică reprezintă partea pe care a avut-o fenomenul schimbului și comerțului în economie. Este instrumentul infailibil pentru formarea de noi elite, adevărata, mereu activa pârghie a reînnoirii populare. Numai lupta, în timp ce condiționează apariția inițiativelor, garantează libertatea indivizilor”, *Ibid.*, p. 134.
- 28 Piero Gobetti, *Economia parassita*, *op. cit.* În raport cu amenințarea deterministă, Gobetti este foarte clar: „Conceptul marxist al derivării relațiilor politice din fenomene de natură economică trebuie înțeles sau corectat într-un sens care exclude orice determinism riguros și stabilește în schimb conexiuni de natură irațională care sunt mult mai complexe și, așa spune, misterioase”.
- 29 *Ibidem*.
- 30 *Idem*, *La rivoluzione liberale...*, *op.cit.*, p. 138.
- 31 *Idem*, „Uomini e idee”, în *La Rivoluzione liberale*, anno. I, nr. 15, 28 maggio 1922, p. 56, ulterior în *Idem*, *La rivoluzione liberale...*, *op.cit.*, p. 173.
- 32 *Ibidem*, p. 51
- 33 *Ibidem*, p.133.

Bibliografie

Lucrări cu caracter general și special

- BROWN, Wendy, *Il disfacimento del Demos : La rivoluzione silenziosa del neoliberismo*, LUISS, Roma, 2023.
- FOUCAULT, Michel, *Nascita della biopolitica : Corso al Collège de France (1978-1979)*, Feltrinelli, Milano, 2012.
- GOBETTI, Piero, *La rivoluzione liberale. Saggio sulla lotta politica in Italia*, Cappelli, Bologna, 1924.
- Idem, *Nella tua breve esistenza. Lettere 1918-1926*, Einaudi, Torino, 1991.
- LILLA, Mark, *L'identità non è di sinistra: Oltre l'antipolitica*, Marsilio, Venezia, 2018.
- MARONI, Roberto, *Brambilla, Carlo, Il mio Nord. Il sogno dei nuovi barbari*, Sperling & Kupfer, Milano, 2012.
- MINGHETTI, Marco, *I partiti politici e la pubblica amministrazione*, Cappelli, Rocco San Casciano, 1969.
- REICH, B. Robert, *Aftershock : Il future dell'economia dopo la crisi*, Fazi editore, Roma, 2011.
- STERNHELL, Zeev; Sznajder, Mario; Ashéri, Mario, *Naissance de l'idéologie fasciste*, Parigi, Gallimard 2010.

STERNHELL, Zeev, *Né destra, né sinistra: L'ideologia fascista in Francia*, Milano, Baldini & Castoldi 1997.

Idem, *Nascita dell'ideologia fascista*, Baldini & Castoldi, Milano, 1993.

STIGLITZ, R. Joseph, *Il prezzo della disuguaglianza. Come la società divisa di oggi minaccia il nostro futuro*, Einaudi, Torino, 2014.

URBINATI, Nadia, *Democrazia sfigurata: il popolo fra opinione e verità*, Università Bocconi Editore, Milano, 2014.

Articole și studii

D'ANTONE, Lea, „Il governo dei tecnici. Specialismi e politica nell'Italia del Novecento”, în *Meridiana. Rivista di Storia e Scienze sociali*, anno XIV, nr. 38-39 novembre 2000.

GOBETTI, Piero, *Uomini e idee, La Rivoluzione liberale*, anno. I, nr. 15, 28 maggio 1922, p. 56,

Idem, „Economia parassita”, în *La Rivoluzione Liberale*, anno III, n. 9, 1924.

VIOLA, Paolo, „Prima del populismo : radici settecentesche dell'antipolitica”, în *Meridiana. Rivista di Storia e Scienze sociali*, anno XIV, nr. 38-39 novembre 2000.

POLIS

Naționalismul și conceptul de identitate în gândirea din tinerețe a lui Max Weber

[Nationalism and the concept of identity in the early thought of Max Weber]

Angelo CHIELLI

Abstract: *At the end of the 1880s, Max Weber was commissioned by the Verein für Sozialpolitik to carry out an investigation into the conditions of the peasants in the East German territories bordering Poland, the conclusions of which revealed two aspects that were to characterise the German thinker's later work: subjecting socio-historical knowledge, so that it is scientifically correct, to empirical research work as well and linking scientific analysis to political criticism.*

In 1895 Weber was entrusted with the chair of Political Economy at the University of Freiburg. At the inauguration of the political economy course, he read a very famous speech known as the 1895 proslusion.

*The article intends to focus on this Weberian essay *The Nation State and German Economic Policy*. This essay has been the subject of multiple analyses in which many interpreters have emphasised the nationalistic traits present in Weber's thought that exalt the 'nation-state' or the imperialistic nature of politics.*

In this essay, his attention is primarily directed to the situation in the eastern territories of Germany of which he analyses the differences in soil fertility, population distribution and production relations within a predominantly agricultural economy, the social context and, finally, ethnic and religious stratification.

But Weber in no way intends to claim a national supremacy, as, on the contrary, critics have often read this text. He grasps, as a politician, the disintegration - which, in reality, affects the whole of Germany and not just its eastern marches - of economic relations that bind together the interests of the peasantry and the interests of large landowners. In the latifundia, the landowner wields not only economic power but also political power. The effects of the productive disintegration of the latifundium, with its transformation into a capitalist-type agricultural enterprise, also dragged with it a profound social change and the political and power crisis of the Junker class. Scientific analysis and political criticism are mutually supportive in the young Weber.

But Weber's point of view is also economic. He speaks as an economist (he is a lecturer in political economy in Freiburg), and he mainly addresses economists. And it is on this ground that, drawing on the tradition of the historical school of

economics, we find critical insights into the postulates of late 19th century neoclassical economics. First, Weber that economics cannot be equated with a natural science, since no law of nature operates in economic life. Therefore, it cannot be argued that the sole determinant of economic behaviour is the interest of the individual. Therefore, personal utility by no means inevitably leads to general social harmony. Like any other behaviour, economic behaviour is also subject to the judgement of the surrounding environment, which means that in individual conduct there is the influence of a ought-to-be that makes human action free from any law of nature.

We are not, therefore, in the presence of a Weber apologist for German imperialist politics, but in the presence of an author who, at an early stage, grasps the first symptoms of a crisis that will affect modern 20th century mass societies.

Keywords: *nationalism, identity, economic relations, nations, economic differentiation.*

Primele lucrări din tinerețe ale lui Max Weber¹, în care tratează tema relației dintre ordinele sociale și personalități, au fost adesea citite în cheie naționalist², adică vizând apărarea germanismului de infiltrațiile externe. Fundamentală printre aceste scrieri este prelegerea academică citită la Universitatea din Freiburg, la 13 mai 1895, intitulată *Lo Stato nazionale e la politica economica tedesca*³/*Statul german și politica economică germană*. Textul are două părți distincte: în prima există o analiză detaliată a situației din regiunea de est a Reichului; în a doua, Weber discută despre politica economică națională și despre capacitatea clasei Junkerilor de a juca în continuare un rol dominant din punct de vedere politic și economic în cadrul statului german.

Prusia de Est prezenta în sine o triplă contradicție: prima privea calitatea terenului arabil, a doua era componența socială a populației țărănești și, în cele din urmă, a treia era naționalitatea sau mai exact de pre-

zența germanilor și polonezilor pe același teritoriu. Gânditorul german s-a concentrat foarte mult pe aceste elemente, observând că, cu cât se ajunge în apropierea graniței cu Polonia, cu atât procentul populației poloneze crește. La aceasta se adaugă faptul că procentul populației polone creștea foarte mult în teritoriile în care calitatea pământului era din ce în ce mai slabă, fapt ce-i atrăgea cel mai mult atenția lui Weber.

Dacă suprapunem subdiviziunea economică (satul țăranesc și moșia aristocraților) celor două forme de unitate municipală (municipiul rural, în care predomină țăranul liber și cartierul fermier, în care predomină muncitorul zilnic), observăm că în zonele fertile organizate în moșii munca era asigurată de polonezii zilieri, în timp ce, dimpotrivă, acolo unde terenurile erau sărace predominau polonezii care locuiau în municipiile rurale, adică în satele țărănești.

Weber observa că, pe un sol de bună calitate, nivelul de trai al fermi-

erului era întotdeauna mai ridicat decât cel al zilierului. În schimb, pe terenul cu valoare mică, nivelul de trai al zilierului era mai mare decât cel al fermierului. Concluzia inevitabilă era că polonezii tindeau să se grupeze în condiții marginale din punct de vedere economic și social, în timp ce capacitățile economice și un nivel de trai relativ mai ridicat erau caracteristicile care în Prusia de Vest erau concentrate în rândul populației de origine germană. Combinația dintre o înaltă organizare materială a vieții cu așteptări etice nobile și un spirit de libertate neostoită constituia, pentru Weber, esența germanismului.

Există însă un alt aspect asupra căruia Weber s-a concentrat: mișcările naționalităților în acele teritorii. Ceea ce se întâmpla constant în regiunile Prusiei de Vest, contrar a ceea ce s-ar putea aștepta, era faptul că majoritatea fermierilor germani se îndrepta, emigrând, de zonele cu un nivel socio-cultural mai ridicat, în timp ce crește ponderea fermierilor polonezi în zone cu un indice mai scăzut de dezvoltare socială și culturală. În acest caz, schimbarea în componența naționalităților s-a produs printr-un proces de marginalizare economică. Întrebarea pe care savantul german și-o punea era cum este posibil ca aceste două națiuni (germani și polonezi) care au coexistat de secole în aceste teritorii și care, împărțind același mediu, să aibă aceleași oportunități de dezvoltare, să prezinte diferențe atât de marcate.

Dar, să revenim la începutul textului, unde Weber explică sensul discursului său. El afirmă că, în cazul concret al Prusiei de Vest în care existau „diferențe dure și neobișnuite în condițiile economice și sociale de viață”⁴, era un exemplu de discuție mai generală privind „rolul jucat de diferențele rasiale, fizice și psihice dintre naționalități în lupta economică pentru existență”⁵. Ei bine, motivul acestor diferențe între cele două grupuri naționale se regăsea, pentru Weber, în capacitatea diferită de adaptare, derivată din caracteristicile fizice și psihologice ale fiecărui grup, la diferitele condiții economice și sociale. Trebuie subliniate două aspecte: utilizarea termenului de *adaptare* și referirea la *caracteristicile fizice și psihologice*.

Tema adaptării va fi în centrul lucrărilor ulterioare ale lui Weber, în celebrul eseu *Etica protestantă și spiritul capitalismului*⁶ și-n cercetarea comandată de *Verein für Socialpolitik*⁷ despre industria germană. În primul, Weber subliniază că dificultățile de adaptare a forței de muncă tradiționale la condițiile fabricii moderne nu pot fi depășite decât printr-un lung proces educațional care modifică profund personalitatea individuală, selectând și întărind acele caracteristici și mentalități care se adaptează cel mai bine nevoilor producției capitaliste. Unele stiluri de viață modelate de asceza protestantă se dovedeau utile în acest scop. În volum, care este rezultatul analizelor asupra industriei germane, Weber clarifică faptul că diferențele de ap-

titudini naturale pentru muncă în industrie pot fi explicate fie ca dependente de aptitudinile ereditare, fie ca produs al calităților dobândite. Cu toate acestea, se observă că este mai apropiat de a doua ipoteză. Dispozițiile psihofizice care pot avea o oarecare importanță pentru adecvarea muncii în fabrica închisă pot fi dobândite printr-o pregătire adecvată sau depind de comportamentele specifice stilului de viață al unei anumite populații.

Atenționările, introduse la nivel metodologic, în utilizarea modelului explicativ bazat pe moștenire ne conduc la concluzia că Weber îi atribuie un rol complet marginal. Caracterul rezidual al acestui model apare justificat de împrejurarea că în domeniul potențialului psihic nu este deloc ușor de formulat o ipoteză verificabilă potrivit căreia calitățile sunt obiectul transmiterii ereditare. Criteriile și procedeele științifice de atribuire a persistenței unui caracter al unei populații procesului de transmitere ereditară sunt cu totul insuficiente. Cu toate acestea, respingerea acestei ipoteze nu se datorează doar insuficienței bazelor sale teoretice și fiabilității reduse sau deloc a rezultatelor sale practice. Există la Weber un refuz clar și explicit de a întemeia științele culturale (care includ și economia) pe presupuneri extrase din științele naturii. Această respingere este afirmată clar în eseuul său din 1908, *Teoria utilității marginale și „legea fundamentală a psihofizicii”*⁸⁸.

Aceste referințe ne fac să înțelegem motivul circumstanței singulare pe care o găsim în prelegere: Weber

menționează ipoteza diferențelor rasiale, dar, în restul textului, nu o folosește niciodată ca un criteriu explicativ eficient pentru acele diferențe pe care le găsește între cele două naționalități. De altfel, în paginile următoare el afirmă, fără vreo îndoială, că aceste diferențe sunt atribuibile cerințelor mai scăzute privind nivelul de trai al populației de origine poloneză.

Populația germană a fost lovită de o transformare psihologică în masă care a înstrăinat-o total de condițiile anterioare de viață care formau un singur corp cu vechea și patriarhală relație de dominație și dependență feudală care a unit, într-o solidaritate, chiar dacă puternic ierarhizată, Junkerii și populația rurală. În ultima parte a secolului al XIX-lea, transformarea capitalistă a zonei rurale și prăbușirea prețurilor cerealelor în urma introducerii pe piața mondială a unor cantități considerabile de grâu din țările extraeuropene au produs criza a ceea ce încă a supraviețuit din „hibridul unic dintre libertate și iobăgie pe care, după reforma agrară, s-a reconstituit comunitatea de interese dintre Junkeri și țărani”⁹.

Destramarea relațiilor tradiționale economice și de putere îl reduce pe fermier la un salariat agricol, dar fără „impulsul viguros spre independența economică pe care proletariatul industrial adunat în orașe îl realizează cu conștiință de sine”¹⁰. Acesta este motivul pentru care fermierii germani emigrează: nu mai sunt capabili să se adapteze la contextul schimbat în care condițiile lor de viață suferă o

în răutățire evidentă și sunt înlocuiți de muncitori polonezi care provin dintr-o țară în care țesutul social, economic și cultural este semnificativ mai scăzut decât cel german, se adaptează la condiții pe care oaspeții lor le consideră inacceptabile din punct de vedere etic chiar înainte de cel al salariilor.

În acest moment, trebuie să facem un pas înapoi și să ne amintim că Weber a fost profesor de economie politică între 1894 și 1899, mai întâi la Freiburg și apoi la Heidelberg. Prin urmare, în calitate de economist citește Prelegerea în fața unui public de economiști și o face plasându-se printre adepții școlii istorice de economie¹¹. Grupul de savanți care se recunosc în acest curent (al cărui exponent cel mai proeminent a fost Gustav Schmoller¹²) a criticat abordarea reductivă a economiștilor clasici conform căreia individul este determinat să acționeze numai sub presiunea interesului personal, răspunzând, în schimb, că factorii etici joacă, de asemenea, un rol decisiv în procesele economice.

Pe baza acestei presupuneri, critica lui Weber la adresa gândirii economice neoclasice a Iluminismului, a unui optimism excesiv cu privire la capacitățile de echilibrare și autoreglare ale proceselor economice, este ușor justificată, fără a-l pune vreodata direct în discuție. Ideea de progres susținută de competiția care-i selectează în mod natural pe cei mai buni, un fel de darwinism economic, se dovedește a fi o iluzie doar dacă se aruncă o privire distrasă asupra dez-

voltării istorice a comunităților naționale și nu se ia acea abstractizare pură ca pe un punct de referință al *homo oeconomicus* al teoriei economice dominante.

Ceea ce se întâmplă între cele două naționalități din Prusia de Vest este un proces de selecție al cărui rezultat nu este prevalența unor forme mai evoluate de umanitate. Selecția poate funcționa invers, exaltând acele naționalități capabile să se adapteze la standarde de trai mai scăzute, fie ca urmare a organizării lor sociale, fie ca urmare a caracteristicilor rasiale. O regresie în istorie este întotdeauna posibilă.

Propunerile lui Weber pentru rezolvarea problemei emigrării țăranilor germani din Prusia de Vest (închiderea granițelor, extinderea dreptului de proprietate asupra pământului de stat și colonizarea țăranilor pe pământ fertil de stat) au atras acuzații de a fi naționalist și susținător al politicii imperialiste a lui Bismark. După cum am încercat să argumentez, analiza lui Weber este mult mai complexă și, de asemenea, se intersectează cu o analiză istorică a declinului grupului dominant din acele districte, și anume Junkerii.

Germanismul, pe care Weber îl interpretează, nu este așadar un fapt original, identificator, al populației germane. Nu este o presupunere naturalistă din care să derivăm superioritatea unei națiuni asupra altora, așa cum au încercat să facă toate naționalismele europene de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Germanismul lui Weber este un set de procese cul-

turale, politice, sociale, economice și instituționale: nu are nimic rasial în el. Această lecție importantă a lui Weber nu trebuie uitată, mai ales într-o perioadă istorică, prima jumătate a secolului XX, în care naționa-

lismul etnic va produce dezastrele pe care le cunoaștem cu toții.

Traducere din limba italiană
realizată de Sabin DRĂGULIN

Note

- ¹ Despre tânărul Weber sunt în continuare utile observațiile pe care le găsim în Marianne Weber, *Max Weber: una biografia*, il Mulino, Bologna, 1995.
- ² Semnificativ în acest sens este volumul lui W. J. Mommsen, *Max Weber e la politica tedesca: 1890-1920*, Il Mulino, Bologna, 1993.
- ³ M. Weber, „Lo Stato nazionale e la politica economica tedesca”, în Idem, *Scritti politici*, Donzelli Editore, Roma, 1998, pp. 3-28.
- ⁴ *Ibidem*, p.6.
- ⁵ *Ibidem*.
- ⁶ M. Weber, *L'etica protestante e lo spirito del capitalismo*, Biblioteca Universale Rizzoli, Milano, 2000.
- ⁷ M. Weber, „Erhebungen über Auslese und anpassung (berufswahl und berufshicksal) der Arbeiterschaft der Geschlossenen Grossindustrie”, în Idem, *Zur Psychophysik der industriellen Arbeit. Schrifteb und Reden 1908-1912*, Mohr Siebeck Tübingen, 1998, tr. it., „Per una psicofisica del lavoro industriale”, în M. Weber, *La fabbrica dei corpi. Studi sull'industria tedesca*, (A. Chielli și G. Cascione, ediție îngrijită de), Palomar, Bari, 2000.

- ⁸ Traducerea în limba italiană se poate citi în M. Weber, *Saggi sulla dottrina della scienza*, De Donato, Bari, 1980.
- ⁹ R. Marra, *La libertà degli ultimi uomini. Studi sul pensiero giuridico e politico di Max Weber*, Giappichelli Editore, Torino 1995, p. 101.
- ¹⁰ M. Weber, *Lo Stato nazionale*, op. cit., p. 11.
- ¹¹ Despre școala istorică de economie, altfel cunoscută sub denumirea de socialism de tip universitar, vezi studiile realizate de E. Roll, *Storia del pensiero economico*, Boringhieri, Torino 1977; A. Caminati, „Vecchia e giovane scuola storica dell'economia politica”, în R. Finzi (ediție îngrijită de), *Il ruolo dello Stato nel pensiero degli economisti*, il Mulino, Bologna, 1977; D. Gracceva, „Sui fondamenti filosofici della Scuola Storica dell'economia politica tedesca”, în *Quaderni di storia dell'economia politica*”, vol. III, nr. 3, 1985, pp. 44-55.
- ¹² Despre Gustav Schmoller a se vedea: P. Schiera - F. Tenbruck (ediție îngrijită de), *Gustav Schmoller e il suo tempo: la nascita delle scienze sociali in Germania e in Italia*, Bologna-Berlin, 1989.

Bibliografie

Lucrări cu caracter general și special

MARRA, R., *La libertà degli ultimi uomini. Studi sul pensiero giuridico e politico di Max Weber*, Giappichelli Editore, Torino 1995.

MOMMSEN, J. W., *Max Weber e la politica tedesca: 1890-1920*, Il Mulino, Bologna, 1993.

ROLL, E., *Storia del pensiero economico*, Boringhieri, Torino 1977.

WEBER, Marianne, *Max Weber : una biografia*, il Mulino, Bologna, 1995.

WEBER, M., *L'etica protestante e lo spirito del capitalismo*, Biblioteca Universale Rizzoli, Milano, 2000.

Idem, *Saggi sulla dottrina della scienza*, De Donato, Bari, 1980.

Articole și studii

CAMINANTI, A., „Vecchia e giovane scuola storica dell'economia politica”, în R. Finzi (ediție îngrijită de), *Il ruolo dello Stato nel pensiero degli economisti*, il Mulino, Bologna, 1977.

GRACCEVA, D., „Sui fondamenti filosofici della Scuola Storica dell'economia politica tedesca”, în *Quaderni di storia dell'economia politica*, vol. III, nr.3, 1985, pp. 44-55.

SCHIERA, P. – Tenbruck, F. (ediție îngrijită de), *Gustav Schmoller e il suo tempo: la nascita delle scienze sociali in Germania e in Italia*, Bologna-Berlin, 1989.

WEBER, M., „Lo Stato nazionale e la politica economica tedesca”, în *Idem*, *Scritti politici*, Donzelli Editore, Roma, 1998, pp. 3-28.

Idem, „Erhebungen über Auslese und anpassung (berufswahl und berufshicksal) der Arbeiterschaft der Geschlossenen Grossindustrie”, în *Idem*, *Zur Psychophysik der industriellen Arbeit. Schriften und Reden 1908-1912*, Mohr Siebeck Tübingen, 1998, tr. it., „Per una psicofisica del lavoro industriale”, în M. Weber, *La fabbrica dei corpi. Studi sull'industria tedesca*, (A. Chielli și G. Cascione, ediție îngrijită de), Palomar, Bari, 2000.

POLIS

Suveranismul ca reacție identitar-culturală la globalizare

[Sovereignty as an identity-cultural reaction to globalization]

Constantin ILAȘ

„Cațavencu: Nu voi, stimabile, să știu de Europa dumitale,
eu voi să știu de România mea și numai de România...
Să-și vadă de trebile ei Europa. Noi ne amestecăm în trebile ei?
Nu... N-are prin urmare dreptul să se amestece într-ale noastre...
Știi ca și mine principiul de drept: fiecare cu al său, fiecare cu trebile sale”
(I. L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*).

Abstract: *The end of the Cold War, with the apparent victory of the West, accredited the global liberal-democratic model as the most optimal form of social, political, and economic governance. The flawed implementation of democratization led to the rise of corrupt political-economic elites who seek to maintain their privileges by circumventing and weakening the rule of law, rendering the press and civil society's response ineffective. Global crises were blamed on the scapegoat, the USA, as well as on the liberal-democratic model, which was accused of being structurally crisis-inducing. These crises triggered opposition to the model, but not directly, as that would have raised suspicion among citizens, but indirectly through "sovereignist" presented as a cultural-identity reaction to globalization. However, the sovereignist, identity-cultural reaction is not so much to the inevitable process of globalization as it is to globalism, a political phenomenon invented by sovereignist propaganda aimed at undermining and discrediting the liberal-democratic model and its main exponent, the USA, portrayed by sovereignist propaganda as a dominating, imperialist, colonialist hegemon of a unipolar world that it allegedly seeks to dominate solely for its selfish interests.*

Keyword: *sovereignist, propaganda, globalization, identity, culture, rule of law, corruption.*

Contextul global al genezei suveranismului

Prăbușirea regimurilor comuniste sub presiunea propriilor crize interne

și a incapacității de autoreformare din cauza inflexibilității ideologiei unice oficiale, marxist-leniniste, a condus la ceea ce, în 1989, a fost perceput drept o victorie *ad-hoc* a regimurilor

democrațiilor liberale occidentale. Fukuyama a reluat atunci ideea heghe-
liană a „sfârșitului istoriei” conside-
rând democrația liberală drept cea
mai optimă formă de guvernare poli-
tică și de organizare socială care
permite totodată cea mai mare auto-
nomie a individului, dar și ajustarea
flexibilă prin reforme a instituțiilor și
procedurilor care reglează și conferă
stabilitate vieții societății. Or, întot-
deauna trebuie să subliniem două
aspecte ale democrațiilor de tip libe-
ral: nu doar că legitimitatea puterii
provine din consimțământul cetățeni-
lor, dar și faptul că cetățenii pot su-
praveghea și controla guvernarea
pentru respectarea procedurilor, nor-
melor și regulilor care o limitează și
o fac transparentă și predictibilă.

Pe durata Războiului Rece, con-
flictul (așa-zisa concurență) dintre
democrațiile liberale și democrațiile
așa-zis populare, în fapt regimuri
ideologice totalitare, s-a purtat în
special în domeniile economic, teh-
nologic și militar. Creativitatea și
inovația răsplătite liber prin succesul
comercial pe o piață a liberei inițiativ-
e și a liberului schimb au condus la
o prosperitate economică fără prece-
dent a societăților occidentale. Acest
aspect a întărit și consolidat convin-
gerea în superioritatea modelului po-
litic de guvernare democratic-liberal
astfel încât acest model a beneficiat,
imediat după 1989, pe bună dreptate,
de o acreditare superlativă. Pentru o
vreme, adică cel puțin până în 2008,
acest model a fost îmbrățișat pe scară
largă. Dar să nu uităm că globalizarea
modelului democrației liberale s-a

bazat pe influența, puterea și presti-
giul Statelor Unite ale Americii pre-
cum și pe inițiativa sa în sprijinirea
și-n promovarea democratizării di-
verselor regiuni și țări ale lumii. Între
timp, s-a petrecut implicarea justă,
dar defectuoasă a SUA în Iugoslavia,
Irak, Afganistan și-n Primăverile
Arabe. Aceste intervenții au fost in-
terpretate și criticate chiar în
Occident ca manifestări arbitrare ale
puterii și considerate drept ilegitime
în numele hegemoniei unipolare a
SUA, invocându-se încălcarea ideii
de ordine internațională bazată pe
reguli. Apoi, criza financiară din
SUA din 2008, care a avut efecte
globale, dar și pandemia de Covid-
19, în timpul căreia propaganda anti-
occidentală a demonizat vaccinurile
obținute în Occident ca fiind mai pe-
riculoase decât virusul provenit din
China, au întărit convingerea că in-
terdependența globală nu aduce nați-
unilor doar lapte și miere. Or, aceste
evenimente au erodat încrederea în
legitimitatea modelului democrațiilor
liberale. Discreditarea relativă a ace-
stui model, care, desigur, nu conduce
în mod infailibil și necesar la progres
și bunăstare, a determinat nu doar
punerea lui la îndoială, ci și căutarea
de căi și modele alternative de guve-
rnare și conducere politico-econo-
mică.

Pe de altă parte, în destul de multe
țări, printre care și România, procesul
de democratizare a fost insuficient,
iar implementarea procedurilor pen-
tru limitarea, echilibrul și controlul
transparent al puterii și guvernării a
fost deficitară. Vulnerabilitățile de-

mocratizării au fost exploatare de elite politico-economice corupte, rapace și spoliatoare pentru care nimic nu este mai periculos și mai amenințător decât o autentică domnie a legii și un stat de drept funcțional și puternic, precum și de o presă independentă și o societate civilă activă și vigilentă. Să ne mai mire atunci faptul că a început o contestare globală și o propagandă îndreptată împotriva modelului de guvernare democratic liberal? Sau că SUA au fost proiectate drept „jandarm global”, dar și ca țap ispășitor pe modelul propagandei sovietice împotriva imperialismului capitalist colonial, campioană a acestei contestări fiind (desigur, chiar din 2008 de la München) Rusia lui Putin?

Ei bine, cum în ochii propriilor societăți și cetățeni modelul democratic se mai bucură încă de prestigiu și de legitimitate¹, iar aceste elite nu puteau invoca faptul și intenția de a se permanentiza la putere și de a dobândi impunitate juridică, modelul democrației liberale nu a fost contestat frontal, ci mai curând indirect, prin inventarea unei pseudo-ideologii sau a unui curent de opinie și de propagandă globală autointitulate *suveranism* care, pe modelul propagandei sovietice, ar reprezenta nici mai mult nici mai puțin decât noua „luptă pentru eliberarea popoarelor de sub dominația hegemonului unipolar american”.

Scopul principal al propagandei suveraniste? Modificarea legislativă a modelului democratic liberal care să facă inofensivă domnia legii sau chiar instaurarea unor regimuri politice

pe modelul democrației suverane a Rusiei lui Putin, în care elitele politico-economice corupte:

- se autoplasează deasupra legii,
- controlează prin corupere și șantaj opoziția politică,
- controlează mass-media și și le aservesc economic,
- controlează prin corupere și șantaj justiția și o fac inofensivă prin modificări legislative,
- controlează societatea civilă prin intimidare și crimă,
- manipulează, canalizează și anesteziază prin propagandă și diversiuni reacția legitimă a cetățenilor împotriva corupției.

Și toate acestea în numele unei pretinse siguranțe a vieții și împotriva efectelor și a bulversărilor reale sau imaginare, inventate venite peste națiuni prin globalizare și democratizare.

Apelul la identitate culturală speculează emoțional o reacție de apărare împotriva efectelor globalizării și regăsirea a ceea ce a fost mai întotdeauna un loc de refugiu, siguranță, ocrotire și stabilitate: în solidaritatea familiei, în solidaritatea colectivă națională, în liniștea, ordinea și sensul adus de credințele religioase. Căci, trebuie să admitem că acest curent de propagandă se articulează totuși pornind de la procesul real de globalizare economică definit ca deschidere a piețelor naționale, ca interconectare și interdependență a economiilor naționale. Și nu se pot nega transformările multiple care au avut loc la nivel global după 1989:

- intrarea pe piața liberă a Chinei, a Indiei, a Rusiei și a Americii

Latine, ce a dat un extraordinar impuls de creștere tuturor economiilor;

- circulația fluxului de capitaluri, de investiții străine și apariția corporațiilor multinaționale;

- mutarea producției industriale în țări cu mână de lucru ieftină pentru scăderea costurilor de producție;

- apariția internetului, care a facilitat o revoluție în comunicare, în democratizarea cunoașterii și a informației (practic poți comunica gratis cu prietenii sau cu partenerii de afaceri din Canada, SUA și de oriunde);

- apariția economiei digitale, post-industriale;

- libera circulație a persoanelor;

- dezvoltarea științifică și tehnologică (computere, telefonie mobilă, apoi smartphone, 5G, panouri fotovoltaice, acces larg la autovehicole și la cele electrice și smart, utilaje agricole performante);

- pentru români și nu numai, integrarea în NATO și UE care a născut diaspora, emigrația permanentă sau periodică;

- democratizarea politicii, faptul că tot mai multe țări au început să adopte modelul democratic-liberal;

- imigrația legală și ilegală și problemele generate de aceasta;

- criza financiară din 2008;

- Pandemia Covid-19, drept catalizator și amplificator al propagandei împotriva efectelor negative ale globalizării;

- agresiunea rusă din Ucraina, de asemenea cu efecte globale;

- Inteligența Artificială.

Toate aceste schimbări multiple, structurale și profunde au bulversat societățile occidentale. Ca reacție, se pare că a devenit prioritară și urgentă căutarea unui refugiu ocrotitor, stabil și sigur: revenirea la o perioadă anterioară, la o vârstă de aur (la care trimite, desigur, sloganul lui Trump – „Make America Great Again”), sau reîntoarcerea la credința religioasă care dă stabilitate și sens vieții, în condițiile în care societățile se secularizează accentuat, iar promovarea drepturilor minorităților sexuale și de gen este resimțită drept agresiune asupra normalității. Acestea sunt cumulate cu autoînvinovățirea societăților occidentale (prin ideologiile *woke* și *cancel culture*²) pentru propriul trecut colonial, pentru sclavie și rasism, cu reacția de apărare în fața imigrației legale și ilegale, care este partea cea mai vizibilă și palpabilă a globalizării. Rezultatul? Scăderea și slăbirea încrederii în propria legitimitate a Occidentului, a stimei de sine, o proastă imagine de sine și o scădere dramatică a încrederii în propriile forțe. Și toate acestea au culminat tocmai când Occidentul avea nevoie de a acționa cu cea mai mare fermitate și hotărâre în războiul din Ucraina.

La națiunile insuficient democratizate, cu un stat de drept deficitar și cu politicieni afectați de scandaluri de corupție – precum Erdogan³ în Turcia în 2013, Netanyahu în Israel, Dragnea și alții de pe la noi, Orban⁴ în Ungaria, Bolsonaro în Brazilia, PiS în Polonia, Modi în India, nu mai zic de Putin, care trebuie să-și justifice cumva eternizarea la putere în

Rusia –, chestiunile care țin de identitate, cultură, credință, sensul vieții, valori tradiționale, solidaritate națională etc. sunt de fapt aduse în prim-plan ca elemente de tip proxy ale unui atac diversionist pentru contestarea, compromiterea și discreditarea modelului democratic liberal, pentru de-turnarea atenției îndreptate către corupție și către respectarea statului de drept și domniei legii. Or, cred că se poate deja vorbi de un *pattern*, de un algoritm, de un model, de o tendință.

Ca o concluzie provizorie: sfârșitul Războiului rece, cu temporara victorie a Occidentului, a acreditat global modelul democratic liberal drept cea mai optimă formă de guvernare socială, politică și economică. Democratizarea defectuoasă a condus la nașterea unor elite politico-economice corupte care vor să-și mențină privilegiile ocolind și depotențând statul de drept și domnia legii, făcând inofensivă presa și reacția societății civile. Crizele globale au fost puse pe seama țapului ispășitor, SUA, dar și a modelului democratic liberal ca fiind, structural, generatoare de crize. Acestea percepții au declanșat contestarea modelului, însă nu direct, căci ar fi generat suspiciune în rândul cetățenilor, ci indirect, prin „suveranismul” prezentat ca reacție identitar-culturală la globalizare. Acestor transformări apărute în urma globalizării economice, ale cărei fluxuri de mărfuri s-au scurt-circuitat în perioada pandemiei, suveranismul îi atribuie în mod ilicit și o intenție ocultă de realizare a unei *globalizări politice*, numită *globa-*

lism. Pe agenții acestei presupuse globalizări politice îi desemnează drept *globaliști*, dar, de fapt, în stilul clasic al propagandei sovietice împotriva imperialismului capitalist, sunt vizate modelul democratic liberal și SUA.

Reacția suveranistă identitar-culturală nu este atât față de procesul inevitabil al globalizării, cât mai ales la *globalism* ca fenomen politic inventat de propaganda suveranistă prin care se vizează de fapt compromiterea și discreditarea modelului democratic liberal și al principalului său exponent, SUA. Acestea din urmă sunt etichetate de suveraniști drept hegemonul unei lumi unipolare globală, jandarmul imperialist și colonizator care urmărește perfid, tenace și meticolos dominația, subjugarea tuturor țărilor de pe mapamond pentru extragerea resurselor și uniformizarea, distrugerea și anularea diversității culturale prin impunerea modelului democrației liberale ca model unic suprem de guvernare politic, economic și social.

Suveranismul: ideologie sau curent de opinie și propagandă?

Până prin 2017-2018, termenul *suveran* sau *suveranist* erau asociați în spațiul public de la noi unor indivizi mai curând anarhici decât anarhiști, care apăreau din când în când pe la jurnalele de știri⁵ pentru că erau depistați în trafic conducând autovehicole neînmatriculate și fără să dețină permis de conducere valabil. Prin atitudinea, discursurile și acțiunile

lor, acești „suveraniști” anarhici suspendau, puneau între paranteze, respingeau voluntar și explicit contractul social, contestau integral legitimitatea existenței statului și a instituțiilor, refuzând identitatea pe care orice stat o atribuie cetățenilor care aparțin unei națiuni. Ei puneau, astfel, deși în mod involuntar, în evidență aspectul fundamental constitutiv al tuturor instituțiilor: acestea nu se nasc din comportamentul natural-instinctiv al oamenilor, ci ca răspuns din/la nevoile existenței în comun și sunt ca atare constructe tradițional istorice care nu funcționează fără un minim consens⁶ și înțelegere împărtășită în comun cu privire la norme, proceduri și fapte sociale. Or, instituțiile reprezintă dispozitivele prin care viața societății se autoreglează, iar dacă acestea sunt refuzate sau se multiplică și se răspândește neîncrederea în acestea atunci se riscă instalarea stării naturale, a războiului tuturor împotriva tuturor, adică haosul. De aceea, încrederea cetățenilor în instituțiile democratic-liberale este vitală și reprezintă principala țintă vizată de curentul de opinie și de propagandă autointitulat suveranism: discreditarea și compromiterea modelului democratic liberal de guvernare.

Deși folosim sufixul „-ism” aplicat îndeobște ideologiilor în general, reprezintă totuși la ora actuală suveranismul o ideologie sau, deocamdată, este doar un curent de opinie destul de învălmășit de idei care aspiră eventual la a deveni o ideologie? Altfel spus, la ce problemă sau criză reală din societate răspunde suveranis-

mul? Cei ce se autointitulează „suveraniști” clamează ca principală problemă sau criză faptul că „România a devenit și este o colonie a Uniunii Europene, a Statelor Unite ale Americii și a NATO, că România și-a pierdut independența și suveranitatea” și că de aici provin toate relele care i se petrec națiunii române asediata, care, în consecință, trebuie să treacă la „lupta cea mare ca să-și ia țara înapoi de la dușmanii care o amenință cu dispariția din interior și exterior”. Dar asta să fie oare situația *de facto*?

„Dovezile” aduse de suveraniști sunt cel mai adesea fantasmagorice și imposibil de probat. Ca, de exemplu, faptul că statul român ar fi controlat discreționar de puterile mai sus amintite prin intermediul unui „stat paralel”, care ar fi uzurpat puterea și suveranitatea poporului și care ar fi alcătuit din oameni din serviciile secrete, politicieni trădători cu coloana vertebrală a unei moluște și membri vânduți ai puterii judecătorești care ar acționa conjugat la ordinele „factorului extern”, confecționând dosare politice și penale celor care li se opun și-i dau în vileag, dar și oamenilor de afaceri autohtoni, exponenți ai capitalului național, ținând astfel deliberat România sub control militar (trupele și baza NATO, scutul de la Deveselu), în subdezvoltare, drenând-o de resurse, făcând-o doar piață de desfacere a supermarketurilor corporațiilor occidentale care ne „otrăvesc” cu produse contrafăcute și de calitate redusă vândute la supra-preț la case de marcat fără casieri.

Când te confrunți cu astfel de „crize”, acreditate public printr-o insistență propagandă, ce soluții specifice în domeniul politic, economic ori social au cei care se autointitulează deja suveraniști spre deosebire de clasicul naționalism, caracterizat prin izolaționism și protecționism? Sau apelează la tertipul de a se autointitula suveraniști pentru a evita trimiterea la naționalism, inclusiv la extrema dreaptă! Încă o dată: care este problema sau setul de probleme la care suveranismul ca ideologie se prezintă ca soluție și răspuns? Nu cumva sunt un set de false probleme sau de crize inventate propagandistic pentru ca suveraniștii, dar și puzderia de partidulețe de buzunar care vor să capitalizeze politic propaganda, să se poată prezenta ca eroi salvatori? Oare vor fi fost suveraniste „soluțiile” politicilor liderului PSD, Liviu Dragnea, cel care, având probleme de corupție în justiție, a fost primul lider politic din România care a virat deliberat și public către suveranism pe modelul „democrației suverane” a lui Putin?

Ce-i drept, nu se poate spune că nu au existat precedente și precursori:

- cele două tentative de demitere prin referendum a președintelui Băsescu, după suspendările din Parlament, cu infama modificare a *Constituției* prin ordonanță de urgență, din 2012, care au avut drept țintă DNA-ul și justiția;

- apariția alianței Uniunea Social Liberală moșită de Ponta, Voiculescu și Crin Antonescu, cu sloganul electoral din 2016, „Mândri că suntem români”;

- „Marșea Neagră”⁷, din 10 decembrie 2013, cu două modificări

esențiale din *Codul penal*, cu legea amnistiei și a grațierii, cu legea *lobby-ului*;

- apariția Partidului România Unită⁸ (similar ca denumire cu Partidul Rusia Unită a lui Putin) a lui Sebastian Ghiță – fondator, Bogdan Diaconu (în care a fost înscris o vreme și luptătorul K1, Daniel Ghiță, ca lider al formațiunii „Patrula lui Vlad Țepeș”⁹, și Mirel Palada¹⁰, ca fost purtător de cuvânt);

- apariția Partidului Poporului Dan Diaconescu în direct, prin care Dan Diaconescu, patron OTV, și-a câștigat o vreme imunitate parlamentară înainte de a ajunge la închisoare pentru șantaj, partid care a capitalizat politic vidul lăsat de dispariția fizică a liderului Partidului România Mare, Corneliu Vadim Tudor (acest partid și liderul lui, Dan Diaconescu, deși aveau o retorică pur populistă împotriva „elitelor ciocoiești”, cu multe accente naționaliste, totuși nu utiliza încă pe larg termenii de „suveranitate”, „suveranism” și „suveranist”).

Cred că aceasta este tendința în care s-au înscris politicile liderului PSD Liviu Dragnea: *Legea Offshore*, din 2018, cu descurajarea investițiilor străine (Exxon), referendumul pentru familie și valori tradiționale (prin care Dragnea a încercat să „demonstreze” că are susținere publică), inițierea legii defăimării¹¹, pentru a intimida societatea civilă și presa, modificarea legislației cu privire la ONG-uri, lansarea sintagmei „statul paralel”¹², inițierea OUG-13 de modificare, mai precis spus, de mutilare și emasculare a legilor după care funcționa justiția și tot ceea ce a urmat.

Ei, bine!, nu cumva au reprezentat toate acestea doar acțiunile unor politicieni corupți care au mobilizat prin retorica suveranist-naționalistă un relativ sprijin public pentru ca la adăpostul acestei retorici și a polarizării acute a opiniei publice să poată demantela nestingheriți statul de drept, legile justiției și societatea civilă cu scopul de a dobândi imunitatea și impunitatea? Oare afirmația lui Dan Voiculescu, „nu avem toată Puterea până nu luăm și Justiția”¹³, nu reprezintă această afirmație o expresie exemplară pentru un șir întreg de oameni de afaceri, politicieni corupți și oameni din presă și din justiție¹⁴ interesați deopotrivă de anularea independenței presei, pentru ca opinia publică să nu poată afla ce anume fac, și de independența justiției, care trebuie făcută inofensivă pentru ca nu cumva ceea ce fac ilegal să cadă sub incidența vreunei anchete a vreunui procuror necontrolat politic sau a unui judecător necorupt, precum sunt de asemenea interesați și de lehamitea și anestezierea reacției opiniei publice și a societății civile? Tuturor acestora nu le-ar conveni de minune o „democrație originală” sau o „democrație suverană” în care ar trona ca oligarhi cu impunitate oferită de legi răsucite și contorsionate de modificări, deasupra statului de drept depotențat, deasupra opiniei publice anesteziată prin propagandă și a societății civile antagonizată și polarizată în dezbateri sterile și neesențiale, deasupra procurorilor și judecătorilor onești și corecți, dar forțați să judece într-un cadru legislativ toxic și făcut

total inofensiv de o majoritate legislativă „suveranistă”?

Înainte de orice altceva, nu trebuie să scăpăm din vedere aspectul, intenția și scopul fundamental pe care îl vizează suveranistii și suveranismul. Dincolo de demagogica noblețe a invocării independenței și suveranității naționale, dincolo de lacrimile de tip Cațavencu („mă gândesc la țărișoara mea, la România, la fericirea ei, la progresul ei, la viitorul ei”), ceea ce trebuie înțeles prin termenii *suveranitate* și *suveranism* este devoalat cumva franc de Bogdan Comaroni într-o emisiune radio la GoldFM, post autodeclarat și autoidentificat drept suveranist. Într-o discuție cu Cosmin Gușă despre dialogul¹⁵ dintre Donald Trump și Elon Musk din 13 august 2024, iată ce afirmă Comaroni: „discursul lui Trump este *pro-multipolar*, care invită pe toată lumea la dialog. În acest interviu Trump a spus că este foarte bine să-i cunoști pe Putin, pe Xi, pe Kim Jong Un, pe cei din elitele europene și că, practic, el este un om care nu vine ca un om nou, pe care abia acum l-ar alege poporul american și abia prin funcție ar putea să ajungă la ei să îi cunoască. Nu. El îi cunoaște deja, a făcut pasul către Kim Jong Un, către Xi, către Putin, către toți și ar putea avea dialog. În tot acest dialog Trump a arătat că, practic, el vine efectiv ca o alternativă către o lume care să deschidă America către o *lume multipolară*, a dialogului și că de aici încolo principiul lui este, și asta este foarte important: domnule, *fiecare la el în țară face ce vrea, adică*

*America nu mai este jandarmul lumii să vină să îți spună ție ce să faci tu la tine în țară. Deci, nu vine America să-ți spună ce trebuie să facă Rusia, China. Aaa, că vor chinezii să fie dictatură capitalistă, treaba lor, să fie! Vor aștia, rușii, să facă modelul chinezesc, sau să vină cu model propriu sau altă chestiune, treaba lor! Dacă vrea BRICS-ul să aibă niște norme de tip democratic sau nu, sau cum vor să facă față de alte țări, dacă vor să se limiteze doar la partea economică, este un aspect, dar că este bine să nu se discute inter-țări politica pe care și-o aleg. Pentru că, propriu-zis, și Trump are dreptate, politica și-o aleg locuitorii acelor zone. Și dacă locuitorii acelor zone își aleg formele... (sublinierile mele, C. Ilaș) Aaa, că este bine să discuți dacă ajung autocrații, le dădea Trump ca exemplu, de tip Partidul Democrat american, care s-au dus, au provocat războaie, au schimbat guverne din alte zone, chiar și acum în Bangladesh, pe care americanii acum le neagă. Intervențiile astea pe care Trump și în mandatul său le-a dezavuat, cel puțin public, nu a avut niciun război, nu l-a pornit, nu s-a amestecat în treburile altor țări. Dimpotrivă, el a zis că America este America și că America este *first*. Trump și-a menținut principiile punându-le în discuție pe cele ale partidului democrat arătând cât sunt de găunoase și că au planuri împotriva cetățenilor”¹⁶.*

Cu alte cuvinte, să nu mai vină America ca un jandarm, „globalist”, să ceară respectarea drepturilor omu-

lui, a minorităților, să ceară respectarea statului de drept, a limitării puterilor, a independenței justiției, a independenței opoziției politice și a independenței presei: *fiecare la el în țară face ce vrea*, ca un suveran absolut și autentic, precum Putin, Xi și Kim Jong Un. Căci politica proprie o decid, trebuie să și-o aleagă și și-o aleg locuitorii și cetățenii bine fezandați de propagandă, eventual ca-n Rusia. De aici și insistența pentru mai multă democrație în dauna procedurilor, a regulilor și limitelor exercitării puterii; de aici contestarea dreptului moral și simbolic al SUA de a cere respectarea statului de drept și a independenței justiției; tot de aici și propaganda pentru compromiterea modelului democratic-liberal, pe care SUA, nu-i așa?, nu-l respectă și nici nu-l aplică asupra ei înseși, fiind, conform suveraniștilor, o oligarhie plutocratică și nicidecum un model exemplar de democrație liberală pentru întreaga lume.

Apoi, cred că mai există un aspect important prin care pledăm împotriva opiniei că suveranismul ar fi deja o ideologie, pe lângă faptul că nu deține un set de soluții anticipatorii pentru problemele care apar în cadrul societății. Suveranismul și suveraniștii aduc în prim planul dezbaterilor teme care, de fapt, nu pot constitui obiecte ale politicii pentru că asupra lor nu se poate ajunge prin negocieri la compromisuri rezonabile. Temele identității de sine, a genului, a preferințelor sexuale, familiei, națiunii sau a credinței și a sensului vieții au fost eliminate din dezbaterile publice cu privire la binele comun prin trimitere-

rea lor în spațiul privat și au fost ransforate prin drepturile omului și ale cetățeanului. Nu sunt și nici nu trebuie să fie în sarcina statului și a politicii. Această separare chiar a fost unul dintre actele de naștere ale modernității politice în urma războaielor religioase din Europa. Readucerea lor în prim plan ca obiecte ale politicii ar însemna o recădere în premodernitate. Este drept, într-adevăr, că libertatea, autonomia individului se întemeiază pe siguranța sau securitatea prin care familia, comunitatea, credința, națiunea conferă stabilitate vieții individuale și a societății, dar acestea nu pot constitui obiecte de dezbatere și decizie politică pentru partide și stat, pentru că astfel statul și-ar pierde neutralitatea ideologică și sarcina de a menține stabilitatea, ordinea, de a preveni anarhia și nu pe aceea de a institui vreun bine. Dar, desigur, cum orice se pune în discuție, sau se relativizează totul, atunci inclusiv neutralitatea statului democratic liberal este contestată afirmându-se că răspândirea globală a democrației-liberale ar veni la pachet cu un nou totalitarism ideologic mondial pentru că ideea de stat neutru la ideologii și credințe ar aparține de fapt ideologiei liberale, adică una printre celelalte posibile¹⁷ și nu există niciun bază să preferăm vreuna în dauna celorlalte.

În consecință, părerea mea este că putem subsuma termenului *suveranism* un curent de propagandă a cărui principală preocupare este să facă prioritară și să acrediteze drept legitime pentru agenda publică, eventual și pentru cea politică, pseudocrize, o pseudoprobleme, pseudopericole și

pseudoamenințări pentru a crea la nivelul opiniei publice un sentiment de stare de sediu în care nația este primejduită din toate părțile de dușmani închipuiți.

Este România o colonie a UE, SUA și NATO? Situația de fapt

Fostul președinte Traian Băsescu a catalogat în stilul său plastic și tranșant pericolul extremismului suveranist drept o „gogoasă, o minciună, o înșelătorie politică pentru că nu poți clama suveranitatea țării atâta vreme cât ești în UE și NATO. Când ai semnat și ai ratificat tratatul de aderare la UE ți-ai lăsat în tratat o parte din suveranitate. Vine UE și stabilește reguli fiscale, reguli de mediu, de transport, deci este o listă întregă de zone reglementate de UE, vine UE și stabilește reguli pentru agricultură. Nu poți să mai clamezi suveranismul decât dacă spui că vreau să ies din UE. Dar atunci trebuie să te gândești că ești singur în lumea asta extrem de contorsionată de competiție, presată de AI, presată de riscuri militare, de riscuri de securitate. Suveranismul este o minciună, o sintagmă prin care vor să păcălească oameni care, de bună credință, spun – da, eu țin cu țara mea, vreau să nu-mi sufle nimeni în ciorbă! – Da, dar atunci ieși din UE, cum a făcut Marea Britanie, care nu a mai vrut să-i sufle Bruxelles-ul în borș și a ieșit din UE, iar acum regretă. ... Nu cred în povestea că va fi o creștere explozivă a partidelor extremiste și nu cred că suveraniștii sunt extremiști, sunt doar neinstruiți

și profită de oameni care au un nivel de cunoștințe destul de precar și un nivel de înțelegere politică redus, care nu înțeleg că dacă ai intrat în UE sunt lucruri pe care le faci fără să întrebe cineva dacă vrei, pentru că așa au stabilit Parlamentul European, Comisia Europeană, Consiliul European. Dar asta nu înseamnă că trebuie să intrăm în disperarea că, vai!, ne-am pus suveranitatea pe masa UE. Deciziile importante în UE se iau prin consens. O țară ca Malta sau Cipru, dacă nu vor, se blochează decizia. Malta, Cipru au aceeași putere ca Germania de a bloca deciziile care sunt împotriva intereselor lor, trebuie să găsești o formulă pe care s-o accepte și Malta¹⁸”.

În același sens, fostul ministru de externe Teodor Baconschi, într-un articol de opinie din *Libertatea*¹⁹, vorbește despre „suveranism” ca despre o sperietoare sau numindu-l de-a dreptul propagandă „suveranistă” demontându-i fie pretențiile absolutiste, fie narațiunile absurde în comparație cu situația reală, *de facto*, a Uniunii Europene: „Propaganda «suveranistă» îi păcălește pe naivi și pe cei comozi, care nu fac efortul de a (re)cunoaște starea de fapt. Partidele «suveraniste», foarte critice cu presupusa «dictatură» a Comisiei Europene, nu au, de fapt, obiectul muncii. Europa politică nu este suprapstat federal și postnațional, ci numai o rețea de instituții situate la Bruxelles care se ocupă cu aplicarea politicilor comunitare de către fiecare stat membru. Comisia Europeană e un «executiv» tehnocratic compus

din reprezentanți ai statelor UE, nu un adevărat guvern al Europei. Comisia Europeană nu s-a substituit diplomațiilor naționale. Nu avem o politică fiscală comună. Nu vom avea prea curând o „armată europeană”, pentru că o armată are nevoie de o singură limbă pe tot lanțul de comandă și de ordinele unui guvern politic. Singura armată occidentală funcțională e cea a trupelor NATO, atâta vreme cât lumea (noastră) va rămâne ordonată prin *pax americana*. UE reunește state democratice, libere să adere sau nu la proiectul comunitar. România a cerut să participe la această organizație, așa cum și-a exprimat dorința de a deveni membră NATO. Ieșirea Marii Britanii din UE (Brexit) s-a făcut prin referendum național. E destul de greu să compari mecanica și principiile directoare din UE cu «doctrina Brejnev» a «suveranității limitate». Una e să devii membru în CAER și Pactul de la Varșovia după ce te-au nivelat tancurile sovietice și cu totul altceva să participi liber la UE și NATO, pe baza unui set de valori democratice împărtășite. În regimul comunist, eram vasalii ideologici ai unei puteri opresoare. Acum suntem egali juridici ai unor parteneri solidari.” Apoi, în legătură cu pretențiile absolutiste ale suveranismului, același autor afirmă: „Nu există stat absolut suveran, pentru că toate statele, din toate timpurile și locurile, și-au respectat angajamentele internaționale, conform principiului *pacta sunt servanda*. Viziunea unei suveranități absolute e doar utopia statelor banditești, care încălcă fără

scrupule tratatele pe care le-au ratificat, urmărindu-și rațional interesele strategice: e cazul Rusiei lui Putin sau al Germaniei lui Hitler”.

Am putea adăuga că nici măcar izolata Coreea de Nord nu beneficiază de o suveranitate absolută în felul în care o cer suveraniștii noștri. Iar ceea ce doar sugerează Baconschi, dar o afirmăm noi explicit este că propaganda suveranistă exploatează și instrumentează tocmai decalajele obiective existente între întârzierea istorică a Europei de est față de economiile occidentale, transformându-le în reale resentimente ale cetățenilor din estul Europei și aceasta mai ales în contextul în care „pacea este direct amenințată de Rusia postsovietică și neoimperialistă. [Or] nu e cazul să spargem geamurile Comisiei Europene, ci să strângem rândurile în casa comună euro-americană. Interesul nostru, în calitate de cetățeni ai României, e acela de a preveni fisurile din UE și diviziunile din NATO. Să ne opunem unei «Europe cu mai multe viteze» și unei Alianțe Nord-Atlantice la care unii contribuie prea mult și alții prea puțin”.

Am adus în atenție și am reluat relativ pe larg afirmațiile celor doi nu doar pentru calificarea suveranismului drept înșelătorie politică, minciună propagandistică, cât și pentru faptul că „prin reamintirea situației *de facto* a felului în care sunt constituite și funcționează instituțiile Uniunii Europene, vom avea o bază clară la care să putem raporta cu luciditate narațiunile și poveștile pe care le propagă acest curent de propagandă.

Scopurile propagandei suveraniste

Dacă admitem, așadar, că suveranismul reprezintă un curent de propagandă, care ar fi atunci scopurile lui?

1) Abaterea atenției de la lupta anticorupție și pentru respectarea domniei legii și a statului de drept;

2) coagularea unei majorități a opiniei publice care să poată fi capitalizată politic

3) abaterea atenției de la agresiunea Rusiei din Ucraina și de la modelul „democrației suverane” din Rusia (teoretizată și pusă în practică de Vladimir Surkov și Gleb Pavlovski);

4) compromiterea și discreditarea modelului de guvernare democratic-liberal.

Cum se petrece această amplă diversiune și manipulare? Prin proiectarea și orientarea atenției către falși dușmani și pseudocrize: globalismul și globaliștii. Or, la adăpostul acestei retorici, care antrenează teoriile conspirației, se intenționează, de fapt, discreditarea și compromiterea modelului democratic-liberal (toate relele de aici provin) într-o manieră descrisă de plastic de Orwell, în *1984*: democrația este dictatură și dictatura este democrație²⁰. Toate narațiunile suveraniste converg către ideea că Occidentul și democrația sunt deja dictaturi sau se îndreaptă către o tehnodictatură pentru care nu este precupețit niciun mijloc aflat la dispoziție: supravegherea digitală universalizată, pașapoartele biometrice, nanocipare, inginerie genetică, modificări

genetice, centrale mass-media de propagandă și pentru spălare pe creier și reeducare, implantare de amintiri sintetice pentru dirijarea conduitei, neofeudalism electronic, instituirea unei noi religii unice pe plan mondial, folosirea pandemiilor drept catalizatori pentru Marea Resetare în vederea instaurării unei Noi Ordini Mondiale, virusarea minților și a gândirii cu ideologiile post-moderne woke, cancel culture, BLM, Me-Too, Antifa, transumanisme și alte neo-sexo-marxisme culturale de tipul corectitudinii politice, monede digitale în locul cash-ului, orașe de 15 minute, certificate și cote de carbon pentru supravegherea totalitară a tuturor aspectelor vieții private a indivizilor și pentru planificare strictă, totalitară, a economiilor naționale; certificate digitale ce conțin informații personale și date biometrice care vor stoca în tehnologia cloud informații despre întreaga viață a indivizilor, de la naștere până la moarte, monitorizând, dirijând sau blocând conduite și acțiuni după bunul plac; vaccinare hormonală obligatorie pentru a transforma indivizii în transgenderi cu capacitatea de reproducere anulată pentru a reduce populația globului în scopuri ecologice și climatice. De unde provin toate aceste mijloace de dominare tehnică? De unde altundeva decât de la noile elite globaliste, ultraîmbogățite cu sute de miliarde de dolari, beneficiare ale globalizării tehnologice din Silicon Valley, adică din SUA.

Principala direcție de contestare constă în instrumentarea, exploatarea

și amplificarea în plan public a „declinului și decadenței Americii”, a sinuciderii Occidentului, adică a tuturor problemelor și a crizelor pe care le au regimurile democratic-liberale pentru a discredita și compromite încrederea cetățenilor în acest model de guvernare. Și aceasta pe toate planurile posibile.

Pe plan politic: Donald Trump nu este doar eroul suveraniștilor de pretutindeni. Acest personaj politic cu multiple probleme în justiție, mincinos notoriu și cu un cult al personalității și al familiei personale exacerbate este cultivat cu insistență pentru opinia publică de către suveraniști și pentru a reliefa disfuncționalitățile modelului democratic-liberal. Asaltul asupra Capitoliului, după ce mai mult de 50 de tribunale din SUA i-au respins contestarea rezultatelor alegerilor din 2020, este adus în atenție ca exemplu de disfuncționalitate, de autodiscreditare și subminare a instituțiilor democratice, care a arătat și că democrația și Constituția SUA nu sunt infailibile. Și, totodată, a arătat că democrația odată adoptată nu este un bun comun dobândit o dată pentru totdeauna nici măcar în patria democrației liberale. Cum mai poate fi această democrație proiectată la rang de standard universal? Cum mai poate pretinde SUA ca alte țări să respecte principiile democratice? Dacă Trump și republicanii ar fi avut atunci majoritate în Congres cred că am fi asistat pentru prima dată în America la situația în care un președinte care a pierdut alegerile ar fi împiedicat transferul pașnic al puterii. Și, de ce să n-o spunem ca amu-

zament?, republicanii și Trump au încercat în ianuarie 2021 asupra propriilor cetățeni chiar o „revoluție colorată” așa cum clamează suveraniștii că face America ori de câte ori vrea să schimbe prin lume vreun regim politic, rebel, adică nevasal Americii. Așadar, „revoluții colorate”, lovituri de stat, sancțiuni economice, execuții, cum a fost cea a generalului iranian Soleimani, sunt tot atâtea mijloace politice ilicite, clamează suveraniștii, prin care SUA își impune și își menține puterea discreționară pe plan global, ca hegemon. Mai poate da America lecții de democrație lumii, când ea face tot ceea ce dezvăluie suveraniștii? Tot pe plan politic suveraniștii invocă globalismul, adică faptul că SUA s-ar afla în spatele tuturor organismelor și insituițiilor internaționale pe care le dirijează în vederea instituirii unei dictaturi politice globale sub un guvern unic mondial.

Pe *plan economic* sunt invocate datoria publică a SUA, criza financiară din 2008 și pandemia de Covid-19 (când SUA au tipărit un surplus de valută, fapt care a condus la inflație globală și la scăderea valorii rezervelor tuturor țărilor care și-au teaurizat averea în dolari), precum și corporațiile și fondurile de investiții (Blackrock, Vanguard) multinaționale care acaparează terenuri agricole și piețe de desfacere pentru că se află în poziție dominantă.

Pe *plan militar*, intervențiile armate ale SUA din Coreea, Vietnam, Irak, Iugoslavia, Libia, Afganistan sunt interpretate și „explicate” suveranist ca încercări eșuate de dominație militară și de impunere a demo-

cratiei cu forța sub diferite pretexte precum lupta împotriva terorismului, iar eliminarea vreounui satrap oriental gen Sadam Huseini, Gaddafi or Soleimani sunt interpretate ca intervenție în treburile interne ale altui stat suveran și independent, dar sub pretextul fals, zic suveraniștii, al ordinii internaționale bazate pe reguli.

Pe *plan ideologic*, America ar exporta și ar impune cu forța ideologiile post-moderne de tip *woke*, *cancel culture* și *corectitudine politică* care sunt văzute ca tot atâtea mijloace de subjugare ideologică și culturală prin *soft-power* de tip neo-marxist prin care tradițiile, culturile unice tradiționale, istoriile unice ale națiunilor sunt anulate, șterse prin rescrierea istoriei pentru obținerea unor indivizi și a unor populații fără identitate, memorie și rădăcini, simple numere reduse la statutul de consumatori perfecți.

Pe *plan social* sunt evidențiate, exact ca la jurnalele de știri din vremea regimului comunist, ca „dovezi” ale eșecului modelului democratic-liberal drepturile minorităților sexuale și pandemiile ca mijloace de control al populației, șomajul în creștere, drogații și *homeless*-ii de pe străzile din centrul marilor metropole americane, adopțiile de către cupluri gay, adopțiile pentru transformarea copiilor adoptați în donatori de organe (vezi cazul Sorina Păsărin), datoriile pentru studii superioare, asigurările medicale și medicamentele scumpe, atentatele armate în campusuri școlare și universitare, violența pe străzi, nesiguranța publică generalizată, ra-

sismul și asaltul granițelor de către imigranții ilegali.

Pe *plan climatic, ecologic*, America este blamată drept al doilea poluator mondial după China, dar care, în același timp, cere și impune prin diverse *green-deal*-uri perfide și malefice economiilor în curs de dezvoltare cote de carbon și reducerea emisiilor invocând ipocrit prin activiști de mediu ca Greta Thunberg, grija pentru generațiile viitoare și sănătatea ecologică a planetei pe când, de fapt, ar urmări menținerea acestor economii naționale în subdezvoltare pentru a-și păstra poziția hegemonică.

În *plan mediatic*, SUA este contestată și criticată pentru concentrarea monopolistică a mijloacelor de informare în masă în adevărate Centrale de Propagandă care urmăresc nu o informare corectă a cetățenilor, ci îndocrinarea, manipularea și spălarea creierelor, în timp ce opiniile alternative, adevărurile alternative, eventual critice la adresa guvernării și puterii sunt cenzurate în mod dictatorial, deși, ironic, *de facto* acestea din urmă ajung să aibă au cea mai largă răspândire și audiență în populație.

Pe *plan informatic, al internetului și al lumii digitale* (social-media) suntem avertizați de către suveraniști că suntem deja supravegheați total (cazurile Asange și Snowden aduse drept dovezi) și că ni se pregătește o dictatură digitală ca-n China, cu credit social etc., și tehnologii de control și manipulare.

La acest plan se va adauga și cel al *bioingineriei*, al modificărilor genetice pentru obținerea clonelor, a cărnii sintetice, a băncilor de organe pentru a se obține trans-omul nou, robotul perfect controlat comportamental și mental, spiritual prin cipuri implantate la nivelul creierului.

Repet: pentru că modelul democratic-liberal de guvernare se mai bucură încă de prestigiu și de legitimitate în ochii cetățenilor, el nu este niciodată numit ca atare (după cum nu sunt deloc pomenite nici statul de drept, nici domnia legii, separația puterilor, anticorupția, independența mass-media și independența justiției) și nici nu este atacat frontal decât foarte rar și aceasta pentru că o manipulare sau o diversiune este reușită atunci când subiectul supus manipularii are impresia că ajunge pe cont propriu la concluziile pe care i le induce manipulatorul.

În concluzie, cetățenii trebuie să fie convinși prin propagandă că: SUA nu este o democrație consolidată, are disfuncționalități structurale grave, este o oligarhie plutocratică în care politicienii nu au puterea reală de a lua decizii și de a adopta legi în numele alegătorilor, ci doar marionete ale *deep state*, ale corporațiilor multinaționale, ale marii finanțe și ale complexului militar-industrial; din punct de vedere militar SUA este slabă, nu mai poate gestiona și nici apăra nici partenerii strategici și nici pe cei din NATO; din punct de vedere economic este în declin accentuat, din punct de vedere ideologic-cultural este toxică, din punct de vedere

social este o societate eșuată din cauza modelului democratic-liberal. În sfârșit, ținând cont de toate acestea: SUA și colonia sa, UE, nu mai au nici puterea, nici prestigiul moral, nici dreptul moral și nici pe cel simbolic de a cere altor state respectarea statului de drept sau să dea lecții de democrație în timp ce ea însăși refuză să-și aplice sieși standardele pe care le cere aplicate la alții.

Tehnologia politică a propagandei suveraniste

Care ar fi principala amenințare pentru o clasă politică coruptă, precum și pentru clientela lor economică și din serviciile secrete? Transparența guvernării, pierderea puterii, condamnarea în justiție, compromiterea reputației și notorietății publice, reacția publică și revolta societății civile. Or, din acest motiv, după anihilarea mass-media prin aservire economică, opinia publică și societatea civilă trebuie anesteziate și făcute inofensive.

Cum anume se poate petrece așa ceva? Prin ce procedee și tehnici politice? Iată:

1. prin multiplicarea opiniilor prin opinii alternative și contradictorii;

2. prin amplificarea, intensificarea și adâncirea faliilor, a clivajelor și polarităților până la polarizare și antagonizare, adică până la a deveni opoziții deschise, pentru dizolvarea solidarității și pentru a împiedica formarea vreunui consens, indiferent pe ce temă (enumerăm aici doar câteva din opozițiile exploatare de pro-

pagandă: oameni vs. trans-oameni, post-oameni, anti-oameni; femei vs. bărbați; femei, bărbați vs. transgen-deri; familia tradițională vs. lgbtq+, adopții gay, mame surrogat care-și închiriază uterul, părinte 1 și 2; cetățeni vs. clasa politică; cetățeni vs. regim politic; popor vs. elite, ciocoi; națiune, popor vs. Uniune; națiune vs instituții internaționale OMS, FMI, Banca Mondială, UE, SUA, NATO; imigranți, alogeni vs. autohtoni, localnici; capitalul național, autohton, agricultori, antreprenori naționali vs. corporațiile multinaționale; bugetari vs. privați; asistați social vs. salariați; pensionari vs salariați; presă liberă vs. presă aservită economic și politic; ortodocși vs catolici, protestanți (sectanți), musulmani, budhiști, yoghini; patrioți, suveraniști, naționaliști vs. globaliști, globalism; flat earth vs. round earth; roșia românească vs. roșia de import (Turcia, Olanda); produsele din supermarketurile din România vs. aceleași produse din supermarketurile din Occident (calitate, preț, shrinkflation); porcul suveran, tradițional vs făina de greieri, carnea sintetică; lemnul de foc vs. cotele de carbon, dușul în doi și temperatura din termostate; sărbători tradiționale (Sf. Andrei, Dragobete) vs. sărbători importate (Halloween, Valentine Day); creștinism, credincioși vs. ateism, atei; multiculturalism vs. omogenitate etnică, culturală, religioasă; resurse naționale vs. importuri; stat paralel, conspirații care confiscă democrația vs. democrație autentică; civilizație, cultură, etnie, rasă vs. civilizație, cultură, etnie, rasă; daco-fili

vs. daco-contestatari; nostalgici după regimul comunist vs. democrați autentici; minorități vs. majorități; eco-progresism, climate change vs. anti-climate change; vaccinați vs. antivacciniști; suveranitate, independență vs. colonie, sclavie, supunere, dependență; woke, cancel culture, politically correctness, neo-sexo-progresist-marxism-trans-postuman-postmodern vs. libertate, libertatea de exprimare, gândire, acțiune; democrație „suverană” vs. democrație-liberală).

3. Exploatarea și instrumentarea propagandistică a frustrărilor, nemulțumirilor, a decalajelor (sat vs. oraș/capitală vs. provincie/estul Europei vs. vestul Europei), a lipsei de cultură și educație politică, a lipsei de educație, în general, a tuturor nemulțumirilor, care în România și la români există peste tot, în toate domeniile.

4. Canalizarea frustrărilor, nemulțumirilor și furiei spre false ținte, țapi ispășitori și dușmani închipuiți.

5. Încălecarea și călărirea oricărei știri care apare în spațiul public și prin interpretarea tendențioasă, explicarea conspirativă sau, mai bine spus, legendară (în maniera în care o făcea poliția politică comunistă, Securitatea) adică interpretarea tuturor acestor știri ca semne și simptome ale unor tendințe generale oculte prin care dușmanii lucrează împotriva nației²¹.

Toate aceste polarizări sunt amplificate și de democratizarea și generalizarea accesului la mijloace de comunicare și interacțiune socială. Față de perioada de dinaintea apariției internetului și a social-media, când

mass-media era în poziția monopolistă de actor, iar publicul și populația în cea de spectator-receptor, și foarte rar de agent activ, acum teoretic orice cetățean poate fi agent activ de răspândire a informațiilor. Iar ceea ce este destul de grav, și ne asumăm aceasta ca pe o concluzie provizorie, propaganda populist-suveranistă a confiscat într-o manieră demagogică, vehementă și bombastică critica la adresa corupției clasei politice cu scopul de a discredita și compromite critica autentică a guvernării și puterii și, în plus, este folosită ca perdea de fum, ca paravan Potemkin pentru consolidarea unui stat corupt și autoritar în care justiția este sub control politic, presa este aservită politic unei oligarhii rapace, corupte, organizate clientelar și în manieră mafiotă.

Narațiunile propagandei suveraniste

Formele în care se manifestă propaganda suveranistă proliferază într-o multiplicitate bulversantă și derutantă. Există zeci, dacă nu cumva chiar sute de influenceri, de formatori de opinie care acționează simultan pe sute de conturi și zeci de site-uri și au o voluptate jovială și sardonică, o energie debordantă și o putere hermeneutică extrem de adaptabilă și flexibilă cu care se pliază și încalecă interpretând în cheie suveranistă orice informație care apare la știri sau orice eveniment de pe agenda publică. Cheia de interpretare suveranistă? Tot ceea ce se petrece este doar urma vizibilă, fenomenul, ceea ce apare în

spatele cărora stă și acționează de fapt lucrul în sine: dușmanul care prin acțiuni subversive urmărește distrugerea României sau subjugarea și colonizarea. Exemplele sunt nenumărate: lasă avioanele urme de condens? Nu! Dușmanul pulverizează în mod secret prin avioanele de linie cu prafuri de prostire și otrăvire a populației!; cutremur în Turcia? Nu! Tehnologia occidentală Haarp a produs cutremurul ca să-l pedepsească pe suveranistul Erdogan înainte de alegeri, ca să le piardă!; canale de irigație construite în regimul comunist lăsate în paragină? Nu! Acțiune deliberată de distrugere a agriculturii naționale de către globaliștii care vor să cumpere pe nimic terenurile agricole!; se îmbracă în haine de damă un lector universitar pentru a-și promova facultatea? Nu! Domnul Nae este semnul și vârful de lance a avangardei progresismului globalist neomarxist prin care ei, Occidentul, UE, SUA, vor să ne anuleze cultura națională înlocuind-o cu transgenderisme trans-umane anormale!; draghează pentru decolmatate canalul Bîstroe ucrainenii? Nu! Vor să sece și să distrugă Delta Dunării; vor intelectuali conservatori să alinieze sărbătorirea Paștelui cu protestanții și catolicii? Nu! Săriți, Biserica paralelă!, suntem vânduți papistașilor și sectanților; trec tiruri ucrainene pline de cereale prin România? Săriți, se nenorocește infrastructura rutieră și mâncăm pâine contaminată de Cernobîl și din făina cerealelor ultrapesticizate din Ucraina și falimentează antreprenorii agricoli naționali (menționăm aici și

protestele antreprenorilor agricoli din România și Polonia); trece o lege care previne separarea copiilor de familii? Nu! Săriți, Sorina Păsărin, ne fură viitorul, dau copiii noștri adopției cuplurilor gay, vor să-i hăcuiească pentru transplanturi de organe și să-i facă cobai pentru experimente cu hormoni transsexuali; orașe de 15 minute? Nu! Dictatură digitală, ghetouri cu control absolut, control prin credit social ca în China, supraveghere totală, robie, sclavie. Și așa mai departe: Babasha, Cina cea de Taină a lui Leonardo da Vinci blasfemiată transgenderist, boxul feminin la Olimpiada de la Paris etc.

Orice fapt divers este transformat într-o „dovadă” că forțele primejdi-oase și oculte ale Occidentului amenință de moarte și asediază pe orice cale cu puțință brava noastră națiune creștin ortodoxă. Vocile moderate, echilibrate, lucide nu se mai aud de sub vacarmul, larma și răspândirea acestor interpretări alternative și a influencerilor suveraniști care, din punctul meu de vedere, au câștigat deja în plan public războiul hibrid pentru hegemonia simbolică. Am întâlnit oameni cu capul pe umeri care afirmau senini faptul că România a devenit după 1989 doar o piață de desfacere pentru Occident și că am fost devalizați de industrie, agricultură, armată, educație, sănătate etc. Iar dacă unele voci lucide se exprimă public sunt imediat copleșite de comentarii injurioase și calomnioase.

Două sunt elementele pe care suveranismul le prețuiește demagogic

suprem și pe care le instrumentează propagandistic: suveranitatea poporului și libertatea de expresie și a opiniei. Toate formațiunile politice, la care mă voi referi mai târziu, toți influențerii, toți formatorii de opinie care se autoidentifică drept suveraniști invocă fără excepție articolul din Constituția României cu privire la suveranitatea poporului. Însă invocarea demagogică a suveranității poporului este utilizată în speranța că prin modelarea opiniei publice se va putea modela și agenda politică; că prin discreditarea și compromiterea instituțiilor și elitelor democratic-liberale vor reuși o modificare, o schimbare majoritară a credințelor, convingerilor și a încrederii în instituțiile democratice, astfel încât la nivelul electoratului să se creeze o masă critică de cetățeni convinși că este nevoie urgentă de o schimbare nu numai de regim politic, ci chiar de model de guvernare. Căci, nu-i așa?, voința poporului trebuie modelată: poporul trebuie mai întâi să constate că „așa nu se mai poate!”. Dar dacă mai apoi nu știe ce anume să vrea, atunci voința poporului este inutilă și de aceea voința suverană a poporului trebuie călăuzită de eroii suveranismului care se luptă cu globalismul, cu SUA, cu UE, cu NATO pentru ca România să nu mai fie o colonie în genunchi, ci o națiune suverană, demnă, verticală, independentă cum era înainte pe vremea regimului dictatorial comunist a lui Ceaușescu.

Din acest motiv, libertatea de expresie este esențială: termenul mediu, mijlocitor între formele și instituțiile statului și voința poporului este opi-

nia publică, libertatea de opinie și de expresie. De aceea, pe piața liberă a opiniilor publice emerg, se manifestă tot felul de „eroi” care articulează și vor să fixeze *ce* și *cum* trebuie să vrea voința poporului, adică prioritățile opiniei publice. Uneori acestea sunt preluate și de agenda politică, cum a fost cazul Bîstroe. De aceea, se procedează la o manipulare și o diversivitate de primă instanță: se evidențiază și se amplifică la rang de urgență publică o problemă, o criză, o amenințare, un pericol, un dușman împotriva cărora trebuie să ne unim, să luptăm, să ne opunem, să rezistăm.

Libertatea de expresie și de opinie este invocată la fel de demagogic și nu pentru că suveraniștii ar fi absolut încredințați de valoarea pentru societate a acestui drept. Nu. Este pur și simplu folosit ca mijloc de apărare împotriva eventualei acuzații de subminare a instituțiilor democratice și a regimului politic democratic-liberal: suveraniștii vor invoca imediat că le este încălcat dreptul la liberă expresie, vor invoca cenzura și dictatura și vor intenta acțiuni în justiție de tip SLAPP (*Strategic Lawsuit Against Public Participation*) pentru intimidare și pentru a clama că sunt denigrați și că se încearcă compromiterea lor publică.

În plus, asistăm pentru prima dată în istorie la decuplarea libertății de opinie și de exprimare de democrațiile liberale²². Adică ceea ce este considerată cea mai mare forță a democrațiilor liberale, libertatea de exprimare, a devenit o vulnerabilitate pentru acestea și a ajuns să le submineze.

Peter Pomerantsev folosește și termenul *identitarieni* (pentru mișcările care promovează revenirea la identitățile europene tradiționale²³), pe care eram ispitit să-l folosesc în locul termenului de suveraniști, însă acești identitarieni reprezintă doar o specie a suveraniștilor. Însă democrațiile s-au confruntat mereu cu problema tiraniei majorității, adică cu faptul că demagogii și populiștii invocă mereu și se folosesc de libertatea și suveranitatea poporului. Numai că odată săltați la putere printr-un val de popularitate și de consimțământ al opiniei publice, precum Hitler, ajung să suprimă, fără ca cetățenii să mai crâcnească, toate libertățile și drepturile democratice.

Cât privește narațiunile propriuzise propagate în spațiul public, vom exemplifica câteva din aceste mesaje în ideea că numai un public avizat, informat și educat poate să respingă cu ușurință manipularile și diversivniile propagandei suveraniste. Le-am ales pe cele care ni s-au părut cele mai relevante și care beneficiază de cea mai insistentă preluare și repetiție în plan public.

Mai întâi, pe cele ale programului politic al Partidului România Unită, pentru că a fost prima formațiune politică de la noi la care am găsit articularea cea mai clară și cea mai transparentă a principiului „*fiecare face ce vrea în țara lui*”: „Amnistie penală și fiscală! Bunăstare, nu dosare! Punem stop abuzurilor DNA! Apărăm românismul, civilizația creștină, susținem familia tradițională! Nu ne vindem pământul străinilor!

Vă protejăm de Occident, luptăm cu multinaționalele de acolo! Nu acceptăm îndemnurile ambasadelor și lobby-ul homosexual de la Bruxelles și Washington! Oprim colonizarea țării cu refugiați!”²⁴. Pe scurt, aceste sloganuri se regăsesc, chiar dacă nu în aceleași formule și expresii, în toate discursurile suveraniste.

Apoi, un alt discurs care a beneficiat de viralizare, și nu numai în România, a fost cel al Georgiei Meloni, actualul premier al Italiei. Iată fragmentul cel mai relevant pe care îl aducem în atenție pentru că propune valorile tradiționale ale identității culturale ca reacție de apărare împotriva speculanților financiari globaliști (referința fiind desigur la George Soroș, magnatul financiar promotor al ideii de *societate deschisă* aparținând epistemologului și filosofului politic Karl Popper): „Vă rog răspundeți la următoarele întrebări: De ce este familia un inamic? De ce este FAMILIA așa înspăimântătoare? Este un singur răspuns la aceste întrebări. Pentru că ne definește. Pentru că definește identitatea noastră. Pentru că tot ce ne definește acum este un inamic... Pentru că ei își doresc ca noi să nu mai avem o identitate și să fim niște sclavi, consumatori perfecți. Deci ne atacă identitatea națională, identitatea religioasă. Ne atacă identitatea de gen, ne atacă identitatea familiei. Nu mă pot defini ca italiană, creștină, femeie, mamă, NU. Trebuie să fiu cetățeanul X, genul Y, părintele 1, părintele 2. Trebuie să fiu un număr. Pentru că atunci când sunt doar un număr, când nu mai am o identita-

te sau rădăcini, atunci o să fiu sclavul perfect, la mila speculanților financiari. Acesta este motivul pentru care inspirăm atât de multă frică. Pentru că noi nu vrem să fim niște numere. O să apărăm valoarea ființei umane. Fiecare om. Pentru că fiecare om are un cod genetic unic, care nu se repetă. Și fie că vă place sau nu, acest lucru este sacru. O să-l apărăm pe Dumnezeu, țara și familia. O să ne apărăm libertatea! Pentru că noi nu o să fim sclavi niciodată și simpli consumatori la mila speculanților financiari”²⁵.

Al treilea exemplu de discurs suveranist este cel la doctorului în istoria religiilor, Andrei Dîrlău, autor *Activenews*, senator AUR din iulie 2024 ca înlocuitor al lui Claudiu-Richard Târziu, devenit între timp europarlamentar, sursa „Marius” a Securității²⁶, coordonator, împreună cu Irina Bazon, autoare *Activenews*, al volumului *Corectitudinea politică: o ideologie neomarxistă, marxismul cultural – noua utopie*²⁷, prefață de Dan Puric, postfață de Sorin Lavric.

În cadrul a două conferințe²⁸ în care a susținut aproximativ același discurs (transcriptul pe care l-am făcut are și conținutul slide-urilor prezentării de care s-a folosit vorbitorul la prima conferință), Dîrlău sistematizează amenințările pe care le avem la adresa națiunilor și a suveranității: „Externe (forțe din exterior, acționează de sus în jos, din afară spre interior) și Interne (acționează din interior spre înafară, acționează de jos în sus). Toate au aceeași viziune: o lume viitoare fără frontiere, fără

identitate, fără state națiuni, suverane, unitare, libere, demne. Vor desuveranizare: erodează unitatea și coeziunea statului suveran. Și în acest sens avem de purtat niște războaie culturale, bătălii ideologice și de luptat cu manipularea”.

Discursurile lui Dîrlău sunt relevante prin aceea că adună laolaltă marea majoritate a termenilor cheie pe care-i putem întâlni în toate discursurile suveraniste de pe la noi. Vom aduce în atenție doar o scurtă selecție insistând asupra chestiunii reacției identitar-culturale așa cum apare în aceste două discursuri: „Statul național este definit de progresiști în mod reduționist, ignorând tradițiile, legăturile istorice, afective, culturale, lingvistice – ethosul națiunii, apartenența organică la comunitatea națională; conform lor națiunea ar fi învechită, iar toate statele vor recunoaște o unică putere și autoritate globală. Acesta este globalismul!”; „Piețele globale sunt astăzi mai puternice decât statele. Nu guvernele sunt cele care conduc, dirijează societățile și economiile naționale (Susan Strange, *Retreat of the State*) Ni se spune explicit că nu mai conduc guvernele naționale. Cât de suverane și independente *de facto* mai sunt aceste 195 de state ale lumii, inclusiv România?”.

Printre forțele care amenință și dizolvă suveranitatea din interiorul statelor naționale face parte și „Partido-crația Globalistă. Partidele amenință suveranitatea statului național. Domnul Piperea spunea că cele trei puteri din stat nu mai trebuie acaparate de

puterile economice, de corporațiile economice care finanțează partidele și de ONG-uri. Statul a fost acaparat și sechestrat de partide, crescute exponențial. Partidele au sechestrat, colonizat și metastazat instituțiile statului, sufocându-le (asfixie), deturnându-le în interes propriu, devorând resurse pentru a-și consolida puterea. În loc să servească binele comun folosesc resurse și subvenții publice pentru a-și satisface rețeaua clientelară; uzurpă aparatul administrativ. Partidele au devenit mega-birocrații specializate în propagandă, spoliere, delapidare, acumulând și redistribuind averi, sinecuri, beneficii (stat mafiot) pentru uriașa caracatiță de interese. Un sistem nefast, care exercită o tiranie politică și ideologică. Sub pretextul pluralismului democratic, partidele au devenit imense structuri de putere egocentrice. Unicul lor scop: să se auto-conserve, să obțină și să păstreze puterea. Soluția: partidele trebuie readuse la funcțiile ce le revin, transparent în slujba națiunii nu a lor însele. Separația puterilor – este abolită în practică deși este temeiul clasic al statului de drept: toate puterile din stat sunt acaparate și controlate de marile partide. Puterea legitimă (Parlamentul) și puterea economică (Guvernul) sunt captive ale partidelor; puterea Judiciară este politizată și dominată de partide (coaliția PNL, PSD, UDMR). Președintele țării este partizan PNL. Puterile fiind acaparate de partide, atunci separația puterilor este o glumă. Modelul constituțional a rămas o formă goală de conținut, un artificiu retoric

invocat ipocrit pentru a legitima un simulacru. Marile partide au confiscat practic toate cele trei puteri din stat. În spatele lor sunt evident interese mafioate.”

Deși menționează două pericole reale, cum sunt oligarhiile autohtone de partid și faptul că necesitatea respectării statului de drept a devenit o glumă, ținta discursului lui Dîrlău este ratată în mai multe moduri: mai întâi pentru că susține că politizarea instituțiilor statului este folosită de forțe globaliste (Partidocrația Globalistă, corporațiile economice multinaționale) pentru dizolvarea suveranității naționale (când, în fapt, oligarhiile autohtone sunt interesate de o „suveranitate” în care fiecare face ce vrea la el în țară nestingherit de cerințele UE sau SUA cu privire la respectarea statului de drept, a independenței justiției și a mass-media), apoi ambalarea criticii într-un discurs suveranist propagandistic care activează cele mai rudimentare teorii ale conspirației. În acest fel critica autentică este discreditată și este monopolizată public de personaje și eroi suveraniști fără credibilitate publică. Tocmai astfel de discursuri, „vrăjeli pentru norod”, cum le spune Sorin Ioniță, sunt principalele mijloace de manipulare a opiniei publice, la adăpostul cărora oligarhiile autohtone de partid își consolidează „piramida puterii, controlul resurselor, clientelismul generalizat și legea tăcerii”.

În sfârșit, Dîrlău vorbește și despre „ideologia neomarxistă, corectitudinea politică și multiculturalism: toate acestea dematează statul dină-

untru – destramă țesutul social, erodare morală, derută axiologică gravă. Acestea luptă contra națiunii, culturii, tradițiilor, familiei, credinței creștine, clasei mijlocii, cetățenilor obișnuiți. Școala de la Frankfurt – revoluție antiumană; false consensuri progresiste construite prin propagandă și manipulare; proiecte ideologice totalitare de demolare a ordinii tradiționale, inginerii sociale, idei modificate genetic. Transgresiuni absurde, transumaniste, iresponsabile; proiecte constructiviste de schimonosire antropologică. Ordinea tradițională trebuie demolată prin metodele cele mai nefirești. Acestea dislocă sistemele tradiționale de reglare naturală a societății, denaturând persoana umană (chipul și asemănarea cu divinitatea). Sunt ideologii radical nihiliste, elimină referința la sacru și transcendență din spațiul public și din gândirea individuală. Instrumentele prin care se propagă: media, internet, cultură, sistemul de educație, instituțiile statului secularist fundamentalist; statul nu mai este neutru în raport cu religia, statul persecută religia, în mod activ, mai ales în occident, și a trecut de partea ateilor. Curente de extremă stângă: ideologia de gen, LGBTQ+, homosexualism, transgenderism, feminism radical, cultură pro-avort, cancel culture, woke, antifa, Black Live Matter, drepturile omului proliferate infinit – nebulia stângistă; masacru cultural, furie iconoclastă, ștergerea istoriei, mnemo-mahie – război contra memoriei, fără precedent. Vor urma altele și mai violente, progresiștii nu se vor opri. Dumnezeu a deve-

nit o referință subversivă ca apostazie de la doctrina progresistă; termenii de națiune, patriotism, creștinism sunt „erezii” de eradicat, prin ardere pe rug simbolică, socială, prin moarte civilă. Dogmele de gen, ideologia de gen, feminism radical, ateism violent, infinit hipertrofiate drepturi ale omului în favoarea unor minorități. Deconstruire culturală, socială, politică, spirituală a națiunilor dezarmate moral și spiritual. Sărăcesc persoana umană, o aplatizează axiologic și intelectual, erodează conștiința identitară. Vor să creeze «omul nou», globalist, «stultizat» (lauda prostiei de la Erasmus): prostocrație, om dezrădăcinat, alienat de trecut și propriul suflet, masificat, însingurat, individualist, convins că este liber, dar de fapt manipulabil, sclav al modei, și al ideologiilor și al propagandei, televiziunii, rețelelor sociale și propriilor patimi, «liber» să facă alegeri pe care le crede ale lui, de fapt induse de demon, la al cărui cherm se află fără a conștientiza: fără națiune, fără istorie, fără credință, fără consistență spirituală, culturală, intelectuală. O frunză în bătaia oricărui vânt ideologic”.

Toată această ofensivă ideologică a Vestului pentru disoluția suveranității din interior prin crearea omului nou, corect politic, cu mintea colonizată de aceste ideologii postmoderne neo-marxiste, de stângă radicală, funcționează, conform lui Andrei Dîrlău, în alianță cu forța neoliberală, de dreapta, a corporațiilor multinaționale, fapt care ar face caducă distincția clasică stânga-dreapta: „Nu mai funcționează distincția sim-

plisă dintre stânga, socialism – dreapta, capitalism. Apar noi și stranii alianțe politice într-o simbioză nefastă. Partidele consensului progresist sunt împreună cu marile corporații transnaționale, adică stânga culturală radicală, neomarxistă este aliată cu dreapta economică, radicală neoliberală corporatistă (multinaționalele). În SUA multinaționalele sunt aliate cu Antifa, BLM, mișcări de stânga. Acestea au aceleași interese comune: indivizi izolați, fără istorie, tradiție, credință, fără identitate și apartenență națională, familială, masificați, reificați, lobotomizați, aplatiizați, anihilați, aboliți și interșanjabili: consumatori de marfă. Nu persoane, ci anonimi consumatori, contribuabili, votanți, militanți, followeri, fani; totul este piață: indivizi de piață se vând pe piață altor indivizi de piață. Inși fără chip: cifre, numere de cont, IP-uri, constructe artificiale, maxim disponibile și tranzacționabile, fluide (inclusiv orientarea sexuală/ identitatea de gen); consumism atroce, consumatori perfecți, consumă deci există, consumă deci sunt fericiți. Nu stânga versus dreapta ci Globalism versus patrioți; Partidul Unic al Consensului Progresist. Nu trebuie făcută confuzia între dreapta și stânga: nu mai există stânga și dreapta în sensul clasic: acum avem o alianță între stânga culturală și dreapta economică. Există o fuziune pe care cei mai mulți nu o disting și nu o înțeleg: această fuziune caracterizează lupta politică de astăzi”.

Referitor la aceste ultime aspect trebuie să remarcăm sincronizarea lui

Dîrlău: dacă vom fi atenți la discursurile din campaniile electorale din SUA, chestiunile clasice (stânga-dreapta) de dezbatere politică cu privire la domeniul economic sunt mai curând secundare, prim-planul fiind ocupat de teme culturale precum dacă Hollywood-ul și Disney-ul nu sunt prea *woke* și prea multiculturale, despre educația transgender și LGBTQ+ și matematica multiculturală în școli, despre imigrația legală și ilegală etc.

Agendele propagandei suveraniste

Dacă în acest fel sunt formulate amenințările, pericolele și dușmanii care atacă de peste tot și în toate modurile suveranitatea națiunii, atunci devin clare și manierele în care „trebuie să ne apărăm națiunea”. Mai întâi, printr-o propagandă susținută meticolos în plan public pentru a ajunge la o masă critică de cetățeni convinși care să conteze pentru o capitalizare electorală la urne. Și se poate constata cu ochiul liber faptul că spațiul public din România se confruntă cu o inflație de „eroi” care ne avertizează de apocalipsă, de asediul și de moartea iminentă a națiunii precum și de urgența cu care trebuie să luăm măsuri, să acționăm, să luptăm pentru apărarea națiunii și asta printr-o serie de agende, și anume, pe scurt:

Agenda consolidării identității naționale și a valorilor tradiționale în jurul cărora trebuie să ne solidarizăm, să ne unim, pentru că globalismul atacă toate elementele identității noastre și anume: identitatea biologi-

că, sexuală, genetică, identitatea etnică, lingvistică și culturală, identitatea națională, adică istoria devenirii noastre ca națiune, identitatea religioasă, identitatea de gen și identitatea familiei. Ne vom apăra cu: Burebista și dacii drept primii care s-au luptat cu Occidentul colonizator, cu credința creștin ortodoxă, eroii și sfinții credinței ortodoxe, sfinții închisorilor comuniste; eroii istoriei naționale, evenimentele fondatoare, eroii naționali; cu Ceaușescu și Epoca de Aur a suveranismului, apoi, în sfârșit, din aceeași agendă face desigur parte și cultul eroilor culturii naționale: Eminescu, la fel, celebrat ca erou al naționalismului suveranist, precum și alții ca Radu Gyr, Nichifor Crainic, Aron Cotruș, foști legionari; eroii luptei împotriva bolșevismului, partizanii; apărarea simbolurilor istoriei naționale.

Merită să insistăm ceva mai mult pe ideea că Ceaușescu este cultivat drept campion al suveranismului și suveraniștilor, al suveranității și independenței naționale. Prin readucerea în atenție a figurii lui Ceaușescu, suveraniștii instrumentează și exploatează „suveranistic” mitul politic al Vârstei de Aur. Este utilizată ca armă, dar și drept cârlig pentru mesajele de compromitere a democrației, nostalgia după vremurile dinainte de 89, după „Epoca de Aur” a dictaturii lui Ceaușescu care a plătit datoria externă, pe care tot el o făcuse în încercarea de a industrializa România pe scară largă și nerațional din punct de vedere economic, supunând populația la cea mai drastică curbă de sa-

crificiu, pe care niciun capitalist n-ar fi îndrăznit vreodată s-o impună; nostalgia după vremurile când lumea nu și ieșise din țâțâni și democrația nu dădea năvală peste individ cu o avalanșă derutantă de informații, pentru că presa era controlată și cenzurată de către Partid și Securitate astfel încât nu se auzeau atât de multe voci deodată, ci numai o singură voce, cea a lui Ceaușescu, care era simultan și a Partidului Unic și a Statului; nostalgia după vremurile când femeile erau controlate precum vacile dacă sunt sau nu gestante, conform legii antiavort; după timpurile când era un singur post de televiziune și nu atât de multe canale, bulversante, de știri, informații, divertisment, sport etc.; după vremurile adevăratei culturi când la televizor, la cinema și la teatru erau doar filme și piese de teatru de propagandă comunistă care ne celebrau pe noi, eroii acelor timpuri, muncitorii și țărani, și nu erau atâtea canale de streaming cu programe în care viața noastră nu se mai regăsește oglindită și glorificată, ca demnă de a fi trăită; după vremea în care muncitorii și țărani furau pe rupe din întreprinderi și de pe ogoare, că doar era avutul nostru al tuturor; după vremurile când toți eram egali în sărăcie și, aparent, adică la vedere, și în avere, nu ca acum când unii își exhibă ostentativ și sfidător, și pe social-media, mașinile de lux, vilele, iahturile și vacanțele pe oriunde vor, în timp ce noi ne chinuim cu pensii recalculate în minus și salarii amărâte; după vremea în care eram mai solidari, ca o adevărată comunitate, la

cele 8 ore de muncă, în care ne făceam că lucrăm, iar activiștii de partid și statul se făceau că ne plătesc, dar și după muncă, când ieșeam la mici, bere (dacă se băga și mai prindeam!) și bancuri cu Ceaușescu pe post de discuții politice și disidență, deși cel puțin unul din cei cinci care eram la terasă erau informatori ai Securității care supraveghea panoptic populația; după vremurile în care aveam toți stabilitatea, predictibilitatea, lipsa riscurilor, siguranța și securitatea vieții de mâine, și nu ne făceam griji pentru locul de muncă și casă, pentru că avusese deja grijă tătucul Partid și Stat comunist, dar din care puteam zbura oricând rămânând pe drumuri dacă cârteam public la adresa partidului și conducătorilor. În aceste condiții, fiind la pensie și cu iminența morții înaintea ochilor, cum să nu devii patriot suveranist pe *TikTok*, *Facebook* și *Twitter*, pentru că oricum nu te costă mai nimic și te poți răzbuna pe toți pentru a-ți potoli resentimentele, colportând prin share toate „adevărurile” livrate de alți patrioți suveraniști, devenind astfel în fiecare zi un mic erou care își face datoria față de sine și față de țară, salvând câte un pic națiunea și dându-ți astfel un sens vieții?

Agenda denunțării și luptei împotriva agendei progresist-globalist-neomarxiste: este denunțat și demascat Occidentul decadent care încearcă distrugerea fibrei și țesăturii sociale a națiunii prin ideologiile LGBTQ+, drepturile homosexualilor și ale transgenderilor, familii alcătuite din persoane de același sex, adopții de

copii de către cupluri gay care pervertesc inocența copiilor și ordinea naturală divină; care atacă identitatea sexuală, biologică, genetică prin post-umanism, trans-umanism, anti-umanism; care disprețuiește identitatea etnică drept rămășiță retrogradă a perioadei politice pre-moderne din istoria umanității care a adus numai conflicte și victime, discriminare și dominare; care vrea să șteargă din memoria și conștiința națională istoria și eroii fondatori ai națiunii prin ideologiile woke, cancel culture și corectitudine politică, ba chiar introducând în educație ore de educație sexuală și transgenderism precum și istorii străine de poporul nostru, cum ar fi Istoria Holocaustului; care introduce sărbători satanice străine de tradițiile și valorile nostre naționale, precum Halloween și Valentine Day, în loc de Sf. Andrei și Dragobete; care promovează, prin mișcări de tip Me Too, un feminism radical, absurd prin care vrea să schimbe ierarhia naturală a familiei tradiționale culpabilizând și demonizând public faptul de a fi bărbat, alb și creștin (Black Live Matter, White Supremacy). Toate aceste instrumente ideologice și culturale, neo-sexo-progresistomarxist-transumaniste, ținând de *soft power*, sunt folosite de corporațiile multinaționale pentru a instaura o nouă dictatură globală de factură comunistă, neo-marxist bolșevică, neostalinistă pentru a externaliza profiturile, pentru a ne epuiza la locul de muncă, pentru a drena resursele naturale și pe cele umane, pentru a ne otrăvi prin bunurile pe care le comer-

cializează într-o economie ținută de liberat doar ca piață de desfacere, provocând pandemii la comanda corporațiilor Big-Pharma pentru a realiza profituri inimaginabile din vaccinuri inventate peste noapte și totodată pentru reducerea populației globale și a salva climatic planeta. Nu în ultimul rând, este divulgat Occidentul ateu, secularizat, decreștinat care intenționează să elimine nu numai credința creștină, ortodoxă, ci însuși sufletul nemuritor al omului prin nano-cipuri implantate tuturor prin vaccinare, cu scopul de a ne transforma pe toți în roboți fără suflet și fără Dumnezeu, acționând la dispozițiile digitale transmise prin internet și smartphone.

Legat de acest ultim aspect, suveranismul cultivă *agenda denunțării* a ceea ce etichetează drept *agendă a consolidării dominației și supravegherii digitale panoptice* a Occidentului colectiv. Conform acesteia, Occidentul ar fi pe cale să instaurareze, pe modelul creditului social chinezesc, o dictatură digitală globală, eliminând banii lichizi în favoarea monedelor digitale, generalizând supravegherea totalitară a vieții private individuale în orașe-ghetou de 15 minute, prin spionarea smartphone-urilor, internet și AI pentru a controla conduitele rebele și neconforme, pentru a cenzura și a elimina libertatea de exprimare și de mișcare, pentru a elimina libertatea individuală, iar astfel democrația-liberală își trădează și își încalcă propriile valori, idealuri, principii și instituții.

Toate aceste agende converg și se reunesc în *agenda denunțării și dis-*

creditării modelului democrației-liberale sub forma denunțării Occidentului hegemonic, unipolar, colonialist, dictatorial, dar decadent.

Cum despre această agendă am vorbit deja mai devreme, în subcapitolul despre scopurile propagandei suveraniste o să menționăm doar modul exemplar în care se raportează suveraniștii la democrația liberală. Acest mod exemplar, *pattern*-ul, modelul este formulat sintetic și penetrant de viziunea lui Putin asupra capitalismului: „Putin e un om sovietic care n-a învățat nimic de pe urma prăbușirii Rusiei. De fapt, ceva învățăminte a tras el, dar unele extrem de pragmatice. A avut un mod foarte sovietic de a înțelege venirea capitalismului. *Noi toți am fost învățați* [desigur, de către propaganda comunistă, sovietică, paranteza mea, C. Ilaș] *că sistemul capitalist este împărăția demagogilor, în spatele cărora se află marea finanță, iar în spatele acesteia, un aparat militar ce aspiră la controlul întregii lumi.* E o imagine foarte clară și simplă, cea pe care o avea Putin în minte – nu o ideologie oficială, ci o formă de bun simț²⁹”. (sublinierea mea C. Ilaș). Conform acestei viziuni, elitele politice decadente și perverse, pedofile de-a dreptul, ale Americii, cu decrepitul Joe Biden în frunte, sunt simple marionete și fanatoșe controlate de *deep state*, de statul profund (echivalentul, dar și hegemonul statului paralel de la noi) alcătuit din serviciile de inteligență (CIA, FBI, National Agency etc), marea finanță, din marile corporații economice și militare (Pentagon),

interesate de piețe de desfacere pentru bunurile economice și arme, care au în slujba și-n solda lor corporațiile media și cele social-media pentru a manipula și controla opinia publică și pentru dominația globalistă a întregului mapamond.

Valorizarea sau capitalizarea politică și electorală a propagandei suveraniste

În ultimii ani și în special după pandemia de Covid-19 au apărut o puzderie de partide: „Mai mult de un sfert din partidele înființate în 2022 au platformă naționalistă. Și dacă AUR a dovedit că se poate, în România au apărut și partidele LUP și LEU, dar și explicitele RoExit sau Qanon. Altele mizează pe cuvinte mobilizatoare: patrie, patrioți, unitate, familie³⁰. Este mai mult decât evident faptul că toate aceste vehicule politice intenționează să capitalizeze politic și electoral curentul de opinie și de propagandă suveranist. Manifestele politice, programele politice conțin mesaje și terminologie suveranistă, iar atunci când programele și manifestele afișate pe site-urile oficiale partidelor (a celor care dețin așa ceva, pentru că multe dintre ele au doar câte o pagină sau doar un cont pe *Facebook*) sunt relativ rezonabile ca formulare atunci trebuie consultate și paginile create pe site-urile și aplicațiile de social-media (*Facebook*, *Youtube*, *Twitter*, *X*, *Instagram*, *TikTok*) pentru a vedea care sunt de fapt mesajele cu care-și fac campanie sau narațiunile, vocabularul și termi-

nologia pe care le utilizează. Mai trebuie spus că multe din aceste partide s-au reunit și s-au desfăcut adesea în/din alianțe, blocuri, poluri suveraniste în încercarea de a aduce laolaltă și a de unifica într-o singură și mare mișcare toate aceste inițiative politice.

Dacă vom compara procentele cu care AUR a reușit să intre în Parlamentul României în 2020, adică cu puțin peste 9%³¹, și procentele obținute la alegerile Europarlamentare din 2024 de aceeași formațiune, cumulate cu cele ale partidului SOS, apărut prin plecarea Diane Șoșoacă din AUR, anume 14,93% pentru AUR și 5,03% pentru SOS³² după redistribuire, putem constata un procent dublu, 19,96%, precum și trendul ascendent al suveranismului față de 2020. Și chiar dacă la alegerile locale AUR a obținut un procentaj mult mai mic, de 6,26%, acesta este oricum mai mare față de cel de la precedentele alegeri locale, de 0,29%³³. Or, aceste aspecte vorbesc de la sine despre succesul îngrijorător al propagandei suveraniste (sau naționaliste, populiste, iliberale) pentru că mai urmează două rânduri de alegeri în România în 2024.

Iată care sunt parte din vehiculele politice care vor să capitalizeze electoral și politic propaganda suveranistă: Partidul Republican, președinte Marian Cucșa³⁴; Partidul Dreapta Republicană, preș. Silviu Crăescu³⁵ („Facem România măreață, suverană și neatârnată din nou”); Partidul România Puternică, președinte Gabriel Marin³⁶; Partidul Uniunea

Populară Social Creștină, președinte Stelian Sima, fondator Ioan Talpeș³⁷; Partidul Reformator, președinte Tudor Negre, „partid de orientare centru-dreapta orientat în principal pe principiul naționalist fără a depăși limita pentru extreme, un partid al oamenilor de afaceri, dar și al muncitorilor și al intelectualilor, deschis tuturor cetățenilor români”³⁸; Coaliția pentru Națiune, președinte Dan Chitic³⁹; Partidul Neamul Românesc, președinte Ninel Peia⁴⁰; Alianța Națională Țăranistă, președinte Radu Ghidău⁴¹; Forța Identității Naționale, președinte Ilan Laufer⁴²; Uniunea Națiunii Romane, președinte Sorin Sabău, membru Dumitru Viorel Focșă⁴³; Partidul Românilor de Pretutindeni, președinte, Iuliean Hornet⁴⁴; Alianța pentru Patrie, președinte Codrin Ștefănescu, fuzionată cu Partidul Reformator (Alianța pentru Patrie (ApP) a fost un partid politic din România, fondat pe 19 septembrie 2021 de către Liviu Dragnea și Codrin Ștefănescu, fiind fost absorbit la data de 1 decembrie 2023 de Forța Identității Naționale (FIN), condus de Ilan Laufer; Partidul Patria, Mihai Cristian președinte⁴⁵; Președintele Partidului Românilor Patrioți de Pretutindeni, președinte, avocat Maria Stroe⁴⁶; Partidul Patrioții Poporului Român, președinte Mihai Lasca, candidat la prezidențiale fiind Răzvan Constantinescu⁴⁷; Mișcarea Națională, președinte Mihai Tîmoveanu⁴⁸; Alianța Renașterea Națională, președinte Peter Costea, Gheorghe Noane⁴⁹; Partidul Alternativa Dreaptă, președinte Adela Mîrza⁵⁰; Partidul

Național Conservator Român, președinte Cristian Terheș: „România trebuie să se pregătească pe măsură: împotriva amenințării de la Est, să-și întărească armata, pe care să o echipeze pe măsură, iar împotriva amenințării de la Vest să-și pregătească o clasă politică puternică, de elită, care să știe să apere suveranitatea României în cadrul și în fața instituțiilor europene, să ne protejeze inclusiv de curentele ultraprogresiste care susțin legi care permit mutilarea adolescenților. Libertatea nu este libertarism. Pe scurt, România are nevoie de a o mișcare conservatoare care să conserve normalitatea, iar asta vrea să facă PNCR”⁵¹; Partidul Blocul Unității Naționale⁵²; Forța Națională, președinte Sorin Valeriu Naș⁵³; Partidul România Noastră, președinte Gheorghe Funar⁵⁴; Mișcarea Iubim România⁵⁵; Partidul ADER, Adevăr, Democrație, Educație, Reconstrucție, Lege și Ordine⁵⁶; Partidul Uniunea Familiei Românești, președinte Elena Valentina Cioancă⁵⁷; Partidul ROEXIT, președinte Robert Vitoș: „Partidul ROEXIT militează pentru scoaterea României din Uniunea Europeană și refacerea economiei naționale”⁵⁸; Partidul Patrioților QANON, preș Iuliana Sabou: „Promovarea trecutului istoric și a identității naționale, a tradițiilor și obiceiurilor specifice Națiunii Române, protejarea valorilor istorice, a monumentelor și obiectivelor istorice, culturale ale Neamului românesc”⁵⁹; Partidul Dreptății, fondator George Buzatu⁶⁰; Partidul Națiune Oameni Împreună, președinte Viorica

Dăncilă⁶¹; Partidul Liga pentru Unificarea Patrioților, fondat de Tudorel Duță, Dumitru Lupescu, Edmond Milea, Vasile Murariu, Viorel Pinteș și Sorin Rîmbu, având o prescurtare la fel de sugestivă și incitantă, LUP⁶²; Partidul LEU, adică Lege, Educație, Unitate⁶³; Partidul Dacismului Autonom Conservator, DAC; Partidul Mișcarea România Suverană, cu Carmen Dan și Liviu Dragnea⁶⁴; Partidul Polul Suveranist, presedinte Dragoș Bogdan Dorojan⁶⁵; Partidul AUR, Alianța pentru Unirea Românilor, președinte George Simion⁶⁶; Partidul SOS, președinte Diana Șoșoacă⁶⁷.

Concluzii. Suveranismul românesc între Maiorescu și Caragiale: o „formă fără fond”, dar „Europa să-și vază de treburile ei!”

Suveraniștii din România sunt dublu sincronizați, indiferent cum ar fi această sincronizare, deliberată sau involuntară: mai întâi cu propaganda anti-occidentală Rusiei lui Putin, declanșată în 2014 odată cu invazia peninsulei Crimeea, amplificată în timpul pandemiei Covid-19 și de-a dreptul cronicizată după invazia la scară largă a Ucrainei din februarie 2022. Temele și narațiunile propagandei suveraniste de pe la noi sunt similare aproape până la identitate cu cele rusești, deși există destul de multe narațiuni adaptate la specificul local, autohton, cum a fost, spre exemplu, pseudo-criza Canalului Bîstroe prin care Ucraina, conform suvera-

niștilor, ar fi vrut să sece Delta Dunării. Pe de altă parte, trebuie spus că propaganda rusă însăși nu inventează nimic, nu este foarte creativă și nici nu trebuie să fie de altfel, pentru că preia contestarea și critica de la nivel global a globalizării, a ordinii internaționale bazate pe reguli și a modelului democrației liberale. Aceasta este partea a doua a sincronizării, solidară cu prima, și anume cu criticile formulate în Occident la adresa Occidentului. Ceea ce se petrece în Occident s-ar putea numi într-adevăr o autentică reacție conservatoare, identitar-culturală la globalizare: la imigrația legală și ilegală, la curentul *woke*, *cancel culture*, *politically correctness*, progresismul, drepturile minorităților sexuale și de gen, cu tentativele periodice de retragere și autoizolare ale Americii de pe plan global, de tip *Make America Great Again* și în general toate auto-dăfe-urile occidentului cu privire la propriul trecut imperialist, colonialist și rasist, care au drept consecință erodarea încrederii în propria legitimitate. Probabil acesta este unul dintre motivele pentru care diaspora românească a votat majoritar, la alegerile europarlamentare din iunie 2024, cu AUR și SOS: românii emigrați definitiv sau doar temporar în UE sau oriunde în lume resimt mai acut și se identifică afectiv cu reacția identitară cultural-conservatoare din Occident și de aceea au votat cu suveraniștii.

Dar, totuși, România nu are un trecut imperialist și colonialist, deși nu-i lipsesc episoadele rasiste (sclavia romilor, deportarea romilor în

Transnistria) și antisemite (Mișcarea Legionară, Progromul de la Iași). Populația este relativ omogenă din punct de vedere etnic, cultural și lingvistic, iar minoritățile etnice beneficiază de drepturi garantate. Imigrația legală și ilegală din România nu are un nivel atât de mare încât românii să o resimtă ca pe o agresiune cotidiană pe străzi, minoritățile sexuale și de gen sunt ne semnificative ca procente raportate la întreaga populație; progresismele post-moderne de tip woke, cancel culture și corectitudine politică nu sunt atât de răspândite în universitățile din România încât să justifice o reacție conservatoare pentru afirmarea dreptului la liberă exprimare și la libertatea gândirii; din punct de vedere religios, România are nu doar declarativ, ci și statistic una dintre cele mai religioase populații, iar Biserica Ortodoxă Română este un important factor de putere și influență economică și politică.

Deși suveranismul românesc este sincronizat cu criticile conservator-suveraniste din Occident ale acestor fenomene, în România ele sunt, deocamdată, cu formula lui Maiorescu, forme fără fond. Dar asta nu înseamnă că în același timp suveranismul nu le aruncă în ventilatorul opiniei publice și nu le vântură și nu le gonfleaază ca amenințări și pericole iminente care atentează la identitatea și independența națiunii pentru a putea acuza Occidentul că ne contaminează și ne colonizează ideologic și cu aceste mode neo-marxiste postmoderne.

Dacă admitem că am descris relativ just situația *de facto* din România,

nu devine atunci legitimă ipoteza ori supoziția, pe care am explorat-o în acest articol, conform căreia suveranismul românesc este doar un curent de propagandă al cărui intenție și scop este compromiterea și discreditarea modelului democratic-liberal și a principalilor promotori, SUA și UE, pentru a convinge populația că trebuie o *nouă ordine mondială multipolară* în care „fiecare să facă ce vrea în țara lui”, iar „Europa [și SUA desigur] să-și vadă de treburile sale!” și să nu se mai amestece cu MCV-uri, să ceară independența justiției, independența mass-media, luptă anticorupție, o DNA puternică, și o societate civilă activă și vigilentă? Căci trebuie, de asemenea, să ne întrebăm și cui folosește și cine ar fi beneficiarii acestei întregi „gargare cu vrăjeli pentru norod” suveraniste? Și ce s-ar petrece dacă am ajunge la o majoritate parlamentară suveranistă, ca în Ungaria lui Orbán, alt campion și erou al suveraniștilor noștri? Nu mă îndoiesc de faptul că, pe modelul „democrației suverane” rusești a lui Putin, s-ar trece rapid prin parlament o lege a defăimării pentru a anihila sau cel puțin pentru a amuți vocea opoziției politice și a societății civile, o lege a agentului străin, cum s-a încercat deja în Georgia, prin care ONG-urile și societatea civilă să fie intimidată, controlată și emasculeată, o lege a suveranității⁶⁸ care a fost scrisă și inițiată deja de Dan Chitic și de formațiunea lui politică, Coaliția pentru Națiune, o lege pentru apărarea valorilor tradiționale și interzicerea explicită a educației transgender și homosexuale în

școli, precum cele din Rusia, modificarea Constituției în sensul Referendumului pentru Familia Tradițională și, desigur, modificări fără număr (și fără să mai existe, ca la OUG 13 din 2017, o reacție de opunere din partea opoziției politice și a societății civile) ale legilor care organizează funcționarea independentă a justiției, deși acestea au cam fost adoptate⁶⁹ deja, iar România riscă să ajungă și rămână doar o democrație sau, mai exact spus, o autocrație electorală⁷⁰.

Caracterizând în ansamblu acest curent de propagandă, am putea afirma următoarele: suveraniștii vor cu orice preț să acrediteze public faptul că mapamondul globalizat se află la o răscruce în care lumea unipolară a hegemonului globalist SUA se află în declin în multiple moduri, că ne aflăm în zorii apariției unei noi ordini mondiale, multipolare definită însă printr-un *neo-bipolarism* care ar fi alcătuit din confruntarea dintre suveranism și globalism. Nici vorbă de așa ceva, ci este vorba în continuare de clasică confruntare dintre regimurile politice corupte, autoritare, tiranice, totalitare și regimurile democratice-liberale.

Suveraniștii sunt și *anti-moderni* în cel puțin două moduri distincte: mai întâi pentru că afirmă existența unor forțe ale pieții globale care depășesc, dictează și conduc economiile și guvernele statelor naționale care, astfel, și-au pierdut suveranitatea. Sunt anti-moderni și prin faptul că aduc în prim-planul discuțiilor politicii elementele care țin de identitatea oamenilor (etnia, credința religioasă,

preferințele sexuale, culoarea pielii, cultura, convingerile și ideologiile), adică elemente asupra cărora nu se pot negocia compromisuri rezonabile. Un stat liberal, secularizat, neutru la ideologii și credințe trebuie să facă în așa fel încât acestea să poată coexista pașnic și nicidecum să prefere ori să facă să prevaleze vreuna asupra celorlate diferențe. S-ar ajunge la adevărate ideocrații inflexibile ca în fosta URSS și în celelalte state totalitare cu ideologie oficială unică sau la teocrații de tipul celei instaurate de Komeini prin revoluția conservatoare islamică. În sfârșit, suveraniștii și suveranismul sunt de asemenea anti-moderni și printr-un vehement *anti-occidentalism*: critică, resping, disprețuiesc, compromit și discreditează modelul democratic liberal ca fiind doar unul dintre modelele cultural-identitare de guvernare politică și economică care nu se potrivește tuturor națiunilor, iar instituțiile internaționale sunt denunțate ca fiind conduse de o elită globalistă nealeasă, adică nesupusă controlului democratic, aflată în slujba clasei miliardarilor și a americanilor.

Așa cum am arătat, ceea ce se respinge de fapt sau se vrea a fi neutralizat sunt independența sistemului judiciar și independența mass-media, adică statul de drept, domnia legii, faptul că nimeni nu este mai presus de lege și principalul mijloc de control al puterii și guvernării de către cetățeni, o presă liberă și reacția societății civile. Și se încearcă neutralizarea acestora tocmai printr-o perfidă instrumentare și exploatare propa-

gandistică a elementelor și narațiunilor identitar-culturale, adică a narațiunilor celor mai intime care conferă vieții individului ordine, stabilitate, siguranță, demnitate, valoare și sens și de asemenea prin exploatarea resentimentelor acumulate față de clasa politică în genere. Mai simplu exprimat, elementele care țin de identitate, cultură și credință sunt transformate în arme și mijloace de mobilizare prin care este atacat Occidentul, adică democrația-liberală în genere.

Note

- ¹ Vezi rezultatele luptei anticorupție din România care, începând cu condamnarea la închisoare a fostului premier PSD, Adrian Năstase, a fost singura perioadă din istoria recentă când cetățenilor li s-a oferit satisfacție conform imaginii extrem de proaste pe care o are clasa politică din România în ochii cetățenilor
- ² Teodor Baconschi, *Occidentul debusolat. De ce ideologia woke reprezintă o formă de neocolonialism*, 15.07.2024, <https://www.libertatea.ro/opinii/occidentul-debusolat-de-ce-ideologia-woke-reprezinta-o-forma-de-neocolonialism-4952705>, accesat 28.08.2024: „Multiculturalismul, cu toate derivatele lui Woke și Cancel Culture, a devenit maniera în care Occidentul – căruia i se datorează evoluția întregii omeniri – rămâne în centrul istoriei mondiale, chiar și sub forma masochistă a negării de sine. Discursurile de autoînvățăre pentru „crimele” trecutului (o formă secularizată a confesiunii publice din puritanismul anglo-saxon) fac din el

Ținând cont de toate acestea și de faptul că în fond nu există programe politice credibile ale partidelor suveraniste, convingerea mea este că la alegerile parlamentare și prezidențiale din 2024 din România vom avea un important segment de populație care, mobilizată prin propaganda suveranistă, va da un vot anti-sistem, puternic resentimentar împotriva clasei politice, și asta dacă, desigur, se va deplasa la urne, absenteismul fiind de asemenea un semn al legitimității reduse a sistemului democratic.

un subiect de neocolit, aflat mereu în lumina reflectoarelor.”

- ³ Radu Eremia, *Scandalul de corupție din Turcia: Erdogan îi ia apărarea fiului său*, 18.01.2014, <https://adevarul.ro/stiri-externe/in-lume/scandalul-de-corupție-din-turcia-erdogan-ii-ia-1506023.html>, accesat 28.08.2024; Diana Rusu *Lovitură pentru Erdogan: proiectul de reformă judiciară în Turcia este anticonstituțional*, 10.01.2014, <https://adevarul.ro/stiri-externe/in-lume/lovitura-pentru-erdogan-proiectul-de-reforma-1504028.html>, accesat 28.08.2024.
- ⁴ Într-o postare pe Facebook, din 22.12.2023, Sorin Ioniță remarcă următoarele: „SLAPP (Strategic Lawsuit Against Public Participation) prinde rădăcini și în România, iată. Societatea e ca broasca în apa pusă pe foc, se obișnuiește cu creșterea treptată a temperaturii, adică folosirea tot mai meschină a regulilor, inclusiv celor UE, prin întoarcerea literei împotriva spiritului lor. Anticipez că vom mai vedea cazuri în încercarea de a elimina pluralismul vocilor și a

- alinia comunitățile locale în spatele conducerii politico-securiste și excrescențelor lor din business, ca în Ungaria lui Orban. Unde nu de valori tradiționale, pericolul LGBT și alte chestii postmoderne le pasă lor de fapt. Când se adună seara la o băută, Viktor Orban, Lorinc Meszáros și ăilalți 2-3 băieți care conduc țara cu mână de fier râd în pumni de vrăjilele astea pentru norod; ce contează e piramida puterii, clientelismul generalizat, controlul resurselor și legea tăcerii: lumea să-și țină gura de frică ori în speranța să prindă o fărâmiță distribuită «pe încredere»”.
- 4 <https://www.facebook.com/share/p/1512ug5otx/>, accesat 29.08.2024.
- 5 <https://www.youtube.com/watch?v=YrLRfS6NKxk>, accesat 28.08. 2024. Vezi și site-ul cetățenilor suverani: <https://www.fiintasuverana.ro>, <https://www.fiintasuverana.ro/principii-suverane.html> accesat, 28.08. 2024.
- 6 Indiferent de felul în care este obținut acest consens minimal: fie prin educație formală și socializare, fie prin frică, îndoctrinare timpurie și propagandă, ca în Coreea de Nord sau în general în regimurile totalitare și autoritare.
- 7 Redacția Hotnews, *Filmul evenimentelor, cum s-a ajuns la marea neagra a Parlamentului Romaniei: Sedinta decisiva in biroul lui Zgonea, cu Hrebenciuc, Ghita si Fenechiu*, 13.12.2013, <https://hotnews.ro/filmul-evenimentelor-cum-s-a-ajuns-la-marea-neagra-a-parlamentului-romaniei-sedinta-decisiva-in-biroul-lui-zgonea-cu-hrebenciuc-ghita-si-fenechiu-578817>, accesat 28.08 2024; „Au mai participat și Marian Neacșu (Camera
- Deputatilor, PSD, cel care a introdus pe ordinea de zi proiectul de lege privind amnistia/gratierea, modificările la Codul Penal si legea lobbyului, potrivit unor surse), George Scutaru (Camera Deputatilor, PNL), Mircea Toader (Camera Deputatilor, PDL), Daniel Fenechiu (Camera Deputatilor, PPDD), Mate Andras (Camera Deputatilor, UDMR), Puiu Hasotti (Senat, PNL); *Pe langa acestia, la sedinta au participat, potrivit unor surse concordante consultate de HotNews.ro.*; Relu Fenechiu (PNL), Viorel Hrebenciuc (PSD), Sebastian Ghita (PSD, a plecat inainte de finalul sedintei), Ion Chelaru (PSD), Florin Iordache (PSD), Liviu Dragnea (PSD, vice-premier, a ajuns la finalul ședintei)”.
- 8 Rise Project, *Partidul România unită prin mită*, 14.04.2017, <https://www.riseproject.ro/investigatii/uncategorized/partidul-romania-unita-prin-mita/>, accesat 28.08. 2024, „PRU gonfleză un mesaj ultra-naționalist, eurosceptic, filorus și organizează parade legionare ca-n secolul trecut sub genericul “Patrula lui Vlad Țepeș”. Păzește Transilvania de iredentismul maghiar și propagă inclusiv doctrina dughinistă care inspiră politica de stat a Federației Ruse. Pe scurt, programul lor politic sună astfel: “Amnistie penală și fiscală! Bunăstare, nu dosare! Punem stop abuzurilor DNA! Apărăm românismul, civilizația creștină, susținem familia tradițională! Nu ne vindem pământul străinilor! Vă protejăm de Occident, luptăm cu multi-naționalele de acolo! Nu acceptăm îndemnurile ambasadelor și lobby-ul homosexual de la Bruxelles și Washington! Oprim colonizarea țării

- cu refugiați!”” (sublinierea mea, C. Ilaș).
- ⁹ Redacția Ziarul de Iași, *Partidul România Unită a creat „Patrula lui Vlad Teles”*. Membru este și un campion *K1*, 24.01.2016, <https://www.ziaruldeiasi.ro/stiri/partidul-romania-unita-a-creat-patrula-lui-vlad-teles-membru-este-si-un-campion-k1--117070.html>, și Roland Cătălin Pena, *DANIEL GHIȚĂ a părăsit PRU. Încotro se îndreaptă CAMPIONUL MONDIAL la KICKBOXING*, 10.07.2016, <https://evz.ro/daniel-ghita-a-parasit-pru-inceput-se-indreapta-campionul-mondial-la-kickboxing.html>, accesat 28.08.2024
- ¹⁰ Gabi Simion, *Mirel Palada a devenit purtătorul de cuvânt al Partidului România Unită*, 25.08.2016, <https://www.qmagazine.ro/mirel-palada-a-devenit-purtatorul-de-cuvant-al-partidului-romania-unita/>
- ¹¹ Raluca Pantazi, Iulia Blaga, *Capcanele legii inițiate de Liviu Dragnea. De ce poate fi periculoasa incriminarea "defaimării sociale" pentru libertatea de exprimare în presa, pe Facebook și bloguri*, 29.09.2015, <https://hotnews.ro/capcanele-legii-inițiate-de-liviu-dragnea-de-ce-poate-fi-periculoasa-incriminarea-defaimării-sociale-pentru-libertatea-de-exprimare-in-presa-pe-facebook-si-bloguri-503919>, accesat 28.08.2024: „Sorin Ioniță, partener fondator al think tank-ului Expert Forum, a declarat că proiectul de lege este unul «în primul rând anti-presă, dar nu numai. Este împotriva presei și a oricui se exprimă în spațiul public, pentru că introduce o versiune de corectitudine politică ce e mult mult exagerată și nu cred că găsești echivalent în alte țări. Poate în Marea Britanie, care este notorie pentru faptul că totii oligarhii se duc acolo pentru că pot să dea în judecată orice jurnalist care scrie nu știu ce»”.
- ¹² Liviu Avram, *Arhiva SIPA și-a făcut datoria. Urmează Statul Paralel*, 7.02.2018, <https://adevarul.ro/blogurile-adevarul/arhiva-sipa-si-a-facut-datoria-urmeaza-statul-184224-6.html>, accesat 28.08. 2024 – „Cine și când a născocit conceptul de Stat Paralel? - Cine l-a preluat, l-a amplificat și l-a transformat într-o veritabilă isterie națională? - Cine îl folosește acum pentru a justifica semnificative modificări legislative?”
- ¹³ Sorin Breazu, *Dan Voiculescu anunță întoarcerea la statul mafiot: Nu avem toată Puterea până nu luam și Justiția*, 26.06 2012, <https://evz.ro/dan-voiculescu-numoare-parlamentul-fara-mine-sinici-eu-fara-parlament-988786.html>, accesat 30.08.2024
- ¹⁴ Precum Adrian Năstase, Cătălin Voicu, Dan Voiculescu, Ioan Codruț Sereș, Sorin Roșca Stănescu, Adrian Severin, Sebastian Ghiță, Sorin Oprescu, George Becali, Miron Mitrea, Elena Udrea, Alina Bica, Mircea Băsescu, Ovidiu Puțura, Florin Costiniu, Victor Ponta, Marcel Păcurariu, Liviu Dragnea, Dinel Staicu, George Copos, Relu Fenichiu, Ioan Niculae, Nelu Iordache, Puiu Popoviciu, Sorin Ovidiu Vântu, Radu Mazăre, Nicușor Constantinescu, Ovidiu Mușetescu, Marian Vanghelie, interlopul Titi Sgîrcitu, Dorinel Mihai Mucea, Popescu Piedone, Gheorghe Buzatu, Marian Opreșan, Eugen Nicolicea, Șerban Nicolae, Darius Vâlcov, Dan Andronic, Remus Truică, Dan Diaconescu,

Viorel Hrebenciuc, frații Păunescu; vezi și Raluca Pantazi, *DOCUMENT Lista integrala a puscariasilor scriitori / Vezi toate titlurile de carti scrise in ultimii 3 ani, pentru a scapa de puscarie mai repede*, 4.01.2016,

<https://hotnews.ro/document-lista-integrala-a-puscariasilor-scriitori-vezi-toate-titlurile-de-carti-scrise-in-ultimii-3-ani-pentru-a-scapa-de-puscarie-mai-repede-490429> accesat 31.08.2024.

¹⁵ Din care se poate înțelege și ce înseamnă *lume multipolară* în viziunea lui Trump și a suveraniștilor, o viziune care este surprinzător de solidară, aproape identică cu ideile despre multipolaritate rostite de Putin la Forumul de la Valdai în octombrie 2022.

¹⁶ Oana-Medeea Groza, *Comaroni: Dialogul Musk-Trump a fost spectaculos prin faptul că a fost promovată normalitatea. E important pentru NOM (Noua Ordine Mondială) dialogul între miliardarul și politicianul numărul 1 în lume*, 14.08.2024, <https://solidnews.ro/comaroni-dialogul-musk-trump-a-fost-spectaculos-prin-faptul-ca-a-fost-promovata-normalitatea-e-important-pentru-nom-noua-ordine-mondiala-dialogul-intre-miliardarul-si-politicianul-numarul-1-in-lume>, și Vlădicu Iuliana, *Comaroni: Dialogul Musk-Trump a fost spectaculos prin faptul că a fost promovată normalitatea. E important pentru NOM (Noua Ordine Mondială) dialogul între miliardarul și politicianul numărul 1 în lume!*, 14.08.2024, [https://goldtv.ro/video/comaroni-si-mion-a-refacut-de-fapt-jocul-de-la-](https://goldtv.ro/video/comaroni-si-mion-a-refacut-de-fapt-jocul-de-la)

alegerile-locale-cand-era-clar-ca-a-fost-asistat-de-ciolacu-si-statul-paralel-nu-e-pe-drumul-corect-dialogul-musk-trump-a-fost-spectaculos-prin-fapt/ min. 28:00 – 32:30, accesat 28.08.2024.

¹⁷ Victoria Stoiciu, într-un articol din *Criticatac*, „Mitul specialistului și calea către sfârșitul democrației”, 2.05.2012, <https://www.criticatac.ro/mitul-specialistului-calea-ctre-sfaritul-democraiei/>, accesat 28.08.2024, criticând mitul tehnocratului afirmă: „acest tip de viziune vine cu presupuziția cum că există fapte sau procese care sunt și trebuie să fie libere de valențele ideologice și politice. Unele lucruri, cum ar fi mineritul, sunt neutre din punct de vedere politic și e necesar să fie lăsate pe seama celor care sunt, la rândul lor, neutri – tehnocrații. Or, teza acestei neutralități a unor lucruri și fapte este similară și convergentă cu cea a post-ideologiei, bazându-se pe premise similare. În fond, însă, teza post-ideologiei și cea a neutralității politice este și ea o asumție cât se poate de ideologică. Este, dacă vreți, expresia cea mai frustă a unui totalitarism ideologic, tocmai pentru că, prin nerecunoaștere, neagă existența altor ideologii și valori.” (sublinierea mea, C. Ilaș)

¹⁸ Secretele Puterii cu Alex Cozer, ediția din 29.05.2024, Traian Băsescu, <https://www.youtube.com/watch?v=TxguQ-AKHSU>, accesat 26.08.2024, de la minutul 4:18.

¹⁹ Teodor Baconschi, „Sperietoarea „suveranistă”. De ce UE nu ne-a furat identitatea națională și nici nu o va face”, 1.04.2024, <https://www.libertatea.ro/opinii/sperietoarea-suveranista-de-ce-ue-nu-ne-a-furat-identitatea-nationala-si-nici->

- nu-o-va-face-4840943, accesat 26.08.2024. Vezi și *Poveștile lui Putin, ca festival de minciuni colosale. De ce noua URSS este chiar Federația Rusă, nicidecum Uniunea Europeană*, 26.02.2024, <https://www.libertatea.ro/opinii/povestile-lui-putin-ca-festival-de-minciuni-colosale-de-ce-noua-urss-este-chiar-federatia-rusa-nicidecum-uniunea-europeana-4808302>
- ²⁰ Dinu Popescu, *America între propaganda și plutocrație*, 31.05.2024, <https://dinupopescu.substack.com/p/america-intre-propaganda-si-plutocrație>, accesat 28.08.2024. Articol preluat și pe blogul lui Marius Tucă, Marian Nazat, *America lui Dinu Popescu*, 22.07.2024, <https://mariustuca.ro/editorial/america-lui-dinu-popescu-71559.html>, accesat 28.08.2024.
- ²¹ Ca exemplificare, reamintim aici cazul lectorului Andrei Nae care a intenționat și a reușit performanța, viralizată, de a-și promova facultatea la care lucrează venind la înscrierile pentru anul I îmbrăcat în haine de damă. Or, pentru propaganda suveranistă, dl. Nae nu este doar dl. Nae care s-a îmbrăcat în haine de damă: nu, el este vârful de iceberg simptomul, semnul, dovada că Occidentul decadent, pervers, depravat amenință subversiv identitatea și valorile tradiționale ale națiunii noastre milenare, traco-getice, încercând să ne transforme pe toți în transgenderi și pederasta prin vaccinare obligatorie cu nanoroboți 5G. Nu de aceeași viralizare publică au beneficiat de exemplu cazurile preotului Pomohaci, al episcopului de Huși, Corneliu Onilă, supranumit Cornilă, al preotului Jitaru, sau al preotului Visarion Alexa și al călugărului
- Calistrat care a palmuit o enoriașă, ca exemplu și model creștin tradițional demn de urmat pentru toți românii care-și snopesc nevestele. Vezi și Marius Oprea, *De la bucătăria comunistă la cantina corporatistă*, 24.07.2024, <https://www.cotidianul.ro/de-la-bucataria-comunista-la-cantina-corporatista/>, 20.08.2024, preluat și pe site-ul media afiliat partidului AUR, <https://60m.ro/>: Cimpoi Adrian, *Istoricul Marius Oprea: Acest lector, Andrei Nae, doar un produs al lumii corporatiste în care trăim, dar el e doar o „floricică” față de ce va urma*, 24.07.2024, <https://60m.ro/istoricul-marius-oprea-a-acest-lector-andrei-nae-doar-un-produs-al-lumii-corporatiste-in-care-traim-dar-el-e-doar-o-floricica-fata-de-ce-va-urma/>, accesat 28.08.2024
- ²² Peter Pomarantsev, *Asta nu este propagandă! Aventuri în războiul cu realitatea*, trad. Adrian Ciobotaru, Editura Cartier, Chișinău, 2023, pp. 10-16.
- ²³ *Idem*, p. 11, Paranteza aparține traducătorului, Adrian Ciobotaru.
- ²⁴ Rise Project, „România unită prin mită”, 14.04.2017, <https://www.riseproject.ro/investigati-uncategorized/partidul-romania-unita-prin-mita/>, accesat 28.08.2024
- ²⁵ Giorgia Meloni, discurs vehement împotriva globalismului. „Nu o să fim niciodată sclavi, simpli consumatori la mila speculanților financiari”, <https://ioncoja.ro/giorgia-meloni-discurs-vehement-impotriva-globalismului-nu-o-sa-fim-niciodata-sclavi-simpli-consumatori-la-mila-speculantilor-financiari/>, 28 septembrie 2022|Doctrină naționalistă, accesat 28.08.2024. Vezi și <https://www.facebook.com/watch/?v>

- =1038097366860038, accesat 28.08.2024, preluat pe contul Facebook al emisiunii TV, Subiectiv cu Răzvan Dumitrescu din 27 septembrie 2022.
- ²⁶ Flavia Drăgan, *Nr. 2 al AUR la Senat pe București, sursa „Marius” a Securității: Nu am făcut pe nimeni să sufere*, 7.12.2020, <https://newsweek.ro/politica/nr-2-al-aur-la-senat-pe-bucuresti-sursa-marius-a-securitatii-nu-am-turnat-nici-odata-pe-nimeni> accesat 29.08.2024.
- ²⁷ <https://www.librariasophia.ro/religie-stiinta-filosofie/corectitudinea-politica-o-ideologie-neo-marxista-marxismul-cultural-noua-utopie-11717.html>, 2017, accesat 28.08.2024.
- ²⁸ Andrei Dîrlău, *Amenințări contra suveranității și cum le contracarăm*, în cadrul conferinței *O perspectivă suveranistă asupra viitorului României*, organizată la Iași, în 3 Decembrie 2022 de către Răzvan Constantinescu și Iulian Capsali, <https://fb.watch/unAwM5RGRV/>, accesat 28.08.2024, de la minutul 2:43:40 – 3:04:29 sau <https://fb.watch/unCL3L4lhU/> de la min. 41:30 – 1:02:17, discurs reluat reluat sintetic și cu mici modificări și la conferința *Suveranism, Suveranitate, Desuveranizare*, la Biblioteca Academiei Române, 5.07.2023, organizată de Institutul de Sociologie al Academiei Române, cu Ilie Bădescu; Institutul de Cercetări Juridice „Andrei Rădulescu” al Academiei Române; Centru European de Studii în probleme Etnice al Academiei Române, cu Radu Baltașiu. Andrei Dîrlău, *Globalismul ca proces de desuveranizare, Statul Global ca un nou Turn Babel* <https://www.youtube.com/watch?v=HTzwNwxGmB8>, accesat 28.08.2024, min 2:50:30 – 3:14:14.
- ²⁹ Redactia Criticatac, *Viziunea lui Putin asupra lumii. Interviu cu Gleb Pavlovski*, trad. de Alexandru Macovei, 12.12. 2014, <https://www.criticatac.ro/viziunea-lui-putin-asupra-lumii-interviu-cu-gleb-pavlovski/>.
- ³⁰ Simona Cârlegea, *După AUR, vin LUP și LEU. Naționalismul prinde. Puzderie de partide apărute din 2022 încoace*, <https://romania.europalibera.org/a/partide-nationaliste-infiintate-din-2022/32401593.html>, accesat 28.08.-2024
- ³¹ https://ro.wikipedia.org/wiki/Alegeri_parlamentare_in_Romania_2020
- ³² <https://results.elections.europa.eu/ro/rezultate-nationale/romania/2024-2029/> accesat 10.09.2024
- ³³ https://ro.wikipedia.org/wiki/Alegeri_locale_in_Romania_2024 accesat 10.09.2024.
- ³⁴ <https://partidulrepublican.ro>, accesat 10.09.2024.
- ³⁵ <https://www.facebook.com/DreaptaRepublicanaBucuresti/> accesat 10.09.2024.
- ³⁶ <https://rp.ro> , <https://rp.ro/decalog/>, <https://www.facebook.com/partid.romania.puternica/> accesat 10.09.2024
- ³⁷ <https://www.facebook.com/p/Uniunea-Populara-Social-Crestina-100064-850673320/>, https://ro.wikipedia.org/wiki/Uniunea_Populara_Social_Crestina accesat 10.09.2024.
- ³⁸ [partidulreformato.ro, https://www.facebook.com/p/Partidul-Reformator-100068812166254/](https://www.facebook.com/p/Partidul-Reformator-100068812166254/) accesat 10.09.2024.
- ³⁹ <https://coalitiapentrunitiune.ro> <https://coalitiapentrunitiune.ro/principii-si-valori/>,

- 40 <https://coalitiapentrunatiune.ro/program/> accesat 10.09.2024
- 41 <https://partidulneamulromanesc.ro/>
<https://partidulneamulromanesc.ro/wp-content/uploads/2021/03/PNR-PROGRAMUL-POLITIC-A4-1.pdf>,
<https://www.facebook.com/PartidulNeamulRomanescPaginaOficiala/> accesat 10.09.2024.
- 42 <https://taranstii.eu/>,
<https://taranstii.eu/romania-pentru-care-luptam/> accesat 10.09.2024.
- 43 <https://www.facebook.com/partidulfin/> accesat 10.09.2024.
- 44 <https://uniuneanatiuniromane.ro/>,
<https://uniuneanatiuniromane.ro/program-politic-u-n-r/> accesat 10.09.2024.
- 45 <https://renastem.ro> accesat 10.09.2024.
- 46 <https://www.facebook.com/partidulpatricia/> accesat 10.09.2024.
- 47 <https://www.facebook.com/groups/2304779533115170/> accesat 10.09.2024.
- 48 <https://partidulppr.ro>
<https://partidulppr.ro/manifest-pentru-salvarea-romaniei/> accesat 10.09.2024.
- 49 <https://www.youtube.com/watch?v=hRdzMf--7c4>,
<https://miscarea-nationala.ro/lideri-miscarea-nationala/>
<https://miscarea-nationala.ro/programul-politic-miscarea-nationala/> accesat 10.09.2024.
- 50 <https://www.facebook.com/AliantaRenastereaNationala/> accesat 10.09.2024.
- 51 <https://www.facebook.com/AlternativaDreaptaRo> accesat 10.09.2024.
- 52 www.pncr.ro
<https://www.facebook.com/PartidulNationalConservatorRoman/>
<https://www.agerpres.ro/agerpres/2024/08/22/comunicat-de-presa-partidul-national-conservator-roman--1344344> accesat 10.09.2024.
- 53 <https://www.facebook.com/partidulbun.ro>
<https://www.facebook.com/partidulbun.ro/article/re>
<https://www.facebook.com/partidulbun.ro/article/re>
- 54 <https://www.facebook.com/PartidulRomaniaNoastra/>?locale=ro_RO accesat 10.09.2024.
- 55 https://www.miscarea-iubim-romania.ro/statut_mir.html accesat 10.09.2024.
- 56 <https://partidader.ro/>,
<https://partidader.ro/despre-noi/>,
<https://partidader.ro/directia-noastra-politica/> accesat 10.09.2024.
- 57 <https://partiduluniunefamilieiromanesti.ro/>,
<https://partiduluniunefamilieiromanesti.ro/statutul-u-f-r/>
<https://www.facebook.com/groups/235582656630676/>,
<https://www.facebook.com/groups/246457037685976/> accesat 10.09.2024.
- 58 www.roexit.ro/
<https://www.facebook.com/PartidulROEXIT/> accesat 10.09.2024.
- 59 <https://ppq.ro/>,
<https://ppq.ro/ideologie/>
https://www.facebook.com/p/PPQ-100081263213840/?locale=ro_RO
<https://litera9.com/extrema-dreapta-consiprationism-rusia-si-trump-partidul-patriotilor-qanon-romania/> accesat 10.09.2024
- 60 <https://www.partiduldreptatii.ro>
<https://www.partiduldreptatii.ro/programul/>
https://www.facebook.com/partiduldreptatiiromania/?locale=ro_RO accesat 10.09.2024

- ⁶¹ <https://partidulnoi.ro>
<https://partidulnoi.ro/viziune/>
<https://partidulnoi.ro/program-politic/>
<https://www.facebook.com/NatiuneOameniImpreuna/>
<https://www.youtube.com/c/PartidulNAȚIUNEOAMENIÎMPREUNĂ>
 accesat 10.09.2024
- ⁶² <https://lupromania.ro>
<https://lupromania.ro/program-politic/>
<https://www.facebook.com/lupromania.ro/> accesat 10.09.2024
- ⁶³ <https://www.facebook.com/PartidulLEU> accesat 10.09.2024
- ⁶⁴ <https://www.facebook.com/p/Partidul-România-Suverană-100069079926902/> accesat 10.09.2024.
- ⁶⁵ <https://polulsuveranist.ro/programul-politic/> <https://polulsuveranist.ro/carta-principiilor-fundamentale/>
 accesat 10.09.2024
- ⁶⁶ <https://partidulaur.ro>
<https://partidulaur.ro/program/> și
 Manifest, accesat 10.09.2024
- ⁶⁷ <https://sosro.ro>
<https://sosro.ro/program/>
<https://www.facebook.com/partidulsosro/> accesat 10.09.2024.
- ⁶⁸ <https://coalitiapentrunatiune.ro/legea-suveranitatii-2/> ,
- <https://coalitiapentrunatiune.ro/legea-suveranitatii/>, accesat 30.08.2024.
- ⁶⁹ Dan Tăpălagă, *Mari probleme în Justiție. Situația s-a agravat. O temă esențială pentru societatea românească despre care nu mai discută nimeni*, 13.09.2024,
<https://www.g4media.ro/mari-probleme-in-justitie-situatia-s-a-agra-vat-o-tema-esentiala-pentru-societatea-romaneasca-despre-care-nu-mai-discuta-nimeni.html>, accesat 13.09.2024
- ⁷⁰ Cristian Preda,
<https://www.facebook.com/share/p/5K9n6dnfe5KMk8PN/>, accesat 30.08.2024: „O rezoluție a Parlamentului European care descrie Ungaria ca “autocrație electorală” a fost votată de trei sferturi din deputați. E regretabil că vecinii noștri nu mai trăiesc într-un regim recunoscut de ceilalți europeni ca o democrație. Cine ar fi crezut că se va ajunge la o asemenea derivă în vremurile în care, alături de cehi și polonezi, maghiarii erau pentru celelalte societăți postcomuniste un model reușit de modernizare politică? Ungaria ne-a arătat că democrația poate cunoaște - în doar 30 de ani - și progres rapid, dar și regres semnificativ.”

Bibliografie

- AVRAM, Liviu, *Arhiva SIPA și-a făcut datoria. Urmează Statul Paralel*, 7.02.2018 <https://adevarul.ro/>
- BACONSCHI, Teodor, *Occidentul debusolat. De ce ideologia woke reprezintă o formă de neocolonialism*, 15.07.2024 <https://www.libertatea.ro/>
- BACONSCHI, Teodor, „Sperietoarea „suveranistă”. De ce UE nu ne-a furat identitatea națională și nici nu o va face”, 1.04.2024 <https://www.libertatea.ro/>
- BACONSCHI, Teodor, *Poveștile lui Putin, ca festival de minciuni colosale. De ce noua URSS este chiar Federația Rusă, nicidecum Uniunea Europeană*, 26.02.2024 <https://www.libertatea.ro/>
- BREAZU, Sorin, *Dan Voiculescu anunță întoarcerea la statul mafiot: Nu avem toată Puterea până nu luăm și Justiția*, 26.06 2012 <https://evz.ro/>

- CÂRLUGEA, Simona, *După AUR, vin LUP și LEU. Naționalismul prinde. Puzderie de partide apărute din 2022 încoace* 9.05.2023
<https://romania.europalibera.org/>
- CIMPOI, Adrian, *Istoricul Marius Oprea: Acest lector, Andrei Nae, doar un produs al lumii corporatiste în care trăim, dar el e doar o „floricică” față de ce va urma,* 24.07.2024 <https://60m.ro/>
- COZER, Alex, *Emisiunea Secretele Puterii* ediția din 29.05.2024, invitat Traian Băsescu, <https://www.youtube.com/>
- DÎRLAU, Andrei, *Amenințări contra suveranității și cum le contracarăm, în cadrul conferinței O perspectivă suveranistă asupra viitorului României*, organizată la Iași, în 3.12.2022 de către Răzvan Constantinescu și Iulian Capsali, <https://www.facebook.com/>
- DÎRLAU, Andrei, *Globalismul ca proces de desuveranizare, Statul Global ca un nou Turn Babel la conferința Suveranism, Suveranitate, Desuveranizare*, la Biblioteca Academiei Române, 5.07.2023, organizată de Institutul de Sociologie al Academiei Române, Ilie Bădescu; Institutul de Cercetări Juridice „Andrei Rădulescu” al Academiei Române; Centru European de Studii în probleme Etnice al Academiei Române, Radu Baltasiu. <https://www.youtube.com/>
- DRĂGAN, Flavia, *Nr. 2 al AUR la Senat pe București, sursa „Marius” a Securității: Nu am făcut pe nimeni să sufere*, 7.12.2020, <https://newsweek.ro/>
- EREMIA, Radu, *Scandalul de corupție din Turcia: Erdogan îi ia apărarea fiului său* 18.01.2014, <https://adevarul.ro/>
- GROZA, Oana-Medeea, *Comaroni: Dialogul Musk-Trump a fost spectaculos prin faptul că a fost promovată normalitatea. E important pentru NOM (Noua Ordine Mondială) dialogul între miliardarul și politicianul numărul 1 în lume!*, 14.08.2024, <https://solidnews.ro/>
- IONIȚĂ, Sorin, Postare Facebook, 22.12.2023, <https://www.facebook.com/>
- MELONI, Giorgia, *Discurs vehement împotriva globalismului. „Nu o să fim niciodată sclavi, simpli consumatori la mila speculanților financiari*, 28.09.2022, <https://ioncoja.ro/>, <https://www.facebook.com/>
- NAZAT, Marian, *America lui Dinu Popescu*, 22.07.2024 <https://mariustuca.ro/>
- OPREA, Marius, *De la bucătăria comunistă la cantina corporatistă*, 24.07.2024, <https://www.cotidianul.ro/>
- PANTAZI Raluca, *DOCUMENT Lista integrala a puscariilor scriitori / Vezi toate titlurile de carti scrise in ultimii 3 ani, pentru a scapa de puscarie mai repede*, 4.01.2016, <https://hotnews.ro/>
- PANTAZI, Raluca, BLAGA, Iulia, *Capcanele legii initiate de Liviu Dragnea. De ce poate fi periculoasa incriminarea "defaimarii sociale" pentru libertatea de exprimare in presa, pe Facebook si bloguri*, 29.09.2015, <https://hotnews.ro/>
- PENA, Roland Cătălin, *DANIEL GHIȚĂ a părăsit PRU. Încotro se îndreaptă CAMPIONUL MONDIAL la KICKBOXING*, 10.07.2016, <https://evz.ro/>
- POMERANTSEV, Peter, *Asta nu este propagandă! Aventuri în războiul cu realitatea*, trad. Adrian Ciobotaru, Editura Cartier, Chișinău, 2023

- POPESCU, Dinu, *America între propaganda și plutocrație*, 31.05.2024, <https://dinupopescu.substack.com/>
- REDACȚIA Criticacac, *Viziunea lui Putin asupra lumii. Interviu cu Gleb Pavlovski*, trad. de Alexandru Macovei 12.12. 2014 <https://www.criticacac.ro/>
- REDACȚIA Hotnews, *Filmul evenimentelor, cum s-a ajuns la martea neagra a Parlamentului României: Sedinta decisiva in biroul lui Zgonea, cu Hrebenciuc, Ghita si Fenechiu*, 13.12.2013, <https://hotnews.ro/>
- REDACȚIA Ziarul de Iași, *Partidul România Unită a creat „Patrula lui Vlad Țepeș”. Membru este și un campion KI*, 24.01.2016 <https://www.ziaruldeiasi.ro/>
- RISE PROJECT, *România unită prin mită*, 14.04.2017, <https://www.riseproject.ro/>
- RUSU, Diana, *Lovitură pentru Erdogan: proiectul de reformă judiciară în Turcia este anticonstituțional* 10.01.2014, <https://adevarul.ro/>,
- SIMION, Gabi, *Mirel Palada a devenit purtătorul de cuvânt al Partidului România Unită*, 25.08.2016, <https://www.qmagazine.ro/>
- STOICIU, Victoria, *Mitul specialistului și calea către sfârșitul democrației*, 2.05.2012 <https://www.criticacac.ro/>
- TĂPĂLAGĂ, Dan, *Mari probleme în Justiție. Situația s-a agravat. O temă esențială pentru societatea românească despre care nu mai discută nimeni*, 13.09.2024, <https://www.g4media.ro/>
- VLACICU, Iuliana, *Comaroni: Dialogul Musk-Trump a fost spectaculos prin faptul că a fost promovată normalitatea. E important pentru NOM (Noua Ordine Mondială) dialogul între miliardarul și politicianul numărul 1 în lume!* 14.08.2024, <https://goldtv.ro/>

**De la Vest la Est: răspândirea populismului
și a mișcărilor extremiste.
Consecințe pentru Uniunea Europeană în contextul
războiului din Ucraina**

**[From West to East: The spread of populism and extremist
movements. Consequences for the European Union in the context
of the war in Ukraine]**

PLEȘCA & Laura-Maria VASILACHE

Abstract: *This article investigates the rise of far-right populist parties in Europe, referring to their impact on the political and social dimensions in both Western and Eastern Europe. It underlines how these parties are challenging the cohesion of the European Union, militating against fundamental EU principles such as integration, multiculturalism and the rule of law. In Western Europe, the emergence of such groups has fuelled Euroscepticism, undermining the EU's effectiveness and overall reputation. Meanwhile, in Eastern Europe, the entrenchment of populist ideologies is causing a democratic backlash, jeopardizing the region's adherence to European democratic norms. This study adopts a comparative perspective to illustrate the different but interconnected repercussions of right-wing populism across the continent. Using a combination of qualitative analysis and theoretical models, the article proposes policy interventions to counter the negative impact of these movements. The findings underline the importance of strengthening EU strategies that promote democratic resilience and regional stability, which are vital for the Union's sustainability in an era marked by rising nationalism and internal divisions. The fact that the tide of right-wing populism is spreading from West to East is and must be a real concern, as well as the impact of the war in Ukraine and the popularity of far-right parties.*

Keywords: *populism; far-right parties; Euroscepticism; European Union; Ukraine war*

Introducere

În epoca contemporană, democrația poate fi amenințată din multe

perspective fiind pusă la grele încercări din diferite contexte interne și internaționale. Securitatea internă a statelor dar și cea internațională pre-

zintă vulnerabilități atunci când principiile democratice ale unui stat sunt amenințate. Contextul interanțional actual la nivelul Uniunii Europene este unul extrem de tensionat cauzele fiind multiple, de la războiul dintre Rusia și Ucraina, până la probleme interne ale statelor, proteste, valuri de migrații, discursuri antisemite sau xenofobe, atentate terosiste, ascensiunea partidelor populiste etc. Toate aceste situații diverse reprezintă amenințări la adresa democrațiilor statelor ce compun Uniunea Europeană. Atunci când vorbim despre partidele populiste din Europa, acestea au avut o pantă ascendentă în ultimele două decenii și și-au expus constant părerile în legătură cu elita pe care o consideră coruptă și care trebuie schimbată. Partidele populiste au evoluat de-a lungul deceniilor putând fi încadrate atât în stânga cât și în dreapta politică.

În Europa de Vest, ascensiunea partidelor populiste de extremă-dreapta a fost caracterizată de o creștere a naționalismului, a euroscepticismului și a sentimentelor anti-imigrație, adesea asociate cu o respingere a valorilor democratice liberale tradiționale. Aceste partide contestă principiile de bază ale UE (libertatea de circulație, drepturile omului și statul de drept). Aceste partide pledează adesea pentru o mai mare suveranitate națională în detrimentul intereselor colective europene, ceea ce ar putea duce la o fragmentare a Uniunii Europene. Cas Mudde susține că partidele populiste de dreapta sunt conduse de nativism,

autoritarism și populism, care contrastează puternic cu mișcările, democrația și statul de drept, caracteristici ferme ale UE¹. Influența partidelor de extremă-dreapta poate duce la paralizia politicilor în cadrul UE, făcând mai greu de obținut un consens între statele membre cu agende divergente. Sofia Vasilopoulou analizează modul în care opoziția variată a acestor partide față de integrarea europeană poate complica și mai mult procesele de elaborare a politicilor².

Ascensiunea acestor partide și politicile lor adesea controversate pot afecta poziția globală a UE ca far al valorilor democratice și liberale. Potrivit lui Betz și Johnson, ideologia nostalgică a acestor partide se adresează alegătorilor dezamăgiți de schimbările socio-economice moderne, ceea ce are un impact asupra legitimității percepute a UE³. Partidele populiste pot face presiuni pentru politici economice protecționiste care intră în conflict cu normele pieței interne a UE și cu politicile economice mai largi, ceea ce poate duce la instabilitate economică.

Când vorbim despre populism, ne referim la o abordare sau la un stil politic care își propune să atragă interesele și preocupările oamenilor obișnuiți, adesea prezentându-se ca vocea „oamenilor obișnuiți” împotriva unei elite sau a unei administrații percepute. Liderii sau mișcările populiste susțin adesea că reprezintă voința majorității și promet să abordeze nemulțumirile cetățenilor obișnuiți, de obicei, prin propunerea de soluții simple la probleme complexe.

Astfel, aceștia se plasează lângă cetățenii obișnuiți, preocupați de greutățile vieții și care încearcă să găsească acel lider salvator de care au nevoie pentru nevoile lor.

Populiștii utilizează un limbaj simplu pentru a avea acces la o parte semnificativă a populației dar și încărcat emoțional pentru a discuta probleme complexe. Ei oferă soluții clare și adesea nerealiste pentru probleme, promițând rezultate rapide și tangibile⁴. Aceștia emit mesaje anti-europene, pro-ruse, anti-LGBT, anti-sistem și consideră că probleme precum schimbările climatice nu sunt reale etc. Aceste discursuri ating o anumită categorie de electorat care este „obosit” de ceea ce se întâmplă în țara lui și care așteaptă acel lider salvator care să aducă lumină în societate.

Implicațiile apariției partidelor populiste de extremă dreapta din Europa de Est

Deși toate țările din Europa de Est au fost martorele unei creșteri a mișcărilor populiste și naționaliste, contextul și implicațiile pot fi diferite. Astfel, în unele țări din Europa de Est, inclusiv statele candidate la Uniunea Europeană, ascensiunea populismului de dreapta a fost asociată cu un declin al normelor democratice, inclusiv cu presiuni asupra libertății presei, independenței justiției și drepturilor minorităților. Levitsky și Way articulează modul în care regimurile populiste pot eroda instituțiile democratice, amenințând statul de drept în

cadrul UE⁵. Țările din Europa de Est, dintre care multe beneficiază în mod semnificativ de finanțarea UE și de piața unică, s-ar putea confrunta cu repercusiuni economice dacă ascensiunea populismului de dreapta în Europa de Vest duce la o UE mai fragmentată și mai puțin cooperantă.

Fiind mai aproape din punct de vedere geografic de frontierele litigioase ale UE (de exemplu, cu Rusia), Europa de Est s-ar putea confrunta cu riscuri sporite de securitate dacă unitatea UE și angajamentul acesteia față de mecanismele de apărare colectivă, cum ar fi cele din cadrul NATO, sunt slăbite de diviziunile interne. Mai ales vorbind despre războiul din Ucraina, la frontiera Uniunii Europene, sau chiar când avem partide la guvernare în statele membre ce-și pot folosi dreptul de veto în orice chestiune de securitate și nu numai, vezi exemplul lui Viktor Orban.

Ascensiunea unor asemenea partide în Europa de Est reflectă adesea tensiuni culturale și istorice mai profunde, care pot exacerba diviziunile sociale și pot împiedica eforturile de integrare atât în interiorul țărilor, cât și în UE. După cum explică Montserrat Guibernau, politizarea migrației este un factor semnificativ în ascensiunea partidelor radicale de dreapta, influențând sentimentul public și politica în Europa de Est⁶.

Statele est-europene care sunt fie membri mai noi ai UE, fie candidați la aderare, ar putea să-și vadă traseele de integrare complicate de o Uniune mai puțin entuziastă în ceea ce pri-

vește extinderea sau integrarea, determinată de sentimentele naționaliste din Occident.

Ascensiunea partidelor populiste de extremă-dreapta, atât în Europa de Vest, cât și în Europa de Est, reprezintă o provocare semnificativă pentru viitorul Uniunii Europene. Dacă manifestările pot lua diverse forme, amenințarea globală la adresa unității și stabilității europene rămâne o preocupare comună. Capacitatea UE de a face față acestor provocări, păstrându-și în același timp valorile și obiectivele sale fundamentale, este foarte importantă pentru menținerea relevanței și eficienței sale de promotor al democrației pentru statele din Europa de Est și din Vecinătatea Estică.

În ultimii ani, am asistat la o creștere notabilă a influenței partidelor politice populiste de extremă-dreapta din Europa. În același timp, a avut loc o scădere notabilă a sprijinului pentru partidele de centru-stânga și de stânga. Această schimbare este evidentă nu numai în sentimentul public, ci și în măsurători tangibile, cum ar fi numărul de membri ai partidelor și rezultatele electorale în diferite tipuri de alegeri, de la cele locale la cele europene, precum și în competițiile prezidențiale. Având în vedere aceste evoluții, este firesc să ne întrebăm care sunt implicațiile potențiale pentru viitorul Uniunii Europene (UE), în special în „vechile” sale state membre din Occident.

Când vine vorba despre ascensiunea acestor partide populiste de ex-

tremă-dreapta în întreaga Europă, acestea au fost pricepute să profite de dezamăgirea larg răspândită față de politica tradițională, valorificând probleme precum imigrația, identitatea națională și globalizarea economică pentru a obține sprijin. Prezența lor în creștere în parlamentele naționale și în instituțiile UE subliniază influența lor tot mai mare pe scena politică.

Impactul războiului din Ucraina asupra popularității partidelor de extremă dreapta

Analizând literatura pe teme populismului și partidelor de extremă dreapta, remarcabil este studiul scris de Gilles Ivaldi și Emilia Zankina, cu titlul *Impactul invaziei rusești în Ucraina asupra populismului de dreapta din Europa*⁷. Autorii explorează efectele invaziei rusești din Ucraina asupra peisajului partidelor populiste pan-europene de dreapta radicală. Considerate din punct de vedere istoric drept simpatizante ale Rusiei și ale regimului lui Vladimir Putin, aceste partide și-au aprofundat legăturile cu Kremlinul în ultimul deceniu. Războiul din Ucraina a reprezentat astfel o provocare semnificativă pentru acestea, testându-le rezistența și forțând o recalibrare strategică ca răspuns la conflictul în desfășurare.

Acest raport investighează modul în care aceste partide s-au adaptat la această nouă realitate și repercusiunile potențiale pe care le-a avut asupra lor. El acordă o atenție deosebită

răspunsurilor partidelor populiste de dreapta la război și implicațiilor politice și electorale pentru acestea⁸. Studiul vizează 37 de partide populiste de dreapta radicală din 12 țări din Europa de Vest și din 10 țări din Europa de Est. Inițial, se concentrează pe „partea ofertei”, a politicii populiste radicale de dreapta în contextul conflictului din Ucraina, oferind o analiză cuprinzătoare a pozițiilor acestor partide față de Rusia, NATO și UE înainte de război, precum și a diferitelor narațiuni și retorici pe care le-au folosit pentru a încadra conflictul. În plus, raportul investighează modul în care aceste partide au încercat să valorifice problemele legate de război pentru a obține avantaje electorale, mergând către preocupări socio-economice interne sau invocând narațiuni culturale și istorice, promovând suveranitatea națională și angajându-se în tactici anti-elită împotriva adversarilor lor politici⁹.

Ascensiunea partidelor politice populiste de extremă-dreapta în Europa Centrală și de Est

În Europa Centrală și de Est, ascensiunea partidelor politice populiste de extremă-dreapta a fost izbitoră. Această tendință se extinde în Europa de Nord, în special în Scandinavia, unde aceste partide au câștigat teren semnificativ, intrând chiar în guverne de coaliție în mai multe cazuri. Influența lor a fost în mod notabil absentă în Peninsula Iberică, unde țări precum Spania și

Portugalia au rezistat în mare măsură atracției lor.

În cea mai mare parte a Europei continentale, aceste partide au înregistrat câștiguri electorale substanțiale, obținând cel puțin 10% din votul popular în multe zone. Printre excepțiile notabile se numără Belgia și anumite regiuni din Germania și Franța. De remarcat în mod special Polonia și Ungaria, unde partidele populiste de dreapta radicală au preluat puterea¹⁰, contestând normele Uniunii Europene și punând în aplicare politici care ridică probleme în ceea ce privește libertățile civile și principiile democratice. În timp ce academicienii dezbat dacă Partidul Lege și Justiție din Polonia și Fidesz din Ungaria se încadrează cu adevărat în spectrul dreptei radicale, ambele au capitalizat în mod inconfundabil pe probleme conexe pentru a-și consolida puterea politică¹¹.

În continuare, vom expune prezența, implicațiile și ascensiunea partidelor politice populiste de extremă-dreapta din Europa Centrală și de Est

Polonia

Dacă ne concentrăm asupra Poloniei, se pune întrebarea: de ce Partidul Lege și Justiție rămâne atât de popular? Acest partid populist de dreapta a ajuns pentru prima dată la putere la Varșovia în urmă cu opt ani, obținând 37,5 % din voturi și asigurându-și o majoritate parlamentară. De atunci, s-a confruntat cu o monitorizare și critici internaționale

pentru subminarea normelor și instituțiilor democratice. Politicile sale au vizat independența judiciară, libertățile civile, funcția publică și controlul mass-media. În plus, politicile de migrație ale PiS, în special refuzul de a accepta refugiați relocați – un contrast puternic față de angajamentul guvernului anterior de a primi 7 000 de refugiați – au atras critici considerabile în întreaga Europă.

În ciuda acestui fapt, popularitatea PiS nu a scăzut, ci a crescut în preferințele alegătorilor. Sondajele recente indică faptul că, dacă alegerile ar avea loc astăzi, PiS și-ar putea asigura cu ușurință victoria, un sondaj arătând că partidul ar putea atrage 41% din susținere, cu un avans semnificativ față de cel mai apropiat competitor, Platforma Civică de centru-dreapta, care ar putea obține 18%. Aceasta cu toate că noul guvern al premierului polonez Donald Tusk a depus jurământul de investitură în fața președintelui, ultima etapă a unui transfer de putere care marchează o schimbare uriașă după opt ani de guvernare naționalistă. După ani de dispute între Varșovia și Bruxelles în timpul guvernului precedent, condus de partidul Lege și Justiție (PiS), numirea fostului președinte al Consiliului European, Tusk, a ridicat speranța unor relații mai armonioase cu restul Uniunii Europene¹².

Liderul partidului, Jaroslaw Kaczynski, a sugerat în mod controversat că migrații ar putea introduce „epidemii” în Europa și ar putea aduce „diverși paraziți și protozoare, care nu afectează organismele lor, dar

care ar putea fi periculoase aici”. Acest tip de retorică, care amintește de propaganda antisemită a naziștilor, exemplifică măsurile extreme pe care unii lideri sunt dispuși să le invoce pentru a-și consolida sprijinul, reflectând tendințele mai largi și îngrijorătoare din întreaga Europă, unde mișcările populiste sunt în ascensiune¹³.

În ceea ce privește recente alegeri europarlamentare, în Polonia Coaliția Civică, au obținut o mare victorie în alegerile pentru Parlamentul European. Coaliția Civică a obținut 36,16% din voturi, în timp ce partidul de opoziție Lege și Justiție (PiS) a obținut 33,9%. Partidul de extremă dreapta Confederația s-a clasat pe locul al treilea, cu un procent de 12,08%.¹⁴

Practic, extrema dreaptă poloneză nu a obținut rezultatul scontat, pentru că ne așteptam cu toții că guvernul condus de fostul președinte al Consiliului European, actualul prim-ministru Donald Tusk să fie sfidat, iar Partidul PiS să obțină mult mai multe sufragii, datorită discursului radical.

Ungaria

La alegerile parlamentare maghiare, care au avut loc la 8 aprilie 2018, rezultatul a fost o victorie a alianței Fidesz-KDNP, care și-a păstrat majoritatea de două treimi, iar Viktor Orbán a rămas prim-ministru. Dar de ce nu analizăm direct ultimele alegeri? Pentru că atunci de fapt și-a consolidat puterea absolută liderul de la Budapesta. Pentru că Orbán și

Fidesz și-au făcut campanie în principal pe tema imigrației și a ingerințelor străine, iar alegerile au fost considerate o victorie a populismului de dreapta în Europa¹⁵. Dar dacă este să ne uităm la alegerile mai recente, de pe 3 aprilie 2022, vedem că naționalismul și partidele populiste și de extreme dreapta au cel mai mare succes la Budapesta. Premierul naționalist al Ungariei, Viktor Orbán, a obținut al patrulea mandat, potrivit rezultatelor alegerilor parlamentare din Ungaria.

Fidesz, partidul lui Viktor Orbán, a obținut 53,1% din voturi, după numărarea a 98% din voturi, arată rezultatele preliminare. Alianța condusă de Péter Márki-Zay, Opoziția Unită, a obținut 35% din voturi. Péter Márki-Zay, candidatul celor șase partide de opoziție, a recunoscut înfrângerea, declarând însă că victoria Fidesz s-a datorat ca urmare a vastei „mașinării de propagandă” a contracandidatului său¹⁶.

Momentul obținerii de către Orbán al celui de-al treilea mandat iese în evidență atunci când vorbim despre o adevărată revoltă populară față de populismul de dreapta. Însă oamenii din Ungaria nu sunt mulțumiți de aceste rezultate. La Budapesta a avut loc a treia demonstrație împotriva guvernului de când acesta a obținut un al treilea mandat și o majoritate de două treimi. Demonstrațiile relevă o profundă nemulțumire față de noul guvern ales al premierului ungar¹⁷. Mii de unguri au ieșit în stradă, cerând demisia premierului Viktor Orbán, la doar câteva zile

după ce a fost ales pentru un al treilea mandat consecutiv (atunci au fost cele mai mari proteste anti-guvernamentale ale opoziției).

Protestele, desfășurate la Budapesta și în alte câteva orașe, este puțin probabil să determine guvernul nou ales să schimbe cursul, dar ele reflectă diviziunile profunde din această țară din Europa Centrală, care a fost în fruntea unei devieri regionale de la valorile occidentale liberale. Opoziția politică este în dezordine, societatea civilă este atacată, iar mass-media se află aproape în totalitate sub controlul statului.

Un lucru cu adevărat important este că preluarea constantă a statului maghiar de către Orbán a alarmat mulți membri ai Uniunii Europene, dar blocul nu a reușit să oprească îndepărtarea Ungariei de democrație, în ciuda amenințărilor cu sancțiuni, înghețarea fondurilor din PNRR. Mai ales pentru că el deblochează aceste fonduri prin alte chestiuni, cum ar fi referitor la sprijinul financiar pentru Ucraina, sau votarea pentru deschiderea negocierilor cu Uniunea Europeană pentru Ucraina și Republica Moldova.

Un proiect de raport publicat de Parlamentul European a acuzat Ungaria de subminarea independenței sistemului judiciar, a libertății de exprimare și a drepturilor migranților și ale minorităților. Raportul a recomandat suspendarea drepturilor sale de vot, printre alte sancțiuni. Dar este puțin probabil ca sancțiunile să se concretizeze, deoarece acestea necesită un vot unanim al națiunilor membre. La acea vreme, Ungaria și

Polonia, al căror partid de guvernământ a emulat în mod deschis tacticile lui Orban, au promis să se protejeze reciproc pentru a nu fi sancționate.

La alegerile europarlamentare din 2024, Ungaria a avut o rată de participare de 59,46% iar rezultatele acestora a clasat Fidesz - Alianța Civică Maghiară pe primul loc cu 44,82% iar surpriza mare a fost dată de faptul că partidul Tisza condus de Péter Magyar, cu doar 19 membri, obține 29,60% și reușește să schimbe scena politică maghiară¹⁸.

Faptul că la Budapesta au loc aceste dinamici denotă schimbarea percepției publice maghiare în a da șanse unor alternative la Fidesz, câștigătorul absolut al ultimelor alegeri europarlamentare.

Republica Cehă

În Republica Cehă, președinte Milos Zeman, din partea Partidului Drepturilor Civice – un partid populist de stânga și un partid anti-imi-grație – a câștigat alegerile prezidențiale din ianuarie 2018. Libertate și Democrație Directă (în cehă: Svoboda a prímá demokracie, SPD) este un partid politic ceh de orientare populistă de dreapta, condus de Tomio Okamura. Cu 20 de mandate în Camera Deputaților, el este adesea descris ca aparținând dreptei sau extremei drepte a spectrului politic. În contextul alegerilor europene din 2024, Libertate și Democrație Directă (SPD) și partidul Trikolora au decis să colaboreze, fie într-o coaliție, fie

printr-o „altă formă de cooperare”, cu scopul de a atrage electoratul conservator și patriot. Conform memorandumului semnat de ambele partide, acestea își exprimă intenția comună de a participa împreună la scrutinul programat pentru 2024. În Cehia, alegerile europene au fost programate pentru iunie 2024, urmate de alegerile regionale și ale Senatului ceh în toamnă¹⁹.

O importantă remarcă pentru ceea ce înseamnă o amenințare la adresa securității democrației din Republica Ceha se referă la afirmațiile președintelui Zeman din 2017 care a alimentat neîncrederea și ura față de jurnaliștii critici, spunând în glumă în cadrul unei conferințe de presă că țara sa are prea mulți jurnaliști și că aceștia ar trebui „lichidați”. De asemenea, i-a numit pe jurnaliști drept „gunoaie” și „hiene” iar, ulterior, în cadrul unei alte conferințe de presă, acesta s-a prezentat cu o imitație a unei arme AK-47 pe care scria „na novinaru” – în traducere: „pentru jurnaliști”²⁰.

La alegerile europarlamentare din 2024, rata de participare a Cehiei a fost de 36,45%, sub media UE (51,05%) iar în urma rezultatelor mișcarea populistă de opoziție ANO, condusă de fostul premier Andrej Babis a câștigat alegerile europarlamentare din Cehia cu 26,14% din voturi, urmată de alianța guvernamentală SPOLU cu 22,27%. Alte cinci partide, printre care partidul ultranaționalist SPD (Libertate și democrație directă), au obținut locuri în Parlamentul European (5,73%)²¹.

Prin urmare, din cauza participării joase la aceste alegeri europarlamentare, cehii au nu au demonstrat acel spirit civic pe care l-au arătat de exemplu la alegerile prezidențiale, unde președintele pro-euro-atlantic, Petr Pavel a obținut o majoritate covârșitoare. Rezultatul demonstrează că partidul lui Babis încă este un adversar de temut.

Slovacia

În Slovacia, totul a început când partidul Direcția Social-Democrației a câștigat alegerile din 2016 și a format un guvern de coaliție cu Partidul Național Slovac, naționalistul Partid Național Slovac, partidul interetnic Most-Híd și Rețeaua Centristă. Dar, atenție, Partidul Național Slovac are un program bazat pe populism de dreapta și euroscepticism.

Peisajul politic din Slovacia s-a schimbat semnificativ odată cu revenirea la putere, în octombrie 2023, a fostului prim-ministru Robert Fico și a partidului său Smer. Poziția anti-Ucraina a lui Fico, încrederea în sentimentele naționaliste și potențiala aliniere cu Viktor Orbán din Ungaria în elaborarea politicilor Uniunii Europene au generat îngrijorări în capitalele statelor membre ale UE cu privire la politica externă a țării²².

În aprilie 2024, Peter Pellegrini, o figură a scenei politice populiste din Slovacia, a obținut președinția, preluând-o de la mai liberala Zuzana Caputova. Obținând 53% din voturi, Pellegrini l-a învins pe Ivan Korčok, cunoscut pentru poziția sa pro-occi-

dentală și pentru trecutul său diplomatic. Parcursul politic al lui Pellegrini este strâns legat de cel al premierului Robert Fico, o relație care reflectă preferința lor reciprocă pentru o abordare mai blândă față de Rusia. Această victorie electorală consolidează puterea lui Fico și a aliaților săi politici, oferindu-le controlul asupra principalelor funcții politice din Slovacia²³.

Trecerea conducerii politice a Slovaciei de la Caputova la Pellegrini semnifică un moment de cotitură în politica externă a țării, în special în ceea ce privește poziția față de Ucraina. Sub administrația Fico, Slovacia, cândva un aliat puternic al Ucrainei în cadrul UE și NATO, s-a retras, oprind furnizarea de echipamente militare către Kiev. Retorica lui Fico a stârnit și mai multe controverse, deoarece solicită încetarea sprijinului militar occidental pentru Ucraina, promovează discuții de pace imediate cu Moscova și îl apără în mod controversat pe Vladimir Putin, avertizând că aderarea Ucrainei la NATO ar putea precipita un conflict global²⁴. Această evoluție reprezintă un moment crucial pentru Slovacia, marcând o transformare semnificativă în relațiile sale internaționale și în peisajul politic intern, fiind un obstacol semnificativ atunci când ai și președinte și premier populiști, de extremă dreapta și pro-ruși, o problemă foarte mare în interiorul Uniunii Europene, care va trebui gestionată, mai ales că Slovacia poate folosi dreptul de veto oricând ar dori.

Potrivit rezultatelor alegerilor europarlamentare din 2024, partidul

Slovacia Progresistă a obținut 27,81% cu un număr de șase euro-deputați în Parlamentul European. Smer, partidul populist al premierului Robert Fico, a adunat 24,76% și va avea cinci eurodeputați. Formațiunea de extremă-dreapta Republika, care a adunat 12,53%, clasându-se pe locul al treilea. Prezența la vot a depășit 34,38%, aceasta fiind cea mai mare prezență la vot la alegerile pentru Parlamentul European în Slovacia. În 2019, la vot au mers puțin peste 22% dintre oamenii cu drept de vot²⁵.

Practic putem elucida faptul că partidul premierului Fico nu a obținut voturile la care ne-am fi așteptat, mai ales datorită tentativei de asasinat a premierului, care în loc să îi confere mai multe voturi i-a trezit la realitate pe slovaci care nu își mai doresc un discurs de ură, polarizare în societate, dar nici discursuri populiste.

România

Un peisaj politic mai fracturat este în România, unde tendințele nativiste sunt evidente în mai multe partide și au împiedicat ca vreunul dintre ele să se afirme ca un concurent adevărat la acest capăt al spectrului. Aceasta până partidul AUR a apărut în peisaj, obținând 9% la alegerile parlamentare din decembrie 2020, cu un amestec de combustibil de etno-naționalism și anti-globalizare, sprijin pentru ortodoxie și sentimente anti-LGBT, precum și c-o platformă „anti-sistem” construită pe disprețul populist față de clasa politică²⁶.

În 2024, în România, la nivel național putem identifica două formați-

uni politice cu tendințe extremiste și populiste: Alianța pentru Unirea Românilor (AUR) și SOS România. Acestea și-au trimis reprezentanți în Parlamentul European la alegerile din 9 iunie.

În urma rezultatelor alegerilor europarlamentare din 2024, procentul cel mai mare a fost câștigat de Alianța electorală PSD-PNL, cu 48,55% dintre voturi respectiv 19 mandate de eurodeputat, urmată de Alianța AUR cu 14,93%, respectiv 6 mandate, Alianța Dreapta Unită (USR – PMP – Forța Dreptei) cu 8,71% (3 mandate), Uniunea Democrată Maghiară din România cu 6,48% dintre voturi (2 mandate), Partidul SOS România cu 5,03% (2 mandate de eurodeputat), Nicolae-Bogdănel Ștefănuță, candidat independent cu 3,08% (un mandat)²⁷. Prezența României la alegerile europarlamentare a fost de 52,42%, procent datorat faptului că alegerile europarlamentare s-au desfășurat în același timp cu cele locale.

Faptul că partide extremiste, de multe ori asociate cu Federația Rusă (vezi exemplu Diana-Iovanovici Șoșoacă pozând cu fostul ambasador al Federației Ruse la București, Valeri Kuzim) au reușit să obțină 6 mandate AUR și 2 mandate S.O.S denotă faptul că discursul conspiraționist și anti-Ucraina a funcționat excelent în spațiul online din România. Discursurile extremiste deja celebre ale acestor candidați în Parlamentul României devin din ce în ce mai vizibile și în Parlamentul României, creându-se o imagine nu prea bună pentru România pe plan internațional.

Bulgaria

Partidul pro-rus de extremă dreapta Vazrazhdane s-a alăturat grupului de extremă dreapta Identitate și Democrație din Parlamentul European, după ce au vizitat Moscova la invitația partidului Rusia Unită al lui Vladimir Putin. În Bulgaria, Vazrazhdane este a treia forță politică din parlamentul național, ceea ce le oferă potențialul de a avea până la patru din totalul de 17 eurodeputați bulgari în Parlamentul European – ceea ce ar ajuta fără îndoială ID, în prezent al șaselea grup ca mărime din Parlamentul UE, cu 59 de membri²⁸. Partidul a fost înființat în august 2014, iar analiștii și presa îl definesc ca prorus, anti-UE, anti-NATO, antiamerican. El a lansat discursuri anti-vaccinare COVID-19 și a răspândit retorica antivaccin și anti-LGBT. Volgin, candidat pe listele Partidului Renașterii în prezent, jurnalist de peste 3 decenii, a folosit în nenumărate rânduri radioul ca mijloc de răspândire a mesajelor anti-europene și pro-ruse.

În ceea ce privește alegerile euro-parlamentare din 2024, Partidul populist de centru-dreapta GERB s-a clasat pe primul loc obținând 23,55 % din voturi, fiind urmat de Mișcarea pentru Drepturi și Libertăți (DPS) cu 14,66% dintre voturi, urmată de coaliția PP-DB cu 14,45% din voturi.²⁹

Prin urmare observăm aceeași criză politică la nivel de Parlamentul European ca și la nivel național, unde Sofia anunță noi alegeri parlamentare pe 27 octombrie 2024³⁰, cel de-al

șaptelea scrutin de când Bulgaria nu are un guvern stabil.

Ascensiunea partidelor politice populiste de extremă dreapta în vechile state membre UE

În această secțiune, vom analiza reapariția partidelor politice populiste de extremă-dreapta în unele dintre cele mai vechi state membre ale UE, printre care Franța, Germania, Olanda, Belgia și Italia.

Franța

Vom începe cu Franța și partidul său de extremă dreapta – Frontul Național (FN) din Franța. După ce Marine Le Pen a preluat președinția FN de la tatăl său, Jean-Marie Le Pen, FN a cunoscut o renaștere politică. De fapt, FN a avut succes pe trei fronturi: opinia publică, afilierea și alegerile. În ceea ce privește opinia publică, FN și liderul său au reușit să modifice opinia unei părți semnificative a populației franceze față de partid. Sondajele de opinie arată că majoritatea cetățenilor văd FN ca pe un partid ca și celelalte partide. În ceea ce privește numărul de membri, partidul este acum ferm ancorat în peisajul politic francez. Cu o forță de muncă de aproximativ 100 000 de membri de partid dedicați, FN a devenit acum al treilea partid din Franța, primul partid din Franța în Parlamentul European și singurul partid a cărui bază de susținere este în creștere. În ceea ce privește succesul electoral al partidului, ascensiu-

nea politică a FN a fost și mai impresionantă. În 2012, Marine Le Pen a obținut 18% în primul tur al alegerilor prezidențiale, ceea ce a reprezentat o creștere de aproape 8% față de rezultatele obținute de tatăl ei în 2007(10%), iar în alegerile prezidențiale din 2017, împotriva lui Emmanuel Macron, a obținut , este un rezultat impresionant. La alegerile legislative ulterioare, FN a obținut un total de 14% din voturi, față de 4% în 2007, și a obținut 2 locuri în Adunarea Națională³¹.

În ceea ce privește alegerile europarlamentare desfășurate în 2024, Partidul de extremă dreapta Adunarea Națională – Rassemblement National (RN), al lui Marine Le Pen, a câștigat în mod clar alegerile europarlamentare din Franța cu 31,37% din voturi fiind urmat de Coaliția Nevoie de Europa (Coalition Besoin d'Europe) cu 14,60% din voturi³².

Această chestiune a declanșat o adevărată criză politică la Paris, unde președintele Emmanuelle Macron a fost nevoit să declanșeze și alegeri parlamentare anticipate, unde rezultatul acestor alegeri a generat o victorie a stângii politice și un parlament fără majoritate, forțele politice fiind fiind nevoite să se coalizeze, având interese diametral opuse³³.

Germania

De la începutul anului 2024, sute de mii de oameni au protestat în orașele din Germania împotriva Alternativei pentru Germania (AfD), un partid naționalist de extremă dreapta

relativ nou. Acest val de proteste a fost declanșat de pozițiile politice extreme ale AfD și de poziția sa semnificativă în sondaje, unde în prezent ocupă locul al doilea pentru viitoarele alegeri federale programate pentru 26 octombrie 2025 sau înainte.

În ciuda faptului că nu a câștigat niciun loc la primele alegeri federale din 2013, popularitatea AfD a crescut. Din 2017 până în 2021, a ocupat aproximativ 13% din locurile parlamentare, devenind al treilea partid ca mărime din parlament. Din 2021, a menținut aproximativ 11% din locuri. Această influență din ce în ce mai mare este ceea ce i-a determinat pe mulți germani să ia poziție împotriva a ceea ce ei consideră o forță politică mică, extremistă³⁴.

În urma alegerilor europarlamentare din 2024, Conservatorii (CDU) s-au clasat pe primul loc, cu 30%, în timp ce AfD a ocupat locul al doilea cu 15,90%, în creștere de la 11% acum cinci ani³⁵. Aceste rezultate fiind favorabile pentru extremiștii eurosceptici și euroscepticismului în general care ia avânt destul de rapid în Germania, provocând daune partidelor tradiționale CDU și Partidul Social Democrat din Germania (SPD) pe care îl conduce actualul cancelar Olaf Scholz.

Belgia

În Belgia, Vlaams Belang – cunoscut și sub numele de Partidul Interesului Flamand – poate recâștiga un oarecare avânt în alegerile locale în perspectiva alegerilor generale din 2019.

Alegerile urmează să aibă loc în iunie 2024. Potrivit sondajului POLITICO, partidul de extremă dreapta Vlaams Belang – care vrea să transforme Flandra într-un stat separatist complet independent – este acum cea mai mare forță politică din țară³⁶.

Tom Van Grieken, care a devenit președinte al partidului său când avea doar 28 de ani și care a fost cheia succesului său recent, a fost ferm în privința planurilor sale de independență dacă va câștiga. „Credem că a fi parte din Belgia este ca o căsătorie forțată”, a declarat Van Grieken³⁷.

În cadrul ultimelor alegeri europarlamentare din 2024, pe primul loc s-a clasat partidul Vlaams Belang care a obținut 14,50 % din voturi, urmat de Noua Alianță Flamandă (Nieuw-Vlaamse Alliantie) care a obținut 13,97 % și Mișcarea de Reformă (Mouvement Réformateur) cu 12,62 %³⁸.

Și în cazul Belgiei, rezultatele alegerilor europarlamentare au generat o criză politică de proporții și anume premierul țării, Alexander De Croo a demisionat³⁹ după eșecul la europarlamentare. Aceasta ne arată încă o dată că nu trebuie să subestimăm rezultatul alegerilor europarlamentare, atât de importante pentru viitorul construcției Uniunii Europene și chiar pentru guvernele naționale, fiind într-o interdependență politică demonstrată de atâtea ori.

Italia

În Italia, Liga Nordului s-a luptat pentru relevanță națională în umbra

Mișcării Cinci Stele, dar a strălucit la alegerile parlamentare din Italia, liderul între partidele individuale a fost partidul socio-politic anti-sistem – Mișcarea Cinci Stele. Aproximativ 33% dintre alegători au votat pentru acest partid. De un an de zile, instituțiile europene așteptau cu suspans alegerile italiene de la sfârșitul ciclului celor trei mari țări, pentru că sunt cele mai riscante pentru Uniune. În Franța, sistemul electoral cu două tururi de scrutin a lăsat puține șanse Frontului Național al lui Marine Le Pen. În Germania, alternativa dintre Merkel și Schulz a fost foarte liniștitoare. În Italia, în schimb, partidele naționaliste au avut posibilitatea victoriei și au profitat de ele, confirmând o tendință continuă din 1994 încoace: la noi, cei care sunt la guvernare pierd alegerile. Rezultatele alegerilor nu au clarificat perspectivele de guvernare, dar au marcat un succes pentru forțele antisistem, precum Mișcarea 5 Stele și Partidul Liga Nordului⁴⁰.

Depășirea Lega de Forza Italia este poate cel mai îngrijorător dat, deoarece îi conferă lui Matteo Salvini conducerea centrului-dreapta, probabil pentru o lungă perioadă de timp, și îi poate radicaliza pozițiile în sens antieuropean. Liga i-a ales pe Bagnai și Borghi, susținătorii ieșirii din moneda unică, care se află în programul electoral al Ligii, dar nu și în programul coaliției. Precaritate economică și temeri identitare. Aceștia sunt factorii care stau la baza succesului Mișcării Cinci Stele și al Lega. În acest sens, Italia, la o scară mai largă,

nu este un caz izolat în comparație cu alte țări europene.

Aproape peste tot în Occident, îngrijorările produse de procesele de transformare economică și socială din ultimii ani au alimentat succesul partidelor anti-sistem. În alte țări, însă, acestea au fost menținute la marginea guvernului (de exemplu, în Olanda sau Germania) sau integrate în coaliții mai moderate cu partidele tradiționale (ca în Austria). Unicitatea Italiei constă în faptul că aceste strategii nu par a fi tactici care funcționează.

Pe măsură ce Roma continuă să ajute Kievul, inclusiv prin ajutor militar, discuțiile interne au oferit părților italiene șansa de a-și exprima poziția în această chestiune. Majoritatea guvernantă a prezentat un front unit (deși doi parteneri au aerisit disputele obișnuite), în timp ce opoziția era divizată.

În timp ce discursurile partidelor majorității guvernamentale au susținut toate linia guvernului cu privire la Ucraina – sprijin total, inclusiv trimiterea de arme – doi parlamentari s-au străduit să-și evidențieze pozițiile, reflectând tendința partidelor lor de a se îndepărta (deși până acum doar verbal) când vine vorba de război. Este vorba desigur despre Partidul Ligii și Forza Italia⁴¹.

De exemplu, sancțiunile occidentale împotriva Rusiei nu funcționează și dăunează de fapt Italiei, potrivit lui Matteo Salvini, liderul partidului de extremă dreaptă a Italiei, Liga, sugerând țărilor aliate să-și reconsidere abordarea, ceea ce înseamnă, de fapt o altă politică decât cea a prim-ministrei Meloni⁴².

În urma alegerilor europarlamentare din 2024, Fratelli d'Italia, formațiunea premierului Giorgia Meloni, a obținut cele mai multe voturi la alegerile pentru Parlamentul European, respectiv 28,75 % din totalul acestora. Urmează Partidul Democrat, de centru-stânga, cu 24,11 % din voturi, mișcarea antisistem Movimento Cinque Stelle, cu 9,98 %, Forza Italia, cu 9,58 % și Liga, de extrema dreapta, a vicepremierului Matteo Salvini, cu 8,97% din voturi⁴³.

Acest fapt a dus la consolidarea partidelor conservatoare și care se îndreaptă spre extrema dreaptă din Italia, fapt care consolidează focarul extremismului politic de la Roma, care este atât de omniprezent atât la nivel național, cât și prin consolidarea partidelor europene, Giorgia Meloni conducând partidul european Europeanii Conservatori și reformiști, aceasta fiind eurosceptică, dar surprinzător pro ajutor Ucraina.

Concluzii

Popularitatea în ascensiune a politicienilor radicali și/sau anti-occidentali nu este un fenomen izolat ci vine pe fondul ascensiunii acestui curent în întreaga Europă, dar și în Statele Unite. Există numeroase partide și de discursuri politice, de factură radicală sau extremistă prin intermediul cărora liderii lor anunță soluții simple pentru probleme sociale foarte complicate precum migrația, șomajul sau securitatea națională. Sunt partide suveraniste, adică vor ca deciziile țării lor să nu țină cont de

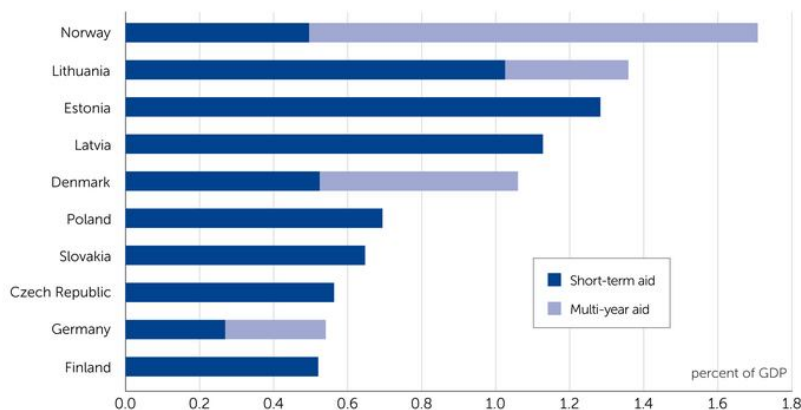
interesele altora sau să surclaseze deciziile Uniunii Europene. De asemenea aceste partide sunt de părere că Bruxelles-ul are puteri prea mari, nu mai respectă suveranitatea statelor membre. Indiferent de diferențe, vectorii de imagine/ liderii acestor partide critică guvernele actuale, se pronunță, de regulă, împotriva corectitudinii politice, și foarte important, oferă electoratului „ștapi ispășitori”/ vinovați de serviciu pentru fiecare problemă a societății și pentru toate la un loc⁴⁴.

Spectrul care bântuie centrul stânga a Europei are un nume: Pasokificare. Pasokificarea este declinul partidelor politice social-democrate de centru-stânga din Europa și din alte țări occidentale în anii 2010, adesea însoțit de ascensiunea alternativelor populiste naționaliste, de stânga și de dreapta⁴⁵. În 2009, odată marele partid social-democrat al Greciei a câștigat 43,9% din voturile naționale. Abia șase ani mai târziu, ar putea reuși doar 6,3%. Atomizată în Franța, aproape distrusă în Țările de Jos, umilită în Germania, centrul stânga principal al Europei este în plină retragere. Sunt multe motive: politicile de „A treia cale” de îmbrățișare a pieței ale unor lideri precum Tony Blair și Gerhard Schröder au funcționat bine în anii de

boom de la începutul secolului, dar par să ofere puțin alegătorilor vulnerabili de centru-stânga de astăzi. Consecințele de la prăbușirea financiară din 2008 – șomaj ridicat, standarde de trai mai scăzute, reduceri continue ale cheltuielilor publice – s-au combinat cu tendințele pe termen lung (globalizare, automatizare, imigrație, schimbarea identităților de clasă, scăderea apartenenței la sindicate) pentru a măcina electoratului de centru-stânga. Adresându-se în mod deschis acestor temeri, partidele populiste de extremă dreaptă au atras voturile multora dintre cei care au susținut în mod tradițional centrul stânga. Ascensiunea unei noi extreme stângi anticapitaliste, anti-globalizare și anti-establishment s-a dovedit la fel de dăunătoare.

Acum vedem cum partidele de extremă dreapta cresc dramatic în sondaje, pe fundalul a evenimente nefericite precum crizele financiare, pandemia de COVID-19 și desigur cel mai mult războiul din Ucraina. De teama de a nu fi „trași în război”, europenii sunt reticenti la sprijinul pentru Ucraina. Aceasta o arată și graficul de mai jos. Unele țări europene, desigur au o legătură mai apropiată, prin granița cu Ucraina în primul rând, cum ar fi Polonia, iar altele au o istorie de colaborare economică cu statul agresor, Rusia, cum ar fi Germania.

Bilateral commitments in percent of donor country GDP
 Top 10 of 41 donors incl. multi-year commitments, January 24, 2022 to July 31, 2023

Includes multi-year and short-term bilateral commitments. Does not include private donations, support for refugees outside of Ukraine, and aid by international organisations. For information on data quality and transparency see "Data Transparency Index" in the data set.

Ukraine Support Tracker. Update September 2023

ifw-kiel.de/ukrainetracker

Sursă: Kiel Institute for the world economy⁴⁶

Stânga europeană moderată care a jucat un rol atât de fundamental în reconstruirea democrației postbelice a Europei de Vest nu a murit încă. Dar dacă nu poate oferi din nou alegătorilor soluții credibile la problemele lor actuale, ar putea fi în declin terminal. Nu au reușit să se reinventeze nici măcar odată cu războiul din Ucraina, nici pe departe. Potrivit Institutului Tony Blair, populismul este departe de a fi în scădere, fiind probabil mai multe câștiguri electorale. Restricțiile privind migrația și accesul la asistență socială ar putea fi replicate în altă parte, se arată în raport, pe măsură ce politica europeană se îndreaptă către mai mult naționalism și protecționism.

În timp ce un astfel de scenariu este descris ca un potențial „nouă normalitate”, imaginea din Europa de

Est sugerează că „rămîne posibil și un viitor cu siguranță mai întunecat”. În Ungaria și Polonia, populații sunt acuzați că au „distrus” instituțiile democratice. Raportul găsește semne îngrijorătoare că populații de dreapta din alte părți ale Europei au început să imite „retorica autoritară” a omologilor lor est-europeni, cu atacuri asupra parlamentelor, presei și justiției.

Dacă „efectele corozive ale populismului” se limitează la noile democrații din părți ale Europei Centrale și de Est, studiul concluzionează că decalajul dintre Est și Vest va continua să crească. Cu toate acestea, avertizează că țările din Europa de Vest și de Nord – inclusiv Germania și Suedia – nu sunt imune la un potențial „proces de deconsolidare de-

mocratică”, dacă va continua ascensiunea populistă⁴⁷.

Oricare ar fi cazul declinului centrului-stânga în cele patru țări este rezultatul unor noi probleme care devin relevante sau al declinului politicii de clasă și al problemelor interne ale partidelor înseși. Lucrurile se pot schimba dacă părțile pot depăși aceste probleme și pot face un efort mai bun pentru a aborda preocupările bazelor lor tradiționale ultimele câteva decenii. Cu toate acestea, alegerea de a îmbrățișa o viziune mai post-materialistă ar putea îndepărta partidul de clasa muncitoare. Alternativ, partidele pot reveni la o abordare mai tradițională, materialistă, pierzându-și susținătorii progresiști⁴⁸.

În concluzie, din observațiile noastre, partidele de stânga pierd alegători în fața partidelor naționaliste și eurosceptice. Această tendință este îngrijorătoare pentru viitorul Uniunii Europene. Popularitatea tot mai mare a populismului în Europa reprezintă o amenințare semnificativă la adresa democrației. O „centură populistă” fără precedent se întinde acum pe o regiune mare și importantă din punct de vedere strategic din Europa Centrală și de Est, care se întinde de la Marea Baltică până la Marea Egee. Acest fenomen este un motiv de îngrijorare. Populismul se află acum în Europa la cotele cele mai înalte înregistrate vreodată, din anii ‘30. Nivelul mediu al votului populist din statele membre ale UE se ridică în prezent la 24%, în creștere față de 8,5%, în 2000. Populiștii

de dreapta sunt membri în multe guverne europene, în timp ce, în alte state membre, ei au o influență asupra agendei politice, în calitate de membri ai opoziției, forțând partidele moderate să adopte politici extremiste. În acest context, euroscepticismul este adesea rezultatul direct al resentimentelor populiste⁴⁹. Ascensiunea acestui curent continuă să ia avânt și să fie extrem de actual mai ales în contextul rezultatelor ultimelor alegeri europarlamentare în cadrul cărora extremismul de dreapta și euroscepticismul își face loc în tot mai multe state europene.

Rezultatele ultimelor alegeri europarlamentare din iunie 2024 au arătat clar că partidele de extremă dreapta încă pot provoca daune partidelor tradiționale. Au făcut asta în zeci de state membre ale Uniunii Europene, unul dintre cele mai sonore cazuri fiind – din cauza unor rezultate mult peste așteptări ale partidelor extremiste – cel din Franța, unde au fost declanșate alegeri parlamentare anticipate, fapt care a semănat o adevărată criză politică la Paris. Cu siguranță acest trend al ascensiunii al partidelor de extremă dreapta, eurosceptice și populiste face subiectul unor studii științifice și devine un subiect din ce în ce mai cercetat de academicieni. Cu siguranță vom dezvolta această tematică atât de ofertantă la nivel european pentru a demonstra cauzele și provocările pe care le aduce ascensiunea partidei extremiste în Europa.

Note

- ¹ Mudde, C., *Populist Radical Right Parties in Europe*, 2007, <https://www.pacedifesa.org/public/documents/Cas%20Mudde%20Populst%20Radical%20Right%20Parties%20in%20Europe%20%202007.pdf>
- ² Vasilopoulou, S., *European integration and the radical right: Three patterns of opposition*, 2018, <https://pure.york.ac.uk/portal/en/publications/european-integration-and-the-radical-right-three-patterns-of-oppo>.
- ³ Betz, H.-G., & Johnson, C., *Against the current - stemming the tide: The nostalgic ideology of the contemporary radical populist right*, 2004, <https://digital.library.adelaide.edu.au/dspace/handle/2440/15888>.
- ⁴ G4media - Cum funcționează populismul și cum poate afecta societățile, 25 iulie 2023 <https://www.g4media.ro/cum-funcioneaza-populismul-si-cum-poate-afecta-societatile-un-articol-pe-zi-generat-de-ai.html>. (Accesat 20 August 2024)
- ⁵ Levitsky, S., & Way, L., *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes after the Cold War*, 2010, https://scholar.harvard.edu/levitsky/files/SL_elections.pdf.
- ⁶ Guibernau, M., *Migration and the rise of the radical right: Social malaise and the failure of mainstream politics*, 2012, disponibil la <https://esquerra.europa.wordpress.com/wp-content/uploads/2012/02/migrationandradsicalright.pdf>. (Accesat 19 August 2024)
- ⁷ Gilles Ivaldi, Emilia Zankina, *The Impacts of the Russian Invasion of Ukraine on Right-Wing Populism in Europe*, 2023, https://www.researchgate.net/publication/369066732_The_Impacts_of_the_Russian_Invasion_of_Ukraine_on_Right-Wing_Populism_in_Europe.
- ⁸ *Ibidem*.
- ⁹ *Ibidem*.
- ¹⁰ Lowe, Josh; Matthews, Owen; AM, Matt McAllester, *Why Europe's populist revolt is spreading*, 2016, <https://www.irishe Examiner.com/opinion/commentanalysis/arid-20433075.html> (Accesat 20 August 2024)
- ¹¹ Wodak Ruth, Khosravi NikMajid, Mral Brigitte, *Right-Wing Populism in Europe: Politics and Discourse*, Bloomsbury Academic, london, 2013, <https://www.bloomsbury.com/uk/rightwing-populism-in-europe-9781780932453/>
- ¹² France 24, *Pro-EU Donald Tusk sworn in as Poland's new prime minister*, 13 decembrie 2023, disponibil la <https://www.france24.com/en/europe/20231213-pro-eu-donald-tusk-sworn-in-as-poland-s-new-prime-minister>.
- ¹³ Lowe, Josh; Matthews, Owen; AM, Matt McAllester, *Why Europe's populist revolt is spreading*, 2016, <https://www.irishe Examiner.com/opinion/commentanalysis/arid-20433075.html> (Accesat 20 August 2024)
- ¹⁴ Parlamentul European - 2024-2029, *Polonia, rezultate alegeri europarlamentare* <https://results.elections.europa.eu/ro/polonia/>, (Accesat 22 august 2024)
- ¹⁵ Daily News Hungary, *Cabinetul lui Orban – organizarea imigrației ilegale*, 24 mai 2018, <https://dailynewshungary.com/ro/orbans-cabinet-organising-illegal-mi>

- gration-to-be-punished-under-criminal-code/ (Accesat 24 August 2024)
- 16 Radio Europa Liberă, *Viktor Orbán spune că UE și Zelenski sunt „adversari”, după câștigarea celui de-al patrulea mandat*, 4 aprilie 2022, <https://romania.europalibera.org/a/alegeri-ungaria-viktor-orban-castigator-volodimir-zelenski-ue-adversari/31784547.html> (Accesat 23 August 2024)
- 17 Liberties EU, *Hungary: Thousands Protest in Budapest Against Orban*, 9 mai 2018, <https://www.liberties.eu/en/stories/hungary-thousands-protest-in-budapest-against-orban-sn-21861/40440> (Accesat 18 August 2024)
- 18 Parlamentul European - 2024-2029, *Ungaria, rezultate alegeri europarlamentare* <https://results.elections.europa.eu/ro/ungaria/>, (Accesat 22 august 2024)
- 19 Euroactiv, *Czech far-right parties to join forces ahead of EU elections*, 19 iunie 2023, <https://www.euractiv.com/section/politics/news/czech-far-right-parties-to-join-forces-ahead-of-eu-elections/> (Accesat 25 August 2024)
- 20 Jonathan Day, *Cehia: independența mass-mediilor în pericol, cetățenii înclinând tot mai mult spre populism*, 10 iulie 2018, <https://www.liberties.eu/ro/stories/cehia-mass-media-in-pericol/15238> (Accesat 21 August 2024)
- 21 Parlamentul European - 2024-2029, *Cehia, rezultate alegeri europarlamentare* <https://results.elections.europa.eu/ro/cehia/>, accesat la data de 22 august 2024, ora 20:06.
- 22 IISS - *Slovakia's populist new government*, noiembrie 2023, <https://www.iiss.org/publications/strategic-comments/2023/slovakia-populist-new-government/>.
- 23 BBC - *Peter Pellegrini: Russia-friendly populist elected Slovak president*, 7 aprilie 2024, <https://www.bbc.com/news/world-europe-68754112> (Accesat 17 August 2024)
- 24 *Ibidem*
- 25 Parlamentul European - 2024-2029, *Slovenia, rezultate alegeri europarlamentare* <https://results.elections.europa.eu/ro/slovenia/> (Accesat 23 august 2024)
- 26 Radio Free Europe - *Surprise 'Gold' Rush Hurts Right-Wing Party Into Thick Of Romanian Politics*, 8 decembrie 2020 <https://www.rferl.org/a/romania-aur-right-wing-party-simion-voter-despair-nationalism/30990719.html> (Accesat 24 August 2024)
- 27 Parlamentul European - 2024-2029, *Romania, rezultate alegeri europarlamentare* <https://results.elections.europa.eu/ro/romania/> (Accesat 23 august 2024)
- 28 Euractiv - *Bulgarian pro-Putin party announces joining EU far right group after Moscow visit* <https://www.euractiv.com/section/politics/news/bulgarian-pro-putin-party-joins-eu-far-right-group-after-moscow-visit/> (Accesat 22 August 2024).
- 29 Parlamentul European - 2024-2029, *Bulgaria, rezultate alegeri europarlamentare* <https://results.elections.europa.eu/ro/bulgaria/> (Accesat 23 august 2024)
- 30 Radio Europa Liberă România - *Bulgaria are un guvern interimar. Alegeri parlamentare, pe 27 octombrie*, 26 august 2024 <https://romania.europalibera.org/a/bu>

- lgaria-primeste-un-guvern-interimar-al-saptelea-in-3-ani-alegeri-pe-27-octombrie/33093095.html (Accesat 27 August 2024)
- ³¹ Aurelia Petru-Bălan, *Campania prezidențială din Franța – 2012. Între valorile gaulliste și tradiția stângii franceze*, Revista „Sfera Politicii” nr. 170 <https://revistasferapoliticii.ro/sfera/170/art05-Peru-Balan.php>.
- ³² Parlamentul European - 2024-2029, *Franta, rezultate alegeri europarlamentare* <https://results.elections.europa.eu/ro/franta/>, (Accesat 23 august 2024)
- ³³ Radio Europa Liberă România – *Victorie a stângii. Alegeri în Franța, 8 iulie 2024* <https://romania.europalibera.org/a/victorie-a-stangii-alegeri-franta/33025922.html> (Accesat 23 august 2024)
- ³⁴ The Conversation - *A far-right political group is gaining popularity in Germany – but so, too, are protests against it* <https://theconversation.com/a-far-right-political-group-is-gaining-popularity-in-germany-but-so-too-are-protests-against-it-223151>
- ³⁵ Parlamentul European - 2024-2029, *Germania, rezultate alegeri europarlamentare* <https://results.elections.europa.eu/ro/germania/>, (Accesat 23 august 2024)
- ³⁶ Politico - *Why Belgium may be about to break up* <https://www.politico.eu/article/belgium-break-up-flanders-wallonia-tom-van-grieken-vlaams-belang-far-right/> (Accesat 24 August 2024)
- ³⁷ *Ibidem.*
- ³⁸ Parlamentul European - 2024-2029, *Belgia, rezultate alegeri europarlamentare* <https://results.elections.europa.eu/ro/belgia/> (Accesat 23 august 2024)
- ³⁹ Adevarul - *Belgia riscă să intre în criză politică, 10 iunie 2024* <https://adevarul.ro/stiri-externe/europa/rezultate-alegeri-europarlamentare-2024-belegia-2367474.html> (Accesat 24 august 2024)
- ⁴⁰ Huffington Post - *Nessuno ha la maggioranza. Boom 5 Stelle: primo partito al 33%. Salvini supera Berlusconi, crollo Pd al 18, 5 martie 2018* https://www.huffingtonpost.it/politica/2018/03/05/news/nessuno_ha_la_maggioranza_boom_5_stelle_primo_partito_al_33_salvini_supera_berlusconi_crollo_pd_al_18-5351314/
- ⁴¹ Decode 39 - *Discussing Ukraine: Salvini's League nods to Xi and Putin, 21 martie 2023* <https://decode39.com/6203/discussing-ukraine-salvini-league-xi-putin/> (Accesat 23 August 2024)
- ⁴² Politico - *Italy's Salvini says West should rethink sanctions for Russia, 4 septembrie 2022* <https://www.politico.eu/article/italys-salvini-says-west-should-rethink-sanctions-for-russia/> (Accesat 24 august 2024)
- ⁴³ Parlamentul European - 2024-2029, *Italia, rezultate alegeri europarlamentare* <https://results.elections.europa.eu/ro/italia/>, (Accesat 23 august 2024).
- ⁴⁴ Radio Europa Liberă - *România & partidele ei radicale. Ziariști, avocați, profesori, teologi - candidați pentru Bruxelles. Ce se întâmplă în Ungaria și Bulgaria, 3 iunie 2024* <https://romania.europalibera.org/a/aur-parlament-european/32970598.html> (Accesat 24 August 2024).

- ⁴⁵ University of Nevada – *PASOKification: Fall of the European Center Left or a Transformation of the System* <https://digitalscholarship.unlv.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1006&context=governance-unlv>. 2017 <https://theconversation.com/the-long-game-of-the-european-new-right-75078> (Accesat 24 August 2024)
- ⁴⁶ Kiel Institute for the world economy - *Ukraine Support Tracker: Europe clearly overtakes US, with total commitments now twice as large*, 7 septembrie 2024 <https://www.ifw-kiel.de/publications/news/ukraine-support-tracker-europe-clearly-overtakes-us-with-total-commitments-now-twice-as-large/> (Accesat 23 August 2024).
- ⁴⁷ Sharpe, Matthew, *The long game of the European New Right*, 23 martie 2019. <https://theconversation.com/the-long-game-of-the-european-new-right-75078> (Accesat 24 August 2024)
- ⁴⁸ University of Nevada – *PASOKification: Fall of the European Center Left or a Transformation of the System* <https://digitalscholarship.unlv.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1006&context=governance-unlv>
- ⁴⁹ EESC - *Lupta împotriva populismului*, <https://www.eesc.europa.eu/ro/news-media/press-releases/lupta-impotriva-populismului-este-lupta-noastraturor-afirma-grupul-diversitate-europa-din-cadrul-cese> (Accesat 25 August 2024)

Bibliografie

Lucrări și articole de specialitate

- BETZ, H.-G., & Johnson,, *Against the current—stemming the tide: The nostalgic ideology of the contemporary radical populist right*, 2004.
- COSTIȚĂ, George, *Viktor Orbán spune că UE și Zelenski sunt „adversari”*, după câștigarea celui de-al patrulea mandat, Europa Liberă. România, aprilie, 2022.
- DESPA, Oana, *România & partidele ei radicale. Ziariști, avocați, profesori, teologi - candidați pentru Bruxelles. Ce se întâmplă în Ungaria și Bulgaria*, Europa Liberă. România, Iunie, 2024.
- IVALDI, Gilles & Emilia Zankina - *The Impacts of the Russian Invasion of Ukraine on Right-Wing Populism in Europe*.
- COX, Jacob S., *PASOKification: Fall of the European Center Left or a Transformation of the System*, Governance: The Political Science Journal at UNLV, Volumul 6, articol 5, 2019.
- DAY, Jonathan, *Cehia: independența mass-mediilor în pericol, cetățenii înclinând tot mai mult spre populism*, Liberties, Iulie, 2018.
- LEVITSKY, S., & Way, L, *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes after the Cold War*, 2010.
- LOWE, Josh & Matthews, Owen; AM, Matt McAllester, *Why Europe's populist revolt is spreading*.
- MOENS, Barbara, *Why Belgium may be about to break up*, Politico, Iulie, 2023.
- MUDDE, Cass, *Populist Radical Right Parties in Europe*, Editura Cambridge University Press, 2007.
- PERU-BĂLAN, Aurelia, *Campania prezidențială din Franța – 2012. Între valorile gaulliste și tradiția stângii franceze*, Revista „Sfera Politicii,, nr. 170, 2012.
- SHARPE, Matthew, *The long game of the European New Right*,
- TREBESH, Christoph, *Ukraine Support Tracker: Europe clearly overtakes*

US, with total commitments now twice as large, articol disponibil în KIEL. Institute For the World Economy, septembrie 2023.

VASILOPOLOU, Sofia, *European integration and the radical right: Three patterns of opposition*, 2008.

VanDUSKY, Julie, *A far-right political group is gaining popularity in Germany – but so, too, are protests against it*, The Conversation, Martie, 2024.

Surse online

www.g4media.ro

www.scholar.harvard.edu

www.france24.com

www.romania.europalibera.org

<https://www.euractiv.com>

www.iiss.org

www.bbc.com

www.politico.eu

www.euractiv.com

www.romania.europalibera.org

www.eesc.europa.eu

Rețelele sociale și mecanismele de alimentare a mișcărilor suveraniste

[Social media and the mechanisms of feeding sovereignist movements]

Georgeta CONDUR

Abstract: *In recent years there has been a proliferation of sovereignist movements, which seem to be particularly successful on social media. This paper explores the theory that social networks are not just a passive and neutral vehicle for the ideas promoted by these political currents, but active (albeit unintentional) participants in the creation of various movements that promise, in one way or another, to take back control from subversive domestic forces or hostile supranational structures. Some arguments leading to this interpretation are discussed, analyzing why social networks seem to particularly stimulate this kind of movements. The paper lists seven possible factors involved, acting simultaneously and concurrently. Part of the paper also contains the main findings of a research conducted by the author, carried out on a small group of students in high schools from Iași, Romania. This study reconfirms the results of previous quantitative and qualitative research, which indicated that Generation Z, although digitally native and confident in their ability to detect fake news, is in fact exposed and vulnerable to disinformation, which fuels the potential for affective polarization.*

While any conclusions should be drawn with the utmost caution for the time being, we consider that many of the movements that seem to be initiated and coagulated in recent years almost exclusively on social networks aren't healthy expressions of political engagement. They rather mimic the true civic or political engagements, but lack their deep values, balance or stability, and are very often exclusively reactive and based on distrust. Just as we talk about "junk food", this type of engagement created almost exclusively on social networks, inside bubbles that foster a false sense of "connections", temporary meets the needs and seems to offer the feeling of "satiety", but does not have enough democratic "nutritional value", because of the algorithms used, which systematically stimulate and reward a certain type of behavior.

Keywords: *social media, sovereignist movements, disinformation, affective polarisation.*

În primăvara anului 2024, Comisia Europeană a declanșat, în mai puțin de o lună, două proceduri de investigare a Meta, compania ce deține Facebook și Instagram, după ce cu puțin timp înainte făcuse același lucru cu Tik Tok. Dacă în investigația pornită pe 30 aprilie¹ se vorbea despre controlul dezinformării, despre reflectarea politicului pe rețelele sociale și despre posibila tentativă de intervenție din terțe state, fiind un demers evident legat de eventualele riscuri pentru alegerile europarlamentare ce urmau, cea de pe 16 mai este încă și mai interesantă. Ea se referă, în principiu, doar la protecția minorilor, dar în comunicat se vorbește despre riscul de a „genera comportamente adictive și/sau întări efectul de «gaură de iepure»”². Comisia Europeană a beneficiat, probabil, de consiliere de la psihologi și experți în domeniul *social media*, părând dispusă să meargă mult mai adânc, fiindcă, dincolo de intervențiile maligne ale unor potențiali manipulatori, de data aceasta era țintit și suspectat chiar mecanismul de funcționare a *social media*, respectiv algoritmi.

Menționatul efect al „găurii de iepure”, o sintagmă preluată din „Alice în Țara Minunilor”, nu este unul riscant doar pentru minori. El se referă la mecanismul psihologic de urmărire constantă și repetitivă a unui conținut perceput ca similar, persoanele respective rămânând practic blocate în acest tip de comportament și aprofundându-se tot mai mult într-o zonă tematică din care se desprind foarte greu. Kaitlin Woolley și Marissa A.

Sharif au publicat, în *Journal of Marketing Research*, un studiu pe această temă, al cărui titlu începe chiar așa: „Down a Rabbit Hole”³, în care se arată cum consumul unui tip de conținut determină consumul ulterior al aceluiași tip de conținut, lucru valabil nu numai pe rețelele sociale, dar mai puternic aici din cauza unor factori ajutători. Efectul e mai ușor de pus în evidență decât de explicat, fiindcă are cauze multiple, psihosociale și biologice.

Similar, este relativ ușor de constatat și cuantificat proliferarea mișcărilor suveraniste pe rețelele sociale, dar este necesară o anumită prudență metodologică atunci când analizăm care este legătura dintre ele, fiindcă nu există încă un consens sau suficiente cercetări aplicate asupra felului în care funcționează această relație dintre curentele de tip suveranist și rețelele sociale. Versiunea minimală ar fi că aceste mișcări suveraniste, apărute din diverse cauze pe care nu le analizăm aici, pur și simplu folosesc oportunitățile oferite de rețelele sociale pentru a se organiza și a comunica. Dar această versiune nu ar explica de ce nu sunt capabile *toate* mișcărilor politice și culturale, inclusiv cele moderate, să beneficieze de aceste oportunități în aceeași măsură și să le exploateze cu aceeași eficacitate. Nu avem niciun fel de date care să sugereze că purtătorii de mesaje suveraniste ar fi pur și simplu mai buni comunicatori decât ceilalți (uneori am putea spune chiar dimpotrivă). În opinia mea, studiind concluziile reieșite din diverse cercetări, este mai

mult decât atât: de fapt, se cristalizează teoria că rețelele sociale nu reprezintă doar un vehicul pasiv și neutru al ideilor promovate de aceste curente, ci un participant activ la crearea tuturor mișcărilor care permit, într-un fel sau altul, preluarea înapoi a controlului de la niște forțe interne subversive sau de la niște forțe și structuri supranaționale dușmănoase (chiar dacă nu există o intenție în acest sens a companiilor care dețin rețelele).

În cele ce urmează vom trece în revistă câteva argumente care conduc spre această interpretare, analizând de ce rețelele sociale stimulează în mod special acest tip de mișcări cum e suveranismul și voi propune, în sinteză, șapte factori implicați, care acționează concomitent și concurrent. Aceștia ar fi:

1. Designul rețelelor sociale, care amplifică polarizarea, și procesele de învățare socială

Una dintre provocările studiilor legate de rețelele sociale este că aproape toată lumea cunoaște principiile de bază, cunoaște bine subiectul sau cel puțin are impresia aceasta, întrucât le utilizează. Într-o măsură mai mare sau mai mică, știm toți cum funcționează *social media*: am auzit de algoritmi, de așa-zisele „bule” sau *echo chambers* și chiar de existența unor „ferme de trolî”. Dar, deși știm în teorie aceste lucruri, din păcate ele nu protejează utilizatorul foarte mult, din cauza unor mecanisme psihologice și chiar biologice implicate, uneori destul de greu de contracarat de către rațiune.

Mai mulți cercetători au constatat că polarizarea politică din lume a crescut dramatic în ultimii ani. Dar ceea ce s-a constatat este în principal o creștere a polarizării politice de tip *afectiv*, distinctă (după Iyengar *et al.*) de polarizarea ideologică⁴. Vorbim de un fenomen de creștere a ostilității generale, a animozității, cu conotații politice, dar fără să fie legată în mod esențial de partidele politice, mai ales în fază inițială. Evident că s-a încercat și se încearcă, adesea cu succes, canalizarea acestei animozități și alimentarea ei pentru a fi folosită de anumite partide, inclusiv de curentele suveraniste. Dar în cele mai multe cazuri polarizarea există independent de partide sau mișcări organizate, acestea fiind doar niște receptacule și amplificatoare ale sentimentelor de ostilitate preexistente. De aceea, ar fi important să vedem de unde apare această ostilitate crescută, care ulterior îi face pe unii să adere inclusiv la anumite mișcări politice extremiste.

Ca în cazul oricărui fenomen psihosocial complex, evident că există mai multe mecanisme de producere, dar cel puțin unul pare să fie legat direct de rețelele sociale. Patru cercetători de la Yale au verificat prin două studii teoriile recente care afirmă că o creștere a revoltei morale duce la polarizare politică și în cele din urmă la erodarea democrației. Ei au analizat 12,7 milioane de postări de la 7331 de utilizatori de Twitter (astăzi redenumit X) pentru a vedea dacă aceștia au exprimat mai multă revoltă odată cu trecerea timpului și, dacă da, de ce⁵. Concluzia studiului a fost că

pe rețelele sociale revolta morală se amplifică semnificativ ca urmare a două procese de învățare socială. Așadar, nu e vorba de iraționalitate, cum am fi tentați să credem, ci de *procese de învățare socială*.

Primul este o reîntărire pozitivă a unui tip de comportament prin intermediul feedback-ului primit, iar al doilea constă într-o ajustare a exprimării în funcție de ceea ce utilizatorii percep, prin observație, ca fiind normativ în cadrul grupului mai larg. Fără a-l numi așa ca atare, autorii studiului au descris și măsurat, de fapt, un proces de învățare prin reflex condiționat: mecanismul pedeapsă-recompensă.

Se știe că designul rețelelor sociale este astfel făcut încât avantajează, prin expunere crescută, exprimarea emoțiilor, inclusiv a revoltei morale, precum și verbalizarea acestor emoții în mod tranșant, chiar agresiv. Așanumita viralizare nu se bazează în mod exclusiv pe aderența crescută a utilizatorilor la un anumit conținut, ci și pe intervenția algoritmilor care supraexpun acel conținut la care se detectează în faza inițială un interes mai mare (manifestat prin click-uri, comentarii – chiar și critice, sau re-distribuirii – din nou, chiar dacă textul de însoțire este unul critic sau de combatere a postării inițiale). În urma expunerii crescute de către rețea a acestui tip de conținut, autorul constată că obține mai multe reacții (like-uri, comentarii, share-uri, vizualizări), pe care le percepe ca pe o recompensă, în timp ce în alte cazuri se simte, dimpotrivă, ignorat, ceea ce

este frustrant și perceput ca o pedeapsă. În mod natural, indivizii au tendința de a repeta și intensifica acele comportamente care le aduc „recompensa”.

Sistemul recompensei din creier (numit și sistemul mezocorticolimbic sau circuitul cerebral dopaminergic) este, fără a intra în detalii medicale, foarte puternic în ceea ce privește efectele asupra comportamentului. În cadrul celebrului experiment al lui Olds și Milner din 1954⁶, care a deschis calea pentru numeroși alți cercetători din domeniul neuroștiințelor, s-a constatat că șobolanii care erau învățați să-și stimuleze singuri, prin eliberarea unor impulsuri electrice, anumite zone ale sistemului nervos asociate cu recompensa și plăcerea, ajungeau să se epuizeze apăsând pedala de mii de ori, nemaifiind interesați nici de satisfacerea nevoilor primare, cum ar fi alimentația. Autostimularea, cu ajutorul unor electrozi, a creierului uman a scos în evidență același tip de problemă, fiind descrise cazuri când unii pacienți au ajuns să-și neglijeze relațiile familiale și chiar igiena⁷. Chiar dacă nu are efecte la fel de dramatice precum stimularea electrică, unii specialiști⁸ consideră că utilizarea intensă a rețelelor sociale poate activa centrul recompensei prin eliberarea de dopamină, având potențial de a crea adicție, așa cum sugera și Comisia Europeană.

Din acest punct de vedere, constatăm, așadar că rețelele sociale nu sunt canale neutre de transmitere a mesajelor, ci conțin mecanisme active care duc la ajustarea mesajelor de către

utilizatori, deci mediul contribuie, în cele din urmă, la formarea mesajelor.

Concluzia este mai degrabă pesimistă, fiindcă singura metodă de limitare eficace a acestui mecanism pare să fie renunțarea completă la algoritmi, atât în ceea ce privește expunerea selectivă a mesajelor la care s-a reacționat, cât și în propunerea de conținut similar celui de care utilizatorul s-a arătat interesat. În extrem, ne-am mai putea gândi chiar la o renunțare completă la metodele de gratificație utilizate de rețele (like-uri, share-uri, afișarea numărului de vizualizări). Realist vorbind, este improbabil ca așa ceva să se întâmple.

2. Amplificarea ideilor periferice prin anularea și chiar inversarea „spiralei tăcerii”

Conceptul de „spirală a tăcerii”, propus de Elisabeth Noelle-Neumann⁹, e arhicunoscut și nu necesită explicații. Ce observăm este însă că, dacă în viața reală indivizii cu opinii marginale, atipice sau minoritare recurgeau adesea la tăcere pentru a evita marginalizarea socială (apărând în cele din urmă acea spirală a tăcerii), designul rețelelor de socializare face ca tocmai unele opinii periferice sau exprimări lipsite de moderație să atragă mai mult atenția, să genereze mai mult angajament (fie el pozitiv sau negativ). Se intră, astfel, într-o spirală inversă, de promovare de către algoritmi rețelei. Spirala tăcerii e înlocuită, prin viralizare, de o spirală a gălăgiei și vizibilității, prin care opinii inițial marginale ajung să fie vehiculate și adoptate de tot mai mulți.

3. Evitarea disonanței cognitive

Din nou, teoria propusă de Leon Festinger (în 1957) este bine cunoscută: indivizii au un impuls lăuntric de a avea atitudini și comportamente aflate în armonie unele cu altele (principiul consistenței cognitive) și caută metode de evitare a informațiilor neconsonante, care le produc o stare de disconfort psihic. Pe rețelele sociale, acest mecanism conduce la formarea unor „bule” în care individul se simte într-o stare de consistență cognitivă, și la evitarea opiniilor, informațiilor și argumentelor neconsonante cu cele anterioare ale utilizatorului. În cele din urmă, acest proces determină o ineficacitate a metodelor de contracarare a dezinformării. Paradoxal, tocmai rostogolirea intensă a avertismentelor referitoare la magnitudinea dezinformării pe Internet îi permite individului să respingă tot ceea ce-i creează disconfort ca fiind *fake news*. A apărut o neîncredere generalizată în surse, care, din păcate, nu pare să aibă ca efect principal dezvoltarea unor sisteme interne de alertă împotriva dezinformării și identificarea unor surse credibile, ci, dimpotrivă, duce tocmai la selectarea informațiilor convenabile și la respingerea celorlalte ca fiind neadevărate.

4. Intervenția facilă a unor agenți rău-intenționați, fie ei agenți individuali cu anumite interese, fie agenți statali

Este evident că ascunderea în spațiile unor identități greu de verificat și

declanșarea unor mecanisme care alimentează algoritmi rețelelor ușurează mult sarcina unor astfel de agenți rău-intenționați. Existența unor astfel de demersuri a fost dovedită și, în unele cazuri, unele grupări maligne de promovare au fost eliminate de companiile care gestionează rețelele sociale. Dar lupta este inegală și, fără a lua apărarea acestor companii, trebuie să recunoaștem că e greu de oprit apa acoperind găurile cu degetul, când digul are găuri peste tot. S-a vorbit în ultimii ani destul de mult despre Rusia, ca agent statal ce desfășoară acțiuni de dezinformare pe Internet, dar există și alți actori semnificativi, cum ar fi China și Iranul.

Un studiu făcut de Bradshaw și Howard în 2017 estima că ar exista în China aproximativ două milioane de trolizi organizați, antrenați și recompensați pentru a manipula rețelele de socializare¹⁰. Nu prea sunt la vedere, cel puțin pentru publicul occidental, și poate că cei mai mulți se ocupă de piața internă chineză. Dar, din 2 milioane, ne putem întreba câți ar putea totuși ținti, acum sau în viitor, publicul altor state. Tot în 2017, un studiu estima că, din cca. 47 milioane conturi Twitter existente în acel moment, între 9 și 15% ar fi fost boți¹¹. Astfel de estimări se fac periodic, cu rezultate asemănătoare, și ne putem întreba dacă aceste studii nu exagerează cumva sau dacă metodologia de estimare nu are erori care să facă datele inutilizabile. Dar, după cum reiese chiar dintr-un raport publicat de Facebook/Meta pentru perioada 2018-2022, au fost șterse câteva mili-

arde de conturi false, dintre care cca. 99,5% depistate de companie și sub 0,5% raportate de utilizatori. Numai în 2019 au fost șterse 5,4 miliarde de conturi false¹², ceea ce reprezintă un număr uriaș. Magnitudinea fenomenului conturilor false este, așadar, mult mai mare decât am crede, deși unele au, probabil, cauze de natură privată, neintrând în categoria care ne interesează. Meta publică periodic și rapoarte/informări legate de conturile false coordonate în mod evident, cel mai probabil de către agenți statali. Cele mai recente, publicate în august 2024, se referă la conturi din Rusia, Vietnam, SUA¹³ și Iran¹⁴.

5. Facilitarea și amplificarea dezinformării

Unele dintre explicațiile pentru care dezinformarea este amplificată pe rețelele sociale rezidă în factorii deja menționați anterior. Dar există și alte cauze, cum ar fi faptul că utilizatorii își supraapreciază adesea capacitatea de detectare. Spre exemplu, dintr-o cercetare Pew Research din 2016 a reieșit că 84% dintre americani erau foarte încrezători sau oarecum încrezători în abilitatea lor de a detecta știrile false¹⁵. Pe de altă parte, dintr-un studiu Ipsos Public Affairs din același an a reieșit că titlurile care conțineau știri false îi păcăleau pe americani în trei din patru cazuri¹⁶.

De asemenea, s-a constatat că utilizatorii care publică pe rețele link-uri către știri citesc rareori conținutul întreg al acelor știri. Spre exemplu, dintr-un studiu a reieșit că doar 28% dintre cei care distribuie știri pe

Facebook au afirmat că citesc integral textul știrii pe care o distribuie¹⁷. Mulți utilizatori (un sfert) au admis că citesc doar câteva rânduri sau nimic în afară de titlu¹⁸. Pe Twitter situația era, de asemenea, îngrijorătoare¹⁹. În majoritatea timpului (59% din cazuri), persoanele care postau știri nu accesau ele însele link-ul pe care-l redistribuiau²⁰.

Folosirea telefonului mobil pentru accesarea informațiilor este un alt factor care accentuează riscurile (imaginile sunt mai mici și sunt mai greu de văzut toate detaliile, căutările de verificare pe loc a veridicității unui conținut sunt mai incomode, citirea integrală a unor texte mai lungi este, de asemenea, mai incomodă decât pe un desktop, telefonul predispunând la informări rapide și superficiale). Conform unui raport al Reuters Institute for the Study of Journalism din 2020, în România cca. 67% dintre români foloseau telefoanele mobile pentru a accesa știrile online și e posibil ca procentajul să mai fi crescut de atunci²¹.

6. Mitul lipsei de educație sau al lipsei competențelor digitale ca factor exclusiv de acceptare a dezinformării

Un grup de cercetători de la Stanford a făcut un studiu amplu la care au participat elevi de gimnaziu, de liceu și facultate, urmărind cât de bine evaluează aceștia sursele online de informare (tweet-uri, comentarii și articole). S-au urmărit lucruri relativ simplu de cuantificat, cum ar fi capacitatea de a diferenția un cont fals de

unul real, sursele neutre de grupări de activiști pe un anumit subiect și articolele de reclamă mascată²². Rezultatele au fost surprinzătoare în sens negativ. Spre exemplu, 80% dintre elevi n-au făcut diferența între conținutul sponsorizat și articolele de tip jurnalistic. Unii au văzut semnul de conținut sponsorizat, dar n-au înțeles ce reprezintă. Cei mai mulți au luat fotografiile drept fapte, fără să verifice sursa sau dacă acestea sunt reale. De asemenea, s-au testat două asociații profesionale cu nume asemănătoare, dar cu opinii divergente, una având peste 60.000 de membri și alta 200. După o evaluare de zece minute a site-urilor celor două asociații, tinerii n-au făcut nicio deosebire de credibilitate între grupuri.

În același sens au venit și concluziile pe care le-am tras în urma unei cercetări proprii, de anvergură redusă, derulată cu ocazia unui workshop referitor la dezinformare, la care au participat 28 de elevi de la diferite licee (de nivel bun) din Iași și pe care l-am desfășurat la universitatea „Petre Andrei” din Iași, în cadrul unui program al American Council for Education. Concret, la începutul workshop-ului elevii au fost întrebați dacă se consideră vulnerabili la dezinformarea de pe rețelele sociale sau dacă li s-a întâmplat vreodată. Toți s-au declarat încrezători în capacitatea lor de a depista dezinformările online, unul singur fiind ușor nesigur. Ulterior, pe parcursul workshop-ului, elevilor li s-au arătat 17 fotografii însoțite de o descriere a conținutului, dintre care doar 9 erau reale, restul

reprezentând dezinformare, poze trucate sau creații AI. Li s-a cerut elevilor, preveniți asupra situației, să indice care consideră ei că sunt reale și care nu. Numărul de fotografii și numărul de elevi nu au fost mari, dar, statistic, ar fi existat în principiu pentru fiecare elev o probabilitate de 50% să indice la fiecare fotografie răspunsul corect, dacă ar fi făcut-o fără să se uite deloc la imagini. Nu numai că în cele mai multe cazuri elevii au indicat greșit categoria, dar procentajul de introducere în categoria nepotrivită a fost între 75 și 93% la fiecare fotografie, mult peste așteptarea statistică. Nu a existat niciun singur elev care să încadreze corect *toate* fotografiile și nu a existat niciun singur elev care să încadreze corect măcar jumătate dintre fotografii. Evident, scopul declarat al experimentului a fost de a prezenta importanța documentării și verificării surselor, chiar și atunci când suntem preveniți și avem impresia că suntem competenți în a depista falsurile.

Concluzia este că inclusiv generația Z, nativă digital, și chiar cei care beneficiază de o educație de calitate, cum au fost elevii participanți, sunt vulnerabili în fața dezinformărilor online, confirmând studiile americane menționate anterior. Pentru România, o cercetare făcută de „Salvați copiii” a constatat că jumătate dintre tinerii români între 12 și 19 ani verifică rar sau niciodată dacă informațiile primite din online sunt sau nu adevărate²³.

De fapt, factorii mai periculoși în ceea ce privește riscurile dezinformă-

rii par să fie: supraîncrederea în capacitățile proprii de identificare a dezinformării, lipsa unui background cultural și informativ extins care să funcționeze ca sistem de alertă în legătură cu informațiile suspecte și intervenția fenomenului de evitare a disonanței cognitive (pentru că avem tendința de a lua de bun ceea ce convine argumentelor și sistemului nostru de valori, fără să mai verificăm).

7. Singurătatea și distrugerea țesăturii sociale (în sensul descris de Hannah Arendt, ca precondiție a aderării la mișcări totalitare)

Singurătatea de care vorbim este una gălăgioasă, diferită de solitudinea autoreflexivă. S-a constatat că, paradoxal, cu cât oamenii petrec mai mult timp pe rețelele sociale, cu atât sentimentul de însingurare crește, fiindcă lipsesc contactele inter-umane cu semnificație, dar și necesarul timp de a sta singuri cu gândurile noastre. Se produce un proces de izolare a minții, atât de ceilalți cât și de noi înșine, ca să o cităm pe Arendt. Din acest punct de vedere, pandemia de COVID-19 a avut efecte dezastruoase.

Cercetări efectuate de John Cacioppo și colaboratorii, cu ajutorul neuroimagisticii, au arătat că atunci când un individ se simte singur, el se simte și nesigur. Chiar dacă nu este într-un pericol fizic concret, singurătatea face mintea și corpul său să caute mereu pericole potențiale și să primească semnale de alarmă²⁴. Dezrădăcinarea de care vorbea și Arendt și care descrie experiența de a fi deconectat nu numai de ceilalți, ci și de

tine însuși, conduce la tribalism și, poate și mai rău, la totalitarism. Diverse studii sugerează, într-adevăr, că singurătatea²⁵ și excluderea socială²⁶ pot duce la adoptarea unor puncte de vedere extremiste și la radicalizare. Nesiguranța și teama generată biologic de însingurare duc la dorința de raliere la grupări mai mari și în special la acele curente care propun soluții simple pentru probleme complexe, cum este și suveranismul. Aceste mecanisme cad perfect pe algoritmiile rețelelor sociale, care, pe de o parte, alimentează ideea existenței unor pericole exagerate și, pe de alta, oferă pe tavă utilizatorului „soluția”: mișcarea politică sau grupul care rezolvă situația. Iar odată citite, apreciate sau distribuite astfel de mesaje, rețeaua le propune mereu și mereu utilizatorului care alunecă, încetul cu încetul, în „gaura de iepure”.

În acest punct, pentru a fi corecți, trebuie să spunem că nu totul este doar în mintea acelor persoane și să menționăm și rolul negativ de potențare a extremelor între ele. Agenții interesați de alimentarea divergențelor rareori inventează complet teme și nu se bazează exclusiv pe dezinformare, fiindcă în acest caz ar fi mai ușor de contracarat. În multe cazuri este vorba doar de amplificarea și exploatarea unor probleme reale, punctând, ca să spunem așa, pe greșeala adversarului. Progresismul extrem, cu toate manifestările sale excesive, imigrația ilegală scăpată de sub control în anumite state, dar și îmbrățișarea unor teme de această natură de către media *main stream*

sau guverne pot conduce spre ruperea țesăturii sociale și diluarea legăturilor familiale, apărând și reacții genuine de revoltă. Extremele devin tot mai gălăgioase, iar cel care resimte presiunea este centrul, forțat adesea să se poziționeze între categorii ireconciliabile, pe teme nu doar de natură economică, ci mai ales morală și culturală.

Categorii semnificative de populație (în special din urbanul mic sau rural, dar nu numai) se simt uneori disprețuite, percep o lume aflată în haos, ale cărei reguli nu le mai înțeleg și în care simt că nu-și găsesc locul. Spre exemplu, în presa americană *main stream* au apărut în mod constant referiri depreciative la „the white old men”, bărbații albi bătrâni, prezentați uneori ca un fel de dușmani ai progresului și ai lumii, doar pentru că sunt în mai mare măsură adepții unui conservatorism social sau pentru că votează altfel decât ar dori autorii acelor articole. Cel puțin în SUA, oameni care muncesc din greu la ferme sau în fabrici depărtate de marile centre urbane de pe coasta de Est sau de state cosmopolite precum California, veterani ai armatei și cetățeni care simt că și-au făcut datoria față de comunitate au fost acuzați cu prea mare ușurință de primitivism, de xenofobie, de rasism, de homofobie, valorile lor morale sunt criticate drept dăunătoare pentru noua lume, iar dacă sunt săraci sunt numiți uneori „white trash” (gunoarie albe), transmițându-se subliminal ideea că nu sunt suficient de buni pentru că nu sunt suficient de „diverși” și pentru

că împiedică progresul. Fenomenul se petrece, la scară mai mică și cu anumite trăsături specifice, și în restul lumii occidentale. Nu trebuie să ne mire că unii dintre acești oameni, care se simt nedreptățiți și desconsiderați de *establishment*-ul politico-administrativ și de mass media *main stream*, sunt împinși tot mai mult în „gaura de iepure” și că se refugiază online în „bule” în care se simt confortabil, câtă vreme sunt adesea priviți nu numai fără simpatie, dar chiar fără o minimă empatie. Eforturile de contracarare a mișcărilor de extremă, inclusiv cele cu caracteristici suveraniste, ar trebui să pornească și de la înțelegerea acestei situații.

Concluzii

Există de ceva vreme speranța că rețelele sociale au, ca parte bună, faptul că stimulează angajamentul, fie el civic sau politic, considerându-se că apariția generațiilor native digital va rezolva în mod natural partea rea, adică problemele și provocările legate de dezinformare (lucru care nu pare să se confirme în realitate, după cum reiese din cercetările efectuate până acum). Constatăm în prezent că rețelele sociale nu creează un anga-

jament civic sau politic real, stabil sau echilibrat și că apar tendințe de valorizare a mișcărilor autoritariste, precum și o polarizare accentuată. În unele cazuri se constată o lipsă de coerență a valorilor, apărând poziționări de oportunitate, în funcție de temele care sunt pe val la un moment dat pe rețelele sociale și diametral opuse față de ceea ce susțin guvernanții din țara respectivă, ceea ce sugerează caracterul reactiv al acestor mișcări. Comunitățile online nou create sunt adesea construite nu pe solidaritate și încredere, ci pe lipsă de încredere și anxietate. Rețelele sociale constituie cel puțin un factor favorizant al acestor fenomene, din cauză că, prin algoritmi și design, stimulează și recompensează în mod sistematic un anumit tip de comportament.

În final, am putea spune că angajamentul civic sau politic de pe rețelele sociale, inclusiv cel care alimentează în prezent mișcările suveraniste, este echivalentul psihologic al *junk-food*-ului: arată a mâncare, îți potolește foamea pe moment, dar nu te hrănește corespunzător. „Valoarea nutrițională” democratică a angajamentului politic de pe rețelele sociale se dovedește a fi, din păcate, destul de mică.

Note

¹ „Commission opens formal proceedings against Facebook and Instagram under the Digital Services Act”, 30 aprilie 2024, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_24_2373, accesat în 10 iunie 2024.

² „Commission opens formal proceedings against Meta under the Digital Services Act related to the protection of minors on Facebook and Instagram”, 16 mai 2024, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_24_2664, accesat în 10 iunie 2024.

- ³ Kaitlin Woolley, Marissa A. Sharif, „Down a Rabbit Hole: How Prior Media Consumption Shapes Subsequent Media Consumption”, *Journal of Marketing Research*, Volume 59, Issue 3, June 2022, pp. 453-471.
- ⁴ Shanto Iyengar, Yphtach Lelkes, Matthew Levendusky, Neil Malhotra, Sean J. Westwood, „The origins and consequences of affective polarization in the United States”, *Annual Review of Political Science*, Vol. 22, 2019, pp. 129-146, doi:10.1146/annurev-polisci-051117-073034. Markus Wagner, „Affective polarization in multiparty systems”, *Electoral Studies*, Vol. 69, 2021, 102199, doi:10.1016/j.electstud.2020.102199. Andres Reiljan, „'Fear and loathing across party lines' (also) in Europe: affective polarisation in European party systems”, *European Journal of Political Research*, Vol. 59, Issue 2, 2020, pp. 376-396, doi:10.1111/14-75-6765.12351, accesat în 15.09.2024.
- ⁵ William J. Brady, Killian McLoughlin, Tuan N. Doan, Molly J. Crockett, „How social learning amplifies moral outrage expression in online social networks”, *Science Advances*, Vol. 7, Issue 33, 2021, <https://www.science.org/doi/10.1126/sciadv.abe5641>, accesat în 15.09.2024.
- ⁶ James Olds, Peter Milner, „Positive reinforcement produced by electrical stimulation of septal area and other regions of rat brain”. *Journal of Comparative and Physiological Psychology*, 47(6), 1954, pp. 419–427, <https://doi.org/10.1037/h005-8775>.
- ⁷ Lone Frank, „Can Electrically Stimulating Your Brain Make You Too Happy?”, *The Atlantic*, March 21, 2018, <https://www.theatlantic.com/health/archive/2018/03/pleasure-shock-deep-brain-stimulation-happiness/556-043/>, accesat în 15.09.2024.
- ⁸ Trevor Haynes, „Dopamine, Smartphones & You: A battle for your time”, May 1, 2018, <https://sitn.hms.harvard.edu/flash/2018/dopamine-smartphones-battle-time/>. „The Social Dilemma: Social Media and Your Mental Health”, <https://www.mcleanhospital.org/essential/it-or-not-social-medias-affecting-your-mental-health>, accesat în 15.09.2024.
- ⁹ Elisabeth Noelle-Neumann, *The Spiral of Silence: Public Opinion – Our Social Skin*, 2nd ed., University of Chicago Press, 1993.
- ¹⁰ Samantha Bradshaw, Philip N. Howard, „Troops, Trolls and Troublemakers: A Global Inventory of Organized Social Media Manipulation”, Working Paper no. 2017.12, University of Oxford, <https://demtech.ox.ac.uk/wp-content/uploads/sites/12/2017/07/Troops-Trolls-and-Troublemakers.pdf>, accesat în 15.09.2024.
- ¹¹ Onur Varol, Emilio Ferrara, Clayton A. Davis, Filippo Menczer, Alessandro Flammini, „Online Human-Bot Interactions: Detection, Estimation, and Characterization”, arXiv:1703.03107v2, <https://doi.org/10.48550/arXiv.1703.03107>, accesat în 15.09.2024.
- ¹² Brian Fung, Ahiza Garcia, „Facebook has shut down 5.4 billion fake accounts this year”, CNN, November 13, 2019, <https://edition.cnn.com/2019/11/13/tech/facebook-fake-accounts/index.html>, accesat în 15.09.2024.

- ¹³ Margarita Franklin, Mike Torrey, David Agranovich, Mike Dvilyansk, „Adversarial Threat Report”, August 2024, https://scontent.fias1-1.fna.fbcdn.net/v/t39.8562-6/4551-58590_1227906161699704_7318728570685925077_n.pdf?_nc_cat=100&ccb=1-7&_nc_sid=b8d81d&_nc_ohc=n_U8stpocxUQ7kNvgGAnOo_w&_nc_ht=scontent.fias1-1.fna&oh=00_AYBvnEAPtkh9hS84hrpgg7NHq3B-yCSl2HA7TCYBjxRk2A&oe=66F3E15F, accesat în 15.09.2024.
- ¹⁴ „Taking Action Against Malicious Accounts in Iran”, 2024, <https://about.fb.com/news/2024/08/taking-action-against-malicious-accounts-in-iran/>, accesat în 15.09.2024.
- ¹⁵ Michael Barthel, Amy Mitchell, Jesse Holcomb, „Many Americans Believe Fake News Is Sowing Confusion”, December 15, 2016, <https://www.pewresearch.org/journalism/2016/12/15/many-americans-believe-fake-news-is-sowing-confusion/>, accesat în 15.09.2024.
- ¹⁶ Craig Silverman, Jeremy Singer-Vine, „Most Americans Who See Fake News Believe It, New Survey Says”, December 6, 2016, https://online225.psych.wisc.edu/wp-content/uploads/225-Master/225-UnitPages/Unit-02/SilvermanSinger-Vine_BuzzFeed_2016.pdf, accesat în 15.09.2024.
- ¹⁷ Anna Guildford, „Sharing news on social media makes us think we know more than we do”, *Medical News Today*, September 6, 2022, <https://www.medicalnewstoday.com/articles/sharing-news-on-social-media-makes-us-think-we-know-more-than-we-do#Where-do-we-go-from-here?>, accesat în 15.09.2024.
- ¹⁸ *Ibidem*.
- ¹⁹ Maksym Gabelkov, Arthi Ramachandran, Augustin Chaintreau, Arnaud Legout, „Social Clicks: What and Who Gets Read on Twitter?”, ACM SIGMETRICS / IFIP Performance 2016, June 2016, Antibes, Juan-les-Pins, France, hal-01281190, [https://inria.hal.science/hal-01281190/ document](https://inria.hal.science/hal-01281190/document), accesat în 15.09.2024.
- ²⁰ Susan A. Nolan, Michael Kimball, „Study: Few People Read What They Share”, *Psychology Today*, December 19, 2022, <https://www.psychologytoday.com/us/blog/misinformation-desk/202212/study-few-people-read-what-they-share>, accesat în 15.09.2024.
- ²¹ Nic Newman, Richard Fletcher, Anne Schulz, Simge Andi, Rasmus Kleis Nielsen, *Digital News Report 2020*, Reuters Institute for the Study of Journalism, p. 80, https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2020-06/DNR_2020_FINAL.pdf, accesat în 15.09.2024.
- ²² Sam Wineburg, Sarah McGrew, Joel Breakstone, Teresa Ortega, „Evaluating Information: The Cornerstone of Civic Online Reasoning”, Stanford Digital Repository, 2016, <http://purl.stanford.edu/fv751yt5934>.
- ²³ „Salvați Copiii: 49% dintre copii verifică uneori, rar sau deloc informațiile găsite pe internet”, Euractiv, 16 aprilie 2021, <https://www.euractiv.ro/facts-not-fake/salvati-copiii-49-dintre-copii-verifica-uneori-rar-sau-deloc-informatiile-gasite-pe-internet-23818>, accesat în 15.09.2024.
- ²⁴ John T. Cacioppo, Stephanie Cacioppo, John P. Capitanio, Steven W. Cole, „The Neuroendocrinology of Social Isolation”, *Annual Review*

of Psychology, Volume 66, 2015, pp. 733-767,

<https://doi.org/10.1146/annurev-psych-010814-015240>. Stephanie Cacioppo, Munirah Bangee, Stephen Balogh, Carlos Cardenas-Iniguez, Pamela Qualter, John T. Cacioppo, „Loneliness and implicit attention to social threat: A high-performance electrical neuroimaging study”, *Cognitive Neuroscience*, 7(1-4), 2015, pp. 138-159, <https://doi.org/10.1080/17588928.2015.1070136>, accesat în 15.04.2024.

- ²⁵ Ryan Andrew Brown, Todd C. Helmus, Rajeev Ramchand, Alina I. Palimaru, Sarah Weiland, Ashley L.

Rhoades, Liisa Hiatt, „What Do Former Extremists and Their Families Say About Radicalization and Deradicalization in America?”, 2021, https://www.rand.org/pubs/research_briefs/RBA1071-1.html, accesat în 15.04.2024.

- ²⁶ Emma A. Renström, Hanna Bäck, Holly M. Knapton, „Exploring a pathway to radicalization: The effects of social exclusion and rejection sensitivity”, *Group Processes & Intergroup Relations*, 23(8), 2020, pp. 1204-1229, <https://doi.org/10.1177/1368430220917215>, accesat în 15.04.2024.

Bibliografie

BARTHEL, Michael; Mitchell, Amy; Holcomb, Jesse, „Many Americans Believe Fake News Is Sowing Confusion”, December 15, 2016, <https://www.pewresearch.org>.

BRADSHAW, Samantha; Howard, Philip N., „Troops, Trolls and Troublemakers: A Global Inventory of Organized Social Media Manipulation”, Working Paper no. 2017.12, University of Oxford, <https://demtech.oii.ox.ac.uk>.

BRADY, William J.; McLoughlin, Killian; Doan, Tuan N.; Crockett, Molly J., „How social learning amplifies moral outrage expression in online social networks”, *Science Advances*, Vol. 7, Issue 33, 2021, <https://www.science.org/doi/10.1126/sciadv.abe5641>.

BROWN, Ryan Andrew; Helmus, Todd C.; Ramchand, Rajeev; Palimaru, Alina I.; Weiland, Sarah; Rhoades, Ashley L.; Hiatt, Liisa, „What Do Former Extremists and Their Families Say About Radicalization and

Deradicalization in America?”, 2021, <https://www.rand.org>.

CACIOPPO, John T.; Cacioppo, Stephanie; Capitano, John P.; Cole, Steven W., „The Neuroendocrinology of Social Isolation”, *Annual Review of Psychology*, Volume 66, 2015, pp. 733-767,

<https://doi.org/10.1146/annurev-psych-010814-015240>.

CACIOPPO, Stephanie; Bangee, Munirah; Balogh, Stephen; Cardenas-Iniguez, Carlos; Qualter, Pamela; Cacioppo, John T., „Loneliness and implicit attention to social threat: A high-performance electrical neuroimaging study”, *Cognitive Neuroscience*, 7(1-4), 2015, pp. 138-159, <https://doi.org/10.1080/17588928.2015.1070136>.

FRANK, Lone, „Can Electrically Stimulating Your Brain Make You Too Happy?”, *The Atlantic*, March 21, 2018, <https://www.theatlantic.com>.

FRANKLIN, Margarita; Torrey, Mike; Agranovich, David; Dvilyansk, Mike, „Adversarial Threat Report”, August 2024, <https://scontent.fias1-1.fna.fbc-dn.net>.

- FUNG, Brian; Garcia, Ahiza, „Facebook has shut down 5.4 billion fake accounts this year”, CNN, November 13, 2019, <https://edition.cnn.com>.
- GABIELKOV, Maksym; Ramachandran, Arthi; Chaintreau, Augustin; Legout, Arnaud, „Social Clicks: What and Who Gets Read on Twitter?”, ACM SIGMETRICS / IFIP Performance 2016, June 2016, Antibes, Juan-les-Pins, France, hal-01281190, <https://inria.hal.science>.
- GUILDFORD, Anna, „Sharing news on social media makes us think we know more than we do”, *Medical News Today*, September 6, 2022, <https://www.medicalnewstoday.com>.
- HAYNES, Trevor, „Dopamine, Smartphones & You: A battle for your time”, May 1, 2018, <https://sitn.hms.harvard.edu>.
- IYENGAR, Shanto; Lelkes, Yphtach; Levendusky, Matthew; Malhotra, Neil; Westwood, Sean J., „The origins and consequences of affective polarization in the United States”, *Annual Review of Political Science*, Vol. 22, 2019, pp. 129–146, doi:10.1146/annurev-polisci-051117-073034.
- NEWMAN, Nic; Fletcher, Richard; Schulz, Anne; Andi, Simge; Nielsen, Rasmus Kleis, *Digital News Report 2020*, Reuters Institute for the Study of Journalism, <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk>.
- NOELLE-NEUMANN, Elisabeth, *The Spiral of Silence: Public Opinion – Our Social Skin*, 2nd ed., University of Chicago Press, 1993.
- NOLAN, Susan A.; Kimball, Michael, „Study: Few People Read What They Share”, *Psychology Today*, December 19, 2022, <https://www.psychologytoday.com>.
- OLDS, James; Milner, Peter, „Positive reinforcement produced by electrical stimulation of septal area and other regions of rat brain”, *Journal of Comparative and Physiological Psychology*, 47(6), 1954, pp. 419–427, <https://doi.org/10.1037/h0058775>.
- REILJAN, Andres, „Fear and loathing across party lines’ (also) in Europe: affective polarisation in European party systems”, *European Journal of Political Research*, Vol. 59, Issue 2, 2020, pp. 376–396, doi:10.1111/1475-6765.12351.
- RENSTRÖM, Emma A.; Bäck, Hanna; Knapton, Holly M., „Exploring a pathway to radicalization: The effects of social exclusion and rejection sensitivity”, *Group Processes & Intergroup Relations*, 23(8), 2020, pp. 1204–1229, <https://doi.org/10.1177/1368430220917215>.
- SILVERMAN, Craig; Singer-Vine, Jeremy, „Most Americans Who See Fake News Believe It, New Survey Says”, December 6, 2016, <https://online225.psych.wisc.edu>.
- VAROL, Onur; Ferrara, Emilio; Davis, Clayton A.; Menczer, Filippo; Flammini, Alessandro, „Online Human-Bot Interactions: Detection, Estimation, and Characterization”, arXiv:1703.03107v2, <https://doi.org/10.48550/arXiv.1703.03107>.
- WAGNER, Markus, „Affective polarization in multiparty systems”, *Electoral Studies*, Vol. 69, 2021, 102199, doi:10.1016/j.electstud.2020.102199.
- WINEBURG, Sam; McGrew, Sarah; Breakstone, Joel; Ortega, Teresa, „Evaluating Information: The Cornerstone of Civic Online Reasoning”, Stanford Digital Repository, 2016,

<http://purl.stanford.edu>.

WOOLLEY, Kaitlin; Sharif, Marissa A., „Down a Rabbit Hole: How Prior Media Consumption Shapes Subsequent Media Consumption”, *Journal of Marketing Research*, Volume 59, Issue 3, June 2022, pp. 453 – 471.

***, „Salvați Copiii: 49% dintre copii verifică uneori, rar sau deloc informațiile găsite pe internet”, Euractiv, 16 aprilie 2021, <https://www.euractiv.ro>.

***, „Taking Action Against Malicious Accounts in Iran”, 2024,

<https://about.fb.com>.

***, „The Social Dilemma: Social Media and Your Mental Health”, <https://www.mcleanhospital.org>.

***, „Commission opens formal proceedings against Facebook and Instagram under the Digital Services Act”, 30 aprilie 2024, <https://ec.europa.eu>.

***, „Commission opens formal proceedings against Meta under the Digital Services Act related to the protection of minors on Facebook and Instagram”, 16 mai 2024, <https://ec.europa.eu>.

POLIS

Suveranitatea alimentară, cetățenia participativă și formarea comunității în experimentele de întoarcere la origini

[Return-to-land experiments: food sovereignty, participatory citizenship, and community training]

Gabriella FALCICCHIO

Abstract: *In recent years, the word sovereignism/sovereignty has entered both the political and common lexicon with meanings linked to a particular right-wing nationalism. Meloni (far right) inaugurates the Ministry of Agriculture, Food Sovereignty, and Forestry, appropriating (and deforming) an expression that originated in a very different context. It emerged in South America as a result of local struggles against the excessive power of multinational agri-food corporations. As such, it is connected to the defence of civil rights, particularly the right to produce one's own food and seeds and escape blackmail and dependence on large corporations.*

Keywords: *food sovereignty, agriculture, return to the land, food.*

În ultimii ani, cuvântul *suveranism* a intrat atât în lexicul politic, cât și în cel comun, cu sensuri care sunt legate de naționalismul de dreapta. În Italia, actualul guvern Meloni a inaugurat Ministerul Agriculturii, Suveranității Alimentare și Pădurilor¹, însușindu-și (și astfel deformând) o expresie care s-a născut, însă, într-un context cu totul diferit. În această contribuție voi evidenția diferența dintre cele două concepte și procesul de „derapaj semantic” operat de dreapta actuală în Italia (și nu numai) în ceea ce privește această temă și zona politică în general.

În 1986, în cadrul sesiunii plenare a Organizației Mondiale a Comerțului

lui, reprezentanții politici mondiali au decis să includă producția primară în Acordul General privind Tarifele și Comerțul (GATT). Cu alte cuvinte, tot ce ține de hrană, mediu, acces la pământ, cultură este absorbit de regulile neoliberale ale pieței.

În America de Sud și din diverse părți ale lumii, unde există o legătură strânsă între cultura rurală și comunitățile native/indigene, s-au dezvoltat mișcări de opoziție față de viziunea liberală² despre alimente. Acestea au avut ca scop și au fost menite să apere valoarea alimentelor pentru:

1. Protejarea metodelor tradiționale de cultivare (dimensiuni tehnice și antropologice);

2. Respectarea comunităților de producători și a culturilor acestora, recunoașterea dreptului de a-și produce propria hrană în mod autonom atât la nivel tehnic, cât și cultural (dimensiunea politică, a cetățeniei legată de autodeterminarea popoarelor);

3. Respectarea mediului (dimensiunea de mediu);

4. Asigurarea accesului și distribuției echitabile a alimentelor (dimensiunea echității);

5. Protejarea generațiilor viitoare (dimensiunea justiției generaționale).

Una și poate cea mai cunoscută dintre aceste mișcări este *Via Campesina*³; dar, gândiți-vă și la art. 281 din Constituția Ecuadorului (2008), care stabilește principiul suveranității alimentare ca o obligație a statului, pe un continent (America de Sud) violent canibalizat de capitalismul neoliberal atât la nivel economic, cât și politic. Expresia a fost definită și de Assessment for Agricultural Science and Technology for Development (Iaastd, 2002-2007) ca „dreptul popoarelor și statelor suverane de a-și determina în mod democratic politicile agricole și alimentare”⁴. Această formulare a fost acceptată și promovată de către Națiunile Unite și Banca Mondială.

Toate mișcările care apără suveranitatea alimentară au o natură profund politică și luptă pentru tehnici de cultură respectuoase și neintensive (cum ar fi agricultura regenerativă, permacultura, biodinamica⁵), legate de o puternică descentralizare teritorială și de acoperirea pe scară largă a

teritoriului de către fermieri. Din acest punct de vedere, terenurile de dimensiuni mici și mijlocii distribuite între mulți fermieri sunt normale în comparație cu extinderile imense concentrate în mâinile câtorva companii (adesea multinaționale, precum Monsanto). Tehnicile de cultivare sunt prietenoase cu mediul și refuză utilizarea unor substanțe chimice (cum ar fi infamul glifosat) care epuizează solul și creează un scurt-circuit biologic ce presupune achiziționarea de semințe rezistente la pesticidele care vor fi folosite. În acest fel, mișcările pentru drepturi nu intenționează doar să apere calitatea alimentelor prin îngrijirea pământului, ci și să se elibereze de dependența de companiile producătoare de îngrășăminte chimice și pesticide, care sunt adesea aceleași companii care brevetează semințe modificate.

Prin dimensiunea descentralizată și redusă împreună cu utilizarea tehnicilor tradiționale, populațiilor locale li se permite să mențină o legătură cu culturile agricole tradiționale, în care ideea exploatarei (nelimitate) a resurselor naturale în scop comercial nu era prezentă, ci predomină ideea de subzistență (materială și culturală). Nu întâmplător multe culturi agricole indigene sunt, de asemenea, foarte spirituale, adică manifestă o legătură emoțională și intimă cu pământul-mamă și fructele sale, identificându-se drept copii care-i recunosc sacralitatea și resping logica simplei exploatarei. Acesta este și motivul pentru care indigenii sunt și cei mai implicați în apărarea activă a mediului.

Conform Raportului anual al ONG-ului Global Witness⁶, au fost uciși 177 de activiști ecologici în 2022, dintre care 34% erau nativi, în ciuda faptului că nativii sunt doar 5% din populația lumii. În zece ani, din 2012 până în 2022, numărul total al asasinatelor despre care avem cunoștință este de 1910, dintre care 1 din 10 are loc în America Latină, unde cea mai chinuită regiune este Amazonul, iar țara cu record de crime este Columbia. În fiecare dintre aceste locuri, motivul eliminării activiștilor nu este un ecologism generic, ci o denunțare precisă a agriculturii industriale, în special legată de defrișări.

Este evident că mișcările și însuși conceptul de suveranitate alimentară nu apără o viziune nostalgică, romantică sau localistă a producției alimentare, ci reprezintă modalități de rezistență teoretico-practică la canibalizarea resurselor tipică capitalismului, la comercializarea fiecărui aspect de existență și la pierderea dreptului care rezultă. Începând cu dreptul de acces la alimente.

Datele despre foamea mondială nu s-au îmbunătățit de-a lungul timpului, deși se poate spune că cantitatea de alimente produsă în lume nu a fost niciodată mai mare în istoria umanității. Raportul Food Waste Index 2024⁷ indică faptul că în 2022 s-au irosit echivalentul a un miliard de mese pe zi, adică un miliard de tone de alimente în condițiile celor 783 de milioane de oameni în stare de foame și a o treime din populația lumii în situație de insecuritate alimentară. 60% din deșeuri apar la nivel casnic,

cu o responsabilitate individuală/familială clară. Obiceiurile și politicile anti-risipă ar fi economisirea, reducerea drastică a creșterii animalelor și restituirea pământului către populațiile locale, care îl văd furat și în virtutea fenomenului numit acapararea terenurilor. Acest lucru, printre altele, ar avea un impact imediat asupra sănătății globale, care evident s-a deteriorat de la cel de-al Doilea Război Mondial din cauza industrializării proceselor agricole și de transformare.

În plus, problema inegalităților (care au crescut de zeci de ani) în ceea ce privește accesul la alimente și distribuția acestora este centrală în discuția despre suveranitatea alimentară. Aceasta este o disparitate cantitativă, evidentă mai ales în relațiile dintre centrele bogate care consumă și periferiile sărace ale lumii, care adesea produc în mod paradoxal. Este vorba și de inechitatea calitativă: în centre (Occidentul) un număr din ce în ce mai mare de oameni accesează alimente de calitate mai slabă, mai sărace: în special, alimente grase, cu prea mult zahăr și prea multă sare, făinuri rafinate, derivate de origine animală, produse „superprocesate”, adică alimente care au trecut prin multe etape de procesare, adesea bogate în ingrediente sintetice și care sunt, prin urmare, cel mai îndepărtat lucru dintr-un fruct al Pământului. Dacă în Occident cantitatea de alimente superprocesate a crescut exponențial, SUA reprezintă totuși „modelul negativ” prin excelență și poate fi observată cu mai multă claritate.

Nu întâmplător este și una dintre țările cu inegalități sociale foarte puternice și una dintre cele mai industrializate agriculturi. În acest context și în alte contexte occidentale, problema accesului la hrană este văzută mai degrabă calitativă decât cantitativă și privește secțiuni ale populației cu trăsături foarte specifice (cei cu bani mai puțini, cei cu un nivel de educație mai scăzut, cei care aparțin unor grupuri). Acest lucru provoacă fenomenul paradoxal care leagă obezitatea și sărăcia, de neconceput până la Al Doilea Război Mondial.

Cred că, deși aduc în discuție doar câteva reflecții, reiese că conceptul de suveranitate alimentară s-a născut și rămâne un concept profund anticapitalist, tipic luptelor care sunt cele mai îndepărtate de revendicările actuale ale dreptei globale, (ultra) liberale și neofasciste.

Ce se întâmplă atunci când un guvern precum actualul italian preia un astfel de concept până la a numi un minister după el? Ce relație are cu suveranismul?

Având în vedere pluralitatea dimensiunilor implicate și având în vedere esențialitatea hranei în supraviețuirea umană, conceptul de suveranitate alimentară nu poate avea de-a face doar cu alimentația, ci, așa cum susține Carlo Petrini (fondatorul Slow Food), se referă la politici de sănătate, mediu, politici sociale și educație. Este un concept transversal și de bază pentru fiecare comunitate care intenționează să fie protagonista propriului destin. Mai mult, Italia, atât pentru agricultură, cât și pentru

cultura alimentară, reprezintă un context cu totul aparte: prima universitate internațională dedicată în întregime Științelor Gastronomice a fost fondată în Italia în 2004, la inițiativa Slow Food (Universitatea din Pollenzo). Dar venerația tradițională pentru mâncarea bună, dieta mediteraneană (deși acum contrafăcută de versiuni „turistice”), un sit al patrimoniului mondial UNESCO, o biodiversitate horticola unică în Europa⁸, tendința antreprenorială spre familie și dimensiuni medii-mici precum și legătura cultural-antropologică foarte strânsă cu peisajul agricol ne permit încă să sperăm la o calitate acceptabilă a alimentelor. Care este, însă, atacată.

Că un guvern (nu doar cel italian) își însușește expresia „suveranitate alimentară” – născută într-un context clar popular, anticapitalist și anti-liberal, în strânsă legătură cu mișcările pentru drepturile civile mai cunoscute ca „no global” – este o operațiune doar aparent naivă. Aceeași operațiune se notează și pentru alți termeni: de exemplu „tranziție ecologică” sau „merit” pentru ministerele italiene respective.

Un derapaj semantic care, prin însușirea cuvântului într-un cadru politic substanțial opus, îndepărtează încărcătura politică din expresiile originale creează confuzie în majoritatea oamenilor care nu știu nimic despre mișcările de suveranitate alimentară, dar cunosc în schimb sensurile suveranismului prin intermediul mass-media. O adevărată operațiune de furt în spatele căreia stă (într-un mod nu atât de ascuns) atitudinea de

a profita de crizele economice (cum ar fi cea de temut privind cerealele odată cu declanșarea războiului dintre Rusia și Ucraina) pentru eliminarea constrângerilor ecologice, reguli restrictive la producția de alimente.

Procesul face parte din tendința mai largă de dreapta de a depolitiza contextele cetățeniei în general, începând cu școala, pentru a „neutraliza” încărcătura intim politică pe care o asumă fiecare aspect al vieții în cadrul democrațiilor. Politicul, în acest sens, departe de logica conducerii puterii la vârf, privește în schimb ceea ce Capitini numește „puterea tuturor”, „controlul de jos”, sau mai degrabă operațiunea necesară de analiză și screening colectiv, cel mai direct posibil, dintre toate aspectele vieții care privesc existența și bunăstarea fiecărui individ.

Depolitizarea, prin operațiuni de furt lexical și semantic, ne permite în

schimb să erodăm sensurile cuvintelor, tensiunile posibilelor lupte, de fapt le reduce la tăcere și le face călduțe. Practic le îndepărtează de conștiința colectivă și le face de neînțeles, de necodificat, pentru că suntem cufundați într-o ceață supraîncărcată de cuvinte confuze.

Acesta este un proces care reunește toate partidele suverane de dreapta conservatoare/reacționare și cu referințe fasciste explicite sau implicite, față de care este necesar să se mențină o claritate fermă și conștientizarea riscurilor care nu sunt doar lexicale, ci sunt legate efectiv la viața de zi cu zi a fiecăruia, începând de la actul aparent cel mai evident și banal al zilei, care este mâncatul.

Traducere realizată din limba italiană de Sabin DRĂGULIN

Note

¹ www.politicheagricole.it.

² Trebuie amintit că până și Statele Unite, inima politicilor neoliberale, au cunoscut o producție intelectuală de opoziție față de transformarea agriculturii. Pe această temă, una dintre cele mai cunoscute referințe este Wendell Berry, care și-a dedicat viața apărării legăturii dintre agricultură, hrană și peisaj și a cărui carte, cea mai cunoscută la nivel mondial, o amintim: Wendell Berry, *Bringing It to the Table. On Farming and Food*, Counterpoint, Berkeley, 2009.

³ www.viacampesina.org; recomand și Alessandra Corrado, „Sovranità

alimentare: la via alternativa della Via Campesina”, *Agriregionieuropa*, nr. 22, 2010.

⁴ Pentru a aprofunda argumentul, recomand să se citească Forum Sovranità Alimentare, *Dichiarazione di Nyeleni*, 27 febbraio 2007, Sélingué, Mali, 2007.

⁵ Unele dintre referințele clasice pe tema practicilor agricole alternative sunt: Masanobu Fukuoka, *Shizen noho wara ippon no kakumei*, Hakujusha, Tokyo, 1975, în italiană, *La rivoluzione del filo di paglia. Un'introduzione all'agricoltura naturale*, tr. it. di G. Pucci, Libreria Editrice Fiorentina, Firenze, 2011; Emilia Hazelip, *Libera Scuola di Agricoltura Sinergica* «Emilia

Hazelip», *Agricoltura sinergica. Le origini, l'esperienza, la pratica*, Terra Nuova, Firenze, 2014; Bill Mollison, David Holmgren, *Permaculture One. A Perennial Agriculture for Human Settlements*, Transworld, Melbourne, 1978; Paolo Pistis, *Coltivare con l'agricoltura biodinamica. L'ABC per l'umanizzazione dell'agricoltura*, Fondazione Le Madri, Rolo (RE), 2011; Rudolf Steiner, *Geisteswissenschaftliche Grundlagen zum Gedeihen der Landwirtschaft*, Landwirtschaftlicher Kurs, Steiner Verlag, Dornach, 1985; Patrick Whitefield, *Permaculture in a Nutshell*, Permanent Publications, East Meon (UK), 2012. Pentru o analiză a practicilor rurale recomand și Gabriella Falcicchio, „Culture della terra nella contemporaneità tra ritorno a legami ombelicali, reti solidali e cittadinanza

resistente”, în *Stili di vita, senso della vita*, Furio Semerari (coord.), Guerini, Milano, 2015, pp. 75-101.

⁶ <https://www.globalwitness.org/en/about-us/global-witness-annual-reports/>.

⁷ <https://www.unep.org/resources/publication/food-waste-index-report-2024>.

⁸ Pentru acest argument, un rol important l-a avut proiectul dezvoltat în Puglia, care s-a demonstrat a avea un imens impact, mai ales datorită calității științifice incontestabile: Biodiverso (www.biodiversitapuglia.it), care a făcut parte din Programma di Sviluppo Rurale per la Puglia – FEASR 2007-2013 (Reg. CE. 1698/2005) – Misura 214, Azione 4 Sub azione a) “Progetti integrati per la Biodiversità” și a fost coordonat de profesorul Pietro Santamaria de la Universitatea din Bari.

Bibliografie

Lucrări cu caracter general și special

BERRY, Wendell, *Bringing It to the Table. On Farming and Food*, Counterpoint, Berkeley, 2009.

Documente

FORUM SOVRANITÀ ALIMENTARE, Dichiarazione di Nyeleni, 27 februarie 2007, Sélingué, Mali, 2007.

FUKUOKA, Masanobu, *Shizen noho wara ippon no kakumei*, Hakujuusha, Tokyo, 1975 (*La rivoluzione del filo di paglia. Un'introduzione all'agricoltura naturale*, tr. it. di G. Pucci, Libreria Editrice Fiorentina, Firenze, 2011).

HAZELIP, Emilia, Libera Scuola di Agricoltura Sinergica «Emilia

Hazelip», *Agricoltura sinergica. Le origini, l'esperienza, la pratica*, Terra Nuova, Firenze, 2014.

MOLLISON, Bill, HOLMGREN, David, *Permaculture One. A Perennial Agriculture for Human Settlements*, Transworld, Melbourne, 1978.

PISTIS, Paolo, *Coltivare con l'agricoltura biodinamica. L'ABC per l'umanizzazione dell'agricoltura*, Fondazione Le Madri, Rolo (RE), 2011.

STEINER, Rudolf, *Geisteswissenschaftliche Grundlagen zum Gedeihen der Landwirtschaft*, Landwirtschaftlicher Kurs, Steiner Verlag, Dornach, 1985.

WHITEFIELD, Patrick, *Permaculture in a Nutshell*, Permanent Publications, East Meon (UK), 2012.

Articole și studii

CORRADO, Alessandra, „Sovranità alimentare: la via alternativa della Via Campesina”, *Agriregionieuropa*, nr. 22, 2010.

FALCICCHIO, Gabriella, „Culture della terra nella contemporaneità tra ritorno a legami ombelicali, reti solidali e cittadinanza resistente”, în *Stili di vita, senso della vita*, Furio Semerari (coord.), Guerini, Milano, 2015, pp. 75-101.

POLIS

Drama mioritică și ambițiile suveraniste în politica românească

[Myoritic drama and sovereignists ambitions in Romanian politics]

Anton CARPINSCHI

Abstract: *Focusing on the popular ballad "Miorița", an emblem of the psychocultural profile of the Romanians, this essay explores the sovereignist ambitions of the Romanian politics of the last hundred years within the horizon of the Mioritic drama.*

Keywords: *effective sovereignty, decorative sovereignty, relative sovereignty, myoritic drama, sovereignists ambitions, intercultural education, the "well-tempered" ideological, recognition culture.*

„Suveranismul propovăduit acum pe meleagurile mioritice e glumă”. Să fie, oare, chiar așa?

Într-un recent editorial pentru un post de televiziune, doamna col. (r) Daniela Tobă declara printre altele: „Crescută și educată de un profesor de istorie și un ofițer de carieră, suveraniști în toată puterea cuvântului, de modă veche, mă număr printre cei puțini care încă mai cred că România poate fi o țară puternică alături de celelalte țări puternice ale lumii. România poate fi suverană și-și poate croi un drum istoric demn. Însă, suveranismul propovăduit acum pe meleagurile mioritice e glumă. E bășcălie. E șulfism. E gol de substanță. E confiscat de personaje mânăte de meschine interese personale

sau de grup. E pur declarativ. E împopoțonat cu scandaluri de alcov și cârcoteci parlamentare. Suveranismul mioritic este, în fapt, o ditamai escrocherie politică. Și se va stinge într-un an sau maximum doi după alegeri ca un foc de paie, la fel cum s-a aprins”¹.

Pe marginea celor afirmate în acest editorial, o primă observație mi-a fost prilejuită de propoziția: „suveranismul propovăduit *acum* (subl. ns.) pe meleagurile mioritice e glumă”. Să înțelegem că suveranismul propovăduit pe meleagurile mioritice înainte, de pildă, în epoca ceaușistă a socialismului multilateral dezvoltat nu era o glumă, nu era declarativ și gol de substanță? Într-adevăr, comparate cu ambițiile suveraniste ale imposturii și demagogiei

actuale, ambițiile suveraniste ale național-comunismului inițiat sub Gheorghe Gheorghiu Dej și continuat sub Nicolae Ceaușescu, deși preponderent declarative și deziderative, nu erau glume. Încercând să se debarase după 20 de ani de metodele staliniste de teroare și de exterminare și de unii concurenți din interiorul partidului, liderii mai orientați și mai pragmatici din jurul lui Gheorghe Gheorghiu Dej au mizat pe promițătorul concept al *suveranității naționale*. În numele suveranității popoului român și statului național acaparat de partidul comunist au apărut și s-au amplificat ambițiile suveraniste ale național-comunismului dejist și ceaușist. Numai că noua orientare politică s-a născut cu germenii unor boli devastatoare pentru societatea românească: penibilele deformări protocroniste ale culturii naționale, desfigurarea istoriei României potrivit intereselor partidului comunist, promovarea cultului personalității conducătorului suprem, regizarea spectacolului propagandistic generalizat într-o societate masificată, izolarea României de relațiile economice și culturale cu Occidentul. Și totuși, în pofida șocului la apariția lor publică în primăvara anului 1964, ambițiile suveraniste ale național-comunismului nu se nășteau pe un teren gol. Există în plămada oamenilor de pe plaiurile mioritice ceva care, de-a lungul generațiilor, a moleșit voința, a dizolvat coeziunea, a întunecat rațiunea multora dintre noi. Pe pitoreștile plaiuri mioritice s-au născut frustrări și resentimente etnice, naționaliste,

confesionale, religioase, antisemite care, acumulate în timp, au aprins în mințile unora dintre noi iluzii și tentații suveraniste, pusee naționaliste, xenofobe și antisemite.

Revenind la editorialul amintit, a doua observație se referă la faptul că în plan deziderativ, probabil orice cetățean onest al acestei țări își dorește ca România să devină „o țară puternică alături de celelalte țări puternice ale lumii”. Dar, marile probleme politice și nu numai nu se rezolvă în plan deziderativ! Nu se rezolvă nici în plan declarativ și, tocmai de aceea, iluzia suveranismului cuibărită pe plaiurile mioritice s-a dovedit atât de persistentă încât politicianismul și demagogia populistă au devenit ținta comedii satirice ale unui geniu precum Ion Luca Caragiale. Din acest motiv nu sunt atât de sigur că așa numitul „suveranism mioritic”, „se va stinge într-un an sau maximum doi după alegeri ca un foc de paie, la fel cum s-a aprins”. Cred că nu se va stinge, cum nu s-a stins nici în ultima sută de ani și, ținând seama de „starea națiunii”, nu se va stinge nici în viitoarea sută de ani dacă lucrurile vor arăta la fel. Asemenea „focuri de paie” ard mocnit și se reaprind periodic dacă „terenul” permite, iar plaiurile mioritice inflamate de frustrări și resentimente acumulate de-a lungul istoriei au favorizat aprinderea iluziilor și tentațiilor suveraniste naționaliste și xenofobe. Cum asemenea frustrări și resentimente persistă, reaprinderea ambițiilor și tentațiilor suveraniste ale naționalismului xenofob și antisemit

este o realitate la ordinea zilei. Focalizându-mi atenția asupra baladei populare *Miorița*, emblemă a profilului psihocultural al românilor, voi explora ambițiile suveraniste din politica românească în orizontul dramei mioritice.

Drama mioritică și ambițiile suveraniste în politica românească. Mic exercițiu hermeneutic

Derivat din titlul baladei populare *Miorița*, termenul „mioritic” a căpătat în timp o *valoare culturală identitară* pentru poporul român, fapt ce îndreptățește, în opinia mea, interpretarea acestei balade printr-un mic exercițiu hermeneutic. Însoțind îndeaproape textul, micul exercițiu hermeneutic reconstruiește cu ajutorul observațiilor intercalate și al comentariilor adiacente un scenariu interpretativ. Desfășurare programată a unei activități reflexive, acest scenariu merită să confere sensuri și semnificații politice faptelor descrise, ne poartă în munții și pădurile, pe dealurile și văile spațiului carpatic. În acest cadru mirific își fac apariția câteva personaje specifice locului. „Pe-un picior de plai, / Pe-o gură de rai, / Iată vin în cale, / Se cobor la vale, / Trei turme de miei, / Cu trei ciobănei. / Unu-i moldovan, / Unu-i ungurean / Și unu-i vrâncean”². Apare, apoi, intriga scenariului căci, „pe l-apus de soare”, pe acest mirific „picior de plai”, invidioși pe ciobănelul moldovan „că-i mai ortoman / Ș-are oi mai multe, / Măndre și cor-

nute, / Și cai învățați, / Și câni mai bărbați”, confrății ungurean și vrâncean pun la cale omorârea acestuia și furtul turmei sale. Dar, oița năzdrăvană, „cea mioriță, / Cu lână plăviță” își anunță stăpânul, „Că l-apus de soare / Vreau să mi te-omoare / Baciul ungurean / Și cu cel vrâncean !”. Numai că, deși anunțat de pericolul iminent, ciobănelul moldovan acceptă cu seninătate soarta potrivnică și îi răspunde astfel oiței năzdrăvane: „Iar tu de omor / Să nu le spui lor. / Să le spui curat / Că m-am însurat / Cu-o mândră crăiasă, / A lumii mireasă / Că la nunta mea / A căzut o stea; / Soarele și luna mi-au ținut cununa. / Brazii și pâltași / I-am avut nuntași, / Preoți, munții mari, / Paseri, lăutari, / Păserele mii, / Și stele făclii !”. Frumusețea poetică a textului, profunzimea spirituală a credinței ancestrale în moartea transfigurată – prin osmoza cu natura – într-o nuntă cerească ne transpun în ceea ce s-ar putea numi *vraja mioritică*.

Dar, ieșind din efectul vrajei, ne trezim în tensiunea dramei. De mare bogăție semantică, termenul „mioritic” sugerează frumusețea plaiurilor inspiratoare de profunde trăiri spirituale și gesturi sacrificiale, dar nu ocolește nici viața aspră plină de încercări și patimi a ciobănelilor pe plaiurile mioritice, invidia între semeni, conspirația, crima, furtul turmei confratelui, cu alte cuvinte nu ocolește *drama mioritică*. O asemenea situație dramatică generată prin acumularea mai multor factori – tentația furtului și înclinația spre corup-

ție, conspirația criminală, absența încrederii în sine și în ceilalți, carențele de coeziune socială și solidaritate comunitară, ignoranța și fatalismul multora dintre noi atunci când suntem confrunțați cu provocările vieții și ale istoriei – ne amintește de frământările și dezbinarea populațiilor din diferite provincii ale spațiului carpato-danubiano-pontic de-a lungul istoriei, de dificultățile și întârzierea apariției unei entități statale unitare și suverane pe aceste meleaguri. Mai mult, reverberații ale acestei stări de lucruri sunt percepute în lumea de astăzi în dezbinarea internă stârnită de invidie și lăcomie, ocolirea normelor și dezinteresul pentru organizarea socială, carențele instituționale ale statului, antiselecția și deprofesionalizarea, suprataxarea muncii, încurajarea non-muncii și evaziunii fiscale, impostura, mediocritatea și corupția, toate pe fondul unei predispoziții fataliste, care induce în viața multora dintre locuitorii plaiurilor mioritice nemulțumire, suferință, dramatism.

Expresie concentrată a profilului psihocultural al poporului român, termenul „mioritic” asimilat acestui scenariu interpretativ ne poartă cu gândul la resursele spiritualității locuitorilor plaiurilor mioritice, dar și la deficitul volitiv și slăbiciunile caracteriale generatoare de neîncredere și dezbinare, conflicte interne și conspirații mai mult sau mai puțin criminale. Ce fel de „suveranism” ar fi putut apărea în aceste circumstanțe? Cât de suverană ar fi o putere ezitantă, marcată de dezbinări interne și

cât „suveranism” ar emana o putere marcată de tensiunile dramei mioritice? Am putea numi un asemenea pseudo-suveranism, „suveranism mioritic”? Ce s-ar putea spune, în aceste circumstanțe mioritice, despre suveranitatea și ambițiile suveraniste din politica românească a ultimului secol? Dar, despre resuscitarea ambițiilor suveranismului naționalist, xenofob și anti-occidental în România zilelor noastre, o Românie membră cu drepturi și obligații în Uniunea Europeană? Și totuși, s-ar putea edifica un regim suveranist eficient pe frumoasele plaiuri mioritice cu grupări și colectivități coruptibile, dezbinat și fataliste?

Există în „ADN-ul cultural” al locuitorilor plaiurilor mioritice o agitație profundă, din păcate entropică, generatoare de ambiții suveraniste, etno-naționaliste și xenofobe care s-au manifestat zgomotos, uneori dramatic, dar mereu ineficient și cu multe victime. În pofida manifestărilor spectaculoase, retoricii naționaliste și promisiunilor îndrăznețe există în profilul psihocultural al românilor ceva care, de multe ori, moleşte elanul, sparge unitatea, întuneacă rațiunea. Mă gândesc la exaltarea misticoid-naționalistă criminală a mișcării legionaro-fasciste „Garda de fier” continuată de ambițiile suveraniste la fel de criminale ale regimului legionaro-antonescian și ale dictaturii militare instituite de mareșalul Antonescu în calitate de Conducător al statului, dar și la demagogia populistă și excesele ambițiilor suveraniste ale național-comunismului sub

Gheorghe Gheorghiu-Dej și Nicolae Ceaușescu, toate acestea regășibile astăzi, în format epigonic, în ambițiile suveraniste ale unor formațiuni politice precum România Mare, AUR și SOS România.

Conchizând, din perspectiva acestui exercițiu hermeneutic în fața ochilor mei se derulează, ca într-un film, o succesiune de stop-cadre: *naționalismul legionar sau mistica terorii; ambițiile suveraniste ale național-comunismului: un experiment eșuat; impostura și demagogia manifestărilor suveraniste postcomuniste*. În continuare mă voi opri – asumându-mi uneori rolul povestitorului precum într-o narațiune personalizată – asupra fiecărui cadru care surprinde ambițiile suveraniste pe plaiurile mioritice pe parcursul ultimului secol.

Flashback 1. Despre teroarea legionară a „cămășilor verzi” am aflat din copilărie de la martori oculari

Mi-am imaginat, deseori, prin exerciții de transpunere mentală în situație, creșterea sentimentului de insecuritate politică în societatea românească interbelică sub șocul „suveranismului mioritic” în cămașa verde legionară. De mare ajutor în aceste exerciții de imaginație au fost discuțiile cu părinții mei, martori ai tragicelor evenimente din acea epocă. Studentă la Academia de Inalte Studii Comerciale și Industriale din București, mama își amintea foarte bine de acea zi friguroasă din februa-

rie 1937 când mii de oameni au participat la grandioasa ceremonie funebră în memoria camarazilor Ion Moța și Vasile Marin, legionarii români căzuți în războiul civil din Spania. Adolescent fiind și discutând cu părinții, am înțeles că grandoarea și gravitatea ceremoniilor publice a reprezentat una dintre modalitățile prin care propaganda legionară a încercat să etaleze misiunea suverană, salvatoare de neam a Mișcării din jurul lui Corneliu Zelea Codreanu. Cu atât mai mult, ceremonia funebră închinată martirilor cauzei legionaro-fasciste – Ion Moța și Vasile Marin – voia să reamintească națiunii vocația eroică și sacrificială a oamenilor plaiurilor mioritice, forța și veridicitatea dramei mioritice în mentalul poporului român.

Dar, evenimentele tragice se precipitau pe scena politică românească. Mama mi-a povestit și despre puternica emoție publică generată de două asasinat politice, al doilea având legături emoționale cu Tulcea, orașul meu natal. În primul rând, mi-a vorbit despre asasinarea unui adversar redutabil al mișcării legionare, prim-ministrul Armand Călinescu. În septembrie 1939, în plină zi, un comando de tineri legionari l-a împușcat pe primul ministru. A urmat rapid răzbunarea regimului Carlist, represaliile și, fără judecată, execuția publică a atentatorilor legionari. Într-o tragică replică, demnă de dramele shakespeariane, în noaptea de 26/27 noiembrie 1940, în timp ce se găsea sub stare de arest la Jilava, Mihai Moruzov, directorul Serviciului Se-

cret de Informații al Armatei Române, colaborator apropiat al regelui Carol al II-lea, a fost la rândul său asasinat de un grup de legionari împreună cu alte 63 de persoane. Cum Mihai Moruzov își avea obârșile în Tulcea copilăriei mele, iar o parte din rudele sale trăiau în pitorescul oraș de la Dunăre, în școala primară și gimnaziu am fost coleg cu nepotul său care, în memoria bunicului, purta același nume. Îmi amintesc că, după ce aflasem de la mama despre viața zbuciumată de spion și demnitar public și, mai ales despre sfârșitul violent a lui Mihai Moruzov, de câte ori mă întâlneam și mă jucam cu nepotul său, simțeam ceva ciudat și un fior îmi trecea prin tot corpul.

Despre teroarea declanșată de comandourile mișcării legionare, sfârșitul tragic și nedrept al savantului și omului politic democrat Petre Andrei în octombrie 1940 am aflat prima dată de la tatăl meu, student în acei ani la Facultatea de Medicină din Iași. Cu mult timp înainte de a deveni eu însumi student la Filosofie în Iași, tata mi-a vorbit despre atmosfera specială a Iașului universitar al acelor vremuri, despre pericolozitatea mișcării legionare și tratamentul brutal la care erau expuși colegii săi evrei. Tragedia profesorului Petre Andrei și a familiei sale l-au marcat profund pe tata care mi-a transmis, încă din anii liceului, odată cu sentimentul de insecuritate generat de iraționalitatea și violența politică a forțelor extremiste, compasiunea pentru familia mult încercată a savantului democrat. Astfel încât, atunci când în sala de lec-

tură a Bibliotecii Centrale Universitare din Iași cineva mi-a atras atenția că domnul distins adâncit în lectură, așezat la pupitrul alăturat, este profesorul Petru P. Andrei, fiul savantului Petre Andrei, am trăit o puternică emoție și, în timp, prin convorbirile cu domnia sa am reușit să re trăiesc scene și evenimente din istoria zbuciumată a Iașilor de tristă amintire din acea epocă.

În asemenea circumstanțe marcate de o *fatală violență mioritică* este declanșat valul asasinatelor politice ale regimului legionar. Despre dublul asasinat în fatidica zi de 27 noiembrie a anului 1940, căruia i-au căzut victime Nicolae Iorga și Virgil Madgearu, aflasem, încă din copilărie, de la mama mea. Îmi amintesc și acum emoția mamei atunci când îmi povestea cum, cu câteva zile înainte de participarea la funeraliile profesorilor ei, îi audiase în calitate de studentă și dăduse examene cu aceștia. Aceasta era atmosfera politică dramatică în care, doar cu aproape două luni înainte de asasinarea lui Nicolae Iorga și Virgil Madgearu, în circumstanțele exacerbării violențelor politice, căderii morale și deteriorării comportamentelor, resimțind tot mai acut creșterea insecurității politice și a celei personale, omul politic democrat Petre Andrei – precum fatalistul ciobănel mioritic – își grăbise propriul sfârșit de pe scena universitară și politică românească.

Din discuțiile cu părinții, cu profesorul Petru P. Andrei, cu profesorul meu de sociologie și istoria doctri- nelor politice, Iosif Natansohn, su-

pravețuitor și martor al pogromului de la Iași din 27-30 iunie 1941, am înțeles că prin intrarea mișcării extremiste legionare pe scena politică românească a început să se practice un joc despre care mai târziu aveam să aflu că se numește „joc cu sumă nulă”, un joc potrivit cărui învingătorul ia tot, iar învinsul pierde tot. Dar, pe fondul radicalizării politice, iradierii acesteia în anumite categorii ale populației și adâncirii dramatice a clivajelor sociale, toți actorii sociali intrați prin forța împrejurărilor în funestul *joc politic cu sumă nulă* din vremea nu mai puțin funestă a dictaturilor regal-carlistă, legionar-antonesciană, militar-antonesciană nu au avut decât de pierdut. Practicarea unui asemenea joc în mijlocul unei populații intoxicate de resentimente naționaliste, antisemite și xenofobe nu putea să nu îmi amintească de drama mioritică cu adâncile-i semnificații, de dezbinarea ciobănelor mioritici și jocul cu moartea al ciobănelului moldovean vânat de confrății săi unghuran și vrâncean.

Dar, dacă despre ororile a ceea ce am putea denumi *paroxismul crimonogen al suveranismului legionar* am aflat din povestirile și amintirile părinților, rudelor și ale unor profesori, *tribulațiile ambițiilor suveraniste* în regimul comunist le-am resimțit direct pe parcursul mai multor decenii. Ceea ce m-a frapat încă din acei ani a fost schimbarea dramatică a orientării și stilului discursului oficial de partid în problema suveranității naționale și de stat, trecerea rapidă și perversă de la o *Declarație* relativ decentă de

invocare a suveranității naționale în numele dreptului internațional și dreptății între popoare la *Dictatul* ideologico-politic al regimului totalitar comunist asupra propriei populații. În fond, în drama mioritică nu trăia doar „oița năzdrăvană” capabilă de judecată și vorbire. În fundalul dramei mioritice întrezărim și turmele de oi tăcute și ascultătoare, mâ-nate pe plaiuri și mâncate ori de câte ori este nevoie.

Flashback 2. De la „Declarația din aprilie” 1964 la „Tezele din iulie” 1971. Ambițiile suveraniste ale naționalist-comunismului percepute de un tânăr din acele vremuri

Spre sfârșitul lui aprilie 1964, noi, elevii Liceului nr. 1 din Tulcea, am fost convocați în „Sala Mare” la o adunare despre care ni s-a spus că este foarte importantă și nu trebuie să lipsim. Acolo, de la înălțimea tribunei oficiale, într-o atmosferă tensionată dar plină de așteptări, directoarea liceului însoțită de mai multe persoane necunoscute ne-a anunțat că urmează să ni se prezinte un „Document” de partid de mare importanță. Una dintre persoanele necunoscute prezentată ca lector al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român a dat citire și a comentat documentul care avea să fie perceput ulterior de opinia publică românească drept, „Declarația din aprilie” sau Declarația de independență a PMR³ (*Declarație cu privire la poziția Partidului Muncitoresc Român*

...1964). Nu pot uita comentariile descătușate ale profesorilor și elevilor încă uimiți de ce ascultaserăm, după ce atâția ani citiserăm și învățaserăm disciplinați texte și articole din presa și literatura sovietică.

La rândul meu mă întrebam: cum a fost posibilă apariția „Declarației din aprilie”? Mi-am dat seama prin discuțiile în familie și cu unii profesori apropiați că, pe fondul polemicii publice chino-sovietice de la începutul anilor 1960, al discuțiilor din mișcarea comunistă și muncitorească internațională și controverselor din Consiliul de Ajutor Economic Reciproc (CAER) privind colaborarea țărilor socialiste, conducerea PMR a profitat de această conjunctură favorabilă pentru a realiza o distanțare relativă de linia politică a PCUS și a URSS și pentru a proiecta o politică de promovare a intereselor naționale și creștere a suveranității statale. În aceste circumstanțe favorabile, „Declarația din aprilie” stipula, printre altele, următoarele: „Conducerea planificată a economiei naționale este unul dintre atributele fundamentale, esențiale și inalienabile ale suveranității statului socialist”; „Trecerea unor asemenea pârgii în componența unor organe suprastatale sau extrastatale ar transforma suveranitatea într-o noțiune lipsită de conținut”; „Planul de stat este unic și indivizibil, din el nu se pot extrage părți sau secțiuni care să fie transferate în afara statului” (pp. 32-33). Promovând în arena internațională un sistem de relații de tip nou, conducerea PMR a așezat la baza acestora un „canon”

cuprinzând: „principiile independenței și suveranității naționale, egalității în drepturi, avantajului reciproc, întraajutorării tovarășești, respectării integrității teritoriale, principiile internaționalismului socialist” (pp. 36-37). Primit cu surprindere și o bucurie la care nu ne mai așteptam, textul „Declarației din aprilie” 1964 a fost până la „Tezele din iulie” 1971 documentul ideologic oficial care a stat la baza doctrinei suveranității naționale și a politicii internaționale a statului român și a PCR.

Trecuseră doar șapte ani de la „Declarația din aprilie”, dar în miezul vacanței de vară a anului 1971 toate cadrele didactice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași au fost convocate intempestiv în „Aula Magna”. Acolo, într-o atmosferă tensionată delegați ai județenei de partid au prezentat un nou „Document” al conducerii PCR. Între timp, treburile politice începuseră să se schimbe în țara noastră. Locul de șef al partidului vacantat prin decesul suspect și prematur al lui Gheorghe Gheorgiu Dej fusese rapid ocupat de tânărul și ambițiosul Nicolae Ceaușescu. După vizitele acestuia în Republica Populară Chineză aflată în plină „revoluție culturală” maoistă și în Republica Populară Democrată Coreeană condusă cu „mână de fier” de liderul comunist Kim Ir-sen, cultul personalității secretarului general al PCR creștea de la o zi la alta. În aceste circumstanțe, conținutul și tonul „Documentului” prezentat acum în aula universității îmi sunau cu totul diferit de acelea ale „Declarației din

aprilie” ascultate doar cu șapte ani în urmă în sala de festivități a liceului din Tulcea. Simțeam, ca și alți colegi din facultate, că lucrurile urmau să se schimbe în rău și că nu ne vom mai bucura de atmosfera relativ liberă în care evoluaserăm în ultimii ani.

Cum am mai fi putut să ne bucurăm când în urechile noastre răsunau pe un ton imperativ comandamentele amenințătoare ale unui program de îndoctrinare generalizată a societății inspirat de un suveranism naționalist xenofob și antidemocratic?! Începeam să simțim atunci, fără să folosim termenul ca atare, ce înseamnă ambițiile suveranismului naționalist emanat de dictatura partidului unic și cultul personalității liderului acestuia. Iată câteva mostre care atunci, ca și acum de altfel, nu puteau să stănească decât temeri și fiori: „Planurile de învățământ și programele științelor sociale vor fi aprobate de Secretariatul CC al PCR (...). Se vor lua măsuri pentru intensificarea activității de educație politică desfășurată de organizațiile U.T.C. și asociațiile studențești. (...). O atenție deosebită va trebui acordată activităților cultural-educative și distractive în rândurile tineretului și în special ale elevilor și studenților, combătând manifestările de cosmopolitism, diferitele mode artistice împrumutate din lumea capitalistă. (...). Va fi lărgită și intensificată propaganda ateistă, organizarea acțiunilor de masă pentru combaterea misticismului, a concepțiilor retrograde, pentru educarea întregului tineret în spiritul filozofiei noastre materialist-dialectice. (...). Va

crește rolul Academiei de științe sociale și politice în dezbaterile problemelor ideologice actuale ale vieții noastre social-politice, ale activității culturale și creației artistice, în ridicarea combativității ideologice față de influențele străine, în afirmarea puternică a filozofiei materialist-dialectice și a politicii partidului nostru. (...). Se va asigura orientarea politică fermă, în special a publicațiilor culturale artistice, în direcția promovării artei și literaturii socialiste militante și combaterii tendințelor de rupere a creației de realitățile noastre sociale, de publicul larg al oamenilor muncii. (...). Va trebui să sporească rolul educativ al tuturor emisiunilor de radio și televiziune. Emisiunile se vor adresa în mai mare măsură maselor largi ale publicului spectator, în special muncitorilor și țăranilor, asigurându-se totodată de prezența mai frecventă a acestora în emisiuni. Se va face o mai riguroasă selecție a producțiilor artistice difuzate de radioteleviziune, promovându-se cu precădere filme, piese de teatru, spectacole muzicale din repertoriul național și îndeosebi din repertoriul nou, socialist ...”⁴.

Marcate de puterea de seducție și forța de impact a comunismului asupra populației asiatice, de anvergura internațională a dictatorilor Mao Zedong și Kim Ir-sen, precum și de cultul personalității acestora, liderul comunist român a încercat, precum într-o „operație de transfer de organe”, transferarea caracteristicilor „modului de producție asiatic” și a principalelor trăsături ale comu-

nismului chinez și nord coreean în corpul societății românești. Evaluând, după decenii, impactul ideologic al dictaturii ceaușiste în perioada tranziției postcomuniste și, mai ales, efectele perverse ale acestui „transfer” asupra obiceiurilor și reflexelor noastre în viața publică de astăzi, consider că operația transferului psihocultural efectuată de dictatorul român a fost, din păcate, o operație (parțial) reușită. Cele 17 „propuneri de măsuri pentru îmbunătățirea activității politico-ideologice, de educarea marxist-leninistă a membrilor de partid, a tuturor oamenilor muncii” din discursul lui Nicolae Ceaușescu în fața Comitetului Executiv al PCR pe data de 6 iulie 1971, devenite „tezele din iulie”, au lăsat urme în „mințile captive” ale multora dintre aceia care am trăit o parte a vieții în timpul regimului comunist. Este frapant, de altfel, să observăm cum astăzi, în absența emitentului de atunci, regăsim în atitudinea politică și vorbirea unora dintre noi reflexe de comportament, gândire și exprimare, precum și formulări și lozinci din vocabularul „tezelor din iulie”.

În aceste circumstanțe nu mi se pare deloc nefiresc faptul că, în societatea românească actuală, asistăm la zgomotoase manifestări suveranist-naționaliste, protocroniste, xenofobe, antisemite și anti Uniunea Europeană. Este adevărat că istoria se repetă și tot atât de adevărat este că, din păcate, copleșiți de carențe informaționale, educaționale și pulsuni emoționale, noi nu reușim să învățăm din lecțiile istoriei, nici din eşecurile

ambitiilor suveraniste anterioare, fie acestea legionaro-fasciste, legionaro-antonesciene, militar antonesciene, naționalist-comuniste. Fatalmente, drama mioritică continuă...

„Suveranismul trebuie să fie la putere și în România” sau ambițiile suveraniste între tentații și frustrări

Pe fondul ambițiilor naționalist-suveraniste de tristă amintire din perioada interbelică și din timpul regimului comunist, precum și al *feeling*-ului autoritarist-paternalist remanent în largi categorii ale populației – reamintind de emblematica duplicitate, nesiguranță, trădare și violență care bântuiau viața ciobăneilor pe pitoreștile plaiuri mioritice –, apariția unor partide suveranist-naționaliste precum defunctul Partidul România Mare și urmașele lui – Alianța pentru Unirea Românilor (AUR) și Partidul SOS România – nu mi se pare ceva inedit, nici important sub aspectul contribuției la dezvoltarea și modernizarea României. Nu mi se pare ceva inedit și important deoarece resuscitarea ambițiilor suveraniste în România postcomunistă se înscrie în funesta tradiție a naționalismelor xenofobe și criminale legionare, antonesciene și comuniste din secolul trecut.

De altfel, ce am putea înțelege și simți citind un pasaj precum acesta: „Suveranismul trebuie să fie la putere și în România, iar AUR este singurul partid care pune România pe primul loc. Nu mai avem stânga și dreapta în

momentul acesta pe scena politică. Avem suveraniști, patrioți și globaliști sataniști”⁵. Propagarea unui asemenea discurs simplificator și uniformizant reamintește frapant de mesajul și tonul oricărui dictator care, atunci când simte oportunitatea accederii la putere, îndeamnă la coagularea și organizarea grupurilor naționalist radicale și xenofobe, disturbatoarele ale ordinii publice, generatoare de agitație și revolte anti-sistem în interiorul societății.

Ce mi se pare, însă, cel mai grav este bilanțul submediocru pe care politica românească a ultimilor 35 de ani îl contrapune discursului suveranist naționalist, antidemocratic și anti UE. Un bilanț din care la o privire sumară ne sar în ochi divizarea societății, corupția endemică vs sărăcia endemică, folosirea cinică în scopuri politice a înapoierii culturale și subdezvoltării civilizaționale, transformarea populației sărăcite în clientela electorală a clanurilor politice, depopularea țării – în fond, descurajarea muncii și traiului onest în România plaiurilor mioritice.

Mi se par, de asemenea, periculoase virulența discursului suveranist dublată de absența soluțiilor economice realiste, depersonalizarea și masificarea destinatarului (noi), caracterul imperativ al mesajului, tonul agresiv al propagandei xenofobe, antisemite și anti UE. De aici, pericolozitatea mesajului suveranist post-comunist la adresa libertății opiniei persoanei, demnității și responsabilității civice a individului, securității fiecăruia dintre noi în calitate de ce-

tățeni cu opinii și opțiuni libere și responsabile. Pericolozitatea ambițiile suveraniste gen AUR și SOS România crește exponențial cu cât liderii acestor partide agită o masă de executați zeloși cu mintea căzută în captivitatea lozincilor naționaliste și xenofobe, sloganurilor protocroniste sau, uneori, cu gândurile învăluite de nostalgia amintirilor tinereții care se confundă cu festivismul „epocii de aur” sau cu mai vechile ritualuri legionare.

Și, totuși, cum am putea contracara ambițiile suveraniste din politica românească?

În anii '70, ascultam la *Radio Europa Liberă* scrisorile psihiatrului și dizidentului anticomunist Ion Vianu despre utilizarea psihiatriei în scopuri politice, mai precis, în scopul controlării și reprimării vocilor critice la adresa nedreptăților și abuzurilor din România regimului comunist. Recent, am aflat cu regret despre dispariția omului Ion Vianu. Marcat de aceste două borne, simt nevoia invocării diagnosticului non-mioritic al celebrului psihiatru dintr-un semnificativ articol despre starea de lucruri din țara noastră. „România a supraieuit prin trei evenimente miraculoase: în 1918 a fost în tabăra câștigătoare când pierduse războiul, ajungând să cuprindă un maximum de români între frontierele ei; a recuperat Transilvania în 1944 (dar nu Basarabia și Bucovina); a depășit comunismul când mulți îl socoteau instalat pentru o mie de ani. Acum

așteptăm a patra minune: să ne deșeptăm din somnul cel de moarte al pasivității. Dar spre deosebire de primele trei minuni, ea nu poate veni decât de la noi. Așa că nu trebuie să stăm, așteptând-o”⁶. Într-adevăr, nu trebuie să stăm așteptând o a patra minune pentru neamul românesc. „Minunea nu poate veni decât de la noi!”

Dar, care *noi!*? Cine suntem *noi!*? Cine suntem noi astăzi, ce proiect de țară și ce canale de influențare a politicii internaționale avem ca stat național cu granițele trasate și retrasate pe harta politică a Europei prin jocul intereselor marilor puteri de-a lungul timpului și prin hazardul deznodământului a două conflagrații mondiale? Ce compoziție și dinamică demografică, etnică, socio-culturală prezintă populația României după 45 de ani de regim dictatorial comunist și 35 de ani de navigare stângace prin apele tulburi ale unui postcomunism întârziat și ale unei democrații fragilizate de mediocritatea și coruptibilitatea clasei politice și de insuficiența asimilare a principiilor și valorilor democrației în comportamentul unor largi categorii ale populației? Ce clivaje macină coeziunea psiho-socială a poporului român? De fapt, cât de compozit este profilul psihocultural al românilor și care sunt interesele și vocile politice credibile ale societății românești pe scena internațională în vremurile de răscruce pe care le trăim? Suntem noi – sub aspectul nivelului educațional și de sănătate al populației, funcționării instituțiilor statului și aparatului teri-

torial-administrativ, serviciilor de informații și securitate națională, partidelor, clasei politice și organizațiilor societății civile – pregătiți să înfăptuim „a patra minune”? Altfel spus, suntem pregătiți să proiectăm și să realizăm un set de reforme în stare să eficientizeze instituțiile centrale de stat, aparatul teritorial-administrativ și fiscal, să echilibreze balanța bugetară și pe cea comercială, să modernizeze forțele armate și pregătirea militară a națiunii? Și, la baza tuturor acestora, suntem pregătiți să educăm omul liber și responsabil întrupat în persoana morală, cetățeanul patriot, profesionistul competent? Aceste întrebări fără răspuns imediat ne macină mereu. Aparent retorice, asemenea întrebări asumate *non-mioritic* ar putea deveni, însă, călăuzitoare și constructive.

Așadar, cum am putea contracara ambițiile suveraniste din politica românească? Mai întâi, o precizare semantică din perspectiva realismului politic. Termenii „suveran” și „suveranism” vizează, în sensul lor propriu și efectiv, marile puteri ale lumii deoarece acestea dispun de o *suveranitate statală efectivă*. Am în vedere Canada, Franța, Germania, Italia, Japonia, Regatul Unit al Marii Britanii și al Irlandei de Nord și Statele Unite ale Americii, țări membre ale Grupului celor 7 (G7), la care se adaugă Federația Rusă, China și India. Doar marile puteri care configurează ordinea politică globală și dispun de o suveranitate statală efectivă sunt în măsură să eteleze un *suveranism efectiv*. În cazul țărilor

mici și subdezvoltate, din perspectiva realismului politic putem vorbi despre o *suveranitate decorativă*, iar în cazul țărilor mijlocii, mediu dezvoltate despre o *suveranitate relativă*. Potrivit unei evaluări realiste, România – țară postcomunistă *spre mediu dezvoltată*, aflată într-o necesară interdependență cu SUA, Anglia și țările UE, evoluează în marja unei *suveranități relative*. Partener secund al unor mari puteri de-a lungul istoriei moderne, cu o listă de indicatori macroeconomici submediocri și cu o populație marcată de tensiunile dramei mioritice, nici România ca țară, nici statul român nu își pot asuma și nu pot susține un suveranism efectiv pe scena politică națională și internațională. Pot emite, în schimb, *ambiții suveraniste*. Ambiții suveraniste pe cât de ostentative, pe atât de improprii și inadecvate în raport cu suveranitatea relativă și slăbiciunile instituționale ale statului *explicabile*, de altfel, prin prezența curențelor de mentalitate și educație în rândurile clasei politice și ale unor largi categorii ale populației.

Încercând să învățăm din lecția ambițiilor suveraniste, naționaliste, xenofobe, antisemite tragice și păguboase din politica românească a ultimului secol avansează, din perspectiva unui eseu de filosofie aplicată, ideea unui *proiect de educație interculturală prin terapii reflexive* precum, *ideologicul „bine temperat” și cultura recunoașterii*. Am în vedere, așadar, un proiect de educație interculturală focalizat pe ideologicul „bine temperat” și „cultura recu-

noașterii” percepute ca terapii reflexive capabile să contracareze ambițiile și derapajele suveraniste, naționaliste, xenofobe, antisemite.

Educația interculturală sau drumul ideologicului „bine temperat” spre cultura recunoașterii

Conceput în maniera comprehensivă a unei *filosofii non-dualiste* familiarizată cu principiul *tertium datur*⁷, un proiect reflexiv de educație interculturală respinge, din capul locului, impulsurile emoționale și derapajele acestora, percepțiile gratuite conflictualiste de genul „noi contra voi”, polemicele sterile și pseudo-reforme fanteziste. Această situație mă determină să apreciez că, într-un proiect de educație interculturală, drumul spre cultura recunoașterii trece printr-un demers ideologic „bine temperat”. Un asemenea demers presupune, din punctul meu de vedere, o importantă schimbare a modului de a percepe ideologiile: de la focalizarea atenției asupra ideologiilor percepute ca *elaborate mentale finalizate* la concentrarea reflecției asupra ideologiilor percepute ca *experiențe ideologice trăite*. Altfel spus, de la *textele și discursurile* mai mult sau mai puțin sistematice, mai mult sau mai puțin canonice, primite ca atare, texte și discursuri menite să atragă, organizeze, manipuleze corpurile sociale și masele de indivizi în competiția pentru cucerirea și exercitarea puterii la *trăirea experienței ideologice ca stare experiențială*,

personală/colectivă implicată politic. Desigur, ideologiile coagulate în texte sistematice și discursuri programatice există în diversitatea lor, dar fiecare dintre aceste ideologii etichetate ca liberalism, conservatorism, socialism, comunism, fascism, nazism sau, mai recent, ecologism, feminism, globalism, suveranism etc. *este transpozabilă într-o experiență ideologică în orizontul conștiinței personale/colective.* Astfel se deschide calea terapiei reflexive cu ajutorul ideologicului „bine temperat”.

Ideologicul „bine temperat” este funcțional și eficient pentru un proiect intercultural deoarece oferă o deschidere *polisopică*. O asemenea viziune este capabilă să tempereze exagerările și asperitățile ideologiilor canonice, derapajele naționalist-xenofobe, antisemite ale ambițiilor suveraniste deoarece cuprinde o diversitate a stărilor experiențiale ale conștiinței intenționale. Astfel, atunci când trăirea experienței ideologice coexistă cu bunul simț al *cunoașterii comune*, raționalitatea *cercetării științifice*, înțelepciunea *reflexivității filosofice*, sensibilitatea *trăirii artistice*, profunzimea *meditației/revelației spirituale*, experiența ideologică în întregul ei devine expresia ideologicului „bine temperat”, un ideologic cu *valoare culturală adăugată* și, prin aceasta, un ideologic *rezonabil în plan acțional*. Astfel conceput și experiențiat, ideologicul „bine temperat” poate deveni o componentă importantă a unui proiect intercultural capabil să contracareze ambițiile suveranist-naționaliste, xenofobe și antisemite.

Utilizarea calificativului „bine temperat” în cazul demersului ideologic este un modest omagiu adus lui Johann Sebastian Bach și capodoperei sale muzicale, „Clavecinul bine temperat”. Remodelarea conceptuală a ideologicului ca stare experiențială în orizontul conștiinței polisopice este – precum modularea tonalităților potrivit regulilor armoniei – o poziționare armonică a ideologicului printre celelalte stări experiențiale ale conștiinței polisopice⁸. Astfel conceput, ideologicul „bine temperat” se comportă ca un *filtru cultural al bunului simț* în calea voluntarismului politic, demagogiei populiste, ambițiilor suveraniste, exceselor naționaliste, xenofobe și antisemite și, prin toate acestea, el devine un actor terapeutic important în modelarea culturii recunoașterii.

Modelarea culturii recunoașterii presupune intrarea în scenă a unui concept multidimensional și sintetizator al culturii. Realitate interioară marcând „drumul sufletului spre sine însuși”⁹, implicit, „procesul auto-eliberării progresive a omului”¹⁰ și construirii prin limbaj, artă, religie, știință a propriului univers, cultura se raportează, în mod necesar, la natură, societate și devenirea umană. Aceasta dă conceptului *filosofic* de cultură un sens larg și emancipator. Dintr-o altă perspectivă, *comportamentistă*, cultura este văzută ca o „configurație a comportamentelor învățate și a rezultatelor”¹¹ acestora împărtășite și transmise către membrii unei societăți. În accepțiune *sociologică*, cultura desemnează „valorile, normele și

bunurile materiale caracteristice unui anumit grup”¹², cu alte cuvinte, societatea în elaboratele sale de gândire, simțire și acțiune. Având ca referențial omul, noțiunea de cultură în sens *antropologic* este un întreg ce cuprinde limbajul, arta, obiceiurile și moravurile, diferitele cunoștințe, mentalitățile, credințele religioase, principiile de drept dobândite de om într-un cadru social. În ceea ce privește originea elaboratelor culturale, adoptăm punctul de vedere *culturologic* inițiat de Alfred L. Kroeber și Clyde Kluckholm¹³, conform căruia cultura nu este doar comportament, ci și o realitate nesubstanțială, supraorganică, simbolică, creatoare de structuri, semnificații și modele pentru gândire și acțiune.

Sintetizând, cod vital al umanității, *modalitate-de-a-gândi-și-simți-în-comunitate*, cultura devine într-un proiect intercultural o *cultură a recunoașterii* atunci când, prin „jocul” componentelor sale – limbaj, simboluri, rituri, norme, tradiții, moravuri, valori – reușește să favorizeze comunicarea și comprehensiunea în medii sociale, etnice, confesionale, rasiale, profesionale, generaționale diferite și chiar opuse. Cultura recunoașterii, conchideam mai demult, este *ansamblul trăirilor personale și colective capabil să aducă în stare de comunicare și recunoaștere reciprocă persoane și colectivități din culturi diferite*¹⁴.

În loc de concluzii sau pledoarie pentru interculturalitate

Contracurarea ambițiilor suveraniste, naționalist-xenofobe, antisemite din politica românească presupune o muncă mai mult sau mai puțin discretă, dar sistematică, la nivel personal și comunitar care, din punctul meu de vedere, ar putea fi orientată spre educarea continuă a competențelor interculturale prin asimilarea unui *model cognitiv și comportamental intercultural*. Valorificând potențialul gândirii dialogal-comprehensive, în acest eseu am propus prin *ideologicul „bine temperat” o paradigmă deliberativ-consensuală pentru un eventual proiect de educare a competențelor interculturale*, pe care l-am denumit *cultura recunoașterii*. Ideea unui proiect intercultural configurat în jurul culturii recunoașterii este mai veche, fiind exprimată în ultimele două decenii printr-o serie de cărți, studii și eseuri, cursuri și conferințe susținute în mediile universitare, precum și în cercurile teologice ortodoxe, catolice, protestante din România.

Dar, elaborarea unui proiect/program de educație interculturală sistematică la scară națională sau regională este mult mai complexă, implicând importante resurse intelectuale și materiale, echipe interdisciplinare, metode și instrumente de lucru, cercetări psihologice, sociologice, politice, culturale pe eșantioane reprezentative, propuneri rezonabile și soluții eficiente. În ceea ce privește îmbunătățirea educației interculturale

în România, am în vedere următoarele aspecte:

- înțelegerea legăturilor dintre valorile etice și cultura națională în contextul est-european poate ajuta la proiectarea unor politici interculturale eficiente în România¹⁵;
- cunoașterea profilului psihologic al românilor din perspectivă cognitiv-experimentală este indispensabilă pentru elaborarea unui proiect educațional intercultural în România¹⁶;
- folosirea metodologiei de înalt profesionalism – precum Cognitrom Career Planner, o platformă de orientare școlară și profesională coordonată de profesorul

Mircea Miclea de la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca¹⁷ – ar fi utilă și pentru cercetarea empirică a educației interculturale.

Aceste trei aspecte invocate acum, cred că ar putea servi ca prime trei direcții ale unui proiect de educație interculturală și, implicit, un prim pas efectiv spre contracararea ambițiilor suveraniste în politica românească. Miza contracarării și neutralizării ambițiilor suveraniste nerealiste și insecurizante pentru România este prea mare pentru a ne permite neglijarea ei.

Note

- ¹ Col. (r) Daniela Tobă, *Despre suveranismul mioritic, cu sinceritate*, în *Canal33.ro*, 13 aprilie 2024, disponibil la *Despre suveranismul mioritic, cu sinceritate - Canal 33*, consultat pe 12 august 2024.
- ² ***, *Miorița*, în *Miorița - versuri Balade Populare*.
- ³ „Declarație cu privire la poziția Partidului Muncitoresc Român în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale”, adoptată de Plenara lărgită a C.C. al P.M.R., din aprilie 1964, București, Editura Politică.
- ⁴ Nicolae Ceaușescu, *Propuneri de măsuri pentru îmbunătățirea activității politico-ideologice, de educare marxist-leninistă a membrilor de partid, a tuturor oamenilor muncii*, Expunere la Consfătuirea de lucru a activului de partid din domeniul ideologiei și al activității poli-

tice și cultural-educative, București, Editura Politică, 1971.

- ⁵ ***, „George Simion: «Suveranismul trebuie să fie la putere și în România»”, în *HotNews.ro*, 25 februarie 2024, disponibil la *George Simion: Suveranismul trebuie să fie la putere și în România - HotNews.ro*, consultat la 10 august 2024.
- ⁶ Magda Grădinaru, „Romania a supraviețuit prin trei minuni și acum o așteapta pe a patra - Interviu cu Ion Vianu”, în *Ziare.com*, 2 decembrie 2028, Romania a supraviețuit prin trei minuni și acum o așteapta pe a patra - Interviu cu Ion Vianu (*ziare.com*), consultat la 16 august 2024.
- ⁷ Peter Wiebel, *Tertium Datur: Historical Preconditions and Ways to Mitterer's Non-dualizing Philosophy*, Edition Alexander Riegler & Stefan Weber, 2008.

- ⁸ Anton Carpinschi, *Ieșind din mintea captivă*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2020.
- ⁹ Georg Simmel, „Despre filosofia culturii”, în volumul *Cultura filosofică. Despre aventură, sexe și criza modernului*, Humanitas, București, 1998, p. 209.
- ¹⁰ Ernst Cassirer, *Eseu despre om. O introducere în filosofia culturii umane*, Humanitas, București, 1994, p. 314.
- ¹¹ Ralph Linton, *Fundamentul cultural al personalității*, București, Editura Științifică, 1968, p. 72.
- ¹² Anthony Giddens, *Sociologie*, București, Editur All, 2001, p. 624.
- ¹³ A. L. Kroeber & C. Kluckholm, *Culture. A Critical Review of Concepts and Definitions*, New York, Vintage Books, Random House, 1963.
- ¹⁴ Anton Carpinschi, *Cultura recunoașterii și securitatea umană*, Institutul European, Iași, 2012; „Is the Culture of Recognition still Possible in the Multicultural of Globalization?”, in *Culture Impact Journal. Defining Culture - Impacting Our World*, Premier Issue 1st February 2022, Edited by Huib Wursten.
- ¹⁵ I. Warter & L. Warter (Eds.), *Understanding National Culture and Ethics in Organizations. A Study of Eastern and Central Europe*, Bingley: Emerald Publishing Limited, 2020.
- ¹⁶ Daniel David, *Psihologia poporului român. Profilul psihologic al românilor într-o monografie cognitiv-experimentală*. Iași: Polirom Publishing, 2015.
- ¹⁷ Mircea Miclea & Cognitrom Group, *Cognitrom Assessment System*, Cluj-Napoca, ASCR Publishing, 2009.

Bibliografie

- CARPINSCHI, Anton, *Cultura recunoașterii și securitatea umană*, Institutul European, Iași, 2012.
- CARPINSCHI, Anton, *Ieșind din mintea captivă*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2020.
- CARPINSCHI, Anton, „Is the Culture of Recognition still Possible in the Multicultural of Globalization?”, in *Culture Impact Journal. Defining Culture - Impacting Our World*, Premier Issue 1st February 2022, Edited by Huib Wursten.
- CASSIRER, Ernst, *Eseu despre om. O introducere în filosofia culturii umane*, Humanitas, București, 1994.
- CEAUȘESCU, Nicolae, *Propuneri de măsuri pentru îmbunătățirea activității politico-ideologice, de educare marxist-leninistă a membrilor de partid, a tuturor oamenilor muncii*, Expunere la Consfătuirea de lucru a activului de partid din domeniul ideologiei și al activității politice și cultural-educative, București, Editura Politică, 1971.
- DAVID, Daniel, *Psihologia poporului român. Profilul psihologic al românilor într-o monografie cognitiv-experimentală*. Iași: Polirom Publishing, 2015.
- GIDDENS, Anthony, *Sociologie*, București, Editur All, 2001.
- GRĂDINARU, Magda, „Romania a supraviețuit prin trei minuni și acum o asteapta pe a patra - Interviu cu Ion Vianu”, în *Ziare.com*, 2 decembrie 2028, Romania a supraviețuit...
- KROEBER, A. L. & C. Kluckholm, *Culture. A Critical Review of Concepts and Definitions*, New York, Vintage Books, Random House, 1963.

- LINTON, Ralph, *Fundamentul cultural al personalității*, București, Editura Științifică, 1968.
- MICLEA, Mircea & Cognitrom Group, *Cognitrom Assessment System*, Cluj-Napoca, ASCR Publishing, 2009.
- SIMMEL, Georg, „Despre filosofia culturii”, în volumul *Cultura filosofică. Despre aventură, sexe și criza modernului*, Humanitas, București, 1998.
- TOBĂ, Daniela, *Despre suveranismul mioritic, cu sinceritate*, în *Canal33.ro*, 13 aprilie 2024, disponibil la Despre suveranismul mioritic, cu sinceritate.
- WARTER, I. & L. Warter (Eds.), *Understanding National Culture and Ethics in Organizations. A Study of Eastern and Central Europe*, Bingley: Emerald Publishing Limited, 2020.
- WIEBEL, Peter, *Tertium Datur. Historical Preconditions and Ways to Mitterer's Non-dualizing Philosophy*, Edition Alexander Riegler & Stefan Weber, 2008.
- ***, „George Simion: «Suveranismul trebuie să fie la putere și în România»”, în *HotNews.ro*, 25 februarie 2024, disponibil la George Simion: Suveranismul.
- ***, „Declarație cu privire la poziția Partidului Muncitoresc Român în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale”, adoptată de Plenara lărgită a C.C. al P.M.R., din aprilie 1964, București, Editura Politică.
- ***, *Miorița*, în Miorița - versuri Balade Populare.

Bazele național-comuniste ale suveranismului românesc actual

[The National-Communist Foundations of Romanian Sovereignty Movement Today]

Cristian BOCANCEA

Abstract: *At a time of ideological map reshuffling on our continent, sovereignists seem to be among the few political actors who have clear ideas and precise goals: they want a European Union of sovereign (not federalized) states, on Christian and conservative foundations (tradition, family, meritocratic hierarchy), with policies to restrict minority groups considered dangerous and dissonant in relation to the „organic” state (LGBT, Muslim migrants, etc.). The clarity of objectives does not, however, equate with doctrinal coherence: sovereignists illicitly juxtapose ideas borrowed from conservative thought and (in the Romanian case) from the propaganda arsenal of national-communism. The latter are successfully instrumentalized in our political environment, where there is a certain social sensitivity towards national history themes and a nostalgia for the „golden age”.*

Keywords: *conservatism, national-communism, sovereignty.*

Introducere

Suveranismul care se agregă în ultima vreme în jurul AUR și al câtorva personaje ce au deținut, până nu demult, poziții destul de importante în partidele *mainstream* (dar din care au plecat sau au fost excluse din varii motive) are componente ideologice multiple și viziuni eclecticice asupra principalelor chestiuni de politică internă și externă. Militanților de strânsură care, în lipsă de alte elemente identitare, poartă cămăși populare ca Simion și Șoșoacă, nu pare să

le creeze vreo jenă intelectuală, nici vreo reținere morală punerea în același creuzet a unor *elemente de doctrină conservatoare*, a unora *le-ionare* și a altora proprii *național-comunismului*. Pentru acești „activiști” declarați „anti-sistem”, Uniunea Europeană reprezintă (în funcție de interlocutor și de nevoia argumentativă *ad-hoc*) când un izvor de prosperitate și de civilizație, când o groapă hedonistă decadentă, în care se scaldă laolaltă LGBT-iștii, anti-creștinii, progresiștii neo-marxiști, globaliștii etc. La rândul ei, Alianța

Nord-Atlantică e privită, de la caz la caz, fie ca umbrela noastră de securitate, fie ca ucenicul vrăjitor care nu ne lasă să avem o relație pașnică și fraternă, „de colaborare pe multiple planuri cu toate țările lumii, indiferent de orânduirea socială” (cum ar fi zis Nicolae Ceaușescu), dar mai ales cu Rusia pravoslavnică¹. În tornada de critici și de acuze la adresa *Establishmentului demoliberal* (pe tonurile care merg în crescendo de la diatribele lui Sorin Lavric, la imprecățiile de mahala ale Diane Iovanovici-Șoșoacă), *hybris*-ul ideologic al suveraniștilor nu este egalat decât de oportunismul lor politic și de relativismul lor etic.

Întreprinderea AUR de a-și căuta o haină doctrinară decentă (ca cea conservatoare) este de înțeles, câtă vreme liderii săi au mari dificultăți în a se prezenta ca politicieni „frecvenabili”: ce n-ar da George Simion să nu mai fie tratat ca un epigon al lui Zelea-Codreanu sau al lui Horia Sima, ci să aibă parte de politețurile Camerei Lorzilor? Și fosta senatoare de Iași (trimisă de electorat în hemiciclul de la Strasbourg), care ocupă generos și obsesiv ecranul propriului telefon, urlând la toți și la toate, s-ar vrea mai curând o Lady, decât o țăță neaoșă. Dar această căutare nu se poate adapta la coerența mentală a doctrinelor clasice; dorința AUR și a SOS de a fi partide „antisistem” le ratează șansa de a ocupa un loc pe care foarte puțini s-au așezat, în România deceniilor post-comuniste – locul conservatorismului. În schimb, le lasă posibilitatea de

a se poziționa natural în linia național-comunismului, a aceluși conglomerat de „socialism multilateral dezvoltat” și de naționalism, învăluit în faldurile protocronismului, ale „excepționalismului românesc” și într-o nesănătoasă *hermeneutică istoricistă a destinului nostru național*.

Suveranismul în bazarul de condimente ideologice

Programul Alianței pentru Unirea Românilor declară această formațiune politică „un partid patriotic, de esență conservatoare, orientat spre viitor”². Nimic mai firesc pentru doctrinarii AUR decât să juxtapună „esența conservatoare” și „orientarea spre viitor”! Pentru că demersul lor fundaționist nu se oprește aici, ci continuă cu aceeași pasiune pentru „unitatea contrariilor”: „Elementele principale ale doctrinei noastre sunt libertatea și demnitatea umană, credința și morala creștină, tradiția, dezvoltarea organică, ierarhia și autoritatea, continuitatea socială, unitatea și suveranitatea națională, familia, solidaritatea între generații, democrația autentică, economia de piață și dreptul de proprietate”. Este în acest text o invitație la a hoinări, fără vreun traseu predefinit, printre conceptele de bază ale liberalismului, creștin-democrației și conservatorismului, sărind dintr-o doctrină în alta, cu un popas de etapă în zona extremei drepte, de unde se pleacă avântat spre un nou ideal etatist și naționalist: „Statul este un instrument al națiunii române, întemeiat pe

ierarhia competențelor, pe proprietate și muncă. În viziunea noastră statul derivă din voința românilor de a avea o autoritate în respectarea demnității persoanei și a drepturilor sale fundamentale. Statul este temelia conviețuirii românilor în libertate, solidaritate și dreptate. Aceste valori fundamentale își pot găsi împlinirea numai într-un stat de drept, autentic democratic și organic. Sarcina statului este (...) apărarea românilor de amenințările din afara hotarelor și din interiorul lor și protejarea intereselor îndreptățite ale acestora în relațiile cu alte state”. Pentru ca această mixtură ideologică să aibă un scop, *Programul AUR* ne informează, pe prima pagină a *Manifestului* său, că: „Binele comun și bunăstarea materială și spirituală a tuturor românilor sunt scopuri pe care le servim” (scopuri pe care le-am mai citit, separat, în *Etica nicomahică* a lui Aristotel și în... cuvântările lui Nicolae Ceaușescu).

În pofida efortului depus de ideologii AUR și de tovarășii vremelnici de drum (Forța Identității Naționale, Partidul Republican, Alianța Național Țărănistă, Partidul Satul Românesc, Alianța Renaștere Națională etc.) de a se legitima ca un pol conservator în politica românească, fotografia momentului (rezultată din textele și din „gestica” liderilor) dezvăluie pe fundal obrazul smead și privirea pierdută în zări pseudo-creștine a Căpitanului legionar, iar în plan mai apropiat reînvie chipul zâmbitor (dar și dojenitor) al „celui mai iubit fiu al poporului”,

secondat de o nouă mamă generică a națiunii, echipată militărește și urcată pe o motocicletă a Poliției sau, când e cazul, înfășurată în cergi populare și fluturând o icoană ortodoxă, pentru a scoate dracii din Europa! Această fotografie ne arată foarte clar că naționalismul nu este același lucru cu doctrina conservatoare³, ci are alte vecinătăți, mai puțin onorante.

Melanjul doctrinar al partidului condus de George Simion și de Claudiu Târziu este evident, împlinind componenta legionară interbelică (un radicalism etnocentric și ortodox cu pusee antisemite, violent și disprețuitor față de democrație – mai puțin față de cea „autentică”, promovată doar de AUR), cu dimensiuni specifice național-comunismului construit cu migală de regimul ceaușist, timp de două decenii și jumătate, și care încă sălășuiește în memoria colectivă a generațiilor de peste 50 de ani.

Întrucât legionarismul este formal condamnat de sistemul nostru de drept, „auriștii” au selectat din el câteva elemente pe care le-au reinterpretat dintr-o aparentă perspectivă conservatoare: *familia*, *națiunea* și *crediința*. Iar pentru că multă lume nu știe ce este conservatorismul, aceleași elemente au primit și „certificate de botez” pe la manifestările unor grupuscule habotnice de militanți ortodocși.

În privința național-comunismului, au procedat oarecum similar: nefiind de bonton să lauzi *en-gross* comunismul, au detașat din arsenalul său ideologic tema *suveranității* și *independenței*, pe care au proiectat-o metodologic în schema conflictuală a

luptei neîncetate cu dușmanii văzuți și nevăzuți de pretutindeni, cu organizațiile internaționale și companiile transnaționale exploatoare veroase ale resurselor pe care le-a lăsat Dumnezeu în solul și subsolul patriei (ca „avuție a poporului”), cu cei care n-ar avea alt scop în viață decât să facă rău admirabilului popor român.

Manele politice pe strunele AUR, în cutia de rezonanță național-comunistă

Recuperarea transfigurată a național-comunismului are la bază două componente strâns corelate: pe de o parte, masa electorală permeabilă la narativul dominat de ideea că „înainte era mai bine”; pe de altă parte, relativa ușurință de receptare a poveștilor fantastice referitoare la neamul românesc și la destinul său istoric (povești care prind deopotrivă la auditoriul bătrân, de vârstă medie și tânăr), relevând „sensibilitatea socială la istorie” (potrivit expresiei lui Lucian Boia⁴). O astfel de sensibilitate este exploatată, desigur, nu doar de suveraniștii declarați, ci și de alți politicieni, care vor să dea greutate mesajului lor. În prezent, asemenea „conectări” la trecut practică și comunicatorii social-democrați și cei liberali, în special când vor să-și asume unele merite la „țaiat panglici” sau la sărbători exploatabile electoral⁵.

Alimentarea discursivă a suveraniștilor din arsenalul național-comunist este favorizată și de o conjunctură artistică (dacă o putem numi

astfel): succesul la public (spre finele epocii Ceaușescu, dar mai ales după schimbarea de regim) a genului muzical reprezentat de manele. Într-un limbaj ultra-simplificat, repetitiv, dramatic, dar și plin de „deschideri spre viitor”, de speranțe și de mulțumirea pe care o procură răzbunarea pe „dușmanii mei”, maneau contemporană excelează prin capacitatea maniheistă de a pune binele și răul în case distincte, de a investi pe emitentul sentimentelor sale cu o aură tragică, dar totodată eroică. Un public obișnuit să asculte frecvent tânguiri muzicale în care revin obsesiv contradicții fundamentale și ireductibile (de genul „banii mei – dușmanii mei”, „eu te iubesc la disperare – tu îmi faci zilele amare”) sau concluzii cu încărcătură cosmică („of, viața mea!”, „of, lume rea!”) va fi cu siguranță permeabil la promisiuni politice de genul „aș da zile de la mine, să vă fie vouă bine” sau „nu te-aș lăsa, orișice s-ar întâmpla”! Amprenta manelist din politica suveraniștilor este puternică și ușor identificabilă; dar aceasta e o temă care merită, desigur, o abordare distinctă. Pentru moment, să revenim la sursa național-comunistă a doctrinei lor.

În trecutul nu foarte îndepărtat, cu doar patru decenii în urmă, național-comunismul ceaușist crease un tablou istoric în care un cvasi-divin spirit național se întrupase în vremea dacilor, acceptase romanizarea civilizatoare, apăruse Europa creștină medievală de tăvălugul otoman, apoi se modernizase prin occidentalizare,

pentru a ajunge finalmente într-un stadiu de „națiune socialistă”, condusă de un lider genial (așezat în rând cu marile figuri conducătoare, de la Burebista, până la Alexandru Ioan Cuza). Ultimele două decenii de comunism s-au remarcat printr-o energetică utilizare ideologică a *naționalismului*, cu trimitere la trecutul eroic (ca un rit compensatoriu pentru lipsurile tot mai greu de suportat din viața cotidiană), în contrast cu primele două decenii de regim comunist, în care cuvântul de ordine fusese *internaționalismul*. În lipsa bunurilor de consum și în prezența multor restricții absurde, conducerea partidului încerca să-și solidarizeze populația prin mesaje naționaliste care glorificau trecutul și pregăteau „zi de zi, fără a precupeți niciun efort”, „lupta contra „dușmanilor din afară”, invidioși pe „mărețele împliniri ale socialismului românesc” (formulele puse între ghilimele erau ingrediente de bază ale „catehetei” național-comuniste).

Ne vom opri, în cele ce urmează, la împrumutul ideologic operat de AUR din fondul de valori și din retorica național-comunistă, pe coordonata operaționalizării politice a *Istoriei* și a *eroismului românilor*, de-a lungul timpului, ca premise pentru un mâine glorios. În context, vom decupa câteva formule privilegiate din textele „Epocii de Aur”, câteva judecăți simpliste care au făcut carieră în național-comunismul românesc, pentru a se reîmprospăta în suveranismul de azi.

Într-un articol din *Dilema Veche*, Dorel Dumitru Chirițescu spunea că: „suveranismul, indiferent de statul în care se manifestă, apelează la un cult deșăntat al eroilor (specific primei perioade de formare a națiunilor) și la promovarea unui patriotism exacerbant. Rasismul nu este departe de noul suveranism. Pentru că mereu eroii din trecut aveau sânge pur și erau mari iubitori de neam și de glie. La noi, la români, atâta cât există, suveranismul se revendică de la vitejia și puritatea neamului dac și militează pentru revenirea la cultul românului verde, autentic. Din cauza asta, se îmbracă ciudat, vorbesc ciudat și au manifestări exacerbate în zona promovării culturii vechi, populare. Revendicarea suveraniștilor români de la daci nu este ceva întâmplător. Trecutul trebuie să fie cât mai eroic, mai fantastic și mai pur”⁶.

După cum lesne se poate observa, „dacopații” de azi și suveraniștii nu sunt deloc originali ca promotori ai eroismului străbun. Un adevărat cult al eroilor și al firului roșu al *Istoriei*, de la Burebista la epoca socialistă, puteam găsi, așa cum spuneam mai sus, cu numai patru decenii în urmă, în numeroasele cuvântări ale lui Nicolae Ceaușescu, personajul care descria „magistral” lupta neîncetată a poporului român pentru independență și suveranitate. Președintele României Socialiste – un suveranist *ad-hoc*, anti-sovietic de conjunctură – își făcuse un obicei din a reaminti, în varii ocazii festive (dar și în cărți de istorie cu format de „texte alese”), că

toate „împlinirile prezentului” sunt rezultatul unui proces istoric irezistibil, care începe cu statul dac centralizat creat în jurul anului ’50 înaintea erei noastre, continuă cu epopeea lui Decebal (regele dac ce a ținut piept romanilor), apoi sare direct în epoca medievală, unde se profilează figurile unor voievozi ca Mircea cel Bătrân (rebotezat „cel Mare”), Vlad Țepeș, Ioan de Hunedoara, Ștefan cel Mare, Petru Rareș și nu în ultimul rând olteanul Mihai Viteazul (unificatorul); „logica Istoriei” continuă cu pașoptiștii lui Bălcescu, apoi cu unioniștii de la 1859 (dintre ei, contând mai mult, în narativul comunist, personajul anecdotic Moș Ion Roată – „chintesența poporului”). Istoria națională trece fulgurant prin Independența de la 1877 (episod în care de asemenea este îngroșat rolul omului din popor, a unui Peneș Curcanul, de exemplu, cu excluderea deliberată a lui Carol I și cu o acceptare de complezență a lui Mihail Kogălniceanu, pentru fraza memorabilă din Parlament din 9 mai 1877: „Suntem independenți, suntem națiune de sine stătătoare!”). Istoria după Nicolae Ceaușescu se apucă serios de treabă în 1893, creând Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România, predecesorul gloriosului Partid Comunist Român, pe care națiunea l-a născut din suferințe adânci și din speranțe și mai adânci, pe 8 mai 1921. Ulterior, totul avea să se petreacă în jurul și cu definitoria contribuție a grupuscului comunist, pe care hagiografia ceaușistă l-a transformat într-o

„esență a spiritului poporului”, în „detașamentul cel mai avansat al clasei muncitoare”.

Rezumatul sau „cursul scurt de istorie a românilor” a fost metodic inoculat în conștiința publică după anii ’70, nu doar prin cuvântările lui Ceaușescu, ci și prin educația formală din școli. Istoricul Andrei Cosmin Popa analizează pe larg modul în care, pe parcursul epocii Ceaușescu, școala promova ideea historicistă a unui parcurs „necesar”, inevitabil, de la dacia liberi la poporul muncitor liber și stăpân pe destinele sale, avid după *independență și suveranitate*⁷.

Ideile acestea, transmise cu insistență copiilor și tinerilor în deceniile șapte, opt și nouă ale veacului trecut, au creat un imaginar colectiv care servește în prezent ca o cutie de rezonanță pentru mesajele suveraniste ce promovează *cultul eroilor*. Nu întâmplător George Simion și-a făcut intrarea în politica mare prin prezența la Cimitirul Eroilor din Valea Uzului, în 2019. Implicarea lui în ridicarea crucilor în memoria ostașilor români, lângă cele care comemorau pe maghiari, în incinta aceluiși cimitir, a fost rampa de lansare a vehicolului AUR, combustibilul folosit provenind indubitabil din retorica național-comunistă, cu tot arsenalul ei conceptual: eroul necunoscut, omul din popor, jertfa milenară, bravul ostaș, onoarea neamului etc. Iată un fragment ilustrativ din discursul ținut de Simion la Ziua Eroilor (Înălțarea) din 2019: „Nu putem să lăsăm tricolorul batjocorit, am venit să facem dreptate. Am venit

să punem și noi un tricolor românesc, cum au și celelalte cruci tricolor de altă acoloratură, pentru că fiecare erou merită să aibă un somn de veci sub culorile sub care a luptat. Trebuie să ne respectăm unii pe alții, nu trebuie să lăsăm capul jos. Nu mai lăsați capul jos, trebuie să ne recâștigăm istoria pierdută”⁸.

Pe același pedestal reprezentat de cultul eroilor, George Simion s-a urcat în ultimii doi ani pentru a pregăti promovrea ideilor suveraniste de extracție românească în Parlamentul European. Astfel, demolarea crucilor românești de la Valea Uzului, în baza unei sentințe judecătorești de factură administrativă, a fost exploatată pentru generarea mesajului următor: „Dacă vreți ca eroii români să mai aibă cruci la căpătâi, în 2024 e doar o singură soluție: AUR”⁹. Față de un astfel de discurs, aș veni cu următoarea reacție: dacă vrem să avem parte și de altceva decât de cruci, e neapărat necesar să evităm capcana suveranistă în care ne împing partidele de factura AUR și SOS.

Suveraniștii de azi au aceeași poziție față de organizațiile economice și de securitate (UE și NATO) ca și comuniștii epocii Ceaușescu, pentru care CAER și Tratatul de la Varșovia erau nici mai mult nici mai puțin decât „un rău necesar”, condiționat istoric și menit să se dilueze treptat, pe măsură ce *Istoria* va face posibil acest lucru. Este vorba despre o acceptare „diplomatică”, amendată printr-o critică „sinceră” a limitelor acelor organizații, care au apărut din

necesitate și tot în mod necesar vor dispărea. Iată cum era prezentată chestiunea, în 1974: „Participarea României la CAER este rezultatul unei colaborări economice pe bază organizată, care să ducă la o dezvoltare mai rapidă a fiecărei țări, la o conlucrare în scopul dezvoltării economice și sociale a fiecărui popor și, în ansamblu, a tuturor statelor participante”¹⁰. Dar colaborarea nu putea să însemne renunțarea la vreo parte oricât de mică de suveranitate națională: „Noi considerăm că toate aceste forme, inclusiv coordonarea planurilor de dezvoltare economico-socială, corespund intereselor fiecărei țări și dezvoltării în ansamblu a țărilor care fac parte din CAER. Fără îndoială, în acest domeniu pornim de la prevederile din statut și din programul complex, adoptat în 1971 la București, care precizează că toate aceste forme de colaborare nu trebuie să afecteze suveranitatea, planul unic național al fiecărei țări”¹¹.

O viziune similară asupra participării la structurile de bloc ale vremii era exprimată și în privința alianței militare răsăritene: „În ce privește Tratatul de la Varșovia, după cum se știe, el a fost constituit ca rezultat al creării NATO. Dar încă de atunci țările socialiste s-au pronunțat pentru desființarea concomitentă atât a Pactului NATO, cât și a celui de la Varșovia”¹². Un an mai târziu, la Conferința de la Helsinki, Nicolae Ceaușescu relua tema dezrmării și a desființării concomitente a blocurilor militare, pentru prezervarea suveranității tuturor statelor¹³. Iar pentru că

mediul internațional era plin de riscuri, fără angajamente „definitive” pentru vreo alianță protectoare, în viziunea național-comunistă se profila soluția unui universal respect de principiu pentru independență și suveranitate: „Așezăm la baza tuturor relațiilor noastre internaționale principiile deplinei egalități în drepturi, respectul independenței și suveranității naționale, neamestecul în treburile interne, avantajul reciproc; ne pronunțăm ferm împotriva forței și amenințării cu forța, pentru respectarea drepturilor fiecărui popor de a se dezvolta liber, conform năzuințelor sale”¹⁴.

Nu numai mesajele de politică externă erau impregnate de obsesia suveranismului, motivat de lunga serie de acte eroice pe care se întemeia existența națiunii socialiste; de exemplu, la sărbătorirea a 375 de ani de la intrarea lui Mihai Viteazul în Alba Iulia și a două mii de ani de la atestarea documentară a acestui oraș, secretarul general al PCR făcea conexiunea de nezdruncinat dintre trecutul eroic și prezentul în care ne bucurăm de libertate și independență: „Amintirea acestor mărețe evenimente constituie un prilej de înaltă cinstitoare a faptelor de arme și a luptelor desfășurate de-a lungul secolelor de cei mai buni – ca să spun așa – dintre cei buni din rândul națiunii noastre, care și-au vărsat sângele, și-au dat viața pentru cauza libertății naționale și sociale, pentru făurirea unei Români puterice, libere și independente!”¹⁵. De un mesaj asemănător au avut parte și vasluienii, la

600 de ani de la atestarea documentară a orașului lor. Și ei au fost îndemnați să fie mândri de „eroismul de care au dat dovadă românii în marile bătălii purtate de oștile lui Ștefan cel Mare (...), pentru apărarea pământului patriei împotriva coto-pitorilor străini, pentru păstrarea ființei naționale, pentru crearea statului unitar român, pentru independență, libertate și progres”¹⁶.

Cu siguranță că, printre miile de pagini de cuvântări și interviuri ale lui Ceaușescu se pot găsi multe alte pasaje relevante pentru maniera în care istoria românilor a fost pusă în tipare ideologice cu rol de „educație socialistă”, pe coordonata suveranității naționale (un termen care, printre multe alte conotații, ascundea și un drept al comuniștilor români de a guverna așa cum doreau, fără amestecul sovieticilor).

Cu sintagme asemănătoare, într-o nouă limbă de lemn, suveraniștii actuali revendică dreptul lor ca, odată ce ar ajunge la putere, să guverneze fără a se sinchisi în vreun fel de regulile Uniunii Europene și de angajamentele NATO, participând la fiecare organizație doar atunci când are ceva de oferit, nu și de solicitat. La fel cum regimul Ceaușescu se așezase simbolic în vârful unei piramide istorice clădite prin „acumulări cantitative” și „salturi calitative”, suveraniștii se așează azi în „avangarda” unei noi clase politice, demnă de Istoria neamului și ferită de păcatul trădării de țară: „Alianța pentru Unirea Românilor este o mișcare politică națională. Ne-am lansat la 1

decembrie 2019 și am devenit partid parlamentar la 6 decembrie 2020, pentru că am fost consonanți cu așteptările unei părți importante a românilor din țară și de peste hotare (...). Vrem o Românie suverană și reunită, puternică economic și competitivă, demnă și respectată, în care toți oamenii să poată munci și trăi mulțumiți, bucurându-se în siguranță și pace de roadele muncii lor. Vrem să fim o națiune solidară, sănătoasă și bine educată, așezată pe temelia tradiției și deschisă către viitor, capabilă să-și îndeplinească misiunea istorică într-o lume tot mai complexă și supusă diverselor tipuri de riscuri și amenințări. Vrem o Românie stabilă, care să devină lider economic regional. Noi dăm glas acestor năzuințe legitime și ne îndreptăm toate energia și inteligența pentru realizarea lor. Definim și suntem pregătiți să aplicăm acțiuni, măsuri și politici publice concrete în beneficiul tuturor compatrioților care așteaptă o altfel de politică față de cea a partidelor vechiului sistem corupt și birocratic, vinovate de trădarea intereselor vitale ale cetățenilor și ale țării. Suntem o alternativă reală la guvernările antinaționale instalate după 1989 și aspirăm să guvernăm România cu onestitate și dăruire, în beneficiul celor mulți” (*Programul politic al Alianței pentru Unirea Românilor*).

Concluzii

Suveranismul s-a transformat, în ultima vreme, dintr-o temă politică oarecum marginală, într-una care pune în chestiune însăși evoluția Uniunii Europene. Zguduită sever de Brexit, de separatismul catalan, de valul migraționist dinspre Orientul Apropiat și Africa de Nord, ca și de crizele economice și sanitare sau de conflictul ruso-ucrainean, Uniunea a văzut crescând pe teritoriul său popularitatea unor partide care, în fața provocărilor, scot din tolbă soluții izolaționiste ultra-conservatoare, limitări ale drepturilor omului și încorsetări ale democrației clasice. Fiecare astfel de mișcare suveranistă are propriile ancoră ideologice și propria-i genealogie națională, motiv pentru care nu s-a ajuns încă la constituirea unei „familii politice europene” stabile, cu un fundament axiologic comun. În fapt, partidele suveraniste (unele aflate la putere, altele în opoziție, în țările lor) își caută identitatea prin recuzita ideologiilor clasice, manifestând o aplecare aparte către conservatorism și către extrema dreaptă.

În România, formațiuni parlamentare precum AUR și SOS, dar și numeroase organizații și personaje extraparlamentare foarte vocale și agitate, fac același exercițiu de acaparare a spațiului doctrinar conservator, dar eșuează în retorica național-comunistă, mult mai ușor de asimilat de către electoratul „manelizat”, prizonier al „mândriei de a fi român”.

Note

¹ Într-un articol publicat în anul 2020 de Paul Nistor, Alexandru Gavriș și Remus Tanasă, era foarte sugestiv surprinsă dualitatea sfâșietoare a trăirilor adepților noului partid suveranist: „... destui dintre votanții și membrii de bază ai AUR au o părere plină de echivoc despre Europa. O iubesc pentru realizările și tradițiile ei, însă strâmbă din nas la toleranța de care dă dovadă. Nu prea vor să audă de Uniunea Europeană sau de reformarea ei, o caricaturizează și chiar își exprimă la scenă deschisă simpatia pentru modelul politic rusesc. Alianțele occidentale ale României sunt aspru criticate, opțiunea fiind mai degrabă către un suveranism utopic. NATO și Statele Unite nu ar fi decât exploatarea României, în schimb, pretinsa autonomie a lui Nicolae Ceaușescu le face cu ochiul. E greu de estimat în acest moment procentul alegătorilor AUR atrași de acest discurs radical, dar el pare considerabil. Asemenea alegători, care știu doar frânturi nesemnificative de istorie și politică, dar cred cu fermitate că înțeleg perfect mecanismele și întregul, vor pune presiune pe liderii partidului. E greu pentru cei din urmă, după ce le-au servit votanților o rețetă avântată, «de suflet», să încerce să le vorbească moderat. Baza radicală nu va permite scaldarea în ape călduțe, pentru că asta li s-a promis, cu asta au fost câștigați! („AUR – ascensiunea unui fals conservatorism”, <https://www.contributors.ro/aur-ascensiunea-unui-fals-conservatorism/>, 14.12.2020).

² *Programul politic al Alianței pentru Unirea Românilor* (Secțiunea 1: Poziționarea politică și reunirea românilor), București, 2022, p. 4, <https://partidulaur.ro/program/>

³ „Autonomia naționalismului românesc față de cele trei mari curente politice universale recunoscute – socialism, liberalism și conservatorism – este și nu este o ciudătenie cu forme autohtone, ținând cont de specificul moștenirii noastre politice din deceniile și secolele trecute. De multe ori, membri ai acestor facțiuni naționaliste preferă să se prezinte în societate în calitate de conservatori, dorind astfel să se pună sub umbrela unei mari doctrine, cu o respectabilă tradiție intelectuală. Doar că aceasta e o asociere forțată de identitate. Să spunem din start că între naționalism și conservatorism pot exista anumite puncte comune, care derivă din importanța dată trecutului și din valorile tradiționale pe care intenționează să le apere. Dar, în același timp, există falii doctrinare de proporții, diferențe practice și preferințe pentru politici publice care nu se intersectează deloc. Dacă le privești dinspre stânga, poți forța discursul spunând ca sunt asemănătoare, dacă le privești dinspre dreapta poți sesiza diferențe majore între moderație, respect pentru ordine, tradiție și domnia legii, pe de o parte, agitație, demagogie și teme panicarde induse în societate, pe de cealaltă parte” (Paul Nistor și Remus Tanasă, „De ce naționalismul nu este conservatorism”, [HTTPS://CLUBULCONSERVATORIASI.RO/2020/09/17/DECE-NATIONALISMUL-NU-](https://clubulconservatoriasi.ro/2020/09/17/DECE-NATIONALISMUL-NU-)

- ESTE-CONSERVATORISM/, 17 septembrie 2020.
- 4 Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, Editura Humanitas, București, 1997 (cea mai recentă ediție a părut în 2022; în prezentul articol, vom cita ediția a III-a, din 2011).
- 5 În lucrarea citată supra, L. Boia avertiza asupra instrumentalizării politice a personajelor istorice din diferite epoci și cu diferite „virtuți” sau etichete cultivate în imaginarul colectiv: „Nu-mi vine totuși să cred că oamenii politici duc chiar atât de tare grija lui Mihai Viteazul sau a mareșalului Antonescu. Îi utilizează, ca prin ei să transmită mesaje, mult mai convingătoare decât rostite în nume propriu. Oamenii ar trebui să învețe să se apere de manipularea prin istorie. Să-și dea seama că prin Mihai Viteazul receptează un mesaj de unitate națională și mai ales de solidaritate în jurul Puterii, iar prin Antonescu – în varianta «României Mari» – un apel naționalist și autoritar” (pp. 10-11).
- 6 Dorel Dumitru Chirișescu, „Despre suveranitate și limitele sale necesare, cu ajutorul lui Constantin Rădulescu-Motru”, *Dilema Veche*, nr. 1012 din 31 august – 6 septembrie 2023, https://dilemaveche.ro/sectiune/la-fata-timpului/despre-suveranitate-si-limitele-sale-necesare-cu-2295845.html#google_vignette
- 7 Andrei Cosmin Popa, „Discursul istoric asupra libertății statale: „Lupta pentru independență” reflectată în manualele de istorie din «Epoca de Aur»”, *Revista Philohistoriss*, An VI, Nr. 8, Februarie 2020, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, pp. 98-109.
- 8 <https://spotmedia.ro/stiri/eveniment/crucile-romanesti-ridicate-in-cimitirul-eroilor-maghiari-din-valea-uzului-trebuie-daramate-a-decis-tribunalul-bacau-povestea-unui-scan-dal-ce-l-a-avut-in-frunte-pe-georgesimion>
- 9 <https://georgesimion.ro/despre-crucile-eroilor-romani-de-la-valea-uzului-daca-vreti-ca-eroii-romani-sa-mai-aiba-cruci-la-capatai-in-2024-e-doar-o-singura-solutie-aur/>
- 10 Nicolae Ceaușescu, „Interviu acordat ziarului israelian «Davar»”, 3 august 1974, în: *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, volumul 10, Editura Politică, București, 1974, p. 560.
- 11 Nicolae Ceaușescu, „Interviu acordat ziarului britanic «The Guardian»”, 2 aprilie 1974, în: vol. cit., p. 25.
- 12 Nicolae Ceaușescu, „Interviu acordat ziarului israelian «Davar»”, p. 560.
- 13 Nicolae Ceaușescu, „Cuvântare la Conferința pentru securitate și cooperare în Europa de la Helsinki, 1 august 1975”, în: *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, volumul 11, Editura Politică, București, 1975, p. 1042.
- 14 Nicolae Ceaușescu, „Interviu acordat ziarului israelian «Davar»”, p. 558.
- 15 Nicolae Ceaușescu, „Cuvântare la grandioasa adunare populară consacrată împlinirii a 375 de ani de la prima unire politică a Țărilor Române și sărbătoririi orașului bimilenar Alba Iulia, 28 mai 1975”, în: *România pe drumul construirii*

societății socialiste..., volumul 11, ed. cit., 1975, p. 690.

- ¹⁶ Nicolae Ceaușescu, „Mesaj adresat locuitorilor orașului Vaslui cu prilejul împlinirii a 600 de ani de la

prima atestare documentară...”, în: *România pe drumul construirii societății socialiste*, volumul 11, p. 1141.

Bibliografie

BOIA, Lucian, *Istorie și mit în conștiința românească*, Editura Humanitas, București, 1997.

CEAUȘESCU, Nicolae, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, volumul 10, Editura Politică, București, 1974.

CEAUȘESCU, Nicolae, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, volumul 11, Editura Politică, București, 1975.

CHIRIȚESCU, Dorel Dumitru, „Despre suveranitate și limitele sale necesare, cu ajutorul lui Constantin Rădulescu-Motru”, *Dilema Veche*, nr. 1012 din 31 august – 6 septembrie 2023.

NISTOR, Paul, Alexandru GAVRIȘ și Remus TANASĂ, „AUR – ascensiunea unui fals conservatorism”, <https://www.contributors.ro/aur-ascensiunea-unui-fals-conservatorism/>, 14.12.2020.

NISTOR, Paul, Remus TANASĂ, „De ce naționalismul nu este conservatorism”,

[HTTPS://CLUBULCONSERVATORIASI.RO/2020/09/17/DE-CE-NATIONALISMUL-NU-ESTE-CONSERVATORISM/](https://clubulconservatoriasi.ro/2020/09/17/de-ce-nationalismul-nu-este-conservatorism/), 17 septembrie 2020.

POPA, Andrei Cosmin, „Discursul istoric asupra libertății statale: „Lupta pentru independență” reflectată în manualele de istorie din «Epoca de Aur»”, *Revista Philohistoriss*, An VI, Nr. 8, Februarie 2020, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca.

Programul politic al Alianței pentru Unirea Românilor, București, 2022, <https://partidulaur.ro/program/>

<https://spotmedia.ro/stiri/eveniment/crucile-romanesti-ridicate-in-cimitirul-eroilor-maghiari-din-valea-uzului-trebuie-daramate-a-decis-tribunalul-bacau-vestea-unui-scandal-ce-l-a-avut-in-frunte-pe-george-simion>

<https://georgesimion.ro/despre-crucile-eroilor-romani-de-la-valea-uzului-daca-vreti-ca-eroii-romani-sa-mai-aiba-cruci-la-capatai-in-2024-e-doar-o-singura-solutie-aur/>

Sursele intelectuale ale populismului suveranist din România contemporană, de la comunism la postcomunism

[Intellectual sources of sovereign populism in contemporary Romania, from communism to postcommunism]

Daniel ȘANDRU

Abstract: *As an ideological element integrated into the national-communist dogma that survives in the populist discourse of Romanian post-communism, protochronism has an ancestry in the ethnonationalist intellectual and ideological discourse of the interwar period. More specifically, I consider protochronism to be a collective form of elitism that places the cultural and civilizational creations and achievements of the Romanian people (in its ethnicist, tribalist, "nation" sense) in the vanguard of everything that exists at the world level. Fully in line with the new nationalist policy of the party-state of the Ceaușescu regime, especially in the eighth decade of the last century, protochronism still survives today in the Romanian collective mentality, feeding populist sovereignty.*

Keywords: *sovereign populism, contemporary Romania, protochronism, national-communism, post-communism.*

Introducere*

Ca proiect de „inginerie socială” originat într-un context social și istoric circumscris de al doilea război mondial, de re poziționarea politico-strategică în cadrul acestuia, de ocupația sovietică și instituirea unui regim opresiv, comunismul românesc a implicat, dincolo de aparatul de partid instalat la putere sub atenta monitorizare a Moscovei, configurarea etapizată a unui aparat simbolic, de natură să legitimizeze noua ordine și, deopotrivă, să proiecteze coordonate-

le „viitorului luminos” garantat de aceasta. În măsura în care admitem că „(...) intelectualul nu este doar o categorie politică și teoretică, ci și, mai ales, o construcție ideologică”¹ putem operaționaliza premisa că, dacă este să analizăm maniera în care s-au constituit reperele simbolice ale României postbelice, trebuie să luăm în considerare rolul indiscutabil pe care intelectualii l-au jucat în calitatea lor de prelați ai unei veritabile „religii politice”². Acesta nu este, desigur, punctul de plecare al unui „rechizitoriu” orientat retrospectiv,

care să abordeze în termeni radicali o realitate istorică și socială a cărei complexitate nu a fost, încă, pe de-a-ntregul „deconstruită”. Dimpotrivă, ceea ce ne propunem în acest articol este un exercițiu de înțelegere a resorturilor care îi determină pe intelectuali să se predea pe altarul puterii prin promovarea unui discurs dominat de accente populist-suveraniste. Specificăm dintru început faptul că, din perspectiva unei asumate subiectivități (fondată pe rezerva onestă față de ceea ce considerăm a fi „mitul obiectivității” în științele sociale), nu apreciem că intelectualii trebuie să fie indiferenți la ceea ce se întâmplă în cetate, după cum nu considerăm că opoziția față de sau, respectiv, pactizarea cu un regim opresiv, așa cum a fost cel comunist, pot fi judecate în termeni generalizanți. Pe de altă parte, subliniem că ceea ce ar trebui să reprezinte marca definitorie a intelectualilor este spiritul critic, corelat cu valoarea onestității și cu cea a responsabilității sociale.

Din acest punct de vedere, încercăm să ilustrăm dimensiunea intelectuală a populismului suveranist românesc prin decodarea resorturilor mecanismului prin care un regim opresiv, așa cum a fost cel al totalitarismului comunist a reușit, fie prin măsuri de forță, fie stimulând tentația „servituții voluntare”³, să îi transforme pe unii dintre cei mai importanți intelectuali români în prelați ideologici. Se înțelege de la sine că ne detașăm total de iluzia unui, fie acesta și negativ, „excepționalism” românesc, câtă vreme, așa cum am subliniat

deja, asemenea situații ale intelectualilor pot fi identificabile în variate alte contexte istorice și spații socio-culturale, în regimuri politice similare cu cel existent în România între 1947 și 1989 ori în alte regimuri dezvoltate sub marca totalitarismului sau sub aceea a autoritarismului. Așa cum subliniază Leszek Kolakowski, „lunga istorie a teribilelor greșeli pe care mulți intelectuali din secolul nostru le-au făcut în alegerile lor politice, identificându-se zgomotos cu cele mai crude tiranii, este binecunoscută și a fost descrisă de nenumărate ori; ea a contribuit, probabil, la scăderea semnificativă a autorității de conducători politici a intelectualilor”⁴. Pe de altă parte, ne detașăm și de iluzia că atracția pe care puterea o exercită asupra intelectualilor ar fi, în România sau în alte părți, exclusiv apanajul regimurilor politice totalitare sau autoritare; că, în cazul acestor regimuri opresive – în care crima proiectată rațional devine fundament existențial al unui stat ilegal, non-contractualist și eminentemente antipolitic prin raportare la valorile modernității⁵ – predarea intelectualilor pe altarul puterii este cu atât mai tragică și dezonorantă, dacă e să ne amintim de valențele spiritului critic, de onestitate și de responsabilitate, aceasta reprezintă o motivație în plus pentru interpretarea pe care o aducem în atenție în cadrul cercetării noastre.

Intelectualii în siajul politicii

În încercarea de a explicita modul în care intelectualii au contribuit la

legitimarea puterii totalitare invocăm posibilitatea unei convenții. Să cădem, deci, de acord că, într-un sens larg, intelectualii operează în mod frecvent într-o schemă ideologică. Prezența ^{publică} a unui intelectual implică o poziționare ideologică în care se regăsesc incluse elemente de ordin axiologic, tipuri de raportare etică, pre-judecăți (în sens gadamerian), chiar stereotipuri, preferințe politice și opțiuni de viață, toate acestea transferându-se, implicit, la nivelul produselor simbolice ale activității intelectuale, identificabile, evident, în spațiul discursiv, dar și în cel atitudinal și comportamental. Dacă într-o societate plurală sau, în sens popperian, „deschisă”, există o plurivalență a poziționărilor ideologice ale intelectualilor, ceea ce definește diversitatea, în societățile monolitice, de tip dictatorial, așa cum a fost și societatea românească în perioada regimului comunist, lucrurile nu sunt nicidecum pastelate din această perspectivă: în planul politicii de stat există o singură ideologie, configurată în baza unui canon prestabilit, astfel că toți cei care nu se supun acestuia se situează, automat, în afara ordinii sociale, fiind considerați „dușmani”. Ca atare, ei trebuie fie excluși din spațiul social (aceasta implicând și anihilarea fizică), fie „reprogramați” sub aspect ideologic și mental, astfel încât să ajungă „pe linie”. Din acest punct de vedere, după cum aprecia Soljenițin atunci când identifica esența ideologică a regimului sovietic, „ideologia este aceea care are nevoie, pentru a supraviețui, să-i pună în spatele grati-

ilor pe cei care îndrăznesc să gândească altfel (...)”⁶.

Direcția oricărui regim dictatorial este, așadar, încă de la instaurare, aceea a omogenizării ideologice. Din această perspectivă, disfuncția nativă a instalării regimului comunist în România a fost, în opinia noastră, cel al lipsei de legitimitate. Or, în acest punct, reprezentanții regimului au conștientizat acut că, în paralel cu identificarea și anihilarea, respectiv reconvertirea, prin „reeducare”, a „dușmanilor de clasă”, trebuie creat un aparat simbolic care, subordonat fiind celui de partid, să producă și să propage discursul legitimator, iar ulterior pe cel proiectat să dea naștere „omului nou”. După cum specifică, în epocă, respectând întrutotul linia partidului, Gáll Ernő: „Crearea intelectualității socialiste nu este un proces spontan, ci un rezultat al muncii conștiente, desfășurate sub conducerea partidului marxist-leninist. În acest proces de formare a intelectualității socialiste participă un complex de factori constitutivi: 1. Intelectualitatea marxist-leninistă crescută în sânul mișcării muncitorești revoluționare încă înainte de cucerirea puterii. 2. Reeducarea vechii intelectualități burgheze și mic-burgheze. 3. Atribuirea de munci intelectuale elementelor de frunte din rândurile muncitorilor și țăranilor muncitori și perfecționarea lor. 4. Pregătirea medie și superioară, educarea tineretului provenit în majoritate din rândurile muncitorilor și țăranilor”⁷.

Nu era tocmai o noutate: bolșevicii aplicaseră aceeași strategie, la fel

fasciștii și, apoi, naziștii. Din perspectiva apartenenței la acest aparat simbolic și a înregimentării formale, diferențele dintre Maxim Gorki, Giovanni Gentile, Martin Heidegger ori Carl Schmitt sunt doar de stil și, eventual, de preocupări intelectuale. Chiar dacă nu toți acești intelectuali pot fi integrați, să spunem, în categoria „adeptilor fanatici”, explicitată de Erich Hoffer, ei au reprezentat cazuri de intelectuali care s-au identificat cu „cauza” dintru început. Au existat, apoi, cazurile intelectualilor care s-au convertit, oferindu-și serviciile simbolic-discursive, unii din bunăcredință, alții din naivitate, mulți din oportunism, unii pur și simplu pentru a supraviețui.

Fără a ne raporta, în mod necesar, la opiniile întreținute de un curent apologetic al „estetismului”, putem afirma că, și în cazul românesc, valoarea operelor unora dintre intelectualii care au pactizat cu regimurile autoritare ori cu cel totalitar rămâne indiscutabilă. Nu poate fi regăsită, însă, aici, o scuză pentru modul în care, poate diferit de la un caz la altul, astfel de intelectuali au slujit altarului puterii autoritare sau totalitare. Dar, ceea ce ne interesează este să punem în discuție atât resorturile asumării rolului propagandistic pe care intelectualii l-au îndeplinit, cât și fascinația de a deveni prelați ai unei religii politice care, dincolo de perspectiva utopică pe care a susținut-o, s-a întreținut prin apel la forță.

Fără a minimaliza rolul terorii exercitate, cu sprijin sovietic în faza inițială, de către aparatul de partid,

considerăm că rămâne de netăgăduit faptul că în România comunistă au existat foarte puține conștiințe intelectuale care nu numai să nu abjure de la condiția libertății, ci chiar să se opună fățiș regimului totalitar și conducătorilor săi. Dacă, în etapa instaurării regimului totalitar, procesul de anihilare a elitei intelectuale antecomuniste evoluează în paralel cu cele de „reeducare” și, respectiv, de „convertire”, eventuala opoziție putând fi înțeleasă, sub aspect uman, drept o anulare a instinctului de supraviețuire, în etapa sa matură, aceea a stalinismului național, manifestarea foarte puținelor voci intelectuale dizidente pare să conteste dictatura personală a lui Ceaușescu și mai puțin sistemul ca atare: „Ca orice regim totalitar, comunismul a pornit hotărât să-și aservească întreaga intelectualitate și să o pună în slujba propagandei sale. Foarte puțini sunt cei care au rezistat, câștigându-și renumele de dizidenți: Doina Cornea, Mircea Dinescu, Ana Blandiana, Dan Petrescu, Paul Goma, Gabriel Andreescu și câțiva alții. Cei mai mulți dintre intelectualii români, chiar dacă în sinea lor încetaseră de mult să mai creadă în ideologia marxist-leninistă și în promisiunile regimului comunist, au adoptat o atitudine prudentă, de abținere de la orice atitudine publică sau, dimpotrivă, au făcut compromisul pe față cu regimul comunist, susținând ideologia și propaganda acestuia”⁸. Așadar, cu foarte puține excepții (identificabile mai ales în perioada Ceaușescu), din diferite motive, intelectuali de prim rang și-au pus credibilitatea în umbra

ideologiei unice și au oficiat, unii dintre ei cu suficient patos, liturghia propagandistică direcționată de partidul-stat. Ceea ce avem la îndemână pentru o astfel de constatare este, grație cărților pe care le-au scris ori discursurilor pe care le-au susținut, precum și din perspectiva documentelor istorice pe care specialiștii încă le analizează, dimensiunea publică a prezenței lor intelectuale. E foarte posibil ca măcar unii dintre ei să fi avut un dublu discurs, care să conțină diferențe radicale de la planul public la cel privat, dar aceasta rămâne, trebuie să admitem, o simplă supoziție, mai ales în contextul în care, atât în aria generoasă a literaturii, ca și în aceea a umanioarelor, în general, ori a științelor sociale, în particular, des pomenita „literatură de sertar” pare să fi fost mai mult un miraj sau o veritabilă strategie de justificare a lipsei de opoziție în comunism, din moment ce ea nu a mai ajuns în rafturile bibliotecilor noastre nici până astăzi.

Dar, să revenim la resorturi. Ce i-a determinat pe intelectualii români, fie aceștia literați, filosofi, sociologi, arhitecți, medici etc. să se predea pe altarul puterii totalitare? Credem că un bun punct de start pentru a încerca un răspuns la această întrebare este să invocăm câteva dintre modalitățile în care, din perspectivă generală, intelectualii se raportează la puterea politică. Astfel, potrivit unei tipologii propuse de Lewis Coser, intelectualii pot să dețină, efectiv, puterea, pot să-i consilieze pe reprezentanții puterii, pot să contribuie activ la legitimarea puterii, pot să critice puterea sau, în

condițiile în care nu se mai regăsesc în spațiul social de care aparțin, pot să evadeze în alte altfel de spații, aflate mai aproape de idealul lor de societate⁹. Întrucât, în marea lor majoritate, au pactizat cu o putere pe care au legitimat-o propagandistic, intelectualii din România comunistă se înscriu, evident, în cea de a treia categorie, despre care sociologul american ne spune că ar implica două subtipuri: „intelectualii pot articula legitimări noi în contexte istorice în care cele vechi nu mai par suficiente pentru a sprijini edificiul puterii, sau pot crea sisteme complet noi de legitimare pentru a justifica noi sisteme de putere”¹⁰.

Putem observa că, în cazul comportamentului intelectualilor români în perioada comunistă, sunt prezente ambele situații, doar că dispuse într-o ordine inversă față de cea redată de Coser. Astfel, într-o primă fază, aceea a comunismului internaționalist sub protectorat sovietic, intelectualii au contribuit la configurarea unui context simbolic care să legitimeze noua putere instalată, printr-o permanentă oscilație discursivă între repudierea radicală a trecutului și proiectarea fabuloasă a viitorului în care se va împlini „visul de aur al omenirii”. Sunt exemplare și, ca atare, des invocate din perspectiva ilustrării colaboraționismului oportunist cu regimul cazuri precum cele ale lui Mihail Sadoveanu și, respectiv, George Călinescu, însă lista intelectualilor care au făcut compromisuri cu acesta încă din faza instaurării sale e mai lungă¹¹. Într-o a doua etapă, conturată

incipient după retragerea trupelor sovietice și care atinge apogeul zece ani mai târziu, în 1968, odată cu discursul prin care Nicolae Ceaușescu critica intrarea trupelor Pactului de la Varșovia pe teritoriul Cehoslovaciei, intelectualii partidului-stat au articulat un nou context de legitimare simbolică, prin resurgența etnonaționalismului și combinarea acestuia, după o aparentă perioadă de „liberalizare”, cu stalinismul ceaușist. Desigur, în ambele contexte, resorturile care i-au determinat pe intelectualii români să pactizeze cu regimul totalitar și să-i susțină propagandistic efortul de legitimare sunt diferite de la caz la caz, deși putem prezuma că există și situații ce ar putea fi reunite în aceeași categorie.

Exceptându-i pe „intelectualii partidului” – cei mai mulți dintre ei insignifianți la nivelul spațiului public antecomunist – cei care s-au alăturat cauzei fie odată cu instaurarea regimului, fie mai târziu au avut motivații diverse, care merg de la constrângere, trecând prin dorința de ascensiune socială, dată de nevoia de status și ajungând până la o certă credință că arhitectura utopică proiectată de conducerea politică le rezerva, într-adevăr, rolul unor „ingineri de suflete”. Indiferent, însă, de aceste resorturi, cu toții au intrat în sfera de influență a puterii totalitare și, prin produsele lor simbolice, articulate în conformitate cu o schemă de control asigurată de partid, au legitimat ordinea politică. Imaginea acelei realități sociale este similară, prin imitație, cu aceea la care trimite Alain Besançon

atunci când descrie totalitarismul sovietic: „Cenzura și poliția veghează ca nimic să nu intre public în contradicție cu ea [cu ideologia, n.n., D.Ș.]. Ideologia se confundă cu totalitatea cărților de filozofie, istorie, economie. Ea controlează, indirect, totalitatea literaturii și a artelor frumoase. Are dreptul să supravegheze totalitatea celorlalte științe sociale sau naturale, ale căror rezultate nu vor trebui niciodată să o falsifice. Își pune pece-tea asupra limbajului cotidian. Ea informează corpul social și, invers, corpul social nu există, de drept, decât pentru a-și primi forma de la ideologie și a-i servi de corp”¹².

Și în spațiul social al comunismului românesc, configurat după modelul sovietic, luările de poziție în presă, volumele literare și cele științifice, consfăturile și dezbaterile publice implicând uniunile de creație (dintre care cea mai vizibilă rămâne Uniunea Scriitorilor) erau în acord cu linia ideologică pe care intelectualii o promovau și o susțineau în calitate de propagandiști. Insulele de „neutralitate ideologică” rămâneau o simplă iluzie, câtă vreme nu asigurau tiraje consistente și, prin urmare, vizibilitate publică, și cu atât mai puțin recompensele financiare pe care regimul le punea la dispoziția oficialilor. Disputele ideatice înseși aveau loc în contextul ideologic prefigurat, inițial, de marxism-leninism și, apoi, de stalinismul național al „societății multilateral dezvoltate”, iar eventualele diferende priveau mai degrabă pozițiile publice și, implicit, accesul la resurse. Capitalul simbolic pus în serviciul puterii, ceea ce implica flu-

xul puterii cuvintelor dinspre intelectuali înspre public, în ideea de a legitima ordinea socială și politică existentă, garanta, pe de altă parte, fluxul de capital financiar dinspre sistemul etatic identificat cu partidul înspre servanții ideologici. Vorbim despre o ordine care integra sistemic prin condiționare, dar care presupunea, în același timp, pentru unii dintre corifeii propagandei, cel puțin o aparentă credință în „justețea” regimului. Acestora din urmă, așa cum sunt, spre a exemplifica, cei considerați „clasicii realismului socialist”¹³, producțiile intelectuale ce le poartă semnăturile le oferea posibilitatea unei *unio mystica*, a unui acces la ceea ce filosoful politic Eric Voegelin caracterizează ca fiind *realissimum*-¹⁴ „religiei intramundane” a comunismului. Ceea ce s-a întâmplat în cazurile acestor intelectuali este expresiv descris de gânditorul invocat aici: „Când un individ și-a asumat atitudinea religiozității intramundane, el acceptă această poziție; se vede pe sine ca pe o unealtă, ca o parte a unui mecanism «hegelian», lucrând în întregul general și se supune voluntar mijloacelor tehnice cu care este integrat în organizarea colectivă”¹⁵.

În opinia noastră, putem identifica aici, în mod paradoxal, un efect pervers al raționalismului pe care materialismul dialectic și istoric l-a recuperat din iluminism, în sensul în care se pretinde o „știință” menită să ilumineze masele. Acest efect se manifestă asupra intelectualilor, ei înșiși atât de sensibili față de proiecțiile raționale, devenind, la rândul-i, cauza unei imprescriptibile atracții spre a

pune la lucru un mecanism mental grație căruia să-și motiveze credința în ideologie prin apel la rațiune. Este același mecanism ce i-a determinat pe cei care, dincolo de a fi fost înregimentați în aparatul simbolic al regimului, au ajuns să dețină poziții de decizie și în aparatul său administrativ sau în aparatul de partid ca atare, să considere că au acces la un „adevăr absolut” pe care s-au simțit datori să-l devoaleze unui public lipsit de alternativă. În acest fel, intelectualii au devenit zeloți ai puterii totale, depășindu-și condiția de simpli propagandiști și ajungând în punctul în care actul de legitimare a fost dublat de unul de inovare ideologică. Stalinismul național, noua orientare cristalizată în manieră obsesivă în perioada dictaturii lui Ceaușescu, a reprezentat expresia unui astfel de proces susținut de intelectuali. Recuperarea și reabilitarea elementelor naționalismului de factură etnicistă, exaltarea protocronistă, precum și integrarea lor în discursul ideologic oficial s-au realizat în toate câmpurile culturii, de la cel literar și până la cel istoric ori la cel filosofic, reprezentând, de această dată, nu doar un exercițiu de legitimare a regimului comunist în sine, ci și un element de bază al cultului personalității dictatorului, care a luat amploare odată cu începutul anilor 1970.

Recuperarea populismului naționalist în comunism. Cazul Constantin Noica

Au existat, desigur, și intelectuali care au ales, ca strategie de supraviețuire, tăcerea, așa cum știm că s-a întâmplat în toate regimurile totalitare, dar a căror supranumită „rezistență prin cultură” (în spațiul românesc¹⁶) nu a avut niciun impact în sensul unor exerciții de libertate politică asumate public, astfel încât să fie depășite limitele impuse de regim. Și pentru aceștia, iluzia libertății în spațiul privat a fost strivită de cultura oficială față de care nu exista alternativă și căreia, prin tăcerea lor, i-au acordat, trebuie recunoscut, aparența infailibilității. Din această perspectivă și analizând manierele diferite în care s-au raportat intelectualii la regimul totalitar – pe baza asumărilor retrospective din postcomunism, corelate însă cu realități decelabile din comunism și cu documentele din arhiva fostei Securități – Gabriel Andreescu diferențiază între cei care identifică „rezistența prin cultură” cu o formă de opoziție subversivă la adresa comunismului și cei care au făcut dizidență, aceasta din urmă însăși implicând nuanțe, de la un caz la altul. Astfel, plecând de la identificarea „nișelor existențiale” în care se pot regăsi indivizii într-un regim de natură totalitară – și anume represiune, colaboraționism și rezistență – politologul trece în revistă, mai întâi, ceea ce consideră a reprezenta narațiunea „referențială” relativă la aceasta¹⁷ (pe care o identifică în analizele

realizate, din exil, prin intermediul Radio Europa Liberă, de către Monica Lovinescu și Virgil Ierunca), căreia îi adaugă narațiunea „oficială” a represiunii¹⁸, specifică Raportului Comisiei Prezidențiale în baza căreia regimul comunist a fost declarat „ilegitim și criminal” de către statul român, prin vocea președintelui României, la 18 decembrie 2006, dar și narațiunile „apologetice” ale rezistenței prin cultură¹⁹, invocate în postcomunism de o serie de intelectuali care au proiectat retrospectiv un discurs justificator, de natură, totodată, să le ofere legitimitate și în postcomunism. Acestea din urmă „(...) reprezintă tipul de atitudine puternic afirmativă care acordă manifestării rezistenței prin cultură un rol înalt în perioada comunismului” și care „se disting prin patetismul menit să valorizeze personalitatea autorului și prin impactul lor asupra bătăliilor simbolice de după anul 1989”²⁰, fiind separate de Gabriel Andreescu în trei categorii: cea „grandilocvent-apologetică în varianta Liiceanu-Noica”, cea „patetic-apologetică în varianta Anei Blandiana” și cea „monumental-apologetică în varianta lui Nicolae Breban”.

Considerăm că, inclusiv prin raportare la modul în care este analizat de politologul invocat, „modelul” de „rezistență prin cultură” proiectat de ceea ce a rămas în istoria recentă sub denumirea „școlii de la Păltiniș”, configurată în jurul intelectualului interbelic de orientare fascistă Constantin Noica și având, totodată, o puternică susținere din partea regi-

mului totalitar comunist – prin intermediul controlului direct exercitat de poliția politică a acestuia, Securitatea²¹ – reprezintă una dintre expresiile importante ale continuității asigurate, în totalitarismul comunist, populismului intelectual extremist al perioadei interbelice. Regăsim, cel puțin în proiecția intelectuală a „magistrului” acestei „școli de gândire” sau „filosofice”, *maniheismul fondator* de natură autohtonă și elitistă (cu două fațete ce se completează: pe de o parte „noi”, românii și „ei”, occidentalii, pe de altă parte „noi”, cei care facem cultură înaltă, de elită și „ei”, cei care nu au acces la adevărurile revelate ale acesteia), care este proiectat metafizic, regăsim *nucleul dur al etnonaționalismului* („pentru Noica, valoarea și competența promotorilor culturii autohtone, patria și neamul românesc contau mai mult decât autonomia ființei umane”²²), ca și cei trei piloni ai culturii politice paternaliste, și anume *anti-individualismul* colectivizat („în cazul pălținișenilor, existența prin cultură a însemnat punerea unor reverii individuale într-o amplă visare colectivă”²³), *anti-democratismul* (prin susținerea unui „mit al dezangajării politice”, însușit și de discipolii lui Noica, în condițiile în care, în totalitarism, esențială era tocmai implicarea, în forma opoziției față de regim: „Chiar și adeptii «Școlii de la Pălținiș», care au refuzat să facă declarații de complezență (cel puțin publice) față de regim și conducătorul său iubitor de omagii au promovat, într-o formă mai mult sau mai

puțin explicită, tezele dezangajării politice”²⁴) și *providențialismul* (manifestat prin recurs la invocarea unui exercițiu de *imitatio* a liderului politic Nicolae Ceaușescu: „Suntem datori să secondăm ceea ce se petrece în politica noastră externă, ceea ce face președintele țării noastre în această politică planetară, să încercăm să planetizăm și noi puțin și în cultură, să ne afirmăm mai mult. Afirmarea se realizează sigur printr-o personalitate excepțională cum este președintele țării noastre: oamenii sunt trecători dar valorile, creațiile lor vor rămâne”²⁵). Este, desigur, dificil de cunoscut, după datele existente, dacă adeptii lui Constantin Noica – mult mai mulți decât cei care s-au legitimat în postcomunism prin apel la „rezistența prin cultură” din comunism – au avut știință despre susținerea de care acest grup informal, dar care s-a aflat foarte aproape de punctul în care urma să fie instituționalizat²⁶, a beneficiat din partea regimului totalitar, mai exact din partea principalei instituții de forță a acestuia, Securitatea: „Documentele consultate nu ne spun în ce măsură discipolii lui Noica erau conștienți a fi fost beneficiarii scenariilor elaborate de Securitate, prin care se înșela Occidentul, se promova atmosfera naționalist-protocronistă a epocii Ceaușescu și îndrepta intelectualii neînrolați pe drumul dezangajării politice”²⁷. După cum e dificil de spus – având în vedere evoluția postcomunismului a celor mai vizibili dintre intelectualii adunați în ultimele două decenii ale comunismului în jurul lui

Noica – dacă adepții „școlii filosofice” au conștientizat și internalizat atunci elementele etnonaționaliste din discursul magistrului lor. Ceea ce se poate observa, însă – așa cum vom sublinia pe parcursul următoarei secțiuni – e faptul că, dacă le analizăm manifestările discursive și atitudinale din prezent, considerăm că, subsumate fiind unui *populism elitist*, reprodus în manieră intactă maniheismul, anti-individualismul, anti-democratismul și providențialismul pentru transmiterea cărora până astăzi Constantin Noica rămâne responsabil sub aspect intelectual.

„Schematic”, după cum sugerează Gabriel Andreescu, acestea au fost internalizate de unii dintre adepții „școlii” și se regăsesc, fie și implicit, în următoarele idei: „România era (este) o țară compusă din oameni total infantilizați, cu spiritele și sufletele deteriorate, cărora un grup de intelectuali de elită le poate oferi vindecarea, cu condiția să fie ajutați de Europa; grupul este format din «rezistenții prin cultură», în condițiile în care la noi cultura a avut o dimensiune politică, fiind, în cel mai înalt grad, subversivă; cultura umanistă împlinită la Păltiniș a fost forma de participare din umbră a unor «aleși» (prin talent, prin vocație) la viața socială; ei au creat sau au menținut condițiile necesare unei viitoare regenerări)”²⁸. În baza acestui discurs de legitimare – profesat imediat în postcomunism și având drept fundament „rezistența prin cultură” –, unii dintre urmașii lui Noica au mers chiar mai departe, comparând anvergura

discipolatului în această „școală” cu ceea ce, în realitate, România comunistă nu a avut niciodată, spre deosebire de alte țări din Est, și anume mișcări precum *Charta 77* sau *Solidarność*²⁹.

În pofida unor astfel de reflecții care au avut rolul de autolegitimare postcomunistă pentru intelectualii care au pus semnul echivalenței între actul cultural și cel politic cu scopul de a primi „aura” de opozanți, în România comunistă a existat, chiar dacă manifestată într-un număr foarte redus de cazuri, și o reală dizidență. Definită drept „manifestarea unei persoane în spațiul public, sub nume propriu, a dezacordului față de politicile regimului comunist”³⁰, dizidența subclasează evident pretenția „rezistenței prin cultură”, dacă nu o plasează de-a dreptul în arealul insignifianței, al unei simple – în fapt – „existențe prin cultură” (preferabilă, desigur, colaboraționismului sau compromisurilor cu regimul!), care nu înseamnă nimic altceva decât „(...) faptul că, pentru anumite ființe umane, activitatea culturală dădea sens propriei lor vieți”³¹. Din acest punct de vedere, dacă a existat o veritabilă „rezistență prin cultură” care să însemne „trecerea dincolo de limita expresiei culturale impusă de autoritate”³², aceasta e identificabilă, de fapt, în cazurile unor intelectuali precum Paul Goma, A. E. Baconsky, Mihai Botez, Doina Cornea, Dorin Tudoran, care s-au manifestat atât prin rezistență culturală, cât și politică³³, sau în cele ale tinerilor intelectuali ieșeni care urmează în epocă „o

linie autentic contestatară și liberală”, precum Dan Petrescu, Luca Pițu, Sorin Antohi, Liviu Antonesei, Alexandru Călinescu, Dan Alexe, Mihai Dinu Gheorghiu³⁴, expunându-se astfel anchetelor Securității.

Pe de altă parte, supervizată și controlată de Securitate în comunism, „școala” lui Constantin Noica a putut să se impună în câmpul simbolic al postcomunismului prin legitimitatea invocării „rezistenței prin cultură”: „Este inerent ca în lumea în care Noica putea promova idei lipsite de sensibilitate democratică, iar criticii erau împiedicați să-și expună contraargumentele, spațiul simbolic să fie deformat. Dacă gânditori cu perspective diferite asupra lumii ar fi avut libertatea de care s-au bucurat Noica și discipolii săi, la sfârșitul anilor 1980, în România ar fi existat comunități de prestigiu cu etos democratic. Este de așteptat ca, în atmosfera sufocantă a comunismului, susținătorii valorilor libertății și umanismului (atât de absente în filozofia păltinișeană) să fi devenit reperele culturale dintâi, cum a fost cazul în celelalte țări din centrul și estul Europei. Nu s-a întâmplat, iar rezistenței prin cultură i-a luat locul existența prin reverie”³⁵. Chiar și așa, „școala de la Păltiniș” a continuat să fie proiectată, în postcomunism, drept model reprezentativ al rezistenței la regimul totalitar. Odată, însă, cu această proiecție, ceea ce s-a transmis în sfera publică a postcomunismului a fost și scala axiologică a acesteia, tributară populismului intelectual cu rădăcini în interbelic.

Populismul protocronist și legitimarea stalinismului național

Dar linia stalinismului național specific regimului totalitar aflat sub conducerea lui Nicolae Ceaușescu nu a fost legitimată doar de tipul de discurs dezangajant politic, colectivist, elitist, autarhic-autohtonist și antioccidental promovată de Constantin Noica. Dimpotrivă, mai mulți intelectuali s-au angajat în epocă în această direcție a populismului de nuanță extremă, ei contribuind la apariția, teoretizarea și consolidarea unui curent ce se înscrie în aceleași cadre ca și cel al lui Noica, fiind configurat pe același fond maniheic al cărui nucleu central este reprezentat de etnonaționalism. Este vorba despre *protocronism*, o formă colectivă a elitismului care plasează creațiile și realizările culturale și civilizaționale ale poporului român (în sensul său tribal, de „neam”) în avangarda a tot ceea ce există la nivel mondial.

Aflat în deplină concordanță cu noua politică naționalistă a partidului-stat, mai cu seamă începând cu primii ani ai deceniului opt al secolului trecut, protocronismul subzistă și astăzi în mentalul intelectual și colectiv românesc. Actul său oficial de naștere este în octombrie 1974, atunci când criticul literar Edgar Papu publica, în revista *Secolul XX*, articolul „Protocronism românesc”, care a declanșat foarte repede o dezbatere în spațiul public autohton, urmată de o polarizare a taberelor intelectuale. Articolul lui Papu invocă originalitatea absolută a creațiilor literare ro-

mânești și respingea influența occidentală asupra acestora. Ulterior, fondatorul protocronismului a extins această originalitate și asupra realizărilor civilizaționale. Dacă, în faza inițială, ideile lui Papu „(...) vizau o preocupare privind autoimaginea românilor și relația valorilor românești cu restul lumii”³⁶, adepții acestuia „(...) rețin ideea încrederii în propriile forțe și valori și fac pasul următor: afirmarea unei culturi suficiente sieși, care trebuie să-și stabilească valorile după criteriile proprii, fără să țină seama de criteriile și de valorile din afară, mai mult, respingând influențele străine, supralicitate de sincroniști”³⁷. În acest punct, viziunea prezentei forme a populismului intelectual se întâlnește, fiind perfect compatibilă, cu aceea a stalinismului național-suveranist exhibat de regimul lui Nicolae Ceaușescu și predicat de oficianții săi din aparatul de partid. Protocroniștii se situează, de altfel, foarte aproape de viziunea împărtășită de Constantin Noica, „magistrul”-povesteaș al naționalismului extremist din interbelic fiind în directă relație cu Edgar Papu și cu adepții acestuia: „Imaginea gânditorului retras undeva pe un pisc al întâlnirilor inițiatice e un mit. Afinitățile reale ale lui Noica sunt și ele altele decât cele pe care le promovează *Jurnalul [de la Păltiniș, n.n., D.Ș.]*. Percepuți ca apropiați în gândire, posibil parteneri și *egali* în elaborarea unor proiecte culturale sunt *alții*, mai ales protocroniști. Sugestivă este nota din 7 iunie 1977 a Direcției a I-a a Securității Statului, unde găsim înregistrată întâlnirea

dintre Noica și Edgar Papu, pentru a aranja «un club de discuții», care să aibă ședințe lunare din care să facă parte cei «de formație veche»: Papu, Șora, Sorescu, Paul Anghel. (...) Documentele indică și faptul că Noica i-a cultivat pe Mihai Ungheanu, pe Cornel Burtică, pe Adrian Păunescu”³⁸.

Pentru a avea, însă, o cât mai corectă percepție asupra revirimentului populismului intelectual de factură naționalist-suveranistă, avându-și rădăcinile în interbelic, în epoca totalitarismului comunist sunt necesare câteva precizări cronologice și conceptuale. Astfel, pe palier cronologic, trebuie reamintit că regimul comunist revine, etapizat, la linia naționalistă spre finalul anilor 1950 și prima parte a anilor 1960, adică o dată cu retragerea din 1958 a trupelor sovietice de pe teritoriul României și, apoi, prin Declarația din aprilie 1964 a Partidului Muncitoresc Român, care clama necesitatea independenței de Moscova. După venirea la conducerea partidului-stat a lui Nicolae Ceaușescu, între 1965 și începutul anilor 1970 are loc o scurtă perioadă de „liberalizare”, peste care se suprapune revirimentul naționalist-suveranist declanșat de Gheorghe Gheorghiu-Dej. Această perioadă include, desigur, discursul lui Ceaușescu din 1968, dar și o anumită relaxare a rigidității totalitare, repunerea în circulație a operelor unor intelectuali trecuți la index în faza stalinizării de tip sovietic, eliberarea din închisoare a deținuților politici, posibilitatea călătoriilor și a burselor de studiu în afara

lagărului socialist, accesul pe piața românească a ideilor proprii unor publicații editate în țările occidentale etc.

Având posibilitatea de a se întoarce la nerezolvata problemă a identității naționale într-o perioadă în care există o anumită deschidere a regimului față de occident pe fondul îndepărtării de Uniunea Sovietică, ce irumpe discursiv o dată cu „scena balconului” din 1968, intelectualii au pus un semn de echivalență între reafirmarea „mândriei naționale” și orientarea europeană a acesteia. S-a întâmplat, în aceeași perioadă, încă un fenomen: construcția legitimității regimului comunist prin apel la sentimentul național inițiată de Gheorghiu-Dej a fost consolidată de Nicolae Ceaușescu. Odată consolidată această legitimitate, după tezele din iulie 1971, Ceaușescu a revenit la o închidere de factură stalinistă, dar imperativul naționalist-suveranist a rămas parte componentă a discursului propriu regimului totalitar și a fost dus la paroxism.

Din punctul de vedere al tipului de regim politic care definește totalitarismul românesc în epoca Ceaușescu, considerăm că este deosebit de utilă distincția propusă de Vladimir Tismăneanu, aceea dintre „comunismul național” și „stalinismul național”³⁹. În mod evident, din perspectivă strict politică, regimul ceaușist este prin definiție unul de stalinism național. Pe de altă parte, însă, considerăm că, în plan intelectual, în spațiul public românesc se situează în opoziție adepții stalinis-

mului național, care contribuie entuziast nu doar la legitimarea ideologică a regimului, ci și la dezvoltarea cultului personalității liderului acestuia (prin ideile susținute de Constantin Noica și de protocroniști) și cei ai comunismului național (intelectualii anti-protocroniști, lipsiți de susținere politică și plasând tema națională în contextul europenității, fără însă ca asta să însemne, mai puțin, naționalism). Din această ultimă perspectivă, încercarea criticului literar Mircea Martin de a explica, post-factum, situarea diferită față de problema identității naționale, pe de o parte cea a protocroniștilor, pe de altă parte cea a anti-protocroniștilor („...”) această identitate națională e resimțită și definită în chip diferit: de unii, ca o întoarcere la un specific rural mai mult sau mai puțin idealizat sau la un trecut îndepărtat neguros, în vreme ce, pentru alții, redescoperirea și reafirmarea identității naționale înseamnă nu doar refacerea legăturilor cu tradiția internă, ci și cu tradiția europeană și cu lumea largă, atât în planul literaturii, cât și în planul ideilor⁴⁰), pentru a extrage de aici concluzia că cei din urmă au fost, implicit, opozanți ai regimului comunist pentru că s-au poziționat împotriva ideilor protocroniste este, credem, una neconvingătoare. În realitate, atât protocroniștii, cât și adversarii lor au mizat pe tema națională având în subtext aceeași înțelegere etnicistă – chiar când era raportată la valorile lumii europene –, tratată în termenii pe care i-au putut recupera din interbelic.

De asemenea, ambele tabere, și cea a naționalismului accentuat, și aceea a celui moderat și-au dezvoltat temele în interiorul totalitarismului comunist, fără a putea încuraja o evoluție spre democratizare. Reprezentanții tuturor grupurilor amintite aici se vor re poziționa la linia de start a postcomunismului, încă din primele zile ale anului 1990. Unii vor menține nealterată linia ideologică a populismului intelectual naționalist-extremist promovată de Noica și de protocronism, alții vor redescoperi interbelicul, idealizându-l, unii vor înlocui naționalismul, fie acesta și moderat, din comunism, cu europenismul postcomunist, alții vor asigura continuitatea maniheismului și nucleului său etnicist, ca și a componentelor esențiale ale culturii politice paternaliste, anume anti-individualismul, anti-democratismul și providențialismul. În mod cert, populismul intelectual, în variate forme, reprezintă o prezență importantă a postcomunismului românesc, intersectându-se, nu rareori, cu populismul politic și mediatic sau chiar transformându-se în populism politic și mediatic.

Contextualizând social, politic și istoric, este dificil de spus dacă lucrurile ar fi putut să stea altfel, în condițiile în care vorbim despre o societate în cazul căreia deficitul democratic era unul structural și al cărei regim totalitar de orientare comunistă a fost precedat, începând cu 1938, de trei regimuri autoritare, care și-au avut în epocă, la rândul-le, servanții lor intelectuali. Tocmai din acest motiv, ana-

liza pe care am redat-o până aici a vizat, mai curând, o contribuție minimală la efortul de creare a unui cadru necesar înțelegerii a ceea ce înseamnă condiția intelectualului într-un regim politic de factură totalitară. Am urmărit, de asemenea, să creionăm câteva repere interpretative pentru un necesar exercițiu de asumare a trecutului nostru recent, fără a mitiza, fără a solicita, în vreun fel, prezența vocației de „erou” pentru vreunul dintre intelectualii implicați, fără a căuta împărțirea unor vini, dar și fără a accepta că despre lașitatea intelectuală a producătorilor unor importante opere – fie acestea literare, filosofice sau de altă natură – trebuie pur și simplu să se tacă.

Intelectualii, alternativa liberală și „populismul elitist” în post-comunism

În încercarea de a circumscrie aria manifestării populismului intelectual în perioada postcomunistă, considerăm că este necesară raportarea la două „borne” mitologice care au fost fixate, prin discursul dominant din spațiul public – având și evidente conotații politice – la nivelul imaginii colective. Acestea au permis, pe de o parte, reproducerea maniheismului ce traversează, așa cum am sugerat, întreaga perioadă a evoluției moderne a societății românești și, pe de altă parte, minimizarea sau chiar eludarea unui discurs alternativ, nuanțat și care ar fi putut avea, odată adoptat de către intelectualii publici a căror influență s-a manifestat imediat

în anii 1990, un rol major în desfășurarea procesului de democratizare și europenizare a României.

Este vorba, mai întâi, despre instrumentalizarea mitică a perioadei interbelice, în sensul transformării acesteia într-un mit fondator al postcomunismului, astfel încât termenul „anticomunism” al noului clivaj instituit în zorii postcomunismului („comunism”-„anticomunism”) să capete consistență. Practic, admitând că „(...) în România, anticomunismul este, cu precădere, o construcție postcomunistă”⁴¹, putem observa că vehicularea intelectuală a acestui mit fondator i-a plasat pe susținătorii săi în poziția de apărători și recuperatori ai valorilor unei „vârste de aur” a cărei continuitate a fost brusc întreruptă de instalarea totalitarismului comunist, oferindu-le astfel legitimitatea de a institui un tip de discurs dominant, situat împotriva celor care încercau să mențină, mai cu seamă la nivelul clasei politice, rețelele de putere instituțională originare în comunism. Explicabil din perspectivă socio-psihologică, dat fiind că, așa cum arată Vladimir Tismăneanu, „atunci când tipurile convenționale de identificare se destramă, iar vechile sisteme de credințe se golesc de conținut, apare tendința normală de compensare simbolică”⁴², recuperarea interbelicului de către intelectualii publici influenți din postcomunism a fost realizată, cel puțin în primă instanță, total necritic, fiind preferată varianta idealizării unei perioade care, în fond, a fost la rândul ei una a manifestării intelectuale și politice anti-democratice și anti-liberale.

O a doua „bornă” de factură mitologică fixată de intelectualii publici în postcomunismul românesc și îmbrățișată de politicienii ce se caracterizau ca fiind „de dreapta” din punct de vedere ideologic este aceea a necesității unei „reconstrucții a drepte” pe aliniamentul combinării proiectului de integrare europeană a societății noastre cu proiectul național, în ideea că „(...) noua dreaptă ar putea crește (...) în jurul unei noi perspective, cu două dimensiuni: cea a civilizației și familiei europene și cea a proiectului național, interpretat însă în contextul mai larg al valorilor civilizației capitalist-liberale occidentale”⁴³. Regăsim în ambele construcții discursive elementele mitologice și ideologice ale „excepționalismului românesc”, ca și vechea obsesie a unui „proiect național” pe care o „elită”, deopotrivă intelectuală și politică, ale cărei rădăcini axiologice se regăsesc în „vârsta de aur” a interbelicului, îl poate transpune în realitate astfel încât să asigure, pe de o parte, ruptura totală și definitivă de comunism (întrucât vine dinspre „dreapta”, definitiv anti-comunistă) și, pe de altă parte, direcția „bună” pe care societatea românească o poate urma. Ceea ce regăsim într-un astfel de proiect este, în opinia lui Mihai Dinu Gheorghiu, „narcisismul intelectualilor de astăzi în căutare de genealogii proprii. Grăbiți să ștergă «paranteza istorică comunistă» și să restaureze o mitică Vârsta de Aur a culturii naționale (...)”⁴⁴. Se subînțelege că beneficiarul direct al unei astfel de evoluții a societății românești este „poporul”, în

fruntea căruia această elită nu ezită să se așeze, politic și/sau intelectual. Invocând autoritatea morală și legitimitatea epistemică dată de capacitatea de a reînoda legătura atât cu valorile politice (grație statutului „partidelor istorice”, dar și al unor personalități venerabile, având anvergură politică și/sau intelectuală, care trăiseră și activaseră în perioada respectivă, pentru a trece apoi prin infernul carceral comunist), cât și cu cele intelectuale ale interbelicului, elita „de dreapta” a transpus organizațional, instituțional, comportamental, atitudinal și discursiv elementele unui populism ce conține, când pregnant, când difuz, caracteristicile analizate pe parcursul acestui articol: fondul maniheist, proiecția naționalistă (acum, moderată de tema integrării europene), anti-individualismul specific gândirii de grup intelectuale și/sau politice, anti-democratismul situației elitiste și providențialismul atracției față de idoli politici.

Ambele structuri mitice au fost inserate în spațiul public, în prima parte a anilor 1990, pe fondul unei rupturi necesare de dictatura care tocmai se prăbușise în 1989. În acest context, clivajul esențial devenise cel dintre „comuniști” (foști membri de primă linie ai PCR, dar marginalizați de către Ceaușescu, precum Ion Iliescu, cel care se autoproclamase „lider emanat al Revoluției”, dar și membri de linie a doua sau a treia ai nomenclaturii comuniste, precum și oportuniștii „democrației originale” proiectate de același Iliescu) și „anti-comuniști” (care îi includea pe cei

care apelau la ideea „rezistenței prin cultură” sau care se legitimau prin nepactizarea cu vechiul regim sau/și cu opoziția asumată față de acesta). Practic, după cum arată Sorin Antohi, aici regăsim punctul originar al „războaielor culturale” care s-au reprodus de-a lungul epocii postcomuniste: „la început, lucrurile păreau simple: Noul prooccidental se angajează într-o luptă pe viață și pe moarte cu Vechiul ceaușist (adică protocronist, autohtonist, nomenclaturist). O luptă eventual de durată, în schimb foarte clară și legitimă, cu prieteni și dușmani bine separați, dar, la o adică, gata să-și schimbe tabăra, să le îmbrățișeze pe ambele sau să-și facă un traseu propriu, combinând vocația națională a «echilibrului între antiteze» cu o foarte europeană strategie de *opting out* – numele elegant ale alegerii oportuniste dintr-un meniu colectiv fix”⁴⁵. Clivajul „comuniști”-„anti-comuniști” (încă relevant în spațiul public românesc, fiind întreținut deopotrivă de politicieni, intelectuali și jurnaliști) s-a suprapus, așadar, într-o bună măsură, mai ales la începutul anilor 1990, peste cel dintre „autohtoniști” și „prooccidentali”, acesta din urmă implicând, în esență, atât o dimensiune culturală, deci intelectuală, cât și una politică.

Având în vedere ambele dimensiuni, interesant este însă faptul că – după cum relevă unele analize recente –, deși situați pe poziții ireconciliabile intelectual și ideologic, cel puțin în prima fază a democratizării, atât „autohtoniștii”, cât și „prooccidentalii” și-au extras resursele simbo-

lice din aceeași zonă a maniheismului determinat național, în sensul discutat în contextul cercetării de față. Aceasta deoarece, după cum indică Ciprian Șiulea, „există în România o supraideologie națională care afectează toate ideologiile politice clasice, inclusiv liberalismul, și care este axată tocmai pe suspendarea rațiunii individuale în numele urgențelor constituirii și dezvoltării națiunii. Mai bine zis, această supraideologie națională colectivistă afectează însuși modul în care sunt înțelese ideologiile și în care se încearcă punerea lor în practică. Iar această distorsiune definește destul de bine și direcțiile principale ale discursului proeuropean actual (...)”⁴⁶.

Ceea ce putem observa este că, sub umbrela naționalismului colectivist specific interbelicului și ranforsat în perioada stalinismului național, în postcomunism s-a creionat cadrul de desfășurare a unui „consens ambiguu” – după caracterizarea sociologului Mihai Dinu Gheorghiu – care reprezintă nimic altceva decât reunirea într-o aceeași monedă discursiv-intelectuală a fațetelor discursului extremist: „Este vorba în fond despre un dublu discurs extremist, cel al unui fascism ordinar și cel al unui elitism care se pretinde apolitic sau uneori chiar liberal sau prooccidental. Punctele lor de întâlnire se situează în reprezentarea istoriei și în exploatarea resurselor istorice comune”⁴⁷. Pe aceeași direcție de abordare, anumiți analiști constată că, în prima fază a procesului de democratizare, „autohtonistii” au mizat pe o combinație intelectual-politică ce reunea elemen-

tele principale ale stalinismului național suveranist, de extracție proto-cronistă și etnonaționalistă, nucleul foștilor susținători ai cultului personalității lui Nicolae Ceaușescu grupându-se, mai întâi, în jurul publicației „România Mare” și apoi devenind membri ai partidului de extremă dreapta omonim, în vreme ce „prooccidentali” au mizat, în cea mai mare parte, pe legitimitatea intelectuală a reconectării la interbelic, temperând elementele de natură naționalistă preluate pe filieră noiciană cu europenismul și implicându-se politic fie în grupări civice (precum Grupul pentru Dialog Social și Alianța Civică ori Liga Pro Europa), fie în partidele politice „istorice” (precum Partidul Național Liberal și Partidul Național Țărănesc Creștin-Democrat) și în cel care exprima vocea intelectualilor publici ce revendicau autoritatea societății civile (Partidul Alianței Civice).

În plan discursiv, cei dintâi au vehiculat în spațiul public reperele unui „românism” pentru mase, de multe ori gregar și având la bază conspirații și fantasmе, mituri și teza „excepționalismului”⁴⁸, în spiritul promovat de revista „România Mare” (ai cărei fondatori își asumaseră un astfel de rol încă dinainte de a o înființa efectiv)⁴⁹ și preluat ulterior de diverse grupuri, inițial marginale, înscrise în aria fundamentalismului ortodox și/sau a naționalismului extremist și reunite, mai cu seamă în ultimul deceniu, în partide politice care dețin reprezentare parlamentară și chiar europarlamentară, încă fiind în as-

censiune sub raport electoral (precum AUR sau SOS). Pe de altă parte parte, „prooccidentalii” au optat pentru un discurs care, deși orientat de valorile europene, conținea implicit o recuperare a temelor naționaliste, uneori în manieră pregnantă, alteori difuză și care promova o orientare elitistă. Imaginea de ansamblu, precum și principala consecință a situației este redată, din această perspectivă, de analiza Monei Momescu: „(...) în primii ani de după 1989 se produce și se întreține noua ruptură dintre cultura «înaltă» care a creat grupurile de elită și le-a facilitat obținerea autorității pe piața românească de idei și cultura destinată unui public larg. Acesta fie a cultivat o variantă vulgarizată a valorilor românești reticentă la influențele *sincrone* (tradiționalismul păstrat în formele lui semănătore sau convertit într-un naționalism agresiv), fie a derapat către forme de subcultură cunoscute acum. Pe scurt, intelectualii nu au reușit sau nu au fost interesați de crearea unui *public educat*, care să perceapă ideile puse în joc decât în extreme, prin mimetism sau respingere”⁵⁰.

Concluzii

Întrebarea care rămâne este dacă astăzi, după experiența nefastă a totalitarismelor de stânga și de dreapta, spațiul public intelectual a devenit imun la „exercițiile de admirație” adulatorie. Intuitiv, putem răspunde negativ, chiar dacă astfel de exerciții se pot manifesta, desigur, într-o formulă *soft*. Poate că nu mai trăim epo-

ca în care, în vreme ce vocile temperate și antitotalitare erau foarte puțin, intelectuali de seamă propuneau experimentarea „vitalistă” a existenței, asumată de ideologia fascistă și de cea nazistă, lucru valabil inclusiv în spațiul românesc. Poate nu vom revizita timpurile în care expunerile moderate, de pe poziții liberal-democratice, de tipul celei susținute de Raymond Aron, erau inundate de admirația nestăpânită pentru omul nou sovietic, declamată și expusă public de un Jean-Paul Sartre, ceea ce s-a întâmplat, de asemenea, și în spațiul românesc. Cu toate astea, vorba unui failibilist notoriu, Karl Popper, nu putem ști ce ne rezervă viitorul.

În prezent, pericolul fascinației vine din zona mixajului ideologic al populismului, care respinge democrația atât dinspre dreapta, cât și dinspre stânga, propunând o nouă „societate perfectă”, în numele unei abstracțiuni, „poporul”, ce ar trebui să-și ia suveranitatea în propriile mâini, fără a o mai lăsa pe seama reprezentanților săi aleși politic și „vânduți occidentalului”. O nouă fantasmă politică, pentru care noi intelectuali de prestigiu sunt pregătiți să pledeze în termeni categorici, lipsiți de rest. Sunt amestecate, în această direcție, sensul unei istorii ce întrevede sfârșitul lumii capitaliste și democratice (idee propovăduită, dinspre stânga, sub eticheta de „critică socială”) și naționalismul trivial al intelectualilor mediatici, în fapt revigorarea unei tradiții antidemocratice (venită, de-astă dată, dinspre dreapta) pe care obișnuim s-o ocultăm în virtutea unui „este-

tism” total neproductiv din perspectiva asumării trecutului.

În ceea ce privește societatea românească, dat fiind deficitul democratic al acesteia și proiecția ciclic-remanentă a Salvatorului ce va să

vină, aceasta rămâne, în continuare, expusă riscului monologic al maniheismului. Căci, chiar fiind „oameni ai ideilor”, intelectualii pot oricând deveni, după cum atestă istoria recentă, oameni ai unei singure idei.

Note

- În această secțiune preiau fragmente redată în Daniel Șandru, „Puterea cuvintelor: despre relația intelectualilor cu ideologia, de la comunism la postcomunism”, studiu publicat în Mioara Anton, Bogdan Crețu, Daniel Șandru (coordonatori), *Cuvintele puterii. Literatură, intelectuali și ideologie în România comunistă*, Editura Institutul European, Iași, 2015, pp. 299-319.

¹ Mihai Dinu Gheorghiu, *Intelectualii în câmpul puterii. Morfologii și traiectorii sociale*, Editura Polirom, Iași, 2007, p. 312.

² În sensul oferit acestei sintagme de Eric Voegelin, în *Religiile politice*, Editura Humanitas, București, 2010.

³ Etienne de la Boétie, *The Politics of Obedience: The Discourse of Voluntary Servitude*. Black Rose Books, Institute of Policy Alternatives, Montreal, 1997.

⁴ Leszek Kolakowski, „Intelectualii”, fragment din volumul *Modernity on Endless Trial*, *University of Chicago Press*, 1990, varianta în limba română în *Polis*, nr. 1/1994, pp. 23-24, *apud* Vasile Boari, „Intelectualii între trădare și elogi”, în Vasile Boari, Natalia Vlas, Radu Murea (coord.), *Intelectualii și puterea*, Editura Institutul European, Iași, 2012, p. 15.

⁵ Am dezvoltat ideea statului totalitar ca *stat ilegal-rațional* în Daniel

Șandru, *Ipostaze ale ideologiei în teoria politică*, Editura Polirom, Iași, 2014, pp. 47-50.

⁶ Alexandr Soljenițin, *Lettre aux dirigeants de l'Union Soviétique*, Seiul, Paris, 1974, p. 39, *apud* Alain Besançon, *Originile intelectuale ale leninismului*, Editura Humanitas, București, 2007, p. 5.

⁷ Gáll Ernő, *Intelectualitatea în viața socială*, Editura Științifică, București, 1965, p. 305.

⁸ Vasile Boari, „Intelectualii între trădare și elogi”, în Vasile Boari, Natalia Vlas, Radu Murea (coordonatori), *Intelectualii și puterea*, Editura Institutul European, Iași, 2012, p. 23.

⁹ Toate aceste categorii ale raportării intelectualilor la puterea politică sunt detaliate în Lewis Coser. *Oameni ai ideilor. Perspectiva unui sociolog*, traducere, note și studiu introductiv de Camelia Crăciun, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2012, pp. 197-319.

¹⁰ *Ibidem*, p. 203.

¹¹ Astfel, după cum arată Gabriel Andreescu, „nu este deloc surprinzător ca personalitățile literare cele mai proeminente în perioada comunistă să fi luat la un moment dat pilula compromisurilor. Este valabil pentru scriitori și poeți (Marin Preda, Nicolae Breban, Nichita Stănescu), se verifică în cazul criticilor (George Ivașcu, Ovid S. Crohmălniceanu, Nicolae

Manolescu). Este suficient să privim la «insectarul» perioadei proletcultiste al lui M. Nițescu, ca să realizăm cât de răspândite au fost compromisurile: Florența Albu, Ioan Alexandru, Tudor Arghezi, A.E. Baconsky, Cezar Baltag, George Bălan, Ion Banu, Geo Bogza, G. Călinescu, Șerban Cioculescu, Paul Cornea, S. Damian, Gabriel Dimisianu, Geo Dumitrescu, Petru Dumitriu, B. Elvin, Radu Enescu, Mihai Gafița, Paul Georgescu, Dumitru Ghișe, Gheorghe Grigurcu, Silvian Iosifescu, Emil Isac, Eugen Jebeleanu, Athanasie Joja, George Macovescu, Aurel Martin, Nicolae Moraru, George Munteanu, Ioanichie Olteanu, Al. Oprea, M.R. Paraschivescu, Adrian Păunescu, Perpessicius, Camil Petrescu, Alexandru Philippide, Al. Piru, Radu Popescu, Marin Preda, Lucian Raicu, Mihai Ralea, Valeriu Râpeanu, Cornel Regman, Liviu Rusu, Ion Marin Sadoveanu, Mihail Sadoveanu, Al. Simion, Marin Sorescu, Geo Șerban, N. Tertulian, Ion Vinea, Ion Vitner, Henry Wald”. Este important de specificat că, într-una dintre notele de subsol ce însoțesc această listă, Gabriel Andreescu face următoarea precizare: „Am scos de pe această listă numele celor care ar fi avut o legătură cu perioada proletcultistă, conform lui M. Nițescu, o legătură «tardivă sau obligată» (precum Lucian Blaga ori Ion Barbu), și ale autorilor total compromiși (Mihai Roller, Eugen Barbu, C. I. Gulian, Ion Dodu Bălan, Dumitru Popescu, Vasile Nicolescu etc.) ori pe cele marginale (gen Virgil Florea). Considerăm și că includerea Anei Blandiana în lista lui Nițescu pentru

două poezii publicate pe când era minoră (în 1959, la 17 ani) constituie un exces” – Gabriel Andreescu, *Existența prin cultură. Represiune, colaboraționism și rezistență intelectuală sub regimul comunist*, Editura Polirom, Iași, 2015, pp. 15-16.

¹² Alain Besançon, *Originile intelectuale ale leninismului*, Editura Humanitas, București, 2007, p. 8.

¹³ Vezi, în acest sens, Ana Selejan, *Literatura în totalitarism. 1955-1956. Clasicizarea realismului socialist*, Editura Cartea Românească, București, 2010.

¹⁴ Conceptul este definit astfel: „*Realissimum* reprezintă realitatea fundamentală, suportul prim al tuturor celorlalte valori la care o comunitate umană se raportează”, în Eric Voegelin, în *Religiile politice*, Editura Humanitas, București, 2010, p. 57.

¹⁵ *Ibidem*, pp. 139-140.

¹⁶ În acest sens, Gabriel Andreescu susține că „interesul amplu pentru rolul jucat de rezistența culturală este un fenomen specific românesc. Formelor indirecte de contestare a fostelor regimuri li se acordă o atenție mai curând marginală în spațiul cultural al țărilor unde a existat o rezistență anticomunistă” – Gabriel Andreescu, *op. cit.*, p. 23.

¹⁷ *Ibidem*, pp. 38-48.

¹⁸ *Idem*, pp. 48-59.

¹⁹ *Idem*, pp. 59-75.

²⁰ *Idem*, p. 59.

²¹ Conform lui Gabriel Andreescu, „cercetarea arhivelor Securității, posibilă doar în ultimii ani, coroborată cu ce cunoaștem din surse publice, demonstrează că viața lui Constantin Noica după ieșirea din închisoare a fost coordonată de

- Securitate și a servit într-un mod excepțional regimul. «Alibiul» creației se prăbușește în fața naturii a ceea ce a practicat: *fantasme culturale* care au avantajat sistemul” – Gabriel Andreescu, „Melodrama forului. Documentele Securității despre identitatea și rezistența intelectualilor”, în Vasile Boari, Natalia Vlas, Radu Murea (coordonatori), *op. cit.*, p. 216.
- ²² *Ibidem*, p. 207.
- ²³ Gabriel Andreescu, *Existența prin cultură. Represiune, colaboraționism și rezistență intelectuală sub regimul comunist*, Editura Polirom, Iași, 2015, p. 230.
- ²⁴ Gabriel Andreescu, „Melodrama forului. Documentele Securității despre identitatea și rezistența intelectualilor”, în Vasile Boari, Natalia Vlas, Radu Murea (coordonatori), *op. cit.*, p. 216.
- ²⁵ *Ibidem*.
- ²⁶ Potrivit lui Andreescu, „unele detalii documentare susțin ipoteza că, în a doua parte a anilor 80, convergența dintre proiectele parohiale ale filosofului, mentalitatea autohtonistă a aparatului de partid și tacticile Securității era gata să ducă la implicarea lui Noica într-o construcție instituțională. Mitologia naționalistă comună stimulase conivențe între unii activiști de partid și filosof, cel puțin la începutul anilor 70” – *Ibidem*, p. 210.
- ²⁷ Gabriel Andreescu, *Existența prin cultură. Represiune, colaboraționism și rezistență intelectuală sub regimul comunist*, Editura Polirom, Iași, 2015, p. 218.
- ²⁸ Autorul are în vedere aici un eseu aparținându-i lui Gabriel Liiceanu, intitulat „Modelul cultural Noica și urgențele istoriei”, publicat în revista 22, în fapt un fragment dintr-o comunicare susținută de acesta în cadrul unui Colocviu desfășurat în octombrie 1990 la Luxemburg și dedicat perspectivelor culturale din Europa de Est – *Ibidem*, p. 62.
- ²⁹ „Narațiunea despre micul grup din jurul lui Constantin Noica, care în frunte cu Gabriel Liiceanu ar fi lucrat subversiv, prin cultură, la eliberarea spiritelor și sufletelor unor oameni lipsiți de orizont, a fost păstrată intactă de-a lungul deceniilor. Gabriel Liiceanu a elaborat și a menținut acest model al rezistenței prin cultură «la pachet» cu un elitism de secol îndepărtat. Spiritele care se ridică deasupra unei populații debusolate nu sunt supuse regulilor omului de rând. Ele se definesc prin contiguitate, nu prin teste culturale” – *Idem*, p. 63.
- ³⁰ Ana-Maria Cătănuș, „Scriitorii disidenți și regimul comunist din România în anii 1980”, în Mioara Anton, Bogdan Crețu, Daniel Șandru (coordonatori), *op. cit.*, p. 154, nota 22.
- ³¹ Gabriel Andreescu, *op. cit.*, p. 107.
- ³² *Ibidem*, p. 112.
- ³³ *Idem*, p. 118.
- ³⁴ *Idem*, p. 234
- ³⁵ *Ibidem*.
- ³⁶ Katherine Verdery, *Compromis și rezistență. Cultura română sub Ceaușescu*, traducere de Mona Antohi și Sorin Antohi, Editura Humanitas, București, 1994, p. 162.
- ³⁷ Mircea Martin, „Cultura română între comunism și naționalism (II)”, în 22, Anul XIII (660), Nr. 44, 31 octombrie-5 noiembrie 2002, disponibil la <https://revista22.ro/cultura/cultura-romana-intre-comunism-si-nationalism-ii> (accesat la 1.09.2024).

- ³⁸ Gabriel Andreescu, „Melodrama forului. Documentele Securității despre identitatea și rezistența intelectualilor”, în Vasile Boari, Natalia Vlas, Radu Murea (coordonatori), *op. cit.*, pp. 214-215.
- ³⁹ Potrivit politologului, „comunismul național a încurajat creativitatea intelectuală și ereziile teoretice. Respingând tutela sovietică, comuniștii naționali au favorizat în general alternativele revizioniste – atât pe cele moderate, cât și pe cele radicale – la modelul stalinist sacralizat. (...) Prin repudierea rețetelor universale și a osificării teoretice, prin promovarea dreptului fiecărui partid de a-și urma propria strategie, indiferent de interesele sovietice, comunismul național a avut o componentă relativ lipsită de prejudecăți și progresistă. A pus sub semnul întrebării dogma dictaturii proletariatului și a susținut că reforma, inclusiv a partidului, era inevitabilă. În formele sale cele mai avansate, s-a distanțat de viziunea monoteistă a rolului istoric predestinat al partidului și a acceptat principiile pluralismului politic, inclusiv ideea unui adevărat sistem pluripartit”. Pe de altă parte, „(...) stalinismul național s-a opus în mod sistematic oricărei forme de liberalizare, ca să nu mai vorbim de democratizare. Reacționar și închis în sine, acest aprecia autarhia și exclusivismul. A aderat la o viziune militaristă atât pe plan intern, cât și pe plan internațional. Stalinismul național s-a agățat de un număr de legi, presupus universale, ale revoluției socialiste și a tratat orice «deviație» de la acestea ca pe o trădare a principiilor de clasă. A dat glas angoaselor politice și a exploatat sentimentele de izolare națională, umilire și panică. A atras în mod frecvent elitele leniniste din țările în care stânga radicală prestalinistă fusese slabă sau total inexistentă sau în care legitimitatea regimului deriva dintr-o sursă externă: România, Albania, Coreea de Nord, Cehoslovacia după 1968 și R.D.G.” – Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, Editura Polirom, Iași, 2005, pp. 55-56.
- ⁴⁰ Mircea Martin, *op. cit.*
- ⁴¹ Cristian Preda, Sorina Soare, *Regimul, partidele și sistemul politic din România*, Editura Nemira, București, 2008, p. 13.
- ⁴² Vladimir Tismăneanu, *Fantasmemele salvării. Democrație, naționalism și mit în Europa post-comunistă*, Editura Polirom, Iași, 1999, p. 51.
- ⁴³ Valeriu Stoica, Dragoș Paul Aligică, *Reconstrucția drepte. Între experimentul capitalist occidental și proiectul național românesc*, Editura Humanitas, București, 2009, p. 25.
- ⁴⁴ Mihai Dinu Gheorghiu, *Intelectualii în câmpul puterii. Morfologii și traiectorii sociale*, Editura Polirom, Iași, 2007, p. 330.
- ⁴⁵ Sorin Antohi, *Războaie culturale. Idei, intelectuali, spirit public*, Editura Polirom, Iași, 2007, pp. 18-19.
- ⁴⁶ Ciprian Șiualea, *Retori, simulacre, imposturi. Cultură și ideologii în România*, Editura Compania, București, 2003, p. 154.
- ⁴⁷ Mihai Dinu Gheorghiu, *op. cit.*, p. 330.
- ⁴⁸ O excelentă analiză a acestui tip de discurs regăsim în George Voicu, *Zei cei răi. Cultura conspirației în România postcomunistă*, Editura Polirom, Iași, 2000.

⁴⁹ Sunt expresive, în acest sens, ce două scrisori trimise, la 2, respectiv 14 martie 1990, de Eugen Barbu și Corneliu Vadim Tudor prim-ministrului de atunci, Petre Roman, în care i se solicita sprijin financiar pentru demararea proiectului de reluare a demersului publicist al lui Nicolae Iorga, cu titlul „Neamul românesc” (care va deveni însă, odată primit sprijinul guvernamental, publicația „România Mare”). În prima scrisoare, semnată de cei doi intelectuali extremiști, se remarcă tonul complice al redactării: „N-am fi ieșit din tăcerea pe care ne-am impus-o dacă n-am fi fost din ce în ce mai revoltați de caracterul anti-național și scandalos al unor publicații. (...) Nu e bine așa. Nu putem rămâne impasibili la tentativa acestor ipocriți, ulcerați de ambiții politice de mărire și de înavuțire, de a destabiliza și mai mult țara, de a aservi unor puteri străine. Așa după cum se prezintă până acum lucrurile, după două luni și mai bine de observare atentă a ceea ce se petrece în presa noastră, ne-am dat seama că cea mai periculoasă politică (drapată în faldurile democrației, firește!) o întrețin publicațiile: România liberă, România literară, 22, instrumentate în mod diabolic, pe față, de aceeași cocină a Europei libere. Toți aceștia au fost trădători de țară și înainte și sunt și azi, e limpede! Este cea mai logică premisă pentru o prietenie reală și discretă între noi. Ajuțați-ne și vă vom ajuta, Lăsați-i pe mâna noastră și dacă n-o să vă placă ce liniște tristă va băntui prin paginile lor – să nu ne spuneți nouă pe nume! Așa nu mai poate continua”. Cea de a doua

scrisoare, semnată doar de Eugen Barbu, are un ton oficial: „Subsemnatul Eugen Barbu, membru corespondent al Academiei Române și al Academiei americane de științe vă rog să supuneți forurilor competente aprobarea și înființarea publicației «Neamul românesc», continuatoarea revistei cu același nume, înființată de Nicolae Iorga în anul 1906, adevăr istoric ca va figura în permanență pe frontispiciul seriei noi. Precizez că această revistă va fi un săptămânal social-politic și cultural ale cărui caracteristici fundamentale vor fi: independent și de centru. În condițiile libertății de exprimare statornicite acum pentru crearea unui climat autentic de muncă și emulație națională pentru promovarea valorilor perene ale spiritualității românești vă amintesc că din colegiul de redacție vor face parte personalități de prestigiu ale științei și culturii românești care au vechi și durabile afinități precum: Acad. Ștefan Pascu, violonistul Ion Voicu, pictorul Sabin Bălașa, compozitorul Doru Popovici, scriitorii Edgar Papu, Ecaterina Oproiu, Ion Lăncrănjan și alții” – 22, Anul III, Nr. 50 (151), 17-23 decembrie 1992, pp. 6-7, disponibil la https://revista22.ro/storage/arhivapdf/50_1992.pdf, accesat la 1.09.2024.

⁵⁰ Mona Momescu, „Despre identitatea și paramodernitatea românească”, în Sorin Adam Matei, Mona Momescu (coordonatori), *Idolii forului. De ce o clasă de mijloc a spiritului este de preferat „elitei” intelectualilor publici*, Editura Corint, București, 2010, pp. 188-189.

Bibliografie

- ANDREESCU, Gabriel, „Melodrama forului. Documentele Securității despre identitatea și rezistența intelectualilor”, în Vasile Boari, Natalia Vlas, Radu Murea (coord.), *Intelectualii și puterea*, Editura Institutul European, Iași, 2012.
- ANDREESCU, Gabriel, *Existența prin cultură. Represiune, colaboraționism și rezistență intelectuală sub regimul comunist*, Editura Polirom, Iași, 2015.
- ANTOHI, Sorin, *Războaie culturale. Idei, intelectuali, spirit public*, Editura Polirom, Iași, 2007.
- BESANÇON, Alain, *Originile intelectuale ale leninismului*, Editura Humanitas, București, 2007.
- BOARI, Vasile, „Intelectualii între trădare și elogiu”, în Vasile Boari, Natalia Vlas, Radu Murea (coord.), *Intelectualii și puterea*, Editura Institutul European, Iași, 2012.
- BOËTIE, Etienne de la, *The Politics of Obedience: The Discourse of Voluntary Servitude*. Black Rose Books, Institute of Policy Alternatives, Montreal, 1997.
- CĂTĂNUȘ, Ana-Maria, „Scriitorii disidenți și regimul comunist din România în anii 1980”, în Mioara Anton, Bogdan Crețu, Daniel Șandru (coordonatori), *Cuvintele puterii. Literatură, intelectuali și ideologie în România comunistă*, Editura Polirom, Iași, 2015.
- COSER, Lewis. *Oameni ai ideilor. Perspectiva unui sociolog*, traducere, note și studiu introductiv de Camelia Crăciun, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2012.
- GĂLL, Ernő, *Intelectualitatea în viața socială*, Editura Științifică, București, 1965.
- GHEORGHIU, Mihai Dinu, *Intelectualii în câmpul puterii. Morfologii și traiectorii sociale*, Editura Polirom, Iași, 2007.
- KOLAKOVSKI, Leszek, „Intelectualii”, fragment din volumul *Modernity on Endless Trial*, University of Chicago Press, 1990, varianta în limba română în *Polis*, nr. 1/1994.
- MARTIN, Mircea, „Cultura română între comunism și naționalism (II)”, în 22, Anul XIII (660), Nr. 44, 31 octombrie-5 noiembrie 2002, disponibil la <https://revista22.ro>.
- MOMESCU, Mona, „Despre identitatea și paramodernitatea românească”, în Sorin Adam Matei, Mona Momescu (coordonatori), *Idolii forului. De ce o clasă de mijloc a spiritului este de preferat „elitei” intelectualilor publici*, Editura Corint, București, 2010.
- PREDA, Cristian, SOARE, Sorina, *Regimul, partidele și sistemul politic din România*, Editura Nemira, București, 2008.
- SELEJAN, Ana, *Literatura în totalitarism. 1955-1956. Clasicizarea realismului socialist*, Editura Cartea Românească, București, 2010.
- STOICA, Valeriu, ALIGICĂ, Dragoș Paul, *Reconstrucția drepte. Între experimentul capitalist occidental și proiectul național românesc*, Editura Humanitas, București, 2009.
- ȘANDRU, Daniel, *Ipostaze ale ideologiei în teoria politică*, Editura Polirom, Iași, 2014.
- ȘIULEA, Ciprian, *Retori, simulacre, imposturi. Cultură și ideologii în România*, Editura Compania, București, 2003.
- TISMĂNEANU, Vladimir, *Fantasmel salvării. Democrație, naționalism și mit în Europa post-comunistă*, Editura Polirom, Iași, 1999.
- TISMĂNEANU, Vladimir, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a*

- comunismului românesc*, Editura Polirom, Iași, 2005.
- VOEGELIN, Eric, în *Religiile politice*, Editura Humanitas, București, 2010.
- VERDERY, Katherine, *Compromis și rezistență. Cultura română sub Ceaușescu*, traducere de Mona Antohi și Sorin Antohi, Editura Humanitas, București, 1994.
- VOICU George, *Zei cei răi. Cultura conspirației în România postcomunistă*, Editura Polirom, Iași, 2000.

POLIS

Național-comunismul românesc și reinterpretarea sa de către Alianța pentru Unirea Românilor (AUR)

[Romanian National Communism and its reinterpretation by the Alliance for the Union of Romanians (AUR)]

Sabin DRĂGULIN

Abstract: *This short contribution aims to present the main directions of research that could be followed for the realization of a study regarding the sources of the concept of sovereignty. As shown throughout the text, the concept of sovereignty is closely related to nationalism. Nationalism itself is not an ideology that promotes exclusion as long as it has the capacity to be inclusive. Unfortunately throughout history, nationalism has also had the ability to create political ideologies designed to discriminate and exclude. In the Romanian space, nationalism was strictly linked to sovereignty, even if, depending on the historical period, it was camouflaged by means of other terms. The communist regime, out of the desire to gain the support of the masses, began with the second part of the 60s of the last century to take over the arguments of the political project of the generation of 1848 and its political successors. Under these conditions, the ideology that was the vehicle that allowed the realization of Greater Romania was taken over by communist ideologues to create a whole type of legitimacy, this time of the communist regime and its leader Nicolae Ceaușescu. After the collapse of the communist regime in December 1989, the main theses of national communist communism continued to be circulated, being taken over by the Alliance for the Union of Romanians (AUR).*

Keywords: *nationalism, sovereignty, national-communism, totalitarianism, democracy.*

Naționalismul în slujba comunismului

Țările din Europa Centrală și de Est au cunoscut experiența comunistă ca urmare a faptului că acestea au fost ocupate, pe parcursul celui de-Al Doilea Război Mondial, de Armata Roșie, ocupație care a fost declarată,

din motive ideologice, de către sovietici și comuniștii pe care i-au adus la putere prin forță, drept „eliberare”¹. Parcursul istoric pe care aceste țări l-au cunoscut a fost asemănător: armatele de „eliberare” au „eliberat” respectivele țări de regimurile democratice, au interzis partidele politice, i-au aruncat în închisoare pe toți opozanții politici

și au limitat până spre a anula drepturile și libertățile fundamentale. Mii de oameni au suferit din cauza „schimbărilor politice”, deoarece regimurile comuniste au aplicat același model, pe care bolșevicii l-au realizat în fostul Imperiu țarist: proprietatea privată a fost interzisă, statul devenind cel mai important proprietar, s-a introdus „dictatura proletariatului”, s-a impus reforma agrară care a confiscat proprietățile din teritoriile rurale, s-a introdus partidul unic, sau au fost menținute partide doar pentru a mima pluripartidismul etc.

Patru decenii mai târziu, în 1989, odată cu prăbușirea acestui sistem totalitar, ca urmare a căderii Zidului Berlinului, s-a observat că aceste țări nu au început procesul de trecere de la totalitarism către democrație de la același nivel, pentru că fiecare a avut propria experiență cu comunismul. Să menționăm cele patru experiențe majore care au zguduit blocul comunist: Revoluția Ungară (1956), invazia din Cehoslovacia (1968), Revoluția de Catifea (1977) și mișcarea „Solidarność” (1980). Datorită acestor experiențe, Ungaria, Cehoslovacia și Polonia au dezvoltat un sistem politic fondat pe echilibre interne diferite față de cele din România, Bulgaria sau Albania. Caracteristica fundamentală comună pentru cele trei state care au cunoscut mișcări violente interne de contestare a comunismului în plin proces de comunizare a fost că în timp s-a creat o opoziție *organică*, care, deși avea viziuni diferite, aveau un scop comun: doborârea regimului comunist și reinstaurarea democrației.

Cazul românesc a avut o istorie diferită, deși începutul a fost asemănător. Prezența Armatei Roșii a permis preluarea puterii de către un partid comunist care nu depășea 1 000 de membri. Aici avem deja prima diferență majoră față de Ungaria, Cehoslovacia și Polonia, deoarece extrema stângă în România, față de cele regăsite în celelalte state, era slab reprezentată. Lipsa unei opoziții conturate a schimbat datele problemei, deoarece noul regim a avut puține resurse umane. Și din acest motiv, agresivitatea comuniștilor și gradul de teroare impus au fost mult mai mari decât în cele trei state.

Principala problemă cu care s-a confruntat partidul comuniștilor, în diferitele faze și denumiri ale sale, a fost cea a legitimității. De aceea, pe întreg parcursul său, el a fost angrenat într-o cursă continuă pentru legitimitate, în cadrul căreia a folosit și proiecții ideologice naționaliste. Scopul era introducerea „dictaturii proletare”, cu toate consecințele cunoscute, într-o serie istorică ce ar fi descins din acțiunile pașoptiștilor și ale generațiilor următoare.

Naționalismul a fost principalul vehicul folosit pentru crearea unei solidarități naționale în jurul Partidului Comunist Român. Momentul cheie al „preluării” argumentelor fondatoare ale națiunii române a fost invazia armatelor Pactului de la Varșovia a Cehoslovaciei din 1968.

„Partidul Comunist trece în prezent printr-o grea perioadă de efectivă sciziune, care a lovit atât conducerea sa cât și, într-o anumită măsură, organi-

zațiile de bază. Ca urmare a schimbării în masă a cadrelor, în cursul căreia a fost dată o lovitură multor comuniști cinstiți care în majoritatea lor nu au avut nimic comun cu greșelile trecutului, organizațiile de partid din regiuni și raioane au fost slăbite. Teroarea morală împotriva comuniștilor cinstiți a dezorientat masele de membri de partid, a băgat teama în mulți tovarăși. Discreditarea socialismului, a cuceririlor acestuia, lovitură

dată Partidului Comunist au dus la dezorientarea maselor populare care în mare măsură au fost derutate, iar o anumită parte din oameni, mai puțin pregătiți din punct de vedere politic, a fost de fapt antrenată în campania antisocialistă. Dimpotrivă, în cele 8 luni care au trecut, forțele contrarevoluționare s-au organizat, au creat un sistem de organizații și partide politice care acționau sub lozinci fâțiș antisocialiste, au acaparat mijloacele de informare în masă care constituie o parte importantă a aparatului de stat și le-a folosit pentru activitatea lor subversivă. Acestea promovează în mod consecvent o linie de îndepărtare a comuniștilor de la putere, de reântoarcere la democrația burgheză, la rânduielile capitaliste. Forțele reacționare din Cehoslovacia încearcă să reorienteze politica ei externă, să determine ieșirea R. S. Cehoslovace din organizația Tratatului de la Varșovia, din comunitatea socialistă. Ele desfășoară o largă campanie de discreditare a Tratatului de la Varșovia și a participanților la acest tratat și înfăptuiesc măsuri care urmăresc să pregătească reorientarea Cehoslovaciei spre Occident².

Neparticiparea României la invadarea Cehoslovaciei a fost momentul continuării politicii de emancipare față de URSS, care începuse în timpul lui Gheorghe Gheorghiu Dej. În plan intern, presiunea exercitată la nivel social rămăsese puternică dar, pentru a avea sprijin din partea acesteia, s-a declanșat un proces de reevaluare a temelor naționale, patriotice și naționaliste, care au stat la baza creării culturii politice autohtone, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În plan extern, alături de neparticiparea în Cehoslovacia și ulterior cu „declarația de independență” din aprilie 1964, când s-a abandonat internaționalismul, statul român a adoptat o poziție neutră în conflictul pentru supremație în spațiu comunist dintre China și URSS, a recunoscut Republica Federală Germania, ceea ce a asigurat o fereastră de oportunitate pentru afirmarea pe plan internațional a regimului³.

Din acel moment, istoria națională a început să fie reevaluată, momente istorice (precum revolte, războaie, revoluții, războaie) au început să fie interpretate, fiind preluate teme precum continuitatea multimilenară a poporului român în spațiul carpato-danubiano-pontic, limba comună, lupta împotriva străinilor, dorința de unire etc., iar studiul personalităților în istorie a început să fie readus în atenția publicului. Obiectivul ideologilor partidului exprimarea, dovedirea și legitimarea existenței poporului și a limbii române, scopul fiind legitimarea regimului comunist, ca formă superioară și ultimă de dezvoltare a poporului român.

În acest efort de legitimare, un rol important l-a avut și reevaluarea personalităților în istoria autohtonă. Începând cu istoria dacilor și până în modernitate, la foștii ilegaliști, în frunte cu Gheorghe Gheorghiu Dej, trebuiau să creeze un *cursus honorum* pentru cel mai iubit fiu al României: Nicolae Ceaușescu. Din acest motiv, în marile expoziții în care erau reprezentate busturile sau tablourile marilor personalități ale neamului, ultima prezență era a „geniului Carpaților”⁴: Nicolae Ceaușescu.

Un alt concept dezvoltat de ideologia PCR a fost cel al „apărării suveranității” României, susținut de „neamestecul în treburile interne”. Invația din Cehoslovacia l-a speriat foarte tare pe Ceaușescu, deoarece exista riscul unei intervenții în România. De aceea, în ședința de la 11 septembrie 1968 a Prezidiului Permanent al CC al PCR, s-a decis că „rezolvarea problemelor generale stabilite de comun acord, îndreptate spre întărirea capacității de apărare a statelor participante la Tratatul de la Varșovia și îmbunătățirea structurii forțelor armate destinate a acționa în comun, se discută în Comitetul Politic Consultativ, intrând în vigoare pentru fiecare țară după aprobarea guvernelor respective”⁵.

Tema a fost menținută și în deceniile următoare, astfel că în *Discursul nr. 1 din 29 martie 1985*, rostit cu prilejul realegerii sale în funcția supremă de Președinte al RSR, Ceaușescu a spus: „Vom așeza neabătut la baza tuturor relațiilor cu celelalte state principiile deplinei egalități în drepturi, respectului neabătut al independenței și suveranității naționale, neamestecu-

lui în treburile interne și avantajului reciproc, ale renunțării la forță și la amenințarea cu forța, respectării dreptului fiecărui popor la dezvoltare liberă, independentă, fără nici un amestec din afară”⁶.

După citirea acestui fragment este dificil să afirmi că intențiile dictatorului nu erau dintre cele mai nobile. Sunt vehiculați termeni care au mare greutate: egalitate în drepturi, pace, independență, suveranitate, renunțarea la forță. Însă adevăratele obiective pe care liderul comunist dorea să le afirme se regăsesc în modul în care sunt folosite: fără nici un amestec din afară. Practic, ceea ce cerea Ceaușescu era ca deciziile sale, care se reflectau automat în decizii pe care PCR le lua să nu fie criticate de către cineva din afara țării: nici de la est, nici de la vest. Mai exact, să poată face tot ceea ce dorește în conducerea țării fără să existe riscul unei opoziții exprimate din afara țării. Pentru că, nu-i așa?, „Să pornim permanent de la faptul că socialismul îl construim cu poporul și pentru popor – ca tot ceea ce realizăm, toate mărețele realizări de până acum reprezintă garanția îndeplinirii hotărârilor viitoare – și că aceasta constă în întărirea continuă a unității întregului popor, sub conducerea gloriosului nostru partid comunist, în creșterea rolului conducător al partidului în toate sectoarele de activitate, în unirea eforturilor întregii națiuni și în participarea ei conștientă la făurirea propriului destin, a viitorului sau socialist și comunist, de bunăstare și fericire, de întărire a independenței și suveranității patriei!”⁷.

Prăbușirea regimului comunist și reinventarea naționalismului

În 1989, a fost scos din scena politică PCR, însă nu s-a produs și eliminarea grupurilor de putere din defunctul partid. Fenomenul Ion Iliescu a fost semnificativ pentru prezervarea puterii de către oamenii regimului. Pentru o perioadă, mesajul pe care „moștenitorii” l-au propagat în rândul maselor în anii '90 a fost „Nu ne vindem țara!”. Desigur, mesajul în sine era clar și, fără a fi fixat în timp și spațiu, era corect. Cine ar putea să fie de acord să-și vândă propria țară?

Să revenim la comparația cu ceea ce s-a întâmplat în țările din Centrul și din Estul Europei. Au existat trei tipuri:

a) cele ce au dezvoltat în timp grupuri importante de opozanți (Polonia, Ungaria și Cehoslovacia);

b) cele care nu au cunoscut o opoziție internă articulată, în care la nivelul populației exista un sentiment anticomunist și pro-democrație suficient de puternic pentru a se desprinde de trecut, dar care au păstrat elite puternic introduse în structurile statului, care au menținut un control instituțional (România, Bulgaria și Albania);

c) cele în care fostele elite au continuat să mențină un raport de dominație în interiorul societății (Iugoslavia).

În raport cu obiectivul integrării în structurile euroatlantice, prima categorie a fost avantajată. A doua categorie i-a urmat, a avut un drum mai dificil și în același timp trebuie să recupereze anumite decalaje. A treia categorie a fost cel mai puțin pregătită, deoarece a

menținut un sistem de dominație internă care a condus la apariția unor războaie civile care au condus la moartea a aproximativ 5 000 000 de oameni⁸.

România, după ce a cunoscut experiența din martie 1990, a parcurs un drum către democratizare a regimului politic, care a permis reînființarea partidelor politice istorice interzise de comuniști, ce au pus presiune pe noul regim pentru a începe reformele politice și economice. Anii '90 au fost foarte grei pentru societatea românească, în condițiile în care a cunoscut fenomene de mare criză politică precum mineriadele și ocuparea Pieței Universității. Acestea au fost însoțite de o imensă criză economică cauzată de prăbușirea URSS, în 1991, și a Consiliul de Ajutor Economic Reciproc (CAER).

În acei ani fost exacerbate elemente ale național-comunismului, care a fost atunci exprimat prin sloganul „Nu ne vindem țara”. Să ne amintim de asociațiile și partidele politice ultranaționaliste precum Uniunea Vatra Românească⁹ (7 februarie 1990), cu instrumentul său politic, Partidul Unității Naționale Române (PUNR), și Partidul România Mare (20 iunie 1991)¹⁰.

Aderările României la NATO, la 29 martie 2004, și la UE, 1 ianuarie 2007, au condus la o scădere progresivă a discursului de tip naționalist și la o slăbirea a forțelor politice care-l susțineau. Crizele anilor '90 au fost depășite, iar după 2007, odată cu deschiderea granițelor în interiorul UE, s-a produs migrația economică a milioane

de români¹¹. Acest fenomen a creat o serie de probleme economice și sociale, dar au existat și efecte pozitive: scădere presiunii pe piața forței de muncă, numărul șomerilor scăzând an de an, până la niveluri de sub 3%, iar remitențele realizate de români au menținut un nivel de viață satisfăcător pentru membrii familiilor lor rămași în țară, permițând menținerea unui curs valutar și a unei inflații stabile.

În plan politic, mesajul de tip naționalist a început să se estompeze, PRM n-a mai reușit să pătrundă în Parlamentul României în legislatura 2008-2012 și de atunci practic a dispărut de pe scena politică a țării, iar UNPR își pierduse de mult impactul asupra populației, ultima legislatură în care a fost partid parlamentar fiind 1996-2000.

După o pauză de extemism naționalist, o reinventare a acestui tip de gândire a fost potențat în timpul pandemiei de Covid-19¹². A fost perioada în care frica a cuprins masele la nivel mondial și a permis, ca urmare a măsurilor de restricție care au afectat o parte din drepturile fundamentale ale omului, explozia unor proiecții conspiraționiste care au fost îmbrățișate de o parte a populației. În România, partidul politic care a capitalizat această nemulțumire a fost Alianța pentru Unirea Românilor (AUR).

AUR – rebrenduirea discursului autohtonist

Așa cum este scris în pagina oficială a partidului, principalele valori de AUR sunt: familia, patria, credința

și libertatea. Motivele care au condus la fondarea partidului sunt: oprirea prădării resurselor României, blocarea emigrației românilor din motive economice, revalorizarea imaginii naționale, crearea unei alternative politice pentru a vota din motive pozitive și nu negative (a alege din rău și foarte rău)¹³.

Prima campanie electorală la care a participat AUR a fost pentru alegerile parlamentare din decembrie 2020. Rezultatele votului au fost extraordinare pentru un partid tânăr și lipsit de experiență parlamentară, primind din partea electoratului 535 828 de voturi dintr-un total de 5 901 915, adică 9,08%. Rezultatul partidului a fost depășit doar de trei formațiuni politice: PSD – 1 705 777 voturi (28,90 %), PNL – 1 486 401 voturi (25,19%) și USR PLUS – 906 962 voturi (15,37%)¹⁴.

AUR a știut să beneficieze de fereastra de oportunitate oferită de pandemie folosind o retorică agresivă. Până la apariția AUR, a existat o perioadă de violență, din timpul guvernului condus de Viorica Dăncilă. Nu trebuie să uităm de manifestațiile anti-corupție din perioada 2017-2019¹⁵!

Pe fondul pandemiei de COVID-19, în plan politic intern s-a produs readucerea la guvernare a PSD de către PNL, cu aportul Președintelui Iohannis, tocmai pentru a se crea o stabilitate politică ce să permită absorbirea efectelor crizei. Această mișcare politică a creat premisele identificării unui establishment puternic dar, în același timp, a vulnerabilizat poziția patidelor în fața unor mase suspicioase

și sensibile la discursuri populiste și anti-establishment. Fostul ultras George Simion a organizat proteste și marșuri cu oameni care aveau viziuni diferite, dar care au găsit un sentiment de apartenență și unitate. Pentru partidele *mainstream* a fost un semnal față de faptul că nu au capacitatea de a se adresa grupurilor marginale. Să nu uităm că la alegerile europarlamentare din mai 2014, sloganul PSD, „Mândri că suntem români!”, a dus partidul respectiv la un procent foarte mare, de 37,60%. În anii următori, partidul s-a îndepărtat de aceste mesaje, pentru a nu fi identificat de reprezentanții instituțiilor de la Bruxelles și Strasbourg ca fiind un partid naționalist, populist și suveranist. Dar efectul campaniei din 2014 s-a reflectat și în 2016, când PSD a reușit să aibă 45,68% din numărul total de voturi.

Încă de la reactivarea din 1990, PNL nu a avut un discurs naționalist, singurul discurs de acest tip apărând la alegerile europarlamentare din 26 mai 2019: discursul lui Rareș Bogdan. Fostul moderator TV a avut de-a lungul activității sale ca jurnalist poziții tranșante anticorupție și, în mod moderat, naționaliste. Efectul prezenței acestuia pe liste s-a văzut în procente, în condițiile în care PNL a avut 27%, în 2019 față de 15% în 2014. Dar, imediat după aceste alegeri, accentele naționaliste au fost abandonate atât de PNL, cât și de Rareș Bogdan.

În aceste condiții, o parte importantă a electoratului care rezonază la acest discurs nu a mai fost reprezentat de principalele partide. Acest loc liber a fost preluat de AUR.

Alegerile parlamentare din decembrie 2020 au fost abordate pentru afirmarea partidului. În afară de manifestațiile de stradă și de pozițiile de tip conspiraționist, George Simion și alți membri ai mișcării au dezvoltat o campanie politică impresionantă pe rețelele de socializare, unde controlul asupra informației este minim, costurile economice la fel, iar impactul de imagine a fost maximizat. Așa cum se arată într-un studiu foarte interesant publicat în revista *Polis* de către Dan Sultănescu, Bogdan Teodorescu și Dana C. Sultănescu, AUR a preluat acest spațiu gol „alături de alte teme importante rămase fără reprezentare politică (euroscepticismul, mesajul ortodox, mesajul naționalist, mesajul unionist cu referire la Basarabia, mesajul anti-maghiar) și l-a proiectat în spațiul public într-un ambalaj dedicat pandemiei și modului în care aceasta a fost gestionată”¹⁶. Astfel, în surdina marilor campanii duse de partidele de establishment și la umbra reflectoarelor televiziunilor pentru care AUR nu a existat, aceasta a reușit nu doar să depășească pragul de 5%, ci să ajungă la un incredibil procent de 9,08%.

Concluzii

Naționalismul extremist are în România o experiență care depășește un secol și jumătate, ce a înregistrat trei perioade: 1860-1940, 1964-1989, 1990 – actualmente. Diferențele celor trei perioade au fost analizate în literatura de specialitate. În opinia mea, este dificil să realizăm o legătură între legionarism și AUR. Mi se pare impor-

tantă o afirmație pe care Claudiu Târziu a făcut-o de la tribuna parlamentului: „Dacă eram legionar știți cum procedam, da? Așa, doar cu cuvintele”¹⁷. Afirmația este foarte dură și reflectă stilul direct și agresiv asumat de membrii partidului dar, în același timp, este realistă, în sensul în care Legiunea Arhanghelului Mihail și ulterior Garda de Fier au avut ca element principal, încă de la început, odată cu asasinarea prefectului Constantin Manciu și rănirea a altor două persoane¹⁸, asasinatul ca metodă

de promovare a propriilor idei. AUR, în afară de manifestații de stradă, întruniri politice și agresivitate verbală nu a ajuns la violență fizică. Un aspect pe care trebuie să-l luăm în considerare este că una dintre cele mai vocale și prezente pe rețelele de socializare, deputata Diana Șoșoacă, a fost exclusă din partid.

Nu putem vorbi de o doctrină politică conturată a AUR, însă identificăm o filiație clară dinspre național-comunismul românesc.

Note

- ¹ O lucrare de referință pentru acest argument este: Adrian Pop, *Originile și tipologia revoluțiilor est-europene*, Editura Enciclopedică, București, 2010.
- ² Lavinia Betea, „Arhivele sfera Politicii”, în *Sfera Politicii*, nr. 138, anul XVII, 2009, pp. 90, 91, https://revistasferapoliticii.ro/sfera/pdf/Sfera_138.pdf, (accesat 9.12.2024).
- ³ Stelian Tănase, „Anii comunismului târziu. O încercare de sinteză”, în *Idem*, anul XV, nr.126-127, p.14, https://revistasferapoliticii.ro/sfera/pdf/Sfera_126-127.pdf, (accesat 9.12.2024).
- ⁴ Adrian Burakowski, *Dictatura lui Nicolae Ceaușescu 1965-1989. Geniul Carpaților*, traducere de Vasile Moga, Prefață de Stejărel Olaru, Editura Polirom, Iași, 2011,
- ⁵ Petre Opriș, „Viziunea lui Nicolae Ceaușescu despre apărarea suveranității României în cadrul Organizației Tratatului de la Varșovia”, în *Jurnalul.ro.*, [\[apararea-suveranitatii-romaniei-in-cadrul-organizatiei-tratatului-de-lavarsovia-515937.html\]\(https://jurnalul.ro/scinteia/special/viziunea-lui-nicolae-ceausescu-despre-apararea-suveranitatii-romaniei-in-cadrul-organizatiei-tratatului-de-lavarsovia-515937.html\), \(accesat 23.09.2024\).](https://jurnalul.ro/scinteia/special/viziunea-lui-nicolae-ceausescu-despre-

</div>
<div data-bbox=)

- ⁶ DISCURS NR. 1 din 29 martie 1985 rostit de tov. Nicolae Ceaușescu cu prilejul realegerii sale în funcția supremă de Președinte al R.S.R., în *B.Of.* 16 din 30 martie 1985, p.4, <file:///C:/Users/sabin.dragulin/Desktop/discursul-1-1985-b-of-16-din-30-mar-1985.pdf>.
- ⁷ *Ibidem*, p.2.
- ⁸ Florin Cristescu, „Destrămarea Iugoslaviei. Războaiele civile”, în *Historia.ro*, text preluat din nr 36 al revistei *Historia Special*, <https://historia.ro/>, (accesat 23.09.2024).
- ⁹ Organizație de tip ultranaționalist, care avea ca braț politic Partidul Unității Națiunii Române (PUNR), ce s-a creat pe 15 martie 1990, https://ro.wikipedia.org/wiki/Uniunea_Vatra_Rom%C3%A2neasc%C4%83, (accesat 23.09.2024).
- ¹⁰ Elementele identificate sunt: naționalism, populism de dreapta, o formă redusă de euroscepticism, conservatorism naționalist, iredentism, con-

- servatorism social și elemente de social-democrație, https://ro.wikipedia.org/wiki/Partidul_Rom%C3%A2nia_Mare, (accesat 23.09.2024).
- ¹¹ Ciprian Iftimoaei, Ionuț Cristian Baciuc, „Analiza statistică a migrației externe după aderarea României la Uniunea Europeană”, în *Romanian Statistical Review - Supplement* nr. 12 / 2018, pp. 166-187, https://www.revistadestatistica.ro/supliment/wp-content/uploads/2018/12/rsss_12_2018_07_ro.pdf, (accesat 23.09.2024). Pentru migrația cetățenilor români în Italia recomand: Sabin Drăguliu, Fluxul migrațional din perspectivă istorică. Studiu de caz: Români din Italia (1990-2010), în *Sfera Politicii*, volum XIX, nr. 12 (166), decembrie 2011, pp.97-104, https://revistasferapoliticii.ro/sfera/pdf/Sfera_166.pdf, (accesat 23.09.2024). Acest studiu face parte dintr-un număr tematic pe tema migrației care se regăsește la același link.
- ¹² Pentru analiza privind Pandemia de Covid 19 recomand două apariții editoriale de excepție: Sorin Bocancea (coord.), *COVID – 19. Dimensiuni ale gestionării pandemiei*, Editura Junimea, Iași, 2020 și Dan Pavel, *Pandemiocrația*, Editura Institutul European, Iași, 2023.
- ¹³ <https://partidulaur.ro/>, (accesat 10.09.2024).
- ¹⁴ G. C., <https://www.digi24.ro/fara-categorie/alegeri-parlamentare-2020-rezultate-finale-psd-289-pnl-25-usr-plus-15-aur-98-pmp-si-pro-romania-nu-intra-in-parlament-1415280>, (accesat 10.09.2024).
- ¹⁵ Despre istoria manifestelor de protest din România postdecembristă recomand Dan Pavel, *Populism, Protest Democracy and Good Governance. A Comparison between the USA and Romania*, prezentat la SCOPE 2017 conferință “Democracy in Development. Comparative Perspectives on the Governance of the Public Good”, Saturday, May 27, 2017, 10-11.30, la Panelul WS3.5 “Contemporary Populism: Narratives and Impact”.
- ¹⁶ Dan Sultănescu, Bogdan Teodorescu, Dana C. Sultănescu, „Atitudini și discursuri populiste în România. Dinamici în 2019-2021 și posibile explicații ale impactului AUR”, în revista *Polis*, Volum IX, Nr. 4 (34), Serie nouă, septembrie-noiembrie 2021, p. 246.
- ¹⁷ F. Marinescu, „Claudiu Târziu (AUR), derapaj grav la tribuna Parlamentului. «Dacă eram legionar, știți cum procedam, da? Așa, doar cu cuvintele» / Amenințări la adresa lui Alexandru Muraru: «O să dai socoteală pentru mizeriile pe care le verși în capul AUR»”. G4Media, 2021 <https://www.g4media.ro/claudiu-tarziu-aur-derapaj-grav-la-tribuna-parlamentului-daca-eram-legionar-stiti-cum-procedam-da-asa-doar-cu-cuvintele-amenintari-la-adresa-lui-alexandru-muraru.html>, (accesat 23.09.2024).
- ¹⁸ Ion Cristoiu, „Corneliu Zelea Codreanu și procesul de la Turnu Severin - un moment esențial pentru Mișcarea Legionară (I)”, în *Historia.ro*, <https://historia.ro/>, (accesat 23.09.2024).

Bibliografie

Lucrări cu caracter general și special
 BOCANCEA, Sorin (coord.), *COVID - 19. Dimensiuni ale gestionării pandemiei*, Editura Junimea, Iași, 2020.
 PAVEL, Dan, *Pandemiocrația*, Editura Institutul European, Iași, 2023.
 POP, Adrian, *Originile și tipologia revoluțiilor est-europene*, Editura Enciclopedică, București, 2010.

Articole și studii

SULTĂNESCU, Dan, TEODORESCU, Bogdan, SULTĂNESCU C. Dana, „Atitudini și discursuri populiste în România. Dinamici în 2019-2021 și posibile explicații ale impactului AUR”, în revista *Polis*, Volum IX, Nr. 4 (34), Serie nouă, septembrie-noiembrie 2021, p.246.

Resurse online

<https://partidulaur.ro/>
https://ro.wikipedia.org/wiki/Uniunea_Vatra_Rom%C3%A2neasc%C4%83.
https://ro.wikipedia.org/wiki/Partidul_Rom%C3%A2nia_Mare.
https://ro.wikipedia.org/wiki/Noua_Dreapt%C4%83.
 BETEA, Lavinia, „Arhivele Sfera Politicii”, în *Sfera Politicii*, nr. 138, anul XVII, 2009, pp. 90,91, https://revistasferapoliticii.ro/sfera/pdf/Sfera_138.pdf.
 BURAKOWSKI, Adrian, *Dictatura lui Nicolae Ceaușescu 1965-1989. Geniul Carpaților*, traducere de Vasile Moga, Prefață de Stejărel Olaru, Editura Polirom, Iași, 2011.
 Comisia Prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România, *Raport final*, București, 2006, p. 158, https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/article/RAPORT%20FINAL_%20CADCR.pdf.

CRISTESCU, Florin, „Destrămarea Iugoslaviei. Războaiele civile”, în *Historia.ro*, text preluat din nr 36 al revistei *Historia Special*, <https://historia.ro/>.

CRISTOIU, Ion „Corneliu Zelea Codreanu și procesul de la Turnu Severin – un moment esențial pentru Mișcarea Legionară (I)”, în *Historia.ro*, <https://historia.ro/>.

DISCURS NR. 1 din 29 martie 1985 rostit de tov. Nicolae Ceaușescu cu prilejul realegerii sale în funcția supremă de Președinte al R.S.R., în *B.Of.* 16 din 30 martie 1985, p. 4, file:///C:/Users/sabin.dragulin.

DRĂGULIN, Sabin, „Fluxul migrațional din perspectivă istorică. Studiul de caz: Românii din Italia (1990-2010)”, în *Sfera Politicii*, volum XIX, nr. 12 (166), decembrie 2011, pp. 97-104, <https://revistasferapoliticii.ro>.

G. C., <https://www.digi24.ro>.

Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc, *Scurt istoric al regimului comunist*, <https://www.iicmer.ro>.

IFTIMOAEI, Ciprian, BACIU, Cristian Ionuț, „Analiza statistică a migrației externe după aderarea României la Uniunea Europeană”, în *Romanian Statistical Review - Supplement* nr. 12/2018, pp. 166-187, <https://www.revistadestatistica.ro>.

MARINESCU, F., „Claudiu Târziu (AUR), derapaj grav la tribuna Parlamentului. «Dacă eram legionar, știți cum procedam, da? Așa, doar cu cuvintele» / Amenințări la adresa lui Alexandru Muraru: «O să dai socoteală pentru mizeriile pe care le verși în capul AUR»”. G4Media, 2021 <https://www.g4media.ro/claudiu-tarziu-aur-derapaj-grav-la-tribuna-parlamentului-daca-eram-legionar-stiti-cum-procedam-da-asa-doar-cu-cuvinte->

le-amenintari-la-adresa-lui-alexandru-muraru.html.

OPRIȘ, Petre, „Viziunea lui Nicolae Ceaușescu despre apărarea suveranității României în cadrul Organizației Tratatului de la Varșovia”, în *Jurnalul.ro*, <https://jurnalul.ro>.

TĂNASE, Stelian, „Anii comunismului târziu. O încercare de sinteză”, în *Idem*, anul XV, nr.126-127, p.14, <https://revistasferapoliticii.ro>.

Conferințe

PAVEL, Dan, *Populism, Protest Democracy and Good Governance. A Comparison between the USA and Romania*, prezentat la SCOPE 2017 conferință “Democracy in Development. Comparative Perspectives on the Governance of the Public Good”, Saturday, May 27, 2017, 10-11.30, la Panelul WS3.5 “Contemporary Populism: Narratives and Impact”.

POLIS

De ce (nu) apărăm statul de drept în fața extremismului? România – studiu de caz¹

[Why do we (not) defend the rule of law in the face of extremism?]

Alexandru MURARU

Abstract: *The rule of law saying that "no one is above the law" does not work if law enforcement institutions do not put it into practice. The article shows how a plethora of crimes committed by members of the extremist AUR party have gone unpunished by the Prosecutor's Office, the Police or the Gendarmerie. At once a reflective and comprehensive study of the absence of intervention by the organs of force that are supposed to defend democracy, the study argues that the rule of law must function regardless of the positions held by those who break the law, and especially in the case of those who jeopardize freedoms and democracy.*

Keywords: *rule of law, democracy, legislation, extremism, populism.*

Alianța pentru Unirea Românilor (AUR) este un partid de tipul „umbrelă de siguranță” pentru infractori² dovediti sau simpli interlopi³. AUR mai este locul în care agresori de copii⁴, pistolari⁵, crescători de marijuana⁶, bătauși⁷, prădători sexuali⁸, traficanți de influență⁹ și spărgători de bancomate¹⁰ fac casă bună cu distrugerea fragilelor elemente democratice – adevăratul scop al liderului acestui flagel pentru România. În fața pasivității inexplicabile a instituțiilor cu rolul de a interveni atunci când se încalcă legislația, AUR a împroșcat societatea românească și valorile democratice cu jeturi constante de ură, golănie, violență și acte prin care diferite legi au fost călcate în picioare

fără vreo jenă, ba dimpotrivă, cu tamtam.

Unul dintre stâlpii democrației este statul de drept, adică o cultură complexă prin care legile sunt aplicate indiferent cine este cel care le încalcă. Toți suntem egali în fața legii, cu atât mai mult cei care trebuie să-i reprezinte pe români. Dacă acest principiu nu este aplicat, democrația este în mare pericol. Și când democrația este periclitată, la colț pândește pericolul haosului și ulterior al dictatorilor. Ar fi foarte bine dacă în subconștientul nostru, al tuturor, am fi înțeles în cei 34 de ani de democrație că absența politicii și a politicienilor este același lucru cu prezența unei dictaturi.

Or, dacă o parte dintre români preferă AUR sau refuză să participe la procesul electoral, atunci pericolul în care ne aflăm este uriaș. Această grupare violentă simulează viața unui partid politic pentru a distruge instituții democratice precum Parlamentul, dar nu numai. AUR folosește un șablon, ca un portret-robot atent construit după care își recrutează membrii, fiind interesat de profilul fiecăruia în parte, asigurându-se că fiecare recrut se aliniază la crezul fratern și că poate fi controlat sau intimidat.

Voi analiza parte dintre scandalurile, acțiunile și infracțiunile comise de liderii, membrii și simpatizanții AUR. Lista este lungă (probabil incompletă), dar diversitatea mecanismelor, formelor și acțiunilor demonstrează că acest partid a fost protejat, prin inacțiune, de către instituțiile statului.

Cazuistică. Infractori pe bandă rulantă

Încep cu cazul urmăritului internațional Ion Ion Filimon care conducea din umbră organizația AUR Vaslui, având afaceri în România și nefiind deranjat de statul român, care este caracteristic pentru modul în care instituțiile avizate trec cu vederea infracțiuni de drept comun. De mai bine de opt ani, acest lider local AUR umblă liber în România și nici nu se mai ascunde¹¹. Cine vrea să-l caute, îl poate găsi la numărul de telefon personal afișat pe pagina de Facebook a lui George Simon. Cu alte cuvinte, persoana în cauză se

manifestă public pe teritoriul țării noastre de mai mult timp decât durata condamnării penale definitive care îl vizează.

Un alt caz care riscă să treacă de filtrul judecății este cel al deputatului Ioan Mihai Lasca, lider al filialei AUR din Bihor¹². La momentul în care a fost pus pe listele AUR pentru alegerile parlamentare din 2019, acesta avea la activ o arestare și două dosare penale. Primul dosar penal, care a însemnat și arestarea acestuia, a fost deschis pentru constituirea unui grup infracțional organizat¹³, falsificarea de instrumente de plată electronică, deținerea de instrumente în vederea falsificării de valori, punerea în circulație de valori falsificate, acces ilegal la un sistem informatic și efectuarea de operațiuni financiare în mod fraudulos prin transmiterea neautorizată de date de identificare. Pentru acest dosar a fost trimis în judecată de DIICOT în februarie 2016 și, chiar dacă faptele datează din 2012, dosarul se judecă și acum, la 12 ani distanță. Deci, iarăși inexplicabilă lentoare instituțională.

Într-un alt dosar penal, Ioan Mihai Lasca a fost condamnat la 2 ani de închisoare cu suspendare, pentru lovirea unui bărbat care avea o relație cu fosta sa iubită¹⁴. Mai mult, în 2019, pe numele lui a fost instituit un ordin de protecție, la solicitarea partenerii de atunci. Așadar, trei fapte de natură penală în doar șapte ani și un risc ridicat de recidivă trebuie să reprezinte un semnal de alarmă pentru instituțiile statului român.

Violență domestică, trafic de influență, gloanțe în Parlament

Un alt caz grav este cel al deputatului Viorel Dumitru Focșa, pe a cărui nume a fost deschis un dosar penal pentru agresarea soției chiar sub ochii propriei fiice. După ce a fost dat afară din organizație, a recunoscut public agresiunea. Apoi a dat vina pe soție pentru acest incident și a fost reprimat ulterior în grupul parlamentar AUR, pentru apoi să recidiveze¹⁵. Dosarul este probabil într-un sertar, abandonat.

Nu mai departe de acum două luni, vicepreședintele AUR Ilfov, Bogdan Crefelean, cel pe care partidul extremist îl promova pentru poziția de primar și parlamentar, a fost prins în flagrant luând mită pentru trafic de influență tocmai de la un coleg de partid, pentru asigurarea unui loc la un congres¹⁶. Cazul Crefelean mai este relevant pentru un alt tip de comportament specific AUR, întâlnit înaintea alegerilor parlamentare. Practic, unele filiale locale s-au construit în jurul unor familii, iar mulți dintre lideri și-au promovat rudele pe listele electorale¹⁷, așa cum Bogdan Crefelean și-a promovat soția pe liste la Senat, în 2019. Reamintesc și celebrul caz de la Caraș-Severin, unde pe listele AUR la alegerile parlamentare din decembrie 2019, cinci din 11 candidați erau din familia șefei de filială¹⁸. Același lucru l-a făcut și fostul co-președinte AUR, Claudiu Târziu, ideolog prolegionar, care și-a pus soția, alături de el, pe listele parlamentare pentru Senat¹⁹.

La Iași, nu mai puțin de trei familii au alcătuit lista pentru alegerile parlamentare din 2019.

Această structură politică atrage tineri în capcane periculoase. Să ne reamintim că, prim-vicepreședintele organizației de tineret AUR a încercat să introducă gloanțe în Parlamentul României în timpul unui protest ilegal și fără temei provocat de această formațiune extremistă în fața Palatului Parlamentului²⁰.

Din această panoplie nu lipsesc acuzațiile de viol, acestea au fost raportate de o tânără de 17 ani la o școală de vară din luna septembrie 2023²¹. Pentru toți tinerii de bună credință din România, trebuie să fie un semnal că orice apropiere de această grupare care promovează violența, furtul, consumul de stupefiante, ura și dezinformarea este un pericol pentru viitorul lor.

Liderul AUR, capul structurii infraționale

Toate aceste incidente se țin lanț până la vârf și au un singur numitor comun: George Simion. Declarat *persona non grata* în Republica Moldova²² și Ucraina²³, George Simion se bucură de clemența statului român care încă nu a făcut lumină în cazul relației acestuia cu serviciile secrete din Rusia și întâlnirile lui cu membri FSB²⁴. Este o realitate că liderul AUR promovează sau facilitează discursul Kremlinului în România, iar acțiunile sale publice au toată susținerea Moscovei, plecând de la propaganda antivaccinistă, demonstra-

țiile de stradă, elogierea legionarilor și criminalilor de război, tăcerea pe fondul invaziei Federației Ruse în Ucraina, promovarea urii, xenofobiei și antisemitismului și dezinformarea pe teme conspiraționiste.

Așadar, George Simion are interdicție de a intra pe teritoriul Ucrainei și a Republicii Moldova ca urmare a indiciilor pe care serviciile secrete din cele două state le-au adunat la dosarul care îl privește pe acesta. Nu realizează nimeni din structurile de forță din România cât de grav este acest lucru? Este o tăcere pe un subiect mult prea periculos.

Punctual, Simion are cel puțin trei dosare penale pentru acte de violență verbală și fizică în instituții publice și-n Parlamentul României. Dosarele sunt îngropate, există informații că două din trei s-ar fi clasat. Primul este cel deschis în februarie 2022, pentru fapte de ultraj și tulburarea ordinii și liniștii publice, după ce George Simion l-a amenințat fizic pe ministrul de atunci al Energiei, Virgil Popescu²⁵. Din acel moment, nu a mai existat nicio comunicare publică în cazul acestei fapte, deși dovezile sunt înregistrate video și sunt de notorietate.

Un al doilea dosar penal pe numele lui Simion a fost deschis de IPJ Timiș, în ianuarie 2022, când președintele AUR, alături de mai mulți membri și simpatizanți, au luat cu asalt Primăria Timișoara sub aspectul săvârșirii infracțiunii de violarea sediului profesional²⁶.

Al treilea dosar penal deschis pe numele lui Simion este pentru infracțiuni de lovire și alte violențe, distru-

gere, amenințare și șantaj, la adresa fostei colege de partid, Diana Șoșoacă, cunoscută la rândul ei pentru fapte agravante²⁷.

Alte ilegalități, injurii și jigniri incalificabile

Lista nu se oprește aici. În 2022, liderul AUR, George Simion a fost implicat într-un accident în urma căruia a rănit o persoană, în Buzău²⁸, dar a scăpat basma curată pentru că victima nu a depus plângere, la care se adaugă și incidentul penal de conducere a unui autovehicul cu permis suspendat²⁹. În plus, la manifestațiile din 2020, organizate ilegal de liderul AUR, George Simion a fost surprins în imagini înlocuind ilicit plăcuțele de înmatriculare a unui autocar, iar mai apoi a intrat în atenția Poliției pentru fapta penală de a conduce un autoturism fără plăcuțe de înmatriculare³⁰.

De asemenea, liderul AUR mai are la activ o serie de abuzuri incalificabile la adresa instituțiilor statului, așa cum s-a întâmplat la Ministerul Energiei, acolo unde Simion a perturbat susținerea unei conferințe de presă de către conducerea ministerului, intrând în sala de conferință fără acreditare³¹.

Se adaugă aici alte acte de incitare la violență în Parlamentul României la adresa demnitarilor, injurii și jigniri incalificabile – lista este prea lungă. O remarcă foarte bună a istoricului Mihai Demetriade care a spus că liderii AUR nu comunică, ci incită, iar utilizarea repetată a acestor

manifestări radicalizează membrii și simpatizanții³².

Lista neagră a jurnaliștilor

Una din cele mai grave atacuri la presă a fost acea listă neagră a publicațiilor și jurnaliștilor anunțată³³ de formațiunea extremistă și neolegionară, încălcând flagrant principiile vieții democratice, într-un gest toxic, reprobabil și un îndemn clar la ură³⁴ la care instituțiile statului nu au reacționat. Consecințele ignorării unui asemenea demers, așa cum bine evidențiază Centrul de Jurnalism Independent și Active Watch, creează un precedent periculos pentru libertatea de exprimare prin discursul anti-mediatic și este specific strategiilor adoptate de partide care au pus bazele unor regimuri dictatoriale și autoritare din secolul trecut³⁵.

Antisemitism, legionarism și cultul criminalilor de război

Nu în ultimul rând, elogierea criminalilor de război de la tribuna Parlamentului, presărat cu discursul urii și al manipulării, arată disprețul AUR față de minorități, lipsa de respect pentru valorile democratice și infama platformă pentru elogierea torționarilor și legionarilor. Să ne aducem aminte de modul în care Sorin Lavric a rescris istoria în Parlamentul României elogiindu-l de la tribuna Senatului pe Mircea Vulcănescu, membru în cabinetul Antonescu, condamnat în 1948 pentru crime de război³⁶. Lavric este au-

torul unor calomnii și discriminări greu de pronunțat, unele chiar împotriva femeilor, motiv pentru care a și fost exclus din Uniunea Scriitorilor³⁷.

Iar ca tabloul să fie concret, merită adus în discuție elogiul adresat de președintele de onoare al AUR, Călin Georgescu, legionarilor și criminalilor de război, printre care Zelea Codreanu și Ion Antonescu în cadrul unei emisiuni televizate³⁸. Nu doar că istoricii au documentat temeinic în volume groase toate crimele organizațiilor legionare, dar este un fapt dovedit prin deciziile judecătorești de condamnare pentru crime de război.

Călăi la Revoluție și infractori, mari vedete ale AUR în Parlament

Să ne amintim și de generalul Mircea Chelaru, fost Șef al Statului Major, condamnat de definitiv și irevocabil pentru corupție de către Curtea de Apel București la închisoare pentru că a furat o casă de la Ministerul Apărării³⁹, este acum mare guraliv la tribuna Parlamentului, o rușine națională, un penal odios și penibil pe care AUR l-a adus tocmai pentru a arăta celor din sistem ca rezerviștii au loc pe listele lor.

Nu este singurul cu grade. Alt impostor, generalul Nicolae Roman, deputat ales pe listele AUR, a fost public devoalat ca fiind implicat în reprimarea sângeroasă a Revoluției la Timișoara, unde era comandant al Batalionului 1 Infanterie din Regimentul 32 Mecanizat „Mircea”.

Un alt caz notoriu imediat după alegeri a fost al altui călău ales pe listele AUR: Francisc Tobă, criminalul implicat în reprimarea revoluției la Sibiu, a dat și el o probă a mediului infracțional din AUR⁴⁰. În anii '90, foștii membri de top ai Securității erau în PRM. Este asemănător? Categoriic, da.

AUR a născut-o pe Șoșoacă. Sau viceversa

Mai departe, într-un context politic tensionat, acțiunile Dianei Șoșoacă, liderul partidului extremist SOS, reprezintă o sursă de îngrijorare profundă. Un episod semnificativ a fost cel legat de vizita președintelui ucrainean Vladimir Zelenski în România, când, în octombrie 2023, Parlamentul a fost nevoit să anuleze discursul acestuia din cauza temerilor de proteste violente instigate de Șoșoacă⁴¹. Acest incident a evidențiat o vulnerabilitate alarmantă în fața influențelor destabilizatoare, cu Șoșoacă apărând ca un instrument al intereselor străine, în special ale Rusiei, folosind tactici ale extremei drepte.

Pe 8 septembrie 2021, în comuna Răchiteni, județul Iași, Șoșoacă a blocat procesul de vaccinare⁴², demonstrând un dispreț flagrant atât pentru legislație, cât și pentru sănătatea publică. Colegiul Medicilor a emis un apel public pentru protejarea personalului medical, evidențiind inadmisibilitatea intimidărilor și agresiunilor în contextul medical. Acest comportament a împiedicat un serviciu esențial de sănătate și a creat un mediu de

nesiguranță și frică. Niciun dosar penal, nicio sancțiune.

Incidentul cu jurnalista italiană Lucia Gorraci, mediatizat pe larg de Rai Uno, a adus în atenție un alt aspect îngrijorător al comportamentului Dianei Șoșoacă: violența, instigarea la ură și lipsa de respect pentru libertatea presei. În decembrie 2021, Gorraci a fost sechestrată în biroul Dianei Șoșoacă, iar soțul senatoarei a fost implicat într-un conflict fizic cu jurnalista⁴³. Acest incident nu doar că a afectat imaginea României, dar a și arătat un nivel de agresivitate și impunitate inacceptabil într-o societate democratică. Inutil să mai subliniez că sechestrarea unor persoane sub orice motiv este ilegală și pedepsită de lege. Nimic, din nou, Șoșoacă este bine merci.

Aceste incidente nu sunt izolate, ci fac parte dintr-un model de comportament care subminează principiile democratice și statul de drept. Acțiunile Dianei Șoșoacă creează un mediu de nesiguranță, frică și instabilitate, punând în pericol buna funcționare a instituțiilor și siguranța cetățenilor. Este esențial ca autoritățile să răspundă cu fermitate și să asigure că astfel de comportamente sunt sancționate corespunzător. Diana Șoșoacă și partidul său extremist SOS reprezintă o amenințare directă la adresa valorilor democratice.

Să luăm exemplul democrațiilor curajoase

În Germania există o investigație la cel mai înalt nivel, pornită de

Curtea Constituțională, împotriva formațiunii extremiste AfD. Strângerea datelor și a probelor care arată că AfD pune în mod intenționat democrația germană în pericol este un semn cât se poate de clar că cine nu respectă legislația ajunge în vizorul procurorilor⁴⁴.

În Grecia, partidul Zorii Aurii a ajuns să instige în asemenea hal încât s-a ajuns la crimă, ulterior Justiția elenă a scos acest partid în afara legii⁴⁵. Toate democrațiile mari nu se sperie de faptul că niște golani ajung să fie votați, ci aplică legea. Cu atât mai mult cu cât acești huligani formează un partid cu care dau cele mai puternice lovituri posibile într-un stat, adică cele împotriva regulilor democratice.

Statele puternice și cu democrații consolidate au înțeles care este pericolul imobilismului atunci când partide pline de infractori care au scopul de a ataca statul, au perceput exact direcția în care se îndreaptă lucrurile atunci când instituțiile care trebuie să apere și să aplice legea nu intervin și rămân spectatoare.

În SUA, atacul asupra Capitoliului s-a soldat cu anchete, arestări, adică instituțiile au trecut la aplicarea legilor⁴⁶. În România, asaltul AUR asupra Parlamentului a timorat oamenii în uniformă sau procuratura, nu se știe nimic despre vreo anchetă, oamenii legii erau jenați să legitimize golanii care urlau și agresau, care forțau intrarea în Palatul Parlamentului. Asistăm la asaltul asupra legilor din partea AUR, dar

Poliția, Procuratura sau Jandarmeria par impasibile.

Concluzii. De ce închid ochii Procuratura, Jandarmeria și Poliția?

În multe alte cazuri procurorii au deschis dosare penale, dar aici este clar vorba de o ignorare, tratare cu deferență, neînțelegere a mecanismelor totalitare și a instrumentelor și acțiunilor grupărilor neofasciste și neolegionare. Și, chiar mai departe, vorbim de conformism de sistem ca în cazul unor diplomați care au permis accesul membrilor AUR în misiunile României pe motiv ca aceștia reprezintă statul român. O aberație și o complicitate. E de fapt o practică venită din neocomunism unde obediința față de sistem și față de cei care ar putea avea puterea se transformă într-un fals alibi.

99% din parlamentarii celorlalte partide ar fi fost puși sub urmărire penală față de faptele descrise mai sus. Membrii AUR însă sunt bine mersi. Este un regres democratic categoric, este un test ratat pentru instituțiile care trebuie să apere legea și democrația. Cazul Republicii Moldova este relevant, care arată cum acel mic stat fragil a înțeles prin sistemele sale ca anticorpii democrației trebuie activați – au scos ȘOR în afara legii⁴⁷, au reacționat curajos la încercările unor infractori de a destabiliza țara, l-au declarat pe Simion *persona non grata*.

În România, procurorii trebuie să strângă toate aceste probe pentru a

deschide dosare. Jandarmii trebuie să prindă curajul să legitimeze golani care zgâlțâie gardurile instituțiilor publice forțând intrarea. Polițiștii trebuie să reacționeze la ilegalitățile acestor interlopi cu carnet de partid. Sunt trei imperative pentru prezervarea statului de drept.

Toate structurile care au rolul de a apăra legea și statul român au datoria să investigheze și să explice public situația confuză a unui lider de partid care nu are drept să intre în

două state vecine (probabil caz unic în lume) fiind suspect de colaborare cu servicii secrete ruse.

Dacă nu apărăm legea, punem în pericol democrația și tot ce am reușit să câștigăm până acum. Asta e prima lecție. Iar a doua lecție e că AUR (plus Șoșoacă) nu este un partid, ci e o bandă de infractori care vor să arunce în aer politica românească și să transforme România într-o țară nesigură și nefrecventabilă.

Note

- ¹ Acest studiu este o variantă revizuită și îmbunătățită a unui articol de opinie publicat la data de 10 ianuarie 2024 pe *digi24.ro* cu titlul „Despre cum procurorii, Poliția și Jandarmeria au protejat prin inacțiune AUR și ceilalți extremiști. Fapte, cazuri, consecințe”, disponibil la <https://www.digi24.ro/opinii/despre-cum-procurorii-politia-si-jandarmeria-au-protejat-prin-inactiune-aursi-ceilalti-extremisti-fapte-cazuri-consecinte-2644257>
- ² Teodor Bobei, „Deputat ales pe listele AUR, amendat cu 40.000 de lei după ce a postat pe Facebook informații dintr-o anchetă penală”, în *libertatea.ro*, 21 noiembrie 2022, disponibil la <https://www.libertatea.ro/stiri/deputat-daniel-rus-liste-aure-amendat-40-000-lei-postare-facebook-informatii-ancheta-penala-4354766> (consultat la 6 septembrie 2024).
- ³ Mariana Iancu, „Interlopii din Murgeni s-au înscris în AUR. «Trăiască Partidul nostru AUR. Împreună cu neamul meu, eu președintele partidului AUR»”, în

adevarul.ro, 19 decembrie 2020, disponibil la <https://adevarul.ro/stiri-locale/vaslui/interlopii-din-murgeni-s-au-inscris-in-aure-seful-206-6384.html> (consultat la 6 septembrie 2024).

- ⁴ Mihai Roman, „Cei doi părinți acuzați că și-au bătut copilul de 2 ani cu cabluri și bețe sunt simpatizanți AUR. Au postat pe net mesaje mobilizatoare ale partidului extremist”, în *G4media.ro*, 18 decembrie 2023, disponibil la <https://www.g4media.ro/cei-doi-parinti-acuzati-ca-si-au-batut-copilul-de-2-ani-cu-cabluri-si-bete-sunt-simpatizanti-aure-au-postat-pe-net-mesaje-mobilizatoare-ale-parti-du-lui-extremist.html> (consultat la 6 septembrie 2024).
- ⁵ Dan Anghel, „Diana Șoșoacă cere permis de port-armă. Motivul invocat de senatorul AUR”, în *adevarul.ro*, 18 ianuarie 2021, disponibil la <https://adevarul.ro/politica/diana-osoaca-cere-permis-de-port-arma-motivul-207158-7.html> (consultat la 6 septembrie 2024).
- ⁶ Andreea Ghinea, Sorina Ionașc, „Membru AUR, prins cu marijuana

- în Parlament. «Nu i-a trecut prin labirintul sofisticat al minții că face o greșeală», în *stirileprotv.ro*, 27 august 2021, disponibil la <https://stirileprotv.ro/stiri/actualitate/un-membru-aur-a-fost-prins-cu-cannabis-in-parlament.html> (consultat la 6 septembrie 2024).
- ⁷ Ioana Milonean, „Deputatul Viorel Focșa exclus din AUR după ce și-a agresat soția, revine în grupul parlamentar AUR / În ianuarie, George Simion îi cerea demisia din Parlament”, în *G4media.ro*, 13 noiembrie 2023, disponibil la <https://www.g4media.ro/deputatul-viorel-focsa-exclus-din-aur-dupa-ce-si-a-agresat-sotia-revine-in-gr-upul-parlamentar-aur-in-ianuarie-george-simion-ii-cere-demisia-din-parlament.html> (consultat la 6 septembrie 2024).
- ⁸ Matthew Garvey, „Cazul de viol de la Școala de Vară AUR. După un an, fata se simte «trădată» de autorități: «S-a spus că nu sunt o victimă credibilă»”, în *digi24.ro*, 12 septembrie 2024, disponibil la <https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/cazul-de-viol-de-la-scoala-de-vara-aur-dupa-un-an-fata-se-simte-tradata-de-autoritati-s-a-spus-ca-nu-sunt-o-victima-credibila-2927163> (consultat la 13 septembrie 2024).
- ⁹ Radu Eremia, „Control judiciar pentru fostul membru AUR acuzat de trafic de influență. Cum a fost prins în flagrant”, în *adevarul.ro*, 24 octombrie 2023, disponibil la <https://adevarul.ro/stiri-interne/evenimente/control-judiciar-ex-membru-aur-traffic-influenta-2310645.html> (consultat la 6 septembrie 2024).
- ¹⁰ Sorin Semeniuc, „Profil de deputat condamnat: coordonatorul AUR Bihor este judecat pentru constituirea unui grup infracțional organizat care spargea bancomate. În alt dosar penal a fost condamnat pentru lovire la 2 ani de închisoare cu suspendare”, în *G4media.ro*, 7 decembrie 2020, disponibil la <https://www.g4media.ro/profil-de-deputat-condamnat-coordonatorul-aur-bihor-este-judecat-pentru-constituirea-unui-gr-up-infrac-tional-org-anizat-care-spargea-bancomate-in-alt-dosar-penal-a-fost-condamnat-pentru-lovire-la-2-an.html> (consultat la 6 septembrie 2024).
- ¹¹ Dodo Romniceanu, „Un urmărit general, condamnat la 8 ani de închisoare în R. Moldova, este liderul din umbră al AUR Vaslui. Are afaceri în România, canal TV, ziar, ONG și un copil cu agramata Raisa Enachi, deputată AUR, viitoare europarlamentară”, în *podul.ro*, 4 ianuarie 2024, disponibil la https://podul.ro/articol/22526/un-urmarit-general-condamnat-la-opt-ani-de-inchisoare-in-romoldova-este-liderul-din-umbra-al-aur-vaslui-are-afaceri-in-romania-canal-tv-ziar-ong-si-un-copil-cu-agramata-raisa-enachi-deputata-aur-viitoare-eur-oparlamentara?fbclid=IwAR1aYKxtw4o091hGhGotse9r2zda0N8r1UUTixn9XyI-92Z1vl5x_YkKi08 (consultat la 9 septembrie 2024).
- ¹² Sorin Semeniuc, „Profil de deputat condamnat: coordonatorul AUR Bihor este judecat pentru constituirea unui grup infracțional organizat care spargea bancomate. În alt dosar penal a fost condamnat pentru lovire la 2 ani de închisoare cu suspendare”, *loc. cit.*
- ¹³ Andreea Rubica, „Deputatul Mihai Lasca, achitat de Curtea Supremă pentru constituirea unui grup in-

- fracțional organizat”, în *adevarul.ro*, 5 iulie 2023, disponibil la <https://adevarul.ro/stiri-interne/ev-venimente/deputatul-mihai-lasca-ac-hitat-de-curtea-suprema-228142-1.html> (consultat la 9 septembrie 2024).
- ¹⁴ „Deputatul Mihai Ioan Lasca, intrat în Parlament pe listele AUR, a fost condamnat la închisoare cu suspendare după ce a bătut un șofer”, în *digi24.ro*, 3 iunie 2021, disponibil la <https://www.digi24.ro/stiri/deputatu-l-mihai-ioan-lasca-intrat-in-parlam-ent-pe-listele-aur-a-fost-condamnat-la-inchisoare-cu-suspendare-dupa-ce-a-batut-un-sofer-1550167> (consultat la 9 septembrie 2024).
- ¹⁵ Cristian Anton, Ioana Andreescu, „Deputatul Viorel Focșa, acuzat că și-a agresat din nou soția: «Ferească Dumnezeu să ai o nevastă ca a mea»”, în *stirileprotv.ro*, 2 mai 2024, disponibil la <https://stirileprotv.ro/stiri/actualitate/surse-deputatul-vi-orel-focsa-acuzat-din-nou-ca-si-a-agresat-sotia-pe-numele-sau-a-fost-emis-un-ordin-de-protectie.html> (consultat la 9 septembrie 2024).
- ¹⁶ „Cum a fost prins în flagrant de DGA Bogdan Crefelean, membru AUR, când primea 1.500 lei pentru a face trafic de influență”, în *hotnews.ro*, 24 octombrie 2023, disponibil la <https://hotnews.ro/cum-a-fost-prins-n-flagrant-de-dga-bogdan-crefelean-membru-aur-cnd-primea-1-500-de-lei-pentru-a-face-traffic-de-influenta-37086> (consultat la 9 septembrie 2024).
- ¹⁷ Sorin Semeniuc, „Dinastiile din AUR: 27 de perechi soț-soție, tată-fiică, tată-fiu, mamă-fiică, mamă-fiu, frate-soră, frate-frate pe liste. Co-președintele are soția pe liste. Meritocrația, principiu fundamental în programul AUR”, în *G4media.ro*, 8 decembrie 2020, disponibil la <https://www.g4media.ro/dinastiile-din-aur-27-de-perechi-sot-sotie-ta-ta-fiica-tata-fiu-mama-fiica-mama-fiu-frate-sora-frate-frate-pe-liste-co-presedintele-are-sotia-pe-liste-meritocra-tia-principiu-fundamental-in-pr.html> (consultat la 9 septembrie 2024).
- ¹⁸ Idem, „Nepotism extrem. Pe listele de candidați AUR Caraș-Severin se află cinci membri ai unei familii: mama, două fiice, fratele mamei și partenerul de viață al acesteia”, în *G4media.ro*, 9 decembrie 2020, disponibil la <https://www.g4media.ro/nepotism-extrem-pe-listele-de-candidati-aur-caras-severin-se-afla-cinci-membri-ai-unei-familii-mama-doua-fiice-fr-atele-mamei-si-partenerul-de-viata-al-acesteia.html> (consultat la 9 septembrie 2024).
- ¹⁹ Bobi Neacșu, „Principiul meritocrației la AUR: aproape 9% din candidați sunt rude. Liderul Claudiu Târziu și-a pus soția pe liste”, în *libertatea.ro*, 8 decembrie 2020, disponibil la <https://www.libertatea.ro/stiri/princi-piul-meritocra-tiei-la-aur-aproape-9-din-candidati-sunt-rude-liderul-cla-udiu-tarziu-si-a-pus-sotia-pe-liste-3318931> (consultat la 9 septembrie 2024).
- ²⁰ Ionuț Benea, „O colaboratoare AUR ar fi vrut să intre în Parlament cu patru gloanțe, în timp ce în fața instituției au loc proteste neautorizate”, în *romania.europalibera.org*, 10 mai 2023, disponibil la <https://romania.europalibera.org/a/ur-gloante-parlament/32404287>.

- html (consultat la 9 septembrie 2024).
- ²¹ George Costiță, Oana Despa, „Acuzații de viol la o școală de vară a AUR. Partidul neagă, Poliția a început o anchetă”, în *romania.europalibera.org*, 18 septembrie 2023, disponibil la <https://romania.europalibera.org/a/ur-acuzatii-viol/32597909.html> (consultat la 9 septembrie 2024).
- ²² „Premierul Dorin Recean a dezvăluit că George Simion a fost interzis în R. Moldova pentru că «destabilizează» țara”, în *digi24.ro*, 20 februarie 2024, disponibil la <https://www.digi24.ro/stiri/externe/premierul-dorin-recean-a-dezvaluit-ca-george-simion-a-fost-interzis-in-r-moldova-pentru-ca-destabilizeaza-tara-2693657> (consultat la 9 septembrie 2024).
- ²³ George Costiță, Aliona Ciurcă, „Partidul AUR, acuzat de «activități antiucrainene sistematice». Ce spun serviciile secrete de la Kiev și Chișinău despre George Simion”, în *Romania.europalibera.org*, 22 aprilie 2024, disponibil la <https://romania.europalibera.org/a/efecte-juridice-romania-george-simion-indezirabil-moldova-ucraina/32873075.html> (consultat la 9 septembrie 2024).
- ²⁴ „General ucrainean: George Simion are interdicție în Ucraina până în 2024 / AUR confirmă interdicția și lansează un atac la «raketii serviciului de spionaj ucrainean care au declanșat ofensiva împotriva unioniștilor români»”, în *hotnews.ro*, 7 aprilie 2023, disponibil la [https://hotnews.ro/general-ucrainean-george-simion-are-interdicție-n-ucraina-pna-n-2024-aur-confirma-interdicția-si-lanseaza-un-atac-la-](https://hotnews.ro/general-ucrainean-george-simion-are-interdicție-n-ucraina-pna-n-2024-aur-confirma-interdicția-si-lanseaza-un-atac-la-raketii-serviciului-de-spionaj-ucrainean-care-au-de-72029)
- raketii-serviciului-de-spionaj-ucrainean-care-au-de-72029 (consultat la 10 septembrie 2024).
- ²⁵ Cristian Oțoșanu, „Dosar penal pentru ultraj deschis de Parchet în cazul lui George Simion, care l-a agresat pe ministrul energiei” în *libertatea.ro*, 8 februarie 2022, disponibil la <https://www.libertatea.ro/stiri/scandalul-din-parlament-ajunge-la-parchet-dosar-penal-pentru-ultraj-dupa-ce-george-simion-l-a-bruscat-pe-virgil-popescu-3967903> (consultat la 10 septembrie 2024).
- ²⁶ Mariana Butnaru, „Dosar penal după ce George Simion a intrat în Primăria Timișoara”, în *gds.ro* (Gazeta de Sud), 14 ianuarie 2022, disponibil la <https://www.gds.ro/Actualitate/2022-01-14/dosar-penal-dupa-ce-george-simion-a-intrat-in-primaria-timisoara/> (consultat la 10 septembrie 2024).
- ²⁷ „Diana Șoșoacă a depus la Parchet plângere penală împotriva lui Simion, «lovire și alte violențe». «M-a făcut scroafă»”, în *digi24.ro*, 20 decembrie 2023, disponibil la <https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/politica/diana-sosoaca-ii-face-plangere-penala-lui-george-simion-m-a-facut-scroafa-2621843> (consultat la 10 septembrie 2024).
- ²⁸ Octavia Constantinescu, „George Simion a făcut accident de Paște și a rănit o persoană. Victima nu a depus plângere”, în *newsweek.ro*, 30 septembrie 2022, disponibil la <https://newsweek.ro/actualitate/george-simion-a-facut-accident-de-paste-si-a-ranit-o-persoana-victima-nu-a-depus-plangere> (consultat la 10 septembrie 2024).

- ²⁹ George Costiță, „Președintele AUR, George Simion, este anchetat penal pentru conducere fără permis”, în *romania.europalibera.ro*, 30 septembrie 2022, disponibil la <https://romania.europalibera.org/a/george-simion-dosar-penal-permis-suspendat/32059063.html> (consultat la 10 septembrie 2024).
- ³⁰ „George Simion a schimbat numărul autocarului care a adus protestatarii. Dosar penal și scandal în piață”, în *dcnews.ro*, 20 septembrie 2020, disponibil la https://www.dcnews.ro/george-simion-a-schimbat-numarul-autocarului-care-a-adus-protestatarii-dosar-penal-si-scandal-in-piata-primele-reaktii_772213.html (consultat la 10 septembrie 2024).
- ³¹ „Circ cu George Simion la Ministerul Energiei. Jandarmii au încercat să îl scoată din clădire pe liderul AUR”, în *digi24.ro*, 5 decembrie 2022, disponibil la <https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/politica/george-simion-a-facut-circ-la-ministerul-energiei-virgil-popescu-a-renuntat-la-o-conferinta-de-presa-din-cauza-liderului-aur-2173677> (consultat la 10 septembrie 2024).
- ³² Oana Despa, „De ce sunt liderii AUR din ce în ce mai agresivi. Istoric: nu comunică, ci incită”, în *romania.europalibera.org*, 23 mai 2022, disponibil la <https://romania.europalibera.org/a/gresiuni-george-simion-/3186208-3.html> (consultat la 10 septembrie 2024).
- ³³ Oana Despa, „AUR face lista neagră a presei. Facebook nu se dezice”, în *romania.europalibera.ro*, 28 ianuarie 2022, disponibil la <https://romania.europalibera.org/a/ur-%C8%99i-lista-neagr%C4%83-a-presei/31674532.html> (consultat la 10 septembrie 2024).
- ³⁴ Răzvan Chiruță, „România a mai avut «liste negre» cu jurnaliști și în interbelic. Nu s-au terminat bine”, în *presshub.ro*, 1 februarie 2022, disponibil la <https://www.presshub.ro/romania-a-mai-avut-liste-negre-cu-jurnalisti-si-in-interbelic-nu-s-au-terminat-bine-207221/> (consultat la 10 septembrie 2024).
- ³⁵ Andreea Pavel, „Active Watch: Derapajul populist al AUR e similar strategiilor partidelor care au pus bazele dictaturilor din secolul trecut / Invităm partidele și organizațiile să respingă ferm «listele negre»”, în *G4media.ro*, 26 ianuarie 2022, disponibil la <https://www.g4media.ro/active-watch-derapajul-populist-al-aur-e-similar-strategiilor-partidelor-care-au-pus-bazele-dictaturilor-din-secolul-trecut-invitam-partidele-si-organizatiile-sa-respinga-ferm-listele-negre.html> (consultat la 10 septembrie 2024).
- ³⁶ Andreea Ghiță, „Un moment trecut cu vederea din Parlament: asurzitoarea tăcere a senatorilor, după intervenția negaționistului Sorin Lavric”, în *Republica.ro*, 13 martie 2021, disponibil la <https://republica.ro/un-moment-trecut-cu-vederea-din-parlament-asurzitoarea-tacere-a-senatorilor-dupa-interventia-negationistului> (consultat la 11 septembrie 2024).
- ³⁷ Andreea Pavel, „Uniunea Scriitorilor l-a dat afară pe Sorin Lavric (AUR), după ce presa a publicat fragmente jignitoare la adresa femeilor /USR sesizează Consiliul Național al Discriminării

- (surse)”, în *G4media.ro*, 8 decembrie 2020, disponibil la <https://www.g4media.ro/uniunea-scriitorilor-l-a-dat-afara-pe-sorin-lavric-aur-dupa-ce-presa-a-publicat-fragmente-jignitoare-la-adresa-femeilor-usr-sesizeaza-consiliul-national-al-discriminarii-surse.html> (consultat la 11 septembrie 2024).
- ³⁸ „Călin Georgescu, despre Zelea Codreanu și Ion Antonescu: «Au făcut și fapte bune». Asasinatelor legionare: «Istoria este mistificată»”, în *digi24.ro*, 31 ianuarie 2022, disponibil la <https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/politica/calin-georgescu-despre-zelea-codreanu-si-ion-antonescu-au-facut-si-fapte-bune-asasinatele-legionare-istorie-mistificata-1822453> (consultat la 11 septembrie 2024).
- ³⁹ Otilia Ciocan, „Generalul Mircea Chelaru, condamnat la trei ani de închisoare cu suspendare”, în *mediafax.ro*, 24 aprilie 2015, disponibil la <https://www.mediafax.ro/social/generalul-mircea-chelaru-condamnat-la-trei-ani-de-inchisoare-cu-suspendare-14151540> (consultat la 11 septembrie 2024).
- ⁴⁰ Andreea Pavel, „Militarii Nicolae Roman și Francisc Tobă, asociați cu reprimarea sângeroasă a Revoluției din 1989, au devenit deputați AUR”, în *G4media.ro*, 10 decembrie 2020, disponibil la <https://www.g4media.ro/profil-de-aur-deputatii-militari-nicolae-roman-si-francisc-toba-personaje-controverse-in-tentativele-sangeroase-de-inabusire-a-revolutiei-din-1989-in-timisoara-si-sibiu.html> (consultat la 12 septembrie 2024).
- ⁴¹ „De frica lui Șoșoacă, discursul lui Zelenschi din Parlamentul României a fost anulat. «Asistăm la un moment stâjenitor pentru România»”, în *digi24.ro*, 11 octombrie 2023, disponibil la <https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/politica/de-frica-diane-șoșoacă-discursul-lui-zelenski-din-parlamentul-romaniei-a-fost-anulat-25363-85> (consultat la 11 septembrie 2024).
- ⁴² Ioana Dumitrescu, „Direcția de Sănătate Publică Iași a făcut plângere penală pe numele Diane Șoșoacă | AUDIO”, în *europafm.ro*, 8 septembrie 2021, disponibil la https://www.europafm.ro/directia-de-sanatate-publica-iasi-a-facut-plangere-penala-pe-numele-diane-șoșoacă-audio/?fbclid=IwAR2WZURVHK6NdnAAFfpuu19DLToNUZe5_f9c6LbnfTxK1320yZFUv1FIB0 (consultat la 12 septembrie 2024).
- ⁴³ Dan Duca, „VIDEO. Incidente dintre jurnalista italiană și Diana Șoșoacă, în principalul jurnal de pe Rai Uno. Lucia Gorracci: «Am fost sechestrată, soțul senatoarei m-a lovit»”, în *libertatea.ro*, 14 decembrie 2021, disponibil la <https://www.libertatea.ro/stiri/incidente-dintre-jurnalista-italiana-si-diana-șoșoacă-in-principalul-jurnal-de-pe-rai-uno-lucia-gorracci-am-fost-sechestrata-sotul-senatoarei-m-a-lovit-politia-ne-a-perchezitionat-38-83099> (consultat la 12 septembrie 2024).
- ⁴⁴ Marcel Fürstenau, „Va fi interzisă formațiunea Alternativa pentru Germania?”, în *dw.com*, 13 mai 2024, disponibil la <https://www.dw.com/ro/va-fi-interzis%C4%83-forma%C8%9Biunea-alternativa-pentru-germania/a-690-65976> (consultat la 12 septembrie 2024).
- ⁴⁵ „O instanță din Grecia a decis că Partidul Zorii Aurii este o organi-

zație criminală”, în *moldova.europalibera.org*, 7 octombrie 2020, disponibil la <https://moldova.europalibera.org/a/o-istan%C8%9B%C4%83-din-gr-ecia-a-decis-c%C4%83-partidul-zorii-aurii-este-o-organiza%C8%9B-ie-criminal%C4%83-/3088074-3.html> (consultat la 12 septembrie 2024).

⁴⁶ „20 de ani de închisoare pentru unul dintre cei mai violenți protestatari care au atacat Capitolul”, în *spotmedia.ro*, 10 august 2024, disponibil la <https://spotmedia.ro/stiri/eveniment/20-de-ani-de-inchi->

soare-pentru-unul-dintre-cei-mai-violenti-protestatari-care-au-atacat-capitolul (consultat la 12 septembrie 2024).

⁴⁷ „Partidul oligarhului fugar Ilan Șor, scos în afara legii – decizie a Curții Constituționale de la Chișinău / Reacția Maiei Sandu”, în *hotnews.ro*, 19 iunie 2023, disponibil la <https://hotnews.ro/partidul-oligarhului-fugar-ilan-sor-scos-n-a-fara-legii-decizie-a-curtii-constitu-tionale-de-la-chisinau-reactia-mai-ei-sandu-59394> (consultat la 12 septembrie 2024).

Bibliografie

ANGHEL, Dan, „Diana Șoșoacă cere permis de port-armă. Motivul invocat de senatorul AUR”, în *adevarul.ro*, 18 ianuarie 2021, disponibil la <https://adevarul.ro>.

ANTON, Cristian; Ioana Andreescu, „Deputatul Viorel Focșa, acuzat că și-a agresat din nou soția: «Ferească Dumnezeu să ai o nevastă ca a mea»”, în *stirileprotv.ro*, 2 mai 2024, disponibil la <https://stirileprotv.ro>.

BENEA, Ionuț, „O colaboratoare AUR ar fi vrut să intre în Parlament cu patru gloanțe, în timp ce în fața instituției au loc proteste neautorizate”, în *romania.europalibera.org*, 10 mai 2023, disponibil la <https://romania.europalibera.org>.

BOBEI, Teodor, „Deputat ales pe listele AUR, amendat cu 40.000 de lei după ce a postat pe Facebook informații dintr-o anchetă penală”, în *libertatea.ro*, 21 noiembrie 2022, disponibil la <https://www.libertatea.ro>.

BUTNARU, Mariana, „Dosar penal după ce George Simion a intrat în Primăria Timișoara”, în *gds.ro* (Gazeta de Sud),

14 ianuarie 2022, disponibil la <https://www.gds.ro>.

CHIRUȚĂ, Răzvan, „România a mai avut «liste negre» cu jurnaliști și în interbelic. Nu s-au terminat bine”, în *presshub.ro*, 1 februarie 2022, disponibil la <https://www.presshub.ro>.

CIOCAN, Otilia, „Generalul Mircea Chelaru, condamnat la trei ani de închisoare cu suspendare”, în *mediafax.ro*, 24 aprilie 2015, disponibil la <https://www.mediafax.ro>.

CONSTANTINESCU, Octavia, „George Simion a făcut accident de Paște și a rănit o persoană. Victima nu a depus plângere”, în *newsweek.ro*, 30 septembrie 2022, disponibil la <https://newsweek.ro>.

COSTIȚĂ, George, „Președintele AUR, George Simion, este anchetat penal pentru conducere fără permis”, în *romania.europalibera.org*, 30 septembrie 2022, disponibil la <https://romania.europalibera.org>.

COSTIȚĂ, George, Aliona Ciurcă, „Partidul AUR, acuzat de «activități antiucrainene sistematice». Ce spun serviciile secrete de la Kiev și Chișinău despre George Simion”, în

- Romania.europalibera.org, 22 aprilie 2024, disponibil la <https://romania.europalibera.org>.
- COSTIȚĂ, George; Oana Despa, „Acuzații de viol la o școală de vară a AUR. Partidul neagă, Poliția a început o anchetă”, în *romania.europalibera.org*, 18 septembrie 2023, disponibil la <https://romania.europalibera.org>.
- DESPA, Oana, „De ce sunt liderii AUR din ce în ce mai agresivi. Istoric: nu comunică, ci incită”, în *romania.europalibera.org*, 23 mai 2022, disponibil la <https://romania.europalibera.org>.
- DESPA, Oana, „AUR face lista neagră a presei. Facebook nu moderează, George Simion nu se dezice”, în *romania.europalibera.ro*, 28 ianuarie 2022, disponibil la <https://romania.europalibera.org>.
- DUCA, Dan, „VIDEO. Incidente dintre jurnalista italiană și Diana Șoșoacă, în principalul jurnal de pe Rai Uno. Lucia Gorraci: «Am fost sechestrată, soțul senatoarei m-a lovit»”, în *libertatea.ro*, 14 decembrie 2021, disponibil la <https://www.libertatea.ro>.
- DUMITRESCU, Ioana, „Direcția de Sănătate Publică Iași a făcut plângere penală pe numele Dianei Șoșoacă | AUDIO”, în *europa4fm.ro*, 8 septembrie 2021, disponibil la <https://www.europa4fm.ro>.
- EREMIA, Radu, „Control judiciar pentru fostul membru AUR acuzat de trafic de influență. Cum a fost prins în flagrant”, în *adevarul.ro*, 24 octombrie 2023, disponibil la <https://adevarul.ro>.
- FÜRSTENAU, Marcel, „Va fi interzisă formațiunea Alternativa pentru Germania?”, în *dw.com*, 13 mai 2024, disponibil la <https://www.dw.com>.
- GARVEY, Matthew, „Cazul de viol de la Școala de Vară AUR. După un an, fata se simte «trădată» de autorități: «S-a spus că nu sunt o victimă credibilă»”, în *digi24.ro*, 12 septembrie 2024, disponibil la <https://www.digi24.ro>.
- GHINEA, Andreea; Sorina Ionașc, „Membru AUR, prins cu marijuana în Parlament. «Nu i-a trecut prin labirintul sofisticat al minții că face o greșeală»”, în *stirileprotv.ro*, 27 august 2021, disponibil la <https://stirileprotv.ro>.
- GHIȚĂ, Andreea, „Un moment trecut cu vederea din Parlament: asurzitoarea tăcere a senatorilor, după intervenția negaționistului Sorin Lavric”, în *Republica.ro*, 13 martie 2021, disponibil la <https://republica.ro>.
- IANCU, Mariana, „Interlopii din Murgeni s-au înscris în AUR. «Trăiască Partidul nostru AUR. Împreună cu neamul meu, eu președintele partidului AUR»”, în *adevarul.ro*, 19 decembrie 2020, disponibil la <https://adevarul.ro>.
- MILONEAN, Ioana, „Deputatul Viorel Focșa exclus din AUR după ce și-a agresat soția, revine în grupul parlamentar AUR / În ianuarie, George Simion îi cerea demisia din Parlament”, în *G4media.ro*, 13 noiembrie 2023, disponibil la <https://www.g4media.ro>.
- NEACȘU, Bobi, „Principiul meritocrației la AUR: aproape 9% din candidați sunt rude. Liderul Claudiu Târziu și-a pus soția pe liste”, în *libertatea.ro*, 8 decembrie 2020, disponibil la <https://www.libertatea.ro>.
- OTOPEANU, Cristian, „Dosar penal pentru ultraj deschis de Parchet în cazul lui George Simion, care l-a agresat pe ministrul energiei” în *libertatea.ro*, 8 februarie 2022, disponibil la <https://www.libertatea.ro>.
- PAVEL, Andreea, „Active Watch: Derapajul populist al AUR e similar strategiilor partidelor care au pus

- bazele dictaturilor din secolul trecut / Invităm partidele și organizațiile să respingă ferm «listele negre»», în *G4media.ro*, 26 ianuarie 2022, disponibil la <https://www.g4media.ro>.
- PAVEL, Andreea, „Militarii Nicolae Roman și Francisc Tobă, asociați cu reprimarea sângeroasă a Revoluției din 1989, au devenit deputați AUR”, în *G4media.ro*, 10 decembrie 2020, disponibil la <https://www.g4media.ro>.
- PAVEL, Andreea, „Uniunea Scriitorilor l-a dat afară pe Sorin Lavric (AUR), după ce presa a publicat fragmente jignitoare la adresa femeilor / USR sesizează Consiliul Național al Discriminării (surse)”, în *G4media.ro*, 8 decembrie 2020, disponibil la <https://www.g4media.ro>.
- ROMAN, Mihai, „Cei doi părinți acuzați că și-au bătut copilul de 2 ani cu cabluri și bețe sunt simpatizanți AUR. Au postat pe net mesaje mobilizatoare ale partidului extremist”, în *G4media.ro*, 18 decembrie 2023, disponibil la <https://www.g4media.ro>.
- ROMNICEANU, Dodo, „Un urmărit general, condamnat la 8 ani de închisoare în R. Moldova, este liderul din umbră al AUR Vaslui. Are afaceri în România, canal TV, ziar, ONG și un copil cu agramata Raisa Enachi, deputată AUR, viitoare europarlamentară”, în *podul.ro*, 4 ianuarie 2024, disponibil la <https://podul.ro>.
- RUBICA, Andreea, „Deputatul Mihai Lasca, achitat de Curtea Supremă pentru constituirea unui grup infracțional organizat”, în *adevarul.ro*, 5 iulie 2023, disponibil la <https://adevarul.ro>.
- SEMENIUC, Sorin, „Dinastiile din AUR: 27 de perechi soț-soție, tată-fiică, tată-fiu, mamă-fiică, mamă-fiu, frate-soră, frate-frate pe liste. Co-președintele are soția pe liste. Meritocrația, principiu fundamental în programul AUR”, în *G4media.ro*, 8 decembrie 2020, disponibil la <https://www.g4media.ro>.
- SEMENIUC, Sorin, „Nepotism extrem. Pe listele de candidați AUR Caraș-Severin se află cinci membri ai unei familii: mama, două fiice, fratele mamei și partenerul de viață al acesteia”, în *G4media.ro*, 9 decembrie 2020, disponibil la <https://www.g4media.ro>.
- SEMENIUC, Sorin, „Profil de deputat condamnat: coordonatorul AUR Bihor este judecat pentru constituirea unui grup infracțional organizat care spârgea bancomate. În alt dosar penal a fost condamnat pentru lovire la 2 ani de închisoare cu suspendare”, în *G4media.ro*, 7 decembrie 2020, disponibil la <https://www.g4media.ro>.
- ****, „20 de ani de închisoare pentru unul dintre cei mai violenți protestatari care au atacat Capitoliul”, în *spotmedia.ro*, 10 august 2024, disponibil la <https://spotmedia.ro>.
- ****, „Călin Georgescu, despre Zelea Codreanu și Ion Antonescu: «Au făcut și fapte bune». Asasinatele legionare: «Istoria este mistificată»”, în *digi24.ro*, 31 ianuarie 2022, disponibil la <https://www.digi24.ro>.
- ****, „Circ cu George Simion la Ministerul Energiei. Jandarmii au încercat să îl scoată din clădire pe liderul AUR”, în *digi24.ro*, 5 decembrie 2022, disponibil la <https://www.digi24.ro>.
- ****, „Cum a fost prins în flagrant de DGA Bogdan Crefelean, membru AUR, când primea 1.500 lei pentru a face trafic de influență”, în *hotnews.ro*, 24 octombrie 2023, disponibil la <https://hotnews.ro>.
- ****, „De frica lui Șoșoacă, discursul lui Zelenschi din Parlamentul României a fost anulat. «Asistăm la un moment

- stânjenitor pentru România»”, în *digi24.ro*, 11 octombrie 2023, disponibil la <https://www.digi24.ro>.
- ****, „Deputatul Mihai Ioan Lasca, intrat în Parlament pe listele AUR, a fost condamnat la închisoare cu suspendare după ce a bătut un șofer”, în *digi24.ro*, 3 iunie 2021, disponibil la <https://www.digi24.ro>.
- ****, „Diana Șoșoacă a depus la Parchet plângere penală împotriva lui Simion, «lovire și alte violențe». «M-a făcut scroafă»”, în *digi24.ro*, 20 decembrie 2023, disponibil la <https://www.digi24.ro>.
- ****, „General ucrainean: George Simion are interdicție în Ucraina până în 2024 / AUR confirmă interdicția și lansează un atac la «rakeții serviciului de spionaj ucrainean care au declanșat ofensiva împotriva unioniștilor români»”, în *hotnews.ro*, 7 aprilie 2023, disponibil la <https://hotnews.ro>.
- ****, „George Simion a schimbat numărul autocarului care a adus protestatarii. Dosar penal și scandal în piață”, în *dcnews.ro*, 20 septembrie 2020, disponibil la <https://www.dcnews.ro>.
- ****, „O instanță din Grecia a decis că Partidul Zorii Aurii este o organizație criminală”, în *moldova.europalibera.org*, 7 octombrie 2020, disponibil la <https://moldova.europalibera.org>.
- ****, „Partidul oligarhului fugar Ilan Șor, scos în afara legii – decizie a Curții Constituționale de la Chișinău / Reacția Maiei Sandu”, în *hotnews.ro*, 19 iunie 2023, disponibil la <https://hotnews.ro>.
- ****, „Premierul Dorin Recean a dezvăluit că George Simion a fost interzis în R. Moldova pentru că «destabilizează» țara”, în *digi24.ro*, 20 februarie 2024, disponibil la <https://www.digi24.ro>.

POLIS

INTERVIU

Valentin Naumescu: „Suntem la *un nivel cert de alertă* în ceea ce privește valul suveranismului și naționalismului”

Sorin Bocancea: *Domnule Profesor, suntem pe 30 august 2024 și, la o primă privire, constatăm că alegerile pentru Parlamentul European au relevat o creștere a partidelor populiste, acestea ajungând la 24%. Printre mesajele pe care au crescut acestea este și cel suveranist. Plecând de la această realitate, prima întrebare la care vă rog să răspundeți este: cum evaluați ponderea formațiunilor politice cu mesaj suveranist în țările din Uniunea Europeană?*

Valentin Naumescu: Fără îndoială că nivelul actual al partidelor populist-suveraniste (înțelese aici ca partide anti-UE) nu este mic, dar nici nu reprezintă în acest moment o masă

critică pentru schimbarea direcției politice în Europa. Proiectul European este viu și puternic, ba chiar vorbește de extindere. Suntem la *un nivel cert de alertă* în ceea ce privește valul suveranismului și naționalismului. Este important să vedem dacă această creștere a curentului suveranist s-a oprit sau va continua la alegerile viitoare.

Sigur că, dacă ar continua să crească, există un prag critic dincolo de care nu am mai putea vorbi de procesul integrării europene, dar din fericire nu suntem acolo iar majoritatea pro-europeană s-a refăcut relativ ușor după alegerile din 6-9 iunie a.c., chiar mai ușor decât în 2019. Deocamdată vorbim de un procentaj de antieuropeanism încă gestionabil de către democrațiile liberale și instituțiile UE, în cadrul actual al tratatelor. Poate sunt necesare unele mici ajustări de acceente în zona anumitor politici publice nepopulare (politica migrației, politicile „verzi”, suprareglementarea economică), dar în ansamblu UE rezistă, cu atât mai mult cu cât suveraniștii nu sunt și nu vor fi uniți.

Există mai multe tipuri de „suveranisme” în Europa, pe considerente ideologice sau pragmatice, primele

putând fi *etnic-naționaliste, istoric-culturale, de conservare a identității creștine* etc., iar cele din a doua categorie putând fi *economice sau sociale*. Suveranismul britanic în UE a fost de un anumit tip, suveranismul francez al lui Marine Le Pen are alte teme și priorități, cel italian este diferit de cel olandez, așa cum diferite sunt cele din țările central-europene. Ba chiar și acestea din urmă diferă între ele, căci suveranismul polonez, pro-SUA, pro-NATO și pro-Ucraina, intră de multe ori în conflict cu suveranismul lui Viktor Orbán, rusofil și antiucraianean.

Așadar, nu procentul în sine al partidelor populist-suveraniste este cel mai relevant în acest moment, ci trebuie să urmărim tendința pe termen mediu, de-a lungul acestui „deceniu al crizelor” (cu pandemia de Covid-19, războiul din Ucraina, migrația, scumpirea facturilor la energie, inflația și scăderea puterii de cumpărare), precum și capacitatea politică a diferitelor filoane suveraniste de a converge și de a propune un proiect comun anti-sistem. Spun asta pentru că circulă și o altă teorie, potrivit căreia, după eșecul evident al Brexitului, *suveranismele europene nu mai cer neapărat ieșirea din UE*, ci dimpotrivă, rămânerea în UE și încercarea de a modifica din interior instituțiile și politicile Uniunii. Mai degrabă cred că pentru al doilea scenariu trebuie să fim pregătiți în viitor.

S. B.: *Toate țările membre ale UE au acceptat prin tratatele de aderare „suveranitatea limitată”, fapt care s-*

a tot repetat pe toate căile. Ce credeți că a făcut posibil ca europeni cu diferite niveluri de educație să susțină suveranismul în condițiile în care cunosc condițiile asumate prin tratatele respective?

V. N.: În economiile și societățile europene au apărut în ultimii ani probleme reale, care țin de o anumită conjunctură globală și regională, probleme de care suveraniștii se grăbesc să profite politic și electoral, deși ei nu dețin soluții economice, administrative sau sociale concrete. Aceste probleme sunt greu de rezolvat peste noapte. Migrația ilegală, excesivă și deja deranjantă, este o problemă reală în anumite țări iar frontierele maritime în Mediterana nu pot fi securizate. Creșterea prețurilor este de asemenea o problemă reală. Scăderea nivelului de viață al muncitorilor și chiar al clasei mijlocii este o problemă reală, față de nivelul de acum 15-20 de ani, să zicem, așa cum se întâmplă și în SUA. Costul energiei, în special al gazului, este o problemă reală. Scumpirea locuințelor este reală. Îmbătrânirea populației și scăderea forței de muncă autohtone sunt reale. Problema deficitelor sistemelor publice de pensii este și ea reală.

Nu este UE vinovată pentru aceste probleme, dar sigur că mulți politicieni folosesc UE ca „țap ispășitor” pentru eșecurile din guvernarea națională. Exact așa s-a întâmplat în Marea Britanie înainte de referendumul din 2016 iar astăzi se vede că nu UE era problema britanicilor, dimpotrivă, era o soluție parțială la pro-

blemele economiei și societății britanice, a căror situație s-a deteriorat substanțial în ultimii ani, după ieșirea din Uniune. Numărul imigranților ilegali din Marea Britanie a crescut mult după ieșirea din UE, nici vorbă de scădere. La fel se întâmplă cu Viktor Orbán, care dă vina pe Bruxelles pentru declinul economic al Ungariei din ultimii ani, în loc să vadă că tocmai politicile economice greșite ale guvernului de la Budapesta (sfidarea și izolarea de politicile UE, plafonarea populistă a prețului la benzină continuată cu o scumpire accelerată, dependența de importurile din Rusia, miza greșită pusă pe investițiile iluzorii din China etc.) au făcut ca Ungaria să intre în declin și să piardă poziții în comparație cu alte țări din regiune.

Frustrările multiple de la baza societăților sunt deci cauza creșterii opțiunii politice suveraniste dar această opțiune este o iluzie, așa cum spuneam, o fantasmă. *Oamenii doar își închipuie că țara lor, dacă nu ar fi în UE, ar fi mai bogată, mai prosperă, mai sigură.* Nici vorbă de așa ceva. Să privească în trecutul lor, cu 30, 50, 70 sau 100 de ani în urmă, în epoci diferite. Nici când în istoria ei, Europa în ansamblu și țările care sunt astăzi membre ale UE nu au fost mai bogate, mai sigure și mai dezvoltate decât în epoca integrării europene, începută după al Doilea Război Mondial, respectiv după 2004, în cazul țărilor postcomuniste. Epoca naționalismelor a fost o tragedie, finalizată cu sărăcie, tragedii, răz-

boaie, zeci de milioane de victime și distrugerii extinse.

Nu în ultimul rând, o cauză importantă a creșterii opțiunii politice anti-integrare europeană sunt dezinformările, manipulările și campaniile masive de conspiraționism și *fake news* de pe rețelele sociale, din ultimii 5-10 ani. Multe din aceste intoxicații sunt alimentate de fabricile de troli și de „idioții utili” ai Rusiei, erodând treptat încrederea cetățenilor în instituțiile și-n politicile UE. Vedem și la noi pe *Facebook* sau în alte rețele penibilele campanii nostalgice cu imagini de pe vremea comunismului, în care „nu eram sclavii Vestului”, fără să se spună tinerilor că e vorba de perioada cea mai neagră a istoriei României, o perioadă dictatorială jalnică, de sărăcie, înapoiere și teroare.

S. B.: *Ce relevanță are mesajul suveranist în țările membre ale Uniunii Europene?*

V. N.: Suntem într-un context crucial pentru viitorul UE. Presiunile sunt mari, pe multiple dimensiuni: politică, economică, tehnologică, socială, cultural-educatională. Lumea întreagă se schimbă, nu doar UE. Momentul actual s-ar putea dovedi un adevărat punct de cotitură pentru viziunea, politicile și organizarea instituțională ale blocului comunitar. Vom vedea. Deocamdată, așa cum spuneam, nu știm dacă UE va rezista în forma actuală sau dacă, pe termen mediu și lung, mișcarea suveranistă va reuși să distrugă UE din interior sau să o transforme în ceva ce ar pu-

tea fi de nerecunoscut, fundamental diferit de ideea inițială a fondatorilor. „Meciul se joacă”, nu e nimic decis. Bătăliile politice de care vorbim se duc și la nivel european dar, de fapt, se duc cu mare intensitate în primul rând la nivelul politicii naționale din statele membre. Viitorul UE nu va depinde doar de alegerile europene din 2029 sau 2034, ci de ceea ce se va întâmpla în alegerile prezidențiale din Franța în 2027, de cele parlamentare și de noua coaliție de guvernare din Germania din toamna lui 2025, dar și de formarea unor majorități și guverne deocamdată nesigure în țări din eșalonul al doilea ca mărime, precum Belgia, Austria, țări nordice etc. Chiar și alegerile din țări periferice precum România sau Bulgaria contează, pentru că vor da o imagine a atractivității și rezilienței ideii europene în periferiile estice ale lumii occidentale, acolo unde Rusia face eforturi obscure deosebite de a influența opinia publică și de a încuraja opțiunea antioccidentală, prin idioții ei utili. Vom vedea așadar în decembrie cum vor arăta rezultatele, dar în România cred că direcția majoritar proeuropeană și prooccidentală nu este pusă în pericol pe termen scurt.

S. B.: *Care considerați a fi cauzele actualului nivel al mișcărilor suvernaiste din Uniunea Europeană? Există cauze specifice de la Est la Vest și de la Nord la Sud?*

V. N.: Așa cum am menționat anterior, există probleme reale și frustrări

ale cetățenilor în urma numeroaselor crize din ultimii ani, peste care se suprapun campaniile politice de speculare a dificultăților, duse de mișcările populiste, naționaliste, suveraniste, antioccidentale, antieuropene, antiliberale etc., dar și „coada toxică a Rusiei”, vârată în rețelele sociale pline de dezinformări sau în racolarea unor agenți de influență din aceste societăți.

Da, aceste cauze au o și o anumită specificitate (migrația ilegală nu este peste tot la fel, cele mai afectate fiind Germania, Franța, Olanda, Italia, Austria și țările nordice) dar există și puncte comune, cum ar fi creșterea prețurilor și incertitudinile privind asigurarea nivelului de viață. Pandemia de Covid-19 a contat, războiul din Ucraina contează, inflația contează, facturile la energie contează, toate acestea apasă asupra democrațiilor liberale. Sigur că țările dezvoltate au probleme diferite de țările mai sărace de la periferie, dar în principiu există o stare de nemulțumire în creștere cam peste tot. Cel mai rău este că nemulțumirea vine în special din partea celor care trăiesc din muncă, din salarii, și care văd că guvernele fac prea puțin pentru a-i proteja pe cei care muncesc, oferind însă altor categorii beneficii de asistență socială generoase sau risipind bani pe proiecte și politici nesustenabile.

S. B.: *Ce-i de făcut? Trebuie contracarat acest curent? Dacă da, cum?*

V. N.: Aceasta este, evident, cea mai grea întrebare. Cele care pretind că

au răspunsuri clare, la îndemână, sunt tocmai partidele populist-suveraniste, care vin cu lozinci și viziuni simpliste. Aceste partide sunt exact cele care se află, în opinia mea, cel mai departe de a avea însă soluții concrete, dincolo de critici și sloganuri. Problema este că soluțiile reale, dacă le putem numi așa, nu sunt nici simple, nici spectaculoase, nici rapide, nici ieftine. Da, *migrația ilegală trebuie redusă drastic*, dar știm că frontierele maritime din Mediterană nu pot fi complet securizate. Există și dilema bărcilor pline cu oameni necăjiți, cu familii având copii, ambarcațiuni abandonate de călăuzele lor, care plutesc în derivă spre țămurile statelor europene sudice. Ce să facă paza de coastă, să le scufunde la intrarea ilegală în apele teritoriale, să le trimită înapoi spre Africa? Evident, nu se poate, acești oameni trebuie în prima fază salvați și preluați. E clar că trebuie revizuit și accelerat mecanismul de *expulzare* a celor (tot mai mulți) cărora li se refuză regimul de azil politic, așa cum vedem că sunt discuțiile recente din Germania. Nu e de dorit nici să apară tensiuni între țările de destinație finală a migranților, precum Germania, Franța, Olanda sau Austria, și țările de intrare în UE, precum Italia sau Bulgaria. Se pare că, după atentatul terorist de la Solingen, Berlinul va începe să aplice principiul fostului Acord Dublin, de retrimiteră a imigranților înapoi în țara prin care au intrat prima dată pe teritoriul UE. Pe de altă parte, noul Pact European al Migrației tocmai a fost adoptat în

primăvara lui 2024, după ani de negocieri complicate, și este deja contestat.

O idee mai veche dar mereu greu de aplicat este *ajutorul și intervenția UE în țările de pornire a migrației*, adică rezolvarea cauzei emigrației, nu a efectului vizibil din UE, când emigrația a devenit imigrație și este deja târziu pentru a mai face ceva. S-a încercat o colaborare cu guvernul Libiei în anii trecuți, după 2015 încoace, de combatere a emigrației masive pornite de pe țămurile libiene, dar programele au fost în mare parte un eșec iar banii risipiți, din cauza corupției autorităților, condițiilor politice precare și complet lipsite de credibilitate din Libia. UE nu își poate asuma rezolvarea problemelor economice și sociale imense ale Africii, Orientului Mijlociu și Asiei, pentru a preîntâmpina migrația. Așa ceva pur și simplu nu este posibil. Ideea că UE trebuie să acționeze pentru a reduce migrația „de la sursă” sună bine dar, realist vorbind, nu este foarte fezabilă, dincolo de anumite măsuri punctuale, cum ar fi înființarea unor centre de refugiați în nordul Africii și întărirea frontierelor acestor state. Desigur, rămân în discuție *măsurile mai dure ale autorităților europene* – întărirea controlului la frontiera externă a UE, reducerea drastică a beneficiilor de asistență socială acordate refugiaților și azilanților (cu rol de descurajare de a mai veni spre UE) și accelerarea expulzărilor pe scară largă.

Dincolo de nivelul migrației, să vedem însă cum va evolua *economia*

europăană în anii următori, un alt predictor important pentru gradul de satisfacție al cetățenilor. Calmarea inflației și a prețurilor, energia la prețuri suportabile pentru populație, combaterea infracționalității și lipsei de securitate în zonele urbane (de exemplu, creșteri alarmante ale infracționalității, crimei organizate și violenței legate de traficul de droguri s-au înregistrat în ultimii ani în Suedia și Olanda), toate acestea ar diminua anxietățile economico-sociale ale cetățenilor europeni și ar scădea presiunea politică asociată cu apartenența la UE.

Nu în ultimul rând, *educația, cultura, mediul informațional* trebuie reparate din mers, îmbunătățite și asanate. E mult de lucrat din nou în școli. E mult de lucrat în politicile de acces la cultură. E enorm de lucrat la legislația și practicile privind comunicarea în spațiul public și combaterea dezinformării sau a mesajelor radicalizate, fără să fie afectat principiul libertății de exprimare. Trebuie căutată acea limită fină între ceea ce este acceptabil și ceea ce devine inacceptabil. Trebuie „stărpită coada Rusiei” din UE, vârată adânc cum spuneam în politică, în partide, în presa superpopulistă și în rețelele sociale irresponsabile, uneori în mediul de afaceri corupt etc. Trebuie reconstruită încrederea în beneficiile enorme ale relațiilor transatlantice, în NATO, în valorile occidentale tradiționale, centrate pe democrația liberală. Trebuie

să strângem rândurile împotriva celor care au pe agendă distrugerea UE.

Aș încheia spunând că suveranismul în sine nu este o idee care trebuie repudiată total, *apriori*. Depinde foarte mult în ce direcție politică și ce agendă ideologică are acest suveranism. Nu este nimic greșit ca țările, statele, societățile să se gândească la economia lor, la infrastructura lor, la nivelul lor de viață, promovându-și interesele naționale, în limita la care nu este afectată integrarea europeană și perspectivele UE de a se dezvolta. UE nu este interesată să aibă în interiorul ei economii slabe, state și societăți divizate, dimpotrivă. Una este însă să vrei să te dezvolți în cadrul UE, să încerci să fii mai bun, mai eficient, mai performant, întărind de fapt forța UE, a NATO și a lumii occidentale libere și alta este, s-o spunem direct, să fii ipocrit sub haina suveranismului și să faci jocurile dictaturilor orientale ale Rusiei și Chinei, care își țin propriile popoare în minciună, frică și despotism. Nu avem nevoie de un asemenea „suveranism” păgubos și otrăvit, antioccidental, care ne întoarce în trecut și ne aduce numai sărăcie, teamă și subdezvoltare. Am copilărit în comunism, cu toate „mantrele” naționaliste și suveraniste ale lui Ceaușescu, și nu mai vrem să avem vreodată de-a face cu nimic din conexiunile politice, ideologice, discursive, de mentalitate sau de esență culturală ale acelei lumi eșuate.

Interviu realizat de Sorin BOCANCEA

VARIA

Cum a creat CNSAS un „caz Sorin Antohi”. Hărțuirea morală a intelectualului ieșean¹

**[How CNSAS created a "Sorin Antohi case".
Moral harassment of the intellectual from Iasi]**

Gabriel ANDREESCU

Abstract: *The study analyzes the impact of the practices of the National Council for the Study of the Securitate Archives (CNSAS) on the people whose collaboration with the political Securitate was pronounced, with reference to Sorin Antohi. The paper continues the "assault on reputation" paradigm, previously explored in the "Silviu Rogobete case", concerning situations in which the subject of honor dominates the subject of collaborationism. I point out the following: Sorin Antohi's relationship with the communist authorities was one of adversity, not of collaboration; CNSAS showed an obsessive intention to support Antohi's collaboration with the Securitate; the Council's procedures violated several principles of law (good faith, the right to dignity, the right to a fair trial) and are in the nature of moral harassment.*

Keywords: *communism, the Iassy Group, betrayal, Security*

Studiul analizează impactul practicilor Consiliului Național pentru Studiul Arhivelor Securității (CNSAS) asupra persoanelor despre a căror colaborare cu Securitatea politică s-a pronunțat, cu referire la Sorin Antohi. Lucrarea continuă paradigma „asaltului asupra reputației” explorată anterior în „cazul Silviu Rogobete”, privitoare la situațiile în care subiectul onoarei domină subiectul colaboraționalismului². Arăt următoarele: relația lui Sorin Antohi

cu autoritățile comuniste a fost una de adversitate, nu de conlucrare; CNSAS a arătat o intenție obsesivă de susținere a colaborării lui Antohi cu Securitatea; procedurile Consiliului au încălcat în ce-l privește mai multe principii de drept (buna credință, dreptul la demnitate, dreptul la un proces corect) și au natura unei hărțuiri morale.

Sorin Antohi: adversitatea consecventă și costisitoare a tânărului intelectual

Biografia politică a lui Sorin Antohi este intim legată de comunitatea acelor intelectuali ieșeni care va fi numită, peste timp, Grupul de la Iași. Nu există o monografie dedicată Grupului, iar foștii săi membri au publicat foarte puțin pe această temă³. Cea mai importantă contribuție este cartea lui Luca Pițu, *Documentele antume ale "Grupului din Iași"*, practic ininteligibilă (inclusiv pentru cei mai mulți dintre cei care au trăit atunci la Iași, chiar în mediul academic și publicistic), din cauza stilului care l-a consacrat pe autor: voit obscur, încifrat, saturat de aluzii livrești și existențiale aproape opace⁴. Dar cartea are meritul de a aduna și de a comenta – fie și în acest mod – majoritatea documentelor predate lui Sorin Antohi în 2007 de CNSAS. Antohi a fotocopiat seturi de documente individuale pentru toți cei menționați în documente și le-a trimis fiecăruia, împreună cu materialele care-i priveau pe toți ca grup. Sorin Antohi și Luca Pițu și-au coroborat impresiile, informațiile și intuițiile, le-au confruntat cu documentele Securității și au stabilit o listă a informatorilor care au scris cu zel și lux de amănunte, uneori folosindu-se de ce aflaseră chiar de la cei pe care-i turnau (de pildă, sensurile și semnificațiile citatelor, aluziilor, diverselor formule ermetice, precum și identitatea unor autori interziși citați de ei cu alte nume sau identitatea unor

figuri istorice – Stalin, de pildă – strecurați cu alte titulaturi în notele de subsol etc.)⁵.

Aceste elemente sunt relevante întrucât ele demonstrează simplitatea recunoașterii de către CNSAS a informatorilor din interiorul sau din apropierea Grupului de la Iași care transmiteau note de natura poliției politice despre membrii Grupului. Și rapoartele, și planurile de măsuri și notele de sinteză ale Securității constituie și ele o resursă prețioasă. Deși conțin numeroase erori factuale care pot fi identificate și corectate chiar pe baza confruntării între diverse documente ale aceleiași instituții, materialele elaborate de către ofițerii de securitate fac portretele micii comunități de intelectuali până la detaliu. Este un aspect important pentru a înțelege mistificarea „cazului Sorin Antohi”. Câteva mostre ale acurateții unor documente de arhivă pot demonstra susținerea anterioară.

Despre Luca Pițu aflăm, dintr-un raport, că „În urma discuțiilor purtate a reieșit că numitul nu acceptă sub nicio formă colaborarea cu organele de securitate, exceptând calea oficială de natura unor declarații de martor sau alte acte de acest fel” și a mai afirmat „că nu concepe să devină un «ignobil» informator”⁶. Despre alți membri ai Grupului de la Iași: „Întâlnirile acestora [Antonesei Liviu, Gherghel Valeriu, Pițu Luca, Petru Ioan, Pîrvu Sorin, Nichita Danilov] la care participă și alți tineri al căror nume este necunoscut, au loc în locuința lui Antonesei Liviu, unde se ascultă și comentează pe marginea

emisiunilor secției române a postului de radio «Europa Liberă». De asemenea, se citesc toate materialele obținute, prin canale ilegale, din exterior, prin intermediul lui Luca Pițu⁷.

În sfârșit, notații referitoare la Sorin Antohi: „La sfârșitul anului 1982, Sorin Antohi împreună cu ceilalți membri ai grupului amintit au hotărât scrierea romanului *Brazde peste haturi* în care s-au pronunțat împotriva măsurilor luate de către partid în agricultură. Fiind apreciat de unii factori de răspundere, având și unele calități intelectuale deosebite, a fost numit redactor șef la revistei *Dialog* și în această calitate a participat la întâlnirea de la Buzău a tinerilor scriitori unde a fost inițiatorul citirii romanului *Brazde peste haturi* în fața tuturor participanților. Cu prilejul unor discuții, în diferite împrejurări a făcut remarci negative la adresa președintelui țării⁸.

Pe scurt: Antohi a fost urmărit din 1974, când i-au fost interceptate scrisori și apoi când a scos revista manuscrisă *Major*, concepută de el și realizată cu alți colegi, ajunsă să circule în fotocopii și să fie semnalată Securității, devenită cap de acuzare și instrument de presiune în vederea recrutării ca informator. Urmărirea a durat până în 1989, până în ultimele zile ale comunismului. Corespondența i-a fost interceptată, telefoanele ascultate, jurnalul de idei sustras temporar și citit de un informator, relațiile cu străini (mai ales cu lectorii de la Universitatea din Iași, dar și cu diverși cercetători) au fost monitori-

zate strict. În anul 1979, aflat în stagiul militar, a fost urmărit ca posibil spion britanic. În 1982, devenit redactor-șef al revistei *Dialog*, a contribuit decisiv la tumura sa radicală, apreciată de lumea intelectuală, lăudată ca atare la *Radio Europa Liberă*. În decembrie 1982, la Buzău, la o întâlnire a tinerilor scriitori, a reprodus imitând vocea lui Ceaușescu, pasajele citate din Gheorghiu-Dej, din romanul subversiv despre colectivizare, *Brazde peste haturi*⁹.

În luna mai 1983, Securitatea a făcut percheziții ample în casele membrilor Grupului de la Iași¹⁰. Sorin Antohi și Alexandru Călinescu au fost demisi de la conducerea revistei *Dialog*. Au fost puși, individual, în discuția conducerii PCR din Universitate, sub conducerea secretarului cu Propaganda la nivel județean, Alecu Floareș, în două ședințe separate. Cazul tinerilor intelectuali ieșeni l-a alertat pe Ioan Petru Culianu, cumnatul lui Dan Petrescu, și a devenit astfel cunoscut și discutat la *Radio Europa Liberă*. Măsurile represive inițiate de Securitate s-au oprit la acest nivel.

În anul 1985, Sorin Antohi, propus de Adrian Marino pentru Bursa Herder, a fost împiedicat să ajungă la Viena. Nu a putut publica nicio carte, deși două fuseseră acceptate de edituri (Cartea Românească, Editura Științifică și Enciclopedică), iar el se bucura de notorietate¹¹. O vreme nu a avut drept de semnătură.

Cererile de deconspirare privitoare la Sorin Antohi. Începerea investigației, amânările

Începând cu toamna anului 2000, când CNSAS a făcut prima investigație amplă a colaborărilor cu Securitatea și a publicat rezultatele verificării candidaților la alegerile parlamentare și prezidențiale, subiectul eventualelor conivențe cu fosta instituție de represiune politică a devenit un subiect de prim interes public¹². Acesta a fost contextul în care Grupul pentru Dialog Social (GDS) s-a adresat CNSAS în anul 2002 solicitând verificarea membrilor săi – între care, Sorin Antohi¹³. Conform Legii 187/1999, art. 2, lit. ș), cererea GDS putea viza președintele, vicepreședintele și alți membri ai organelor sale de conducere. Sorin Antohi nu făcea parte din conducerea GDS. El nu ocupa alte poziții publice ori private care să permită investigația sa de către CNSAS. Colegiul CNSAS nu a răspuns solicitării timp de trei ani. I-a dat curs în anul 2006, deși în ceea ce privește deconspirarea unei persoane precum Antohi, schimbarea de legislație nu adusese nimic nou.

La 13 iulie 2006, Asociația Civic Media, prin porta-vocea acestei organizații, Victor Roncea, a cerut CNSAS să i „se pună la dispoziție date privind persoanele publice *enumerated mai jos* [subl.m.] și colaborările lor de tip poliție politică sau poliție a gândirii întreținute cu fostul Departament al Securității Statului sau [...] cu alte servicii de informații

străine, din fostul spațiu comunist, și nu numai”¹⁴. Pe lista lungă, de mai multe pagini, se afla și numele lui Sorin Antohi. În paralel, Victor Roncea a lansat o largă campanie de presă acuzându-i de colaboraționism pe Sorin Antohi, pe membrii Comisiei Prezidențiale pentru Studiul Dictaturii Comuniste din România, ai Grupului pentru Dialog Social¹⁵.

Sorin Antohi nu era singurul pe lista celor mai vizate persoane ale campaniilor lui Roncea. Ziaristul răspândea acuzații de colaboraționism mai ales la adresa personalităților implicate civic și cu agendă anticomunistă, vechii adversari ai Securității – precum, între ei, devenit și el, „un caz”, Mihnea Berindei. Manipulările – citări trunchiate, schimbare de cuvinte, afirmații inventate – erau probe indiscutabile ale relei credințe¹⁶. Simultan, Victor Roncea făcea serviciul foștilor agenți de securitate și manipula informații în scopul disculpării instituției de represiune. Numindu-l pe șeful de altădată al Departamentului Securității Statului, Iulian Vlad, „simplu soldat al României”, el a cerut autorităților să-i „facă dreptate” celui pe care, pentru deciziile sale, îl putem considera – de-ar fi doar cazul Gheorghe Ursu –, „marele criminal”¹⁷. A promovat activitatea publicistică a generalului Aurel Rogoian; a însoțit, dând asistență jurnalistică, echipa de foști conducători ai Securității și membri ai Asociației Cadrelor Militare în Rezervă și Retragere din SRI (Securitate) în vizitele lor prin Transilvania, la sfârșitul anului 2011¹⁸.

Cererea Asociației „Civic Media”/Victor Roncea a fost depusă la CNSAS în luna iulie 2006. Anterior, la 22 februarie 2006, Guvernul adoptase o Ordonanță de Urgență pentru modificarea și completarea Legii nr. 187/1999¹⁹. Articolul 2 a fost schimbat prin scoaterea din lista celor despre care se puteau cere informații asupra eventualei colaborări cu Securitatea a ierarhilor și a membrilor cultelor recunoscute prin lege. Nu se adăugau pe listă alte poziții relevante public care să legitimeze inițierea de către CNSAS a unei acțiuni de investigare a reclamatului trecut colaboraționist al lui Sorin Antohi.

„Civic Media”/Victor Roncea s-a referit insistent la necesitatea deconspirării „formatorilor de opinie”, puși sub umbrela sintagmei de „analist politic” care apare în OUG nr. 16/2006 la art. 2 lit. n. Sorin Antohi era implicat în dezbaterile culturale din țară, și chiar în acest caz, rar. A-l considera „analist politic” și „formator de opinie” în sensul unei legi având ca obiectiv deconspirarea Securității constituia un abuz. Antohi își dăduse demisia din Comisia Prezidențială pentru Studiul Dictaturii Comuniste în luna mai 2006. Fosta apartenență la Comisie nu era un argument pentru investigarea lui. El însuși făcuse public, pe 15 septembrie 2006, printr-un fel de scrisoare deschisă, a fi dat note informative Securității, și-și exprimase regretul. Confesiunea lui Antohi nu legitima CNSAS să inițieze cercetări²⁰. El nu ceruse implicarea Colegiului CNSAS în evaluarea acuzațiilor de colaboraționism care i se aduceau.

Totuși, CNSAS a dat curs cererilor. Venind în întâmpinarea campaniei „Civic Media”/Roncea, în lipsa unei baze legale clare, Colegiul CNSAS a părut a fi, încă o dată, în serviciul vechiului aparat al Securității. Implicarea duferiților angajați ai CNSAS în fenomenul „Dosariadei” ar trebui să facă cândva subiectul unei investigații a instituției²¹.

Relevant este și faptul că CNSAS nu a început cercetări asupra altor persoane de pe lista trimisă de „Civic Media”/Roncea, cu același statut, neafiate în categoriile celor 27 de puncte care defineau condițiile deconspirării. Detaliul este un argument în plus pentru a explica hărțuirea morală a lui Antohi drept actul de voință al Colegiului CNSAS de la acea vreme, act prelungit până în anul 2022²².

Evaluarea dosarelor lui Sorin Antohi de către CNSAS s-a desfășurat cu o lentoare care i-a creat omului de cultură o situație de vulnerabilitate. Suspiciunea care plana asupra naturii relației sale cu Securitatea, rezultând din faptul că se afla sub investigația CNSAS, a fost întărită prin prelungirea cercetărilor timp de opt ani. În intervalul de la anunțarea începerii investigațiilor (iunie 2006) până la adoptarea acțiunii în constatare (iunie 2014) Sorin Antohi nu a putut deschide nicio acțiune împotriva alegațiilor care proveneau din interiorul CNSAS.

Nici cerințele generale de funcționare a instituțiilor, nici practica anterioară a CNSAS nu legitimau „strategia lentorii”. Din anul 2006, când

Consiliul a inițiat investigațiile cerute de Asociația „Civic Media” și GDS, până la finalizarea notei de constatare a Direcției de Investigații (în continuare, și DirInv), la 11 mai 2009, au trecut circa trei ani. După această etapă, nota urma să fie evaluată de Direcția Juridică și dezbătută în Colegiu. A fost pusă în discuție în 20 de ședințe ale Colegiului CNSAS²³. După 5 ani, la data de 12 iunie 2014, Colegiul CNSAS a analizat Nota de constatare în cvorum de 9 membri. A aprobat, cu 5 voturi pentru, 4 voturi contra și opinia separată a profesorului Corneliu Turianu, sesizarea instanței cu acțiune în constatarea calității de colaborator al Securității. Opinia separată, clară, convingătoare, a lui Corneliu Turianu, ar fi putut opri la acel punct demersul Colegiului CNSAS²⁴. Documentul, obținut în instanță de Sorin Antohi, a fost trimis Curții de Apel București la 22 iulie 2014, sub semnătura Președintelui Dragoș Petrescu și contrasemnata de Directorul Direcției Juridice, Francesco A. Popescu.

Autolustrarea morală a lui Sorin Antohi

La 24 mai 2006, Sorin Antohi a anunțat președintele Comisiei Prezidențiale pentru Studiul Dictaturii Comuniste, Vladimir Tismăneanu, că își dă demisia din Comisie, pe care acesta a acceptat-o²⁵. Prin același gest, Antohi a părăsit Grupul pentru Dialog Social. Deciziile și-au găsit explicația în confesiunea publicată în Revista 22, la 15 septembrie 2006, cu

titlul: „Poliție politică sau Turnat-turnător turnat-turnat”, prin care omul de cultură asuma un „trecut nedemn și dureros”²⁶. Textul începe cu un paragraf pe care Antohi l-a numit „Esența”. Citez prima lui parte: „Am semnat un angajament de colaborare cu Securitatea pe 29 martie 1976, pe când eram elev în ultima clasă de liceu (m-am născut pe 20 august 1957), la capătul a vreo trei săptămâni de presiuni. Aproximativ între 1976 și 1982, cu intermitențe neregulate, între care una de peste un an și jumătate, am furnizat Securității note informative, sub numele conspirativ «Valentin». Am informat în scris Securitatea despre unii dintre prieteni și pe unele dintre cunoștințe, fără să-i previn, fără să le-o mărturisesc *post festum* până la scrierea acestui text, fără să-mi cer iertare, fără să-mi asum public acest trecut nedemn și dureros. I-am turnat uneori, cu moartea în suflet, dar nu i-am trădat niciodată: nu am fost agent provocator; nu am primit misiuni de vreun fel; nu mi s-au promis și nu mi s-au creat avantaje; niciuna din notele mele informative nu a trecut de generalități și de informațiile pe care le consideram deja cunoscute; în toată perioada, am rămas ostil Securității și partidului-stat...”

Sorin Antohi a încheiat primul paragraf autoacuzator, pe un ton de căință („prea târzie”, califică el): „Din punct de vedere etic și moral, mărturisirea și căința vin prea târziu: gravității faptelor mele de acum 25-30 de ani i se adaugă gra-

vitarea imprescriptibilă a tăcerii, a vieții trăite în minciună și duplicitate. Numai din punct de vedere psihologic și istoric (de la egoistorie, prin microistorie, la istorie) e mai bine *prea* târziu decât niciodată”.

Autoînvovățirea era o formă de „autolustrație morală”. Intelectualul ieșean va publica peste un an al doilea text de această natură, în revista *Timpul* – al cărei director era Liviu Antonesei, fost „coleg de clandestinitate” și prieten –, aprofundând principiile și contextele, adăugând analiză și reflexie²⁷. Citez din acest al doilea articol: „Pe tărâmul eticii și moralei, omul vinovat are datoria și dreptul de a-și asuma propria vinovăție în mod absolut. Nu pentru a se desființa pe sine prin prăbușirea definitivă în hăul autorecriminării, ci pentru a cauteriza rădăcina răului făptuit și pentru a-și putea începe redresarea”. Invocându-i pe Paul Ricoeur și al său „trecut care nu trece”, Sorin Antohi va argumenta necesitatea distincțiilor: „Dar tocmai fiindcă vinovatul e condamnat imprescriptibil la o situație de «coabitare» a conștiinței de sine cu memoria culpei morale (o memorie individuală care supraviețuiește – la vinovatul capabil de a-și reface ordinea morală, dar și la acela care încearcă asta sincer și eșuează, rămânând într-o bolgie spirituală – până și iertării, amnistiei, uitării publice), el trebuie să încerce (re)întemeierea unei distincții între cele două. O (re)întemeiere dificilă până la traumă și depresie, îndelungată și cu rezultat nesigur, dar fără de care coerența sinelui explodează”.

Pasajele exprimă suferința morală a autorului cu o sinceritate care exclude orice interpretare sceptică. Autenticitatea traumei de onoare, și performanța literară care a permis descrierea primei, fac din aceste două texte o referință a autolustrației morale. După cunoașterea mea, această categorie nu este reprezentată decât prin exemplul lui Sorin Antohi, în ciuda multor alte cazuri asemănătoare, ori a altora într-adevăr problematice²⁸.

Care sunt faptele pentru care Sorin Antohi își exprimă căința? Regretă a fi acceptat sub amenințare a fi furnizat Securității note informative sub numele conspirativ „Valentin”; a se fi referit în note la unii dintre prietenii săi și la apropiați, fără să le fi adus la cunoștință ce făcea, fără să le ceară iertare și fără a fi vorbit public despre „trecutul nedemn”. Aceste fapte sunt așezate de Antohi în context: „...dar nu i-am trădat niciodată: nu am fost agent provocator; nu am primit misiuni de vreun fel; nu mi s-au promis și nu mi s-au creat avantaje; niciuna din notele mele informative nu a trecut de generalități și de informațiile pe care le consideram deja cunoscute; în toată perioada, am rămas ostil Securității și partidului-stat; mi s-a plătit cu aceeași monedă”²⁹.

Căința lui Sorin Antohi privea standardele sale morale: exprima regretul de a nu fi rezistat amenințărilor la vârsta când se despărțea de adolescență; de a fi acceptat vreme de șase ani umiliința întocmirii de note informative la care se angajase în

momentul recrutării sale. Trăia frustrarea „profanării” a ce voise să fie, ce fusese prin fapte și arăta a fi în ochii lumii: un sabotor al regimului pe care îl detesta. Erau fapte și o imagine la care ținuse, pe care le descriesese, le interpretase și în felul acesta, le probase tocmai Securitatea în materialele care ajunseseră pe masa de lucru a angajaților CNSAS.

Una din aceste probe aflate în dosar: „NOTĂ – ANTOHI SORIN [...] A apărut în anturajul lectorilor francezi Jean Noel Mathieu și Roman Rechou Jean, cunoscuți că au desfășurat activități ostile R.S.R. În acest sens a primit spre lecturare numeroase cărți ale unor scriitori anticomuniști, români sau străini aflați în Occident și care au fost introduse în țară pe căi diplomatice. Împreună cu Petrescu Dan, Pițu Luca și Mihai Dinu Gheorghiu, cunoscuți cu concepții ostile țării noastre, au stabilit unele direcții de orientare necorespunzătoare în literatura studențească. În rândul acestora circulau cărți introduse de către cei doi lectori care au avut o influență directă asupra orientărilor literare a lor. Ca urmare a acestui fapt, Antohi Sorin a împărtășit ideile grupului respectiv cu toate că pentru astfel activități a fost avertizat încă din perioada cât era el elev la Liceul «Costache Negruzzi» din Iași. Este un constant colaborator al revistelor studențești «Dialog» și «Opinia Studențească», în care publică numeroase articole de critică literară și de altă natură, în care face aluzii sugestive la adresa orânduirii noastre socialiste.

La sfârșitul anului 1982, Sorin Antohi împreună cu ceilalți membri ai grupului amintit au hotărât scrierea romanului «Brazde peste haturi» în care s-au pronunțat împotriva măsurilor luate de către partid în agricultură.

Fiind apreciat de unii factori de răspundere, având și unele calități intelectuale deosebite, a fost redactor șef adjunct al revistei «Dialog» și în această calitate a participat la întâlnirea de la Buzău a tinerilor scriitori unde a fost inițiatorul citirii romanului «BRAZDE PESTE HATURI» în fața tuturor participanților.

Cu prilejul unor discuții, în diferite împrejurări a făcut remarci negative la adresa președintelui țării și a propagat ideile din romanul «Brazde peste haturi», pe care l-a citit și într-una din serile «Dialog».

Datorită lucrărilor publicate în revistele studențești, îndeosebi cele cu caracter aluziv la adresa politicii partidului și statului nostru a fost citat de către postul de radio «Europa Liberă» la câteva emisiuni literare, făcându-se aprecieri asupra sa precum și a celorlalți membri ai grupului. Acest lucru l-a impulsionat în activitatea sa și a continuat să scrie la revistele respective articole de genul celor apreciate de postul de radio amintit, cu toate că unii studenți au afirmat că revistele studențești nu răspund cerințelor numeroșilor cititori. La controlul efectuat de către organele competente din București, Antohi Sorin a profitat de lipsa de vigilență a celui ce a făcut controlul «care nu a citit printre rânduri» fapt ce a și periclitat

soarta revistei. A făcut aprecieri în sensul că revista merge foarte bine și că așa trebuie să meargă, cum a fost prezentată la «Europa Liberă».

Pentru clarificarea activității desfășurată de Antohi Sorin cu aprobarea organelor Procuraturii Militare s-a trecut la efectuarea percheziției domiciliare și anchetarea sa.

În urma luării acestor măsuri a rezultat faptul că cel în cauză a primit numeroase cărți de la lectorii francezi precum și de la lectorul Luca Pițu pe care le-a citit și care au avut un efect negativ asupra scrierilor lui ulterioare.

În procesul anchetării a recunoscut legăturile sale cu lectorii francezi și faptul că l-a invitat pe Rehou Romain la serile «Dialog». Referitor la activitatea sa literară Sorin Antohi a recunoscut hotărârea scrierii romanului «Brazde peste haturi» afirmând că «urma să discutăm într-o manieră parodică problema colectivizării, mentalitățile țărănești, iar la Buzău a apărut prilejul lansării publice în urma căreia succesul a fost peste așteptări».

A afirmat că a cunoscut faptul că a fost citat de postul de radio «Europa Liberă», deși nu a ascultat postul respectiv, iar la solicitarea sa, Petrescu Dan a făcut înregistrarea pe o casetă pe care a ascultat-o ulterior.

Recunoaște că citarea sa la postul de radio amintit ar putea avea efect negativ asupra preocupărilor sale adoptând o poziție relativ critică față de emisiunile postului de radio «Europa Liberă»³⁰.

Interpretez referirea repetată a lui Antohi, la a fi „turnat” și de a fi fost, în consecință, un „turnător” drept un

exces al „punerii cenușii în cap”. „Turnătoră” este echivalentă cu poliția politică, acesta este sensul cel puțin implicit al termenului. Confesiunea lui Sorin Antohi nu face trimitere la activități de poliție politică. Din contră, mărturisirea lui implică, în diferite feluri, faptul că acestea nu au existat. Căința omului de cultură nu se referă la „a fi ajuns atât de jos” – căci aceasta nu s-a întâmplat – ci la „a nu fi trăit atât de sus” precum îi erau modelele și aspirațiile.

Confesiunea lui Sorin Antohi este importantă în sine și este relevantă pentru pașii făcuți de CNSAS în tratarea cazului său. În momentul în care Direcția de Investigatii, Direcția Juridică și Colegiul CNSAS au inițiat cercetările, se afla la îndemână confesiunea, o hartă bine structurată a naturii relației lui Sorin Antohi cu Securitatea. Nu aveau decât să verifice dacă Sorin Antohi a mințit în confesiunea sa; ori dacă el a lăsat deoparte aspecte relevante pentru criteriul poliției politice; sau dacă a interpretat faptele sale și ale ofițerilor de securitate într-o variantă menită să-l disculpe de răul pe care l-ar fi adus celor despre care scria note. Chiar dacă angajații CNSAS nu erau interesați să beneficieze de acest ghid, ei ar fi fost în orice caz obligați să-și testeze verificările cu mărturisirea lui Sorin Antohi³¹.

**Contribuția Direcției de
Investigații, a Direcției Juridice
și a Colegiului CNSAS la mistifi-
ficarea „cazului Sorin Antohi”**

Contribuția Direcției de Investigații

Notele de constatare ale Direcției de Investigații a CNSAS au un format standard. Informațiile din rubricile care trebuie completate constituie materialul de lucru asupra căruia se pronunță Colegiul CNSAS cu asistența Direcției Juridice. În acest fel, ce și cum completează DirInv notele au o consecință decisivă asupra deciziei finale.

În nota de constatare a Direcției de Investigații privindu-l pe Sorin Antohi, semnată de Germina Nagăț la 11 mai 2009, prima rubrică, scurtă, se referă la „Motivul și perioada deschiderii dosarului”. Motivul identificat de către DirInv la deschiderea DUI a fost avertizarea lui Sorin Antohi în anul 1976 de către „organele [Inspectoratului Județean Securitate Iași] deoarece în 1974 inițiasc editarea unei reviste «pro-occidentale» și trimisese unei cunoștințe o scrisoare cu conținut dușmănos”. Direcția de Investigații nu adaugă nicio altă informație relevantă: faptul că în acel moment elevul Antohi era minor (avea 17 ani) și punerea lui să semneze o declarație autoincriminantă. Termenul „avertizare” folosit de DirInv diluează și el amenințările ofițerilor de Securitate. Spectrul exmatriculării și al trimiterii în închisoare a fost decisiv

în recrutarea ulterioară, imediat după atingerea vârstei de majorat³².

Reproduc pe larg pasajul din Declarație, căci detaliile sunt esențiale pentru a înțelege conținutul șantajului și de ce el a dat note informative după momentul recrutării, deși nu aducea la îndeplinire ce-i dictau ofițerii de securitate și, mai mult, acționa în viața de zi cu zi contrar normelor regimului comunist pe care-l detesta:

„Declarație

Subsemnatul, Antohi N. Sorin [...] declar umătoarele:

În luna noiembrie 1974, a apărut în cadrul clasei, din inițiativa mea și a unui grup de colegi [...] caietul manuscris-«revistă» «Major», având un articol program și o serie de articole literare, de artă, sport. Această revistă a fost concepută fără o aprobare prealabilă, după modelul unor reviste similare. [...] Îmi dau seama că acest fapt reprezintă o încălcare a legii, pe care nu o cunoșteam în momentul redactării și apariției revistei.

Recunosc de asemenea că într-o scrisoare trimisă elevului [...], coleg de clasă cu subsemnatul, am afirmat că aș fi trecut de mai multe ori frontiera de stat cu R. S. F. Iugoslavia, în scopul comercializării unor obiecte. Menționez însă că aceste fapte nu au bază reală, că în acea perioadă nu am fost în zona din apropierea frontierei. Conținutul scrisorii a fost formulat pripit, în intenția de a ironiza și epata destinatarul.

Recunosc de asemenea că într-o scrisoare adresată numitei [...] din Pitești am adus calomniile la adresa orânduirii sociale socialiste și de stat. Am menționat, printre altele, fără temei totuși, că secretul corespondenței nu este respectat, deși am finalizat ideea, adăugând cu intenții ironice că poștașul îmi umblă în scrisori.

Îmi dau seama că această afirmație este susceptibilă de a fi interpretată și în sens politic, lucru de care nu mi-am dat seama atunci.

Tot în conținutul acestei scrisori i-am adus la cunoștință și faptul că, împreună cu alți colegi, am editat o revistă pe care, pentru a nu fi interzisă, am dedicat-o Congresului al XI-lea al PCR.

Recunosc acum, în fața organelor de securitate, că aceste fapte reprezintă încălcări ale legii. Fiind conștient de consecințele ce decurg de aici, regret foarte mult aceste manifestări, cu atât mai mult cu cât ele nu sunt reprezentative pentru viața și activitatea mea, angajându-mă în mod solemn ca pe viitor să nu mai comit fapte ce lezează orânduirea socială și de stat, fapte ce vin în contradicție cu legile țării. Aceasta îmi este declarația dată de bună voie și nesilit de nimeni, pe care o susțin și o semnez...³³

Sorin Antohi avea să explice că, la scurt timp, a realizat gravitatea a ceea ce scrisese. Declarația, pusă pe hârtie în timp ce era amenințat cu exmatricularea și închisoarea, conținea formulări dictate de anchetatorii care-l incriminau. Îl citez:

„După ce am semnat-o pe prima, mi s-a spus că, dacă tot recunoscusem toate acele «încălțări ale legii», pot scăpa de «consecințele ce decurg de aici» numai devenind informator. Căzusem într-o cursă stupid de simplă»³⁴.

Din perspectiva CNSAS, susținerile lui Sorin Antohi, din anul 2006, în contextul acuzațiilor publice la adresa lui, sunt cele ale unei persoane interesate să sublinieze presiunea autorităților care l-au recrutat. Doar că orice cercetător al activității Securității – iar angajații CNSAS fac parte dintre ei – știe că prezentarea lui Antohi corespunde comportamentului tipic al ofițerilor într-o situație precum cea descrisă de documentele de arhivă. „Povestirea” lui Antohi detaliază ceea ce rezultă din simpla lectură a materialelor care trecuseră pe la Direcția de Investigații. Funcția CNSAS are analogii cu funcția Parchetelor. Tot așa cum un procuror nu are voie să lase în obscuritate informații care dezminț prezumtiva faptă penală, când ajunge în fața instanței, la fel CNSAS are obligația la completitudine atunci când se adresează Curții de Apel București cerându-i să se pronunțe asupra unui caz de prezumtivă colaborare cu Securitatea.

Dosarele de urmărire informativă pe numele lui Sorin Antohi conțin referiri repetate la insatisfacția ofițerilor de securitate față de faptul că Sorin Antohi nu concluzionează cu ei. În lunga serie de materiale de arhivă citate în nota de con-

statare, Direcția de Investigații a scăpat doar o trimitere cu acest conținut, într-o rubrică secundară „Alte documente care descriu relația cu Securitatea”: „sus-numitul a fost colaboratorul organelor de securitate, dar a fost scos din rețeaua informativă pe motive de nesinceritate” (adresa din 11 decembrie 1978)³⁵.

Nu apare citată Nota raport a Cpt. Câmpeanu, din 12 ianuarie 1979, cu aprecierea: „După ce s-a constatat nesinceritatea lui Antohi Sorin s-a încheiat legătura fără să se fi luat vreo măsură împotriva acestuia”³⁶. Nu se face referire nici la Planul de măsuri din 15 ianuarie 1979, unde regăsim: „Antohi Sorin a fost folosit de organele de securitate Iași, dar s-a încetat legătura cu acesta pentru nesinceritate”³⁷.

În timp ce preia două pagini și jumătate dintr-o notă informativă din 24 ianuarie 1979, DivInv lasă deoparte Nota raport din același volum, din aceeași zi, unde ofițerul de securitate scrie: „Referitor la activitatea pe care a desfășurat-o în cadrul colaborării cu organele de securitate, nu și-a adus o contribuție deosebită și pe care nu a prea înțeles-o nici până în prezent”³⁸.

Secțiunea cheie a Notei de constatare a Direcției de Investigații este a „Documentelor care atestă transmiterea de informații către Securitate potrivit art. 2 b)”. Articolul 2 b) din Legea 187/1999 (respectiv OUG 16/2006) face referire la colaboratorii Securității: „persoana care a furnizat informații, indiferent sub ce formă, precum note și rapoarte scrise, rela-

tări verbale consemnate de lucrătorii Securității, prin care se denunțau activitățile sau atitudinile potrivnice regimului totalitar comunist și care au vizat îngrădirea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului”.

Direcția de Investigații a selectat 6 pagini de note informative din dosarul I 2698, de 3 volume, 2 pagini din dosarul de grup „Cameleonii” I 146674, vol. 3 și 4, câte un paragraf din dosarul lui Christopher Lawson și a lui Day Frank care „ar atesta”, din perspectiva DirInv, denunțarea de către Sorin Antohi a activităților și atitudinilor regimului comunist³⁹.

Angajaților Direcției de Investigații le-a luat ani la rând să investigheze dosarele de urmărire informativă la care am făcut referire și alte 18 dosare de grup, de problemă ori ale altor persoane-obiectiv și informatori unde puteau să apară referiri la intelectualul ieșean. Ei lasă impresia a nu fi căutat în multele materiale de arhivă care vorbeau despre acțiunile represive împotriva lui Sorin Antohi. În cuvântul final al Întâmpinării pe care Antohi a trimis-o Curții de Apel București în anul 2014, el a cerut respingerea acțiunii în constatare a Colegiului CNSAS invocând raporturile sale cu regimul în anii când i se reproșează un statut de informator: „În toată perioada 1976-1980 am participat la manifestări culturale considerate ca sfidând politica culturală a PCR. Am fost anchetat și am fost avertizat de mai multe ori. Am fost oprit să public cărțile pregătite și am fost data afară de la conducerea revistei ieșene

«Dialog». Am fost propus pentru premiul Herder, dar autoritățile au refuzat să îmi dea aprobarea. Am fost un om de cultură urmărit, căruia i s-au încălcat drepturile fundamentale»⁴⁰.

Manifestările contestate ale unei persoane nu elimină caracterul de poliție politică al altor acțiuni ale acesteia. Primele nu au puterea de exonerare. Dar au o puternică funcție de interpretare clarificatoare, prețioasă în cazurile în care anumite manifestări par derutante ori ambigui. Pentru a aprecia corespunzător calupul de note informative ale lui Sorin Antohi, Colegiul CNSAS și Direcția Juridică ar fi avut nevoie ca Direcția de Investigații să fi adus la lumină activismul anticomunist al persoanei cercetate. Dacă ar fi fost un colaborator al Securității ca poliție politică, Antohi ar fi devenit autorul unei serii lungi de denunțuri privindu-i pe prieteni. Avea numeroase informații care interesau în cel mai înalt grad Securitatea. Or, nu există în dosarele în care se află informații despre activitatea lui Sorin Antohi un singur act de deconspirare a multitudinii de acțiuni subversive ale prietenilor și ale cunoștințelor sale.

Eliminând din Nota de constatare orice referire la activitatea anti-comunistă a omului de cultură ieșean, așa cum este aceasta descrisă în arhiva Securității, Direcția de Investigații a pus „în orb” celelalte două comportamente ale CNSAS menite să facă analiza și să aprecieze statutul lui Sorin Antohi.

Contribuția Direcției Juridice și a Colegiului CNSAS

Cel mai relevant test al colaboraționismului l-ar fi oferit implicarea lui Antohi în acțiunile sfidătoare ale Grupului de la Iași și, în special, apropierea lui de disidentul Dan Petrescu. Nota de constatare a Direcției de Investigații citează din dosarul de grup „Cameleonii” (Luca Pițu, Dan Petrescu, Tereza Petrescu, Ioan Petru Culianu, Liviu Antonesei). În acest dosar, Sorin Antohi, care era și el obiectiv, apare ca autor al unui document în care vorbește despre Luca Pițu în termeni elogioși și prin alte trei note care au ca subiect bursa de studii Herder al cărui beneficiar urma să fie, prin voința laureatului Herder din anul 1984, omul de cultură clujean Adrian Marino. Dacă Sorin Antohi ar fi fost în serviciul Securității, în acel dosar de grup s-ar fi găsit note informative prin care el ar fi anunțat textele anticomuniste, scrisorile trimise în străinătate către postul de radio Europa Liberă sau către Ioan Petru Culianu, multe acțiuni subversive ale prietenilor⁴¹. Ar fi denunțat primirea de către grupul de tineri avizi de lectură „numeroase[le] cărți ale unor scriitori anti-comuniști, români sau străini aflați în Occident și care au fost introduse în țară pe căi diplomatice” – la care se referă o notă de sinteză a Securității elaborată după anchetarea sa, între luna mai și luna septembrie 1983⁴².

Astfel de denunțuri ale lui Sorin Antohi nu au fost găsite pentru că nu existau. Totuși, într-un final, Colegiul CNSAS a înaintat Curții de Apel

București, adăugând semnătura Directorului Direcției Juridice, o acțiune în constatare care cerea instanței să aprecieze calitatea de colaborator al Securității al lui Antohi. În absența denunțurilor, Colegiul CNSAS a adăugat celor câteva note informative ale omului de cultură ieșean raționamente bizare, elaborate în lipsa a altceva. Acțiunea în constatare susține că „interpretarea teleologică a prevederilor art. 2 lit. b) duce la concluzia că legiuitorul a urmărit să atribuie calitatea de colaborator al securității, persoanelor care, prin demersurile lor, nu au menajat interesele celor denunțați, deși puteau, și, mai mult, desconsiderarea acestor interese nu este compatibilă cu principiile moralei publice într-o societate democratică”. Un alt raționament: „...dacă denunțarea unei conduite era potențial nocivă pentru cel denunțat și, în plus, un astfel de denunț nu și-ar mai avea rostul într-o lume democratică, rezultă că ne aflăm în fața denunțării unei conduite potrivnice regimului communist”.

„Argumentele” anterioare au fost enunțate mai ales pentru a trata următorul pasaj din nota informativă datată 24.01.1979: „Ștefan Cuciureanu, fostă glorie a italianisticii românești, acum un bătrân decrepit și amator de băutură [...] lăsa doar impresia unei epave care se clătina ...”⁴³. Paragraful scris de ofițerul de la contrainformații susținând că Sorin Antohi i-ar fi mărturisit gândul „nu-i exclus ca în spatele lectorului să se ascundă un alt om deoarece la pregătirea acestuia și la cei 34 de ani

care-i avea nu i-ar fi fost foarte greu să se fi pregătit și pentru alt gen de misiuni în România”, a fost interpretat în felul următor: „Paragraful citat reprezintă o devoalare, e adevărat, indirectă în legătură cu faptul că [Christopher Lawson] ar fi fost agent britanic venit a spiona în spațiul blocului sovietic ceea ce indică în opinia C.N.S.A.S. *denunțarea unor activități anticomuniste*, condiție instituită de legiuitor în cuprinsul art. 2 lit. b) din OUG. Nr. 24/2008...”.

Iată încă un raționament bizar: „Apreciem, prin prisma informațiilor citate, că activitatea de poliție politică desfășurată în calitate de informator de către dl. *Antohi Sorin* a fost efectivă, întrucât din atitudinea aleasă cu predilecție de lectorul englez Christopher Lawson reiese că acesta își dă seama că are de-a face cu un colaborator al Securității și caută să se protejeze de el, sens în care considerăm pertinent a cita atitudinea acestuia când infomatorul aborda subiecte de actualitate, respectiv: «/.../ interesul lui Lawson pentru România nu se manifestă în forme suspecte, *acesta evitând abordarea unor subiecte din viața contemporană sau vorbind în termeni de respect și de apreciere atunci când sursa conducea discuțiile spre unele probleme actuale. /.../*». Altfel spus, suntem în situația în care acțiunea Securității prin intermediul dl. *Antohi Sorin* are un efect, respectiv activitatea de colaborator al acestuia afectează comportamentul persoanei, întrucât lectorul englez își modifică comportamentul, căutând să se as-

cundă deoarece știe că este într-un sistem în care este urmărit, iar cel cu care interacționează este un agent al Securității”. Concluzia ar fi: „...prin furnizarea acestor informații, *pârâtul a conștientizat* că asupra persoanelor la care s-a referit în delatările sale se pot lua măsuri de urmărire și verificare (*încălcarea dreptului la viață privată, a dreptului la libera exprimare*) și, prin urmare, *a vizat* această consecință. În concluzie, informațiile furnizate de dl. *Antoși Sorin* au vizat îngrădirea *dreptului la viață privată*, prevăzut de art. 17 din Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice⁴⁴.

Această desfășurare de interpretări, numite bizare, desigur deconcertante, poate găsi cu greu o explicație decentă. În Întâmpinarea sa, Sorin Antoși va califica raționamentele drept artificiale până la compromițătoare, speculații purtătoare de confuzii, aberații (precum că simpla referire la decrepitudine și la băutura ar reprezenta denunțare a regimului comunist)⁴⁵. S-a scris despre gravul „agramatism” semantic și juridic al acțiunii de constatare, un product al CNSAS sfidând standardele profesionale ale unei instituții publice cu competențe care intersectează drepturile fundamentale⁴⁶. Calificările de mai sus, asupra logicii documentului, sunt tăioase, dar și așa, ele nu pot da măsura fracturilor intelectuale din frazele exhibate de textul trimis către Curtea de Apel și reluate, aproape identic, în fazele ulterioare ale procesului. Există deja o analiză detaliată a raționamentelor acțiunii de constatare, nu o reiau aici⁴⁷.

Sorin Antoși acuză Colegiul CNSAS și de rea intenție: „Cum am arătat, în perioada contactelor cu ofițerii de securitate, cărora eram obligat să le răspund, întrucât m-au recrutat sub amenințarea trimerii în închisoare, după ce mă avertizaseră că pot fi exmatriculat, nu am scris nimic care să aibă efect asupra drepturilor și libertăților cuiva. Demersul CNSAS pare a-și propune transformarea mea, cum s-a întâmplat și în cazul altor oameni de cultură, în țap ispășitor. Pentru atingerea acestui scop, creează confuzii și raționamente menite mai curând să abată atenția de la lipsa de relevanță a așa-ziselor probe”⁴⁸.

Bătălia în justiție

Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității a solicitat instanței de contencios administrativ să constate calitatea lui Antoși Sorin de colaborator al Securității la 22 iulie 2014⁴⁹. Sorin Antoși a contestat acțiunea CNSAS la Curtea de Apel București (în continuare, și CAB), iar la 15 decembrie 2014, Curtea i-a admis contestația⁵⁰. Susținerea de către CAB a contestației care definea raționamentele CNSAS drept artificiale, compromițătoare, speculative, confuze până la aberante nu a descurajat Colegiul CNSAS. Acesta va multiplica pașii care aveau să reușească prelungirea procesului timp de 8 ani. S-a adresat din nou Curții de Apel București, solicitând completarea dispozitivului hotărârii. La 15 mai 2015, CAB a admis cererea.

În acel moment, existau două sentințe ale Curții de Apel București, una de fond, cealaltă vizând tehnicalitățile dispozitivului. CNSAS le-a atacat pe amândouă la Înalta Curte de Casație și Justiție (în continuare, și ÎCCJ). Antohi le-a contestat în Întâmpinările sale, dar raportul ÎCCJ a apreciat recursurile CNSAS admisibile. Data raportului era 3 martie 2017. Trecuseră deja doi ani și trei luni de la începutul bătăliei în justiție.

În Întâmpinarea la recursul CNSAS, Sorin Antohi va puncta alte elemente din „gândirea” Colegiului. A pus în lumină „cheia de boltă a construcției juridice a CNSAS”, ideea că „simpla denunțare a unor relații neoficiale cu un cetățean occidental” ar reprezenta „denunțarea unei atitudini potrivnice regimului comunist”. A atras atenția asupra retoricii sentențioase a unor afirmații, de genul: „Este evident că denunțarea unor persoane care își manifestau nemulțumirea față de practicile abuzive ale Securității reprezenta denunțarea unor atitudini potrivnice regimului comunist. Este evident că divulgarea preocupărilor și convingerilor [...] reprezintă o încălcare efectivă (nu doar potențială) a dreptului la viață privată, dar și a dreptului la liberă exprimare, atât timp cât opiniile celui denunțat ajungeau la cunoștința autorităților. Mai mult, este dincolo de orice dubiu că denunțarea unor persoane care își manifestau nemulțumirea față de practicile abuzive ale Securității... reprezenta divulgarea unor atitudini potrivnice regimului comunist”. Prin astfel de

formulări epatante, Colegiul CNSAS încerca să inducă instanței o percepere asupra cazului bazată mai curând pe sensibilități, decât pe sensul faptelor. El a repetat insistent cuvântul „denunțuri”, deși notele informative ale lui Sorin Antohi erau doar subterfugii prin care membru Grupului de la Iași înfrunța cerințele precise ale ofițerilor de securitate, de a identifica acțiuni anticomuniste. Consiliul Național pentru Studiul Arhivelor Securității a reiterat formulările „este evident”, „este dincolo de orice dubiu” cu referire la idei generale care nu-și găseau corespondentul în documentele din Arhivă semnate de Sorin Antohi. Raționamentele CNSAS erau în fapt o frazeologie menită să lase în ceață esențialul: „analistii” CNSAS nu au putut aduce în fața instanței măcar un singur înscris ori înregistrare verbală care să „denunțe activitățile sau atitudinile potrivnice regimului totalitar comunist și care au vizat îngrădirea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului” (art. 2 b) al legii 187/1999 și al variantelor ulterioare).

Din 3 martie 2017, data raportului ÎCCJ care apreciasse recursurile CNSAS admisibile, până la 5 martie 2019, când Înalta Curte de Casație și Justiție le-a judecat și a dat o decizie au mai trecut doi ani⁵¹. ÎCCJ a admis recursurile, pe urma raportului, și a trimis cauza aceleiași instanțe.

Au urmat alte concluzii scrise ale lui Sorin Antohi, trimise pentru ședința din 19 iunie 2020. De această dată, Antohi și avocata lui au insistat asupra opiniei separate a lui Corneliu

Turianu, care conținea „exact palierele pe care au fost dezvoltate apărățile [lui Sorin Antohi]”. Opinia separată proba în plus că „probele relevante pentru nevinovăția [lui Antohi] au făcut obiectul evaluării Colegiului CNSAS înainte de a se decide acționarea în justiție”. Faptul că „CNSAS a înlăturat din materialul probator pus la dispoziția instanței aceste documente demonstrează că a avut pe deplin reprezentarea forței lor probante și cu patentă rea-credință a acționat pentru anihilarea, nu pentru aflarea adevărului în cauză!”

Dezbaterile de la Curtea de Apel București au avut loc pe 3 iulie 2020. A urmat pronunțarea pe 10 iulie 2020, când CAB a decis în favoarea lui Sorin Antohi. Însă desigur, CNSAS a făcut din nou recurs la Înalta Curte⁵².

Finalizarea bătăliei juridice dintre Sorin Antohi și CNSAS va mai avea așteptat doi ani. În decizia sa din 9 iunie 2022⁵³, Înalta Curte a respins recursul Consiliului Național pentru Studiarea Arhivelor cu o argumentare deconcertant de clară și simplă, contrastând cu limbajul contorsionat al CNSAS. Instanța a argumentat că relatările din cuprinsul notelor informative apreciate de CNSAS drept denunțuri vizează relațiile dintre un cetățean român și cetățeni străini, modul în care trăia un fost profesor universitar pensionat, statutul pe care Securitatea i-l dăduse lui Sorin Antohi (colaborator). A susținut că simpla exprimare a unei opinii în legătură cu o anumită persoană nu poate constitui o „furnizare de informații” în sensul avut în vedere de

prevederile art. 2 lit. b din OUG 24/2008, și „nu [poate] constitui o furnizare de informații prin care sunt denunțate activitățile sau atitudinile potrivnice regimului totalitar comunist în sensul dispozițiilor OUG 24/2004, întrucât primele privesc în concret exclusiv situația psiho-socială în care se regăsea persoana în discuție fără vreo referire la orice fel de faptă sau atitudine potrivnică regimului comunist”. Din documentele puse la dispoziție de CNSAS, „nu rezultă că intimatul-pârât a urmărit denunțarea unor activități sau atitudini potrivnice regimului totalitar comunist care să fie de natură să vizeze îngrădirea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, întrucât ele nu reprezintă denunțarea unor activități potrivnice regimului comunist [...], ci se referă în mare majoritate la evenimente culturale și cărți”. Raționamentul concluziv: „Astfel de informații generale, prin conținutul lor, nu pot dezvălui o activitate potrivnică regimului comunist, după cum nu se poate reține nici că ar fi vizat îngrădirea drepturilor și libertăților fundamentale ale unor persoane, iar pe de altă parte nu erau de natură să producă nici o consecință negativă asupra respectivelor persoane, cetățeni români, englezi sau americani, cum corect a apreciat și judecătorul fondului. Or, a primi interpretarea excesivă dată de recurent noțiunilor de activități sau atitudini potrivnice regimului comunist și de îngrădire a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului ar fi de natură a altera scopul urmărit de legiuitor”.

Având în vedere importanța argumentelor asumate de ÎCCJ, rele-

vanța urmării lor în integralitate, în *Revista Drepturile Omului* este publicată și Decizia Înaltei Curți, în Secțiunea DOCUMENTAR.

Concluzii. Un caz de hărțuire morală

Înfruntarea lui Sorin Antohi cu CNSAS în fața Curții de Apel București și a Înaltei Curți de Justiție și Casație a durat din 2014 până în 2022: 8 ani. Dar duelul în plan simbolic, în drept, în numele istoriei, dintre membrul de altădată al Grupului de la Iași și statul român a început în momentul în care CNSAS a inițiat investigațiile asupra „suspectului” de colaborare cu Securitatea, în anul 2006. Au trecut, în concluzie, 16 ani până când investigarea suspiciunii oficializate de colaborare a căpătat un verdict și o motivare juridice. Atâți ani pentru rezolvarea unui caz simplu, de evaluare a câtorva sute de pagini din dosare, nu are nicio justificare.

Prelungirea atât de neobișnuită a investigației CNSAS și a procesului de la Curtea de Apel București și ÎCCJ privindu-l pe Sorin Antohi nu are comparație cu ce s-a întâmplat în alte cazuri. Solicitarea transmisă CNSAS privind investigarea lui Constantin Bălăceanu-Stolnici, la 6 septembrie 2006, a fost soluționată la 28 august 2007 și a rămas definitivă și irevocabilă prin necontestare. Acțiunea în contestare care-l viza pe actorul Ion Besoiu a fost introdusă în luna noiembrie 2011, iar ÎCCJ a dat verdictul în luna iunie 2014. Între momentul inițierii investigațiilor asu-

pra trecutului lui Mircea Iorgulescu, ca răspuns la cererile de deconspirare depuse de Bujor Nedelcovici și Florica Jebeleanu Vieru, și decizia definitivă a ÎCCJ au trecut circa 5 ani (februarie 2009-februarie 2014). În speța lui Nicolae Breban, sesizarea CNSAS a fost urmată rapid de o acțiune în constatare la, 11 aprilie 2011, iar ÎCCJ a dat sentința în luna iunie 2014 – un interval de circa 3 ani.

Prin întârzierea sentinței, deci a clarificării situației, CNSAS și instanțele, împreună, i-au încălcat lui Sorin Antohi dreptul la un proces corect. Întrucât miza acestui proces a fost dreptul la onoare, statul român – reprezentat de CNSAS, Curtea de Apel București și ÎCCJ – i-au adus atingere și dreptului la viața privată și de familie. Dincolo de aceste încălcări de drepturi, apreciez a fi cea tipică și cea mai gravă hărțuirea morală a intelectualului ieșean.

Paradoxul a ceea ce i s-a întâmplat lui Sorin Antohi este simplitatea „cazului său”. A fost „recrutat” sub șantaj, ca urmare a unor manifestări anticomuniste, la pragul majoratului. Amenințarea fusese clară, iar punerea ei în aplicare care părea, subiectiv, inevitabilă, i-ar fi distrus viața. Urmasa, și ea părăd inercială, a fost supunerea pentru o perioadă la ritualul predării de note a căror titulatură, „informative”, este ambiguă și, în acest fel, înșelătoare. Mai adecvat ar fi să fie numite „note tip subterfugiu”. Prin ele, persoana așează pe hârtie, în fața ofițerilor de securitate sub a căror putere se află, „povești” menite să pară credibile; observații

cu rol de protejare a celor la care fac referire față de acuzații politice; ori pur și simplu „sporovăieli” menite să umple pagina la care era obligat cel recrutat. Dacă CNSAS ar introduce în practica sa, categoria „notelor tip subterfugiu”, și-ar simplifica major analiza documentelor provenite de la Securitate.

În notele selectate de Direcția de Investigații și de Colegiul CNSAS pentru a „demonstra” colaborarea lui Sorin Antohi cu Securitatea nu există o singură propoziție care să fi denunțat acțiuni potrivnice regimului comunist ale lui Simion Sorin, Merișca Dan, Pânzaru George, Adrian Rusanovschi, Christopher Lawson, Ștefan Cuciureanu, Paul Hiemstra, Lawrence Graham, Sandra Wiener, Erwin, W. Atkinson, Frank Day, Luca Pițu, Liviu Antonesei, Adrian Marino, Dan Petrescu – despre care a scris. Mai curând, puse în contextul mai larg al vieții lui, notele probează anticomunismul lui Antohi și nesinceritatea lui față de ofițerii de securitate, folosirea de subterfugii în timpul contactelor cu ei, îndreptarea acestora pe drumuri greșite și, deci, apelând la un cuvânt mai ferm, *sfidarea lor*. Nu a existat nicio măsură luată de Securitate împotriva persoanelor al căror nume se află în notele „informative” ale lui Sorin Antohi care să poată fi corelată cu conținutul acestora.

Reamintesc testul cheie: nu a existat un singur denunț al lui Sorin Antohi, din sutele pe care le-ar fi putut face în întâmpinarea voinței ofițerilor de securitate care-l monitorizau, privind acțiunile subversive ale

prietenilor și cunoștințelor lui aparținând Grupului de la Iași și mediilor culturale contestate frecventate. Arhiva CNSAS conține numeroase referiri la aceste manifestări, căci Securitatea le pusese sub anchetă. Ele se aflau în orizontul de activitate ale Direcției de Investigații și ale celorlalte compartimente ale Consiliului Național pentru Studiul Arhivelor Securității. Despre adversitatea lui Sorin Antohi față de regimul comunist și despre actele care i-au dat acesteia curs aduc dovezi, în particular, confesiunile lui din septembrie 2006 și noiembrie 2007. Direcția de Investigații, Colegiul CNSAS și Direcția Juridică nu au făcut nicio trimitere la ele, negându-le orice relevanță interpretativă – o concepție de-a dreptul lipsită de bun simț empiric⁵⁴.

Următoarea evaluare a intelectualului ieșean de către Securitate, dintr-unul din rapoartele ofițerilor care îl urmăreau joacă rolul unei concluzii în concluzie, căci este făcută în ultimul an de supraviețuire a acestei instituții (data: 27 decembrie 1988). Pasajul are o funcție globalizatoare prin dată și prin conținut. El este revelator și prin puterea lui informativă și expresivă: „Antohi Sorin [...] se situează pe o poziție contestată cu privire la politica partidului și statului nostru pe plan cultural. A funcționat o perioadă până în 1984, ca redactor-șef adjunct al revistei studentești «Dialog», calitate în care a scris și promovat spre publicare materiale proprii ori ale unor colaboratori, ce conțineau aluzii tendențioase la

adresa politicii partidului și statului nostru în domeniul vieții politiico-sociale, aspecte comentate la postul de radio «Europa liberă».

Întreține de mai mult timp legături cu lectorii străini aflați în post la Centrul Universitar Iași, unii dintre ei semnați cu atitudine potrivnică statului român.

În anul 1982, sub influența lectorilor străini, s-a asociat cu Dan Petrescu – absolvent al facultății de filologie, pe atunci fără ocupație, Pruteanu George – profesor [...] și Luca Pițu – lector la Universitate, Facultatea de Filologie, toți dominați de concepții necorespunzătoare, pentru scrierea unui roman intitulat «Brazdă peste haturi», în care au încercat să prezinte denaturat procesul cooperativizării agriculturii în țara noastră, lecturând fragmente din lucrare la unele întâlniri cu tinerii cititori.

[Antoși f]ace parte din anturajul apropiat al lui Dan Petrescu, ale cărui acțiuni necorespunzătoare le aprobă și le susține. Este cunoscut cu preocupări scriitoricești, realizând în acest domeniu eseuri, traduceri, recenzii, studii, articole și lucrări de critică literară.

Iași, 27.12.1988”

Amânarea de către CNSAS a verdictului privind natura relației din Sorin Antoși cu Securitatea prin prelungirea gratuită a investigațiilor și a evaluărilor, ani la rând, elaborarea unor interpretări ale actelor lui Antoși și ale prevederilor legale când absurde, când ridicole, susținerea lor în fața instanțelor în ciuda criticilor

severe ale acestora, toate putând fi posibile doar printr-o rea voință manifestată în formă elaborată, sistematică, la o intensitate care a subminat demnitatea sau integritatea psihologică a intelectualului ieșean reprezentată o formă agravată de *hărțuire morală*⁵⁵. Umilirea lui Antoși, intimidarea și suferința emoțională provocată sunt recognoscibile în conținutul declarațiilor sale în fața instanțelor chemate să-i facă dreptate.

Afrontul adus conștiinței morale a lui Sorin Antoși reflectă anomalia de funcționare a CNSAS și primitivitatea doctrinei sale interpretative. Acest afront este amplificat de către lipsa de discernământ moral, până la degradingolada morală, a opiniei publice. Sorin Antoși al cărui raport cu regimul comunist și cu prima ei unealtă represivă (dar nu singura) a constat într-o adversitate consecventă și costisitoare, probată și prin manifestările aflate în subsolul instituțiilor, și în plina zi a unor surse interne și externe din vremea comunismului, a fost supus oprobiului chiar și de către o mare parte a mass media „decente”.

În paralel, și greu de explicat, notele informative pentru care Alexandru Paleologu primea bani de la Securitate au fost descrise drept „de o mare gentilețe – nicio inflexiune ticăloasă, nicio răutate, nicio porcărie. Aici nu vezi răutatea...”⁵⁶. Colaboratorul Securității, Constantin Bălăceanu-Stolnici, și el plătit de Securitate, autorul unor fapte grave, precum transmiterea schiței apartamentului de la München a lui Vlad Georgescu, a fost onorat printr-o

ceremonie fastuoasă de Academia Română⁵⁷. Eugenia Vodă, l-a invitat la emisiunea ei „Profesioniștii” (TVR1) pe Filip Teodorescu⁵⁸, fost ofițer de grad înalt al Securității, fost acuzat responsabil de crime în timpul revoltei de la Timișoara pe baza unui probatoriu consistent. A fost scos din închisoare pentru a fi numit consilier al directorului SRI, Virgil Măgureanu. Filip Teodorescu, figura cheie al campaniei de reabilitare a fostei Securități, a fost invitat de Eugenia Vodă nu drept „profesionist al represiunii”, ci drept „profesionist al contraspionajului”.

Cele trei exemple constituie un eșantion modest, o pată de lumină asupra contextului social în care funcționează CNSAS. Cadrul explică de ce atribuțiile cheie ale CNSAS, gestionarea Arhivelor Securității, studiul acestora și administrarea accesului la dosare capătă o funcție de etică socială. În mai multe cazuri, CNSAS a susținut nedreptățile isto-

rice, în loc să le înfrunte. Împotriva unor astfel de derapaje de funcționare sunt necesare amendări legislative și este nevoie de revizuirea doctrinei de aplicare a Legii nr. 187/1999 (a variantelor ulterioare)⁵⁹.

„Cazul Sorin Antohi” demonstrează nevoia de a distinge limbajul prin care CNSAS descrie realitatea codificată în dosarele Securității de limbajul folosit de ofițerii de securitate în Arhive în respectivele împrejurări. Modul de tratare de către CNSAS a situației omului de cultură ieșean regăsește alte două cerințe enunțate în „cazul Silviu Rogobete”: să fie asigurată Colegiului CNSAS posibilitatea de a repara deciziile mai vechi ale căror greșeli au adus atingere reputației persoanelor; să fie introdusă o metodologie sensibilă la înălțarea dreptului la demnitate al persoanelor ale căror dosare au fost tratate vădit superficial, vădit neprofesionalist sau cu rea voință.

Note

- ¹ Prezentul studiu a fost publicat sub același titlu în *Noua Revistă de Drepturile Omului*, Nr. 1/2024, Vol. 20, pp. 67-88, disponibil la https://www.revistadrepturileomului.ro/assets/docs/2024_1/NRDO%202024_1_andrescu.pdf.
- ² Gabriel Andreescu, „Cazul Silviu Rogobete. Despre dreptul la reputație în practica Colegiului CNSAS”, *Noua Revistă de Drepturile Omului* nr. 4, 2023, pp. 43-56 - https://www.revistadrepturileomului.ro/assets/docs/2023_4/NRDO_2023_4_andrescu.pdf. Toate linkurile

la care face trimitere acest studiu erau accesibile la data finalizării manuscrisului, 10 martie 2024.

- ³ Vezi totuși Sorin Bocancea (coord.), *De la presa studentescă în comunism la presa postcomunistă*, Institutul European, Iași, 2014; Sorin Bocancea și Doru Tompea, *Două decenii de comunism în Iașul universitar*, Institutul European, Iași, 2015; Sorin Bocancea și Doru Tompea, *Două decenii de comunism în Iașul universitar. Presa studentescă*, Institutul European, Iași, 2019; Andrei Muraru, „Retorica dosarelor. Documente disparate și memorii individuale privind «Grupul

- de la Iași». O incursiune neexhaustivă în arhiva poliției politice”, în Anneli Ute Gabanyi, Alexandru Muraru, Andrei Muraru, Daniel Șandru (coord.), *Revoluția din 1989. Învinși și învingători* (2020); Sorin Antohi, „După patruzeci de ani. O evocare a presei studențești ieșene”, *Observator cultural*, 1160, 31 mai 2023.
- ⁴ Luca Pițu, *Documentele antume ale “Grupului din Iași”*, Opera Magna, Iași, mai multe ediții cu unele diferențe și adăugiri, 2010, ed. a treia 2012.
- ⁵ Interviu cu Sorin Antohi, 23 martie 2024.
- ⁶ Arhiva CNSAS, Dosar I 146674, Vol. 1 - Raport din 22.03.1977 privind modul cum a decurs contactarea candidatului la recrutare Pițu Luca (f. 31).
- ⁷ Arhiva CNSAS, Dosar I 146674, Vol. 3, privind Pițu Luca, Nota din 12 ianuarie 1981 (f. 10).
- ⁸ Arhiva CNSAS, Dosar I 146674, Vol. 4, privind pe Petrescu Dan (f. 32). Nota este fără dată, însă din context rezultă că a fost întocmită în luna mai 1983.
- ⁹ Romanul a fost inițiat de Antohi, ceilalți coautori erau Luca Pițu și Dan Petrescu. A fost dactilografiat într-un singur exemplar, care trecea de la autor la autor până a fost reținut de Securitate, la George Pruteanu. Din el s-au păstrat mai multe capitole, reluate în volum de Luca Pițu, cu introducerea lui Sorin Antohi, probă indirectă, dar clară, că Luca Pițu, la lectura notei lui Antohi despre el, reluată în articolul-confesiune din 2006, apoi din nou la primirea în 2007 a documentelor, a înțeles exact ce făcuse Antohi.
- ¹⁰ Pentru a evoca evenimente petrecute cu 40 de ani în urmă, în contextele lor, pe 18 mai 2023 a avut loc la Iași o întâlnire co-organizată de Institutul pentru Investigarea Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc, Universitatea „Petre Andrei” din Iași și Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, cu titlul: *Securitatea împotriva studenților. 40 de ani de la descinderea poliției politice comuniste în casele redactorilor revistelor studențești ieșene*.
- ¹¹ Luca Pițu scrie în cartea amintită, ed. 2012, p. 60: „Ele [documentele Securității] îmi reconfirmă locul pe care îl ocupam (atunci, nu acum), ca mai vârstnic, de *primus inter pares*, în două troici. În una opinistă, rivalizam cu Liviu Antonesei și Valeriu Gherghel; în cealaltă, dialoghistă, emulam cu Dan Petrescu și Sorin Antohi”.
- ¹² Vezi Gabriel Andreescu, „Legea 187/1999 și primul an de activitate a Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității”, *Revista Română de Drepturile Omului* nr. 20, 2001, pp. 36-56.
- ¹³ Cererea a fost trimisă la data de 24 aprilie 2002, în urma unei hotărâri a Adunării Generale. Solicitarea putea avea legătură cu dezbaterile pe acest subiect din interiorul GDS (vezi Gabriel Andreescu, *Doctrina internațională a tratării trecutului comunist. Culegere și comentarii*, C.H. Beck, București, 2016, pp. 347-353).
- ¹⁴ Dosarul nr. 4785/2014, Completul 19 fond.
- ¹⁵ A întărit presiunea trimițând scrisori, în același sens, Președintelui, Primului-ministru și Parchetului General (Gabriela Antoniu, „Roncea dezvaluie – «Agenti în

- comisia de la Cotroceni»”, 11 septembrie 2006 – <https://jurnalul.ro/stiri/politica/roncea-dezvaluie-agenti-in-comisia-de-la-cotroceni-12-594.html>). A repetat în luna septembrie 2006 solicitarea de a fi deconspirați membrii Comisiilor pentru cercetarea comunismului și ai Colegiului CNSAS (Civic Media, „Comisiile pentru cercetarea comunismului și Colegiul CNSAS, cu dosarele pe masa” – <https://www.civicmedia.ro/comisiile-pentru-cercetarea-comunismului-si-colegiul-cnsas-cu-dosarele-pe-masa/>).
- ¹⁶ La o lună de zile de la moartea ziaristului exilat Victor Frunză (iulie 2007), autorul unei faimoase cărți despre istoria comunismului în România pe când acesta era în viață, Victor Roncea a invocat o susținere „a lui Frunză” pe care acesta nu a pus-o pe hârtie niciodată: „recunoscutul agent al Securității Mihnea Berindei” (Gabriel Andreescu, „Cine este în spatele discreditării lui Mihnea Berindei?”, *Timpul*, 8 octombrie 2012). Vezi de asemenea Gabriel Andreescu, *Cărturari, opozanți și documente. Manipularea Arhivei Securității*, Polirom, Iași, 2013, p. 174.
- ¹⁷ Gabriel Andreescu, „Cine este în spatele discreditării...”
- ¹⁸ Existau multe motive ca instituțiile să privească cu suspiciune campaniile lui Roncea. Ziaristul a susținut, falsificator, că Generalul Vlad „a demantelat dispozitivul de securitate organizat de DSS în jurul clădirii Comitetului Central – sediul puterii comuniste, pentru a permite masselor să se apropie de clădire și, apoi, să intre în incintă” (Victor Roncea, „Acum 6 ani a murit Generalul (r) Iulian Vlad, ultimul director al Departamentului Securității Statului”, *Active News*, <https://bit.ly/3VoyC1Y>). Victor Roncea a colaborat cu generalii (r.) de securitate Aurel Rogoian și Radu Theodoru, și cu istoricul membru PRM, Gheorghe Buzatu, pentru a prezenta Revoluția din decembrie 1989 drept „o crimă a sovieticilor” („A apărut! „MÂNA MOSCOVEI – Documentele crimei din decembrie 1989”, *Active News* – <https://bit.ly/3IC6sZU>).
- ¹⁹ Ordonanța de Urgență Guvernamentală nr. 16 din 22 februarie 2006 pentru modificarea și completarea Legii nr. 187/1999 privind accesul la propriul dosar și deconspirarea securității ca poliție politică.
- ²⁰ O persoană poate cere CNSAS să stabilească dacă, în perspectiva legii, ea a fost colaboratoare cu Securitatea ca poliție politică. CNSAS nu are obligația să răspundă însă, dacă intenționează să o facă, va găsi un argument în principiile generale care au motivat legislația deconspirării.
- ²¹ Pentru temele generale ale „Dosariadei”, fenomen prin care personalități culturale victime ale regimului comunist au fost transformate în țapi ispășitori ai fostului regim, vezi din nou Gabriel Andreescu, „Legea 187/1999 și primul an de activitate...”. Privind cazul referențial al lui Ștefan Aug. Doinaș, studiu: Andreescu, Gabriel, „Cum crează calomniile o ficțiune: cazul Ștefan Aug. Doinaș”, *Secolul 21*, nr. 4, 2022, pp. 235-281.
- ²² Sau până în anul 2023, când a fost emisă și transmisă motivarea

- deciziei definitive la procesul inițiat în anul 2014.
- ²³ Colegiul CNSAS a motivat raportarea dosarului de la o ședință la alta prin necesitatea extinderii verificărilor la dosarul de problemă „Învățământ superior Iași” și la dosarul de obiectiv „Universitatea Alexandru Ioan Cuza Iași” (Răspunsul la Întâmpinare depus la Curtea de Apel București (fila 2) la data de 13.10.2014 în cadrul primei judecăți a fondului).
- ²⁴ Principalele argumente ale profesorului Turianu:
- Deși apare cu două nume conspirative ”VALENTIN” - perioada 1976-1978 și ”NICODIM” – perioada 1976-1979, totuși nu s-a identificat un dosar de rețea al cărui titular să fie Antohi Sorin și nici un angajament de colaborare cu Securitatea.
  - Notele informative furnizate de Antohi Sorin, semnate fie cu numele conspirativ ”VALENTIN”, fie cu numele său real, nu susțin colaborarea cu Securitatea în sensul legii, deoarece nu denunțau activități sau atitudini potrivnice regimului comunist.
  - Conform notelor de analiză a activității colaboratorului, întocmite de către ofițerii de Securitate, „*nu și-a adus o contribuție deosebită*” în cadrul colaborării cu organele de securitate, iar legătura cu acesta a încetat „*pentru motive de nesinceritate*”.
- ²⁵ Vezi materialul din 13 septembrie 2006 din *Amos News* - <https://www.amosnews.ro/arhiva/fo-sta-conducere-cnsas-l-acoperit-sorin-antohi-patru-ani-13-09-2006>.
- ²⁶ Sorin Antohi, „Poliție politică sau Turnat-turnător turnat-turnat”, *Revista 22*, 15 septembrie 2006. Articolul se poate găsi în luna martie 2024, online, la: <https://bit.ly/3vzFajJ>.
- ²⁷ Sorin Antohi, „Din nou despre raporturile mele cu Securitatea”, *Timpul*, noiembrie 2007, pp. 12-13. Site-ul pe care a apărut, în revista *Timpul* nu mai există. Articolul poate fi citit astăzi pe <https://voxpublica.ro/sorin-antohi-si-securitatea-a-doua-confesiune/>.
- ²⁸ Se cunosc în spațiul public câteva reacții ale unor foști informatori, în principal negarea, diluarea, apostrofarea criticilor lor, dar și tăcerea – vezi cazurile Alexandru Paleologu, Mircea Ionescu-Quintus, Dan Amadeo Lăzărescu, Constantin Bălăceanu-Stolnici ș.a. Nu știu vreo cercetare care să fi documentat subiectul într-o manieră relevantă.
- ²⁹ Sorin Antohi, „Poliție politică...”.
- ³⁰ Sorin Antohi, „Din nou despre raporturile mele ....”. Reproduc conținutul textelor din dosarele Securității folosind standardele de scriere actuale, renunțând și la citarea numelor proprii cu litere mari, precum apar în original. Am dat în acest fel prioritate fluenței citirii.
- ³¹ Angajații CNSAS ar fi avut de profitat și de standardele de gândire și de stil ale omului de cultură ieșean.
- ³² Lui Sorin Antohi i s-a dictat să scrie pasajele: „Îmi dau seama că acest fapt reprezintă o încălcare a legii pe care nu o cunoșteam în momentul redactării și apariției revistei”; „...într-o scrisoare am adus calomniile la adresa orândurii sociale socialiste și de stat”; „Recunosc acum în fața organelor de securitate că aceste fapte reprezintă încălcări ale legii,

- fiind conștient de consecințele ce decurg de aici” (Arhiva CNSAS, Dosar informativ (Sorin Antohi), I 2698, Vol. 1, f. 2, 2v).
- 33 *Idem.*
- 34 Sorin Antohi, „Poliție politică...”
- 35 Arhiva CNSAS, I 2698, vol. 3, f. 4.
- 36 Arhiva CNSAS, I 2698, vol. 3, f. 14.
- 37 Este un Plan de măsuri amplu, întocmit de lt.col. Biriși Nicolae și cpt. Câmpeanu Corneliu, aprobat de col. Nerișanu Alexandru (Arhiva CNSAS, I 2698, vol. 3, f. 15).
- 38 Arhiva CNSAS, I 2698, vol. 3, f. 23v.
- 39 Sorin Antohi apare ca obiectiv în dosarul colectiv „Cameleonii” (perioada 1981-1989) și respectiv colaborator în dosarul de urmărire informativă a lui Christopher Lawson (anul 1981). Alte 18 dosare consultate nu ar fi identificat înregistrări relevante pentru CNSAS.
- 40 Dosarul nr. 4785/2014, Completul 19 fond.
- 41 Conducerile CNSAS și ale compartimentelor Consiliului, care cunoșteau istoria Grupului de la Iași drept referință a istoriei rezistenței prin cultură din România ceaușistă, au făcut, toate, abstracție de informațiile publice relevante. Sursele aflate la lumina zilei au aceeași greutate cu informațiile aflate în obscuritatea Arhivei Securității.
- 42 Sorin Antohi, „Din nou despre raporturile mele ...”.
- 43 Sorin Antohi și-a justificat înelanganța acestei fraze spunând că obiceiurile fostei glorii erau notorii.
- 44 Pasaje din Dosarul nr. 4785/2014, Completul 19 fond.
- 45 Apărătoarea lui Sorin Antohi a fost avocata Livia Cintează.
- 46 Vezi și Gabriel Andreescu, *Existența prin cultură. Represiune, colaboraționism și rezistență intelectuală sub regimul comunist*, Polirom, Iași, 2015, p. 337.
- 47 *Ibidem*, pp. 334-337.
- 48 Din dosarul nr. 4785/2014, Completul 19 fond.
- 49 Cerere înregistrată la data de 22.07.2014 sub nr. 4785/2/2014 pe rolul Curții de Apel București Secția a -VIII - a Contencios Administrativ și Fiscal.
- 50 Sentința civilă nr. 3431/15.12.2014 a Curții de Apel București Secția a -VIII - a Contencios Administrativ și Fiscal.
- 51 Înalta Curte de Casație și Justiție, Decizia civilă nr. 1134/05.03.2019.
- 52 ¹ Recursul a fost înaintat la data de 19 august 2020. Adaug astfel de detalii întrucât curgerea timpului, opt ani de proces într-o cauză în fond simplă, este o temă relevantă în „cazul Sorin Antohi”.
- 53 Decizia nr. 3384, Dosar nr. 4785/2/2014* din 9 iunie 2022.
- 54 Acest „gol” sugerează și o lipsă de interes pentru activitatea anticomunistă a unei instituții înființată ca să aprofundeze și să sublinieze rolul nefast al comunismului în istoria țării.
- 55 Noțiunea „hărțurii morale” (*moral harassment, harcèlement moral*) este folosită frecvent în literatura socio-juridică. Ea nu apare ca atare în Cartele drepturilor omului (ale ONU sau europene), este însă asimilabilă hărțurii psihologice la locul de muncă sau ca aplicare a doctrinei generale a hărțurii, ca formă de discriminare. Consider că ideea „hărțurii morale” în felul în care a fost ea practică de către CNSAS în „cazul Sorin Antohi” are consistență conceptuală întrucât: (a) între persoana investi-

gată și CNSAS există o asimetrie de autoritate analoagă ca ierarhie de putere celei care se instituie la locul de muncă între persoane de decizie și subalterni; (b) efectul asupra conștiinței de sine a lui Antohhi, ca ființă morală, și atacul repetat, sistematic asupra acesteia sunt corelate; (c) afrontul adus demnității apare în oglinda „lustruirii morale”, care ar fi unul din rezultatele activității CNSAS.

⁵⁶ Aprecierile Germeinei Nagăț, membră a Colegiului CNSAS (Gabriel Andreescu, „Cum creează calomnia o ficțiune: Cazul Ștefan Aug. Doinaș”, *Secolul 21* nr. 1-6, 2023, p. 239).

⁵⁷ Titlurile unor comunicări ale evenimentului: Acad. Ioan-Aurel Pop, președintele Academiei Române: „Cuvânt de prețuire”; Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române Daniel: „Omagiu și binecuvântare de centenar”; IPS Nifon al Târgoviștei: „Un om mai mare decât veacul, acad. C. Bălăceanu-Stolnici – boier

al spiritului și binecredincios om de știință și de cultură”; Virgil Bercea, episcop greco-catolic de Oradea: „Un Om adevărat”; Dr. Georgeta Filitti: „Un om al Renașterii printre noi – doctorul Constantin Bălăceanu Stolnici”; Prof.univ.dr. Alexandru Vlad Ciurea, „Un savant pentru eternitate: academician prof.univ.dr. Constantin Bălăceanu-Stolnici”. (Academia Română, „Constantin Bălăceanu Stolnici la 100 de ani. Sesiune aniversară și lansare de carte”, 6 iulie 2023” - https://acad.ro/evenimente/evenimente/2023/42_eveniment.html).

⁵⁸ „Profesioniștii cu Filip Teodorescu, profesionist al contraspiionajului”, 19 martie și 19 aprilie 2018 - <https://www.youtube.com/watch?v=kTpWjKQR-SY>.

⁵⁹ Dar este necesar să fie prezervate principiile generale actuale ale funcționării CNSAS. Rolul acestei instituții în înțelegerea lumii comunice este considerabil.

Bibliografie

ACADEMIA ROMÂNĂ, „Constantin Bălăceanu Stolnici la 100 de ani. Sesiune aniversară și lansare de carte”, 6 iulie 2023”, <https://acad.ro>.

ANDREESCU, Gabriel, „Cazul Silviu Rogobete. Despre dreptul la reputație în practica Colegiului CNSAS”, *Noua Revistă de Drepturile Omului* nr. 4, 2023, pp. 43-56, <https://www.revista-drepturileomului.ro>.

ANDREESCU, Gabriel, *Cărturari, opozanți și documente. Manipularea Arhivei Securității*, Polirom, Iași, 2013.

ANDREESCU, Gabriel, „Cine este în spatele discreditării lui Mihnea Berindei?”, în *Timpul*, 8 octombrie 2012.

ANDREESCU, Gabriel, „Cum creează calomnia o ficțiune: cazul Ștefan Aug. Doinaș”, *Secolul 21*, nr. 4, 2022, pp. 235-281.

ANDREESCU, Gabriel, *Doctrina internațională a tratării trecutului comunist. Culegere și comentarii*, C.H. Beck, București, 2016, pp. 347-353.

ANDREESCU, Gabriel, *Existența prin cultură. Represiune, colaboraționism și rezistență intelectuală sub regimul comunist*, Polirom, Iași, 2015.

ANDREESCU, Gabriel, „Legea 187/1999 și primul an de activitate a Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității”, în *Revista Română de Drepturile Omului* nr. 20, 2001, pp. 36-56.

- ANTOHI, Sorin, „Din nou despre raporturile mele cu Securitatea”, *Timpul*, noiembrie 2007, pp. 12-13, <https://voxpublica.ro>.
- ANTOHI, Sorin, „După patruzeci de ani. O evocare a presei studențești ieșene”, în *Observator cultural*, 1160, 31 mai 2023.
- ANTOHI, Sorin, „Poliție politică sau Turnat-turnător turnat-turnat”, *Revista 22*, 15 septembrie 2006, <https://bit.ly/3vzFajJ>.
- ANTONIU, Gabriela, „Roncea dezvaluie – «Agenti in comisia de la Cotroceni»”, 11 septembrie 2006 – <https://jurnalul.ro>.
- BOCANCEA, Sorin (coord.), *De la presa studențească în comunism la presa postcomunistă*, Editura Institutul European, Iași, 2014.
- BOCANCEA, Sorin și Doru Tompea, *Două decenii de comunism în Iașul universitar*, Institutul European, Iași, 2015.
- BOCANCEA, Sorin și Doru Tompea, *Două decenii de comunism în Iașul universitar. Presa studențească*, Institutul European, Iași, 2019.
- CIVIC MEDIA, „Comisiile pentru cercetarea comunismului și Colegiul CNSAS, cu dosarele pe masa”, <https://www.civicmedia.ro>.
- MURARU, Andrei, „Retorica dosarelor. Documente disparate și memorii individuale privind «Grupul de la Iași». O incursiune neexhaustivă în arhiva poliției politice”, în Anneli Ute Gabanyi, Alexandru Muraru, Andrei Muraru, Daniel Șandru (coord.), *Revoluția din 1989. Învinși și învingători*, Polirom, Iași, 2020.
- PIȚU, Luca, *Documentele antume ale “Grupului din Iași”*, Opera Magna, Iași, mai multe ediții cu unele diferențe și adăugiri, 2010, ed. a treia 2012.
- RONCEA, Victor, „A apărut! MÂNA MOSCOVEI – Documentele crimei din decembrie 1989”, *Active News*, <https://bit.ly/3IC6sZU>.
- RONCEA, Victor, „Acum 6 ani a murit Generalul (r) Iulian Vlad, ultimul director al Departamentului Securității Statului”, *Active News*, <https://bit.ly/3VoyCIY>.
- ***, „Fosta conducere CNSAS l-a acoperit pe Sorin Antohi petru ni”, *Amos News*, 13 septembrie 2006, www.amosnews.ro.
- ***, „Profesioniștii cu Filip Teodorescu, profesionist al contraspijionajului”, 19 martie și 19 aprilie 2018, <https://www.youtube.com>.

Documente

- Arhiva CNSAS, Dosar I 146674, Vol. 1 - Raport din 22.03.1977 privind modul cum a decurs contactarea candidatului la recrutare Pițu Luca.
- Arhiva CNSAS, Dosar I 146674, Vol. 3, privind Pițu Luca, Nota din 12 ianuarie 1981.
- Arhiva CNSAS, Dosar I 146674, Vol. 4, privind pe Petrescu Dan.
- Arhiva CNSAS, I 2698, vol. 1.
- Arhiva CNSAS, I 2698, vol. 3.
- Cerere înregistrată la data de 22.07.2014 sub nr. 4785/2/2014 pe rolul Curții de Apel București Secția a -VIII - a Contencios Administrativ și Fiscal.
- Decizia nr. 3384, Dosar nr. 4785/2/2014* din 9 iunie 2022.
- Dosarul nr. 4785/2014, Completul 19 fond.
- Dosarul nr. 4785/2014, Completul 19 fond.
- Ordonanța de Urgență Guvernamentală nr. 16 din 22 februarie 2006 pentru modificarea și completarea Legii nr. 187/1999 privind accesul la propriul dosar și deconspirarea securității ca poliție politică.
- Sentița civilă nr. 3431/15.12.2014 a Curții de Apel București Secția a - VIII - a Contencios Administrativ și Fiscal.
- Decizia civilă nr. 1134/05.03.2019 – Înalta Curte de Casație și Justiție.

POLIS

**Coordonate ale modernității românești.
Note în marginea lucrării
*De la romantism la național-comunism***

**[Coordinates of Romanian modernity.
Notes in the margin of the work
From Romanticism to National Communism]**

Liviu NEAGOE

Abstract: *This paper is a historical inquiry about Romanian Anti-Semitism starting with the second half of the Nineteenth century. Romanian Anti-Semitism has evolved during the Nineteenth century in the direction of the consolidation of the national conscience related to the Jewish population considered to be the extreme otherness. The Anti-Semitic consensus features the majority of the political elite so that the answer offered to the Jewish question shaped the ethnic definition of the nation. But the Romanian Anti-Semitism was not a local phenomenon with a political stake; it must be understood in Central and East-European frame. The Jewish question has been reshaped in the interwar period as part of the grand debate around national specificity. With arguments from the Nineteenth century and the spiritual Orthodox mystique the Anti-Semitic discourse has embraced not only by the intellectuals of the old generation: Nicolae Iorga, Alexandru C. Cuza, Octavian Goga, Nichifor Crainic, Nae Ionescu but also by the young generation intellectuals: Mircea Eliade, Emil Cioran, Mircea Vulcănescu, Constantin Noica.*

Keywords: *Romanian history, Anti-Semitism, Jewish issue, national specificity.*

Introducere

Cartea lui Gelu Sabău, doctor în filosofie al Universității București, conferențiar la Universitatea „Hyperion”, este un proiect de genealogie a modernității românești care se întinde de la fervoarea romantică a pașoptismului la schimbarea de paradigmă generată de revoluția din

1989. Este o carte meritorie, care se poate plia mai multor paliere de interpretare, dar care a avut soarta ingrată a unei recepții restrânse. Arthur Suci și Alexandru Tofan au scris cronici de întâmpinare, iar Dan Chiță a scris o recenzie în care a analizat eșafodajul conceptual și strategiile argumentative ale cărții, evaluând critic conceptele de antimodernitate

și antimodernism cu care operează autorul¹. Gelu Sabău a răspuns criticii lui Dan Chiță rafinându-și conceptele și explicând cum a preluat distincția lui Isaiah Berlin dintre libertatea negativă, asimilată liberalismului, și libertatea pozitivă, sinonimă cu autoritarismul, dictatura și totalitarismul² – și cu aceasta discuția pare a fi fost încheiată. Dar subiectul cărții, modernitatea românească, este prea ofertant pentru a fi tranșat cu o polemică amicală și merită o reluare a discuției care să ofere și o altă perspectivă.

Antimodernismul românesc

De la romantism la național-comunism. Încercare asupra modernității românești este o carte masivă, construită pe trei secvențe care ar fi putut fi, cu dezvoltările de rigoare, tot atâtea cărți de istorie intelectuală. Prima secvență, contrastant mai elaborată decât următoarele, tratează antimodernismul românesc îndecendența romantică influențată de ideile și concepțiile eminesciene (p. 46). De pe aceste poziții, conservatorismul eminescian, caracterizat prin critica raționalismului iluminist importat de pașoptiști, pesimismul social, paseismul istoric are „drept consecință o viziune naționalistă cu puternice accente xenofobe” (p. 53). Rădăcinile xenofobiei eminesciene, înțeleasă în termenii unui particularism cultural și al unui evoluționism social, se găsesc în gândirea politică plasată în „registru mitologic” (p. 67), în concepția organicistă și natu-

ralistă a statului, societății și națiunii, înutopismul regresiv în care trecutul oferă soluții la problemele prezentului, în conservatorismul cultural care vor conduce la construcții identitare care converg către extreme: pe de o parte, prin etalarea virtuților unui excepționalism românesc ca marcă a identității, iar pe de altă parte prin voluptatea stigmatizării identității. Nu este deloc întâmplător faptul că în materie de construcție identitară pendulăm între extreme. Ideea identității dintre românită, concepută esențialist, și ortodoxie, promovată de Nichifor Crainic, Nae Ionescu, Dumitru Stăniloae, vine pe filieră slavofilă. Iar ideea consolidării unui Bizanț după Bizanț a lui Nicolae Iorga vine pe filiera orientalismului și balcanismului și va genera întregul spectru al autohtonismului și ontologiilor etnice din perioada interbelică. Nu în ultimul rând, mitologizarea imaginarului istoric eminescian și puternica sa influență în imaginarul colectiv îl plasează pe Eminescu sub zodia modernității (p. 69). Pentru că, adulându-l sau contestându-l, suntem cu toții mai mult sau mai puțin eminescieni.

Revendicându-se de la filosofia politică a lui Mihai Eminescu, Aurel C. Popovici este „un critic radical atât al ideilor modernității și a principiilor proclamate de Revoluția Franceză, cât și un critic a democrației” (p. 74). *Naționalism sau democrație*³ așază cele două concepte într-o relație de opoziție care evidențiază tranșant tendința de nivelare culturală indusă de civilizația cosmopolită care a compromis dezvoltarea organică a națiunii: „Între naționalism și demo-

cratism adevărat e o antiteză organică, dezastruoasă pentru cel dintâi. Dezastruoasă dacă nu azi, atunci mâine sau poimâine în orice caz. Pentru că naționalism înseamnă îngrijirea în prezent ca viitorul naționalității să nu fie primejduit⁴. Filosofia politică a lui Aurel C. Popovici se fundamentează pe o concepție organicistă asupra culturii și națiunii care refuză europenismul în numele prezervării culturii naționale și exclude democrația ca formă a cosmopolitismului și degenerării civilizației europene. Sursa radicalismului discursiv a ideilor lui Aurel C. Popovici se găsește în ideile antiliberales din mediul intelectual vienez în care s-a format, în autonomismul transilvănean, în utopismul regresiv eminescian, în teoriile rasiale pentru care declinul civilizației se află în relație cu amestecul etnic, în ideea declinului civilizației europene⁵. În acord cu mișcarea culturalistă din ultimile decenii ale secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, care asimila identitatea națională cu identitatea culturală, pentru Aurel C. Popovici naționalitatea devine criteriu definitoriu al valorii unei culturi (p. 79). La rândul ei, cultura este esența sufletului unui popor, acea *psyche* care îngemănează energia creatoare a indivizilor care alcătuiesc comunitatea națională⁶. Conservatorismul reacționar al lui Aurel C. Popovici, filtrat prin tradiționalismul populist pe filiația Mihai Eminescu, Nicolae Iorga, A. C. Cuza, oferă „cea mai accentuată expresie antebelică a naționalismului românesc de dreapta”⁷.

Antimodernismul și antieuropeismul lui Aurel C. Popovici din

Naționalism sau democrație este supus unui amplu examen critic de Virgil I. Bărbat în „*Naționalism*” sau „*democrație*”: „Ce putea de altfel dovedi mai bine netemeinicia filosofiei naționaliste decât faptul că ea nu poate susține în chip temeinic nici una din formele pe care voiește să le realizeze, că ea, împreună cu aceste forme, alcătuiesc numai un cerc, o beție nesfârșită de cuvinte, o împărăție a nedeslușitului?!”⁸. Important sociolog al culturii, modernist prin profesie și europenist prin vocație, Virgil I. Bărbat s-a remarcat ca un intelectual angajat în democratizarea vieții publice în perioada interbelică. Ideile sale despre rolul public pe care trebuie să și-l asume universitarii, extensiunea universitară, menirea universității sunt în acord cu proiectul de reformă a universităților propus de Petre P. Negulescu într-o perioadă în care mediul universitar se confrunta cu numeroase provocări: necesitatea adaptării curriculei la noile realități demografice, antisemitismul în creștere, cu cerințele de limitare a numărului de locuri pentru studenții alogeni, în special evrei (*numerus clausus*) și șomajul intelectual. De pe aceste poziții trebuie înțeleasă critica naționalismului lui Aurel C. Popovici, autocratic-utopic, formalist și autoritar, situat împotriva democrației⁹. Dacă în cazul lui Aurel C. Popovici accentul cade pe un naționalism conservator clădit pe valorile particulare ale tradiției, în cazul lui Virgil I. Bărbat accentul se mută pe necesitatea unei democratizări a vieții sociale care să constituie suportul identității naționale¹⁰.

Antimodernismul românesc, în varianta lui Nicolae Iorga, este anti-paşoptism, antieuropeanism și „antioccidentalism cu o puternică încărcătură naționalistă” (p. 95). Pentru istoricul Nicolae Iorga, care asemeni lui Eminescu căuta în trecut soluții pentru problemele prezentului, nici junimismul la modă, nici poporanismul în ascensiune, nici marxismul importat de dincolo de Prut nu puteau oferi suficientă substanță pentru filosofia sa politică. Singura sursă intelectuală care i-a influențat naționalismul și, într-o anumită măsură, propria concepție asupra istoriei a găsit-o în conservatorismul asumat al lui Mihai Eminescu¹¹. La fel ca Eminescu, Iorga a respins occidentalizarea incompletă a României, căreia îi opunea evoluția organică națiunii cu rădăcini într-un trecut medieval idealizat, în care țărani trăiau în armonie cu boierii în anumite forme de organizare incipient democratice numite *romanii populare*. Pentru Iorga, modernizarea a indus o ruptură între elitele politice și țărani: „Clase avem și noi, dar mai distincte decât oriunde, așa de distincte încât formează «nații» deosebite și vrăjmașe în generalitatea locurilor. E clasa boierilor, a Evreilor și a țăranilor, clase aproape ireductibile și la o apropiată contopire a căroră nici nu se poate gândi cineva. Aceste clase își au limba lor: boierul vorbește franțuzește, citește în orice caz franțuzește; Evreul vorbește un fel de nemțește; barbarul țăran singur trăiește în limba românească, pe care cele două «nații» o cunosc și o între-

buițează mai mult sau mai puțin”¹². Și tot asemeni lui Eminescu, Iorga a atacat politicianismul clasei politice, pe străinii care se îmbogățeau prin exploatarea muncii țăranilor, cu a cărui soartă empatiza și pe care o considera adevărata clasă socială din România.

Naționalismul lui Iorga era xenofob și antisemit, dar mai presus de toate era un naționalism cultural bazat pe convingerea că regenerarea spirituală a națiunii nu poate fi obținută decât printr-o revoluție culturală. Cultura însemna pentru istoricul Iorga în primul rând o cultură națională, eliberată de dăunătoarele influențe străine, iar în al doilea rând o cultură care să-i cuprindă pe toți românii, chiar și pe cei care se aflau în afara granițelor statului.

Sămănătorismul, promovat de Iorga la începutul secolului XX, nu era doar un curent literar aflat în confruntare cu socialismul lui Constantin Dobrogeanu-Gherea și cu populismul lui Constantin Stere, ci un veritabil „instrument ideologic al literaturii” care era pusă „în slujba construirii conștiinței naționale” (p. 101). Ego-centrismul națiunii, idilismul paseist, empatizarea cu cauza țăranimii, în care vedea motorul revitalizării societății, i-au influențat estetica sămănătoristă și i-au anihilat orice urmă de simpatie pentru curentele moderniste.

Estetica sămănătorismului a înlocuit criteriul de extracție junimistă al autonomiei esteticului cu criteriul etnicului în evaluarea unei opere literare, iar această direcție a fost radicalizată de A. C. Cuza. Inițial apropiat

de Iorga, cu care împărtășea antisemitismul și anumite afinități politice, A. C. Cuza va publica o serie de studii inegale valoric în volumul *Naționalitatea în artă* prin care arta și națiunea sunt interdependente, întrucât arta nu poate fi decât națională iar o națiune nu se poate afirma decât prin artă: „Arta nu poate să existe decât ca artă națională – cultura umană decât prin cultura națiunilor – națiunile decât prin cultura lor”¹³. Silogismul pe baza căruia A. C. Cuza își construiește volumul este următorul: cultura națională este expresia națiunii române, iar națiunea română reflectă trăsăturile culturii naționale, cultura modernă este cosmopolită și semită, străină de cultura națională. Nu există cultură în sens general, ca sumă a valorilor la care aderă umanitatea, ci doar culturi care descriu și exprimă spiritul unei națiuni. A.C. Cuza rasializează cultura care trebuie să asigure „conservarea naționalității” și să se opună „umanismului cosmopolit” promovat de evrei¹⁴. Antimodernismul, în varianta lui A. C. Cuza, se transformă în „naționalism exclusivist și agresiv” (p. 105), dublat de un antisemitism visceral. Consonant cu antisemitismul pe care l-a promovat întreaga sa viață, A. C. Cuza interpretează raportul dintre forma națională și fondul cultural în cheie antisemită întrucât evreii, datorită caracterului lor alogen, nu pot adera la fundamentul cultural al unei națiuni pe care nu pot decât să-l altereze. Evreii sunt un simptom al degenerării naționale deoarece împiedică

dezvoltarea naționalității „falsificând caracterul culturii române”¹⁵.

Dintre continuatorii teoriei formelor fără fond, Constantin Rădulescu-Motru va face trecerea de la critica conservatoare a modernizării la teoretizarea românismului, „o formă de totalitarism național considerată specifică poporului român”, precum și „de la concepția conservatoare spre concepția totalitară a politicului” (p. 111). În *Cultura română și politicianismul*, scrisă în debutul secolului XX, când erau la modă teoriile psihologiei popoarelor, *Völkerpsychologie*, Constantin Rădulescu-Motru distinge între cultură, ca liant etnic, și pseudo-cultură. Numai cultura, creație a sufletului unui popor, este autentică, asemeni Ideilor platoniciene, perfecte, eterne, imuabile, în timp ce pseudo-cultura nu este altceva decât o formă a mimetismului unor instituții de import, „fără corespondentul unor deprinderi sufletești interioare” (p. 115). Corespondentul pseudo-culturii îl reprezintă politicianismul, „un gen de activitate politică prin care câțiva dintre cetățenii unui stat tind și uneori reușesc să transforme instituțiile și serviciile publice, din mijloace pentru realizarea binelui public, cum ele ar trebui să fie, în mijloace pentru realizarea intereselor personale”¹⁶. În acest punct, ideile lui Aurel C. Popovici și Constantin Rădulescu-Motru se întâlnesc: cultura este fondul ancestral, individual, specific unui popor, iar civilizația este forma, infrastructura europeanizantă, inadecvată fondului național. Așadar, for-

mele civilizației europene: democrația, cosmopolitismul, evreii, politicianismul, se află în opoziție cu valorile culturii naționale. Prin Aurel C. Popovici, A. C. Cuza și Constantin Rădulescu-Motru, critica maioreșciană a formelor fără fond își atinge, în primele decenii ale secolului XX, limitele.

Ceea ce dă o notă distinctă antimodernismului lui Constantin Rădulescu-Motru, pe lângă critica politicianismului de pe poziții conservatoare și concepția totalitară a politicului, este teoretizarea „românismului, o formă de totalitarism național considerat specific poporului român” (p. 111). Termenul „românism” apare pentru prima dată la jumătatea secolului al XIX-lea la Ion Heliade-Rădulescu, pentru a fi reluat de Bogdan Petriceicu Hasdeu și de Ion Ghica și a face carieră odată cu „marea dezbateră” din perioada interbelică privind definirea specificului național, atunci când românismul va fi echivalat de Constantin Rădulescu-Motru cu formula care pune în acord specificul național cu spiritul naționalismelor europene (p. 133). Pentru filosoful personalismului energetic, naționalismul romantic al secolului al XIX-lea trebuie înlocuit cu un naționalism creator adecvat realităților României Mari: „Astfel noul naționalism – Românismul – oferă o bază solidă pentru munca constructivă pe terenul vieții spirituale românești. În comparație cu naționalismul cel vechi, el apare mai modest, mai legat pământului. El nu dă aripi pentru a zbura în văzduhul idealului umanitar, ca cel vechi. (...)

El nu se conduce după bătaia vântului, ci după rodul pământului”¹⁷ (Rădulescu-Motru: 1992, 76-77). Din această perspectivă, românismul este ideologia noii generații care aparține noului moment istoric. Românismul postulat de Constantin Rădulescu-Motru are o serie de direcții de manifestare: în primul rând, este orientat spre fondul tradițiilor și nu spre formele de import; în al doilea rând, încearcă o reabilitare din perspectiva ruralismului, a noilor realități românești, a tradițiilor și instituțiilor; iar în al treilea rând, are în vedere dimensiunea biologică și etnică a populației (p. 136), ceea ce-l apropie de proiectele de eugenism și regenerare etnică promovate de Aurel C. Popovici și A. C. Cuza¹⁸. Aplecat asupra realității presupune de românism, Constantin Rădulescu-Motru pledează pentru un stat țărănesc „ca o reacțiune în contra ideologiei statului burghez”¹⁹. În condițiile radicalizării vieții politice de la jumătatea anilor 1930, țărănismul lui Constantin Rădulescu-Motru încerca să se conecteze la sursele genuine ale agrarianismului în numele unui stat țărănesc născut pe ruinele liberalismului. Însă țărănismul lui Constantin Rădulescu-Motru are prea puțin de-a face cu țărănismul autentic al lui Virgil Madgearu și Ion Mihalache, cu rădăcini agrariene în poporanismul lui Constantin Stere și Garabet Ibrăileanu. Statul țărănesc visat de Constantin Rădulescu-Motru, autarhic, exclusivist, imun la oportunitățile deschise de capitalism, conține germenii unui totalitarism etnic.

Astfel conceput, românismul nu este o simplă spiritualizare a unei

entități colective, precum naționalismul, etnicismul, ortodoxismul sau țărănismul pe care îl prefigurează. Relația dintre românism și ortodoxie nu este una de identitate așa cum o prescriu Nichifor Crainic, Nae Ionescu sau Dumitru Stăniloae deoarece, pentru Constantin Rădulescu-Motru, românismul și ortodoxia nu se presupun dar nici nu se exclud reciproc, ele pur și simplu acoperă realități diferite. Demersul lui Constantin Rădulescu-Motru de a ridica românismul la rigoarea unui concept a fost perceput nuanțat de contemporani. Nichifor Crainic îl denunța ca o „efectivă blasfemie” în raport cu ortodoxismul pe care îl profesa, iar Mircea Eliade îl considera pe autorul românismului un „revoluționar de centru” a cărui inaderență la extreme îl face impopular și detestat deopotrivă. Din perspectiva edificării unei filosofii identitare, românismul se înfățișează ca un concept lipsit de substanță dar încărcat de bogăție lexicală. La rigoare, românismul poate acoperi orice aspect al specificului național însă nici o filosofie identitară nu se poate construi pe fundamentul acestui concept²⁰. Prin atașarea spiritualității care declanșase criza conștiinței europene la valorile românismului și ortodoxiei, Constantin Rădulescu-Motru, Aurel. C. Popovici, A. C. Cuza, Nicolae Iorga, Nichifor Crainic și Nae Ionescu dovedesc perfect integrați antimodernismului. Prin deschiderea către universal, prin efortul de interogare a propriilor origini și prin folosirea surselor intelectuale moderne, acești

teoreticieni ai antimodernismului din prima jumătate a secolului XX se dovedesc moderni; dar, prin sărăcia conceptuală care nu este suplinită decât de fervoarea tragică a perorației, acești intelectuali sunt irelevanți europen.

Cea mai substanțială și mai originală contribuție filosofică la definirea identității naționale care încerca să folosească resursele conceptuale ale limbii române aparține, la jumătatea anilor 1930, lui Lucian Blaga. S-ar putea argumenta, din perspectiva mizei cărții lui Gelu Sabău, că Lucian Blaga nu poate fi integrat antimodernismului și, cu atât mai puțin, modernității politice sau relației cu național-comunismul pentru că, așa cum s-a spus, „nu a fost nici ortodoxist, nici etnicist, nici mistic, nu a fost rasist, nu a fost xenofob, nici sămănătorist, nici comunist”²¹. Lucian Blaga a fost cel mai important filosof român dar, în egală măsură, a fost și un filosof uitat, marginalizat, împiedicat să publice în ultima parte a vieții și să-și continue originalul său sistem filosofic. A fost imun la politică dar opera sa a fost afectată de impactul politicii, arondată, etichetată și interpretată de legionari și de comuniști deopotrivă. Nici excesiv tradiționalist, nici acordând ortodoxiei rolul de factor primordial în definirea specificului național, Lucian Blaga reușește să ridice etnicitatea la rigoarea unui concept filosofic. Dacă Lucian Blaga ar fi fost tradus la timp într-o limbă de circulație internațională și promovat inteligent ar fi dat culturii europene un concept filosofic

românesc și ar fi scos filosofia românească din splendida ei izolare²².

Teoretizarea *matricei stilistice* și a *spațiului mioritic*, concepte filosofice de o inconfundabilă originalitate, îl distinge pe Lucian Blaga de rigorismul estetic, de ortodoxismul exclusivist, de orientalismul și antieuropeismul promovate feroce de Nichifor Crainic în revista *Gândirea*. Prin rolul acordat culturii în explorarea profunzimilor unui inconștient colectiv Lucian Blaga se distinge de teoriile esențialiste ale specificului național care dominau câmpul intelectual al perioadei interbelice. El elaborează o filosofie a identității cu scopul de a propune „culturii majore” universale valorile anistorice perene ale „culturii minore” populare. Apelul lui Lucian Blaga pentru imanența culturii populare și a unei „istorii românești” nealterate de timp se înscrie în cadrul unui efort constructiv al filosofiei românești de a elabora o replică culturală la adresa unui Occident nivelator care livrează restului lumii propriul model civilizator. Confruntată cu nihilismul culturii occidentale, care își pierduse credința în transcendența unei ordini divine, concepte precum *spațiul mioritic* sau *matricea stilistică* nu mai pot legitima o identitate națională clădită pe „principiul transcendent al libertății popoarelor”²³, așa cum o făcuse la jumătatea secolului al XIX-lea.

Între anii 1880 și 1940, dezbaterile intelectuale din România a cunoscut un grad de sofisticare din ce în ce mai crescut care nu s-a limitat la polemica dintre autohtoniști și europeniști sau

la marea dezbateră identitară, ci înglobează și curentele socialiste de la Constantin Dobrogeanu-Gherea, la Șerban Voinea și Lucrețiu Pătrășcanu, sămănătorismul lui Nicolae Iorga, poporanismul lui Constantin Stere și al *Vieții Românești*, tradiționalismul asumat al *Gândirii*, modernismul lui Virgil I. Bărbat și Petre P. Negulescu, aventura spirituală a „tinerei generații” începută cu *Itinerariul spiritual* al lui Mircea Eliade, urmată de *Manifestul crinului alb* semnat de Petre Pandrea, Sorin Pavel, Ion Nistor, ancheta despre spiritualitate inițiată de *Tiparnița literară* la care au răspuns Nicolae Iorga, Constantin Rădulescu-Motru, Nichifor Crainic, Lucian Blaga din vechea generație și Radu Dragnea, Sandu Tudor, Mircea Eliade, Mircea Vulcănescu din „tânără generație”, care radiază către gruparea intelectuală a revistei *Axa* cu Radu Gyr, Victor Ion Vojen Dragoș Protopopescu, este-tismul criticilor de la revista *Kalende*, Șerban Cioculescu, Pompiliu Constantinescu sau gruparea *Criterion*, Petru Comarnescu, Mircea Eliade, Constantin Noica, Mircea Vulcănescu, ortodoxismul lui Nichifor Crainic, trăirismul lui Nae Ionescu, modernismul literar al cenaclului *Sburătorul* condus de Eugen Lovinescu, liberalismul lui Ștefan Zeletin, țărănismul lui Virgil Madgearu, cooperatismul lui Mihail Manoilescu, sociologia rurală a lui Dimitrie Gusti.

În acest spectru deosebit de larg de preocupări intelectuale se încadrează, din perspectiva raportării societății românești la modernitate și democrație, polemica dintre

Constantin Stere și Petre Pandrea derulată prin intermediul revistelor *Viața Românească* și *Gândirea* (p. 147). Polemica a fost inițiată de Petre Pandrea de pe pozițiile tradiționalismului gândirist care se opunea democratismului poporanist și agrarianismului lui Constantin Stere. Inițiator al poporanismului – o mișcare culturală de simpatie față de soarta țărănimii, cu influențe din narodnicismul rus dar care nu a reușit să creeze o mișcare politică cu o bază agrariană– Constantin Stere susținea necesitatea unei „democrații rurale”²⁴, bazată pe mica proprietate țărănească, pe o reformă agrară extinsă și pe un protecționism industrial susținut de stat. „Democrația rurală” în versiunea lui Stere presupunea „întărirea economică a țărănimii” alături de „ridicarea culturii sale generale” prin „îndepărtarea tuturor piedicilor în dezvoltarea sa liberă”²⁵: vot universal, împrăștierea țăranilor și creșterea autonomiilor locale. Formarea autonomiilor locale, centrate pe realitatea demografică și socială a satului, pornește de la reevaluarea teoriei formelor fără fond în sensul adaptării „modernității la tradiție” și nu a renunțării la formele instituționale moderne de dragul tradiției (p. 150). Astfel conceput, poporanismul se detașă deopotrivă de viziunea idealistă a țărănimii promovată de sămănătorism și de marxismul promovat de Constantin Dobrogeanu-Gherea, susținând că țărănimea este o clasă socială distinctă, nici proletară nici burgheză, iar progresul său se poate realiza doar pe calea „democrației rurale”. În

acest context, poziția lui Stere este reprezentativă pentru procesul de naționalizare a „chestiunii sociale” în România la începutul secolului XX²⁶.

Constantin Stere nega posibilitatea industrializării, pe care o considera inadecvată într-o țară aproape exclusiv agricolă cum este România, din perspectiva viziunii unei societăți românești percepută ca o entitate culturală și istorică distinctă. Poporanismul agrarian al lui Stere vizează crearea unei clase de mijloc țărănești, eviscerată de elemente alogene precum evreii, purtători ai „capitalului vagabond” care nu sunt și nu pot fi decât străini culturii naționale. Căci, „o clasă de mijloc din elemente naționale străine formează o pătură impermeabilă, care rupe în două organismul național: elementele străine ale straturilor de sus se declasează, nu por forma decât cel mult o clasă de profesioniști ai politiciii; recrutarea normală a sferelor mai înalte e împiedicată; elementele mai viguroase de jos nu pot răzbate, decât prin selecțiunea la întâmplare și artificială, prin școală, cu toate riscurile declasării”²⁷. Pornind de la fundamentele poporanismului pe care îl promova, Constantin Stere consideră că în nici o altă țară europeană chestiunea evreiască nu se pune cu mai mare acuitate decât în România. Suprapopulația evreiască din mediul urban și sporul demografic superior al evreilor generează o presiune demografică, economică și socială care nu poate fi diminuată decât prin emigrarea cu ajutorul statului a acestui surplus de populație²⁸. Antisemitismul lui

Constantin Stere trebuie înțeles în contextul epocii, în care purtătorii stindardului antisemit erau Nicolae Iorga și A. C. Cuza, precum și a faptului că evreii nu puteau fi asimilați culturii naționale și reprezentau o problemă pentru viitoarea democrație rurală românească. În evoluția antisemitismului românesc, Constantin Stere ocupă un rol minor, chiar dacă antisemitismul său „civilizat” presupunea măsuri radicale precum expulzarea evreilor²⁹ în numele prezervării intereselor dezvoltării naționale normale a țării. Este însă greșită stabilirea unei corelații între populismul lui Constantin Stere și antisemitismul extremei drepte interbelice doar pentru că ambele au rejectat capitalismul occidental ca modalitate de găsire a unei soluții la problemele economice și sociale cu care se confrunta România³⁰. Abordarea lui Constantin Stere a chestiunii evreiești trebuie privită ca „nimic altceva decât ceea ce a fost: o deviație a încercării sale de a adapta gândirea marxistă la condițiile sociale din România”³¹.

Cultura română modernă trebuie să-și asume dimensiunea antisemită care nu poate fi redusă la „câteva repere” ale antisemitismului și tradiționalismului antimodern: Mihai Eminescu, Nicolae Iorga, A. C. Cuza, Nicolae Paulescu, Nichifor Crainic (pp. 171-194). Pe parcursul secolului al XIX-lea și în primele două decenii ale secolului XX antisemitismul românesc a evoluat în direcția consolidării conștiinței naționale prin raportare la populația evreiască percepută ca un potențial pericol pentru corpul națiunii. Dinamica demografică și

economică a populației evreiești, care era superioară în raport cu populația românească, a făcut din evrei un epitom al capitalismului într-o țară supusă unei modernizări fluctuante. În lipsa unei clase de mijloc antreprenoriale care să susțină modernizarea costurile ei au fost suportate de populația țărănească majoritară. Ca atare, chestiunea agrară și chestiunea evreiască au rămas marile probleme nerezolvate ale societății românești pentru care soluțiile oferite au fost parțiale și circumstanțiale. Antisemitismul românesc din a doua jumătate a secolului al XIX-lea nu este clădit pe argumente religioase sau rasiste, după cum nu este un fenomen politic local cu rezonanțe economice, sociale și culturale. El trebuie privit și interpretat în context central- și sud-est european în cadrul procesului mai amplu de construire a națiunii și de consolidare a identității naționale în această parte a Europei. Principalul discurs al elitelor politice și intelectuale românești din a doua jumătate a secolului al XIX-lea a fost centrat în jurul chestiunii unității naționale. Realizarea unui stat național prin unirea Principatelor Române, instituirea unei monarhii ereditare dintr-o dinastie europeană ai cărei moștenitori să fie crescuți în religia țării, fundamentarea unor instituții democratice după model european adaptate la tradițiile politice și juridice românești, consacrarea independenței noului stat, au fost principalele provocări pentru care elitele românești din a doua jumătate a secolului al XIX-lea au trebuit să găsească soluții.

Antisemitismul a apărut în România în momentul în care se

formau și se consolidau instituțiile statului modern și în care s-a pus problema naturalizării populației alogene și a drepturilor politice aferente. Nu excesul demografic urban sau dinamica economică a evreilor au generat antisemitismul românesc – care este o creație a politicii primelor decenii a celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, pentru că programele revoluțiilor pașoptiste din Moldova și Muntenia nu conțineau prevederi antisemite –, ci oportunitatea naturalizării acestei populații³². La sfârșitul secolului al XIX-lea România și Rusia erau singurele țări care nu emancipaseră numeroasa populație evreiască de pe teritoriile lor. În cazul românesc, modificarea constituțională din 1879, prin care se elimina criteriul religios în acordarea naturalizării, a oferit, în principiu, posibilitatea naturalizării individuale a evreilor. Însă procedurile birocratice greoaie, costurile ridicate ale naturalizării și arbitrariul autorităților române au făcut ca doar un procent scăzut de evrei să beneficieze de acordarea cetățeniei române.

Acordarea cetățeniei în baza principiului juridic *jus sanguinis*, al comunității de descendenți, conform căruia cineva putea obține cetățenia română dacă era născut din părinți români, iar nu în baza principiului juridic *jus soli*, al apartenenței teritoriale, a direcționat antisemitismul românesc în spectrul mai larg al modernizării instituționale și politice³³. Discursul antisemit s-a evidențiat într-un cadru cultural în care evreii au fost considerați referința identitară în

raport cu care s-a construit și consolidat identitatea națională. Cazul lui Mihai Eminescu este emblematic în acest sens deoarece, fără a fi primul sau cel mai vocal în ceea ce privește chestiunea evreiască, articolele sale sunt o adevărată placă turnantă pentru viitoarele direcții în care va evolua antisemitismul românesc. Este de remarcat faptul că publicistica eminesciană dedicată chestiunii evreiești prezintă două mari direcții de desfășurare: problema economică, pe de o parte și problema alterității absolute a evreilor de cealaltă parte³⁴. Eminescu se declară de la început împotriva evreilor, antisemitismul său fiind fundamentat economic și social și nu pe considerente de rasă sau religie. El este conștient de faptul că procesul incipient de modernizare nu a putut constitui o clasă de mijloc românească, evreii devenind, cel puțin pentru zonele urbane din Moldova, pătura dominantă economic și demografic (p. 176). Într-un scurt inventar al trăsăturilor care caracterizează evreitatea, Eminescu enumeră faptul că evreii nu sunt producători ci consumatori care disprețuiesc munca și se îmbogățesc prin speculă, care nu au muncit pentru ridicarea neamului și nici nu au luptat pentru apărarea lui, așadar ei nu sunt capabili de sacrificii și nu merită drepturi³⁵. Atunci când se exprimă împotriva „exigențelor jidovești”, Eminescu operează cu argumentul ireductibilității ontologice: nefiind români evreii nu pot fi asimilați, căci „în numărul în care sunt la noi evreii sunt străini de rit necreștin, ce nu se

pot nici contopi cu poporul nostru, nici pot pretinde mai mult decât de a fi suferiți”³⁶.

Inventarul antisemit eminescian este un reflex al stării de spirit a societății românești vexată de prevederile articolului 44 al Congresului de la Berlin din 1878 care condiționa recunoașterea internațională a independenței României de modificarea articolului 7 din Constituția din 1866 în favoarea naturalizării evreilor. Pronunțându-se în chestiunea revizuirii articolului 7 din Constituție, Eminescu scria: „Dacă în locul muncii actuale, care nu consistă în mult mai mult decât precupețirea de muncă străină, evreii se vor deda ei înșiși cu ocupațiuni productive, dacă școalele noastre, în care oricând au fost primiși și tratați pe picior de perfectă egalitate cu românii, vor avea de rezultat a-i face să vorbească și să scrie românește, atunci viitorul art. 7 nu va mai fi o piedică pentru ei, căci nimeni nu va contesta unui român adevărat, de orice rit ar fi, dreptul de cetățean român”³⁷. Poziția eminesciană în ceea ce privește chestiunea evreiască s-a dovedit în final a fi una asimilaționistă atât timp cât evreii se arătau dispuși să îndeplinească două condiții: să desfășoare o activitate economică productivă și să învețe limba română.

Publicistica eminesciană a influențat sămănătorismul lui Nicolae Iorga, antidemocratismul lui Aurel C. Popovici și rasismul cultural al lui A. C. Cuza, fixând în conștiința culturală canonul antisemitismului românesc. Decontextualizate și absoluti-

zate, ideile eminesciene cuprinse în articolele referitoare la chestiunea evreiască au fost folosite abuziv de cuziști și de legionari „ca ingredient principal într-o doctrină și o practică a urii și a crimei”³⁸. Ideologii antisemitismului interbelic au preluat selectiv și au citat disproporționat articolele politice eminesciene pentru a-și justifica extremismul cultural și radicalismul politic. Antisemitismul interbelic a preluat și integrat idei și teme recurente din publicistica eminesciană, căreia i-a adăugat fiorul misticii ortodoxe, pentru a acredita ideea unei linii de continuitate între antisemitismul cultural cu fundament demografic, economic și social din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și propriul radicalism politic care a premes legislația antisemită de la sfârșitul anilor 1930.

În studiul său asupra formelor antisemitismului interbelic, Leon Volovici distinge între un antisemitism „rațional”, promovat de Nicolae Iorga la care se adaugă, cel puțin inițial, Nichifor Crainic și Octavian Goga, și un antisemitism extremist cu accente rasiste care-i cuprinde pe A. C. Cuza și Nicolae Paulescu în prelungirea cărora se situează, cu episoadele sale mistice, Corneliu Zelea Codreanu³⁹. Scriitorul Ioan Alexandru Brătescu-Voinești este un caz unic de sinteză a celor două categorii. Pornind pe linia lui Ioan Slavici, Nicolae Iorga sau Constantin Stere, Ioan Alexandru Brătescu-Voinești își justifică antisemitismul și rasismul prin prisma promovării unei politici „obiective”, „care se impune

în mod fatal”, de „deparazitare” a organismului social de evrei. Ei urmăresc să „ruineze temeliiile pe care e clădită civilizația neevreilor și, practicând ei înșiși cel mai fioros naționalism, să paralizaze și să adoarmă naționalismul celorlalte neamuri prin fățarnice teorii de umanitarism”⁴⁰. Antisemitismul, așa cum este justificat de Ioan Alexandru Brătescu-Voinești, se dovedește o acțiune de igienă socială împotriva unui virus – evreii – un „factor dizolvant, pentru că neutralizează valorile esențiale ale națiunilor culte, hârnicia și inteligența”⁴¹. Cercetătoarea Ana Bărbulescu preia clasificarea lui Leon Volovici căruia îi adaugă o a treia categorie a antisemitismului, formată din Nae Ionescu și membrii marcați ai „tinerei generații”: Mircea Eliade, Mircea Vulcănescu, Emil Cioran, Constantin Noica⁴².

Antisemitismul lui Nicolae Iorga, un istoric de forță pentru care istoria a fost teritoriul său de luptă: națională, culturală, politică, își are rădăcinile în orientalismul și organicismul eminescian, în ruralismul și antipoliticianismul care se aflau în contradicție cu poporanismul în ascensiune sau cu socialismul importat de dincolo de Prut. Tematic, putem discerne între antisemitismul de până la Primul Război Mondial și al ultimilor ani, după 1935, forjat pe argumentul ireductibilității ontologice și imposibilității asimilării – din nou, „soluția la problema evreiască este cea a emigrării: Unde? De unde au venit. Sau, dacă voiesc, și aiurea” – și un antisemitism „tolerant”, în primul

deceniu interbelic, în care Iorga se arăta „chiar dispus să vadă membrii comunității evreiești drept individualități distincte și nu doar expresii ale unui model identitar monolitic”⁴³. Pentru Iorga din perioada de tinerețe, evreii, a căror prezență pe teritoriul românesc este de dată relativ recentă, sunt un neam de negustori ambulanti, cârciumari și cămătari, o populație fluctuantă și neasimilabilă⁴⁴ (Iorga, 1913, 10-12). Folosind retorica invaziei, Iorga îi consideră pe evrei un organism parazit infiltrat fraudulos în corpul națiunii care au acaparat viața economică și socială a țării și a căror covârșitoare prezență riscă să degradeze ființa națională (p. 178). „Un popor cu viața normală trebuie să-și aibă din sine toate ramurile de ocupație și toate clasele sociale. Lucrătorul de pământ, proprietar sau țăran, meșteșugarul, negustorul, cărturarul și omul politic trebuie să aibă același tip etnic; sufletul lor, mai puternic sau mai slab, mai ales sau mai de rând, trebuie să dea la atingerea împrejurărilor același timbru de rasă”⁴⁵. Fidel mesianismului național pe care îl promova, pentru Iorga națiunea este o „ființă vie, transitorică”, a cărei esență – sufletul ei – „rezultă din amestecul dintre istorie, memorie și pământ”⁴⁶. De altfel, Iorga înțelege națiunea, naționalitatea, solidaritatea națională în termeni esențialisti în care individul este o parte a comunității naționale cu care împărtășește un trecut comun, un sens al continuității cu tradițiile și strămoșii, un teritoriu și o limbă comune, un destin. Căci, națiunea nu este nici mai mult nici

mai puțin decât evoluția culturală a unei civilizații specifice⁴⁷. De aceea, chestiunea evreiască nu reprezintă un mecanism politic de eliminare a evreilor din viața economică și socială a țării, ci însăși afirmarea drepturilor istorice ale națiunii române⁴⁸. „Chestia evreiască nu e o chestie negativă, e o chestie pozitivă, e o chestie care se leagă cu o mulțime de alte chestii și care formează la un loc marea noastră chestie națională, adică chestia drepturilor noastre în toate domeniile și în toată întinderea teritoriului asupra căruia avem și drepturi etnice și drepturi istorice”⁴⁹. Pe parcursul anilor 1920, Iorga se arată dispus să le recunoască evreilor drepturile cetățenești și apartenența la cultura română, evreii fiind acceptați ca membrii ai statului dar niciodată ca membrii ai națiunii⁵⁰. Pentru ca, în final, în 1940, Iorga să revină la antisemitismul său funciar încurajând legislația antisemită promovată de statul român și închizând un cerc în interiorul căruia evreul a fost acel „mereu altul”, criticat, tolerat, dar niciodată acceptat de deplin.

Antisemit radical și virulent, A. C. Cuza este politicianul care și-a făcut din antisemitism o carieră și o profesiune, fondatorul antisemitismului doctrinar și teoreticianul „științei antisemitismului” (p. 180). Obsesia aproape maniacală a lui A. C. Cuza pentru antisemitism și ura viscerală împotriva evreilor, pe care a împărtășit-o cu profesorul Nicolae Paulescu, cu care a înființat și condus Liga Apărării Național-Creștine, cunoaște câteva faze de evoluție. Într-o primă

fază, derulată până la Primul Război Mondial, A. C. Cuza a revendicat drept precursori pe Mihai Eminescu, Vasile Conta, Vasile Alecsandri, Bogdan Petriceicu Hașdeu în cadrul unui antisemitism dominat de elemente economice, culturale și etnice, din care elementul religios era aproape total absent, cel mai probabil ca urmare a trecutului său ateist și ex-socialist⁵¹. Din această perioadă datează volumul *Naționalitatea în artă* (1908) în care se simt influențele ideilor rasiale ale lui Houston Steward Chamberlain⁵². Pentru A. C. Cuza națiunea „este o entitate organică, trans-istorică și imuabilă”, căci nu poți participa la românită dacă nu ești etnic român⁵³. Evreii sunt un element neasimilabil, o sursă a degenerării și sterilității rasei.

Următoarea fază a antisemitismului cuzist se derulează la începutul anilor 1920, atunci când își preia argumentele din panoplia teologiei creștine. Este momentul colaborării cu Nicolae Paulescu și a expunerii celor mai fanteziste și misticoide idei antisemite, un veritabil turnir retoric în care textul scripturistic este subordonat „intereselor mundane ale politicianului ieșean”⁵⁴. De aici, A. C. Cuza ajunge, previzibil, la „știința antisemitismului”, care „are ca obiect iudaismul ca problemă socială, fiind astfel în mod necesar sinteza tuturor științelor care pot contribui la soluția ei”⁵⁵. „Soluția” pe care o propune A. C. Cuza pentru rezolvarea chestiunii evreiești presupune eliminarea totală a evreilor din corpul național și se poate realiza în două moduri:

(1) „soluția” sionistă – evreii emigrează – și (2) „soluția” naționalistă – evreii sunt forțați să plece. În acest mod, refuzând evreilor orice posibilitate de integrare sau de asimilare, A. C. Cuza își brevetează ura împotriva evreilor ca pe o menire „științifică”⁵⁶. Cultura memoriei nu poate exonera acești intelectuali antisemiți de la promovarea unui discurs al stigmatizării, excluderii, rasismului și urii care au prefațat legislația antisemită, politica românismului, „războiul sfânt” și Holocaustul.

Modernitate și liberalism

A doua secvență este mai restrânsă și tratează interferențele dintre modernitate și liberalism în cazul românesc, cu referire la figurile reprezentative ale lui Eugen Lovinescu și Ștefan Zeletin. Primii analiști ai epifenomenului au plasat evenimentul fondator al modernității românești fie în tendințele liberale ale documentelor care au precedat primele proiecte constituționale de la începutul secolului al XIX-lea, fie în consecințele economice ale impunerii *Regulamentelor Organice* în țările române. Pentru Eugen Lovinescu, „forțele revoluționare”, aflate sub influența ideilor liberale europene, au constituit fermentul modernizării societății românești. „Cea dintâi manifestare scrisă a liberalismului românesc se găsește sub formă pamfletară în «scrisoarea anonimă» din timpul domniei lui Alexandru Moruzzi (1804)”⁵⁷. În opoziție cu „forțele revoluționare”, de orientare

liberală, „forțele reacționare” pretindeau egalitatea în privilegii a micii boierimi, aflate în competiție pentru prestigiu și status politic cu marea boierime. Ele îmbrățișează direcția evoluționismului biologic și consideră corpul social asemeni unui organism care urmează o evoluție graduală⁵⁸. Expresia lor culturală este tradiționalismul manifestat în formula junimistă a teoriei „formelor fără fond” a lui Titu Maiorescu, în teoria păturii superpuse expusă în publicistica eminesciană, în curentul sămănătorist promovat de Nicolae Iorga, în critica politicianismului a filosofului Constantin Rădulescu-Motru.

Pentru Ștefan Zeletin burghezia română, promotoarea prin excelență a ideilor moderne, s-a dezvoltat firesc, urmând calea de evoluție a capitalismului european. Premisa de la care pleacă Ștefan Zeletin este aceea că „ideologia liberală și întregul proiect politic și social propus de pașoptiști nu sunt în realitate decât produsul unor relații economice de tip capitalist care existau deja în Principatele române” (p. 246). Conform lui Ștefan Zeletin există două curente care au condus la nașterea României moderne: un curent al ideilor liberale, venit pe filieră franceză, și un curent al principiilor economiei libere venit pe filieră engleză. Tratatul de Pace de la Adrianopol din 1829 va constitui imboldul necesar liberalizării comerțului la gurile Dunării, fapt cu consecințe majore nu doar în plan economic, ci și social și politic. „Procesul de naștere a burgheziei române

se confundă cu procesul de regenerare națională, de alcătuire a statului român modern unitar și neatârnat; că acest îndoit proces se datorește în întregime expansiunii capitalismului anglo-francez, mai ales a celui englez, în Principatele Române”⁵⁹. În analiza modernizării societății românești, Ștefan Zeletin se plasează distinct atât față de conservatori, tradiționaliști și naționaliști, care sunt critici față de procesul de modernizare, cât și față de socialismul lui Constantin Dobrogeanu-Gherea, pentru care modernizarea era o combinație a teoriei conservatoare a formelor fără fond cu sociologia marxistă (pp. 245-246), într-o formulă pe care a numit-o *neoiobăgie*: „Ce este neoiobăgia, o știm acum: e o întocmire economică și politico-socială agrară particulară țării noastre și care consistă din patru termeni: Raporturi de producție în bună parte iobăgiste, feudale; O stare de drept liberalo-burgheză, prefăcută în iluzie și minciună, lăsând pe țăran la discreția stăpânului; O legislație tutelară care decretează inalienabilitatea pământurilor țărănești și reglementează raporturile dintre stăpâni și muncitori, raporturi izvorâte din cei doi termeni de mai sus; În sfârșit, insuficiența pământului așa zisului mic proprietar țăran pentru munca și întreținerea familiei sale, fapt care-l silește să devină vasal al mării proprietăți. (...) Această întocmire hibridă și absurdă, această *neoiobăgie*, constituie problema agrară specifică țării noastre”⁶⁰. *Neoiobăgia* este, pentru Constantin Dobrogeanu-Gherea, re-

zultatul fuziunii dintre relațiile economice și sociale precapitaliste din mediul rural și expansiunea capitalismului mondial. Socialismul său este o „plantă exotică”, „un amestec de narodnicism și social-democrație”⁶¹, periferic, nerevoluționar, dar care urma să rezolve contradicțiile interne ale unei societăți preponderent agrare. „Exotismul” socialismului gherist consta în adaptarea principiilor socialismului științific la condițiile locale ale unei țări lipsite de proletariat într-un proiect complex care „reunea scientismul activismul social și legitimitatea istorică”⁶².

În cazul lui Ștefan Zeletin, burghezia română s-a putut dezvolta în țările române datorită infuziei capitalismului occidental. În termenii criticismului maioreșcian, pentru Eugen Lovinescu forma instituțională creează fondul social iar pentru Ștefan Zeletin fondul economic creează forma politică și socială. Eugen Lovinescu face din sincronism vectorul modernizării – și implicit, al europeanizării – culturii române și folosește termenul „imitație” pentru a stabili o corelație între cultura română și cea europeană. Până la un punct, Eugen Lovinescu are în comun cu Constantin Dobrogeanu-Gherea, cu Garabet Ibrăileanu și cu Ștefan Zeletin ideea influenței externe a culturii și civilizației europene asupra societății românești. Ceea ce diferențiază aceste perspective este influența factorului modernizator asupra societății românești: pentru Eugen Lovinescu, rolul ideilor liberale este decisiv în modernizarea

societății, în timp ce pentru Constantin Dobrogeanu-Gherea și Ștefan Zeletin factorul economic este determinant în apariția și evoluția unei burghezii locale⁶³.

De fiecare dată, numitorul comun îl reprezintă burghezia autohtonă și tot de fiecare dată modernitatea românească se constituie în proximitatea și sub influența culturii și civilizației occidentale. Dar, discursul modernizator nu poate fi redus la numele lui Lovinescu și Zeletin sau la reacțiile de la stânga la teoria lui Zeletin despre apariția și dezvoltarea burgheziei române venite din partea lui Lotar Rădăceanu și Șerban Voinea (pp. 259-260). Variante ale discursului modernizator pot fi găsite și la sociologi aproape uitați astăzi precum Henric Sanielevici și Ștefan Antim, care mergeau în direcția unui capitalism „autentic”, diferit de formula socialistă sau țărănistă, după cum, o altă variantă, reprezentată de Dumitru Drăghicescu, se apropie de discursul pașoptist original⁶⁴.

Dincolo de aceste considerații minimale, ceea ce doresc să punctez este meritul și totodată lacuna cărții: în discuția asupra modernității românești, agrarianismul s-a afirmat ca „a treia cale” între „antimoderni” și „moderni”. Consider că în analiza modernității societății românești contribuțiile lui Ștefan Zeletin și Virgil Madgearu demonstrează o gândire socială sofisticată în deplin acord cu tendințele intelectuale ale perioadei și care, pusă în context european, aduce o nouă lumină asupra climatului intelectual efervescent al perioadei

interbelice. Dacă asupra dezbaterii dintre Șerban Voinea și Ștefan Zeletin s-a scris deja⁶⁵, interferențele gândirii lui Ștefan Zeletin cu marxismul în direcția unui „liberalism autarhic” (p. 260) fiind bine cunoscute, o abordare a țărănismului promovat de Virgil Madgearu în raport cu ideile lui Ștefan Zeletin nu a mai fost făcută.

În toate țările din spațiul central și est-european în care țărănimea avea un procent semnificativ din populație, chestiunea agrară a însemnat o problemă majoră în găsirea unei căi proprii de dezvoltare. În acest sens, agrarianismul a evoluat ca o reacție specifică la relațiile economice de tip capitalist în cadrul unor economii aflate într-un stadiu rudimentar de dezvoltare. În aceste circumstanțe, chestiunea agrară capătă accente diferite de la țară la țară în funcție de o serie de factori:

- i) nivelul de urbanizare și de dezvoltare a clasei de mijloc,
- ii) apariția unei burghezii antreprenoriale și de profesii liberale,
- iii) productivitatea agricolă și potențialul pieței interne,
- iv) relațiile dintre țărani și proprietarii de pământ.

Nivelul ridicat de urbanizare din Boemia a condus la crearea unei piețe interne care a sporit cererea de produse agricole și a dezvoltat producția agricolă. În Polonia și Ungaria, țări cu un nivel de urbanizare mai scăzut dar cu o nobile numeroasă, modernizarea economiei, în special a agriculturii, a fost mai lentă. În același timp, în lipsa unei

aristocrații locale, în Bulgaria și Serbia situația țărănimii a fost cea mai dificilă din întreaga regiune iar economia s-a dezvoltat greoi până la începutul secolului XX⁶⁶.

Privit din perspectivă central și est-europeană, cazul României prezintă câteva particularități. Elitele politice românești se găseau în fața mai multor opțiuni în ceea ce privește modernizarea societății: promovarea proiectului de construire a națiunii, căutarea unei căi de dezvoltare în direcția industrializării și a urbanizării sau menținerea statutului preponderent agrar al economiei. Unificarea Moldovei și Țării Românești într-un stat modern și recunoașterea internațională a independenței au fost considerate mai dezirabile de către elitele politice românești din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Aceste obiective au fost prioritare în raport cu realizarea unor reforme economice și ele au modelat întreaga istorie modernă a României. Inițiativele reformatoare ale *Regulamentelor Organice*, reforma agrară a lui Alexandru Ioan Cuza din 1864, adoptarea Constituției în 1866, înființarea primelor universități la Iași, în 1860, și la București, în 1864, erau moderne în principiu și avansate pentru această regiune a Europei. Dar reversul acestei modernizări a constat în deprecierea continuă a statutului țărănimii, în birocrăția endemică, în răspândirea politicianismului, astfel încât anumite structuri sociale, cum ar fi sistemul public de educație, au anticipat diferențierea socială și nu au fost o consecință a acesteia⁶⁷.

După cum remarcă Henry Roberts, „progresului național al României nu i-a corespuns un progres material al țărănimii”⁶⁸. Dimpotrivă, imensa contradicție dintre urgența găsirii unei soluții la chestiunea agrară și statutul scăzut al țărănimii au influențat politicile sociale din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și până la Primul Război Mondial. La începutul secolului al XX-lea contextul politic era dominat de liberali, adepți ai protecționismului economic și conservatori, care erau conștienți de necesitatea unor reforme care să îmbunătățească statutul țărănimii însă în cadrul unei evoluții organice care să nu afecteze structura socială a țării. Ambele partide erau constituite din moșieri, mari proprietari de pământ, astfel încât în ceea ce privește chestiunea agrară ideologiile lor erau practic identice⁶⁹. „În ciuda faptului că problema țărănească ieșea la suprafață din nou și din nou, țărani nu aveau practic nici o putere să influențeze lucrurile”⁷⁰. Deschiderea căilor comerciale de la gurile Dunării în primele decenii ale secolului al XIX-lea a condus la creșterea cererii de cereale pentru export și la o dezvoltare extensivă a agriculturii prin creșterea suprafețelor agricole și nu intensivă prin adoptarea unor metode moderne de cultivare a solului. O clasă antreprenorială agricolă se afla într-un stadiu incipient, dar tehnologia folosită în agricultură era rudimentară, productivitatea era scăzută iar necesitatea unei reforme agrare se impunea de la sine. Reforma agrară a lui Alexandru Ioan Cuza venea așa-

dar pe un mare orizont de așteptare iar marea realizare a fost abolirea oficială a iobăgiei și reglementarea relațiilor agricole conform principiului proprietății. O reformă ideală ar fi creat o clasă țărănească independentă economic și politic. Reforma agrară a lui Cuza nu a reușit să atingă nici unul din aceste obiective: nu a oferit țăranilor suficientă putere economică pentru a lua atitudine împotriva inegalităților politice și nici suficient capital politic pentru a lupta împotriva opresiunii economice⁷¹.

Asupra situației țărănimii și a consecvențelor reformei agrare s-au pronunțat, de pe poziții diferite, personalități precum Radu Rosetti, Constantin Garoflid, Constantin Dobrogeanu-Gherea, Spiru Haret. Pentru Radu Rosetti, legea agrară din 1864 nu a produs o împroprietărire reală a țăranilor și a ratat astfel momentul constituirii unei clase țărănești de proprietari agricoli și, implicit, „modernizarea legăturilor dintre săteni și stăpâni”⁷². La rândul său, Constantin Garoflid critică lipsa de fundament a reformei agrare care „crează țăranul proprietar proclamând libertatea sa economică și în același timp îl pune sub tutelă decretând proprietatea sa inalienabilă”⁷³. Din perspectiva liberală, Spiru Haret propune o serie de măsuri pentru îmbunătățirea situației țăranilor: diminuarea fenomenului nefast al arendării terenurilor de către cămătari, limitarea fracționării suprafețelor agricole, o administrare onestă și un sistem de protecție socială pentru țărani⁷⁴. Toți acești autori au reliefat

imensa contradicție dintre urgența găsirii unei soluții satisfăcătoare la chestiunea agrară și deteriorarea tot mai accentuată a statutului țărănimii⁷⁵. Revolta violentă a țăranilor din 1907 avea să evidențieze falimentul soluțiilor liberale și conservatoare la problema agrară și confruntarea dintre socialism, sămănătorism și poporanism pe temeiul găsirii unei căi proprii de dezvoltare. Cadrul legal rigid care proteja marea proprietate rurală, diferența dintre teoria și practica unei reforme agrare incomplete și inconsistente și lipsa unor perspective reale de emancipare au făcut ca țăranii români să trăiască mai prost decât țăranii din Imperiul Austro-Ungar sau Basarabia țaristă⁷⁶. Spre deosebire de țările din jur, nicio organizație politică nu a reprezentat interesele țărănimii până la Primul Război Mondial. Singura încercare de a înființa un partid țărănesc a aparținut, în anii 1890, învățătorului Constantin Dobrescu-Argeș, dar episodul a fost de scurtă durată. Într-o perioadă în care mediul intelectual era dominat de scriitori și critici literari, o mișcare literară agrariană – poporanismul lui Constantin Stere – dovedea faptul că exista o legătură între cadrul intelectual și social referitor la situația țăranilor și chestiunea agrară. La începutul secolului XX, poporanismul „a creat un discurs teoretic despre social și (statul) național”⁷⁷ și un vocabular conceptual sofisticat care a irigat agrarianismul: în făgașul dintre fundamentul social și intelectual cu rădăcini în lumea rurală.

În secolul al XIX-lea, țăranul român este prezent prin absență, el nu are o voce și nu se poate face auzit. Despre el vorbesc scriitorii, filologii, etnologii, istoricii și filosofii care descriu o lume rurală ancestrală în acord cu viziunea romantică asupra comunității naționale, în timp ce lumea reală a țăranilor era o lume a socialului, a precarității, a preocupării pentru subzistență⁷⁸. Produs al imaginarii romantic și al discursului emancipator deopotrivă, țăranul român a hrănit, pe fondul crizelor sanitare de la sfârșitul anilor 1880, obsesii identitare și demografice în care corpul națiunii oglindea fragilitatea biologică și starea materială precară a acestuia. Țăranul devine astfel principalul personaj în „marea narațiune” elaborată de elitele intelectuale și politice românești ca răspuns la presiunile istorice și pentru a servi ca argument politic. În ultimă instanță, țăranul este argumentul viu al continuității și al discursului legitimator al națiunii pentru că „înainte de a fi obiect al etnologiei, țăranul este obiect al ideologiei”⁷⁹.

La începutul secolului XX, două momente distincte stabilesc parcursul agrarianismului către țăranism și apropierea țăranilor de acțiunea politică: discursul intelectual al poporanismului, cu rădăcini în narodnicismul rus, al lui Constantin Stere și inițiativa creării unei ligi țărănești care vine din partea învățătorului Ion Mihalache. Ulterior, Virgil Madgearu își va asuma rolul de ideolog al nou înființatului Partid Țărănesc crescând gradul de sofisticare a gândirii soci-

ale românești în perioada interbelică.

În analiza pe care o întreprinde modernizării societății românești, concretizată în ciclul de conferințe *Agrarianism, capitalism, imperialism* (1936) și *Evoluția economiei românești după războiul mondial* (1940), Virgil Madgearu se detașează de perspectiva lui Ștefan Zeletin, conform căreia în evoluția sa burghezia română a urmat calea de dezvoltare a capitalismului occidental. „Evoluția agriculturii urmează calea ei proprie. Forma de exploatare a întreprinderii propriu-zise nu este niciodată realizată în agricultură (...) Cauza acestui proces stă în deosebirea fundamentală, care există între producția agricolă și cea industrială: procesul de producție propriu-zis este în agricultură organic și în industrie mecanic”⁸⁰. Conform lui Madgearu, atunci când România a intrat în orbita capitalismului occidental, către sfârșitul secolului al XIX-lea, nu s-au produs schimbări fundamentale în structura economiei. Din cauza lipsei de capital privat autohton necesar pentru investiții în industrie, România nu a putut evolua într-un model capitalist de economie. Mai mult, suprapopulația agricolă și caracterul extensiv al economiei agricole țărănești au transformat România într-un „stat semi-capitalist cu o organizare economică social-agrarian-țărănească”⁸¹.

Madgearu era conștient de faptul că practica agriculturii extensive pe suprafețe agricole mici cu productivitate scăzută nu poate conduce la dezvoltarea intensivă a agriculturii. Însă o agricultură dezvoltată pe principii

cooperatiste poate asigura o producție agricolă extinsă și creditul necesar creării unei clase țărănești autonome dotată cu o conștiință de clasă proprie capabilă să concureze cu aristocrația funciară. Înțeleasă astfel, agricultura și nu industria se dovedește principalul motor al economiei deoarece pornește de la adevărata structură socială a țării și poate satisface pe de-a-tregul nevoile reale ale consumatorilor: „Un regim agrar întemeiat pe gospodăria țărănești mici va întreține o populație densă, va intensifica producția agricolă și va alcătui pentru producția industrială a țării o piață internă capabilă să consume stocuri mari de mărfuri”⁸².

În aceste condiții, poate oferi agrarianismul, bazat pe mica gospodărie țărăneasă autonomă, ca mod necapitalist de producție, o soluție satisfăcătoare la problema modernizării societății românești? Virgil Madgearu încearcă să ofere un răspuns afirmativ la această provocare, pornind de la presupuziția că țărănimea reprezintă o clasă socială tradițională, diferită de proletariat și de burghezia urbană, simple construcții sociale induse de capitalism. Cu suportul economic al agrarianismului și cu cel al votului universal țărănimea ar putea ajunge principalul factor social la țării. Această forță politică necesită propriul partid, care trebuie să fie „național”, datorită numărului mare de țărani pe care îi reprezintă, și „țărănesc”, datorită obiectivelor politice asumate. Astfel, se poate realiza tranziția de la agrarianism la țără-

nism, proces care presupune două etape:

- i) crearea unei clase puternice de țărani liberi, proprietari pe mica lor gospodărie și uniți în cadrul unui vast sistem cooperatist; și
- ii) crearea unui stat țărănesc, deoarece acest obiectiv implică un ideal național.

Statul țărănesc preconizat de Madgearu nu avea nimic din idealul revoluționar socialist sau din idealul burghez capitalist, după cum nu împărtășea nici mistică ortodoxistă a lui Nichifor Crainic sau totalitarismul lui Constantin Rădulescu-Motru; era doar un mod democratic prin care țăranii, care constituiau principala clasă socială, se puteau autoguverna. Din acest punct de vedere, Madgearu a anticipat corect potențialul electoral și politic al țărănimii în condițiile sufragiului universal, dar s-a înșelat atunci când a considerat țărănimea ca o clasă socială eterogenă, condusă de aceleași scopuri și ambiții politice. Interacțiunea dintre interesele particulare ale țăranilor cu mica gospodărie și interesele „burgheze” ale clasei de mijloc țărănești care deținea suprafețe mai mari de teren au creat disparități în rândul țărănimii și au condus în final la prăbușirea sistemului cooperatist și la ruina staturii țărănesc.

Neoliberalismul lui Ștefan Zeletin, țărănismul lui Virgil Madgearu sau cooperatismul lui Mihail Manoilescu reprezintă nu doar o gândire socială în deplin acord cu teoriile economice ale epocii dar și sursa de inspirație pentru teorii ale dezvoltării apărute în

America Latină. Între anii 1880 și 1940, dezbateră intelectuală din România nu a însemnat doar polemica dintre autohtoniști și europeniști, aventura spirituală a „tinerei generații” sau marea dezbateră identitară, ci mult mai mult: ea înglobează și curentele socialiste de la Constantin Dobrogeanu-Gherea, la Șerban Voinea și Lucrețiu Pătrășcanu, poporanismul lui Constantin Stere, tradiționalismul lui Radu Dragnea, sociologismul democratic al lui Virgil Bărbat, neoliberalismul lui Ștefan Zeletin, țărănismul lui Virgil Madgearu sau cooperatismul fascist al lui Mihail Manoilescu. Agrarianismul, autodefinind ca „a treia cale” între curentele socialiste și liberalismul etatist, a fost o încercare de a stabili bazele unui stat țărănesc într-un moment politic în care capitalismul supraviețuia pericolelor extremismului naționalist și provocărilor crizei economice. Din această perspectivă, soluția țărănească s-a dovedit a fi nesustenabilă economic și dezavantațioasă politic. Țărănismul, ca expresie politică a agrarianismului, a venit pe un orizont de așteptare pe care, în ciuda anvergurii intelectuale a liderilor săi, nu a reușit să-l umple cu realizări. Meritele sale în a crea o clasă de țărani care să se poate autosuține economic și să aibă o voce politică sunt incontestabile dar limitate totuși de un context economic internațional nefavorabil și de numeroase compromisuri politice interne care au fisurat potențialul unei mișcări ce ar fi putut să fie „soluția românească” la deriva europeană interbelică.

Ipostazele dictaturii în România modernă

A treia secvență plonjează în analiza raportului dintre dictatură și interbelic și dintre dictatură și național-comunism. Este corelat climatul intelectual interbelic cu dictatura pentru a zăbovi asupra filiației romantice a stigmatului etnic și hermeneuticii negative la Emil Cioran din *Schimbară la față a României* (p. 323), asupra refuzului democrației și statutului ontologic unei Românie care nu este obsedată de propriul destin. „Critica fizionomică a României” exprimată de Emil Cioran în *Schimbară la față a României* este un rechizitoriu dur al realității românești, un portret violent⁸³, cu ruperi de ritm, alcătuit din fraze categorice și interogații revendicative: „de ce noi, românii, a trebuit să ne așteptăm soarta o mie de ani?”⁸⁴. Construită pe secvențe distincte, de o rară plasticitate, *Schimbară la față a României* consemnează câteva obsesii identitare de inspirație spengleriană ale tânărului Cioran: obsesia apartenenței la o cultură mică, obsesia mileniului pierdut, obsesia subistoriei, la care se adaugă obsesia revoluției, obsesia saltului istoric, obsesia exilului ca formă de inocentizare a identității⁸⁵. Cioran consemnează amar tragedia culturilor mici condamnate la anonim pe care o percepe ca pe o traumă provenit din conștiința originii sale (p. 321): „O țară care o mie de ani a fost un organism național în devenire, dar care în acest răstimp nu și-a putut defini destinul ei spiritual și politic suferă

de o deficiență organică⁸⁶. Lamentația cioraniană se extinde, în crescendo, pe următoarele pagini din *Schimbarea la față a României*: „Doamne! Ce vom fi făcut o mie de ani?! Toată viața noastră de un secol încoace nu este decât procesul prin care am ajuns să ne dăm seama că nu am făcut nimic (...) O mie de ani s-a făcut istoria peste noi, o mie de ani de subistorie⁸⁷”.

România apare, în viziunea lui Emil Cioran, ca o țară evacuată din istorie, iar scoaterea ei din imobilismul istoric care a ținut-o captivă o mie de ani nu se poate realiza decât printr-o exaltare împinsă până la fanatism: „O Românie fanatică este o Românie schimbată la față. Fanatizarea României este transfigurarea României⁸⁸. Desigur, transfigurarea României nu este un proces democratic, Cioran nu are răgazul să mai aștepte încă o mie de ani, ea presupune „arderea etapelor”, un „salt istoric”, o mobilizare și o voință ieșite din comun, care nu se pot realiza decât într-un regim de dictatură, un regim al mobilizării sociale sub impulsul momentului istoric pe care România îl traversează. De aceea, pentru o Românie ancestrală, ocolită de istorie și refuzată de destin, pentru o Românie mioritică și căzută în timp, Cioran nu poate avea decât cele mai dure aprecieri: „O mie de ani am stat sub vreme. Refuz categoric pentru viitor adevărul acestei înțelepciuni și al acestei profeții. Împăcarea cu destinul pe care o laudă toți istoricii noștri ca pe o salvare a poporului român este o rușine pe care trebuie s-o trecem sub tăcere⁸⁹”.

Cioran este obsedat de frenezia industrializării, a ritmului citadin, a europenizării și sincronizării occidentale, a verticalizării istorice. „În esență, Cioran pe linia de gândire Gherea-Drăghicescu-Ibrăileanu-Zeletin-Lovinescu, voia pentru România o față europeană; el visa o țară dinamică, bazată pe civilizația citadină, industrială, în care problemele culturii și cele sociale sunt deopotrivă soluționate⁹⁰. Vitalismul și voluntarismul său nu se împiedică de concepte lovinesciene, pe care le acceptă dar al căror sens le hiperbolizează; prin resemnatizarea acestor concepte Cioran se dovedește un revoluționar și un antimodern (p. 326). Excesul retoric îl conduce pe Cioran la declarații categorice precum „nu pot iubi decât o Românie în delir⁹¹. Soluția politică elaborată de Cioran este de o duritate extremă: o dictatură concepută ca o „revoluție permanentă” capabilă să dea României un sens și un destin pentru a nu rămâne „o țară provincială cu o cultură populară și o mizerie colectivă⁹². O țară exonerată de istorie cum este România are nevoie de cultul unui naționalism revoluționar clădit pe un elan mesianic. România transfigurată, în viziunea cioraniană, își trăiește apocaliptic destinul: „Spirala istorică a României se va înălța până acolo unde se pune problema raporturilor noastre cu lumea. Până acum am fost reptile; de aici încolo, ne vom ridica în fața lumii, pentru a ști că nu numai România este în lume, ci și lumea în România⁹³”.

O altă dimensiune a relației intelectuale cu dictatura este corporatismul lui Mihail Manoilescu, persona-

litate publică remarcabilă a perioadei interbelice și „reprezentant la nivel internațional al teoriei protecționismului” (p. 331). Analiza lui Manoilescu asupra genezei și evoluției burgheziei românești este o alternativă la discursul liberal al lui Ștefan Zeletin, la sociologismul cultural al lui Eugen Lovinescu, la țărănismul lui Virgil Madgearu, la tradiționalismul lui Radu Dragnea și la marxismul lui Constantin Dobrogeanu-Gherea. *Rostul și destinul burgheziei românești* (1942) este o lucrare fundamentală care atestă gradul de sofisticare a gândirii sociale românești într-o perioadă în care naționalismul integral și radicalismul politic erau dominante în spațiul public. Corporatismul lui Manoilescu este o formă de organizare a societății antidemocratică și etatistă, în care meritocrația este substituită cu protecționismul coroborat cu un naționalism totalitar în varianta românizării pentru ca burghezia română să-și păstreze monopolul economic și politic⁹⁴.

Acest corporatism este, din perspectiva teoriei protecționismului și a schimbului inegal, răspunsul la exploatarea și inechitățile induse de colonialismul mondial. După criza economică din 1929-1933, România se confrunta cu prețuri scăzute la exporturile agricole. Conștient de eșecul politicilor promovate de țărăniști, care nu au condus la coagularea unei clase țărănești autonome, Manoilescu propune o schimbare de paradigmă prin introducerea unei teorii a protecționismului care să favorizeze exportul produselor românești în competiția cu importurile.

Alternativa, pentru a echilibra balanța comercială, ar fi fost în aceste condiții „abandonarea specializării agricole tradiționale pe piața mondială și urmarea căii industrializării prin substituirea importurilor”⁹⁵. Astfel, industrializarea ar fi urmat „să asigure independența economică națională, să crească nivelul general al veniturilor și să deplaseze «surplusul de populație» dinspre agricultură către întreprinderile industriale”⁹⁶.

Apropierea lui Mihail Manoilescu de fascism, ca fază tranzitorie spre sistemul corporatist (p. 346) ar fi putut să-i știrbească meritele ca teoretician al modernizării. Dar fascismul lui Manoilescu trebuie integrat în concepția sa naționalistă, antiliberală și totalitară, conform căreia „statul totalitar apare drept cea dintâi încorporare politică sinceră și adecvată a națiunii”⁹⁷. Naționalismul totalitar al lui Manoilescu presupune abandonarea sistemului de partide, dezvoltarea țărănimii, redimensionarea rolului burgheziei, românizarea sectoarelor economiei. Căci ce altceva este naționalismul protecționist și tradiționalismul lui Manoilescu decât „ortodoxie, românism militant, elită apărătoare și paternală, antimaterialism”⁹⁸. Este ciudat cum, pentru unii autori, naționalismul lui Manoilescu este unul „potrivit moravurilor românești”, „o încercare de echilibrare morală a lumii” sau, pur și simplu, „o mai bună modernizare a României”⁹⁹. Încercarea de a face tolerabile derapajele totalitare ale lui Manoilescu pentru a valoriza naționalismul într-o epocă a globalizării nivelatoare este

totuși lamentabilă. Proiectul lui Manoilescu „de a teoretiza schimbul inegal și modelul său de colonialism intern” a jucat un rol important în țările Lumii a Treia din era postbelică¹⁰⁰. Este explicabil faptul că modelul corporatist propus de Manoilescu se potrivea nevoilor de industrializare ale unor țări „semi-periferice” (p. 353) în competiția globală. Însă, în mod paradoxal, corporatismul teoretizat de Manoilescu și-a găsit corespondent, peste decenii, în regimul comunist. „Revoluția socialistă” nu este altceva decât o combinație de stratificare pe orizontală, industrializare rapidă, anticapitalism și naționalism (p. 353). Dacă ideile corporatiste nu au schimbat lumea interbelică, ele au contribuit, cel puțin într-o anumită măsură, la adaptarea marxismului la naționalismul totalitar comunist.

Concluzii

A fost modernitatea românească un proces liniar, în acord cu evoluția sa occidentală? Concluzia la care ajunge Gelu Sabău este surprinzătoare și provocatoare în egală măsură: „contradicția cu care se s-a confruntat modernitatea românească a fost dată de faptul că a trebuit să construiască statul național, în condițiile adoptării deja formale a unui regim democratic, în măsura în care mijloacele necesare construirii statului național sunt de multe ori opuse exercită-

rii procesurilor democratice” (p. 481). În final, după lectura monumentală cărți a lui Gelu Sabău, un cititor avizat și genuin interesat de miza pe care o propune cartea rămâne cu panorama modernității românești alcătuită ca o trilogie căreia, dacă i s-ar fi acordat câte un volum distinct, ar fi putut fi o extraordinară replică la magistrala *Istorie a civilizației române moderne* a lui Eugen Lovinescu.

Într-o lume a globalizării tot mai accentuate și a destrămării modelului civilizator occidental problema modernizării și a consecințelor sale se pune cu și mai mare acuitate. Este necesar ca fiecare generație să revalueze temele majore ale culturii și istoriei naționale pentru a le elibera de ideologiile și mitologiile care au ocultat memoria colectivă. Din această perspectivă, *De la romantism la național-comunism* se încadrează în spațiul de dialog dintre filosofia politică și istoria intelectuală. Orice incursiune în trecut – chiar și una care interoghează modernitatea – este o incursiune în istorie. Iar o carte bună de istorie, așa cum spune Tony Judt, „este o carte în care simți intuiția istoricului la lucru”¹⁰¹. Intuițiile lui Gelu Sabău se dovedesc, de cele mai multe ori, corecte și pertinente. Ceea ce, pentru autor, este un pariu câștigat, iar pentru cititor, este o lectură provocatoare. Iar aceasta nu este deloc puțin lucru.

Note

- ¹ Dan Chiță, „Recenzie la G. Sabău, De la romantism la național-comunism. Editura Institutul European, Iași, 2021”, în *Studii și materiale de istorie modernă*, Institutul de Istorie „N. Iorga”, XXXV, 2022, pp. 133-139.
- ² Gelu Sabău, „Moderni și antimoderni. Despre multiplele sensuri ale conceptului de libertate. Răspuns lui Dan Chiță”, în *Polis*, vol. XI, nr. 3(41), 2023, pp. 231-243.
- ³ Aurel C. Popovici, *Naționalism sau democrație. O critică a civilizațiunii moderne*, București, Institutul de Arte Grafice și Editură “Minerva”, 1910.
- ⁴ *Ibidem*, p. 16.
- ⁵ Marius Turda, *Ideea de superioritate națională în Imperiul Austro-Ungar (1880-1918)*, Cluj-Napoca, Ed. Argonaut, 2016, p. 143.
- ⁶ Liviu Neagoe, *Eutopia. Concepte, identități și istorii românești*, Chișinău, Ed. Cartier, 2023, p. 76.
- ⁷ Victor Rizescu, *Canonul și vocile uitate: secvențe dintr-o tipologie a gândirii politice românești*, București, Ed. Pro Universitaria, 2020, p. 321.
- ⁸ Virgil I. Bărbat, „Naționalism” sau „democrație”, București, Ateliere Grafice Socec, 1911, p. 28.
- ⁹ *Ibidem*, p. 29.
- ¹⁰ Liviu Neagoe, *op. cit.*, p. 82.
- ¹¹ Nicholas Nagy-Talavera, *N. Iorga – o biografie*, Iași, Institutul European, 1999, p. 56.
- ¹² Nicolae Iorga, *Cuvinte adevărate*, București, “Minerva”, Institut de Arte Grafice și Editură, 1903, pp. 284-285.
- ¹³ A. C. Cuza, *Naționalitatea în artă. Principii, fapte, concluzii*, București, Ed. Minerva, 1908, p. 9.
- ¹⁴ *Ibidem*, p. 72.
- ¹⁵ *Ibidem*, p. 176.
- ¹⁶ Constantin Rădulescu-Motru, *Cultura română și politicianismul*, București, Ed. Socec&Co, 1904, p. 3.
- ¹⁷ Constantin Rădulescu-Motru, *Românismul. Catehismul unei noi spiritualități*, București, Ed. Științifică, 1992, pp. 76-77. [Această ediție reproduce ediția originală apărută în 1936 la Fundația pentru literatură și artă Carol II.]
- ¹⁸ Marius Turda, *În căutarea românilor perfect: specific național, degenerare rasială și selecție socială în România modernă*, Iași, Ed. Polirom, 2024, p. 27.
- ¹⁹ Constantin Rădulescu-Motru, *Românismul...*, ed. cit., p. 112.
- ²⁰ Liviu Neagoe, *op. cit.*, p. 86.
- ²¹ Marta Petreu, *Blaga, între legionari și comuniști*, Iași, Ed. Polirom, 2021, p. 237.
- ²² Liviu Neagoe, *op. cit.*, p. 112.
- ²³ Claude Karnoouh, *Inventarea poporului-națiune. Cronici din România și Europa Orientală: 1973-2007*, Cluj-Napoca, Idea Design & Print, 2011, p. 213.
- ²⁴ Constantin Stere, *Social-democrație sau poporanism*, Galați, Ed. Porto-Franco, 1996, p. 188.
- ²⁵ *Ibidem*, p. 225.
- ²⁶ Călin Cotoi, *Holera și “duhul comunismului”*: *Inventarea socialului în România, 1831-1914*, Cluj-Napoca, Idea Design & Print, 2022, p. 229.
- ²⁷ Constantin Stere, *Scrieri politice și filozofice*, București, Ed. Dominor,

- 2005 (studiu introductiv Victor Rizescu), p. 295.
- 28 *Ibidem*, p. 298.
- 29 Leon Volovici, *Nationalist Ideology and Anti-Semitism. The Case of Romanian Intellectuals in the 1930s*, Oxford, Pergamon Press, 1991, p. 38.
- 30 Henri Roberts, *Rumania, Political Problems of an Agrarian State*, New York, Archon Books, 1969, p. 147.
- 31 Victor Rizescu, „Studiu introductiv” la Constantin Stere, *Scrieri politice și filozofice*, ed. cit., p. 48.
- 32 Liviu Neagoe, *Antisemitism și emancipare în secolul al XIX-lea. Dileme etnice și controverse constituționale în istoria evreilor din România*, București, Ed. Hasefer, 2016, p. p. 18.
- 33 Liviu Neagoe, *Eutopia...*, ed. cit., pp. 171-174.
- 34 Marta Petreu, *De la Junimea la Noica: studii de cultură românească*, Iași, Ed. Polirom, 2011, p. 46.
- 35 Liviu Neagoe, *Antisemitism și emancipare...*, ed. cit., p. 69.
- 36 Mihai Eminescu, *Chestiunea evreiască* (ediție D. Vatamaniuc), București, Ed. Vestala, 2008, p. 139.
- 37 Mihai Eminescu, *Opere X. Publicistică (1 noiembrie 1877-15 februarie 1880)*, București, Ed. Academiei, 1989, p. 330.
- 38 Marta Petreu, *De la Junimea la Noica...*, ed. cit., p. 58.
- 39 Leon Volovici, *Nationalist Ideology and Anti-Semitism. The Case of Romanian Intellectuals in the 1930s*, Oxford, Pergamon Press, 1991, p. 191.
- 40 Dinu Bălan, *Ioan Alexandru Brătescu-Voinești: de la pacifism la huliganism*, Târgoviște, Ed. Cetatea de Scaun, 2015, p. 145.
- 41 *Idem*.
- 42 Ana Bărbulescu, *Antisemitism în România interbelică. În căutarea unui român imaginar*, în Liviu Rotman, Camelia Crăciun, Gabriela Vasiliu(coord.), *Noi perspective în istoriografia evreilor din România*, București, Ed. Hasefer, 2010, pp. 226-227.
- 43 Ana Bărbulescu, Alexandru Florian, *Elita Culturală și discursul interbelic*, București, Ed. Institutului Național pentru Studiarea Holocaustului din România “Elie Wiesel”, Iași, Ed. Polirom, 2022, pp. 60-72.
- 44 Nicolae Iorga, *Istoria evreilor în țările noastre*, București, Ed. Socec&Co., 1913, pp. 10-12.
- 45 Nicolae Iorga, *Cuvinte adevărate*, ed. cit., pp. 194-195.
- 46 Ana Bărbulescu, Alexandru Florian, *Elita Culturală și discursul interbelic*, ed. cit., p. 79.
- 47 William O. Oldson, *The Historical and Nationalistic Thought of Nicolae Iorga*, New York, Columbia University Press, 1973, p. 59.
- 48 Liviu Neagoe, *Antisemitism și emancipare...*, ed. cit., p. 89.
- 49 Nicolae Iorga, *Problema evreiască la Cameră. O interpelare, cu o introducere de A. C. Cuza și note despre vechimea evreilor în țară*, Tipografia „Neamul Românesc”, Vălenii de Munte, 1910, pp. 13-14.
- 50 Ana Bărbulescu, Alexandru Florian, *Elita Culturală și discursul interbelic*, ed. cit., p. 81.
- 51 Leon Volovici, *Nationalist Ideology and Anti-Semitism...*, ed. cit., p. 23.
- 52 Marius Turda, *În căutarea românului perfect...*, ed. cit., p. 27.

- 53 Ana Bărbulescu, Alexandru Florian, *op. cit.*, p. 86.
- 54 Biliuță, în Ana Bărbulescu, Alexandru Florian, *op. cit.*, p. 93.
- 55 Horia Bozdoghină, *Antisemitismul lui A. C. Cuza în politica românească*, București, Ed. Institutului Național pentru Studierea Holocaustului din România “Elie Wiesel”, Curtea Veche Publishing, 2012, p. 165.
- 56 *Ibidem*, p. 172.
- 57 Eugen Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*, Vol. I, București, Ed. Minerva, 1982, p. 44.
- 58 *Ibidem*, Vol. II, p. 11.
- 59 Ștefan Zeletin, *Burghezia română*, București, Ed. Humanitas, 1991, p. 85.
- 60 Constantin Dobrogeanu-Gherea, *Neoiobăgia. Studiu economico-sociologic al problemei noastre agrare*, București, Ed. Librăriei Socec&Co., 1910, pp. 369-370.
- 61 Cotoi, *op. cit.*, p. 222.
- 62 *Ibidem*, p. 224.
- 63 Liviu Neagoe, *Eutopia...*, ed. cit., p. 55.
- 64 Victor Rizescu, *De la preistoria teoriei modernizării la istoria ideologiilor periferice...*, ed. cit., pp. 198-199.
- 65 Daniel Chirot, *Schimbare socială într-o societate periferică*, București, Ed. Corint, 2002, p. 31.
- 66 Peter Gunst, *Agrarian Systems of Central and Eastern Europe*, în Daniel Chirot, *The origins of backwardness in Eastern Europe economics and politics from Middle Ages until the Early Twentieth Century*, Berkeley, University of California Press, 1991, pp. 74-75.
- 67 Andrew Janos, *Modernization and Decay in Historical Perspective: the Case of Romania*, în Kenneth Jowitt (edit.), *Social Change in Romania, 1860-1940. A Debate on Development in a European Nation*, Berkeley, Institute of International Studies, 1978, p. 114.
- 68 Henri Roberts, *Rumania, Political Problems of an Agrarian State*, New York, Archon Books, 1969, p. 18.
- 69 Daniel Chirot, *op. cit.*, p. 212.
- 70 Paul Lendvai, *Eagles in Cobwebs. Nationalism and Communism in the Balkans*, New York, Doubleday, 1969, p. 334.
- 71 David Mitrany, *The Land and the peasant in Rumania*, New York, Greenwood Press, 1968, p. 62.
- 72 Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat țărani*, București, Atelierele Grafice Socec&Co., 1907, p. 415.
- 73 Constantin Garoflid, *Problema agrară și deslegarea ei*, Iași, Tipografia “Dacia” P. & D. Iliescu, 1917, p. 105.
- 74 Spiru Haret, *Chestia țărănească*, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1907, p. 8.
- 75 Henri Roberts, *op. cit.*, pp. 6-17.
- 76 Irina Marin, *Peasant Violence and Anti-Semitism in Early Twentieth-Century Eastern Europe*, Palgrave Macmillan, 2018, p. 148.
- 77 Cotoi, *op. cit.*, p. 251.
- 78 Constantin Bărbulescu, “The Ignored Peasants of the Romanian Ethnology: Ovid Densusianu, Henri H. Stahl, and the Recalibration of Research of Rural Romania”, *Journal of Romanian Studies*, vol. 5, no. 2/2023, p. 131.
- 79 Otilia Hedeșan, Vintilă Mihăilescu, *The Making of the Peasant in Romanian Ethnology*, București, Martor, 2006, p. 192.

- 80 Virgil Madgearu, *Agrarianism, capitalism, imperialism*, ediția a II-a, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1999, p. 42.
- 81 Virgil Madgearu, *Evoluția economiei românești după războiul mondial*, Ediția a II-a, București, Ed. Științifică, 1995, p. 265.
- 82 Virgil Madgearu, *Agrarianism...*, ed. cit., p. 52.
- 83 Marta Petreu, *Un trecut deocheat sau "Schimbarea la față a României"*, Ediția a II-a, București, Ed. Institutului Cultural Român, 2004, p. 94.
- 84 Emil Cioran, *Schimbarea la față a României*, ediția a IV-a, București, Ed. Humanitas, 1993, p. 12.
- 85 Liviu Neagoe, *Eutopia...*, ed. cit. p. 142.
- 86 Emil Cioran, *Schimbarea la față...*, ed. cit., p. 38.
- 87 *Ibidem*, p. 41.
- 88 *Ibidem*, p. 49.
- 89 Emil Cioran, *Singurătate și destin: publicistică, 1931-1944*, București, Ed. Humanitas, 1991, p. 284.
- 90 Marta Petreu, *Un trecut deocheat...*, ed. cit., p. 157.
- 91 Emil Cioran, *Schimbarea la față...*, ed. cit., p. 95.
- 92 *Ibidem*, p. 180.
- 93 *Ibidem*, p. 222.
- 94 Mihail Manoilescu, *Rostul și destinul burgheziei românești*, București, Ed. Albatros, 2002, p. 322.
- 95 Joseph Love, *Făurirea Lumii a Treia*, București, Ed. Univers, 2002, p. 119.
- 96 *Ibidem*, p. 125.
- 97 Mihail Manoilescu, *op. cit.*, p. 307.
- 98 *Ibidem*, p. 447.
- 99 Cristian Pantelimon, *Modernități alternative*, București, Ed. Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, 2013, p. 249.
- 100 Joseph Love, *op. cit.*, p. 141.
- 101 Tony Judt, *Gânduri despre secolul XX*, București, Editura Litera, 2021, p. 316.

Bibliografie

- BĂLAN, Dinu, *Ioan Alexandru Brătescu-Voinești: de la pacifism la huliganism*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2015.
- BĂRBAT, Virgil I., „*Naționalism*” sau „*democrație*”, București, Ateliere Grafice Socec, 1911.
- BĂRBULESCU, Ana, *Antisemitism în România interbelică. În căutarea unui român imaginar*, în Liviu Rotman (coord.), Camelia Crăciun, Gabriela Vasiliu, *Noi perspective în istoriografia evreilor din România*, București, Editura Hasefer, 2010.
- BĂRBULESCU, Ana & Alexandru Florian, *Elita Culturală și discursul interbelic*, București, Institutului Național pentru Studiarea Holocaustului din România „Elie Wiesel”, Iași, Ed. Polirom, 2022.
- BĂRBULESCU, Constantin, „The Ignored Peasants of the Romanian Ethnology: Ovid Densusianu, Henri H. Stahl, and the Recalibration of Research of Rural Romania”, in *Journal of Romanian Studies*, vol. 5, no. 2/2023.
- BOZDOGHINĂ, Horia, *Antisemitismul lui A. C. Cuza în politica românească*, București, Ed. Institutului Național pentru Studiarea Holocaustului din România “Elie Wiesel”, Curtea Veche Publishing, 2012.
- CHIȚĂ, Dan, *Recenzie la G. Sabău, De la romantism la național-comunism*. Editura Institutul European, Iași, 2021, Studii și materiale de istorie modernă,

- Institutul de Istorie „N. Iorga”, XXXV, 2022.
- CHIROT, Daniel, *Schimbare socială într-o societate periferică*, București, Editura Corint, 2002.
- CIORAN, Emil, *Singurătate și destin: publicistică, 1931-1944*, București, Humanitas, 1991.
- CIORAN, Emil, *Schimbarea la față a României*, ediția a IV-a, București, Humanitas, 1993.
- COTOI, Călin, *Holera și „duhul comunismului”: Inventarea socialului în România, 1831-1914*, Cluj-Napoca, Idea Design & Print, 2022.
- CUZA, A. C., *Naționalitatea în artă. Principii, fapte, concluzii*, București, Minerva, 1908.
- DOBROGEANU-GHEREA, Constantin, *Neoiobăgia. Studiu economico-sociologic al problemei noastre agrare*, București, Editura Librăriei Socec&Co., 1910.
- EMINESCU, Mihai, *Opere X. Publicistică (1 noiembrie 1877-15 februarie 1880)*, București, Editura Academiei, 1989.
- EMINESCU, Mihai, *Chestiunea evreiască* (ediție D. Vatamaniuc), București, Editura Vestala, 2008.
- GAROFLID, Constantin, *Problema agrară și deslegarea ei*, Iași, Tipografia “Dacia” P. & D. Iliescu, 1917.
- GUNST, Peter, *Agrarian Systems of Central and Eastern Europe*, în Daniel Chirot, *The origins of backwardness in Eastern Europe economics and politics from Middle Ages until the Early Twentieth Century*, Berkeley, University of California Press, 1991.
- HARET, Spiru, *Chestia țărănească*, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1907.
- HEDEȘAN, Otilia & Vintilă Mihăilescu, *The Making of the Peasant in Romanian Ethnology*, București, Martor, 2006.
- IORGA, Nicolae, *Cuvinte adevărate*, București, „Minerva”, Institut de Arte Grafice și Editură, 1903.
- IORGA, Nicolae, *Problema evreiască la Cameră. O interpelare, cu o introducere de A. C. Cuza și note despre vechimea evreilor în țară*, Tipografia „Neamul Românesc”, Vălenii de Munte, 1910.
- IORGA, Nicolae, *Istoria evreilor în țările noastre*, București, Ed. Socec&Co., 1913.
- JANOS, Andrew, „Modernization and Decay in Historical Perspective: the Case of Romania”, în Kenneth Jowitt (edit.), *Social Change in Romania, 1860-1940. A Debate on Development in a European Nation*, Berkeley, Institute of International Studies, 1978.
- JUDT, Tony, *Gânduri despre secolul XX*, București, Litera, 2021.
- KARNOOUH, Claude, *Inventarea poporului-națiune. Cronici din România și Europa Orientală: 1973-2007*, Cluj-Napoca, Idea Design & Print, 2011.
- LENDVAI, Paul, *Eagles in Cobwebs. Nationalism and Communism in the Balkans*, New York, Doubleday, 1969.
- LOVE, Joseph, *Făurirea Lumii a Treia*, București, Editura Univers, 2002.
- LOVINESCU, Eugen, *Istoria civilizației române moderne*, Vol. I-II-III, București, Minerva, 1992.
- MADGEARU, Virgil, *Evoluția economiei românești după războiul mondial*, Ediția a II-a, București, Editura Științifică, 1995.
- MADGEARU, Virgil, *Agrarianism, capitalism, imperialism*, ediția a II-a, Cluj-Napoca, Dacia, 1999.
- MANOILESCU, Mihail, *Rostul și destinul burgheziei românești*, București, Albatros, 2002.

- MARIN, Irina, *Peasant Violence and Anti-Semitism in Early Twentieth-Century Eastern Europe*, Palgrave Macmillan, 2018.
- MITRANY, David, *The Land and the peasant in Rumania*, New York, Greenwood Press, 1968.
- NAGY-TALAVERA, Nicholas, *N. Iorga – o biografie*, Iași, Institutul European, 1999.
- NEAGOE, Liviu, *Antisemitism și emancipare în secolul al XIX-lea. Dileme etnice și controverse constituționale în istoria evreilor din România*, București, Hasefer, 2016.
- NEAGOE, Liviu, *Eutopia. Concepte, identități și istorii românești*, Chișinău, Cartier, 2023.
- OLDSON, William O., *The Historical and Nationalistic Thought of Nicolae Iorga*, New York, Columbia University Press, 1973.
- PANTELIMON, Cristian, *Modernități alternative*, București, Ed. Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, 2013.
- PETREU, Marta, *Un trecut deocheat sau „Schimbarea la față a României”*, Ediția a II-a, București, Editura Institutului Cultural Român, 2004.
- PETREU, Marta, *De la Junimea la Noica: studii de cultură românească*, Iași, Polirom, 2011.
- PETREU, Marta, *Blaga, între legionari și comuniști*, Iași, Polirom, 2021.
- POPOVICI, Aurel C., *Naționalism sau democrație. O critică a civilizațiunii moderne*, București, Institutul de Arte Grafice și Editură „Minerva”, 1910.
- RĂDULESCU-MOTRU, Constantin, *Cultura română și politicianismul*, București, Socec&Co, 1904.
- RĂDULESCU-MOTRU, Constantin, *Românismul. Catehismul unei noi spiritualități*, București, Editura Științifică, 1992 [Această ediție reproduce ediția originală apărută în 1936 la Fundația pentru literatură și artă Carol II.]
- RIZESCU, Victor, „De la preistoria teoriei modernizării la istoria ideologiilor periferice”, în Sorin Antohi (coord.), *Modernism și antimodernism: noi perspective interdisciplinare*, București, Editura Cuvântul, 2008.
- RIZESCU, Victor, *Canonul și vocile uitate: secvențe dintr-o tipologie a gândirii politice românești*, București, Editura Pro Universitaria, 2020.
- ROBERTS, Henri, *Rumania, Political Problems of an Agrarian State*, New York, Archon Books, 1969.
- ROSETTI, Radu, *Pentru ce s-au răsculat țărani*, București, Atelierele Grafice Socec&Co., 1907.
- SABĂU, Gelu, „Moderni și antimoderni. Despre multiplele sensuri ale conceptului de libertate. Răspuns lui Dan Chiță”, în *Polis*, vol. XI, nr. 3(41), 2023.
- STERE, Constantin, *Social-democrație sau poporanism*, Galați, Editura Porto-Franco, 1996.
- STERE, Constantin, *Scrieri politice și filozofice*, București, Editura Dominor, 2005.
- TURDA, Marius, *Ideea de superioritate națională în Imperiul Austro-Ungar (1880-1918)*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2016.
- TURDA, Marius, *În căutarea românului perfect: specific național, degenerare rasială și selecție socială în România modernă*, Iași, Polirom, 2024.
- VOLOVICI, Leon, *Nationalist Ideology and Anti-Semitism. The Case of Romanian Intellectuals in the 1930s*, Oxford, Pergamon Press, 1991.
- ZELETIN, Ștefan, *Burghezia română*, București, Humanitas, 1991.

POLIS

De la stânga la dreapta, sau puterea prin discurs în perioada postbelică

[From left to right, or the power by discourse in post-war period]

Alexandru MAMINA

Abstract: *The article treats how the left wing and then the right wing used the discourse in order to prevail in European and American contemporary society. There was in fact a competition between them for cultural hegemony, meaning to win the public mind and feeling on their side. On that purpose the left wing insisted upon three issues: alienation, pacifism and technocracy, while the right wing refer itself to efficiency, expertness and objectivity.*

Keywords: *left wing, right wing, cultural hegemony, social consensus.*

Pentru a funcționa și mai ales pentru a rezista în timp, orice regim politic are nevoie, pe lângă instituțiile care să-i transpună deciziile în teritoriu și pe lângă forțele de menținere a ordinii, de un anumit consens social, așadar de o anumită adeziune a populației la sistemul respectiv, adeziune care să-i asigure cadrele, clientela, susținătorii și finalmente liniștea internă, stabilitatea. În sinteză, pârgurile prin intermediul cărora se obține consensul social sunt de două naturi. Prima este cea materială, atunci când regimul obține consensul social asigurând populației un standard de viață îndeajuns de ridicat încât să o mulțumească, fără ca mulțumirea să fie vreodată absolută sau definitivă. În România comunistă, de

pildă, nivelul de trai a crescut sensibil la sfârșitul anilor 1960 și chiar pe parcursul deceniului următor, situație resimțită cu atât mai favorabil comparativ cu lipsurile din perioada anterioară, și cu toate acestea o parte importantă a populației a continuat să-și imagineze modul de viață occidental ca preferabil celui autohton, atât în privința ofertei de mărfuri și servicii cât și a *loisir*-ului. Totodată, mulțumirea de la sfârșitul anilor 1960 nu a fost de durată lungă, deteriorarea situației materiale după 1980 conducând la erodarea direct proporțională a consensului social relativ realizat în jurul regimului. Cu alte cuvinte, regimul politic funcționează și rezistă atât timp cât le oferă oamenilor beneficii susceptibile să compenseze

eventualele neajunsuri conjuncturale, despre care se poate presupune că ar fi surmontabile în cadrul regimului prin negocieri sau prin implicarea salvatoare a liderilor.

Oamenii au însă proprietatea de a-și reprezenta puterea nu numai în termeni de eficiență, dar și de îndreptățire. Aceasta se întâmplă, probabil, pe de o parte ca un reflex al sentimentului acut al sinelui, care nu acceptă să se supună forței pur și simplu, iar pe de altă parte ca urmare a proximității cu universul religios, care îi obișnuiește pe oameni cu existența unui referențial spiritual superior puterii pământești și căruia puterea pământească se cuvine să i se conformeze. Indiferent însă despre ce motivații psihologice sau ontologice ar fi vorba, observăm că, pentru a-și asigura suportul populației, regimul politic are nevoie și de pârghia morală. Trebuie, adică, să-i convingă pe oameni că prezența sa este nu doar explicabilă factual, ca imperativ conjunctural (dictatura salvării publice) sau ca exercițiu al violenței legale a statului în maniera hobbesiană de a înțelege politica, dar că este și o prezență legitimă, în concordanță cu dreptatea și cu binele. Aplicarea forței fără justificare morală, fie forța armelor, a banului sau a numărului, a fost apreciată încă din antichitate, de Aristotel și apoi de Polybios, ca reprezentând o formulă degenerată de regim, constrângătoare și generatoare de perturbări sociale. Este motivul pentru care, spre exemplu, Octavianus Augustus și-a asumat declarativ numai autoritatea politică

(*auctoritas*), nu și puterea (*potestas*). Tot în această percepție comună a relației dintre forță și îndreptățirea morală ori spirituală a rezidat, în evul mediu, și dificultatea împăraților germani de a se impune pur și simplu pe cale militară în lupta pentru învestitură purtată cu papalitatea. O dificultate pe care, evitând războiul direct și salvând aparențele de respect datorat papalității, regii Franței au surmontat-o luând o vreme papii sub așa-zisa lor protecție la Avignon.

În Antichitate și în Evul Mediu concordanța regimului cu dreptatea și cu binele decurgea din legătura originară a suveranității cu sacralitatea, inclusiv atunci când era vorba despre o realitate politică nouă, rezultată din cucerire, ca în cazul Imperiului latin de la Constantinopol. Ceea ce prima era așadar justificarea transcendentă, raportul cu divinitatea. Odată cu modernitatea, ca urmare a două serii cauzale, accentul s-a pus tot mai mult pe implicarea și pe acordul oamenilor în precizarea suveranității. Prima serie am putea-o numi civilă, și a fost aferentă fenomenului de constituire a opiniei publice analizat de Jürgen Habermas. Propriu-zis, în cadrul saloanelor Vechiului Regim, ulterior al cluburilor, al societăților literare și al redacțiilor ziarelor din secolul al XIX-lea, puterea a fost pusă în discuție, și-a pierdut aspectul tainic consemnat în expresia *arcana imperii*, devenind obiect de cercetare, critică și proiecție subiectivă. A doua serie a fost seria politică, inaugurată de Revoluția franceză, care a mutat programatic și în conștiința colectivă

sursa suveranității din zona dreptului divin în aceea a voinței naționale. Ambele serii au condus la reconsiderarea a ceea ce înseamnă regim legitim sau îndreptățit, în sensul că s-a afirmat importanța și necesitatea participării oamenilor la decizia politică. Așa cum remarca Joseph de Maistre, în loc să fie cenzurată de sus, de către puterea spirituală a papalității, suveranitatea se găsea în situația de a fi cenzurată de jos, de către popor.

Odată ce guvernarea a devenit obiectul discuției și al consultării publice, autoritatea tradițională, bazată pe respectul datorat de la sine vechimii și originii nobile, a încetat să mai fie recunoscută. În aceste circumstanțe, în regimul politic modern și contemporan, de factură liberală clasică sau democratică, pârghia morală utilizată pentru a obține consensul social a constat și constă în persuasiune, la limită în manipulare, pentru ca oamenii să-l resimtă și să-l conceapă ca fiind conform cu valorile și opțiunile lor. În acest fel, pe de o parte cei mai mulți oameni ajung să renunțe la a mai gândi alte formule politice, iar pe de altă parte îi descurajează pe cei care ar dori eventual să o facă¹. Drept dovadă, faptul că inclusiv o serie de autori contrarevoluționari au recurs la persuasiune, încercând să-i convingă pe oameni de beneficiile credinței și ierarhiei în existența societății. Mai târziu, fascismul a reprezentat de asemenea o tentativă de a câștiga adeziunea maselor împotriva liberalismului, a democrației și a socialismului, evocându-le însă nu obediența servilă

moștenită față de monarh ori stăpânul de pământ, ci tocmai prestigiul și forța lor supraindividuală, desăvârșite ca voință de putere.

Prin analogie, demersul persuasiv sesizabil în disputa dintre regimuri este sesizabil și în interiorul democrației, în disputa dintre stânga și dreapta. Cu atât mai mult cu cât, spre deosebire de alte sisteme, confruntarea programelor în procesul de constituire a puterii politice este înscrisă în chiar esența operativă a democrației. Ca să conducă, partidele de stânga și de dreapta au nevoie așadar să câștige conștiințele oamenilor, să le inducă opinii, comportamente și intenția de vot care privilegiază fie ideea egalitară, fie elitismul meritocratic. Cu un termen gramscian, putem spune că stânga și dreapta aspiră să devină hegemonice pe terenul culturii, în particular al culturii politice, nu numai în sensul că stabilesc temele dezbaterii publice, dar că pre-dispun totodată, prin influența pe care o exercită asupra minților și a sensibilității, la căutarea unor soluții conforme doctrinei lor, delegitimând intelectual și mental soluțiile concurente.

În încercarea de a câștiga hegemonia culturală campaniile electorale nu sunt suficiente. Un rol important îl joacă aici experiența confirmată și prestigiul dobândit în circumstanțe istorice deosebite, care se transformă în capital de încredere. De un astfel de capital au beneficiat, spre exemplu, comuniștii italieni și francezi datorită angajării lor în rezistența armată împotriva Germaniei naziste

în al Doilea Război Mondial, când stânga s-a identificat cu interesul național. În zona drepte menționăm prestigiul și audiența pe care le-a dobândit sindicatul Solidaritatea pe parcursul conflictului cu regimul comunist din Polonia, prestigiul și audiența care au girat apoi în conștiința oamenilor așa-zisa terapie de șoc a trecerii la economia de piață, lansată sub conducerea guvernului Tadeusz Mazowiecki. Totuși, căile eminente prin care se câștigă hegemonia culturală sunt învățământul și mijloacele de comunicare în masă, întrucât cultura implică relaționarea publică și transmiterea unor semnificații, adică vehicularea de informații și interpretări subsumabile noțiunii de discurs, adică exact factorul eficient care prezidează în egală măsură actul educațional și funcționarea *mass media*. Campania separării Bisericii de stat în timpul Republicii a treia în Franța, „luptele culturale” din Germania bismarckiană, la altă scară disputele în legătură cu limba de predare la Academia Mihăileană purtate în principatul Moldovei în vremea regimului Regulamentului Organic ilustrează interesul diferitelor orientări sau forțe politice de a influența societatea diseminând viziunea lor pe calea învățământului.

Cu privire la impactul mijloacelor de informare în masă nu credem că mai trebuie să insistăm. Cum remarca la un moment dat Pierre Bourdieu, televiziunea a ajuns să dețină practic monopolul asupra modelării creierelor unei părți foarte importante a populației². Este adevărat că în anii din

urmă presei scrise și celei audio-vizuale i s-au adăugat formele de comunicare on-line, susceptibile să reconfigureze ierarhiile în câmpul comunicării publice, dar și acestea apelează în fond tot la discurs, la vorbire. Este motivul pentru care considerăm că exercițiul puterii în regimul democratic echivalează în bună măsură cu o logocrație.

Dimensiunea logocratică a democrației transpare ilustrativ din evoluția raportului de forțe în Europa și în Statele Unite ale Americii după Al Doilea Război Mondial și până astăzi, perioadă pe parcursul căreia s-a înregistrat un transfer progresiv de hegemonie culturală de la stânga la dreapta. Sub acest aspect o contribuție importantă a revenit nu numai politicienilor, dar și emitenților de mesaj neîncadrați partinic: universitarilor, intelectualilor prezenți în *mass media*, scriitorilor și artiștilor, în particular cineștilor, aflați în contact direct cu publicul și accesându-i deopotrivă receptivitatea cerebrală și emoțională. Deschiderea afectivă a cititorului sau a spectatorului în actul receptării, tendința acestuia de a se identifica subiectiv cu personajul principal sau de a-și asuma punctul de vedere al autorului (emitentului) favorizează asimilarea mesajului transmis, fluxul emoțional spontan acaparând zona conștiinței și surclasând, la rigoare, eventuala opoziție autoimpusă a examenului critic rațional. Ceea ce nu înseamnă că opțiunea sentimentală este în mod necesar greșită, în dezacord cu realitatea, nici că judecățile raționale se dovedesc

întotdeauna corecte, îndreptățite în relația cu datele factuale, ci numai că persuasiunea survine cu mai mare eficacitate pe calea receptivității emoționale. Așa se explică, de pildă, impactul cu privire la atitudinea față de comunism pe care l-au avut succesiv în mediul cultural și politic francez doi scriitori: Jean-Paul Sartre și Aleksandr Soljenițin.

Pe parcursul intervalului cuprins între sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial și prima jumătate a anilor 1970, apreciem că în Occident hegemonia culturală a revenit în linii mari stângii, prin stânga subînțelegând generic toate ipostazele teoretice și practice ale acesteia, de la partidele de centru-stânga parlamentare, la mișcarea pentru drepturile civile din Statele Unite ale Americii și protestele studențești care au agitat Occidentul, până la Brigăzile Roșii din Italia și Frațiunea Armatei Roșii din Germania Federală. Între aceste orientări au existat evident diferențe, în cazul recurgerii la violență chiar unele ireconciliabile. Uneori s-au înregistrat diferențe inclusiv în cadrul același formațiuni, cum s-a întâmplat în Partidul Comunist Francez în legătură cu problema algeriană, între adepții menținerii imperiului colonial francez ca o contrapondere la imperialismul american, respectiv susținătorii independenței Algeriei. Totuși, deși diferite sub aspectul obiectivelor și mai ales al mijloacelor la care apelau, toate curente subsumabile stângii în vremea respectivă împărtășeau ideea egalitară și critica dominației, indiferent dacă dominația o

regăseau cu precădere în exploatarea muncii, în segregarea rasială, în stăpânirea colonială sau în agresiunile militare imperialiste. Ca atare, în vremea respectivă la stânga se mai concepeau încă modele de organizare socială dacă nu opuse, cel puțin diferite sau complementare față de sistemul capitalist, cum au fost democrația economică, implicând cooptarea salariaților la adoptarea deciziilor (în programul social democraților vestgermani adoptat la Bad Godesberg în 1959), ori socialismul autogestionar francez preconizat de Michel Rocard în Franța, care susținea extinderea sectorului necapitalist în economie prin crearea de proprietăți comunale și regionale, de cooperative și de întreprinderi autoadministrate³. În alte formulări, autorii de stânga fie au deplasat accentul de la dominația exercitată asupra clasei la dominația exercitată asupra individului (în interpretarea foucaultiană referitoare la controlul aplicat corpului uman), fie au evocat posibilitatea emancipării de servituțile înșelătoare ale consumismului printr-o regenerare morală ce antrena reconsiderarea priorităților și schimbarea modului de viață⁴. Socialismul (în Statele Unite ale Americii s-a vorbit mai mult despre planificare sau despre revoluție pur și simplu) figura deci ca proiect pe agenda publică, ținea, cum s-ar zice, prim-planul dezbaterilor politice și intelectuale, chiar dacă în Occident termenul era înțeles nu o dată în mod diferit comparativ cu ceea ce definea atunci țările „socialismului real”⁵.

Exercitarea hegemoniei culturale nu a însemnat nici că toată lumea împărtășea viziunea societală a stângii, nici o garanție a succesului electoral. Uneori, dimpotrivă, tocmai vehicularea temelor și argumentelor de stânga risca să provoace neliniște printre alegătorii și finanțatorii de centru, alienându-le suportul. Este ceea ce s-a întâmplat în cazul senatului american Eugene McCarthy, susținător al încheierii războiului din Vietnam, care nu a reușit să obțină investiția Partidului Democrat pentru alegerile prezidențiale din 1968. Exercitarea hegemoniei culturale a însemnat, însă, că temele discursive ale stângii și soluțiile pe care le propunea s-au aflat la ordinea zilei și că au devenit referințe problematice în conștiința publicului, obligând la o poziționare pro sau contra din partea acestuia. Situația s-a datorat, mai întâi, compromiterii dreptei prin intermediul nazismului, în antiteză figurând imaginea eroică a Uniunii Sovietice în calitate de putere învingătoare. S-au adăugat prestigiul comunistilor și socialiștilor angajați în rezistența armată împotriva Germaniei naziste, nevoia unei politici asistențiale după distrugerile din Al Doilea Război Mondial și memoria încă prezentă a disfuncțiilor capitalismului manifestate în perioada marii crize economice. Colonialismul, dictaturile de dreapta din Spania, Portugalia și Grecia, sprijinul acordat de către Statele Unite ale Americii regimurilor militare din America latină au alimentat de asemenea spiritul contestatar caracteris-

tic stângii, în sensul revendicării libertății împotriva oricărei opresiuni politice și morale. În mediul scriitorilor și al artiștilor exista deja o tradiție a opțiunilor de stânga, majoritatea avangardei interbelice, cu excepția futurismului, manifestând simpatii comuniste în speranța eliberării creatorului de constrângerile pieței și de imperativele comanditarilor.

Temele preponderente ale discursului de stânga postbelic au fost alienarea, pacifismul și tehnocrația. Primele nu erau, desigur, teme noi. Despre alienare marxistii și anarhiștii scriseseră încă din secolul al XIX-lea, după cum pacifismul apăruse deja în preocupările Internaționalei a doua. Nou a fost însă conținutul specific alocat problematicii respective, în mod corespunzător contextului social-istoric schimbat. Astfel, odată cu edificarea în Occident a „statelor bunăstării”, care au presupus restrângerea exploatării muncii, alienarea nu s-a mai regăsit în efortul mecanic și în abrutizarea lucrătorului redus la condiția de anexă a benzii de montaj, așa cum le evocase cinematografic Charlie Chaplin. Acum alienarea survenea mai curând pe terenul consumerismului și al falsei conștiințe aferentă acestuia, în condițiile tendinței capitalismului de a crea dorințe și așteptări artificiale cu scopul stimulării cererii de mărfuri și servicii. Alienarea, agresiunea publicitară, complexul de frustrare al consumatorului, concurența egoistă au fost chestiuni ce au interesat mediul politic și intelectual deopotrivă. S-au referit la ele nu numai revoluționarii,

ci și socialiștii de centru-stânga, de la André Philip și Michel Rocard în Franța, până la Willy Brandt și Helmut Schmidt în Germania Federală, care le contrapuneau în general conștiința nevoilor colective și principiul solidarității⁶. Tratată în registrul intelectual, problematica alienării și a falsei conștiințe a generat o întregă direcție de cercetare hermeneutică și psihologică axată pe devoalarea manipulărilor ideologice la nivel comportamental (Charles A. Reich), la nivelul imaginarului instituțional și mediatic (Roland Barthes) al literaturii populare (Umberto Eco) și al asumării mentale de roluri sociale (Jacques Lacan). Totuși, căile cele mai eficiente prin care această problematică s-a diseminat în societate au fost literatura, filmul și muzica, publicul larg rezonând mai ușor și mai profund la romanele lui Jack Kerouak și Georges Perec, la *Deșertul roșu* în regia lui Michelangelo Antonioni sau la cântecul *Satisfaction* al formației The Rolling Stones, decât la excursurile narativiste prizate îndeosebi în zona universitară.

Pacifismul stângii postbelice a vizat două aspecte: așa-numitul militarism, reprezentat exemplar de intervenția americană în Vietnam, respectiv cursa înarmărilor, asociată un timp mai ales cu Statele Unite ale Americii, întrucât erau receptate ca responsabile pentru primul bombardament atomic din istorie. Totuși nu exclusiv... În filmul *Z*, al lui Costa Gavras, altminteri o critică a dictaturii coloneilor din Grecia, un personaj spunea că pacifiștii erau împotriva

bombei indiferent de ce parte ar fi fost aceasta. Să precizăm, în context, că invadarea Ungariei și a Cehoslovaciei de către Uniunea Sovietică în 1956, respectiv 1968, a dezamăgit numeroși oameni de stânga occidentali, alterând semnificativ imaginea pozitivă de care se bucurase aceasta după Al Doilea Război Mondial.

În privința pacifismului, la stânga s-a produs însă o diferențiere, în sensul că partidele socialiste aflate la guvernare în țări membre ale Alianței nord-atlantice, cum s-a întâmplat în Marea Britanie, Franța, Italia sau Germania Federală, nu aveau cum să condamne politica militaristă a puterii hegemonice americane, așa cum o făceau din postura opoziției comuniștii, studenții sau intelectualii și creatorii neîncadrați partinic. Din acest motiv, pacifismul s-a exprimat cel mai evident prin intermediul unor organisme civice cum au fost, în Statele Unite ale Americii, Studenții pentru o Societate Democratică sau Comitetul Berkeley pentru Vietnam, prin intermediul mișcării *flower power*, prin intermediul muzicii protestatere și antisistemice (Bob Dylan, Barry McGuire, John Lennon) și al fimelor care evocau traumele provocate de război sau perspectiva extincției vieții pe fondul pericolului nuclear, spre exemplu *Coming home*, în regia lui Hal Ashby, sau *The Day the Fish Came Out*, în regia lui Mihalis Kakogiannis.

Militarismul și cursa înarmărilor se desfășurau în interiorul și prin intermediul unei structuri de putere

ce reunea birocrăția politico-administrativă, ierarhia militară superioară și conducerea industriei. Era o structură a cadrelor specializate, desemnată în Statele Unite ale Americii cu termenul de stat-întreprindere, iar în cazul Uniunii Sovietice cu acela de complex militaro-industrial. În aceste circumstanțe pacifismul s-a întrepătruns cu critica tehnocrației, întrevăzută ca instrument al agresivității imperialiste și, totodată, ca formulă de conducere autoritară bazată pe argumentele expertizei și ale calculului, refractară așadar la procesul deliberativ specific democrației⁷. Împotriva conducerii tehnocratice și a mecanizării corelative acesteia, la stânga s-au reactualizat umanismul și vitalitatea în trei ipostaze: ca libertate de acțiune și inițiativă individuală (Albert Camus, Geörg Lukács), ca hedonism opus logicii randamentului (Herbert Marcuse) și ca transpunere literar-artistică a conflictului dintre individ și sistemul instituțional constrângător (putem aminti filmul *Fahrenheit 451* al lui François Truffaut, după romanul lui Ray Bradbury, sau muzica unor formații cum au fost Steppenwolf, Black Sabbath și Pink Floyd).

Mai puțin vehemenți împotriva tehnocrației au fost socialiștii ajunși la guvernare, deoarece reformismul pragmatic pe care-l cultivau, în sensul raționalizării afirmate de către Otto Bauer încă din perioada interbelică, presupunea colaborarea dintre marele capital, management și segmentele „fordizate” ale clasei muncitoare⁸. Într-adevăr, în Occident

critica tehnocrației a fost aplicată cu deosebire capitalismului industrial, pentru că rigorile și excesele capitalismului industrial le percepeau mai direct intelectualii, scriitorii și artiștii de acolo, dar a vizat și sistemul comunist în măsura în care comunismul funcționa potrivit unei raționalități administrativ-contabile analoage, cu deosebirea că în sistemul comunist calculul de oportunitate pe piața concurențială era înlocuit de planificare⁹. Aceeași transpunere a conflictului dintre individ și sistem era de altfel recognoscibilă și în Est, în versurile lui Vladimir Visoțki, de pildă, care cânta despre universul relaxat al insulelor exotice opus mașinii cu 20 000 de cai putere. Ca reacție, în Est s-au vehiculat tipul boem și nonconformismul, pe de o parte sub influența culturii contestatate din Occident, pe de alta sub influența liricii și a modului de viață de inspirație eseniană, sesizabilă inclusiv în România, îndeosebi prin intermediul muzicii folk. Amintim ca mesaj sugestiv sub aspectul atitudinii cultivate ceea ce se spunea în cântecul intitulat *Ei bine, da*, al lui Doru Stănculescu: dacă sufletul mi-e vagabond, eu de ce n-aș fi?!

Evoluția lucrurilor a făcut ca tocmai dintr-o direcție conexasă temei tehnocrației să intervină inversarea raportului de forțe în imaginarul colectiv și în politicile publice, dreapta devenind hegemonică atât în Occident, cât și în țările foste comuniste asimilate Occidentului. Referințele curente nu mai sunt acum John Kenneth Galbraith și Noam

Chomski, ci Milton Friedman și Allan Bloom. La fel ca în cazul stângii, nu distingem între diversele ipostaze teoretice și practice ale dreptei postbelice, mai exact între conservatori, neoconservatori, liberali și libertarieni, terminologia necesitând ea însăși o precizare în funcție de spațiul intelectual în care apare: anglo-saxon sau francez.

Din punctul de vedere al poziționării în relațiile internaționale, există astăzi o dreaptă naționalistă sau suveranistă, adepta protecționismului, după cum există una globalistă, care susține liberul schimb, politicile de mediu transnaționale (chestiune pe terenul căreia se întâlnește cu ecologismul) și, în cazul Europei, organizarea comunitară, suprastatală. Reținem ca definitorii pentru toate curentele de dreapta valorizarea inegalității meritocratice ca factor de progres și preferința pentru mecanismele pieței în defavoarea intervenției statului în economie, pe o plajă de opțiuni mergând de la acceptarea arbitrajului guvernamental în relațiile de producție (în zona creștin-democrației), până la revendicarea statului minimal (în viziunea mai multor așa-numiți progresiști din zilele noastre).

Ideile dreptei, acreditate cu titlul de spirit reformator sau modernizator, au pătruns și în familia partidelor socialiste, mai multe dintre ele deplasându-se la centrul eșicherului, în sensul celei de-a treia căi pe care o preconizau Tony Blair și Gerhard Schröder. A fost vorba în această evoluție despre o motivație electorală în scopul câștigării electoratului de

centru, despre încercarea liderilor politici de a se debarasa de influența mișcării sindicale, dar și despre asumarea ca valabile a unor elemente din bagajul ideologic și retoric al dreptei. Aceasta nu numai că a contracarat proiectul socialist pe terenul disputei politico-electorale în care toate opțiunile sunt acceptate. Mai mult decât atât, l-a delegitimat din punct de vedere intelectual și chiar moral, astfel că astăzi în partidele socialiste nu se mai invocă nici lupta claselor, nici posibilitatea creării unui sector economic necapitalist, acceptându-se în schimb virtuțile stimulative ale pieței și interferența activă cu mediul de afaceri. Ni se pare elocventă sub acest aspect afirmația fostului președinte al Partidului Social-Democrat din România, Victor Ponta, care considera la un moment dat că formațiunea pe care o conducea trebuia să devină „mai pro bussines”.

Declinul stângii în Occident a debutat odată cu criza petrolului din 1973-1974. Aceasta a provocat creșterea inflației și deficite bugetare ce au afectat funcționarea „statelor bunăstării”, deoarece ele nu au mai putut să susțină programele de protecție socială de până atunci fără să riște dezechilibre financiare semnificative. Pentru a redresa economia, soluția cel mai frecvent afirmată în spațiul public a fost stimularea investițiilor, care implica însă revitalizarea spiritului antreprenorial specific dreptei în detrimentul politicilor asistențiale de stânga. Succesul mediatic și de imaginar public al conservatorismului promovat în anii 1980 sub administrația lui Margaret Thatcher în Marea

Britanie și a lui Ronald Reagan în Statele Unite ale Americii a fost de natură să alimenteze inclusiv în interiorul sistemului capitalist preferința pentru modelul individualist concentrat pe speculație și câștigul rapid, în detrimentul modelului organizat potrivit anumitor coordonate de cooperare socială și având ca obiectiv dezvoltarea producției pe termen lung, reprezentat prin excelență de Germania Federală, țările scandinave și Japonia¹⁰. S-a adăugat eșecul comunismului în Europa de Est, care a compromis nu numai principiul planificării în economie, ci însăși ideea de solidaritate socială prezentă în subtextul politicilor asistențiale, înlocuită cu evocarea inițiativei individuale și a virtuților concurenței pe o piață eliberată de balastul intervenționismului statal. Desigur, schimbarea de optică nu a fost nici imediată, nici deplină, anumite segmente ale populației rămânând atașate ideii de solidaritate socială. Nu este însă mai puțin adevărat că retorica dreptei a devenit, ca să folosim un termen actual, *mainstream*. Au contribuit la aceasta partidele anticomuniste și presa, care au făcut din nevoia racordării la capitalismul occidental o miză centrală a discursului public; până într-acolo încât, în cazul României cel puțin, proclamarea sa imperativă să inhibe moral și politic inclusiv partidele de stânga cu susținere de masă. În anii 1990 Frontul Salvării Naționale și continuatoarele acestuia – Frontul Democrat al Salvării Naționale și Partidul Democrației Sociale din România –, în loc să-și asume explicit programe axate pe apărarea intereselor salariaților și

sprijinirea formulelor economice de tip asociativ, au fost mai preocupate să se discolpe de acuzația că ar fi fost partide neocomuniste. Este adevărat, în România, din cauza faptului că schimbarea de regim s-a petrecut în mod violent, aversiunea și susceptibilitatea oamenilor când venea vorba despre comunism, eventual și despre așa-zisul neocomunism, au fost probabil mai accentuate în comparație cu alte țări din Europa de Est.

Prima temă discursivă de natură să acrediteze viziunea dreptei în conștiința publicului a fost eficiența, în antiteză cu blocajul economico-financiar și cu inerția birocratică alocate sistemelor asistențiale¹¹. Un rol important sub acest aspect l-au avut canalele de comunicare – presa scrisă, audiovizuală, publicitatea –, care au cultivat exemplul de succes al capitalismului american din anii 1980, echivalat cu dinamismul și performanța, în opoziție cu rigiditatea economiilor vest-europene¹². „Statele bunăstării” susținuseră politica redistributivă, întemeiată pe impozitarea progresivă a veniturilor, legislația muncii favorabilă salariaților și intervenția statului în raporturile de producție, în numele binelui comun. Dreapta a contestat această perspectivă, arătând că evocarea binelui comun, colectivismul și protecționismul social provocau inflație, conducând finalmente la scăderea salariului real și a nivelului de trai pentru majoritatea angajaților¹³. Singurele soluții de progres autentic erau așadar inițiativa individuală și liberalismul economic, fiindcă erau singurele ce se dovedeau eficiente în practică, adică în măsură

să asigure, cum aprecia Nicolas Sarkozy, promovarea socială a celor care voiau să muncească animați de speranța îmbogățirii¹⁴.

Concluzia acestei afirmări a primatului eficienței, devenită argument de autentificare și legitimare socială și politică, a exprimat-o explicit fostul președinte al României, Traian Băsescu, potrivit căruia Europa socială nu mai avea nici un viitor și trebuia înlocuită cu Europa competitivă¹⁵. În acest sens un rol important a fost atribuit învățământului, care avea să disemineze în conștiința generațiilor tinere individualismul și pragmatismul în detrimentul solidarității comunitare și al parteneriatului social. „Idealul educațional al școlii românești – se preciza în legea din 2011 – constă în dezvoltarea liberă, integrală și armonioasă a individualității umane, în formarea personalității autonome și în asumarea unui sistem de valori care sunt necesare pentru împlinirea și dezvoltarea personală, pentru dezvoltarea spiritului antreprenorial, pentru participarea cetățenească activă în societate, pentru incluziunea socială și pentru angajare pe piața muncii”¹⁶. Același primat al eficienței gestionează, de altfel, concepția general-europeană a învățământului axat mai mult pe dezvoltarea competențelor individuale, așadar pe dezvoltarea unor abilități instrumentale, „tehnice”, decât pe transmiterea de cunoștințe generale fără utilitate verificabilă concret. Numărul mare al absolvenților de facultăți umaniste fără posibilități de plasament în domeniul lor de pregă-

tire tinde să valideze referința reprezentanților dreptei la eficiență ca argument în favoarea inițiativei individuale și a pieței liberalizate.

A evoca eficiența nu ajunge ca procedeu discursiv, fiindcă eficiența în sine este un considerent material și un rezultat la care se poate accede, irealizabil însă în absența unor factori sociali activi. Condiția practică ce asigură eficiența este existența unui corp de specialiști capabili să precizeze obiective, să deceleze căi și să identifice resurse materializând astfel principiul weberian al raționalizării, corelativ sistemului birocratic, în antiteză cu ingerințele emoționale atribuite, de la Gustave Le Bon încoace, mișcărilor de masă. Dreapta promovează așadar în spațiul public tema expertizei acreditând rolul conducător al specialiștilor, pe care-l contrapune supralicitărilor populiste. Pe această cale ea revine în fond la tehnocrație, asimilată meritocrației, în timp ce tendințele egalitariste sunt echivalate cu reducerea la mediocritate¹⁷.

Raționalizarea, managementul specialiștilor îi preocupaseră și pe autorii de stânga, este suficient să-l amintim pe Otto Bauer în câmpul austro-marxismului. Numai că din perspectiva stângii experților le revedea, după modelul oferit de ingineri, un rol instrumental, în calitate de „tehnicieni” situați funcțional între sindicate și decidenții politici, în sensul că asigurau buna desfășurare a producției și implicit prosperitatea generală, dar nu prevalau în raport cu interesele majorității salariaților în

privința stabilirii obiectivelor strategice pe plan economic și social.

În viziunea dreptei, specialiștii sunt identificați prioritar cu patronii, cu managerii industriali și cu experții financiari, abilitați să conducă în virtutea faptului că stăpânesc datele gestiunii antreprenoriale și ale tranzacțiilor bursiere. Propriu-zis, expertiza devine argument împotriva exigențelor sindicale, a politicilor asistențiale și a colectivismului asociat cu stagnarea. În opoziție cu acestea se afirmă importanța socială a oamenilor de afaceri, a întreprinzătorilor și finanțatorilor, apreciați ca singurii în măsură să stimuleze creativitatea, inventivitatea și finalmente producția¹⁸.

Pregătirea superioară (certificată exemplar prin titlul de *master of business administration*), jargonul cu referiri la categorii și indici de strictă specializare, vestimentația sobră ca marcă a stilului de lucru așa-numit corporatist contribuie împreună la impresia de seriozitate și de competență pe care o promovează mediul de afaceri, câștigând astfel încrederea sau cel puțin acceptarea publicului. Aceasta în pofida unor critici teoretice și chiar a filmelor cu audiență importantă care acuză rapacitatea sa, cum a fost de pildă *Wall Street*, regizat de Oliver Stone, lansat în 1987, în plină epocă de succes a speculației bursiere în Statele Unite ale Americii. De altfel, în contrapartidă au apărut și altele precum, în 1988, *Working Girl* (în traducere *O femeie face carieră*), în regia lui Mike Nichols, redând încrederea în rolul benefic al inițiativei individuale și, de asemenea, în

funcționarea unui sistem care finalmente se dovedea că făcea dreptate omului capabil.

Cauza impactului relativ limitat al tratărilor critice este că, în mare parte, publicul însuși valorizează inițiativa particulară și concurența pe piață ca surse de progres în detrimentul negocierilor colective și al protecției sociale. În atare context dreapta a reușit să delegitimeze progresiv ideea participării colective la adoptarea deciziei, atât în economie, cât și în politică. Fără a fi declarativ antidemocratică, ea tinde să aloce reprezentativitatea eminentă clasei politice, adică personalului specializat din comisiile parlamentare și din structurile administrative, sau la nivel suprastatal Comisiei Europene, practic incontrolabilă de către cetățeni. Se eludează în fond consultarea directă a oamenilor, mai ales în chestiunile în care sentimentul public riscă să intre în dezacord cu agenda politicianilor. În 2009, spre exemplu, după experiența respingerii prin referendum a proiectului de Constituție europeană în Franța și în Olanda, conducerea de dreapta din Franța a hotărât ca problemele organizării europene să nu mai fie tranșate decât prin votul Adunării Naționale. (Împrejurarea că social-democrații germani au suținut un punct de vedere analog este simptomatică pentru proliferarea culturii politice a dreptei în societate). Într-un asemenea climat atitudinal, hotărârea premierului conservator David Cameron de a organiza, în 2016, un referendum cu privire la ieșirea Marii Britanii din Uniunea Europeană, a fost calificată de exponenții politicii de dreapta sau centriste proeuropene

nu ca o probă de spirit democratic, ci numai ca o eroare de calcul gratuită.

Pentru ca oamenii să recunoască însemnătatea socială a expertizei, altfel spus rolul conducător al specialiștilor în accepțiunea dreptei, trebuie să fie întrunite două condiții: pe de o parte ca ei să se bucure de un nivel de trai îndeajuns de ridicat încât să fie mulțumiți de modul în care sunt reprezentați, pe de altă parte să fie convingși de superioritatea specialiștilor, imposabilă tuturor nu ca un act de autoritate, ci în virtutea necesității pe care se presupune că o incumbă cunoașterea profesionistă. Dreapta reușește să convingă vehiculând tema obiectivității, a imperativelor factuale măsurabile, așa cum procedează Nicolas Sarkozy atunci când susține renunțarea la statul asistențial pe baza rezultatului verificat statistic¹⁹. Propriu-zis, acreditând punctul său de vedere ca obiectiv, în acord cu realitatea, dreapta infirmă ca nerealiste presupuzițiile și așteptările moraliste caracteristice stângii după renunțarea la paradigma scientiștii proprie marxismului.

Împotriva unor imperative cum sunt binele comun și solidaritatea cu semenii, care se originează într-o înțelegere a societății în calitate de ansamblu volițional, deci reglementabil prin acțiune subiectivă, se recurge la evocarea indicatorilor macroeconomici și a coordonatelor bugetare ca și cum ar fi entități supra-determinante, care transcend voința individuală după modelul legilor naturale. Capitalul, piața, bilanțul contabil sunt prezentate existând în

sine – ceea ce în limbaj filosofic se numește reificare –, adică sunt abstracte din cadrul condiționărilor umane concrete care le generează; sunt înzestrate cu proprietatea de a se manifesta potrivit unei raționalități intrinseci personalizate, observabilă în utilizarea unor formule precum „capitalul migrează”, „piața reacționează” sau „bilanțul contabil traduce”, în conformitate cu această interpretare piața putând să figureze nu numai ca circuit al mărfurilor și serviciilor, dar inclusiv ca structură psihologică ordonatoare²⁰.

Oamenii se regăsesc tot într-o postură abstractă, în calitate de consumatori singulari, așa cum îi presupune teoria marginalistă refractară analitic la conceptul de clasă și la factorul de producție reprezentat de muncă. Ei apar antrenați în dinamica incontrollabilă a pieței, în care Milton Friedman întrevedea regulatorul optim al existenței sociale, în antiteză cu soluțiile presupunând acordul politic²¹.

Concluzia este că statul, voința subiectivă pe care acesta o consacră instituțional nu au cum să contravină necesităților obiective ale economiei, sau cu alte cuvinte: capitalismul surclasează eficient democrația (mai ales democrația socială), în sensul că parlamentarii și miniștrii sunt constrânși să decidă finalmente nu așa cum doresc alegătorii, ci potrivit avizului specialiștilor din mediul de afaceri, începând cu experții Fondului Monetar Internațional. Situația din Grecia după referendumul din 2015, când măsurile de austeritate au conti-

nuat indiferent de votul popular negativ, tinde să confirme forța hotărâtoare a condiționărilor obiective. Politicienii care procedează altminteri, sau criticii capitalismului financiar internațional, riscă să fie etichetați drept populiști sau iresponsabili, întrucât nu recunosc validitatea unei gândiri ce se reclamă în acord cu adevărul demonstrabil și prin urmare incontestabil²². După căderea în desuetudine a materialismului istoric, cu excepția trimerelor ecologiste la datele de mediu, argumentația de inspirație științifică a rămas așadar precumpănitor la dispoziția dreptei.

Temele discursive care au asigurat hegemonia culturală a stângii și apoi a dreptei în perioada postbelică s-au circumscris în general în aria problematică a statelor. Inclusiv pacifismul stângii, deși practicat în termenii unui umanism cu vocație universalistă, s-a referit la un sistem de relații externe în care agenții principali erau tot statele. În ultimul timp, însă, procesul globalizării a implicat pe teren social și instituțional fenomenul migratoriu, companiile multinaționale și burocrăția suprastatală a Uniunii Europene, impunând ca miză majoră în preocupările publicului tocmai rolul consacrat al statului în calitate de principal gestionar juridic și administrativ al existenței societății. În acest context asistăm la o scindare atât în cadrul stângii cât și al dreptei, între formațiunile care promovează formulele organizatorice transfrontaliere, mai precis liberul schimb și transferul deciziei la nivel comunitar în cazul Uniunii Europene,

respectiv cele care susțin revenirea la protecționism, adică la o politică de încurajare legislativă a firmelor și a forței de muncă autohtone în fața companiilor multinaționale și a lucrătorilor de origine străină, ceea ce presupune reafirmarea importanței statului în practică și totodată ca element de identificare simbolică.

Procesul globalizării a generat așadar o nouă demarcație pe eșichier, nu în funcție de binomul tradițional *stânga-dreapta*, ci de axa *integrare supranațională-suveranitate*, care transgresează polemic ambele familii politice. Deși deocamdată formațiunile de stânga și de dreapta nu par dispuse la o colaborare pe această axă, ea rămâne totuși relevantă din punctul de vedere al electoratului, în sensul că alegători altminteri de stânga pot să voteze formațiuni de dreapta naționaliste fiindcă le propun măsuri de protecție socială, după cum alegători din zona dreptei pot să voteze formațiuni cu orientare de stânga (sau mai bine zis de centru-stânga) întrucât împărtășesc o viziune paneuropeană favorabilă circulației mărfurilor, capitalului și forței de muncă. Dacă electoratul este interesat în axa polemică *integrare supranațională-suveranitate*, atunci este de presupus ca în continuare stânga și dreapta, fără să renunțe neapărat la temele discursive mai vechi, să le reinterpreteze din perspectiva vectorului de presiune al globalizării, echivalentă în fond cu perspectiva relocării reprezentativității în regimul de tip democratic.

Note

- 1 Reamintim în context aprecierea sugestivă a lui Roger Chartier cu privire la predeterminarea culturală a Revoluției franceze, care a constat nu atât în colportarea unor idei și proiecte, cât în faptul că revoluția a fost gândită ca posibilă. Roger Chartier, *Les origines culturelles de la Révolution française*, Éditions du Seuil, 2000, p. 10.
- 2 Pierre Bourdieu, *Despre televiziune, urmat de Dominația jurnalismului*, București, Editura Meridiane, 1998, p. 17.
- 3 Michel Rocard, Jean-Paul Martin, Gilles Martinet, Gérard Sandoz, Pierre d'Almeida, *Qu'est-ce que la social-démocratie?*, Éditions du Seuil, 1979, pp. 22-23, p. 119.
- 4 A se vedea Charles A. Reich, *Le regain américain*, Paris, Éditions Robert Laffont, 1971, p. 13, 15.
- 5 Într-un articol intitulat *The problem of industrial development*, Charles Wright Mills considera comunismul un fel de capitalism substituit – Cf. *Power, Politics and People*, New York, Ballantine Books, p. 152.
- 6 André Philip, *La gauche. Mythes et réalités*, Paris, Aubier, Éditions Mouton, 1964, pp. 81-82; *Parteitag der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands, vom 15. Bis 19. November 1977*, Bonn, p. 25.
- 7 Théodore Roszak, *Réflexions sur la société technocratique et l'opposition de la jeunesse*, Stock, 1970, p. 21.
- 8 Christine Buci-Glucksmann, Göran Therborn, *Le défi social-démocrat*, Paris, François Maspero, 1981, pp. 143-144.
- 9 Raymond Aron remarca la un moment dat că, percepute din Asia, Europa de Vest și Uniunea Sovietică nu constituiau două lumi diferite, ci diferențe specifice în cadrul genului proxim al societății industriale. Daniel Bell, *The Coming of Post-Industrial Society. A Venture in Social Forecasting*, New York, Basic Books, Inc., Publishers, 1973, p. 74.
- 10 O analiză comparativă a celor două în Michel Albert, *Capitalism contra capitalism*, București, Humanitas, 1994, pp. 14-20.
- 11 Mai sugestiv: „mlaștina stagnării birocratice”, în Ralf Dahrendorf, *Conflictul social modern. Eseu despre politica libertății*, Editura Humanitas, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Central European University Press, 1996, p. 237.
- 12 Emmanuel Todd, *L'illusion économique. Essai sur la stagnation des sociétés développées*, Gallimard, 1998, p. 97.
- 13 Sven Otto Littorin, *Suedia – creșterea și declinul statului bunăstării sociale*, București, Editura STAFF, 1994, p. 65.
- 14 Nicolas Sarkozy, *Martor*, RAO, 2008, p. 99, 108.
- 15 Alexandru Racu, *Apostolatul antisocial. Teologie și neoliberalism în România postcomunistă*, Cluj-Napoca, Tact, 2017, p. 189.
- 16 *Legea Educației Naționale cu comentarii și adnotări*, Iași, Editura Pim, 2011, p. 5.
- 17 Ulm Spineanu, *Mâine, democrația creștină și viitorul României*, București, Editura ALL, 1993, p. 107.
- 18 Sven Otto Littorin, *op. cit.*, p. 60.
- 19 Nicolas Sarkozy, *op. cit.*, p. 31.
- 20 Ulm Spineanu, *op. cit.*, pp. 104-105.
- 21 Milton Friedman, *Capitalism și libertate*, București, Editura Enciclopedică, 1995, p. 39.

²² A se vedea și Emmanuel Todd, *op. cit.*, pp. 242-244.

Bibliografie

- ALBERT, Michel, *Capitalism contra capitalism*, București, Humanitas, 1994.
- BELL, Daniel, *The Coming of Post-Industrial Society. A Venture in Social Forecasting*, New York, Basic Books, Inc., Publishers, 1973.
- BOURDIEU, Pierre, *Despre televiziune, urmat de Dominația jurnalismului*, București, Editura Meridiane, 1998.
- BUCI-GLUCKSMANN, Christine & Göran Therborn, *Le défi social-démocrat*, Paris, François Maspero, 1981.
- CHARTIER, Roger, *Les origines culturelles de la Révolution française*, Éditions du Seuil, 2000.
- DAHRENDORF, Ralf, *Conflictul social modern. Eseu despre politica libertății*, Editura Humanitas, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Central European University Press, 1996.
- FRIEDMAN, Milton, *Capitalism și libertate*, București, Editura Enciclopedică, 1995.
- LITTORIN, Sven Otto, *Suedia – creșterea și declinul statului bunăstării sociale*, București, Editura STAFF, 1994.
- MILLSA, Charles Wright, *Power, Politics and People*, New York, Ballantine Books.
- PHILIP, André, *La gauche. Mythes et réalités*, Paris, Aubier, Éditions Montaigne, 1964.
- RACU, Alexandru, *Apostolatul antisocial. Teologie și neoliberalism în România postcomunistă*, Cluj-Napoca, Tact, 2017.
- REICH, Charles A., *Le regain américain*, Paris, Éditions Robert Laffont, 1971.
- ROCARD, Michel; Jean-Paul Martin; Gilles Martinet; Gérard Sandoz; Pierre d'Almeida, *Qu'est-ce que la social-démocratie?*, Éditions du Seuil, 1979, p. 22-23.
- ROSZAK, Théodore, *Réflexions sur la société technocratique et l'opposition de la jeunesse*, Stock, 1970.
- SARKOZY, Nicolas, *Martor*, RAO, 2008.
- SPINEANU, Ulm, *Mâine, democrația creștină și viitorul României*, București, Editura ALL, 1993.
- TODD, Emmanuel, *L'illusion économique. Essai sur la stagnation des sociétés développées*, Gallimard, 1998.
- ***, *Legea Educației Naționale cu comentarii și adnotări*, Iași, Editura Pim, 2011.
- ***, *Parteitag der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands, vom 15. Bis 19. November 1977*, Bonn.

Serviciile publice și guvernanta corporativă. Noi reglementări naționale

[Public Services and Corporate Governance. New National Regulations]

Sorin BRAȘOVEANU

Abstract: *In the more than three decades of post-communism, Romanian society has always complained about the poor quality of public services, coming to consider axiomatic the judgment that “the state is a bad administrator”. In 2011, following the European trend, Romania legislated corporate governance, but its application was blocked for more than a decade by derogatory practices of political appointment of board members of public enterprises. In 2023, under pressure from OECD membership, corporate governance legislation has been substantially improved, giving new hope to ordinary citizens that we will soon have “a country like outside”.*

Keywords: *corporate governance, public services*

Introducere

Întâlnim frecvent, în toate mediile sociale, dorința metaforic exprimată în formula „Vrem o țară ca afară!”. Tinerii, maturii și vârstnicii, oamenii cu mai multă sau cu mai puțină școală râvnesc la a avea o țară ca cele din Occident, căci termenul de „afară” se referă la lumea apuseană. Vrem să avem orașe curate, cu sisteme performante și nepoluante de transport, cu parcări suficiente, să avem parcuri generoase, zone de divertisment, servicii medicale de top, rețele comerciale elegante, școli primarioare și sigure, cu un nivel ridicat de calitate a educației (de la

cele de centru, până la cele din periferie). Dorim ca sistemele de distribuție a apei potabile și menajere, de tratare a apelor uzate, sistemele de salubritate și de energie să funcționeze fără sincope, la prețuri decente. Și în zonele rurale ar trebui să avem un confort similar cu cel orășenesc, în materie de servicii publice!

Sunt toate acestea posibile? În unele țări, da. Chiar dacă nu funcționează impecabil (cunoscându-se câteva cazuri intens mediatizate, cu puțină vreme în urmă, din domeniul serviciilor de salubritate din Italia, spre exemplu), serviciile publice din lumea dezvoltată sunt de o calitate

incomparabilă cu cea de la noi; prețurile sunt suportabile (prin raportare la veniturile medii), facilitățile și bonificațiile pentru consumator sunt stimulative. Nu ești sancționat pentru că „îți permiți să consumi”, ci ești stimulat să soliciți mereu alte și alte servicii, pentru care plătești prețul corect. Care să fie, oare, secretul reușitei celor de „afară”?

Fără a avea pretenția unei analize economice și sociologic-antropologice sistematice, putem afirma, la prima vedere, că acolo există o tradiție mai îndelungată a serviciilor publice. În Occident, se cheltuie mai eficient bugetele publice, există mai multă responsabilitate a celor care ocupă funcții de conducere și o mai mare reactivitate a societății civile față de fenomenele anomice (corupția, în special). Rareori poate un politician să dobândească un nou mandat, dacă s-a ales praful de primul, dacă a mințit cu nerușinare sau a fraudat colectivitatea administrată. Tot în acel spațiu de civilizație, companiile care furnizează servicii publice sunt organizate și conduse după regulile generale ale economiei concurențiale, chiar dacă beneficiază de subvenții pentru categoriile de servicii pe care agenții privați nu le asigură, din motive de eficiență redusă (sau chiar de ineficiență, adică de activitate „pe pierdere”). Dincolo de costurile materiale efective necesare furnizării lor (costuri care n-ar trebui să difere mult, în piața europeană), calitatea serviciilor publice este mai bună în Vest pentru că acolo sunt gestionate

mai bine, după *principiile guvernării corporative*.

Cauzele calității scăzute a serviciilor publice din România

Serviciile publice desemnează acele activități de interes general pe care fie le realizează nemijlocit instituții administrative statale și / sau locale, fie niște prestatori publici sau privați, aflați sub coordonarea și controlul autorităților administrative, prin proceduri derogatorii de la dreptul comun. În țările Europei continentale (spre deosebire de marea Britanie și cu atât mai mult de SUA, unde prevalează acțiunea economică privată), serviciile publice presupun diverse „activități de ordin economic asumate de către stat și colectivitățile locale în numele interesului general și finanțate din surse publice”¹. Trebuie precizat faptul că același concept de *serviciu public* face trimitere la cel puțin patru categorii de prestații: servicii publice administrative, servicii sociale, servicii socioculturale (care au de regulă caracter gratuit) și servicii cu caracter economic (asigurate cetățenilor contra cost)².

În dreptul administrativ român, au existat numeroase dezbateri doctrinare privitoare la natura și modul de organizare a serviciilor publice, mai ales în operele unor juriști interbelici. Definierea legală a *serviciului public* o regăsim, în prezent, în art. 5 al *Codului administrativ*: „activitatea sau ansamblul de activități organizate de o autoritate a administrației publice ori de o instituție publică sau

autorizată / autorizate ori delegată de aceasta, în scopul satisfacerii unei nevoi cu caracter general sau a unui interes public, în mod regulat și continuu”³.

Același act normativ definește și *serviciile de interes economic general*: „activitățile economice care sunt desfășurate în vederea satisfacerii unei / unor nevoi de interes public, pe care piața nu le-ar asigura sau le-ar asigura în alte condiții, în ceea ce privește calitatea, siguranța, accesibilitatea, tratamentul egal sau accesul universal, fără intervenție publică, pentru care autoritățile administrației publice stabilesc obligații specifice de serviciu public. Serviciile de interes economic general sunt furnizate direct de către o autoritate a administrației publice sau, după caz, de către organisme prestatoare de servicii publice sub monitorizarea și controlul autorității administrației publice competente. Serviciile publice de interes economic general se disting de serviciile non-economice de interes general prin caracterul economic al activității desfășurate. Caracterul economic al unui serviciu public este determinat de natura activităților aferente serviciului și de modalitatea în care activitățile sunt prestate, organizate și finanțate” (art. 584). În esență, serviciile publice cu caracter economic sunt asigurate prin derogare de la regulile economiei de piață, în virtutea interesului general și a solidarității sociale. Dacă autoritățile administrative nu ar interveni în prestații precum alimentarea localităților cu apă potabilă, canalizarea și

tratarea apelor uzate, salubritatea și colectarea deșeurilor, iluminatul public, transportul public de călători și asigurarea energiei termice în regim centralizat, piața liberă ar furniza cu siguranță astfel de servicii, dar la prețuri greu de suportat de către omul de rând. Or, subvenționarea lor din bugetele publice le face accesibile tuturor și dă, totodată, un impuls important altor domenii de activitate (economice sau de altă natură): când autoritățile publice investesc în infrastructurile enumerate, dezvoltarea *multi-level* a colectivităților vine ca o consecință necesară.

Din perioada debutului negocierilor de aderare la Uniunea Europeană, apoi și mai accentuat după ce am devenit membri ai UE, noi, românii, am avansat treptat pe calea reformei administrative și a optimizării serviciilor publice, atât din dorința de a trăi mai bine, cât și din nevoia de a răspunde în mod adecvat cerințelor partenerilor noștri occidentali. O trebuință internă și o presiune externă au concurat, așadar, la îmbunătățirea serviciilor publice de la noi, fără a putea preciza care din ele a cântărit mai greu (trebuința sau presiunea?).

Schimbarea calității serviciilor publice nu s-a petrecut însă nici rapid și nici substanțial pe parcursul primele două decenii ale epocii postcomuniste, în primul rând din cauza reminențelor vechiului regim de dinaintea de 1989, bazat pe economia socialistă (caracterizată de proprietatea de stat și de principiul centralismului decizional). Cei care lucrau în domeniul serviciilor publice se obișnuiseră

să considere că domeniul public era al tuturor și al nimănui în mod special și că beneficiarii lor (cetățenii) trebuiau să accepte ceea ce li se oferea, căci *Statul le dădea*, fără ca ei să plătească mare lucru. Existase, în anii regimului comunist, un aranjament social nedeclarat al „reciprocității înșelătoriei”: oamenii se străduiau să păcălească statul atât cât le stătea în putință, muncind puțin și prost (uneori sustrăgând chiar bu-nuri din întreprinderi), dar plângându-se mereu de greutatea muncii, de orele suplimentare și de planurile cincinale greu de realizat⁴. La rândul său, statul dădea salarii aparent mari, dar cu care nu prea aveai ce să cumperi; iar în materie de servicii publice, clamând relativa lor „gratuitate”, își permitea să le ofere la nivelul calitativ cel mai scăzut; un regim similar al costurilor și al calității îl aveau multe alte prestații sociale⁵. Rămânând în sistem după 1989 (căci nu avea cine să-i înlocuiască), lucrătorii din serviciile publice au per-petuat metehnele comuniste în noua orânduire post-revoluționară; mai mult, eliberați de frica sancțiunii de partid, unii au adoptat atitudini de vechili pe moșie, cinici și discreționari.

În primii ani ai „tranziției”, s-a putut observa pe alocuri o netă degradare a calității serviciilor publice, din cauză că infrastructura lor, moștenită din comunism, nu a fost întreținută corespunzător și înlocuită la timp. Fără investiții în rețelele de apă, canalizare și termoficare, în mijloace și căi de transport, în clădiri și aparatură pentru școli și spitale,

lucrurile au ajuns să funcționeze din rău în mai rău, la limita de jos. În absența unei politici publice consecutive de remediere rapidă a situației, fiecare colectivitate locală s-a văzut în situația de a se descurca pe cont propriu: unele au reușit să obțină fonduri europene, altele au beneficiat de relații bune în Guvern, atrăgând de acolo finanțări pentru diverse utilități. Pe ansamblu, însă, micile „insule de funcționalitate” nu au rezolvat problemele structurale ale guvernantei serviciilor publice.

Dar, cum s-ar fi putut schimba lucrurile? În primul rând, trebuia dizlocată mentalitatea păguboasă a „pierderilor planificate” din întreprinderile de stat (inclusiv din cele de servicii publice). Se știe că, în comunism, nu se aplica sistematic principiul eficienței economice; erau multe întreprinderi care produceau pe stoc (adică nu aveau piață de desfacere pentru produsele lor) sau care lucrau în pierdere, doar ca să asigure locuri de muncă unor oameni din anumite localități (de regulă, orașe mici) pe care liderii comuniști considerau că trebuie să le dezvolte prin industrializarea cu orice preț. În noua economie de piață, pe care am început să o construim după Revoluție (fără o experiență a pieței libere, prin „încercare și eroare”), activitățile nesustenable economic au trebuit să fie eliminate, închise, generând șomaj. Așa stând lucrurile, mulți cetățeni au ajuns la concluzia că economia comunistă fusese mai „prietenosă” cu oamneii și că aparentul egalitarism din vremea lui Ceaușescu era prefe-

rabil clivajelor sociale postcomuniste (creșterea diferențelor de avere dintre oameni și apariția unei mari păături de săraci, în contrast cu noii „patroni” născuți prin însușirea ilicită a „proprietății întregului popor”). Inclusiv în rândul angajaților din serviciile publice s-a menținut multă vreme nostalgia comunismului, pentru că vechiul regim nu fusese prea riguros în materie de productivitate a muncii sau de disciplină, iar beneficiile de castă administrativă fuseseră multumitoare.

Pe lângă mentalitatea comunistă a marginalizării ideii de eficiență economică și a îmbrățișării proverbialului „las’ că merge și așa!”, un alt factor care a menținut calitatea scăzută a serviciilor a fost acela al *politizării managementului* întreprinderilor furnizoare de servicii publice. Bucurându-se de „libertate și democrație”, noii lideri politici din România (unii dintre ei fiind tot cei de dinainte de '89), atât la nivel central, cât și local, au prins gustul folosirii mecanismelor de distribuire a funcțiilor manageriale pe criteriul apartenenței la formațiunea politică aflată la putere, ignorând uneori în mod grotesc criteriul competenței profesionale. Prin 2020, presa încă mai semnala astfel de cazuri răsunătoare, frecvența lor diminuându-se în timp, dar fenomenul ca atare menținându-se la cote înalte și în prezent. De exemplu, la Administrația Națională Apele Române⁶ (Administrația Bazinală de Apă Prut-Bârlad), a fost numită, într-un post răspunzător de situațiile de urgență, o persoană fără

calificarea necesară, pentru că era în *bune relații* cu vice-liderul județean al partidului de guvernământ, nicidecum pentru că ar fi avut vreo competență în prevenirea inundațiilor (în fapt, persoana fusese chelneriță; și... lucrase la „Master”, care era o cârciumă din Campusul Tudor Vladimirescu, nu un program de învățământ superior). Tot la Apele Române și cam în aceeași perioadă, dar într-un județ din Transilvania, a ajuns director șoferul unui deputat, luându-i locul unui profesionist mai „vocal” contra puterii locale. La Câmpeni (județul Alba), un director de spital orășenesc s-a văzut înscăunat tot pe filieră de partid, chiar dacă principala lui experiență profesională fusese aceea de șef de sală într-un restaurant (suficientă, în opinia sa, pentru a face față provocărilor medicale curente și celor excepționale din pandemie, căci nimic nu e mai util, în calitate de șef, decât să ai... „școala vieții”; câtă vreme spitalul se ocupa de viețile oamenilor, putea să aibă la conducere un „absolvent de școala vieții”).

Am evocat până acum trei categorii de cauze ale slabei calități a serviciilor publice din România: psiho-sociale, economice (financiare) și politice. La acestea, am putea adăuga blocajele (juridice și manageriale) rezultate din transferul de competențe administrative de la stat către colectivitățile locale, în procesul descentralizării. Nu în ultimul rând, administrarea acestor servicii este bănuită de „drenarea” fondurilor publice prin rețele sofisticate de corup-

ție, care practică un sistem aproape feudal de „zeciuală” (așa cum descriu unele rechizitorii ale organelor de anchetă penală, ca și sentințele subsecvente ale tribunalelor, curților de apel și Înaltei Curți din România). Cauzele enumerate mai sus pot avea, în mare parte, tratamente pe termen relativ scurt, prin măsuri legislative; altele pot rămâne în corpusul social ca niște „virusi adormiți” pe termen lung și foarte lung.

Soluția guvernancei corporative

Libertatea românilor de a călători prin lume și de a lucra în țări mai dezvoltate a generat o vizibilă schimbare de mentalitate privind acceptarea resemnată a condițiilor precare de confort și a unor servicii de proastă calitate. Văzând cu ochii lor că „afară” se poate, au purces la modernizarea propriilor gospodării, pe care le-au dotat cu apă curentă și fose septice; apoi au cerut primarilor să extindă rețelele de apă, canalizare și gaz, să reorganizeze colectarea deșeurilor menajere, să asfalteze drumurile comunale etc. Totodată, au început să se implice din ce în ce mai mult în procesele electorale, înțelegând că votul lor contează. Printre revendicările celor din diaspora activă politic și ale cetățenilor rămași la vetrele lor, s-a profilat aceea ca autoritățile să înceteze a mai face numiri politice în structurile manageriale ale serviciilor publice. Comisia Europeană ne ceruse același lucru, încă de la sfârșitul anilor 2000... Din nou au fost reunite pre-

siuni interne și externe, pentru ca puterea de la București să declanșeze două procese de reformă a serviciilor publice, ambele presupunând renunțarea la gestionarea lor directă (sub stigmatul „statul – prost administrator”): a) *dezangajarea* (descentralizarea prin recurgere la piață⁷); b) *guvernanța corporativă*. Prima soluție a însemnat privatizarea (în sens larg) a unor servicii publice; a doua s-a aplicat acelor întreprinderi prestatoare de servicii care au rămas total sau parțial în proprietate publică (a statului sau/și a colectivităților locale)

Guvernanța corporativă (corporate governance) reprezintă sistemul prin care este condusă și controlată o companie, stabilind anumite condiții speciale pentru organele colegiale de conducere (consiliile de administrație), pe de o parte, precum și reglementări menite să protejeze drepturile acționarului, pe de altă parte. De regulă, acest sistem se aplică *întreprinderilor publice* (considerate îndeobște a fi *companii de stat* sau, după caz, companii ale autorităților publice locale), dar și unor categorii de *întreprinderi private*, care sunt organizate sub formă de *mari entități tranzacționate pe piețele de capital* (băncile, societățile de servicii de investiții financiare, societățile de administrare a investițiilor – reglementate la noi de *OUG nr. 99/2006 privind instituțiile de credit și adecvarea capitalului* –, societățile de asigurări și reasigurări și intermediarii în asigurări și reasigurări – entități reglementate de *Legea nr. 32/2000 a asigurărilor*)⁸.

Impunerea guvernancei corporative pentru firme de tip bancar, de

asigurări și resigurări, de investiții și fonduri de pensii etc. este firească, pentru că în cadrul lor oamenii simpli își duc economiile, își plasează investițiile de minim risc, dar de o naturală siguranță socială; cum le protejăm drepturile și interesele care, prin anvergura numerică, sunt comunitare, adică „publice”? Cu puțini ani în urmă, în SUA a falimentat un mic fond de pensii private (acolo neexistând pensii „de stat”), unul din sutele sau miile de acest fel. Oameni de 60-70 de ani au ajuns să constate că nu mai au niciun venit, deși zeci de ani cotizaseră pentru o bătrânețe confortabilă; fondul lor de investiții fusese prost administrat, consiliul de administrație și directorii riscând plasmamente perdante. Deci și guvernanta corporativă poate eșua, dar nu în mod sistematic și nici la scară națională, ci în mici insule de neglijență (sau cum s-or mai putea numi ele). La nivel „macro”, lucrurile funcționează!

Standardele de guvernanta corporativă sunt elaborate de către proprietarii și acționarii întreprinderilor, în scopul transparentizării și profesionalizării managementului lor, în conformitate cu *Principiile de Guvernanta Corporativă* instituite de Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OCDE) în 2005 și revizuite de către Miniștrii de Finanțe din G20 și de Guvernatorii Băncilor Centrale, în cadrul reuniunii din 4-5 septembrie 2015.

În *Ghidul OCDE privind Guvernanta Corporativă a Întreprinderilor de Stat*, vom putea identifica următoarele principii ale guvernantei corpo-

rativă: statul să-și exercite dreptul de proprietate asupra întreprinderilor sale în interesul public; să asigure o *administrare transparentă și profesionistă a întreprinderilor*; să garanteze un mediu concurențial echitabil pentru toți agenții economici; să garanteze drepturile tuturor acționarilor întreprinderilor publice și accesul lor la datele societăților respective; responsabilitatea întreprinderilor de stat față de părțile interesate; standarde de transparență, de contabilitate, de publicare, de conformitate și de audit de înaltă calitate pentru întreprinderile de stat, ca cele aplicabile în societățile cotate la bursă; *integritatea și responsabilitatea consiliilor de administrație ale întreprinderilor de stat*⁹. Am subliniat în mod special referirile la administrarea transparentă, profesionistă, responsabilă și integră din partea consiliilor de administrație, pentru că tocmai aici se ascund detaliile diabolice de compromitere a unui sistem funcțional, în ansamblu.

Complexitatea sistemului economic global, cu numeroase forme de proprietate și tipuri de organizare a întreprinderilor¹⁰ și instituțiilor, cu imense decalaje economice între state, cu PIB-uri pe cap de locuitor care înregistrau în anul 2023 valori de la doar 65 de dolari (în teritoriile Tuvalu, din Oceania), până la incredibila sumă de 26.854.599 de dolari (în cazul SUA)¹¹, reclama de multă vreme câteva reguli minimale care să facă posibilă menținerea competiției de piață în limite rezonabile, echitabile și predictibile, concomitent cu

existența unor segmente de economie având regim special, motivat de furnizarea de servicii publice subvenționate, compensate etc.. Era nevoie, spre exemplu, de protejarea micilor întreprinderi locale în competiția cu gigantii globali, de crearea unui mediu economic transparent (în care să fie mult îngrădită posibilitatea de a corupe înalții funcționari de stat și oamenii politici, pentru obținerea de clauze privilegiate de către unii investitori străini sau naționali), de stoparea dezechilibrelor în privința distribuirii externalităților pozitive și negative, de o concurență loială între întreprinderile de stat și cele private etc. Chiar dacă nu au reușit să acopere toate temele enumerate, principiile de guvernare corporativă ale OCDE au deschis calea spre o economie globală mai bine administrată, mai transparentă, în care interesele acționarilor și ale societății în ansamblu să fie corect promovate și apărate.

În funcție de accentul pus pe categoriile de interese pe care le susțin (preponderent ale acționarilor sau ale acestuia în corelație și echilibru cu ale altor părți interesate – sindicate, colectivități locale, consumatori etc.)¹², se pot crea două modele de guvernare corporativă. În spațiul anglo-american (Marea Britanie, SUA și Australia), funcționează modelul *Shareholder*, care este centrat pe maximizarea valorii pentru acționari, considerându-se că ei dau bani de investiții și tot ei trebuie să și-i recupereze, înmulțiți semnificativ. În Europa continentală

și în marile economii asiatice, se aplică modelul *Stakeholder*, care corelează și promovează echitabil interesele tuturor părților implicate în raporturi cu firma (nu numai acționarii săi, ci și angajații și organizațiile lor profesionale, partenerii de afaceri, diversele categorii de beneficiari, managerii, colectivitățile locale etc.). Primul model, pe care îl considerăm marcat de un puternic individualism liberal, mai este numit și „outsider”¹³, în timp ce al doilea, caracterizat prin asumarea unor obligații și responsabilități sociale (cu ecouri creștin-democrate și social-democrate), este numit și „insider”¹⁴.

Noi reglementări privind guvernarea corporativă în România

În România, cadrul normativ al guvernării corporative a fost stabilit prin *OUG nr. 109/2011*. Ordonanța a fost aprobată și modificată prin *Legea nr. 111/2016*. La vremea adopției primului act normativ în materia guvernării corporative, țara noastră era un exemplu negativ de gestionare a întreprinderilor publice, dar se străduia să schimbe percepția autorităților de la Bruxelles. Actualmente, sediul materiei guvernării corporative se află în *Legea nr. 187 din 28 iunie 2023 pentru modificarea și completarea OUG nr. 109/2011* (publicată în *Monitorul Oficial nr. 594 din 29 iunie 2023*). Noua lege aduce cu adevărat modificări și completări de substanță, care ne fac să sperăm că, în scurt timp, serviciile asigurate

de companiile publice vor fi aproape ca... „afară”.

Revenind la vremurile de început, trecerea la o nouă formulă de administrare a întreprinderilor publice era o prioritate economică, fiind notorii cazurile de societăți de stat care, după 1989, au reprezentat adevărate „găuri negre” ale economiei și date fiind, în aceeași măsură, falimentele răsunătoare ale companiilor de stat, falimente declarate ulterior sau anterior privatizării acestora (toate având vădite motivații de fraudă). Or, toate aceste eșecuri au fost cauzate, în mod evident, de un management extrem de defectuos, realizat de în interesul organelor de conducere (directori care au cumpărat pe nimic companiile pe care anterior s-au străduit să le falimenteze) și nu în interesul statului acționar. Desigur, noua lege a guvernantei corporative nu va rezolva integral o meteahnă veche pe plaiurile noastre, care s-a manifestat de-a lungul anilor și se va manifesta (probabil) în continuare în companiile de stat: numirile politice, iar nu pe criterii de competență, în posturile de conducere; este însă de așteptat ca legea să responsabilizeze managerii întreprinderilor publice, fie și pentru faptul că CV-urile și lefurile lor consistente se vor supune regulilor transparenței publice.

Așadar, ceea ce s-a încercat, cel puțin formal, prin reforma din 2011 în domeniul conducerii întreprinderilor publice a fost, în esență, identificarea unor procedee și proceduri care să excludă decizia politică (vizibilă) în numirea directorilor acestor întreprinderi de stat, prin implementarea

mult-discutatului *management privat*, independent, competent, așa-zis „apolitic”. Art. 2 alin. 1 din *Legea nr. 187/2023*, preluând parțial actul normativ anterior, din 2011, definea guvernanta corporativă a întreprinderilor publice astfel: „ansamblul de reguli, proceduri și procese pentru administrarea și conducerea întreprinderii publice, care determină modul în care sunt stabilite drepturile și obligațiile diferiților participanți, respectiv structura de guvernanta a întreprinderii publice, precum și consiliul de administrație și de supraveghere, directori și directorat, acționari și alte persoane interesate, care stabilesc structura și funcționarea sistemului decizional, având drept scop asigurarea concordanței direcției strategice a întreprinderii publice, precum și a conducerii acestora cu standardele de bună guvernanta corporativă cuprinse în Principiile Organizației pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OCDE) de guvernanta corporativă, precum și în Ghidul OCDE privind guvernanta corporativă a întreprinderilor publice”¹⁵. Modificarea din text este în mod cert una dictată de parcursul aderării României la OCDE, iar limbajul nu se dezice de stilistica proprie tuturor guvernelor post-decembriste. Și atunci, la ce să ne așteptăm? Dacă noi practici în numirea administratorilor nu vor fi împământenite peste noapte, măcar vom avea un plus de claritate conceptuală.

Întreprinderile publice (sau, așa cum sunt cunoscute în limbajul cu-

rent, „societățile de stat”) beneficiază de o reglementare aparte, distinctă, derogatorie de la dreptul comun doar în chestiunea organelor de conducere ale acestor societăți (desemnarea, evaluarea, revocarea, remunerarea membrilor etc.); în rest, li se aplică și lor *Legea societăților comerciale nr. 31/1990*. Scopul declarat al reglementării derogatorii a fost eficientizarea activității societăților de stat prin dezvoltarea de noi mecanisme de administrare, care să garanteze *obiectivitatea și transparența* selecției managementului și a membrilor organelor de administrare, exclusiv pe criteriul profesionalismului și responsabilității deciziei manageriale. De asemenea, s-a urmărit și o transparență accentuată față de public, atât a activității societăților de stat, cât și a politicii de acționariat a statului.

În sensul legii speciale, următoarele persoane juridice sunt considerate întreprinderi publice¹⁶ și, pe cale de consecință, sunt supuse dispozițiilor speciale (art. 2 alin. 2): „a) regiile autonome; b) companii naționale, societăți naționale și societăți la care statul sau o unitate administrativ-teritorială este acționar unic, majoritar sau la care deține controlul; c) societăți la care una sau mai multe întreprinderi publice dintre cele prevăzute la lit. a) și b) dețin o participație majoritară sau o participație care le asigură controlul”.

Din perspective dreptului de proprietate, statul și unitățile administrativ-teritoriale sunt acționari/asociați la întreprinderile publice, respectiv proprietari la regiile autonome de la

nivel central și local. Exercitarea drepturilor aferente funcției de proprietate este realizată de către așa-numitele *autorități publice tutelare*. Separarea funcției de proprietate de funcția de reglementare are drept scop „eliminarea oricăror avantaje directe sau indirecte ce pot deriva din dreptul de proprietate publică, în special în privința reglementării unei anumite piețe, a finanțării sau taxării unei anumite activități sau a aplicării regulilor de achiziții publice” (Articolul 2¹, alin. 2, lit. a), așa cum cer principiile OCDE.

Autoritățile publice tutelare exercită, în numele statului sau al unității administrativ-teritoriale, calitatea de acționar la întreprinderile publice, respectând și următoarele principii impuse de OCDE: „a) separarea funcției de reglementare de funcția de proprietate (...) b) transparență în ceea ce privește deciziile strategice, tranzacțiile cu părțile afiliate și informațiile financiare auditate; c) claritate și transparență privind obligațiile de serviciu public și finanțarea acestora; d) adoptarea și implementarea de proceduri transparente de selecție, nominalizare și remunerare a membrilor consiliului de administrație și consiliului de supraveghere; e) asigurarea operării întreprinderilor publice în condiții de egalitate a șanselor prin raportare la ceilalți operatori economici, fiind interzisă adoptarea de reglementări care favorizează întreprinderile publice față de întreprinderile private sau care distorsionează libera concurență dintre întreprinderile publice și întreprinderile private; f) respectarea

legislației din domeniile concurenței, fiscal, al achizițiilor publice și a celorlalte reglementări aplicabile, în egală măsură, întreprinderilor publice și întreprinderilor private; g) *impunerea de cerințe de rentabilitate similare cu cele ale societăților cu capital privat* (subl. ns.); h) *stabilirea unor indicatori de performanță care să urmărească interesul public în cazul întreprinderilor publice care au ca obiect de activitate obligații de serviciu public*” (Articolul 2¹, alin. 2, lit. a-h).

Pe lângă intenția de echilibrare a pieței concurențiale, recente modificări legislative, operate în contextul eforturilor României de aderare la OCDE, anunță schimbări pozitive mai ales în privința blocării practicii de numiri politice discreționare în consiliile de administrație ale întreprinderilor publice, uneori pentru mandate foarte scurte, de câteva luni¹⁷. Acele practici transformaseră numirile în consiliile de administrație în cadouri de partid pentru persoanele și grupurile apropiate șefilor autorităților tutelare (primari, președinți de CJ, miniștri). Pentru ca întreprinderile publice să ajungă la performanțe economice similar cu cele private, guvernanta corporativă se traduce în numirea membrilor consiliilor de administrație de către autoritățile tutelare *exclusiv pe criterii de competență*, fără influențe politice. Pe aceleași criterii trebuie selectați și nominalizați candidații pentru funcțiile de administratori al întreprinderilor publice, administratori cărora li se stabilesc indicatorii-cheie de per-

formanță și li se aplică criteriile de integritate.

Ca și în vechea reglementare, autoritățile publice tutelare nu pot interveni în procesul de luare a deciziilor comerciale, în conducerea și în funcționarea curentă a întreprinderilor publice. Competența de a lua decizii cu privire la administrarea întreprinderii publice și răspunderea pentru aceste decizii revine administratorilor sau, după caz, directorilor, în funcție de competențele și atribuțiile fiecăruia.

Prin noua lege din 2023, se înființează Agenția pentru Monitorizarea și Evaluarea Performanțelor Întreprinderilor Publice, organ de specialitate cu personalitate juridică, în subordinea Guvernului și în coordonarea primului ministru, prin Secretariatul General al Guvernului. Având o funcție clară (dar nedeclarată) de punere sub presiune a miniștrilor deținători de portofolii economice, AMEPIP stabilește politica de guvernanta corporativă, coordonează implementarea regulilor în domeniu la nivelul autorităților publice tutelare, le monitorizează și evaluează, respectiv le aplică sancțiuni pentru abaterile identificate (Articolul 4¹). Primul ministru va avea, astfel, un instrument de control direct asupra oricărei întreprinderi publice, fără a mai trebui să aștepte rapoartele miniștrilor de resort.

Înțelegem că legea nouă dă premierului o nouă agenție în subordine, cu funcționari recunsocători și cu bani proveniți din două direcții: bugetul de stat și resursele proprii,

constituite din amenzi și din tariful de monitorizare de până la 0,1% din veniturile totale stabilite prin situațiile financiare anuale ale întreprinderilor publice, aprobate pentru anul precedent (Articolul 4¹, alin. 4). Dar va putea AMEPIP să rezolve vechea problemă a numirilor politice în consiliile de administrație? Instrumentul juridic există, chiar dacă nu e infailibil, obligând numirea în CA a unor oameni cu studii de specialitate și cu experiență de minimum 7 ani în domeniu: „Articolul 5 (1) Regia autonomă este administrată de un consiliu de administrație format din 3-7 persoane, dintre care cel mult 2 sunt desemnate de autoritatea publică tutelară. (2) Fiecare membru al consiliului de administrație trebuie să aibă studii superioare și experiență în domeniul științelor ingineresti, economice, sociale, juridice sau în domeniul de activitate al respectivei întreprinderi publice de cel puțin 7 ani. (3) Membrii consiliului de administrație, care nu sunt desemnați conform alin. (1), se numesc de către autoritatea publică tutelară, la propunerea comisiei de selecție și nominalizare. În cazul membrilor desemnați de autoritatea publică tutelară, desemnarea se face la propunerea unei comisii constituite la nivelul acesteia, dispozițiile alin. (2) aplicându-se în mod corespunzător”.

Întrucât performanțele economice se obțin în condiții de stimulare financiară a celor care conduc întreprinderea publică, legea a stabilit marje interesante de remunerare prin indemnizații lunare fixe ale membri-

lor neexecutivi și prin indemnizații lunare fixe și o componentă variabilă în cazul membrilor executivi ai consiliului de administrație, toate calculate în baza câștigului salarial mediu brut lunar pentru activitatea desfășurată conform obiectului principal de activitate înregistrat de regia autonomă.

Din această reglementare, rezultă că statul și colectivitățile locale (proprietarii întreprinderilor publice sau măcar acționarii lor majoritari) sunt gata să renunțe la duplicitatea politică în care au acționat până acum, mimând o remunerare modestă a celor care administrează întreprinderile publice. Comparând veniturilor acestor manageri publici cu cei din economia privată, se vor face corective care să transforme managementul de serviciu public într-o slujbă foarte atractivă. Dar nimeni nu poate garanta nimic în plus, deocamdată, decât că avem o nouă lege a guvernantei corporative, mai bună decât precedentă.

Concluzii

Deși există o corelație destul de strânsă între democrație și calitatea serviciilor publice, trebuie observat faptul că în multe dintre democrațiile tinere ale lumii contemporane gestionarea resurselor comunității înregistrează uneori fenomene precum lipsa transparenței, investițiile inoportune sau chiar fraudă și corupția. Mai ales în cazul întreprinderilor publice care oferă servicii de tip economic (prestații din domeniile transportului,

salubrității, furnizării apei, termoficării centralizate, gestionării zonelor de agrement etc.), cheltuirea banului public nu respectă constant criteriile economice și de oportunitate socială. O asemenea problemă a fost generată în special de politizarea managementului companiilor de stat sau din subordinea administrațiilor locale, lăsându-le în gestiunea unor consilii de administrație și a unor directori incompetenți, dar cu „relații” în conducerile partidelor aflate la putere. În acest context, s-a încetățenit ideea că „statul este un prost administrator” și că singura soluție pentru ieșirea întreprinderilor din colaps ar fi privatizarea lor cu orice preț. Pe lângă privatizare (care în multe cazuri de servicii publice este aproape imposibilă), s-a profilat și o altă formulă de înlocuire a ineficientei administrării directe a între-

prinderilor publice: *gubernanța corporativă*.

Gubernanța corporativă, soluția propusă de OCDE pentru ca întreprinderile publice să reziste în mediul economiei concurențiale și să satisfacă, în același timp, interesele publice, a fost aplicată și în România, începând din anul 2011, când a fost dată prima ordonanță de urgență în acest sens. În realitate, aplicarea modelului de gubernanță corporatistă a fost amânată la noi mai mult de un deceniu, numirile în conducerile companiilor de stat (și locale) făcându-se tot pe criterii politice. În anul 2023, o nouă lege a fost adoptată de Parlamentul de la București, deschizând calea realizării unui obiectiv politic punctual – admiterea țării în grupul OCDE – și a unei schimbări de paradigmă în gestionarea eficientă a serviciilor publice.

Note

¹ Dragoș Dincă, *Serviciile publice*, Ediția a 2-a, Editura Economică, București, 2024, p. 41.

² „În opinia teoreticienilor dreptului administrativ (...), serviciul public reprezintă o activitate organizată de către puterea publică, în interes general, supusă, total sau parțial, unui regim de drept public. Juriștii utilizează distincția dintre serviciile publice cu caracter administrativ și serviciile publice cu caracter industrial și comercial. Această diferențiere are la bază modul de finanțare (impozitul pentru serviciile publice cu caracter administrativ, prețul pentru serviciile publice cu caracter industrial și comercial), dar

este integrată și o altă nuanță, cu caracter subiectiv: serviciul public cu caracter administrativ este perceput mai intens ca serviciu public decât cele cu caracter comercial și industrial” (Ibidem, p. 61).

³ Codul administrativ din 03.07.2019, adoptat prin Ordonanța de Urgență nr. 57/2019, publicată în Monitorul Oficial, Partea I nr. 555 din 05 iulie 2019.

⁴ Exita în comunism zicala: „Noi ne prefacem că muncim; ei se prefac că ne plătesc...”.

⁵ Fenomenul acesta era prezent peste tot în lagărul comunist. De exemplu, disidentul sovietic Alexander Zinoviev observa că, în URSS, oamenii care mergeau în concedii prin sistemele de gratuități / semi-

gratuități oferite de organizațiile sindicale sau de partid nu îndrăzneau să se plângă de faptul că hotelurile erau murdare, că restaurantele dădeau o mâncare monotonă și insuficientă cantitativ; nu se plâneau de aglomerație, de zgomot sau de alte tipuri de poluare, căci aveau respectivele servicii „pe gratis”! Între cetățenii de rând și elita birocrăției de partid se crease o distanță socială uriașă, care îi permitea celei din urmă să nu se preocupe de îmbunătățirea serviciilor publice, ci doar de egala împărțire a gratuităților (*Noi și Occidentul*, 1981).

⁶ Instituția a funcționat sub denumirea de Regia Națională „Apele Române” (Hotărârea Guvernului României nr. 196 din 22 martie 1991), apoi a fost redenumită Companie Națională (prin Hotărârea Guvernului României nr. 981 din 29 decembrie 1998), pentru a ajunge la actuala titulatură, de Administrație Națională (Ordonanța de Urgență a Guvernului României nr. 107 din 20 septembrie 2002, aprobată prin Legea nr. 404/2003).

⁷ „Dezangajarea (descentralizarea prin recurgerea la piață) constă în încredințarea anumitor funcții ale unei persoane publice, unor instituții private sau non-guvernamentale, în interesul public și cu participarea persoanei publice. Acest procedeu reprezintă subcontractarea serviciilor, dereglementarea sau privatizarea integrală. Termenul de privatizare este asociat cu transferul de active – proprietate, gestiune, resurse, control – din sectorul public către sectorul privat. În sensul cel mai strict, reprezintă vânzarea de bunuri din domeniul privat al statului sau colectivităților locale. În unele studii

de specialitate, privatizarea este asociată cu o întreagă gamă de măsuri:

- Cesiune de active – vânzarea în totalitate sau în parte a unei întreprinderi sau a unor bunuri aparținând statului sau colectivităților locale.
- Subcontractarea serviciilor.
- Stabilirea de taxe de utilizare – acestea permit statului sau colectivităților locale să perceapă redevențe pentru serviciile care sunt asigurate de sectorul privat.
- Parteneriat între sectorul public și privat pentru finanțarea, gestiunea și partajarea riscurilor într-un proiect comun.
- Liberalizarea – constă în suprimarea dispozițiilor care împiedică întreprinderile din sectorul privat să pătrundă pe piețele sectorului public” (Dragoș Dincă, *op. cit.*, p. 94).

⁸ Gabriel Tita-Nicolescu, „Guvernanța corporativă a întreprinderilor publice”, *Universul Juridic Premium*, nr. 6/2017.

⁹ Într-o formă mai detaliată, principiile guvernantei corporative sun definite astfel: 1. *Statul își exercită dreptul de proprietate asupra întreprinderilor de stat în interesul publicului larg. Statul trebuie să evalueze cu atenție și să facă publice obiectivele care justifică proprietatea statului și să le supună unei revizuirii periodice.* 2. *Statul trebuie să acționeze în calitate de acționar informat și activ, asigurându-se că guvernanța întreprinderilor de stat se desfășoară în mod transparent și responsabil, cu un grad ridicat de profesionalism și eficacitate.* 3. *În concordanță cu argumentul pentru proprietatea de stat, cadrul legal și de reglementare al întreprinderilor de stat trebuie să*

asigure condiții de concurență echitabile și condiții de concurență loială pe piață atunci când Întreprinderile de stat desfășoară activități economice. 4. În cazul în care Întreprinderile de stat sunt cotate la bursă sau altfel includ alți investitori decât cei de stat în rândul acționarilor lor, statul și întreprinderile trebuie să recunoască drepturile tuturor acționarilor și să asigure tratamentul echitabil și accesul egal al acționarilor la datele societății. 5. Politica de proprietate a statului trebuie să recunoască pe deplin responsabilitățile Întreprinderilor de stat față de părțile interesate și să solicite ca Întreprinderile de stat să raporteze care sunt relațiile lor cu părțile interesate. Aceasta trebuie să clarifice orice așteptări ale statului în ceea ce privește comportamentul responsabil al Întreprinderilor de stat în afaceri. 6. Întreprinderile de stat ar trebui să respecte standarde înalte de transparență și să fie supuse acelorași standarde de contabilitate, de publicare, de conformitate și de audit de înaltă calitate ca și societățile cotate la bursă. 7. Consiliile de administrație ale Întreprinderilor de stat trebuie să aibă autoritatea, competențele și obiectivitatea necesare pentru a-și îndeplini funcțiile de orientare strategică și monitorizare a conducerii. Acestea trebuie să acționeze cu integritate și să fie ținute responsabile pentru acțiunile lor (OECD, Ghidul OECD privind Guvernanța Corporativă a Întreprinderilor de Stat, OECD Publishing, Paris, 2022, <https://doi.org/10.1787/7bd54fe4-ro>).

¹⁰ „Multe economii industrializate sunt caracterizate de piețe deschise și

competitive ferm înrădăcinate în statul de drept, cu întreprinderi private, în calitate de actori economici predominanți. Cu toate acestea, în alte țări, inclusiv în multe economii emergente, întreprinderile de stat reprezintă o parte deloc neglijabilă din PIB, ocuparea forței de muncă și capitalizarea pieței. Chiar și în țări în care Întreprinderile de stat joacă doar un rol minor în economie, acestea sunt adesea predominante în industriile de utilități și infrastructură, cum ar fi energie, transport, telecomunicații și în unele cazuri și hidrocarburi și finanțe, ale căror performanțe sunt de mare importanță pentru segmentele largi de populație și altor părți din sectorul comercial. În consecință, buna guvernare a Întreprinderilor de stat este critică pentru asigurarea contribuției lor pozitive la eficiența economică și competitivitate” (Ghidul OECD, p. 11).

¹¹ International Monetary Fund, *World Economic Outlook database: April 2023*, <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2023/April/weo-report>

¹² „În sistemele economice funcționale, guvernarea corporativă se detașează ca un concept de bază pentru întărirea funcției de control în relația acționar-administrator, precum și în relația administrator-creditor (investitor instituțional, bancă comercială). În funcție de anumite circumstanțe, fiecare dintre aceștia poate avea interese specifice, care conduc către un anumit scop, respectiv maximizarea profitului și realizarea funcției sociale (vânzarea produsului sau serviciului la un preț cât mai scăzut, protecția salariaților etc). Dar în cele mai multe cazuri căile care definesc

- politica firmei diferă, deși scopul este același: maximizarea profitului. De exemplu, între un fond mutual sau unul de pensii și un acționar majoritar (companie industrială, bancă) pot exista divergențe de opinii, deoarece, în timp ce primul urmărește creșterea dividendelor, cel din urmă poate dori să majoreze fondul de investiții pentru a întări competitivitatea (investiții în cercetare și dezvoltare, tehnologii, formare profesională etc.), în funcție de tipul strategiei și de timpul alocat acesteia, scurt în prima situație sau pe termen lung în cea de-a doua” (***, Guvernarea corporativă și modele de guvernare, CECAR BUSSINES MAGAZINE, Nr. 1 / 15-21 ianuarie 2019, <https://www.ceccarbusinessmagazine.ro/guvernarea-corporativa-si-modele-de-guvernare-a4314/>)
- 13 „Modelul *outsider* este un model bazat pe piață (*market based system*), fiind întâlnit în economiile Statelor Unite ale Americii și Marii Britanii și fiind caracterizat de existența acționariatului dispersat și prevalența abordării acționarului (*shareholder value*). Limitările acestuia sunt frecvent asociate cu marile scandaluri corporative ale Americii, dar și cu performanța, dinamismul și creșterea economică susținută pe care a produs-o în economia americană, astfel încât este recunoscut, cel puțin deocamdată, drept modelul lider în guvernarea corporativă internațională” (Ioan Nistor și Adrian Popa, *Modelele de guvernare corporativă și sursele de finanțare externă*, <https://conferinta.academiacomerciala.ro/CD2014/articole/5/MODELELE%20DE%20GUVERNANTA%20CORPORATIVA>, p. 583).
- 14 „Modelul *insider* este un model fondat pe relațiile între oameni (*relationship based system*), care reflectă diversitatea culturală a Uniunii Europene și a regiunii Asia-Pacific. Întreprinderile din aceste zone geografice sunt preocupate concomitent de satisfacerea mai multor interese complexe, sunt cunoscute ca având programe de responsabilitate socială și un interes aparte pentru activitatea economică sustenabilă din punct de vedere al mediului înconjurător” (*Ibidem*, p. 584).
- 15 „Legea nr. 187 din 28 iunie 2023 pentru modificarea și completarea OUG nr. 109/2011 privind guvernarea corporativă a întreprinderilor publice”, publicată în *Monitorul Oficial nr. 594 din 29 iunie 2023*.
- 16 „Întreprinderile publice sunt entități înființate și gestionate în interesul cetățenilor și al societății, cu scopul de a maximiza valoarea pentru societate printr-o alocare eficientă a resurselor, îmbunătățirea performanțelor lor prin intermediul guvernării corporative, urmărind cu precădere rentabilitatea, eficiența și comportamentul responsabil față de toate părțile interesate. De regulă, întreprinderile publice se constituie și funcționează ca societăți pe acțiuni, constituirea de societăți cu răspundere limitată fiind o excepție” (art. 2 alin. 2 din *Legea nr. 187/2023*).
- 17 În *Nota de fundamentare a proiectului de hotărâre a Guvernului privind organizarea și funcționarea Agenției pentru Monitorizarea și Evaluarea Performanțelor Întreprinderilor Publice*, elaborată în 2023, se formulau câteva critici bazate pe

observații preluate din *Raportul OCDE cu privire la guvernanta corporativă a întreprinderilor publice din România*, publicat în ianuarie 2023 (<https://www.oecd.org/corporate/oecd-review-of-the-corporate-governance-of-state-owned-enterprises-in-romania-fabf20a8-en.htm>):

„În prezent, deși cadrul juridic privind guvernanta corporativă a întreprinderilor publice a fost consolidat începând din 2011, prin adoptarea Ordonanței de urgență a Guvernului nr. 109/2011, aprobată cu modificări și completări prin Legea nr. 111/2016, cu modificările și completările ulterioare, «cu scopul de a profesionaliza consiliile de administrație ale întreprinderilor publice

și de a le izola de ingerințele politice, trebuie remarcat faptul că există cel puțin o lacună importantă în lege. Aceasta permite numirea interimară a membrilor consiliului de administrație și a conducerii, pentru a asigura continuitatea activității. Aceste numiri interimare între patru și șase luni contrastează puternic cu mandatele de patru ani care permit stabilitatea, responsabilitatea și planificarea pe termen lung și au devenit o practică standard în ultimii ani. Ca atare, dispozițiile legii au fost respectate și puse în aplicare doar marginal începând cu 2016, iar numirile în consiliile întreprinderilor de stat rămân foarte politizate»^(p. 4).

Bibliografie

DINCĂ, Dragoș, *Serviciile publice*, Ediția a 2-a, Editura Economică, București, 2024.

***, *Guvernarea corporativă și modele de guvernare*, CECAR BUSSINES MAGAZINE, Nr. 1 / 15-21 ianuarie 2019,

<https://www.ceccarbusinessmagazine.ro/>
International Monetary Fund, *World Economic Outlook database: April 2023*, <https://www.imf.org>.

NISTOR, Ioan, Adrian Popa, *Modelele de guvernanta corporativă și sursele de finanțare externă*, <https://conferinta.academiacomerciala.ro>

OECD, *Ghidul OECD privind Guvernanta Corporativă a Întreprinderilor de Stat*, OECD Publishing, Paris, 2022, <https://doi.org/10.1787/7bd54fe4-ro>.

TITA-NICOLESCU, Gabriel, „Guvernanta corporativă a întreprinderilor publice”, *Universul Juridic Premium*, nr. 6/2017.

Legea nr. 31/1990 privind societățile comerciale, publicată în Monitorul

Oficial al României, nr. 126-127 din 17 noiembrie 1990, republicată în Monitorul Oficial nr. 1066/17 noiembrie 2004.

Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 109/2011 privind guvernanta corporativă a întreprinderilor publice, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 883 din 14 decembrie 2011.

Legea nr. 111 din 27 mai 2016 pentru aprobarea Ordonanței de urgență a Guvernului nr. 109/2011 privind guvernanta corporativă a întreprinderilor publice, publicată în Monitorul Oficial al României, nr. 415 din 1 iunie 2016.

Hotărârea de Guvern nr. 722/2016 din 28 septembrie 2016 pentru aprobarea Normelor metodologice de aplicare a unor prevederi din Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 109/2011 privind guvernanta corporativă a întreprinderilor publice, Monitorul Oficial al României nr. 803 din 12 octombrie 2016.

Codul administrativ din 03.07.2019, adoptat prin Ordonanța de Urgență nr. 57/2019, publicată în Monitorul Oficial, Partea I nr. 555 din 05 iulie 2019.

Legea nr. 187 din 28 iunie 2023 pentru modificarea și completarea OUG nr. 109/2011 privind guvernanța corporativă a întreprinderilor publice, publicată în Monitorul Oficial nr. 594 din 29 iunie 2023.

Nota de fundamentare a proiectului de hotărâre a Guvernului privind organizarea și funcționarea Agenției pentru Monitorizarea și Evaluarea Performanțelor Întreprinderilor Publice, <https://www.gov.ro/ro/guvernul/procesul-legislativ/note-de-fundamentare>, 2023.

Raportul OCDE cu privire la guvernanța corporativă a întreprinderilor publice din România, publicat în ianuarie 2023, <https://www.oecd.org>.

Securitatea alimentară din România în contextual mișcărilor de protest ale fermierilor. Percepții și dezvoltări curente în sectorul agricol 2022-2024

[Food security in Romania in the context of farmers' protests. Perceptions and current developments in the agricultural sector 2022-2024]

Edith-Iuliana MĂNĂLĂCHIOAEI

Abstract: *The purpose of this paper is to analyse the vision of Romanian farmers in the context of recent agricultural issues and European protests, in order to assess their consequences on the sustainable development of agriculture. In this regard, the main objectives include identifying and understanding the causes of the European protests and how they manifest within the Romanian agricultural sector. Additionally, there is a need for an analysis of the Common Agricultural Policies implemented by the European Union and their immediate or long-term impact on Romanian agriculture. The research focuses on evaluating the impact on human security, specifically on food security, and the effectiveness of current strategic policies with a focus on the PNRR funds in relation to Romanian agriculture. The research methodology combines and balances mixed-methods approach through a questionnaire designed to provide an overview of the mentioned issues. The research is based on qualitative statistical data obtained from the questionnaire results as well as the transcribed opinions of farmers and agricultural experts engaged in this issue. Thus, the specific methodological components start from the research question, which focuses on the influence of farmers' protests on agricultural policy and the functioning of agriculture in Romania. In this context, the hypotheses and arguments are highlighted by the dissatisfaction of the involved actors with the European Union's Common Agricultural Policies, the implementation of the PNDR, the insufficiency of PNRR funds, and the usefulness of the European Green Deal strategies, which require specific adjustments to the national context. Overall, the originality and conclusions of the research focus on raising awareness of the importance of sustainable development in Romanian agriculture, which is essential for the progress of our society due to the vital role agriculture plays in Romania's economy and in ensuring food security. Consequently, after identifying the real challenges in agriculture based on the data obtained from applied research, the understanding of the subject is enhanced and proposals and recommendations for policies are*

strengthened. Thus, by updating reforms and implementing new practices for sustainable development and sustainability in agriculture, current policies could be improved and reshaped to ensure a positive trajectory for both agriculture and the standard of living for every citizen.

Keywords: *food security, agricultural sector, Romania, farmers' problems, sustainable agriculture.*

Introducere

Agricultura reprezintă un sector vital al economiei unei țări, având un impact semnificativ asupra securității alimentare, sustenabilității economice și al dezvoltării rurale. În contextul transformărilor generate de politicile agricole ale Uniunii Europene (UE) și ale recentelor proteste europene, mediul de activitate al fermierilor români s-a confruntat cu o varietate de probleme și provocări. Din cauza faptului că, în ultimul timp, fermierii români au fost nevoiți să facă față acestor factori negativi determinați redați prin modificări legislative, instabilitatea prețurilor și schimbările climatice, instabilitatea agricolă a fost iminentă. Astfel, cu un val al protestelor de la nivel internațional, atât cele naționale cât și cele europene, au evidențiat tensiunile existente dintre politicile europene și nevoile agricultorilor locali, subliniind necesitatea reevaluării și adaptării strategiilor naționale de dezvoltare agricolă.

În această lucrare îmi propun să analizez percepțiile fermierilor români, printr-un chestionar complex, în raport cu aceste tendințe de protest dar să și evaluez efectele acestora asupra agriculturii românești, în special din perspectiva dezvoltării durabile. Voi pune un accent deosebit pe

reglementările Politicii Agricole Comune (PAC) a UE și pe impactul pe care aceasta îl are asupra sectorului agricol din România, având în vedere atât consecințele imediate, cât și cele pe termen lung. Voi explora și implementarea eficientă a politicilor strategice, având în vedere alocarea de fonduri europene din contextul Planului Național de Redresare și Reziliență (PNRR) și al Programul Național de Dezvoltare Rurală (PNDR) care se orientează asupra performanței agriculturii românești. În acest sens, obiectivul central va fi aprecierea reală a acestor politici în consolidarea securității alimentare, care constituie baza de sprijin ale fermierilor în fața schimbărilor socio-economice și climatice.

Această cercetare va aduce o contribuție relevantă domeniului agricol, deoarece oferă o înțelegere a subiectului prin observarea provocărilor cu care se confruntă. Din această prezumție, rezultatele vor consolida o perspectivă asupra viitorului acestui sector, în special în contextul integrării politicilor agricole europene, pentru a crește aportul unei dezvoltări agricole durabile și sustenabile.

Îmi propun să consolidez literatura de specialitate, abordând diverse aspecte ale siguranței umane și alimentare în corelație cu perenitatea

agricolă durabilă. Unicitatea lucrării survine din eliminarea omisiunii literaturii de specialitate, deoarece cercetarea aceasta se orientează pe perspectivele specifice ale fermierilor în contextul protestelor actuale la nivel european și al angajamentelor de la nivel național agricol. Îmi propun să umplu acest gol, oferind o perspectivă actualizată și detaliată asupra problematicii pe care actorii implicați din agricultură le au.

Temelia de cercetare este susținută de teoriile existente ale domeniului, fapt ce subliniază importanța rolului unor sisteme agricole puternice care să funcționeze în specificul mediului contemporan al siguranței al individului. Voi analiza în acest sens politicile agricole naționale și comune ale Uniunii Europene, cu predilecție impactul acestora asupra mediului de exercitare. Tocmai din utilizarea chestionarului ca metodă de colectare a datelor calitative se oferă validarea premizelor de cercetare. În acest sens, prin implicarea directă a fermierilor, a reprezentanților asociațiilor agricole și a experților în domeniu în acest demers de cercetare se consolidează nota autentică și validă a lucrării.

Cercetarea se va structura pe 5 particularități de analiză, care se organizează în capitole cu subcapitole pe o fundamentare teoretică a conceptului de securitate, o recunoaștere a realităților și a perspectivelor în agricultură, o expunere a metodologiei de cercetare, studiul de caz și, în cele din urmă, a concluziilor ce concretizează un cumul de de recoman-

dări pentru o agricultură durabilă și sustenabilă în România.

1. Considerații teoretice asupra securității

De-a lungul existenței sale, conceptul de *securitate* a atras atenția asupra sa datorită asocierii cu puterea. Văzut adesea ca o variabilă a condiției umane, a valorii dar și a politicii, securitatea a evoluat considerabil. Fiind influențat și asociat în permanență de factorii mediului în care activează, domeniul larg al securității a fost în ultimii zeci de ani „structurat, sistematizat, extins, adâncit, analizat din perspectiva de gen, criticat, umanizat, construit și privatizat”¹. În acest sens, criteriile precum autonomia politică, importanța resurselor și activitățile operaționale au fost și au rămas indicatori majori ai mediului internațional interconectat de securitate.

Potrivit lui Baldwin², securitatea este un concept intens disputat datorită complexității sale interne și a valorilor contestate ce sunt asociate direct discuțiilor contradictorii, ce au ca bază lupta asupra „adevărului” (Gallie³) sens al versunilor conceptului de securitate. În consecință, în 1991, Barry Buzan⁴ a identificat un număr de 12 definiții diferite ale securității ale celor mai relevanți analiști din domeniu. Printre acestea, definiția lui Arnold Wolfers s-a evidențiat deoarece acesta nota aspectul prin care „securitatea, într-un sens obiectiv, măsoară absența amenințărilor la valorile dobândite, iar într-un

sens subiectiv, măsoară absența fricii că astfel de valori să fie atacate”⁵. De atunci, definițiile securității s-au multiplicat considerabil dincolo de cele identificate de Buzan. Ca urmare, securitatea a fost pe bună dreptate numită „Turnul Babel”⁶, tocmai din prisma faptului că aceasta indica o cantitate imensă atât de texte, cât în același timp și o mare confuzie privind sensul fundamentelor conceptuale⁷.

1.1. Fundamente teoretice ale securității umane

Originea și evoluția dimensiunii de securitate și apărare a Uniunii Europene poate fi urmărită încă din anul 1948, când, după cele două conflicte mondiale devastatoare, preocupările legate de apărarea colectivă au devenit esențiale pentru Europa. A doua jumătate a anilor '80 s-a dovedit a fi potențatorul noilor orientări ale securității printr-o serie de schimbări semnificative ce au reconfigurat arhitectura securității, concentrându-se în principal asupra unei abordări care accentua importanța reevaluării problemelor de securitate într-un mod mai cuprinzător și diversificat⁸.

Căderea comunismului în Europa și sfârșitul Războiului Rece s-au dovedit a fi momentele decisive care au subliniat necesitatea restructurării conceptului de securitate. În acest sens, securitatea a căpătat o nouă dimensiune în 1990, devenind un criteriu fundamental pentru stabilizarea și dezvoltarea statului, fiind abordat într-un context de aplicare clar,

complex, larg manipulat și experimentat „pe teren”⁹. Tratatul privind Uniunea Europeană din 1992 a reprezentat ulterior una dintre cele mai semnificative și concrete încercări de a concretiza conceptul. Prin intermediul lui, pe lângă modificările conceptuale aduse, mediul de securitate internațional a făcut posibilă observarea consolidării mecanismelor de securitate. În acest sens, dezvoltarea conceptului de „securitate umană” a creat o nouă perspectivă în ceea ce privește capacitatea de a consolida conceptul de sine stătător. Securitatea umană i-a naștere așadar în scopul de a răspunde asupra lipsei de recunoaștere a experienței personale în mediul de securitate, element ce vine în contradicție abordării „tradiționale” a securității militare¹⁰.

Prin *Declarația Universală a Drepturilor Omului*, din 1948 (Art. 3 și 22), a fost evidențiată relevanța conceptuală a securității umane, deoarece prin dreptul la securitate personală s-a arătat a fi un principiu legitim într-o societate ce se dorește a fi liberă prin drept la viață și într-o justificare independentă a existenței umane¹¹. Astfel, conceptul de securitate umană devine un punct de referință pentru un nou model de securitate, fiind definit ca o nouă paradigmă a securității. Pornind de la faptul că individul este fundamentul securității, starea de securitate a acestuia reprezintă o premisă de bază a oricărui studiu din acest domeniu, vizând prioritizarea vieții acestuia indiferent de nivelul de analiză.

Potrivit viziunii ONU, securitatea umană necesită urmărirea unei traiectorii multilaterale ce trebuie să-și mute accentul de la securitatea teritorială la securitatea indivizilor, întocmai pentru a ajuta dezvoltarea umană sustenabilă. În acest fel, securitatea umană se implică în abordarea și gestionarea unei game largi de amenințări la adresa oamenilor, organizate pe diverse sectoare de securitate interconectate (economie, hrană, sănătate, ecologie, comunitate, individuale și politice), distinct față de sectoarele de securitate conform Școlii de la Copenhaga. Astfel, securitatea umană se evidențiază tocmai prin sublinierea faptului că depinde de nevoile și perspectivele cetățenilor, promovând înțelegerea și suportul profund pentru securitatea lor dintr-o perspectivă mai comprehensivă.

1.2. Securitatea alimentară ca dimensiune conceptuală a securității umane

Abordările moderne ale noilor riscuri și amenințări au actualizat în ultimii zeci de ani agendele politice, astfel încât dimensiunea securității umane să capete o importanță deosebită. Pe parcursul timpului, conceptualizarea securității umane a atras atenția opiniei internaționale asupra sa, făcând ca literatura de specialitate să se bucure de o varietate de abordări. Astfel, studiile asupra securității umane s-au orientat pe o multilaritate compozițională, de la securitatea economică, la cea personală, alimentară, a sănătății, a celei

ecologice, dar și politice. Cunoscând aceste abordări, în opinia lui Kofi Annan¹², conceptul este unul complex, tocmai prin calitatea de a interconecta și valorifica balanța dintre starea de securitate și securitate, ce se resimte pe toate planurile vieții unui individ. Pentru a susține această ipoteză, Sadako Ogata¹³ și Ramesh Thakur¹⁴ convin asupra ideologiei în care securitatea umană este un element de referință al calității vieții, mai ales într-un mediu ce se dorește a fi de pace și de securitate, în care renegarea accesului la resurse sau incapacitatea de a le accesa cât și eșecul statelor de a preveni conflicte/crize ar putea reprezenta o amenințare la adresa securității și a îndeplinirii drepturilor societății în mod real.

Actualmente, pentru că societatea contemporană se confruntă cu un scenariu dezechilibrat al gestionării problematicilor, dezvoltarea durabilă survine conceptual pentru a echilibra situația. Încă din 1987 ideologia dezvoltării durabile a fost unanim acceptată de către Comisia Mondială pentru Mediu și Dezvoltare (WCED) în documentul „Viitorul nostru comun” (Raportul Brundtland)¹⁵, unde s-a precizat faptul că „dezvoltarea durabilă este necesară mai ales în dezvoltarea ce urmărește satisfacerea nevoilor prezentului, fără a compromite posibilitatea generațiilor viitoare de a-și satisface propriile nevoi”¹⁶. Din această presupunție, este viabil de extras faptul că dezvoltarea umanității este imposibil de atins fără asigurarea unei securități umane adecvate, iar

securitatea alimentară joacă un rol esențial, fiind un actor important pentru dezvoltarea durabilă și sustenabilitatea unei societăți.

Conceptele care stau la baza „securității alimentare” datează de la începutul anilor 1940, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, în contextul foametei severe care a afectat numeroase populații europene. Din acel punct, conceptul a evoluat constant cu dezvoltarea gândirii publice și a încercărilor de a o defini. Odată cu Summitul Mondial al Alimentației din 1996 și cu declarația de la Roma privind securitatea alimentară mondială, securitatea alimentară a fost reconceptuată, devenind un plan de acțiune ce a pus bazele unui obiectiv comun, acela de a aprofunda conceptul la nivel individual, regional, național și global. Cu toate acestea, într-o rezonanță comunitară, s-a convenit asupra definiției prin care „securitatea alimentară există atunci când toate persoanele, în orice moment, au acces fizic și economic la suficiente alimente sigure și hrănitoare care să îndeplinească cerințele alimentare ale corpului uman, pentru a duce o viață sănătoasă și activă”¹⁷. Cu această ocazie, ipoteza menționată a devenit premisa conceptului, fiind o definiție aprobată în literatura de specialitate, acoperind aspectele multidimensionale ale securității alimentare care pot fi luate în considerare, atât în termeni cantitativi, cât și calitativi¹⁸, conform a patru caracteristici: *disponibilitatea alimentelor, acces la alimente, norme de sănătate și stabilitate a disponibilității*.

În linia definitorie a acestora, nevoia de adaptabilitate și conștientizare a securității alimentare este dată din lipsa eficienței și eficacității, pe care securitatea alimentară a resimțit-o. Conform unor statistici recente, populația globală va ajunge la cel puțin 9 miliarde până în anul 2050¹⁹, ceea ce înseamnă că va avea nevoie de cu până la 70% de mai multă hrană. Așadar, acest aspect impune sistemelor de producție alimentară și lanțurilor alimentare să devină complet durabile și sustenabile, tocmai pentru ca siguranța alimentară să fie un facilitator și nu un inhibitor al securității alimentare globale.

2. Modernizarea agriculturii românești. Politici naționale și contribuția europeană

2.1. Realități și perspective în agricultura românească

Securitatea alimentară în România este un subiect de mare importanță și complexitate, implicând mai multe aspecte esențiale pentru stabilitatea națională și bunăstarea populației. Conform unui studiu din 2020, România s-a poziționat pe locul 22 în Indexul Global de Securitate Alimentară cu un scor general de 74,2 puncte. Relevanța acestui loc este dată de punctaj, deoarece acesta este echivalentul unui nivel bun de accesibilitate și de calitate a alimentelor. În opoziție cu această premisă, rămâne încă semnalată existența unor provocări semnificative în ceea ce privește disponibilitatea resurselor de producție a alimentelor din țară²⁰.

Pornind de la premiza aceasta, nu se contestă faptul prin care conceptul de securitate alimentară se confruntă cu anumite problematice care țin de politici și de strategii insuficiente. În pofida susținerii economiei și bunului trai al cetățenilor, factorii perturbatori ai eficienței domeniului agricol reprezintă elemente reale ce conduc ca acest sector să reprezinte o verigă slabă și vulnerabilă a unui trai sigur și a unei bune guvernanțe²¹. Ca atare, România ar avea nevoie de o bază mult mai bine coordonată în ceea ce privește structura politică și de strategie a funcționalității agriculturii întocmai pentru a stimula investițiile în domeniu și pentru a crește competitivitatea sectorului agroalimentar. În acest fel, s-ar crede că investițiile în infrastructură, în tehnologie și în educația agricolă ar concretiza direcția acestui sector național²².

În această perspectivă, securitatea alimentară în România trebuie vizualizată ca o prioritate în abordarea agricolă printr-o notă integrantă, în care să se includă de la investiții în agricultură până la adaptarea la schimbările climatice și la implementarea de politici guvernamentale eficiente. Cumulul acestora ar consolida o gestionare coerentă la nivel național, punând accent pe o agricultură durabilă, care ar fi importantă nu doar pentru a asigura hrana pentru populație, ci și pentru a evita tensiunile sociale și instabilitatea economică.

Latura economică este o componentă esențială al demersul financiar agricol deoarece, prin subvențiile acordare, guvernul se angajează în

sprijinirea și susținerea fermierilor. Conform alocării de buget²³ a anului 2024, statul a acordat aproximativ 7 miliarde de lei pentru diverse programe de subvenții, inclusiv pentru sprijin în creșterea animalelor, cultivarea culturilor și producția de legume în spații protejate. Totodată, guvernarea a introdus și noi scheme de ajutor și sprijin financiar orientate către apicultori, pentru cei implicați în creșterea animalelor pentru carne și pentru cultivatorii de cereale ce provin din companiile sezoniere²⁴. Acestea fiind menționate, sectorul agricol românesc se arată a fi menținut de către stat printr-o abordare ce vizează metode de a susține resursele naturale la cote optime dar și de a consolida productivitatea agricolă, care în sine sunt elemente de bază ale oricărui program de dezvoltare rurală eficient. Pornind de la acest reper, Programul Național de Dezvoltare Rurală (PNDR) 2014-2020²⁵ a consolidat programa planului PS PAC 2023-2027²⁶, în virtutea atingerii scopului de a oferi asistență fermierilor și comunităților rurale din România prin implementarea și adoptarea de practici agricole inovatoare.

Pornind de la Planul Național Strategic 2023-2027 al reformei PNDR, aprobat de Comisia Europeană, conceptul PS PAC, așa cum este cunoscut, se preconizează a fi soluția prin care fermierii români și agricultura românească ar beneficia de 15,83 miliarde de euro pentru susținerea sectorului agricol²⁷. Potrivit PNS, extinderea sectoarelor de finanțare ar eficientiza agricultura ro-

mânească, inclusiv având implicații pe teme legate de bunăstarea animalelor, a irigațiilor din sisteme locale, dar și al investițiilor în perdele de protecție²⁸. Punctele cheie ale PNS s-ar îndrepta către mai multe aspecte relevante agrare, printre care: îmbunătățirea rezultatelor și creșterea performanței agriculturii românești tocmai prin promovarea unei agriculturi mai prietenoase cu mediul înconjurător și prin acordarea unei atenții sporite bunăstării animalelor. Astfel, prin implementarea unor reguli detaliate ce ar evalua aceste criterii, planul ar oferi ulterior o lărgire a programelor și o flexibilitate a proceselor de finanțare, fapt ce ar veni în ajutorul actorilor implicați (în special către cei din selecția beneficiarilor de fonduri).

Spre deosebire de perioadele anterioare ale programelor PNDR, PNS 2023-2027 s-a evidențiat a fi o reformă a instrumentelor de sprijin financiar. Cel mai interesant element de urmărit din acest nou program este cel orientat asupra scopului ce se arată actualizat mediului interconectat, deoarece accentul se mută înspre modelarea unui plan strategic adaptat conformităților rezultatelor și performanței anterioare, pentru a se alinia în atingerea obiectivelor reglementate la nivel național și european²⁹. Prin introducerea instrumentului de sprijin pentru fermierii afectați de pierderi de producție agricolă, prin care li se acordă despăgubiri, reforma PNS denotă impicarea și conștientizarea nevoii actualizării perspectivelor raportate direct ame-

nințărilor spontane ale mediului contemporan. Instrumentul PNS alocă o sumă de 391,4 milioane euro, care este transpusă printr-o lege ce reglementează înființarea Comitetului de Gestionare a Riscului și a Fondului de risc din agricultură. Construirea acestor două forme de sprijin ramifică bugetarea, deoarece 24,1 mil. euro sunt acordate în sprijinul fermierilor ce sunt subvenționați prin primele de asigurare, iar 367,3 mil. euro se îndreaptă către sprijinirea fermierilor afectați de pierderile producției agricole din cauza fenomenelor climatice nefavorabile³⁰.

Datoriă acestei noi direcții a programului, este esențial de analizat și perspectiva din care domeniul este abordat de PNRR, deoarece fondurile acestuia contribuie la PNDR și la Cadrul Financiar Anual Agrar (CFP) pentru perioada 2021-2027, în special în ceea ce privește modernizarea și consolidarea sectorului agricol, dezvoltarea rurală durabilă și îmbunătățirea rezilienței acestuia. Într-o notă a Ministerului Investițiilor și Proiectelor Europene (MIPE), PNRR este așteptat să contribuie la demararea unor investiții de amploare în domeniul protecției mediului, cu implicații directe în ramuri ale agriculturii românești.

Potrivit unei analize jurnalistice³¹, alocarea bugetară agricolă românească din PNRR ar părea ridicolă, deoarece cu doar 230 de milioane de euro alocați pentru agricultură în cadrul PNRR România se situează pe ultimul loc în UE, fapt ce subliniază subdezvoltarea agriculturii. În conse-

cința, problemele și provocările identificate sunt: subfinanțările comparative, birocrăția, lipsa de concentrare pe problemele specifice ale fermierilor mici și mijlocii, implementări ale tranziției verzi, adaptare la schimbări climatice, infrastructură, inovare tehnologică, infrastructură de gestionare și susținere a sistemului de învățământ.

2.2. Politica agricolă comună și implicațiile sale

Politica Agricolă Comună (PAC) a Uniunii Europene reprezintă una dintre cele mai importante și durabile inițiative ale blocului european, fiind esențială pentru asigurarea securității alimentare, protecția mediului și dezvoltarea rurală. Întrucât este cea mai veche politică a UE, PAC se arată a fi un instrument ce sprijină fermierii în demersul asigurării de alimente la calitate înaltă, dar și la prețuri convenabile pentru cetățenii Uniunii Europene³².

Odată cu secolul XXI, a fost necesară reforma PAC pentru adaptarea la noile provocări ale vremurilor moderne. Prin urmare, odată cu reforma din 2013, PAC a introdus o abordare mai cuprinzătoare față de varianta anterioară, fiind un instrument vital pentru agricultura europeană, fapt ce s-a evidențiat prin principiile cheie de acțiune din perioada 2014-2020³³.

Noua reformă a PAC post-2020 s-a aratat a fi o politică mai echitabilă, ecologică și orientată către rezultate de dezvoltare pentru perioada 2023-2027. Astfel, normele UE pe pilonii

PAC (Sprijinul direct și măsuri de piață și Dezvoltarea rurală) au consolidat actualizarea demersurilor de evoluție a normelor de aplicare în conformitate cu Tratatul privind Funcționarea Uniunii Europene. Din acest considerent, reformele recente ale PAC cu fezabilitate pe domeniul agricol și cu aplicabilitate din 2023³⁴ vizează îmbunătățirea contribuției agriculturii la obiectivele UE, în ceea ce privește: mediul și climatul, direcționarea mai eficientă a sprijinului către fermele mai mici și oferirea unei mai mari flexibilități statelor membre în adaptarea măsurilor la contextul lor local. Prin urmare, PAC reprezintă un element esențial al integrării și dezvoltării economice europene, în contextual agriculturii și dezvoltării rurale, deoarece reformele actuale și viitoare trebuie să aibă capacitatea de a asigura o distribuție echitabilă a resurselor și o promovare a practicilor agricole pozitivă, astfel încât să protejeze mediul, cu viitor sustenabil pentru toți cetățenii europeni.

Pornind de la Regulamentul (UE, Euratom) 2020/2093 al Consiliului din 17 decembrie 2020, ce a stabilit cadrulul financiar multianual pentru perioada 2021-2027³⁵, bugetul alocat total a fost de 378 532,3 mil. euro pentru cei 2 piloni menționați. Astfel, se validează ipoteza prin care sectorul agroalimentar într-adevăr constituie un domeniu semnificativ al economiei Uniunii Europene, beneficiând de 31% din bugetul UE. Conform ultimelor statistici, din acest buget, fiecărui cetățean UE îi este

alocat aprox. 30 de cenți pe zi pentru a-și satisface rația de satisfacere a traiului cotidian³⁶.

Noua reformă PAC 2023-2027 se arată cea mai complexă formă a politicii, deoarece aceasta reglementează agricultura durabilă, axându-se pe 10 elemente fundamentale³⁷: *să asigure un venit decent pentru fermieri; să dezvolte competitivitatea; să îmbunătățească poziția fermierilor în lanțul alimentară; să combată schimbările climatice; să protejeze mediul; să conserve peisajele și biodiversitatea; să sprijine reînnoirea generațională; să ajute la dinamizarea zonelor rurale; să protejeze calitatea alimentelor și sănătatea; să promoveze cunoașterea și inovarea*. Noua perspectivă PAC evidențiază scopul global al UE, de a crea o Europă mai competitivă³⁸, pentru a asigura securitatea viitorului agricol precum și atingerea obiectivului *Pactului Verde European*, care își dorește reușita unei tranziții verzi, cu obiectivul final de a atinge neutralitatea climatică până în 2050³⁹.

În consecință, datorită faptului că *Pactul Verde European* a fost lansat sub egida unui set de inițiative politice pentru a transforma UE într-o economie sustenabilă, relevanța lui este dată și din angajamentul respectării normelor *Acordului de la Paris*, aspect ce fundamentează scopul său de a ajuta la transformarea UE într-o societate echitabilă și prosperă, cu o economie modernă și competitivă⁴⁰. Prin pachetul „Pregătiți pentru 55”, *Pactul Verde European* își transpune ambițiile legislative climatice, dorind

în special ca statele membre UE să se angajeze în reducerea emisiilor nete de gaze cu efect de seră cu cel puțin 55% până în 2030⁴¹. Din acest considerent, setul revizuieste sectoarele de climă, energie etc. și pune în aplicare formule noi astfel încât să alinieze legislația UE la obiectivele UE în materie de probleme ecologice. Printre cele mai relevante elemente se numără: garantarea unei tranziții sociale corecte și echitabile, stimularea și întărirea inovației și competitivității industriei UE și susținerea rolului de lider al UE în combaterea schimbărilor climatice la nivel global⁴².

3. O agricultură românească durabilă și sustenabilă

În cele ce urmează, în studiul de caz voi analiza în detaliu perspectiva fermierilor români asupra agriculturii românești și asupra politicilor agricole. Valorificând atât beneficiile, cât și limitările din agricultura națională, mă voi orienta cu predilecție asupra problemelor întâmpinate de fermierii români: birocrăția, infrastructura, accesul la subvenții, schimbările climatice și provocările economice.

Fiind prea bine cunoscut faptul că nemulțumiri recente ale fermierilor au culminat printr-o serie de proteste, acestea au fost realizate cu scopul de a atrage atenția autorităților asupra problemelor acute din agricultură. Voi aborda premiza protestelor din dorința de a înțelege motivațiile care au stat la baza desfășurării lor. Prin chestionarul aplicat fermierilor din

diverse regiuni ale țării, am urmărit evaluarea necesității de conștientizare în implementarea politicilor agricole, oferind o imagine detaliată a percepțiilor și experiențelor acestora.

3.1 Metodologia de cercetare: Analiza asupra impactului celor mai recente mișcări de protest ale fermierilor. Cadru analitic

Reformele politicilor agricole sunt fundamentale în sustenabilitatea dezvoltării acestui sector. Deoarece subiectul este unul actual și complex, orientarea obiectivă asupra planurilor strategice și al evenimentelor pe care le-au generat sunt relevante în aprofundarea domeniului. Metoda de cercetare este interviuarea prin intermediul unui chestionar conceput pe baza unei grile de întrebări specifice. Acesta a fost realizat în limba română, utilizând un chestionar de tip gratuit, compus din 30 de întrebări închise cât și deschise. Aplicat exclusiv online, acesta a fost transmis prin intermediul platformelor *Facebook* și *Whatsapp*, fiind predilect oferit grupurilor de fermieri, agricultori și antreprenori. Colectarea și prelucrarea datelor s-au desfășurat prin intermediul platformei *Google Forms*, un instrument care s-a dovedit eficient și versatil, oferind o varietate de opțiuni pentru desfășurarea unei cercetări științifice optime. Alegerea platformei *Google Forms* a fost motivată de calitatea superioară a programului de prelucrare a informațiilor, pentru că permite colectarea eficientă a datelor necesare studiului,

având o interfață ușor de utilizat și oferind opțiuni utile pentru configurarea chestionarului.

Din cumulul total de întrebări, trei au fost formulate într-o manieră cu răspuns liber, opțional, în timp ce 27 de întrebări au impus un răspuns obligatoriu. Acestea din urmă au fost structurate pentru a permite selectarea uneia sau mai multor variante de răspuns. Relevanța întrebărilor exprimate s-au concentrat, în unele cazuri, pe evaluarea reperelor de analiză prin utilizarea scalei Likert, care permite măsurarea validă a unidimensionalității atitudinilor și opiniilor respondenților, pe baza unei scale în cinci trepte.

Fezibilitatea utilizării chestionarul ca metodă principală de colectare a datelor este adesea una optimă, având drept scop evaluarea percepțiilor, atitudinilor și practicilor respondenților. Alegerea metodei s-a bazat pe capacitatea de a oferi informații relevante și structurate cu privire la un segment specific al populației, facilitând obținerea unor răspunsuri coerente și comparabile. Prin intermediul unui set de întrebări standardizate, am urmărit să captez atât dimensiuni obiective, cât și subiective legate de activitatea agricolă, condițiile socio-economice și provocările întâmpinate de fermierii din România.

Chestionarul a fost conceput pentru a reflecta realitățile din domeniul agricol, incluzând itemi care măsoară opiniile fermierilor în ceea ce privește politicile agricole, accesul la resurse, tehnologiile moderne și sustenabilitatea activităților agricole. Astfel, instrumentul a permis o eva-

luare detaliată a aspectelor relevante pentru această categorie profesională, oferind totodată oportunitatea de a identifica tendințe și comportamente relevante pentru elaborarea de strategii și politici adaptate nevoilor acestora. Fiind o metodă accesibilă și eficientă pentru colectarea de date cantitative, chestionarul a oferit posibilitatea aplicării la un eșantion larg de fermieri, asigurând reprezentativitatea rezultatelor. Datele obținute permit o analiză detaliată a contextului în care operează fermierii români și vor contribui la formularea unor recomandări bazate pe date empirice.

Partea introductivă a formularului a inclus descrierea cercetării, unde s-a subliniat caracterul academic al studiului. El s-a adresat persoanelor ce activează în sectorul agricol, scopul fiind cel de a urmări abordarea și evaluarea agriculturii din România din perspectiva activiștilor. În acest sens, am punctat faptul că chestionarul este orientat către a colecta opiniile despre experiențele fermierilor, întocmai pentru înțelege provocările și oportunitățile din sectorul agricol. Am subliniat confidențialitatea și caracterul voluntar al răspunsurilor, în conformitate cu Legea 677/2001⁴³ privind protecția datelor personale, fapt ce s-a reflectat în răspunsul pozitiv al participării la chestionar.

3.2. Studiul de caz. Percepții și viziuni ale fermierilor români în raport cu eficiența politicilor din sectorul agricol

Studiul a avut o abordare predominant cantitativă, concentrându-se

pe o analiză statistică a datelor dobândite prin chestionar. Principala direcție a studiului de caz a fost orientată către colectarea de date mixte, atât calitative, dar și cantitative, ce au scos în evidență elementele realității agriculturii din România de la momentul actual.

Studiul de caz abordat a fost realizat în perioada mai-iunie 2024, fiind limitat la un eșantion reprezentativ de dimensiuni medii cumulând un număr de 110 respondenți. Bazat pe un set de 30 de întrebări (a se consulta anexa), unde răspunsurile s-au evaluat în funcție de specificul de cercetare, fiind extrase din întrebări închise cât și întrebări cu opțiuni multiple. Acest design a permis obținerea unui spectru larg de date, esențial pentru analiza cantitativă. Totodată, cumulul acestora, alături de răspunsurile deschise au avut calitatea de a surprinde substratul calitativ al rezultatelor extrase din chestionar, evidențiind percepțiile, atitudinile, convingerile dar și cunoștințele spectrului eșantionat asupra temei de cercetare. Astfel, prin maniera de a intercorela întrebări deschise în urma unor întrebări structurale de sine stătătoare, s-a concretizat șansa participantul la libera exprimare și susținerea opiniei sau alegerii făcute, aspect ce reasigură calitatea studiului prin feedback-ul respondenților. Rezultatele acestora au concretizat în final o polarizare ridicată urban-rural în raport cu securitatea alimentară, fapt ce a subliniat existența unor nemulțumiri atât la nivel regional cât și la nivel național, urmărind același pat-

tern de probleme ce este vizibil și la nivel european.

Primele 5 întrebări au fost structurate pe o baterie de întrebări ce urmărea caracteristicile socio-demografice în perspectiva de a eșantiona respondenții în funcție de: sex, vârstă, mediu de proveniență dar și al zonei/regiunii de trai. Prima întrebare a vizat *proporționalitatea respondenților în funcție de sex*. Astfel, în urma variantelor acordate: masculin, feminin și oportunitatea de a avea altă orientare, proporționalitatea majoră este alocată către genul masculin cu o pondere de 68, pe când rația feminină este de 42. Ulterior, cea de-a doua întrebare s-a orientat pe *proporționalitatea respondenților în funcție de vârstă*, întocmai pentru a observa publicului căruia i se aplică analiza. Fiind bazat pe un etalon de 6 intervale de selecții, marja majoritară a respondenților s-a încadrat în intervalul 18-25, cu un respondent de 40 de persoane. În acest sens, procentajul lor de 36,4%, indica faptul că tinerii fermieri sunt mult mai implicați în a-și expune punctul de vedere asupra domeniului în care activează. Astfel, într-un mod ierarhic, ulterior intervalului de vârstă 18-25 de ani, intervalul 36-45 de ani a fost imediat clasat, cu 31 de respondenți. Urmând un clasament obiectiv, intervalele ulterioare au fost cele de 26-35 de ani și 46-55 de ani au avut o pondere aproximativ apropiată fiind diferențiate cu 3 respondenți. În cele din urmă, cel mai mic procentaj l-a obținut intervalul 56-65 cu 6 respondenți, fapt ce arată că populația mai în

vârsta este mult mai reticentă în participarea la astfel de studii practice, fapt validat de faptul prin care nu s-a observat niciun respondent de la intervalul peste 66 de ani.

În dorința de a observa mediul de proveniență al participanților, a treia întrebare surprinde direct acest aspect. *Proporționalitatea respondenților în funcție de mediul de proveniență* s-a concretizat prin rezultatul din care 59 de participanți provin din mediul rural, pe când 51 de respondenți se arată a proveni din zona urbană. Urmărind mediile de proveniență, regiunea din care fac parte participanții a fost de asemenea un element relevant în validarea studiului. Pentru a avea o analiză cuprinzătoare, această întrebare și-a transpus multitudinea perspectivelor din teren la nivel național. Cu o fragmentare pe cele 4 mari regiuni ale României, analiza acestui subpunct cuprinde participanți în funcție de regiunea de apartenență și a mediului de exercitare a activității. În acest sens, procentajul majoritar de 42.7% cu 47 de participanți este cel alocat zonei de nord al țării, fiind urmat de vest cu un procent de 21.8%, est cu 18,2% iar sud cu 17,3%. Pentru a consolida aceste procentaje, întrebarea cinci s-a orientat pe evaluarea statistică a *respondenților în funcție de județul de proveniență*. Barometrul rezultat a evidențiat faptul că Suceava a avut un procentaj majoritar, fiind urmată de Cluj, iar cu o pondere moderată județele Botoșani, apoi Maramureș și Olt reprezintă județe din care provin o mare parte din participanți. Ulterior

cu procente mai reduse și județele imediat urmate de Iași, Prahova și Bacău, Bihor s-au remarcat, fiind Timiș.

6. Vă simțiți sprijiniți de stat în activitatea dumneavoastră?

110 răspunsuri

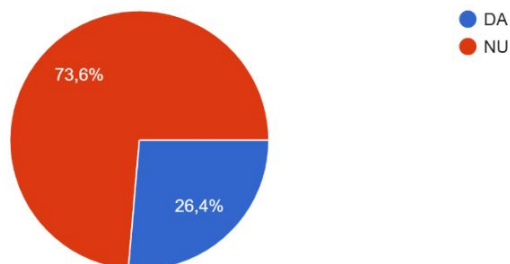

Figura 1: Sprijinul statului în activitatea respondenților

Întrebarea 6 ce este evaluată din figura 1 este prima care orientează analiza concret pe domeniul de cercetare. În acest sens, aceasta survine în a stabili rata sprijinului oferit de stat în activitatea respondenților. Cu

o majoritate semnificativă de 73.6%, cele 81 din persoanele chestionate nu se simt sprijinite de stat, în comparație cu cei 29 care susțin că statul contribuie la exercitarea activității lor în agricultură.

7. Credeți că securitatea alimentară este importantă și că aveți un aport la ea?

110 răspunsuri

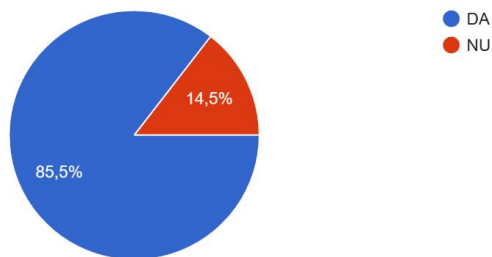

Figura 2: Importanța și aportul la securitatea alimentară

În perspectiva de a stabili care este importanța securității alimentare, dar și a felului prin care participanții consideră că au un aport la aceasta, întrebarea 7 survine în aflarea acestei prezumții. Figura 2 surprinde așadar ipoteza prin care, cu o

proportionalitate categorică de aprox. 90% din persoanele chestionate, acestea se consideră într-adevăr implicate în acest sector al securității, remarcându-i importanța și contribuția.

8. Are România suficiente rezerve alimentare pentru a face față unei crize?

110 răspunsuri

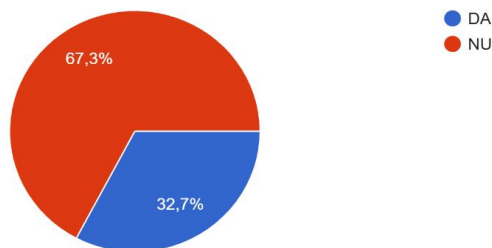

Figura 3: Rezervele României în fața unei crize alimentare

Survenind contextului anterior, întrebarea 8 se orientează pe premisa evaluării procentului în care, într-un scenariu critic, resursele alimentare ale României nu ar fi îndeajuns pentru a face față unei crize alimentare. După cum se poate observa în

diagrama figurii 3, într-o rată de 67.3%, se crede că statul român nu ar avea capacitatea de a managera o astfel de criză potențială, ceea ce ar însemna că țara nu ar avea suficiente rezerve alimentare.

9. Considerați că producătorii locali sunt sprijiniți adecvat de stat pentru a contribui la securitatea alimentară?

110 răspunsuri

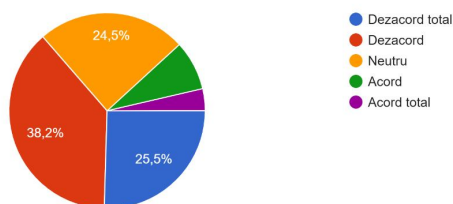

Figura 4: Contribuția producătorilor locali la securitatea alimentară

Potrivit întrebării 9, cu un procent de 38.2%, producătorii locali se consideră a nu fi sprijiniți adecvat de stat pentru a contribui la securitatea alimentară, potrivit scalei Likert. Astfel, aceștia se află în dezacord cu ipoteza sprijinului alocat adecvat, fapt ce conduce către ulterioara observație care arată că din participan-

ții analizați 25.5% din fermieri chiar se arată vehemenți în susținerea acestei ipoteze, selectând intensitatea dezacordul total. Totuși, cu un procent apropiat de 1%, unii respondenți și-au arătat neutralitatea, fapt ce neagă prezumpția statului în ajutorarea producătorilor în susținerea unei securități alimentare naționale.

10. Sunteți familiarizat cu PNRR (Planul Național de Redresare și Reziliență) și PNDR (Programul Național de Dezvoltare Rurală)?

110 răspunsuri

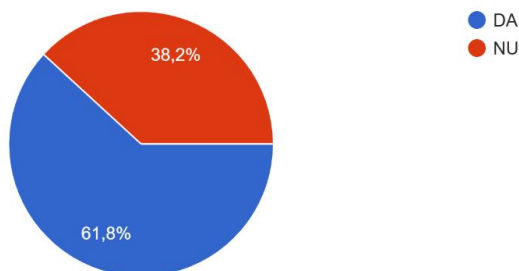

Figura 5: Recunoașterea conceptelor PNRR/PNDR

În continuarea analizei, importanța cunoașterii statistice a faptului că respondenții sunt familiarizați cu conceptele PNRR și PNDR este esențială. Astfel, întrebarea 10 sur-

vine acestui aspect prin figura 5, ce surprinde premisa prin care o majoritate de 61,8% susține a avea o bază teoretică a strategiilor agricole cu implicare pe teritoriul național.

11. Ați constatat ca PNRR ar avea impact pozitiv asupra agriculturii românești?

110 răspunsuri

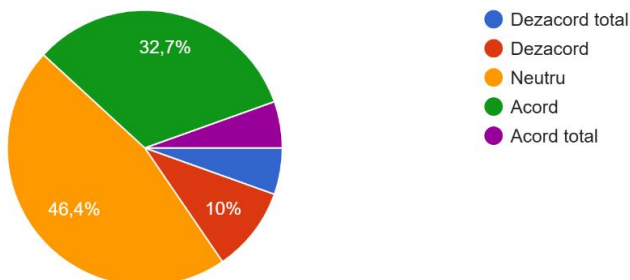

Figura 6: Impactul PNRR asupra agriculturii românești

Consolidând impactul pe care PNRR îl are asupra agriculturii românești, o majoritate de 46,4% se arată a fi neutră în conștientizarea sau cu-

noașterea influenței acestuia. Totuși, cu 32,7% manifestă recunoașterea impactului pozitiv pe care PNRR l-ar avea în sectorul agricol.

12. Credeți că fondurile alocate prin PNRR sunt distribuite corect și eficient?

110 răspunsuri

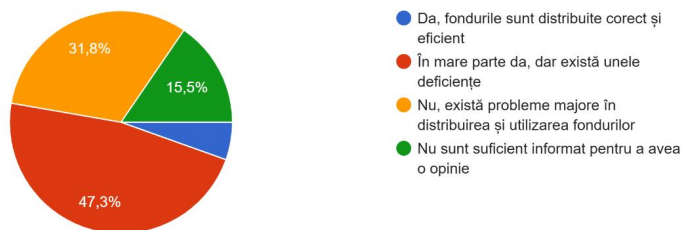

Figura 7: Alocarea fondurilor PNRR

În ceea ce privește opiniile eșanționului asupra alocării PNRR, 47,3% susțin că aceste finanțări sunt distribuite în mod corect și eficient în mare măsură, dar totuși ar exista și unele deficiențe. Urmat de acest

procent, cu 31,8%, un număr de 35 de persoane consideră totuși că fondurile nu sunt alocate deloc corespunzător, iar în consecință ar exista probleme majore în distribuția și revendicarea de fonduri.

13. PNDR a avut un impact pozitiv asupra dezvoltării rurale în România ?

110 răspunsuri

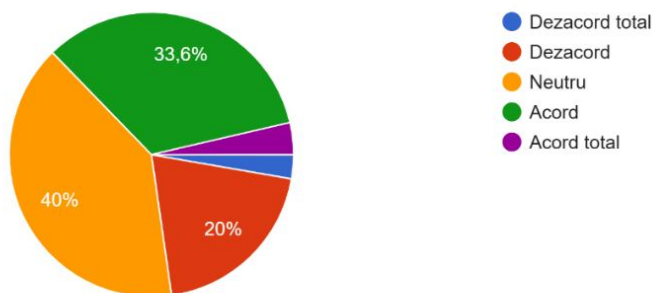

Figura 8: Impactul PNDR asupra dezvoltării rurale din România

Abordând subiectul PNDR în contextul dezvoltării rurale în România, se observă a nu exista o opinie categorică asupra impactului său pozitiv. În acest sens, cu o majoritate de 40%, participanții se arată neutri în manifestarea unei opinii.

Dar, 33,6% sunt de acord principiul prin care PNDR are un impact pozitiv în sectorul agricol românesc. În raport cu acest fapt, părerile încă rămân împărțite datorită procentajului de 20% care sunt în dezacord cu implicația ascendentă a acestui aspect.

14. Cum evaluați implementarea proiectelor finanțate prin PNDR?

110 răspunsuri

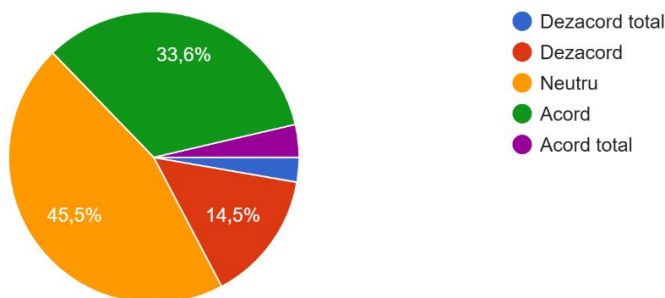

Figura 9: Evaluarea proiectelor finanțate prin PNDR

Întrebarea 14 este introdusă pentru a evalua implementarea proiectelor finanțate prin PNDR. Potrivit figurii 9 și în conformitate cu scala Likert, procentajul majoritar se arată neutru cu 45.5%. Însă 33.6% au o

păreră pozitivă asupra impactului proiectelor de implementate sub eligida PNDR, pe când 14.5% își manifestă un dezacord asupra acestui fapt.

15. Sunteți familiarizat cu PAC (Politica Agricolă Comună)?

110 răspunsuri

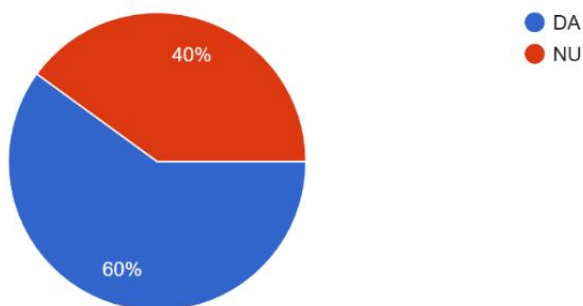

Figura 10: Recunoașterea conceptului PAC

Potrivit întrebării 15, un procentaj de 60% se arată a fi familiarizați cu conceptul de Politică Agricolă

Comună, pe când o pondere de 40% dintre aceștia nu exprimă o cunoaștere asupra acestui concept strategic.

16. Susține PAC adecvat tranziția verde în agricultura românească ?

110 răspunsuri

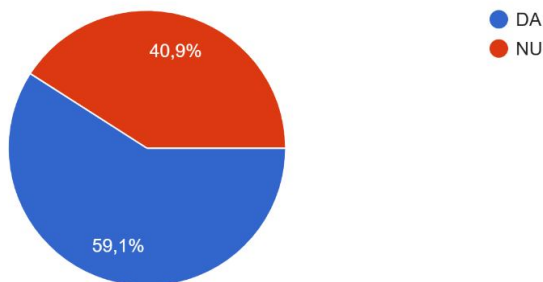

Figura 11: Tranziția verde susținută prin PAC

Urmărind implementarea PAC în ceea ce privește tranziția verde în agricultura românească, 59.1% susțin că această politică are o exercitare adecvată în ceea ce reprezintă

tranziția verde în agricultura românească. 40.9% se arată a nu privi în mod pozitiv implicarea PAC.

17. Care dintre măsurile PAC pentru tranziția verde sunt fezabile pentru fermierii români ?

110 răspunsuri

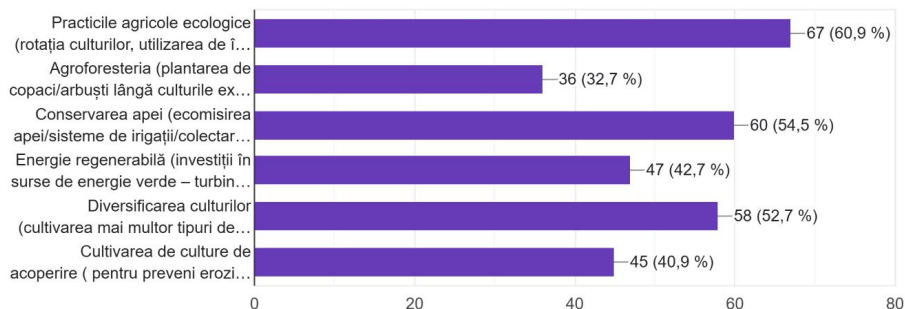

Figura 12: Fezabilitatea măsurilor PAC pentru fermierii români

Întrebarea 17 urmărește fezabilitatea unora din măsurile PAC pentru fermierii români. Tocmai de aceea statistica figurii 12 punctează faptul că practicile agricole ecologice (60.9%) subliniază beneficiul redat de tranziția verde prin PAC, prin utilizarea mai multor soluții printre care: rotațiilor culturilor, utilizarea îngrășămintelor naturale dar și a reducerii pesticidelor. În mod ierarhic, clasamentul este urmat de conservarea apei cu 54.5% (prin economisirea apei, a utilizării sistemelor de irigații eficiente dar și prin colectarea apei de ploaie) și diversificarea culturilor 52.7% (prin cultivarea mai multor tipuri de plante pentru a reduce riscurile și pentru a îmbunătăți

sănătatea solului și biodiversitatea). Acestea fiind constatate, măsurile PAC se remarcă și prin alte criterii relevante, chiar dacă în acestea nu sunt incluse procentajul de peste 50%. Totuși și următoarele premise au un procentaj semnificativ, fiind redade de energia regenerabilă 42.7% (redată prin investiții în surse de energie verde – turbine eoliene/panouri solare), cultivarea de culturi de acoperire 40.9% (previne eroziunea solului, îmbunătățește structura solului și reduce necesitatea de îngrășămintă chimice) și prin groforesterie 32.7% (plantarea de copaci/arbuști lângă culturile existente) sustenabilitatea înspre scopurile verzi ale agriculturii românești.

18. Birocrația din cadrul instituțiilor agricole afectează negativ fermierii ?

110 răspunsuri

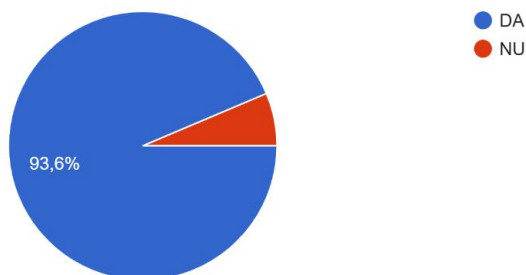

Figura 13: Impactul birocrației din cadrul instituțiilor agricole

Urmărind implicațiile birocrației din cadrul instituțiilor agricole, în proporție de 93.6%, consideră că impactul pe care îl are birocrația îi afectează direct într-un mod negativ.

19. Există transparență în alocarea fondurilor pentru agricultură ?

110 răspunsuri

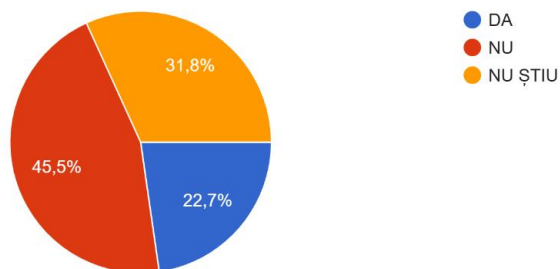

Figura 14: Transparența alocării fondurilor pentru agricultură

Precum se observă în figura 14, 45.5% dintre respondenți consideră ce evaluează transparența în alocarea fondurilor pentru agricultură, că nu există claritate în distribuirea financiară.

20. Sunteți beneficiari de fonduri din partea statului ?

110 răspunsuri

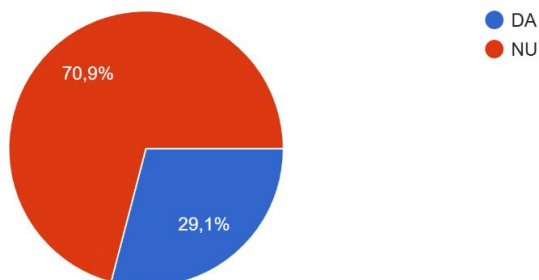

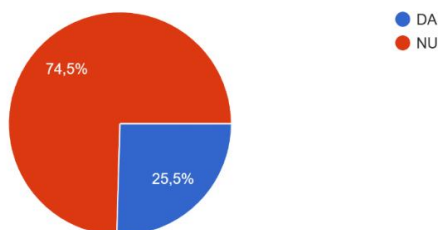
Figura 15: Statistica beneficiarilor de fonduri din partea statului

Statistica elaborată din întrebarea 20 exprimă procentajul prin care se observă în ce măsură fermierii chestionați beneficiază de fonduri din

care se bucură de ajutor financiar din partea instituțiilor guvernamentale românești este de 29.1%, valoare dezamăgitoare.

21. Credeți că organizațiile fermierilor (sindicate/ patronate/ etc.) colaborează eficient cu fermierii pentru a le rezolva problemele ?

110 răspunsuri

partea statului. Ponderea persoanelor

Figura 16: Colaborarea fermierilor cu organizațiile pentru fermieri

Potrivit figurii 16, conexasă întrebării 21, fermierii susțin în procent de 74.5% faptul că organizațiile coordonate în sprijinul lor nu exer-

cită o activitate eficientă, susținând că sindicatele / patronatele etc. nu colaborează cu ei pentru a le rezolva diferitele probleme.

22. Credeți că justificarea legată de prețul produselor agricole au fost întemeiate ?

110 răspunsuri

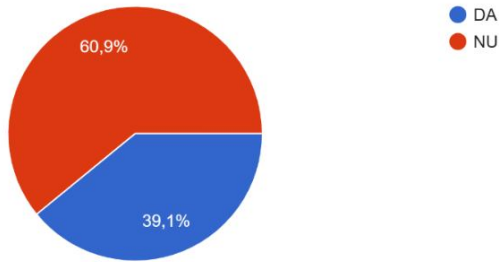

Figura 17: Justificarea noilor prețuri motivate de agricultură

Orientând analiza către evaluarea problematicilor din cadrul sectorului agricol, întrebarea 22 urmărește un prim element ce a consolidat noile deficiențe pe care agricultura le resimte. Fermierii consideră faptul că prețurile produselor agricole nu au

fost juste și că deficiența în accesarea pieței de îngrășăminte/pesticide etc. și scumpirile din domeniul agricol în general nu au fost justificate. De aceea, ei au fost nevoiți să modifice prețurile pentru produse sau au ajuns să aibă pierderi.

23. În ce măsură credeți că lipsa de sprijin financiar din partea guvernului a provocat protestele fermierilor. ?

110 răspunsuri

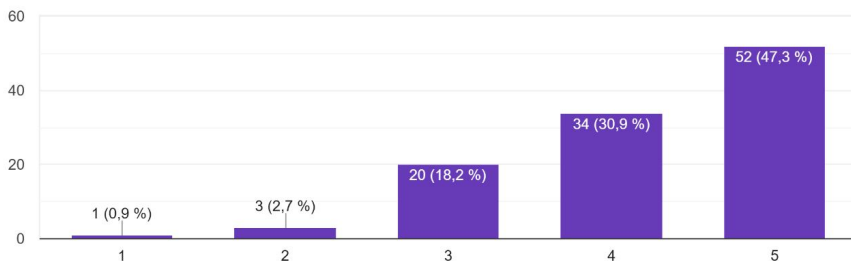

Figura 18: Motivarea protestelor din lipsa sprijinului financiar

În acest studiu de caz, ipoteza consolidării motivațiilor din spatele protestelor fermierilor este esențială. 47.3% din respondenți au considerat într-o foarte mare măsură că lipsa de sprijin financiar din partea guvernului a provocat protestele. Urmărind figura 18, scala de intensitate arată că cu 30.9%, adică 34 de persoane, consideră această cauză într-o mare măsură un element potențator, conform scalei Likert de intensitate.

24. În ce măsură politicile de import și export au contribuit în nemulțumirea fermierilor ?

110 răspunsuri

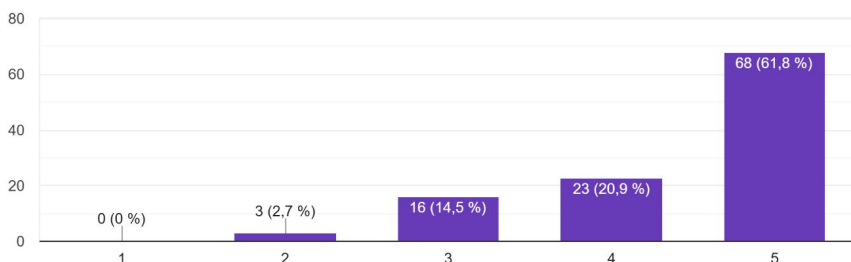

Figura 19: Contribuția la proteste al măsurilor de piață

Cea de-a 24-a întrebare contribuie și ea la identificarea motivațiilor fermierilor în lansarea protestelor. Astfel, cu o pondere considerabilă de

61.8%, respondenții susțin că într-o foarte mare măsură politicile de import și export neconforme au contribuit la nemulțumirea lor.

25. Există o legătură între accesul dificil la fonduri europene cu motivația protestelor actuale ?
110 răspunsuri

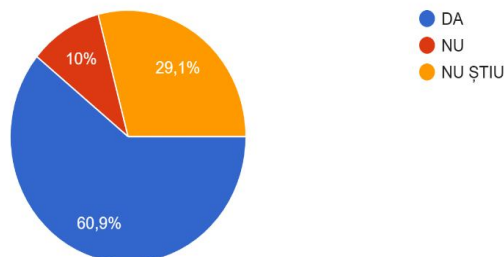

Figura 20: Motivația protestelor din lipsa fondurilor europene

În figura 20, întrebarea 25 abordează încă odată identificarea motivațiilor din spatele protestelor. În acest sens, într-o măsură de 60,9% fermierii români consideră că, din

prisma accesului dificil la fonduri europene, protestele au fost întemeiate și a existat o legătură între acestea.

26. Care credeți că sunt principalele probleme ale agriculturii românești ?
110 răspunsuri

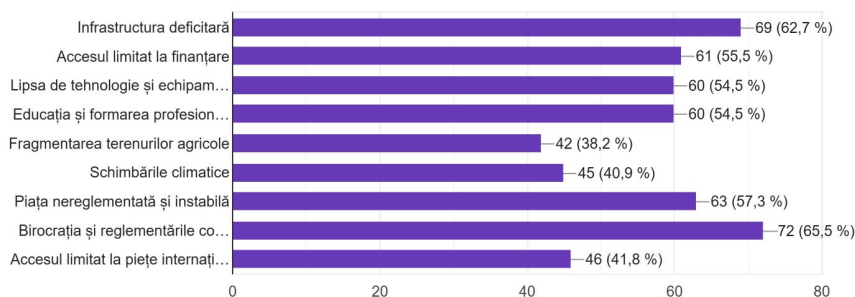

Figura 21: Principalele probleme ale agriculturii românești

Întrebarea 26 urmărește evaluarea principalelor probleme ale agriculturii românești. Iată clasamentul:

1. Birocrația și reglementările complexe (65.5%);
2. Infrastructura deficitară (62.7%);

3. Piața nereglementată și instabilă (57.3%);
4. Accesul limitat la finanțare (55.5%);
5. Lipsa de tehnologie și echipamente moderne (54.5%);

6. Educația și formarea profesională insuficientă (54.5%);

7. Accesul limitat la piețe internaționale (41.8%);

8. Schimbările climatice (40.9%);

9. Fragmentarea terenurilor agricole (38.2%).

Birocrația reprezintă un prin obstacol în sectorul agricol din România. Procedurile administrative complicate și reglementările excesive ale instituțiilor abilitate îngreunează din această cauză accesul la subvenții și concretizarea proiectelor agricole. Ca urmare, acest element conduce la descurajarea fermierilor către accesarea de fonduri sau a oricăror forme de sprijin.

Pe locul doi este infrastructura deficitară (drumurile de acces, sisteme de irigare ori opțiuni de depozitare). Fermierii se confruntă cu dificultăți în a-și transporta produsele pe piață, ceea ce duce implicit la pierderi financiare și la deteriorarea produselor.

Pe locul trei este piața volatile care potențează instabilitatea agriculturii naționale. În acest sens, în lipsa unor reglementări clare îngreunează planificarea pe termen lung pentru fermieri. Din cauza fluctuațiilor necontrolate ale prețurilor, iminența pierderilor financiare este semnificativă.

Accesul limitat la finanțare reprezintă de asemenea o problemă a domeniului. Deoarece finanțarea este esențială pentru achiziționarea de echipamente moderne, semințe de calitate și alte produse necesare, accesul limitat la credite ieftine și lipsa de garanții adecvate face dificilă dezvoltarea întreprinderilor agricole, în special pentru fermierii mici și mijlocii.

Lipsa tehnologiei și a echipamentelor moderne, cât și educația / formarea profesională insuficientă sunt alte două aspecte ce blochează sectorul agricol din România. Mulți fermieri români recurg la practici agricole depășite și cu producții scăzute. Domeniul învățământului agricol necesită a fi adecvat pentru a forma fermierii în vederea utilizării celor mai noi tehnologii.

Accesul limitat la piețele internaționale, prin exporturile conexe, este o altă problemă. Barierele comerciale, lipsa certificărilor necesare și infrastructura de transport slabă limitează accesul producătorilor români pe piețele internaționale și le reduc veniturile.

Schimbările climatice se arată a fi o problema deoarece afectează predictibilitatea și stabilitatea producției agricole. Evenimentele meteorologice extreme, cum ar fi secetele și inundațiile, deteriorează recoltele. Astfel, adaptarea la schimbările climatice necesită investiții în tehnologii și practici agricole durabile.

Fragmentarea terenurilor agricole este încă o problemă că îngreunează practicile agricole eficiente și reduce competitivitatea, pentru că suprafețele agricole mici și dispersate limitează posibilitățile de mecanizare și de utilizare optimă a resurselor.

Întrebarea 27 din chestionar, *Cu ce alte probleme vă confrunțați?*, a urmărit aflarea altor probleme pe care fermierii le întâmpină în activitatea lor. Drept urmare, răspunsurile s-au arătat a fi diverse. Printre aceste probleme cele mai relevante enunțate au fost:

- „Nu primesc fonduri suficiente pentru a-mi putea extinde zona de activitate (ferma) iar din cauza pandemiei veniturile au scăzut foarte mult, cheltuielile fiind din ce în ce mai mari”;
- „Nu reușim să transmitem direct problemele efective reale ale fermierilor către MADR. Slab interes în diminuarea importurilor (în special cele din Ucraina) și în introducerea în mass media a unor spoturi informative pentru educarea consumatorului cu produse locale de sezon”;
- „Proces rigid și greu de accesat de către agricultorii mici și mijlocii, până la fondurile insuficiente la nivelul bugetului ministerului”;
- „Probleme în cadastrarea terenurilor”;
- „Sarăcia și lipsa de sprijin / incompatibilitatea statului”;
- „Concurența de pe piața de import / export”;
- „Iresponsabilitate din partea statului în privința susținerii întreprinderilor mici și mijlocii”;
- „Lipsa forței de muncă în sectorul agricol”;
- „Green Deal, acordurile internaționale MERCUSOR”;
- „Confruntarea cu terenuri aride”;
- „Accesibilitate aproape imposibilă la finanțări guvernamentale pentru utilaje”;
- „Lipsa transparenței și a sprijinului acordat noilor agricultori”.

După cum se poate observa, problemele resimțite au o gamă variată, iar identificarea de soluții pentru reducerea acestora este necesară pentru dezvoltarea optimă a agriculturii.

28. Politicile agricole actuale sunt suficiente pentru a sprijini dezvoltarea sustenabilă a agriculturii ?
110 răspunsuri

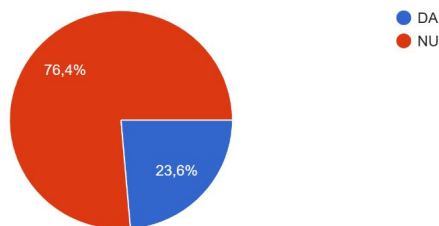

Figura 22: Relevanța politicilor actuale în dezvoltarea sustenabilă a agriculturii

În figura 22 se observă că fermierii, în proporție de 76,6%, susțin că politicile agricole actuale nu sunt suficiente pentru a sprijini dezvoltarea sustenabilă a agriculturii.

Cerința 29 a fost *Detaliați opinia dumneavoastră*. Prin urmare, iată câteva răspunsuri:

- „În primul rând, politicile agricole actuale nu sunt actualizate, în condițiile unui indice al inflației foarte

ridicat pentru ultimii 10 ani și cu o piață concurențială nereglementată. Un alt argument pe care îl invoc de fiecare dată când mă «lovesc» de politicile agricole este inaccesibilitatea fondurilor pentru dezvoltare”;

- „Ar trebui făcute verificări exacte ale problemelor cu care noi agricultorii ne confruntăm în fiecare an prin consultarea directă a noastră în vederea identificării eventualelor deficiențe și în găsirea unor rezolvări prompte și stabile”;

- „Fraționarea subvențiilor în funcție de culturi verzi / de acoperire, zone defavorizate, zone neproductive etc., au dus la diminuarea cu 15-20% a cuantumului subvențiilor la fermele medii-mari, iar pe cei sub 15 ha nu îi întreaba nimeni nimic, au voie să facă orice și primesc subvenții mai mari”;

- „Politicile actuale sunt implementate doar la nivel teoretic și nu practic, doar pentru a putea fi folosite diferite instrumente pentru a putea accesa bani nerambursabili”;

- „Trebuie să avem un domeniu agricol funcțional și profitabil, ceea ce în momentul actual nu putem să spunem că există, la nivel mic și mediu”;

- „În contextul actual, ar fi necesare adoptarea de noi măsuri legale care să sprijine și mai mult agricultorii, deoarece situația economică din România a modificat, din punctul meu de vedere, toată această situație”;

- „Pentru un sprijin adecvat sau cel puțin suficient este nevoie de adoptarea unor măsuri de sprijin financiar pentru agricultorii care se confruntă cu schimbările climatice tot mai severe din ultimele luni”;

- „Cu toate că s-a preluat și implementat un cadru legislativ european unitar, consider că pentru agricultorii români este destul de greu să se dezvolte, fără investiții și subvenții mai mari”;

- „Politicile sunt gândite pentru a limita producția și a crea premisele pentru comerțul cu produse agroalimentare din state terțe, la schimb cu produse cu valoare adăugată”;

- „Ministerul agriculturii nu face aproape nimic pentru a susține micii fermieri, punându-se accent doar pe marile ferme”;

- „Consider că este nevoie de o actualizare a cadrului legislativ și implicit a subvențiilor la perioada economică actuală și implicit la inflație”;

- „E nevoie de politici suplimentare precum și de memorandumuri la nivelul statelor membre ale UE care să sprijine agricultorii români în a aborda alte piețe de desfacere”;

- „Birocrația să fie redusă în mare măsură sau cel puțin tehnologia mai dezvoltată”;

- „Nu avem destul suport și nu ne ajută nimeni cu utilaje sau altele de care am avea nevoie”;

- „Ar fi nevoie de un acces mult mai facil pe mai multe piețe de desfacere”;

- „Politicile ar trebui să fie mult mai flexibile și accesibile tuturor”;

- „Consider că politicile sunt mult prea drastice pentru agricultorii mici și mijlocii”;

- „Politicile de agricultură, majoritatea dintre ele există doar pe hârtie, practic nu se aplică, deoarece

nu oferă un sprijin în mod real și accesibil celor care au nevoie”;

- „Politicile trebuie să fie raportate la situația reală, care este una aflată într-o continuă schimbare”;

- „Teoretic ar fi suficiente dacă prețurile ar fi actualizate la nivelul inflației”;

- „Ar trebui implementate noi măsuri care să sprijine cu adevărat acest segment adresat agricultorilor”.

Din analiza opiniilor transmise reies clar nemulțumirile și nevoile fermierilor români față de politica agricolă actuală. Pe scurt, fermierii consideră că politicile agricole actuale sunt depășite și neadecvate pentru climatul economic actual, care se caracterizează prin inflație ridicată și concurență nereglementată. În acest sens, principalele puncte cheie ale problemelor identificate în politicile actuale pentru dezvoltarea durabilă a agriculturii sunt:

1. *Dificultate și rigiditate în accesarea finanțării pentru dezvoltare*: fermierii de rând întâmpină dificultăți în accesarea finanțării pentru dezvoltare din cauza standardelor stricte și a birocrăției excesive;

2. *Lipsa consultării directe*: fermierii simt că nu sunt suficient consultați în procesul de elaborare a politicilor, rezultând politici care nu reflectă problemele și nevoile lor reale;

3. *Repartizarea subvențiilor*: subvențiile sunt distribuite inegal, favorizând fermele mari și spațiile verzi, marginalizează în același timp fermierii mici și mijlocii;

4. *Utilizarea teoretică și nu practică*: există o percepție larg răspân-

dită că politicile sunt implementate doar la nivel teoretic pentru a avea acces la fonduri europene și nu se traduc în beneficii practice pentru fermieri;

5. *Necesitatea unui sector agricol durabil*: fermierii au subliniat că un sector agricol funcțional și profitabil, ceea ce nu este cazul fermelor mici și mijlocii.

În urma celor expuse, ultima întrebare a chestionarului este orientată pentru a observa punctual care sunt nevoile fermierilor chestionați, întocmirea pentru a identifica premisele pentru o agricultură de viitor. Prin întrebarea *Ce nevoi aveți pentru a avea o agricultură de viitor?*, cu o rată de 46 de răspunsuri, fermierii și-au manifestat în unanimitate dorința unui sprijin mai puternic și mai echitabil pentru fermele mici și mijlocii. Totodată, în vederea unei prosperități agricole, reducerile birocrăției și a impozitelor, accesarea mai facilă a capitalului, utilizarea unei tehnologii europene, transparență în luarea deciziilor și construirea unei infrastructuri adecvate, constituie de asemenea elemente fundamentale de reglementate pentru un viitor agricol optim.

Concluzii. Propuneri de recomandări pentru politici

Pornind de la premisa că fermierii români se află în linia întâi pentru a susține și contribui la dezvoltarea economică a României, în cele ce urmează voi prezenta propunerile pentru noile practici pentru consolidarea

sustenabilității sectorului agricol în funcție de necesitățile regionale, concretizate pe cele 4 coordonate geografică (zona de Nord, de Vest, de Sud și de Est).

În zona de Nord:

- Accentuarea importanței și oferirea de sprijin pentru agricultorii și fermierii mici⁴⁴;

- Facilitarea accesului la fonduri europene, dar și a celor nerambursabile pentru modernizarea fermelor;

- Implicare statului în educarea tinerilor agricultori în acest demers de dezvoltare durabilă și sustenabilă a agriculturii românești;

- Utilizarea unor campanii mai transparente pentru informarea fermierilor asupra procesul de accesare de fonduri⁴⁵;

- Intensificarea mesajelor de recurtare pentru sporirea forței de muncă;

- Implementarea unui sistem național al fermierilor de răspuns rapid la nevoile actuale;

- Implementarea unei reforme legislative adoptate pentru fiecare regiune din România în funcție de condițiile specifice de climă/faună/floră⁴⁶;

- Actualizarea subvențiilor pe unitate de hectar – implementarea unui mecanism individualizat pentru a susține o piață echitabilă⁴⁷;

- Reducerea taxelor de plată către stat ale fermierilor mici, deoarece în unele cazuri producțiile și vânzările sunt insuficiente – se doresc taxe personalizate în funcție de profit.

În zona de Vest:

- Implementarea de politici naționale de sprijin și de predictibilitate în domeniu;

- Organizarea de discuții deschise și publice cu autoritățile despre statistica hectarelor de teren ce se pot iriga din râurile din Vestul țării, pentru a se constata care este rata de investiție și a mecanismelor de utilizare pentru procesul de achiziție;

- Folosirea dronelor pentru identificarea problemelor din teren într-un interval de timp scurt și punctual;

- Vizualizarea digitalizării ca soluție pentru problema forței de muncă.

În zona de Sud:

- Pentru zona Dobrogei, este esențială propunerea și preluarea politicilor agricole după modelului din Israel⁴⁸;

- Susținerea fermierilor în contextul asigurării recoltelor⁴⁹;

- Implementarea de sisteme de irigații funcțional;

- Reglementarea duratei minime a contractului dearendă;

- Reevaluarea cadru legislativ care să susțină agricultorii.

În zona de Est:

- Alocarea de fonduri în investiții ale domeniului de cercetare-inovare;

- Facilitarea accesul producătorilor la spații de depozitare pentru surplusul de produs;

- Soluționarea provocării de competitivitate pentru producători, în virtutrea livrării de produse la prețuri cât mai bune, dar și optime nutrițional, protejând consumatorul, mediul și resursele natural;

- Implementarea de proiecte de intervenții europene pentru protejarea fermierilor dar și pentru extinderea la piețe de export.

Având în vedere aceste sugestii și recomandări cu direcție asupra agriculturii actuale românești, toate acestea trebuie să se configureze după modelul pachetului de inițiative politice European Green Deal⁵⁰. Iar în acest sens, cumulul acestora ar concretiza tranziția verde urmărită a-și atinge obiectivul până în 2050, aspect ce ar susține transformarea agriculturii românești la nivelul normelor UE.

Cunoscând acestea, securitatea umană din perspectiva agricolă este un element esențial, deoarece acesta

se arată a se dezvolta pe măsura evoluției societății, fiind adaptabilă în contextul globalizării, al diversificării amenințărilor și riscurilor ce au însușiri asimetrice ale remodelării sistemului global. Fără o siguranța alimentară, nu putem avea securitate alimentară și să atingem obiectivele de dezvoltare agricolă durabilă și nu numai al unui mediu în continuă evoluție. O ofertă fiabilă și adecvată de alimente nu înseamnă doar eliminarea fricii unei crize alimentare sau de foamete, ci orientează securitatea alimentară să fie concepută ca o condiție prealabilă pentru dezvoltarea societății.

Note

- ¹ Bourbeau, P., Balzacq, T. și Dunn Caveltly, M., „Celebrating Eclectic Dynamism: Security in International Relations”, în P. Bourbeau (ed.), *Security: Dialogue across Disciplines*, Cambridge: Cambridge University Press, 2015, pp. 111-136.
- ² Baldwin, A. D., „The Concept of Security”, *Review of International Studies*, 1997, pp. 5-26.
- ³ Gallie, B. W., „Essentially Contested Concepts”, *Proceedings of the Aristotelian Society*, 1956, pp. 98-167.
- ⁴ Buzan, B., *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the post-Cold War Era*, 2nd edn, Boulder: Lynne Rienner, 1991.
- ⁵ Wolfers, A., „National Security as an Ambiguous Symbol”, *Political*

Science Quarterly, 1952, pp. 481-502.

- ⁶ Kolodziej, E. A., *Security and International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- ⁷ Caveltly, Myriam Dunn și Balzacq, Thierry, *Introduction, Routledge Handbook of Security Studies*, 2nd edn, Routledge Taylor & Francis Group, 2017, <https://www.book2look.com/embed/9781317620914>, accesat în data de 20 aprilie 2024.
- ⁸ Berkelyte, Greta și Narvselius, Eleonora, *The EU's Common Security and Defense Policy: The cases of Ukraine and the Baltic State*, Lund University, mai 2017.
- ⁹ Caveltly, Myriam Dunn și Balzacq, Thierry, *Introduction, Routledge Handbook of Security Studies*, 2nd edn, Routledge Taylor & Francis Group, 2017, <https://www.book2look.com/embed>

- /9781317620914, accesat în data de 20 aprilie 2024.
- ¹⁰ Cavelti, Myriam Dunn și Balzacq, Thierry, *Introduction, Routledge Handbook of Security Studies*, 2nd edn, Routledge Taylor & Francis Group, 2017, <https://www.book2look.com/embed/9781317620914>, accesat în data de 20 aprilie 2024.
- ¹¹ OHCHR, *Universal Declaration of Human Rights*, eng.pdf (ohchr.org), <https://www.ohchr.org/en/document/s/international-standards/universal-declaration-human-rights>. accesat în data de 24 mai 2024.
- ¹² Annan, Kofi, *Towards a Culture of Peace*, <http://www.unesco.org/opi2/lettres/TextAnglais/AnnanE.html>, accesat în data de 25 mai 2024.
- ¹³ Ogata, Sadako, Declarația la congresul *the Asian Development Bank*, "Inclusion or Exclusion: Social Development Challenges For Asia and Europe", 27 aprilie 1998
- ¹⁴ Harris, Stuart și Mack, Andrew (eds.), *Asia-Pacific Security: The Economics-Politics Nexus*, Sydney: Allen & Unwin, 1997, pp. 53–54.
- ¹⁵ Report of the World Commission on Environment and Development, *Our Common Future*, Our Common Future: Report of the World Commission on Environment and Development (un.org), https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/42/427, accesat în data de 25 mai 2025.
- ¹⁶ AMRCR, *România – locul 22 în Indexul Global de Securitate Alimentară pentru anul 2020*, 11 martie 2021, <https://www.amrcr.ro/romania-locul-22-in-indexul-global-de-securitate-alimentara-pentru-anul-2020/>, accesat în data de 1 mai 2024.
- ¹⁷ Kruzslıcika, M. (n.d.). *Securitatea Alimentară prin Agricultură Durabilă*. Institutul de Economie Agrară, Academia Română, București, 2024.
- ¹⁸ *Ibidem*
- ¹⁹ Godfray, H. C. J., Beddington, J. R., Crute, I. R., Haddad, L., Lawrence, D., Muir, J. F. și Toulmin, C., „Food Security: The challenge of feeding 9 billion people”, *Science*, 327(5967), 2010, pp. 812-818. <http://dx.doi.org/10.1126/science.1185383>.
- ²⁰ AMRCR, *România – locul 22 în Indexul Global de Securitate Alimentară pentru anul 2020*, 11 martie 2021, <https://www.amrcr.ro/romania-lo-cul-22-in-indexul-global-de-securitate-alimentara-pentru-anul-2020/>, accesat în data de 1 mai 2024.
- ²¹ Bazgă, Bogdan, *Nu, viitorul nu sună bine! Neasigurarea securității alimentare duce la grave convulsii și tensiuni sociale. De ce România are nevoie de o strategie*, *Republica*, 16 februarie 2024, <https://hibits.republica.ro>, accesat în data de 2 mai 2024.
- ²² Vasilescu, Ilinca, *Mircea Geoană: În România, securitatea alimentară, securitatea energetică și cibernetică trebuie gestionate la nivelul unui oficiu comun între Președinție și Guvern*, *PRESSHOUSE.RO*, 23 februarie 2024, <https://www.presshouse.ro>, accesat în data de 2 mai 2024.
- ²³ PROFIT.ro, *INFOGRAFIC 2023, an record pentru agricultura României*, *AGRIBUSINESS*, 8 noiembrie 2023, *Agricultura - 2023, an record pentru România* INFOGRAFIC | PROFIT.ro,

- <https://www.profit.ro>. accesat în data de 3 mai 2024.
- 24 Timar, Oana, *Subvenții APIA 2024. Ce s-a decis azi la MADR pentru condițiile la GAEC 8 și ecoschema PD-04, AgroInteligenta*, 19 februarie 2024, <https://agrointel.ro/287821/subventii-ia-pia-2024-decizie-gaec-ecoschema>, accesat în data de 3 mai 2024.
- 25 AFIR, *PNDR 2014–2020*, Agenția pentru Finanțarea Investițiilor Rurale, actualizat la data de 25 martie 2024, PNDR 2014 - 2020 - NOUL Portal AFIR - informații PS PAC, depunere Online, <https://www.afir.info>, accesat în data de 5 mai 2024.
- 26 Ministerul Agriculturii și Dezvoltării Rurale. *Planul Strategic PAC 2023-2027*. GOV.RO, București, 2024, <https://www.madr.ro>, accesat în data de 5 mai 2024
- 27 AFIR, *National Strategic Plan 2023-2027*, Agenția pentru Finanțarea Investițiilor Rurale, National Strategic Plan 2023-2027 - NEW AFIR Portal - PS PAC information, Online submission, <https://www.afir.info>, accesat în data de 6 mai 2024.
- 28 Asociația ECO Ruralis. *Planul Național Strategic 2023-2027 – informații generale*. Asociația țăranilor și țăranșilor din România. 19 ianuarie 2023, <https://www.ecoruralis.ro>, accesat în data de 6 mai 2024
- 29 AFIR, *National Strategic Plan 2023-2027*, Agenția pentru Finanțarea Investițiilor Rurale, National Strategic Plan 2023-2027 - NEW AFIR Portal - PS PAC information, Online submission, <https://www.afir.info>, accesat în data de 6 mai 2024.
- 30 Asociația ECO Ruralis. *Planul Național Strategic 2023-2027 – informații generale*. Asociația țăranilor și țăranșilor din România. 19 ianuarie 2023, <https://www.ecoruralis.ro>, accesat în data de 6 mai 2024
- 31 Marinescu, George, „Alocare ridicolă în PNRR pentru agricultura românească”, în *Ziarul BURSA*, 30 august 2021, <https://www.bursa.ro>, accesat în data de 6 mai 2024.
- 32 Consiliul European - Consiliul Uniunii Europene, *Politica agricolă comună (PAC)*, 11 ianuarie 2024, <https://europa.eu>, accesat în data de 01.06.2024
- 33 Parlamentul European, *Politica agricolă comună (PAC): Instrumentele PAC și reformele acestora*, octombrie 2023, <https://europa.eu>, accesat în data de 01.06.2024
- 34 Consiliul European - Consiliul Uniunii Europene, *Politica agricolă comună (PAC)*, 11 ianuarie 2024, <https://europa.eu>, accesat în data de 01.06.2024
- 35 EUR-Lex, *Regulamentul (UE, Euratom) 2020/2093*, Document 32020R2093, 01 ianuarie 2024, <https://eur-lex.europa.eu>, accesat în data de 01.06.2024
- 36 Consiliul European - Consiliul Uniunii Europene, *Politica agricolă comună (PAC) - Infografic*, 27 ianuarie 2024, <https://europa.eu>, accesat în data de 01.06.2024
- 37 Comisia Europeană, *Politica agricolă comună a UE: 2023-2027, Obiectivele-cheie ale PAC 2023-2027*, <https://agriculture.ec.europa.eu/com-mon-agricultural-policy/cap->

- overview/cap-2023-27/key-policy-objectives-cap-2023-27_ro, accesat în data de 02 iunie 2024
- 38 Parlamentul European, *Politica agricolă comună (PAC): Regulamentul privind planurile strategice din cadrul politicii agricole comune*, octombrie 2023, accesat la 02 iunie 2024, disponibil la: <https://europa.eu>, accesat în data de 02.06.2024
- 39 Consiliul European - Consiliul Uniunii Europene, *Pactul Verde European*, 21 martie 2024, <https://europa.eu>, accesat în data de 02.06.2024
- 40 Comisia Europeană, *Politica agricolă comună a UE: 2023-2027, Obiectivele-cheie ale PAC 2023-2027*, https://agriculture.ec.europa.eu/com-mon-agricultural-policy/cap-overview/cap-2023-27/key-policy-objectives-cap-2023-27_ro, accesat în data de 02 iunie 2024
- 41 Consiliul European - Consiliul Uniunii Europene, *Pactul Verde European*, 21 martie 2024, <https://europa.eu>, accesat în data de 02.06.2024
- 42 Consiliul European - Consiliul Uniunii Europene, *Pactul Verde European*, 21 martie 2024, <https://europa.eu>, accesat în data de 02.06.2024
- 43 Portal Legislativ, *LEGE nr. 677 din 21 noiembrie 2001, MONITORUL OFICIAL nr. 790*, 12 decembrie 2001, <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliuDocument/32733>, accesat în data de 10 iunie 2024.
- 44 Din prisma faptului că există zone unde micii fermieri doar din această activitate supraviețuiesc, implicarea statului trebuie să fie mult mai pronunțată pentru a reduce riscul falimentărilor micilor producători.
- 45 Mulți agricultorilor susțin că nu au o informare eficientă și actuală a programelor și campaniilor de finanțare. Astfel, prin implementarea periodică a unor anunțuri la primării etc. s-ar restabili informarea asupra noilor politici de alocare eficientă și echilibrată a fondurilor de subvențiilor.
- 46 În țară există 2 tipuri de climă, iar celor ce sunt în zona secetoasă nu li se pot aplica toate practicile naționale.
- 47 Nu este echitabil ca un fermier ce obține 3 tone de porumb la hectar să primească aceeași subvenție precum un fermier care obține 15 tone de porumb la hectar.
- 48 Utilizarea tehnologiei moderne este esențială în special pentru reabilitarea sectorului de apă din consumul industrial și urban. Astfel, reevaluarea acestui element ar a asigurat apa pentru agricultură din zona aridă.
- 49 O asigurare pe baza predicțiilor meteorologice ar aduce fermierilor din România compensații consistente în caz de incident meteo.
- 50 Council of the European Union, *European Green Deal*, 21 martie 2024, *European Green Deal - Consiliul (europa.eu)*, <https://consilium.europa.eu/en/policies/green-deal/>, accesat în data de 15 iunie 2024.

Bibliografie

- Baldwin, A. D., „The Concept of Security”, *Review of International Studies*, 1997, pp. 5–26.
- Berkelyte, Greta și Narvselius, Eleonora, *The EU's Common Security and Defense Policy: The cases of Ukraine and the Baltic State*, Lund University, mai 2017.
- Bourbeau, P., Balzacq, T. și Dunn Cavelt, M., „Celebrating Eclectic Dynamism: Security in International Relations”, în P. Bourbeau (ed.), *Security: Dialogue across Disciplines*, Cambridge: Cambridge University Press, 2015, pp. 111–136.
- Buzan, B., *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the post-Cold War Era*, 2nd edn, Boulder: Lynne Rienner, 1991.
- Gallie, B. W., „Essentially Contested Concepts”, *Proceedings of the Aristotelian Society*, 1956, pp. 98–167.
- Harris, Stuart și Mack, Andrew (eds.), *Asia-Pacific Security: The Economics-Politics Nexus*, Sydney: Allen & Unwin, 1997, pp. 53–54.
- Kolodziej, E. A., *Security and International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Kruzslicka, M. (n.d.). *Securitatea Alimentară prin Agricultură Durabilă*. Institutul de Economie Agrară, Academia Română, București, 2024.
- Ogata, Sadako, Declarația la congresul *the Asian Development Bank*, "Inclusion or Exclusion: Social Development Challenges For Asia and Europe", 27 aprilie 1998.
- Wolfers, A., „National Security as an Ambiguous Symbol”, *Political Science Quarterly*, 1952, pp. 481–502.

Surse electronice

- AFIR, *National Strategic Plan 2023-2027*, Agenția pentru Finanțarea Investițiilor Rurale, National Strategic Plan 2023-2027 - NEW AFIR Portal - PS PAC information, Online submission, <https://www.afir.info>.
- AFIR, *PNDR 2014–2020*, Agenția pentru Finanțarea Investițiilor Rurale, actualizat la data de 25 martie 2024, PNDR 2014 - 2020 - NOUL Portal AFIR - informații PS PAC, depunere Online, <https://www.afir.info>.
- AMRCR, *România – locul 22 în Indexul Global de Securitate Alimentară pentru anul 2020*, 11 martie 2021, <https://www.amrcr.ro>.
- Annan, Kofi, *Towards a Culture of Peace*, <http://www.unesco.org>.
- Asociația ECO Ruralis. *Planul Național Strategic 2023-2027 – informații generale*. Asociația țăranilor și țăranșilor din România. 19 ianuarie 2023, <https://www.ecoruralis.ro>.
- Bazgă, Bogdan, *Nu, viitorul nu sună bine! Neasigurarea securității alimentare duce la grave convulsii și tensiuni sociale. De ce România are nevoie de o strategie*, *Republica*, 16 februarie 2024, <https://hibits.republica.ro>.
- Cavelt, Myriam Dunn și Balzacq, Thierry, *Introduction, Routledge Handbook of Security Studies*, 2nd edn, Routledge Taylor & Francis Group, 2017, <https://www.book2look.com>.
- Comisia Europeană, *Politica agricolă comună a UE: 2023-2027, Obiectivele-cheie ale PAC 2023-2027*, <https://agriculture.ec.europa.eu>.
- Comisia Europeană, *Politica agricolă comună a UE: 2023-2027*, <https://europa.eu>.
- Consiliul European - Consiliul Uniunii Europene, *Pactul Verde European*, 21 martie 2024, <https://europa.eu>.
- Consiliul European - Consiliul Uniunii

- Europene, *Politica agricolă comună (PAC)*, 11 ianuarie 2024, <https://europa.eu>.
- Consiliul European - Consiliul Uniunii Europene, *Politica agricolă comună (PAC) - Infografic*, 27 ianuarie 2024, <https://europa.eu>.
- Council of the European Union, *European Green Deal*, 21 martie 2024, European Green Deal - Consilium (europa.eu), <https://consilium.europa.eu>.
- EUR-Lex, *Regulamentul (UE, Euratom) 2020/2093*, Document 32020R2093, 01 ianuarie 2024, <https://eur-lex.europa.eu>.
- Godfray, H. C. J., Beddington, J. R., Crute, I. R., Haddad, L., Lawrence, D., Muir, J. F. și Toulmin, C., „Food Security: The challenge of feeding 9 billion people”, *Science*, 327(5967), 2010, pp. 812-818. <http://dx.doi.org>.
- Marinescu, George, *Alocare ridicolă în PNRR pentru agricultura românească*, *Ziarul BURSA*, 30 august 2021, Alocare ridicolă în PNRR pentru agricultura românească - 30.08.2021 | BURSA.RO, <https://www.bursa.ro>.
- Ministerul Agriculturii și Dezvoltării Rurale. *Planul Strategic PAC 2023-2027*. GOV.RO, București, 2024, <https://www.madr.ro>.
- OHCHR, *Universal Declaration of Human Rights*, eng.pdf (ohchr.org), <https://www.ohchr.org>.
- Parlamentul European, *Politica agricolă comună (PAC): Instrumentele PAC și reformele acestora*, octombrie 2023, <https://europa.eu>.
- Parlamentul European, *Politica agricolă comună (PAC): Regulamentul privind planurile strategice din cadrul politicii agricole comune*, octombrie 2023, accesat la 02 iunie 2024, disponibil la: <https://europa.eu>.
- Portal Legislativ, *LEGE nr. 677 din 21 noiembrie 2001, MONITORUL OFICIAL nr. 790*, 12 decembrie 2001, <https://legislatie.just.ro>.
- PROFIT.ro, *INFOGRAFIC 2023, an record pentru agricultura României*, *AGRIBUSINESS*, 8 noiembrie 2023, Agricultura - 2023, an record pentru România INFOGRAFIC | PROFIT.ro, <https://www.profit.ro>.
- Report of the World Commission on Environment and Development, *Our Common Future*, Our Common Future: Report of the World Commission on Environment and Development (un.org), <https://www.un.org>.
- Timar, Oana, *Subvenții APIA 2024. Ce s-a decis azi la MADR pentru condițiile la GAEC 8 și ecoschema PD-04*, *AgroInteligența*, 19 februarie 2024, <https://agrointel.ro>.
- Vasilescu, Ilinca, *Mircea Geoană: În România, securitatea alimentară, securitatea energetică și cibernetică trebuie gestionate la nivelul unui oficiu comun între Președinție și Guvern*, *PRESSHOUSE.RO*, 23 februarie 2024, <https://www.presshouse.ro>.

Inegualitatea de gen în carierele academice italiene: Academia ca loc al rezistenței sau al schimbării?

[Gender inequality in Italian academic careers: Academia as a place of resilience or change?]

Alessandra DESIDERATO

Abstract: *This research examines gender inequality in Academia, focusing on Italy within the European context. It uses comparative analysis to explore how academia reflects societal norms and labour market trends, showing both resistance and progress toward gender equality. Methodologically, it relies on data from reports like She Figures, Gea-Gendering Academia, Gender Budgets of Italian universities, MindtheGeps project research, and a 2021 case study in the Department of Political Science (UniBa). The study investigates structural and cultural barriers to gender equality, considering leadership representation, wage disparity, the Glass Door Index, the Glass Ceiling Index, and gender-based power dynamics. It provides a national perspective on global issues, reviewing policies and practices shaping gender equality in Italian higher education. Additionally, it examines the concept of institutional “resilience” and highlights Academia’s potential role as a social change agent, promoting intersectional gender equality and offering recommendations for inclusive and sustainable transformation.*

Keywords: *gender equality, Academia, resilience, change, career, work-life balance, Italy.*

Introduzione

Nonostante gli sforzi volti a mitigare la disegualianza di genere, questa asimmetria continua a permeare tutti i settori socio-economici. In particolare, l’ambiente accademico italiano riflette persistenti dinamiche di potere, manifestando tanto progressi, quanto resistenze al cambiamento. Secondo alcuni dati¹, sebbene la quota di donne nel corpo

accademico europeo sia aumentata (nel 2019 le donne costituiscono circa il 40% del personale accademico), la loro presenza diminuisce drasticamente nei livelli più alti della gerarchia universitaria (circa il 26% delle posizioni “*grade A*” ovvero “professori ordinari”), evidenziando un chiaro divario di genere nell’andamento delle carriere.

In Italia, nonostante le studentesse superino gli studenti in termini nume-

rici nel percorso degli studi, al di là della segregazione orizzontale presente nella scelta dei settori disciplinari, tale vantaggio si inverte nel corso delle carriere post-dottorato. Le politiche attuate, comprese quelle emanate dall'Unione Europea e dal Ministero dell'Istruzione, dell'Università e della Ricerca (MIUR), come i Piani di Parità di Genere (*Gender Equality Plans* - GEP), sono servite solo in parte per affrontare queste disparità, e il loro impatto rimane infatti limitato di fronte a ostacoli strutturali e culturalmente radicati.

Nelle pagine che seguono, attraverso una breve analisi dei risultati del progetto *MINDtheGEPs*, ed a fronte delle recenti politiche e delle dinamiche socio-culturali concernenti le Università italiane, si cercherà di comprendere quali azioni l'Accademia possa attuare per diventare un ambiente più equo. Verranno esplorati due aspetti fondamentali: da un lato la "resilienza", che trova spazio nell'analisi della resistenza dell'istituzione accademica al cambiamento, essendo essa stessa parte strutturale e veicolo del pensiero neoliberale; dall'altro, il ruolo che l'Accademia può giocare come agente di cambiamento sociale, proponendo approcci innovativi per contrastare le barriere di genere in modo sostenibile e intersezionale.

Dal punto di vista metodologico, si considereranno i dati forniti da report come *She Figures*, *Gendering Academia*, i Bilanci di Genere delle Università italiane, le

ricerche del progetto *MINDtheGEPs* e lo studio di caso del Dipartimento di Scienze Politiche effettuato dalla sottoscritta nel 2021. Inoltre ci si impegnerà ad utilizzare un linguaggio il più "inclusivo" possibile, pur consapevoli che alcuni simboli come "asterisco" o "schwa" potrebbero ostacolare la lettura fluida di alcune persone, per cui si è deciso di non adoperarli.

Basandosi sui progetti *MINDtheGEPs (Modifying Institutions by Developing Gender Equality Plans* finanziato dal programma *Horizon 2020*) e *GEA – Gendering Academia*, si intende utilizzare una prospettiva di analisi multilivello: macro (regole e norme), meso (organizzazioni) e micro (individui). A titolo esplicativo, per "livello micro" si intende tutto ciò che riguarda lo sviluppo dell'identità di genere, la socializzazione, le esperienze personali e familiari che influenzano, anche indirettamente, la propria carriera accademica (ad esempio, la scelta del settore scientifico). Il "livello meso" si riferisce all'interazione dinamica tra individuo e il suo contesto sociale, esplorando come aspetti culturali e relazionali si intrecciano e si ripercuotono sulla vita della singola persona. Un esempio sono i pregiudizi e gli stereotipi legati al ruolo di genere normativo, come le caratteristiche culturalmente associate a un immaginario relegato al binarismo di genere, che creano invisibili divisioni tra genere maschile e femminile, aspettative di genere e di ruolo nella società. Si pensi all'associazione dei

ruoli di leadership al genere maschile, che sono influenzati e influenzano direttamente le interazioni con le altre persone e la cultura organizzativa universitaria. Infine, il “livello macro” fa riferimento alla dimensione istituzionale come norme e con-uetudini.

A che punto siamo? Il monitoraggio della gender equality nel contesto italiano

Troppo spesso anche nella raccolta dei dati sulla disegualianza di genere viene utilizzato un approccio *gender mainstream*, omettendo l'intersezione delle disegualianze e delle discriminazioni, che ne moltiplica l'effetto negativo. Anche la Commissione europea nell'ultimo Report sulla disegualianza di genere (2023) evidenzia come tendenzialmente nelle analisi vengano completamente invisibilizzate determinate soggettività, quali le persone con disabilità e le persone razzializzate, sottolineando che è necessario considerare questi aspetti identitari sia nella raccolta dei dati sia nelle politiche. Bisogna notare che nel report non vengono comunque citate le persone *transgender* e/o le identità non normative (ad es. *queer*). Questi aspetti non vengono presi in considerazione anche nei bilanci di genere (*Gender Budgeting* - GB) e nei *Gender Equality Plan* (GEP), dove raramente compaiono le persone con disabilità e ancora una volta sono assenti le identità non normative. Inoltre nell'analisi del

contesto italiano è necessario partire dall'accessibilità ai dati. La mancanza di un registro centrale di tutti i GEP e GB non aiuta nell'individuazione delle *best practices* e non fornisce una rappresentazione esaustiva della situazione accademica italiana. Senza dati, del resto, non si possono progettare *policy* che tengano realmente conto del contesto di riferimento e ne favoriscano la trasformazione. Nonostante il CRUI (Conferenza dei Rettori delle Università Italiane) abbia fornito un quadro di riferimento per la stesura del Bilancio di Genere già nel 2021, tramite un apposito *Vademecum*, solo circa la metà degli atenei italiani ha effettivamente redatto almeno un bilancio. Ciononostante, la presentazione periodica del GB non è ancora una prassi consolidata. Manca inoltre un osservatorio nazionale per la parità di genere che si dovrebbe occupare di consulenza e supporto nell'elaborazione e attuazione di politiche per la parità di genere, nonché attività di ricerca e monitoraggio sulle condizioni della parità di genere negli ambiti di competenza, come l'osservatorio del Ministero della Cultura, che sembra essere fermo dal 27 marzo 2023, data dell'ultima riunione reperibile sul sito ufficiale. In parte questo ruolo è ricoperto dal Comitato Unico di Garanzia (CUG - istituito per legge dall'art. 57 del D. Lgs. 165/2001 in tutte le pubbliche amministrazioni), l'organo che opera all'interno delle amministrazioni italiane per prevenire ogni forma di discriminazione e

di violenza sul lavoro. Tale organo è incaricato di svolgere funzioni propositive, consultive e di verifica riguardo le politiche di pari opportunità e benessere organizzativo. Spesso però emergono criticità nei confronti dei CUG, tra cui la difficoltà di attuare effettivamente le iniziative proposte insieme alla mancanza di risorse e di supporto che possono limitare la loro efficacia. Inoltre, la variabilità nel livello di attivazione e di impegno tra diversi CUG può influire sull'uniformità delle azioni di pari opportunità su scala nazionale. Esistono, peraltro, anche spazi di cooperazione come la Conferenza Nazionale degli Organismi di Parità delle Università italiane, che costituisce una rete di coordinamento, alla quale si può aderire facoltativamente, in grado di aggregare le/i rappresentanti dei Comitati universitari dedicati alle pari opportunità con l'obiettivo di facilitare la collaborazione inter-universitaria e condividere pratiche per promuovere la cultura di genere e combattere le discriminazioni nel contesto accademico.

L'introduzione del GEP da parte dell'Unione Europea come requisito per la partecipazione al programma *Horizon Europe* rappresenta un passo significativo per spingere le Università ad interrogarsi sulla parità di genere ed a re-immaginarsi. Tuttavia, le istituzioni mostrano ancora una certa resilienza alle trasformazioni. Per evitare il rischio che il Bilancio di Genere ed i GEP siano semplici adempimenti burocratici

privi di reale significato, potrebbe essere utile un *database* nazionale ed europeo, trasparente ed accessibile, per incentivare il confronto tra le università nel monitoraggio della raccolta dei dati e per uniformare gli indici. La raccolta di dati senza un chiaro scopo e un piano di utilizzo concreto rischia di essere inutile e dispersiva. In questo contesto *MINDtheGEPs* rappresenta un progetto pilota da cui prendere esempio.

Grazie al progetto *MINDtheGEPs* è stata costruita una base per i piani di parità di genere (GEP) nelle organizzazioni che si occupano di ricerca. Dai risultati sono state elaborate delle raccomandazioni che includono azioni strutturali e culturali mirate a rimuovere le barriere al reclutamento e alla progressione di carriera delle ricercatrici, migliorare l'equilibrio tra lavoro e vita privata, affrontare gli squilibri di genere nei processi decisionali e rafforzare la dimensione di genere nella ricerca e nell'insegnamento. Tra queste, si evidenziano la necessità di contratti di ricerca con sicurezza lavorativa ed incentivi economici per i Dipartimenti a predominanza maschile che assumono o promuovono donne e soggettività non normative. È inoltre fondamentale cambiare la cultura prevalente nella scienza, mostrando i suoi limiti non solo per le donne, ma per l'intera organizzazione, riducendo lo stress e promuovendo un ambiente di ricerca più collaborativo e creativo. Si propone di mitigare la penalità da cura attraverso la riduzione del carico didattico o burocrati-

tico al rientro dalla maternità e l'espansione degli accordi con i servizi di assistenza all'infanzia o agli anziani, oltre a programmi di *mentoring* e formazione destinati a sfidare la norma che vede la devozione al lavoro e la sovrapproduzione come valori positivi.

L'Accademia italiana tra riforme e cultura organizzativa

Negli ultimi due decenni, il sistema universitario italiano ha subito significative riforme legislative, in particolare con la legge Moratti del 2005 e la legge Gelmini del 2010. Queste riforme si inseriscono in un contesto istituzionale che mira a porre il mondo della ricerca a disposizione del mercato del lavoro, con l'obiettivo di aumentare l'efficienza, contenere i costi e migliorare la produttività. La spinta verso la cosiddetta terza missione rende visibile anche all'occhio meno attento questa nuova impostazione dell'Accademia. La legge Moratti ha introdotto le figure delle ricercatrici e dei ricercatori a tempo determinato, segnando un cambiamento significativo nel modello di carriera accademica, orientato verso una maggiore flessibilità e precarizzazione. La riforma Gelmini ha poi proseguito su questa linea, ristrutturando ulteriormente il reclutamento e la progressione di carriera mediante l'introduzione dell'Abilitazione Scientifica Nazionale (ASN) come prerequisito per l'accesso ai ruoli di professore/i associate/i ed ordinarie/i.

Attraverso questi cambiamenti si è intensificato il divario di genere nei ruoli accademici nelle fasce iniziali della carriera, come evidenziato dall'aumento delle difficoltà per le donne di accedere alla posizione di RTD-B, che offre maggiore stabilità rispetto agli assegni di ricerca e RTD-A². Questo sistema anticipa la scrematura delle donne, ostacolando la loro progressione già nelle fasi iniziali di carriera. Inoltre, la riforma ha modificato i criteri di finanziamento delle Università, sollecitando il passaggio da un modello basato sulla spesa storica a uno incentrato su standard di costo per le e gli studenti e su componenti premiali. In aggiunta, il sistema dell'ASN ed i concorsi locali hanno accentuato ulteriormente l'importanza delle reti informali. Secondo il lavoro di Granovetter³, le reti basate su legami deboli sono essenziali per la diffusione di informazioni per le opportunità di avanzamento professionale. Tuttavia, queste reti tendono a favorire gli uomini, specialmente in ambiti tradizionalmente dominati da figure maschili, dove gli *old boys networks*⁴ offrono accesso preferenziale a risorse ed informazioni⁵. La disparità nell'accesso a questi *network* contribuisce a perpetuare le disuguaglianze esistenti e limita le opportunità per le donne nel raggiungere posizioni di alto livello nell'accademia. La situazione è ulteriormente aggravata dai sistemi di premialità introdotti dalle nuove riforme per incentivare la competitività accademica che non tengono

conto delle disparità di partenza tra i generi. Il modello valutativo, che enfatizza la produttività quantitativa, penalizza coloro che, anche a causa di responsabilità di cura, non riescono a mantenere ritmi di pubblicazione elevati. Le ricadute maggiori sono per le donne, che spesso si trovano a gestire un maggior carico di lavoro di cura.

Il fenomeno della *leaky pipeline*, ovvero la progressiva perdita di donne lungo il percorso di carriera, ne rappresenta un possibile effetto dovuto sia dalle scelte individuali sia dalle norme sociali di genere che le influenzano⁶. Infatti, varie ricerche avanzano l'ipotesi di un maggiore lavoro delle donne nell'*academic housework*, ovvero mansioni come l'insegnamento, tutoraggio e tutte quelle attività di cura necessarie per il funzionamento delle Università, ma che non vengono riconosciute o valorizzate dalle logiche premiali. In questo senso è interessante citare il caso del dipartimento di Scienze Politiche (UniBa) dove, secondo la ricerca svolta nel 2021 sulla disegualianza di genere, si è dimostrato che nonostante il *Glass Door Index* fosse tra i minori in Italia nell'area delle scienze sociali, la rappresentanza femminile nei ruoli decisionali di leadership (*Glass Ceiling Index*) era assente ad eccezione di ruoli prettamente amministrativi caratterizzati da un rapporto di tutoraggio e di orientamento a studenti (delega Erasmus o Job Placement) o ruoli apicali ma pur sempre con una matrice riconducibile al lavoro di cura

che ne legittima la posizione, ad esempio la figura della "Coordinatrice dei corsi di studio", per la prima volta di genere femminile nel 2021, ma il cui ruolo accademico è strettamente collegato alla didattica. D'altronde i numeri riguardo la rappresentanza femminile nei ruoli di governo accademico come i rettorati sono ancora allarmanti, nel 2022 su 99 cariche si registrano solo 12 rettrici⁷. Le donne rimangono ancora fortemente sottorappresentate.

Un altro caso interessante riguarda la ricerca svolta da Carriero, Coda Zambetta e Tomatis (2023) che si interroga sul fenomeno della *leaky pipeline* nel percorso accademico delle/ei dottoresse/i di ricerca analizzando i dati dal 1986 al 2006 (periodo in cui era obbligatorio depositare la propria tesi di dottorato presso BNCF). Infatti è noto che vi è una significativa presenza di donne con il titolo del Dottorato di ricerca, ma questa presenza non si riflette proporzionalmente nei ranghi più elevati della carriera universitaria, né tantomeno nei primi contratti di accesso alla stabilizzazione come RTD-B. Tale gap tra il conseguimento del titolo di dottorato e l'accesso a posizioni fisse nelle istituzioni accademiche solleva diversi interrogativi come il ruolo della *mentorship/sponsorship*, la disponibilità alla mobilità e la predisposizione alla ricerca. Lo studio suggerisce che la *mentorship* durante il dottorato gioca un ruolo cruciale: *supervisor* con posizioni consolidate (ordina-

rie/i) possono offrire un supporto decisivo per l'avanzamento nella carriera, non solo nella trasmissione dei valori e l'accesso al proprio network ma anche legittimando innanzi ai *peers* la/il dottoranda/o attraverso le pubblicazioni co-autorate (Carriero, Coda Zambetta, Tomatis 2023). Inoltre, è molto interessante il dato fornito dal *survey* del progetto *MINDtheGEPs* concernente la differente percezione non tanto con una distinzione di genere, ma piuttosto di ruolo. Infatti, *early carrer* (EC) e *advanced carrer* (AC) hanno una visione differente delle caratteristiche e dei valori fondamentali per il reclutamento e la progressione di carriera e tale scarto emerge anche nelle interviste qualitative semi-strutturate dello stesso progetto. Analizzando *positive belief* (credenze positive) e *normative belief* (credenze normative) si è notato che la percezione del contesto accademico degli intervistati è diversa: secondi gli EC, per ottenere un posto da RTB-B quello che “conta” (*positive belief*) è “mettere al primo posto il lavoro”, “pubblicare molto”, “dedicarsi principalmente alla ricerca e second. all’insegnamento”, “essere interni al dipartimento”. Mentre gli AD attribuiscono meno importanza allo *sponsoring*, percependo come prevalente il modello meritocratico⁸. L’enfasi posta dagli EC sullo *sponsoring* e sulla pubblicazione di un elevato numero di articoli scientifici indica la loro adesione all’*unconditional work model*. Il modello promuove una cultura meritocratica

in cui il successo è determinato principalmente dai risultati ottenuti. Le percezioni riportate suggeriscono una struttura dell’ambiente accademico fortemente influenzata dal mercato neo-liberale, dove il detto “*publish or perish*” governa e modella le Università e chi le vive. D’altra parte né la mobilità geografica, ovvero il cambio di Ateneo al termine del dottorato, né le preferenze individuali nel continuare a lavorare nel mondo accademico o spostarsi in altri settori come il no-profit, sembrano incidere sul divario di genere nell’avanzamento accademico. Nel *survey* si nota come gli EC credono che “dovrebbe contare” (*normative belief*) molto di più “avere avuto esperienze significative all’estero”, ma attualmente “non conta” molto. Ancora una volta il problema principale non sembra essere la propensione alla mobilità differente per genere.

Infine l’indagine presentata dal progetto *MINDtheGEPs* fornisce anche un’analisi dettagliata sulle percezioni riguardanti la parità di genere nel contesto accademico, suddividendo i risultati in base a genere e settore disciplinare (STEM/SSH). I risultati mostrano che, per quanto riguarda la convinzione che le donne debbano avere prestazioni superiori agli uomini per essere riconosciute come competenti nel loro lavoro, gli uomini in ruoli non strutturati (EC) sono più inclini a concordare con questa affermazione rispetto alle donne in posizioni equivalenti. Allo stesso modo, vi è

un'alta consapevolezza dei meccanismi di supporto in caso di preoccupazioni legate alla parità di genere, soprattutto tra le/i professoresse/-i ordinari (PO), anche se sono i ricercatori a dimostrare la maggiore conoscenza di tali strumenti. Ancora una volta c'è da sottolineare come le percezioni sulla parità di genere varino non solo in base al genere ma anche in base al ruolo accademico, evidenziando un certo ottimismo tra gli uomini, in particolare tra i professori ordinari, riguardo l'impegno dei dipartimenti nella promozione della parità di genere e nell'equa presenza di uomini e donne nelle posizioni senior. Tuttavia, le donne, in generale, sembrano meno convinte del fatto che i loro dipartimenti si adoperino concretamente per questa causa.

Confrontando la situazione italiana con quella europea, emerge che anche se molti paesi dell'UE hanno intrapreso riforme simili a quelle italiane per promuovere la meritocrazia e l'efficienza, l'Italia si distingue per l'intensità e la rapidità delle sue riforme, che hanno avuto effetti ambivalenti anche all'interno del sistema di *governance* universitario. Queste riforme cercando di rispondere a esigenze di modernizzazione si sono adeguate al mercato neoliberale e al contesto transnazionale capitalistico, accentuando la precarietà di carriera, soprattutto per le nuove generazioni. Così c'è stato un peggioramento con possibili effetti di discriminazioni multiple per le donne⁹, che si trovano spesso svan-

taggiate nelle fasi iniziali di stabilizzazione della loro carriera accademica ma sono anche soggette, ad esempio, alle disparità territoriali Nord-Sud Italia. Questa riorganizzazione universitaria non ha adeguatamente considerato l'impatto delle riforme sulla parità di genere, perpetuando invece dinamiche che mantengono le donne in una posizione di svantaggio. È essenziale che future politiche promuovano non solo la parità di accesso ma anche il sostegno attivo attraverso misure che riconoscano e compensino le barriere legate al lavoro di cura e all'estrema precarizzazione della carriera accademica. Solo così sarà possibile realizzare un ambiente equo. Il decreto Milleproroghe del 30 dicembre 2023 n° 215, convertito in legge negli ultimi mesi, modifica ancora una volta il reclutamento del personale di ricerca e docente. Mirando ad una maggiore interdisciplinarietà, propone la sostituzione di 370 aree disciplinari con gruppi più ampi e prevede la trasformazione degli assegni di ricerca, RTD-A e RTD-B in contratti di collaborazione scientifica con migliori condizioni contrattuali e di previdenza sociale. Questi contratti potrebbero confluire in un ruolo unico da ricercatore a tempo pieno (RTT), con una durata massima di sei anni e l'obiettivo di raggiungere la posizione di associato previa valutazione. È possibile che le nuove protezioni contrattuali rendano più stabile la carriera accademica intaccando l'attuale sistema di precarizzazione istituzionalizzata. Sarà

comunque necessario del tempo per valutare appieno l'impatto della nuova riforma, specialmente in termini di equità di genere e bilanciamento vita-lavoro.

Pensandoci persone oltre l'Accademia

In Italia, la maternità rappresenta un significativo punto di tensione nel bilanciamento tra responsabilità lavorative e familiari, anche nel mondo accademico. Nonostante il crescente riconoscimento delle problematiche legate alla “conciliazione vita-lavoro”, le donne continuano a subire notevoli difficoltà. In Italia nel 2023 il tasso di occupazione totale delle donne tra i 25 e i 54 anni è 63,8%, dato che peggiora per le donne con figli, rispettivamente 57,8% con due figli minori e 64,9% con un figlio minore. La presenza di figli porta un notevole divario: solo il 4,8% dei padri con figli minori risulta inattivo, mentre rimane diffusa l'inattività tra le donne con figli, coinvolgendo il 33% delle madri con figli minori¹⁰. Inoltre molte donne lavoratrici sono impiegate in posizioni part-time, a causa degli impegni familiari. La situazione è peggiorata dalla carenza di servizi di supporto, come asili nido accessibili e gratuiti. Il lavoro di cura, che comprende la gestione delle esigenze quotidiane dei bambini e altri membri della famiglia, spesso ricade sulle spalle delle donne, influenzando negativamente la loro presenza e progressione nel settore lavorativo. In contesti acca-

demici, questo onere può limitare notevolmente la partecipazione delle donne a opportunità professionali, in particolare nelle posizioni di leadership, dove la flessibilità oraria potrebbe non essere sufficiente per mitigare gli impatti di tali responsabilità¹¹. Varie ricerche evidenziano come l'intensificarsi del lavoro accademico vada spesso a discapito della vita personale, con orari di lavoro che si estendono in serate e fine settimana, complicando ulteriormente la conciliazione con la vita familiare¹². Il carico del lavoro di cura viene lasciato alla competenza individuale senza rilevarlo come bisogno di tutta l'organizzazione universitaria. In questo modo non si considera sia il divario tra le persone che vengono da background economici differenti, soprattutto nelle posizioni precarie, sia tutt-e/-i coloro che non hanno una rete familiare di supporto, e quindi non hanno la possibilità di esternalizzare in alcun modo il lavoro di cura. Si dovrebbero sviluppare misure che riconoscano il valore del lavoro di cura e che allo stesso tempo promuovano una reale condivisione delle responsabilità familiari tra i generi, ad esempio estendendo l'obbligatorietà del congedo parentale. Investimenti significativi in servizi di sostegno, come asili nido e altre infrastrutture per la prima infanzia, sono molto importanti, sebbene assenti nella maggior parte delle Università italiane. Parimenti, politiche come il *Family Act* (legge 32/2022) e iniziative per l'uguaglianza salariale stanno cer-

cando di indirizzare queste problematiche, ma è necessario un impegno costante per assicurare che tali politiche siano efficaci e che contribuiscano a creare un ambiente di lavoro più equo e sostenibile per tutti (Save the Children, 2024). Infine le strategie organizzative dovrebbero mirare a creare modelli di organizzazione del lavoro accademico più plurali in modo tale da rispondere ai vari bisogni del personale universitario, favorendo un reale bilanciamento tra accademia e resto della vita, che non si limiti al rapporto casa-lavoro, né solo agli obblighi famigliari. Diverse ricerche evidenziano come la pandemia e l'estrema flessibilità lavorativa universitaria hanno influenzato negativamente la qualità della vita non solo di coloro che presentavano un carico di cura oneroso tra le mura familiari, ma anche le persone con un solo componente nel nucleo familiare. Incorporare la tecnologia per facilitare modalità di lavoro flessibili può essere una strategia per ridurre i conflitti tra lavoro e vita privata¹³. Tuttavia è necessario cambiare la cultura organizzativa alla base dato che queste innovazioni non devono indurre una maggiore erosione della distinzione tra casa e lavoro, mantenendo il rispetto per il tempo personale. Infine, riconoscere e valorizzare il lavoro di cura come componente fondamentale del benessere e della produttività individuale non solo rafforza il tessuto sociale all'interno delle istituzioni, ma promuove anche modelli di comporta-

mento che sostengono l'equità di genere e la diversità culturale. Questi cambiamenti possono aiutare a creare un ambiente innovativo e meno resiliente, modificando la cultura organizzativa basata sulla logica meritocratica e della performance, e istituzionalizzando valori come la collaborazione e l'importanza dei bisogni collettivi. Un ambiente di lavoro dove tutti i membri si sentono valorizzati e in grado di contribuire pienamente alla missione educativa e di ricerca dell'istituto.

Conclusioni

L'accademia italiana, come molte altre nel mondo, ha dimostrato una notevole resilienza al cambiamento dei bisogni della società, mantenendo spesso una struttura sessuata al maschile che perpetua le disuguaglianze di genere. Tuttavia, iniziative come il progetto *MINDtheGEPs* offrono una strada verso un futuro più equo e inclusivo. Raccogliendo e analizzando dati, il progetto ha identificato le barriere sistemiche che impediscono il progresso delle donne e delle soggettività non normative nelle carriere di ricerca. Per affrontare efficacemente queste sfide, sono indispensabili azioni mirate. Le raccomandazioni del progetto includono la creazione di contratti di ricerca sicuri e stabili, nonché incentivi economici per i dipartimenti che favoriscono l'inclusione di donne e soggettività non normative. Inoltre, è essenziale cambiare la cultura prevalente nella scienza, che spesso

enfaticamente la sovrapproduzione e la devozione al lavoro a scapito del benessere personale. Promuovere un ambiente di lavoro più collaborativo e meno stressante non solo apporterà benefici alle donne, ma migliorerà l'intera comunità accademica.

Una delle nuove direttive proposte riguarda la revisione dei regolamenti universitari per la richiesta della Carriera Alias estesa a tutte e tutti, e non solo alla componente studentesca. Tale misura permetterebbe all'intera comunità universitaria di vivere liberamente la propria identità di genere nel contesto accademico, senza l'onere di dover fornire documentazione medico-specialistica. Si tratta di un cambiamento, sostenuto dal CRUI, che rappresenta un passo avanti verso un ambiente accademico più equo.

In una prospettiva analoga, è altrettanto importante riconoscere e

supportare le esigenze delle persone con disabilità e razzializzate, ponendo la giusta attenzione anche a tali aspetti nella raccolta dati per la costruzione del Bilancio di Genere. Questo richiede adeguamenti infrastrutturali, formazione del personale e politiche di supporto personalizzate.

Per costruire un'Accademia più equa, è necessaria un'azione multi-livello. Riforme strutturali e culturali, insieme a politiche di supporto specifiche per l'equilibrio tra vita lavorativa e privata, possono creare un ambiente che valorizzi e promuova la diversità. Solo procedendo contro corrente e affrontando i limiti e le barriere socio-culturali della società neo-liberale, l'Accademia potrà realizzare il suo pieno potenziale trasformativo e divenire un reale agente di cambiamento sociale.

Note

- ¹ Commissione europea, „Direzione generale della Ricerca e dell'innovazione, She figures 2021: gender in research and innovation : statistics and indicators”, Publications Office, 2021.
- ² C. Gaiaschi e R. Musumeci, „Aprire la 'porta di cristallo': le difficoltà di accesso alla carriera accademica”, in Naldini, M., Poggio, B. (eds.), *Genere e accademia: Carriere, culture e politiche*, il Mulino, Bologna, 2023, pp. 125-151.
- ³ F. Barbera, „Senza filtro. Leggere Mark Granovetter”, in *Stato e mercato*, Rivista quadrimestrale, 2021, pp. 445-456.
- ⁴ L. D. Teele, „What's wrong with replicating the old boys' networks?”, in C. Elman, J. Gerring, (eds.), *The Production of Knowledge: Enhancing Progress in Social Science*, Cambridge University Press, 2020, pp. 403-431.
- ⁵ Pentru aprofundări: S. McDonald, „What's in the 'old boys' network? Accessing social capital in gendered and racialized networks”, in *Social Networks*, 33 (4), 2011, pp. 317-330; A. Santero, S. Bertolini e L. M. Piga, „Avanzamenti di carriera e soffitto di cristallo”, in M. Naldini, B. Poggio, (eds.), *op.cit.*, pp. 151-177.
- ⁶ D. Guarascio, R. Musumeci, e P. Villa, „Il contesto: i dati quantitativi”,

- in M. Naldini, B. Poggio, (eds.), *op.cit.*, pp. 29-34.
- ⁷ ANVUR, *Rapporto ANVUR*, 2024, disponibile in <https://www.anvur.it/attivita/rapporto-biennale/rapporto-versione-2023/>.
- ⁸ R. Carriero, C. Solera e G. Tattarini, „Le carriere dentro e fuori l’università: una panoramica su divari di genere”, in M. Naldini, B. Poggio, (eds.), *op.cit.* p. 93.
- ⁹ M. Naldini e B. Poggio, „Le carriere accademiche e i divari di genere”, in M. Naldini, M., Poggio, B. (eds.), *op.cit.*, p. 72.
- ¹⁰ A. Minello (eds.), *Rapporto Mamme equilibriste*, Save the Children Italia, 2024.
- ¹¹ M. Naldini e C. Saraceno, *Conciliare famiglia e lavoro. Vecchi e nuovi patti tra i sessi e tra le generazioni*, il Mulino, Bologna, 2011.
- ¹² S. Bertolini e B. Poggio (eds.), *Research Handbook on Work-Life Balance: Emerging Issues and Methodological Challenges*, Edward Elgar, Cheltenham, 2022.
- ¹³ L. Carrieri, M. Naldini e P. Tuselli, „Le carriere accademiche e la discriminazione di genere”, in M. Naldini, B. Poggio, (eds.), *op.cit.*, pp. 63-87.

Bibliografia

Lucrări cu caracter general și special

- CIPRIANI, N., SOLERA, C., e HOLM BODIN, A., *Gender quotas & positive action: An attack on meritocracy?*, Zenodo, 2023.
- COMMISSIONE EUROPEA, Direzione generale della Ricerca e dell’innovazione, *She figures 2021: gender in research and innovation: statistics and indicators*, Publications Office, 2021.
- MINELLO, A. (eds.), *Rapporto Mamme equilibriste*, Save the Children Italia, 2024.
- MURGIA, A., e POGGIO, B., *Saperi di genere. Prospettive disciplinari su formazione, università, lavoro, politiche e movimenti sociali*, Università di Trento, Trento, 2018.
- MURGIA, A., e POGGIO, B., *Gender and Precarious Research Careers. A Comparative Analysis*, Routledge, London, 2019.
- MUSUMECI, R., e SANTERO, A. (eds.), *Fathers, Childcare and Work: Cultures, Practices and Policies*, Emerald, Bingley, 2018.

Articole și studii

- ADDABBO, T., CAROCCIA, F., CHERUBINI, A.M., COIS, E., ELEFANTE, C., MONTORSI, A., PICARDI, I., PULEJO, L., e SOLE, A., *Vademecum per l’elaborazione del Gender Equality Plan negli Atenei italiani*, Università di Cagliari, 2021.
- ADDABBO, T., GHISLIERI, C., MUSUMECI, R., e PICARDI, I., “Lavoro da remoto e benessere: un’analisi della conciliazione tra lavoro accademico e cura familiare durante la pandemia Covid-19”, *Welfare e ergonomia*, 1, 2022, pp. 41-61.
- ALLEN, K., BUTLER-HENDERSON, K., REUPERT, A., LONGMUIR, F., FINEFTER-ROSENBLUH, I., BERGER, E., FLEER, M., “Work like a girl: Redressing gender inequity in academia through systemic solutions”, *Journal of University Teaching & Learning Practice*, 18 (3), 2021.
- ANZIVINO, M., CANNITO, M., e PIGA, M.L., “Pratiche di genere nella costruzione del merito e dell’eccellenza”, in NALDINI, M., POGGIO,

- B. (eds.), *Genere e accademia: Carriere, culture e politiche*, il Mulino, Bologna, 2023, pp. 201-225.
- BARBERA, F., “Senza filtro. Leggere Mark Granovetter”, *Stato e mercato*, Rivista quadrimestrale, 2021, pp. 445-456.
- BERTOLINI, S., e POGGIO, B. (eds.), *Research Handbook on Work-Life Balance: Emerging Issues and Methodological Challenges*, Edward Elgar, Cheltenham, 2022.
- BUSSO, S., e RIVETTI, P., “What’s love got to do with it? Precarious academic labour forces and the role of passion in Italian universities”, *Recherches Sociologiques et Anthropologiques*, 45 (2), 2014, pp. 15-37.
- CARRIERO, R., e NALDINI, M., “Gender disparity access to academia in Italy. Are there barriers to women’s early career stages?”, *Polis, Ricerche e studi su società e politica*, 2022, pp. 5-32.
- CARRIERO, R., POGGIO, B., e SOLERA, C., “Il contesto: i dati quantitativi”, in NALDINI, M., POGGIO, B. (eds.), *Genere e accademia: Carriere, culture e politiche*, il Mulino, Bologna, 2023, pp. 29-34.
- CARRIERO, R., CODA ZABETTA, M., e TOMATIS, F., “Le carriere dentro e fuori l’università: una panoramica su divari di genere”, in NALDINI, M., POGGIO, B. (eds.), *Genere e accademia: Carriere, culture e politiche*, il Mulino, Bologna, 2023, pp. 63-87.
- CHECCHI, D., CICOGNANI, S., e KULIC, N., „Gender quotas or girls’ networks? Evidence from an Italian research selection”, *Work, Employment and Society*, 33 (3), 2019, pp. 462-482.
- CHECCHI, D., e CICERO, T., “Is entering Italian academia getting harder?”, in CHECCHI, D., JAPPELLI, T., URICCHIO, A. (eds.), *Teaching, Research and Academic Careers*, Springer International Publishing, 2022, pp. 107-134.
- DESIDERATO, A., „Behind the blindness of equity gender research: the case of the universities of Bari”, in *BRIDGES Symposium on Power Asymmetries in Academic-Scientific Environments: Critical Insights into the Neoliberal Production of Knowledge*, Transmitting Science, 2022.
- FILANDRI, M., e PASQUA, S., „Being good isn’t good enough’: Gender discrimination in Italian academia”, *Studies in Higher Education*, 46 (8), 2021, pp. 1533-1551.
- GAIASCHI, C., „Università e cultura dell’eccellenza: più meritocratica per chi? Aporie di genere nell’accademia italiana”, *Etnografia e ricerca Qualitativa*, 2, 2021a, pp. 348-371.
- IDEM, „The academic profession in neoliberal times: A gendered view”, *Professions and Professionalism*, 11 (1), 2021b, pp. 1-22.
- GAIASCHI, C., e MUSUMECI, R., „Just a Matter of Time? Women’s Career Advancement in Neo-Liberal Academia: An Analysis of Recruitment Trends in Italian Universities”, *Social Sciences*, 9 (9), 2020, pp. 1-19.
- IDEM, “‘Why so slow?’ Un’analisi del reclutamento accademico in Italia dal 2000 al 2020, tra processi di femminilizzazione e (ri)-maschilizzazione”, *Sociologia Italiana, AIS Journal of Sociology*, 18, 2021, pp. 97-122.
- IVANCHEVA, M., LYNCH, K., e KEATING, K., “Precarity, gender, and care in the neoliberal academy”, *Gender, Work & Organization*, 26 (4), 2019, pp. 448-462.
- KRZEMIŃSKA, K., MIGALSKA, A., SEKUŁA, P., e STOECKER, E., *Raising*

- awareness & challenging stereotypes: Training senior leaders to promote gender equality*, Zenodo, 2024.
- LIPINSKY, A., e WROBLEWSKI, A., “Re-visiting gender equality policy and the role of university top management”, in O’CONNOR, P., WHITE, K. (eds.), *Gender, Power and Higher Education in a Globalised World*, Palgrave Studies in Gender and Education, Cham, 2021, pp. 163-186.
- MCDONALD, S., “What’s in the ‘old boys’ network? Accessing social capital in gendered and racialized networks”, *Social Networks*, 33 (4), 2011, pp. 317-330.
- MUSUMECI, R., ANZIVINO, M., e PISU, D., “Aprire la ‘porta di cristallo’: le difficoltà di accesso alla carriera accademica”, in NALDINI, M., POGGIO, B. (eds.), *Genere e accademia: Carriere, culture e politiche*, il Mulino, Bologna, 2023, pp. 125-151.
- NALDINI, M. (eds.), *La transizione alla genitorialità: Da coppie moderne a famiglie tradizionali*, il Mulino, Bologna, 2015.
- NALDINI, M., e SARACENO, C., *Conciliare famiglia e lavoro. Vecchi e nuovi patti tra i sessi e tra le generazioni*, il Mulino, Bologna, 2011.
- PICARDI, I., „The glass door of academia: Unveiling new gendered bias in academic recruitment”, *Social Sciences*, 8 (5), 2019, pp. 1-17.
- IDEM, *Labirinti di cristallo. Strutture di genere nell’accademia e nella ricerca*, Franco Angeli, Milano, 2020.
- POWELL, S., “Gender equality in academia: Intentions and consequences”, *The International Journal of Diversity in Organizations, Communities, and Nations, Annual Review*, 18 (1), 2018, pp. 19-35.
- RESKIN, B.F., e ROOS, P.A., *Job Queues, Gender Queues: Explaining Women’s Inroads into Male Occupations*, Temple University Press, Philadelphia, 1990.
- SANTERO, A., BERTOLINI, S., e PIGA, M.L., “Avanzamenti di carriera e soffitto di cristallo”, in NALDINI, M., POGGIO, B. (eds.), *Genere e accademia: Carriere, culture e politiche*, il Mulino, Bologna, 2023, pp. 151-177.
- TEELE, D.L., “What’s wrong with replicating the old boys’ networks?”, in ELMAN, C., GERRING, J. (eds.), *The Production of Knowledge: Enhancing Progress in Social Science*, Cambridge University Press, 2020, pp. 403-431.
- VAN DEN BRINK, M., e BENSCHOP, Y., “Gender in academic networking: The role of gatekeepers in professorial recruitment”, *Journal of Management Studies*, 51 (3), 2013, pp. 460-492.
- Resurse online**
- ANVUR, ANALISI FOCUS GENERE, *RAPPORTO ANVUR*, 2024, disponibile in <https://www.anvur.it>.
- CONFERENZA DEI RETTORI DELLE UNIVERSITÀ ITALIANE, disponibile in *Bilancio di genere*, <https://www.crui.it>.
- CONFERENZA DEI RETTORI DELLE UNIVERSITÀ ITALIANE, *Atenei e Rettori*, disponibile in <https://www.crui.it>.
- DIPARTIMENTO PER LE PARI OPPORTUNITÀ, disponibile in *Il bilancio di genere*, <https://www.pariopportunita.gov.it>.
- EUROPEAN INSTITUTE FOR GENDER EQUALITY, disponibile in *Che cos’è il bilancio di genere?*, <https://eige.europa.eu>.

- MINISTERO DEI BENI CULTURALI: OSSERVATORIO PER LA PARITÀ DI GENERE, disponibile in <https://www.beniculturali.it>.
- PRINGEA, disponibile in <https://www.pringea.it>.
- RAGIONERIA GENERALE DELLO STATO - MINISTERO DELL'ECONOMIA E DELLE FINANZE, disponibile in *Bilancio di genere*, <https://www.rgs.mef.gov.it>.
- UNIVERSITÀ DI BARI ALDO MORO, disponibile in *Bilancio di genere*, <https://www.uniba.it>.
- UNIVERSITÀ DI BOLOGNA, disponibile in *Bilancio di genere*, <https://www.unibo.it>.
- UNIVERSITÀ DI MILANO-BICOCCA, disponibile in *Bilancio di genere*, <https://abcd.unimib.it>.
- UNIVERSITÀ DI ROMA LA SAPIENZA, disponibile in *Bilancio di genere*, <https://www.uniroma1.it>.

POLIS

Câteva aspecte sociale și educaționale ale culturii femeilor în Albania secolului XX

[Some social and educational aspects of women's culture in twentieth-century Albania]

Vittoria BOSNA

Abstract: *Albanian society has gone through great social and political changes, including the transition between two dictatorships to a pluralistic and democratic society. In addition to political issues, it is interesting to observe those of a social, educational and gender nature; in this regard, an analysis can be made regarding the status of women in the Land of Eagles relative to the period of socialist realism by considering its social and educational aspects. Starting from a traditional view of women, the thought goes to some of the articles of the Kanun Code from which emerges her role strongly influenced by patriarchal traditions and social expectations related to marriage, in fact at that time woman was often seen solely as “a wineskin, made only to bear: a small wineskin that bears burdens and labors” (art. 29), or as “something superfluous in the family [...] with no obligation to obtain any inheritance from her relatives nor economic and decision-making power over her property” (art. 20), she had no right to choose her husband nor rights over her offspring. The social and cultural situation changed considerably over time, bringing positive effects in the era of the fascist dictatorship and in the communist dictatorship. In this research I aimed to emphasize the ways in which women lived during the period of Enver Hoxa's dictatorship, highlighting their role in Albanian society often hovering between tradition and change. In this regard, one positive aspect of that historical period was the implementation of laws in favor of gender equality with regard to guaranteeing employment for all women. See the jobs in factories, offices and schools as schoolteachers (mesuesit), women participated in military activities, undergoing training as demanding as that reserved for men, holding important positions both in the regular armed forces and in territorial defense militias . The task of defending the nation was incumbent on all even the teachers who were required to impart knowledge and also to promote a communist ideology, as an active support in the anti-religious struggle, along with the mission reserved for the realization of the identity and formation of the person from the perspective of the principles of Marxism-Leninism . Written and oral testimonies speak of an active role in the course of the anti-fascist resistance as well, through participation in partisan associations,*

“the union of Albanian anti-fascist women” and engagement in the role of proud female soldiers in the act of defending the homeland.

Key words: *education, society, emancipation, woman, socialism.*

Munca în fabrică ca un angajament social pentru toată lumea

Tema sprijinului social pentru femei a fost foarte importantă pentru regimul comunist condus de Enver Hodja. În acest sens, angajarea în câmpul muncii a femeilor a fost un element cheie al modelului de emancipare. Angajarea deplină a femeilor a fost văzută nu doar ca un act necesar în scopul procesului lor de emancipare de tradițiile învechite, cât și pentru a asigura forța de muncă numeroasă necesară reconstrucției țărilor socialiste. Femeile intră în lumea muncii ca muncitori și manageri în fabrici, aspect important pentru dezvoltarea socială a Albaniei, obținându-și independența economică și socială, precum și egalitatea în drepturi cu bărbații în toate domeniile vieții.

Kanun a fost înlocuit oficial prin Constituția Republicii Populare Albania din 1946, care a stabilit egalitatea în drepturi între bărbați și femei în toate sferile vieții private, politice și sociale; de aceea, citim că „femeile se bucură de drepturi egale cu bărbații în toate sferile private, politice și viața socială”¹. Această politică a fost expusă cu claritate de Enver Hodja care a afirmat: „gruaja është forca e madhe ndërtoese dhe emancipuese e shoqerise” („Femeia constituie forța creativă și progresivă

colosală a societății”)², un principiu în linie cu ideologia care atribuia femeilor un rol fundamental în noul tip de societate în calitate de muncitoare.

Încă din vremea Războiului de Eliberare Națională, partidul a integrat femeile în lupta pentru eliberarea țării; de fapt, Hodja era de părere că femeile constituie o mare forță progresistă în societate și de aceea a susținut politici de luptă împotriva tradițiilor, a forțelor patriarhale care au izolat-o și supus-o bărbaților. Deschiderea ideologică afirmată și aplicată de partid în practica de zi cu zi a permis femeilor să-și asume un rol mai activ în societate, lucrând, participând la întâlniri cu alte femei, exercitând dreptul de vot și primind un salariu.

A fost o deschidere oferită de socialism care a reprezentat progres față de trecut; deși Constituția postbelică garanta formal egalitatea în drepturi între bărbați și femei³, multe practici sociale antice nu au fost complet eliminate, ci mai degrabă modificate pentru a se adapta la noile cerințe din regimul. Sistemul patriarhal a continuat să existe, mai ales în zonele rurale și muntoase, unde mentalitatea tradițională era mai înrădăcinată.

Potrivit unor critici precum Mira Kauri⁴, dictatura comunistă a adus prejudicii condiției femeilor, reducându-le la un fel de sclave ale socie-

tății și ale familiei, folosind ideea de egalitate între bărbați și femei pentru a le menține subjugate. Femeia a fost nevoită să lucreze în companii de stat timp de opt ore ca bărbații fiind supuși aceluiași reglementări, trebuind apoi să-și desfășoare tura de douăsprezece ore acasă pentru familie⁵.

Așadar, dacă pe de o parte munca în tradiția socialistă a reprezentat o posibilitate de dezvoltare și emancipare și a permis atingerea unor funcții importante în contextul birocrăției comuniste și/sau a unor roluri cruciale în economia țării ca muncitori de înaltă calificare, ceea ce era departe de acele roluri tradiționale legate exclusiv de viața domestică și îngrijire a copiilor⁶, pe de altă parte, o zonă a societății a continuat să valorizeze femeile doar pentru rolul în familie. În ciuda participării lor la viața publică, cum ar fi întrunirile politice și comunitare, femeile s-au confruntat adesea cu sacrificii semnificative, în special în relațiile cu soții lor.

Angajamentul social, „noțiuni de război între băncile școlii”

Femeile albaneze au participat activ în armată și-n forțele de securitate, au fost instruite și li s-au repartizat sarcini atât în forțele armate regulate, cât și-n milițiile de apărare teritorială. Să nu uităm că a existat o organizație de femei albaneze foarte activă în perioada celui De-al Doilea Război Mondial în Albania: BGSH „Bashkimit të Gruas Antifashiste Shqiptare” (Uniunea Femeilor Anti-Fasciste Albaneze)⁷. Fondată în 1942,

obiectivul său principal a fost organizarea femeilor albaneze în lupta împotriva ocupației fasciste a țării. Organizația și-a propus, de asemenea, să promoveze drepturile femeilor și să le ofere oportunități de a participa activ la rezistența antifascistă. În „BGSH” acestea au îndeplinit o varietate de sarcini, inclusiv sprijin logistic pentru partizani, strângerea de informații, transmiterea de mesaje, îngrijirea răniților și multe altele. Organizația a jucat un rol semnificativ în mobilizarea și coordonarea resurselor femeilor pentru a sprijini lupta împotriva ocupației fasciste și pentru a promova valorile libertății și independenței naționale⁸. Sarcina de a apăra națiunea a revenit tuturor, chiar și profesorilor cărora li se cerea să poarte o pușcă cu ei.

În perioada comunistă din Albania, conceptul de egalitate de gen a fost o parte importantă a ideologiei regimului. Cu toate acestea, în ciuda principiilor teoretice ale egalității, realitatea a fost adesea diferită. În timp ce statul comunist a promovat ideea egalității între bărbați și femei, în practică acest lucru nu s-a tradus întotdeauna într-un tratament echitabil și egal⁹.

În multe cazuri, regimul comunist a contribuit la reinventarea și reafirmarea diferențelor de gen, mai degrabă decât la eliminarea acestora. În ciuda retoricii despre enaciparea femeilor, multe dintre acestea au continuat să fie supuse inegalității de gen și unui statut social mai scăzut decât bărbații. Deși propaganda comunistă a căutat să promoveze imaginea fe-

meii emancipate și active în societate, realitatea cotidiană ar putea fi foarte diferită, deoarece multe femei erau încă responsabile în primul rând de treburile casnice și de îngrijirea copiilor.

Fotografiile¹⁰ au fost un instrument comun folosit de regimul comunist pentru a răspândi propaganda despre emanciparea femeilor. Aceste imagini înfățișau adesea femei în roluri active și independente, lucrând la câmp, participând la întâlniri politice sau angajându-se în activități publice, cu scopul de a evidenția contribuția femeilor la construcția socialismului. Cuvântul *Zbor* se referea la exercițiul militar al populației civile, așa că fiecare bărbat de 50 de ani trebuia să facă trei săptămâni de execuții militare, la fel ca și femeile cărora li se cere să facă o săptămână pe an de serviciu militar, până la împlinirea a 35 de ani. Acest lucru evidențiază modul în care Enver Hodja, liderul comunist albanez, a subliniat rolul crucial al femeilor în întărirea națiunii albaneze și în păstrarea tradițiilor și virtuților poporului. De altfel, el a susținut că emanciparea și includerea femeilor¹¹ în dezvoltarea socială au fost fundamentale pentru progresul națiunii și pentru păstrarea moștenirii sale culturale și istorice. Cu toate acestea, în ciuda acestor afirmații, regimul comunist nu a reușit întotdeauna să garanteze pe deplin drepturile și oportunitățile femeilor albaneze¹².

În primii opt ani de învățământ (elementar), care era obligatoriu, o dată pe săptămână, elevii îndrumați de profesor aveau ceea ce se numea

„Informare politică”. Într-un mod cu totul absurd, elevii scriau articole politice care erau publicate în ziare, iar profesorii le preluau și le explicau sensul altor elevi. În programele de studiu de la liceu, una dintre materiile principale se numea „Marxismul”.

S-a afirmat în repetate rânduri că școala își propune ca elevii să primească o educație și o ideologie comunistă solide. Din aceste motive, liceenii au învățat să aprecieze ideologia în timpul cursului de „educație ideologică”; pe parcursul ultimului an de studii a existat însă o materie numită „Militar”, în care se învăța folosirea armelor împotriva inamicului. Unul dintre sloganurile vremii era „Toți oamenii sunt soldați” (gjithë populli ushtarë)¹³.

Studiile în instituțiile de învățământ superior erau organizate cu normă întreagă pentru studenții mai tineri și cu fracțiune de normă pentru adulți. Toți studenții absolvenți au fost obligați să servească o perioadă de probă de nouă luni în producția industrială și o perioadă de probă de trei luni în industria militară. Școala totalitară era în totalitate în slujba politicii guvernamentale, întregul său conținut era supus perspectivei marxist-leniniste.

Alfabetizarea este un simbol al emancipării sociale și civile

Unul dintre primii pași către emanciparea femeii a fost alfabetizarea, care a înregistrat o reducere semnificativă a analfabetismului în rândul populației sub 40 de ani de

ambele sexe la sfârșitul anilor '50. Astfel, sistemul educațional a fost reorganizat în conformitate cu principiile marxist-leniniste. Inițial a fost o copie proastă a sistemului sovietic – de fapt, multe manuale folosite în școli erau traduceri ale manualelor din Uniunea Sovietică. Limba rusă era singura limbă străină permisă în școală¹⁴. Au fost introduse instituții de învățământ preșcolar în toată țara și au fost deschise școli secundare tehnice cu curriculum bazat pe cărți sovietice. Apoi, primele albaneze au avut acces la învățământul superior, mai ales între 1970 și 1980, numărul lor crescând considerabil¹⁵, aducând rezultate semnificative de-a lungul anilor odată cu scăderea ratei analfabetismului feminin¹⁶.

În perioada mai-iunie 1945, prin hotărâre a guvernului, grădinițele administrate de călugărițe catolice au fost închise iar școlile elementare catolice au intrat în administrarea statului. Acesta a reprezentat un pas semnificativ în separarea educației de religie și în afirmarea controlului statului asupra educației din țară.

Educația în Albania a fost pătrunsă de principii religioase și un număr considerabil de profesori erau religioși sau ex-religioși¹⁷. Odată cu apariția regimului comunist, a avut loc o schimbare semnificativă în politica educațională a țării, printre cele mai cunoscute măsuri pe care regimul le-a adoptat fiind tocmai cea legată de influența religiei în societate și în școli, separând religia de educație. O astfel de politică a fost întreprinsă în timpul Congresului Profesorilor Anti-

fasciști din 27 noiembrie 1944 de la Koriza și a fost apoi consolidată odată cu întărirea regimului comunist. În Plenul celei de-a cincea conferință a Comitetului Central al PKSH, care a avut loc în februarie 1946, una dintre directivele date a vizat inițierea reformei învățământului. Reforma a vizat educația de masă și schimbarea radicală a conținutului predării și educației în conformitate cu ideologia comunistă¹⁸.

După elaborarea de către Consiliul de Miniștri a platformei privind reforma învățământului, Adunarea Populară Albaneză a aprobat, la 17 august 1946, legea privind reforma învățământului. Legea a subliniat caracterul statal, laic și unitar al sistemului educațional în toate categoriile sale, printre altele a instituit învățământul primar obligatoriu și a recunoscut tuturor, fără deosebire de rasă, sex sau religie, dreptul la educație gratuită. Acesta a reprezentat un pas major către accesul universal la învățământul primar în țară¹⁹.

Programele, manualele, metodele de predare s-au schimbat radical pentru a se conforma principiilor care au constituit baza ideologică a „noii școli”, pentru răsturnarea sistemului de învățământ burghez „putred” (Kalbur) și crearea unei „noii școli” (shkolles se re) numit socialist, cu spiritul spiritului „democratic popular” (demokratike popullare)²⁰. Întocmirea manualelor școlare a fost încredințată unei comisii speciale care a funcționat ca organ consultativ al Ministerului Educației.

Munca profesorilor pentru educația ateistă a tinerilor au depășit treptat zidurile școlii, au constat în sprijinirea organizării elevilor în desfășurarea activităților în afara școlii precum participarea la biroul clasei²¹, în redacțiile clasei și în sprijinirea elevilor să-și dezvolte abilitățile creative în domeniile artistic, cultural, social etc.

Pregătirea profesorilor care să servească dezvoltării culturale a țării, educației noii generații, și distribuirea lor în rețelele școlare în limba albaneză au reprezentat probleme enorme, deoarece toți activiștii erau conștienți că pentru a-și atinge obiectivele ar fi trebuit pregătit un întreg contingent de luptători-maeștri cu spirit eroic, curajoși și maeștri ai acțiunii. Primii maeștri au fost și primii intelectuali care au început calea către Risorgimento, precum Naim și Sami Frashëri, Jani Vreto, Jani Minga, Nuçi Naçi, Petro Nini Luarasi, Parashqevi și Sevasti Qiriazzi, Luigj Gurakuqi, Aleksandër Xhuvani, Sotir Peci. Aici este suficient să luăm în considerare angajamentul lui P. N. Luarasi, care a putut coordona cel mai bine activitățile educaționale în rândul fermierilor albanezi, fiind profesor al școlilor grecești din zonele Vakef, Katundi și Kolonjë.

Concluzii

Guvernul albanez a trebuit să lupte cu moștenirea, când țara fusese sub ocupația Imperiului Otoman. În acea perioadă, pe de o parte, instituțiile naționale albaneze precum educația, biserica etc. au fost interzise și popu-

lația a intrat sub influența școlii și bisericii grecești, iar pe de altă parte au existat, în perioada modernă, influențe politice, diplomatice, judiciare și de propagandă și o adevărată politici diplomatice, judiciare și de propagandă exercitate de guvernele țărilor vecine, în mod direct sau indirect, cu scopul de a se menține modelul de tip otoman. Aceste realități au blocat procesul de realizare a statului în Albania.

Lupta împotriva dogmelor, riturilor și credințelor religioase a constituit punctul de sprijin al luptei antireligioase care, în stadiul final, s-a mutat în cadrul unei alte instituții, cea a familiei. Ajunsă în acest punct, lupta promitea a fi mai profundă, mai complexă și mai lungă, o luptă împotriva riturilor, sărbătorilor și obiceiurilor religioase care trebuiau să plece din viața de zi cu zi a oamenilor.

În acest sens este interesant să ne referim la cuvintele Comitetului Central al PLA cuprinse în documentul din 30 mai 1967 privind noile sărbători socialiste, întocmit de Sectorul Învățământ: „Eliminarea sărbătorilor religioase și înlocuirea lor cu sărbători socialiste a fost o chestiune de tip ideologic. Nu este vorba doar de înlocuirea sărbătorilor religioase cu sărbătorile noastre, ci este vorba despre hrana spirituală zilnică de care are nevoie omul. Din acest motiv, organizațiile de partid și organizațiile de masă trebuie să se gândească serios la cum să organizeze cel mai bine educația și divertismentul lucrătorilor la și după muncă. Trebuie să ne gândim unde își vor petrece oamenii

timpul liber și în special duminică²². În același document, s-a propus să se sărbătorească în cadrul sărbătorilor locale ziua minerului, a lucrătorului petrolier, ziua transportului, zilele de plecare și întoarcere a voluntarilor care au contribuit la realizarea marilor lucrări etc. De asemenea, au fost stabilite sărbătorile naționale: 10 ianuarie, ca Ziua Republicii, 1 mai, ca zi a solidarității internaționale a muncitorilor, 8 noiembrie, ca zi a înființării Partidului Comunist Albanez; printre sărbătorile sociale s-au propus: 1 ianuarie, 7 martie ca zi a profesorului, 8 martie este Ziua Femeii, 25 aprilie este Ziua Frontierei, 5 mai

este Ziua Libertății Căzute, 10 iulie este Ziua Armatei, 1 iunie este Ziua Copilului etc. Dita e Mesuesi, sau „Ziua Învățătorului”, era sărbătorită în Albania pe 7 martie, această dată fiind aleasă în cinstea primei școli de limbă albaneză inaugurată la 7 martie 1887, în orașul Korça, din partea central-sudică a țării. Costituirea acestei sărbători a avut ca scop onorarea și aprecierea muncii grele, dăruirii și contribuției profesorilor la societate și la dezvoltarea socială.

Traducere din limba italiană
realizată de Sabin DRĂGULIN

Note

- 1 P. Resta, *Le basi giuridiche e morali della società albanese*, Besa, Lecce, 1997.
- 2 E. Hodja, *Për gruan (përmbledhje veprash)1942-1984*, Shtëpia Botuese 8 Nëntori, Tiranë, 1986.
- 3 Valentine M. Moghadam, „Gender and Revolutionary Transformation”, în *Gender and Society* 9, no. 3 (1995), p. 335.
- 4 E. M., Kauri, „La condizione della donna”, în *Politica Internazionale*, nr. 3, pp. 51-53, (Dosar / Albania astăzi/ trecere prin Europa) iulie-septembrie, 1994.
- 5 *Ibidem*.
- 6 E. Danaj & K. Këlliçi, „The magazine «Shqiptarja e Re» as a tool of women’s emancipation in communist Albania, 2021, https://www.researchgate.net/publication/321268334_Promoting_Equality_Perpetuating_Inequality_Gende

- r_Propaganda_in_Communist_Albania, (accesat 9.09.2024).
- 7 E. Luku, E. & E. Luku, „Emancipation Policy or Propaganda? The Position of Albanian Women under State Socialism”, *Hiperborea*, 7(1), 2020, pp. 53-73.
- 8 E. Mustafaraj, „Outside the Walls of Albanian Patriarchy”, în *AnALize: Revista de studii feministe*, (9 (23)), 2017, pp. 101-114.
- 9 L. Ikonimi & S. Woodcock, „Imoraliteti në familje: nxitja e ankesave të grave për të forcuar pushtetin e partisë në revolucionin kulturor shqiptar/Immortality in the Family: Eliciting Women’s Complaints to Further Party Power in Albania’s Cultural Revolution”, în *Përpjekja*, 2010, pp. 32, 33.
- 10 I. Vorpsi, I., „Fotografia si mjet i përhapjes së propagandës së emancipimit të gruas në Shqipërinë komuniste”, în *Përpjekja*, (32-33), 2014, pp. 183-204.

- ¹¹ E. Smaçi, „Roli Emancipues i Gruas si Pjesë e Forcave të Armatosura. *Gjurmime Albanologjike-Seria e shkencave historike*”, (45), 2015, pp. 217-234.
- ¹² Enver Hodja, *Mbi p ro blemin e gruas*, Tiranë, 1967, f. 279.
- ¹³ E. Smaçi, „Nacionalizmi dhe Ushtria në Regjimin Komunist”, in *ALBANOLOGJIA International Journal of Albanology*, 10 (19-20), 2023, pp. 130-137.
- ¹⁴ A. Mullahi & J. Dhimitri, „Education issues in a totalitarian state (case of Albania)”, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 174, 2015, pp. 4103-4107.
- ¹⁵ F. Tarifa, „Disappearing from Politics. Social Change and Women in Albania”, in Marlyn Rueschemeyer (editëe ingrijitë de), *Women in the Politics of Postcommunist Eastern Europe*, M.E. Sharpe, New York, 1994. LA CONDIZIONE, D. D. I. A., MODERNITA, P. E., & BISESTI, C. CORSO DI LAUREA IN LINGUE
- ISTITUZIONI SOCIETA'ED ECONOMIE DELL'EURASIA.
- ¹⁶ Gjonca, Aassve, and Mencarini, “Albania, trends and patterns”, p. 284.
- ¹⁷ AQSH, F14, V. 1948, D.193/1, p.198-199, Historiku i rrethit të Krujës, 13.06.1948.
- ¹⁸ S. Anamali, *Historia e popullit shqiptar në katër vëllime: Shqiptarët gjatë luftës së dytë botërore dhe pas saj, 1939-1990*, vol. 4, Toena, Tiranë, 2009, p. 219.
- ¹⁹ AQSH, Fondi 511, viti 1946, Qarkore, nr.480/2, dt. 19.11.1946.
- ²⁰ I. Gogaj, I., „Plagët e shkollës shqiptare në diktaturën komuniste (Arsimi 8-vjeçar dhe i mesëm)”, *Studime Historike*, (03-04), 2010, pp.183-201.
- ²¹ Organul de conducere al clasei format din elevi din aceeași clasă.
- ²² AQSH, F14, V 1967, D 191, p.10, Mbi zëvendësimin e praktikave dhe zakoneve fetare, të jetës së përditshme të njerëzve, me ceremonitë dhe festat socialiste” datata 30.05.1967, Nr. Prot. 420.

Bibliografie

Arhive

- AQSH, F14, V. 1948, D.193/1, p.198-199, Historiku i rrethit të Krujës, 13.06.1948.
- Idem*, Fondi 511, viti 1946, Qarkore, nr.480/2, dt. 19.11.1946.
- Idem*, F14, D 191, p.10, Mbi zëvendësimin e praktikave dhe zakoneve fetare, të jetës së përditshme të njerëzve, me ceremonitë dhe festat socialiste”, datata 30.05.1967, Nr. Prot. 420, 1967.

Lucrări cu caracter general și special

- ANAMALI, S., *Historia e popullit shqiptar në katër vëllime: Shqiptarët*

gjatë luftës së dytë botërore dhe pas saj, 1939-1990, vol. 4, Toena, Tiranë, 2009.

- HODJA, E., *Për gruan (përmbledhje veprash)1942-1984*, Shtëpia Botuese 8 Nëntori, Tiranë, 1986.
- Idem*, *Mbi p ro blemin e gruas*, Tiranë, 1967, f. 279.
- RESTA, P., *Le basi giuridiche e morali della società albanese*, Besa, Lecce, 1997.

Articole și studii

- KAURI, M. E. „La condizione della donna”, în *Politica Internazionale*, nr. 3, pp. 51-53, (Dossier / Albania oggi: passaggio in Europa) luglio-settembre, 1994.

- GOGAJ, I., „Plagët e shkollës shqiptare në diktaturën komuniste (Arsimi 8-vjeçar dhe i mesëm)”, *Studime Historike*, (03-04), 2010, pp.183-201.
- IKONOMI, L., & Woodcock, S., „Imoraliteti në familje: nxitja e ankesave të grave për të forcuar pushtetin e partisë në revolucionin kulturor shqiptar/Immortality in the Family: Eliciting Women’s Complaints to Further Party Power in Albania’s Cultural Revolution, in *Perpjekja*, 32.
- LUKU, E., & Luku, E., „Emancipation Policy or Propaganda? The Position of Albanian Women under State Socialism”, *Hiperborea*, 7(1), 2020, pp. 53-73.
- MOGHADAM, Valentine M., „Gender and Revolutionary Transformation”, in *Gender and Society* 9, no. 3 (1995).
- MULLAHI, A., & Dhimitri, J., „Education issues in a totalitarian state (case of Albania)”, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 174, 2015, pp. 4103-4107.
- MUSTAFARAJ, E. „Outside the Walls of Albanian Patriarchy”, in *AnALize: Revista de studii feministe*, (9 (23)), 2017, pp. 101-114.
- SMAÇI, E., „Roli Emancipues i Gruas si Pjesë e Forcave të Armatosura”, *Gjurmime Albanologjike-Seria e shkencave historike*, (45), 2015, pp. 217-234.
- Idem*, „Nacionalizmi dhe Ushtria në regjimin komunist”, *ALBANOLOGJIA International Journal of Albanology*, 10(19-20), 2023, pp. 130-137.
- TARIFA, F., „Disappearing from Politics. Social Change and Women in Albania”, in Marlyn Rueschemeyer (edite e ingrijitë de), *Women in the Politics of Postcommunist Eastern Europe*, M.E. Sharpe, New York, 1994.
- VORPSI, I., „Fotografia si mjet i përhapjes së propagandës së emancipimit të gruas në Shqipërinë komuniste”, in *Perpjekja*, (32-33), 2014, pp. 183-204.

Resurse online

- DANAJ, E., & Këllici, K., *The magazine “Shqiptarja e Re” as a tool of women’s emancipation in communist Albania*, 202, <https://www.researchgate.net>.

POLIS

EVENIMENT

Viitorul sună bine: Legal Academy, ediția a șasea

Asociația *VeDem Just*¹, în parteneriat cu Universitatea „Petre Andrei” din Iași, a organizat în perioada 2-7 august 2024, în comuna Vadu Izei (lângă Sighetu Marmației), tabăra de educație juridică *Legal Academy*² ediția a șasea, destinată adolescenților și intitulată „*Be legal, amu*”.

Edițiile anterioare au avut loc începând cu 2019 la Turda (*Legal Academy I*), Suceava (*Legal Academy II*), Costinești (*Școala de Libertate*), satul Berca, în jud. Buzău (*Make Law, Not War*) și la Orlat, în jud. Sibiu (*De-a dreptul implicați*)³.

Foto 1: Participanții la tabără

Asociația „VeDem Just” a organizat un concurs public, în urma căruia, în baza unor criterii riguroase (CV și interviu online cu organizatorii), au fost selectați 30 de tineri liceeni în clasele X-XII. Printre aceștia, s-au aflat și câștigătorii de la ultimele concursuri organizate de asociație (cum sunt „Kahoot Legal” și „Be legal! Be cool!”). Trei elevi participanți au venit din Republica Moldova.

Pentru ediția a șasea, fondurile au fost asigurate prin donații oferite în

acest scop de oameni ai legii Asociației „VeDem Just”, prin campania „Adoptă un elev”, respectiv prin contribuția Universității „Petre Andrei” din Iași.

Întreaga activitate a fost structurată pe următoarele 10 componente:

1. *Civismul* – Viorica Opriș, de la Asociația „Suntem vocea lor” din Sighetu Marmației⁴, a prezentat cazurile unor oameni ai străzii și ale unor copii îngrijiți de membrii asociației.

Foto 2: Viorica Opriș, Asociația „Suntem vocea lor”, Sighetu Marmației

2. *Anti-discriminarea* a fost componenta coordonată de Gianina Clop, membru al Asociației „VeDem Just”. După ce participanții au vizionat filmul „Discriminarea rromilor”⁵, Gianina a coordonat 6 echipe ce au

pregătit câte o mică piesă de teatru în care a fost reflectat câte un caz de discriminare a elevilor pe criterii de etnie, religie, avere, gen, dizabilitate și orientare sexuală. Au urmat discuții despre fiecare caz în parte.

Foto 3: Gianina Clop, Asociația VeDem Just

3. *Consiliile Școlare* – Daria Ciufudean, vicepreședinte al Consiliului Național al Elevilor⁶, a prezentat modul în care sunt aleși reprezentanții claselor și elevii în consiliul școlii, al județului și la

nivel național și a vorbit despre rolul consultativ al CNE pe lângă Ministerul Educației. Ea a prezentat pe scurt principalele modificări ale *Statutului Elevului*, ce vor intra în vigoare în 2024.

Foto 4: Daria Ciufudean, vicepreședinte al Consiliului Național al Elevilor

4. *UE și tinerii* – Tana Foarfă, de la Asociația Europuls⁷, a venit special de la Bruxelles pentru a prezenta participanților modul de organizare al principalelor instituții ale Uniunii

Europene. Ea a discutat cu elevii inclusiv despre *fake news*-urile care circulă în diverse țări cu privire la deciziile adoptate la nivelul UE

Foto 5: Tana Foarfă, Asociația Europuls

5. *Abuzurile asupra minorilor* – Cristi Danileț a prezentat mai multe filmulețe privind violențe reale exercitate de și asupra minorilor, explicând distincția dintre violență și abuz. El a vorbit cu tinerii despre

violența domestică, violență școlară, abuzul sexual, violența de pe internet și a insistat asupra obligațiilor de revin potrivit Legii nr. 272/2004 și Codului penal celor care cunosc asemenea fapte.

Foto 6: Cristi Danileț în dialog cu elevii

6. *Viața în facultatea de drept* – Drept, modalitatea în care sunt organizate cursurile și seminariile și cum în anul II, a prezentat modul în care a trecut prin primele sale două sesiuni.

Foto 7: Raluca Michnea

7. *Justiția în România comunistă* – privire la abuzurile justiției în România comunistă, precum și cu privire la reminiscente ale acestor abuzuri în România postcomunistă.

Foto 8: Sorin Bocancea, UPA din Iași

8. *Violența școlară* – subinspectorul de poliție Mădălina Vaida, de la Biroul Siguranță Școlară IPJ Maramureș, comisarul Luminița Georgescu și inspectorul Gabriel Cotețiu din

cadrul IPJ Maramureș le-au prezentat participanților cazuri de copii implicați în acte de indisciplină și chiar infracționale soluționate de polițiștii maramureșeni.

Foto 9: Mădălina Vaida, Gabriel Cotețiu și Luminița Georgescu, IPJ Maramureș

9. *Dependența de droguri* – Rafael Breazovan și colegii săi de la Teen Challenge Cluj⁸ (unul dintre cele trei centre de tratare a dependențelor administrate de către această organizație în România) le-au prezentat

participanților trei beneficiari ai programelor de recuperare în urma consumului de droguri. Aceștia le-au relatat elevilor experiențele lor cu drogurile.

Foto 10: Discuții cu beneficiari ai programului de recuperare în urma consumului de droguri

10. *Siguranța digitală* – Florin Bădiță, de la Asociația „Corupția ucide”⁹, desemnat în anul 2018 drept „Personalitatea europeană a anului”

în cadrul Galei Forbes 30 under 30, a prezentat elevilor din tabără modalități de protejare în lumea digitală.

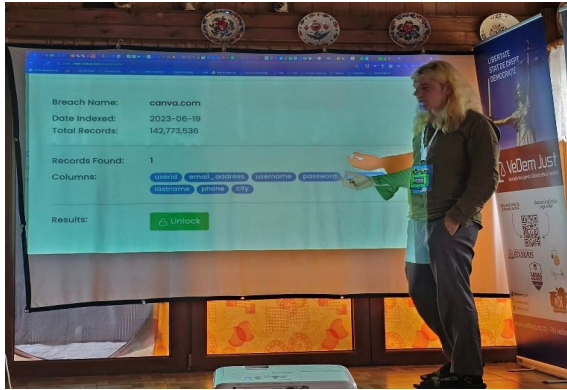

Foto 11: Florin Bădiță, Asociația „Corupția ucide”

Una din zile a fost rezervată vizitelor la obiective de mare interes din localitatea Sighetu Marmăției. Mai întâi, elevii au fost primiți la Judecătoria chiar de președintele

instanței, Veronica Gavriș. Aici au avut întâlniri cu judecători și grefieri, au văzut mai multe săli de judecată, registratura, boxa acuzaților și locul de arest.

Foto 12: Întâlnire cu Președintele Veronica Gavriș

A urmat vizita la „Memorialul Victimelor Comunismului și al Rezistenței”¹⁰. În aceeași zi, participanții la tabără au vizitat Mănăstirea

Săpânța-Peri unde se află cea mai înaltă biserică de lemn din România și Cimitirul Vesel din Săpânța¹¹.

Foto 13: La Memorialul Victimelor Comunismului și al Rezistenței

Pe parcursul zilelor de tabără, tinerii au fost împărțiți în trei grupe cu scopul organizării de jocuri și socializare. Astfel, au fost organizate o seară de dezbatere (tema „Parlamentul vrea să limiteze libertatea de exprimare”), un proces

simulat (cauza: meci de fotbal care a dus la accidentarea gravă a unui jucător), jocuri de inteligență (după modelul Clubului Moldovenesc de Jocuri Intelectuale¹²) și seară de muzică (trei elevi au cântat la pian).

Foto 14: În fața „instanței”

În tabără, au fost primiți ceterașii pentru dansuri tradiționale locale, s-a făcut foc de tabără în ultima seară, s-a mâncat tort și au fost lansate

artificii. Un mai vechi voluntar al programului, Iulian Paraschiv¹³, i-a încântat pe participanți cu numere de magie.

Foto 15: În horă cu ceterașii

Foto 16: Tortul final

Foto 17: În jurul focului de tabără

La organizarea și desfășurarea activităților au contribuit 13 membri și voluntari ai Asociației „VeDem Just”, dintre care 9 au fost prezenți în tabără. În funcție de activitatea și contribuția sa, fiecare elev participant a fost punctat, iar conform clasamentului final au fost invitați să fie voluntari în Asociația „VeDem Just” 3 elevi. Toți ceilalți participanți au fost invitați să aplice pentru a se alătura echipei în baza proiectelor pe care le propun sau la care se alătură, iar după două luni de activități și rezultate vor fi primiți în rândul voluntarilor permanenți ai organizației.

Fiecare participant urmează să fie primit în grupul de whatsapp care îi

cuprinde pe toți ceilalți participanți de la taberele anterioare. Fiecare participant devine ambasador al educației juridice, care urmează să dezvolte în comunitatea sa un proiect de educație juridică: club, invitații către oamenii legii, vizite la tribunale, revistă, filmulețe în social media etc.

Prin sprijinul Universității Petre Andrei, selecțiunile filmate din prezentările ținute sunt prezentate pe siteul www.revistapolis.ro. De asemenea, tabăra a fost subiectul a două reportaje TV la televiziunea locală, la începerea taberei¹⁴ și în timpul vizitei în Sighetul Marmației¹⁵.

Grupaj realizat de Cristi Danileț

Note

¹ „VeDem Just” este un acronim pentru asociația „Voci pentru Democrație și Justiție”. A fost înființată în anul 2005, ca organizație neguvernamentală, apolitică și non-profit și numără

în prezent 30 de membri (juriști și cadre didactice) și voluntari (elevi și studenți). Președinte este juristul Lucian Checheriță, iar unul dintre membrii fondatori este Cristi Danileț, fost judecător și actual cadru didactic la Universitatea „Petre Andrei”

- din Iași. Site-ul asociației este www.vedemjust.ro, iar al programului principal este www.educatiejuridica.ro.
- ² VeDem Just a dezvoltat un Program național de educație juridică al cărui obiectiv este familiarizarea elevilor cu informații juridice, cât mai devreme, în scopul responsabilizării acestora și promovării educației juridice ca materie nouă de predat în școli. Printre proiectele din cadrul proiecte enumerăm: „*Lege-n-Dar*” – aplicație gratuită pentru telefonul mobil, de informare legală; „*Elevul și Legea*” – ghid de educație civică și juridică, „*Legal Academy*” – tabără anuală tematică de educație juridică pentru adolescenți, „*Be Legal! Be Cool!*” – concurs anual de educație juridică pentru elevi de gimnaziu și de liceu.
- ³ Imagini, relatări și video-uri din cadrul acestui proiect sunt disponibile la <https://www.facebook.com/Academiadeeducatiejuridica>.
- ⁴ Site-ul asociației este www.suntemvocealor.com.
- ⁵ Filmuleț realizat de Centrul rromilor „Amare rromenza”, disponibil la adresa <https://t.ly/bgzN1>.
- ⁶ Site-ul organizației este <https://consiliulelevilor.ro>.
- ⁷ Site-ul organizației este <https://europuls.ro>.
- ⁸ Site-ul organizației este www.tccluj.org.
- ⁹ Organizația este prezentă în online pe www.facebook.com/coruptia.ucide.
- ¹⁰ Site-ul memorialului este www.memorialsighet.ro.
- ¹¹ Site-ul acestui obiectiv istoric și cultural este <https://cimitirulveselsapanta.com>.
- ¹² Mai multe puteți afla la www.facebook.com/cuc.moldova.
- ¹³ Iulian a fost prezent în emisiuni TV și face numere de magie pentru cei mici. Detalii la www.facebook.com/MagicianulIulianParaschiv.
- ¹⁴ Disponibil la <https://tvsighet.ro/video-tabara-de-educatie-juridica-la-sighet>.
- ¹⁵ Disponibil la <https://tvsighet.ro/reportajul-zilei-tabara-de-educatie-juridica-legal-academy-a-ajuns-si-in-maramures>.

POLIS

RECENZII

O reinterpretare a istoriei

Dan Pavel, *Iuliu Maniu în Jurnalul lui Corneliu Coposu. O reinterpretare a istoriei*, Editura Fundației Academia Civică, 2023, 600 p.

Autorul volumului a primit pe 30 decembrie 2014 un dar neprețuit: „File dintr-un jurnal interzis”, din partea „scriitor Coposu”. În fapt un Jurnal ce cuprinde perioadele 1934-1947, 1953 și 1967-1983.

A urmat un demers uriaș pe care Dan Pavel l-a întreprins, fiind conștient de faptul că *Jurnalul* reproduce o istorie trăită „de cel mai important politician român din secolul XX”,

„de către principalul organizator a loviturii de stat din 23 august 1944”. Efortul lui Dan Pavel nu a fost facil, fiindcă s-a lovit de limitele unei istoriografii plină de falsificări, de documente modificate sau eludate și de abordări revizioniste din perioada comunistă.

Cu toate riscurile asumate, de a sfârși într-un proiect neterminat, Dan Pavel a adoptat strategii mnemotehnice care au edificat un adevărat metacommentariu despre o istorie complementară și alternativă compusă din momente publice, private, intime, confidentiale, secrete, configurând un produs editorial original dintr-un subiect editorial aparent epuizat. El a reușit astfel să abordeze *Jurnalul* lui Corneliu Coposu în două planuri: unul al conținutului acestui (evenimente, fapte, personaje, în perioadele menționate în subtitlu) și unul al istoriei manuscrisului, al „Istoriei unui tribun”, un adevărat tezaur de informații, idei, viziuni, acțiuni, inițiative, secrete care contrazic flagrant istoriile și legendele oficiale comuniste. Toate acestea au culminat cu martiriul celui mai important politician român din Secolul XX, în procesul început la 25 octombrie 1947 fiind acuzat de crimă, înaltă trădare,

răzvrătire, insurecție armată, tentativa de uzurpare a ordinii constituționale.

Dan Pavel ne avertizează că nu putem înțelege semnificațiile comportamentelor lui Iuliu Maniu fără a cunoaște istoria românilor de la 1859 încoace. Ca atare, nu poți înțelege Marea Unire de la 1918 fără a desluși istoria unirii de la 1859. Pe bună dreptate moștenirea lui Iuliu Maniu trece dincolo de durata vieții sale active, toate perioadele istorice, marcate de evenimente uriașe pentru istoria universală, implicit românească, faptele și acțiunile sale înscriindu-se într-un background istoric extraordinar (p. 15). Practic, *Jurnalul interzis* semnifică o adevărată reinterpretare a istoriei noastre, o mărturie unică a ceea ce s-a petrecut cu un politician matur, care a fost pus de istorie în fața unor provocări cu totul diferite de tot ceea ce trăise în lunga și agitata sa viață politică, pentru care nimeni dintre contemporani nu era pregătit.

Iuliu Maniu provenea dintr-o familie de luptători pentru drepturile românilor din Transilvania, făcând parte din tineretul memorandist. Originile sale intelectuale sunt legate de Școala Ardeleană, mișcare inițiată în cadrul Bisericii Române Unite cu Roma. Revoluțiile pașoptiste au fost liberale dar și naționale, partidele etnice românești apărute în 1869 și reunite sub denumirea de Partidul Național al Românilor din Transilvania, Banat și Ungaria marcând pagini memorabile în lupta pentru drepturi a românilor ardeleni, greco-calolici și ortodocși.

Întrebat fiind care este cea mai de seamă realizare din viața sa, Iuliu Maniu recunoaște că „acțiunea din toamna anului 1918 de la Viena”. Consiliul de Conducere al Partidului Național Român, care studia aplicarea punctelor lui Wilson pentru Transilvania Românească, i-a dat mandatul de reprezentant al națiunii române din Transilvania în probleme de politică externă și de politică militară. El a organizat armata română care timp de 55 zile a asigurat ordinea în Viena, în timpul grevei poliției vieneze. Practic, a înființat armata română de 160.000 soldați, parte din ea sprijinindu-i pe cehi în lupta lor pentru Cehoslovacia – restul, 90%, a fost trimisă la Alba Iulia să pregătească Marea Unire.

Momentul Alba Iulia 1918 a însemnat prezența decisivă a lui Iuliu Maniu în aplicarea principiilor wilsoniene asupra drepturilor națiunilor la autodeterminare, neacceptate de guvernul maghiar a lui Karolyi. Teza românească a fost pronunțată clar, fără echivoc, de Iuliu Maniu: „desfacerea totală de Ungaria”. Stabilirea locului la Alba Iulia a aparținut lui Iuliu Maniu, în ideea ca aceasta să se desfășoare în cetatea lui Mihai Viteazu. El a cerut armatei române să oprească înaintarea, cu grijă pentru soarta Banatului, optînd sprijinul socialiștilor lui Flueraș și Jumanca.

Rolul decisiv a fost marcat de fixarea în proiectul definitiv de rezoluție a două principii fundamentale: autonomia definitivă a Ardealului și autonomia pentru minorități și introducerea programului PNR. Iuliu Maniu

a fost ales președinte al Consiliului Dirigent. Misiunea sa a fost titanică: gestionarea unirii în Transilvania și integrarea acesteia în România, reorganizarea PNR în perspectiva primelor alegeri din România Mare.

Aducerea pe tron a lui Carol II a marcat un deceniu de fapte și întâmplări care privesc declanșarea războiului. În acest context, Iuliu Maniu a acționat în condiții istorice determinate pentru un lider de partid și șef de guvern, la răspântia intereselor partizane, de grup și a celor publice, statale. Dan Pavel constată complexitatea răspunsurilor către Casa Regală (Ferdinand și Maria) dar și către familia Brătienilor. Punctul culminant l-a constituit ceremonia încoronării din 1921-1922, ce a fost amânată de mai multe ori. Iuliu Maniu considera că încoronarea ar fi fost legitimă dacă regele și regina depuneau jurământul față de popor pe o nouă constituție, una a României Întregite. Un motiv al neparticipării lui a fost de natură religioasă, pentru că ceremonia a fost monopolizată de ierarhii ortodocși, deși marea parte a populației era greco-catolică.

Iuliu Maniu a fost extrem de afectat de readucerea pe tron a lui Carol II, retrăgându-se din fruntea PNT și chiar din politică. Se întrezărea deja maniera dictatorială de a conduce țara, încercând să constituie un guvern hibrid, cu amprentă fascistă, cu tendința filo-germane, sub conducerea lui Octavian Goga. Au urmat anii de reconciliere cu liberalii lui Brătianu și de conflicte cu cele

trei dictaturi: regală, antonesciană și comunistă (pp. 103-104).

Pe 30 noiembrie 1938, Corneliu Coposu consemnează că Regele Carol II ordonă ministrului de interne, Armand Călinescu, să suprima căpetenii legionare. Iuliu Maniu își exprimă dezacordul cu sistemul oficializat de asasinat. La două săptămâni „se înființează organizația politică unică totalitară, Frontul Renașterii Naționale, la dispoziția regelui, monopolul activității politice” (p.111).

Jurnalul interzis inserează implicarea lui Iuliu Maniu în detronarea lui Carol al II-lea: împotrivirea în Consiliul de Coroană față de arbitrajul de la Viena privind cedarea Transilvaniei, după ce au fost cedate către URSS Bucovina și Basarabia, pregătirea alegerilor din 1937, ultimele alegeri democratice din perioada interbelică, realizarea unui front care să blocheze tendințele dictatoriale ale lui Carol al II-lea, invitând toți fruntașii, între 20-25 octombrie 1937, pentru un acord pentru asigurarea corectitudinii alegerilor generale și rasturnarea guvernului personal al regelui, condus de Gheorghe Tătărăscu. Distanțarea față de legionari s-a manifestat și în perioada Horia Sima. Iuliu Maniu a cerut regelui un memoriu de condamnare a crimelor și asasinatelor politice, organizând proteste împotriva lui și abuzurilor acestuia catalogate drept „terorism de stat”.

Anul 1940 a pus în fața autorităților române o criză existențială generată de desfășurarea războiului și de

modificările alianțelor. În acele grele momente istorice, Iuliu Maniu s-a împotrivit activ sfârtecării țării și alinierii sale la Germania nazistă și la URSS. El s-a opus ultimaturilor sovietice: în Consiliile de coroană, i-a reproșat fără menajamente regelui situația disperată în care se găsește România, propunând respingerea „arbitrajului de la Viena” – asupra teritoriului românesc al Transilvaniei nimeni nu are căderea de a decide, în afară de poporul român din Transilvania. Poporul român s-a pronunțat odată și pentru totdeauna, în Adunarea Națională Plebiscitară de la 1 decembrie 1918, ținută la Alba-Iulia. Instituția care se erijează în guvern este un for nereprezentativ, fiind emanat împotriva voinței naționale, numai din dorința dictatorială a regelui de a avea un conclave personal. La situația tragică în care se află țara românească s-a ajuns în urma gravelor greșeli pe care le-a făcut Majestatea Sa, sprijinit de unii politicieni inconștienți și servili, care s-au făcut vinovați de dezastrul țării. Acest dezastru antrenează și tronul Majestații Sale (pp. 178-179).

Pe tot parcursul jurnalului, Coposu relatează despre informațiile notabile pe care mentorul său le primea din cele mai înalte sfere decizionale, chiar dacă era în opoziție. Luăm astfel act despre relațiile lui Iuliu Maniu cu Regele, Antonescu și legionarii. El a luat atitudine față de decretul regal semnat de Mihai I de constituire a statului național legionar, ca singură „mișcare” recunoscută de noul stat, partidul fascist cu de-

numirea oficială de Mișcare Legionară, în urma înțelegerii lui Antonescu cu Horia Sima, în scopul subordonării țării Germaniei naziste. Iuliu Maniu înființează Asociația Transilvania pe 7-8 noiembrie 1940, cu scopul „dezrobirii Ardealului, ridicarea conștiinței românești la demnitatea de care neamul românesc a fost lipsit prin restricțiile dictaturii și informarea străinătății de nedreptatea făcută României prin arbitrajul de la Viena”. Iuliu Maniu a fost desemnat președinte, oficializându-se în mod informal statutul său de conducător al opoziției politice și de lider al mișcării de rezistență românești (pp. 186-187).

Din opoziție, Iuliu Maniu intervine la Antonescu pentru a nu accepta deportarea evreilor din România în lagăre de concentrare și exterminare naziste.

Ruperea Bucovinei de nord și a Basarabiei îi oferă lui Comeliu Coposu prilejul unei retrospective istorice cu celelalte opt situații similare și trecerea în revistă a opozițiilor atitudinilor maestrului său (pp. 237-264), evocând opțiunile pro-britanice ale acestuia și încrederea că Germania nazistă va pierde războiul. Maniu afirmă în ziua istorică a intrării României în război, 22 iunie 1940, că România are obligația morală și istorică de a ocupa cu propriile trupe teritoriul dintre Prut și Nistru, pentru a-l feri de ocupația germană și de avatarurile legate de o asemenea ocupație.

Un capitol consistent este dedicat, în *Jurnalul interzis*, relației lui Maniu

cu comuniștii, înaintea de venirea acestora la putere. După aceea, acestea documente importante pentru istoriografia națională aveau să-i fie fatale lui Maniu, motiv pentru care au fost clasificate. Sunt prezente în *Jurnal* viziunea despre comunism și comuniști a „Sfinxului de la Budăcin”, despre modul în care aceștia au instrumentat dictatura bolșevică în Ungaria, el fiind martor la crimele din teritoriile care urmau să devină bolșevice, cu analiză pe Ardeal și cu exemple din propria sa familie. Maniu operează cu multă finețe intelectuală analiza actorilor și acțiunilor acestora, la nivel individual, într-o societate măcinată de convulsii și într-o țară împinsă brutal în război. După 23 august 1944, comuniștii îl considerau pe Iuliu Maniu îndreptățit să preia conducerea guvernului de la București. Faptul că Iuliu Maniu a fost obligat de către aliați să colaboreze cu comuniștii și cu sovieticii a condus la grăbirea destinului tragic, de victimă și martir al comunismului.

Iuliu Maniu a fost inițiatorul și strategul eforturilor naționale și internaționale de scoatere a României din alianța cu Germania nazistă și de doborâre a guvernului antonescian, consecințele fiind de o importanță strategică și militară imensă. Începuturile acestor acțiuni datează din 24 ianuarie 1942. Maniu l-a așezat pe Mihai I pe o traiectorie politică în proiectul său antihitlerist. *Jurnalul* trece în revistă demersurile făcute de Maniu pentru ieșirea din război și întoarcerea armatelor împotriva nazismului, el fiind creierul și organi-

zatorul loviturii de stat de la 23 august 1944, după îndelungi negocieri cu aliații occidentali și cu sovieticii, alături de actori individuali și colectivi, între care regele Mihai și comuniștii. Dan Pavel consideră că negocierile și organizarea evenimentelor care au condus la actul de la 23 august 1944 reprezintă un punct de referință în istoriografia românească, fiind subiectul unor mistificări și revizionisme puternic partizane operate de propaganda și istoriografia românească în perioada comunistă (pp. 388-468).

Personalitatea lui Iuliu Maniu este analizată și din perspectiva prezenței sale în arhivele serviciilor secrete (pp. 265-377). Statul nazist a pus serviciile secrete pe urmele lui, cerând chiar uciderea sa. De asemenea, agenții Cominternului, NKVD și GRU au fost trimiși de Stalin pentru a-l convinge pe Maniu să-i includă în operațiunile antinaziste. Serviciile secrete britanice MI6 și Secret Intelligence Service au asigurat suportul negocierilor secrete dintru guvernul Churchill și conducătorul opoziției democratice din România, pe tot parcursul celui de-Al Doilea Război Mondial. Siguranța și Serviciu Special al Armatei asigurau protecția informativă și existențială a lui Iuliu Maniu.

Aflăm din *Jurnalul interzis* faptul că guvernul bolșevic i-a făcut lui Maniu oferta de a părăsi România pentru a conduce de la Londra guvernul României din exil, ofertă refuzată de politicianul român. Din analiza documentelor expuse în *Jurnal*

reiese că relațiile lui Iuliu Maniu cu Winston Churchill și întregul guvern britanic erau de colaborare la nivel de conducere statală, cu o legitimitate absolută conferită de lupta anitotalitară.

Concluzia lui Dan Pavel este reiterată și în acest capitol: restituirea istoriei în cazul lui Iuliu Maniu este un imperativ etic. Aceeași operă trebuie operată și în cazul „Procesului Marii Trădări Naționale” al mareșal-

ului Ion Antonescu, care reprezintă un capitol de referință al istoriei postbelice românești, subiect confiscat de propaganda comunistă și de istoricii fideli regimului comunist. Martiriul lui Iuliu Maniu a fost celebru pentru că era vorba de liderul rezistenței anticomuniste, după ce fusese liderul rezistenței antihitleriste. A fost o jertfă de sine asumată.

Doru TOMPEA

Florin Grecu, *Arhitectura politică a primului partid unic din istoria României: Frontul Renașterii Naționale*

FLORIN GRECU

Arhitectura politică a primului
partid unic din istoria României

FRONTUL RENAȘTERII NAȚIONALE

Florin Grecu, *Arhitectura politică a primului partid unic din istoria României: Frontul Renașterii Naționale*, București, Editura Eikon, 2023, 542 pag.

Prezentul în care trăim vede tot mai mult ștergerea granițelor dintre diferitele științe sociale. Se produce astfel o unificare a câmpului cunoașterii în privința prezentului și trecutului, ca să nu mai vorbim despre ștergerea graniței dintre felul în care percepem aceste două stări temporale. Este vorba de ceea ce Francois Hartog numește *regim de istoricitate*, caracterizat în zilele noastre prin *prezentism*, prin care proiectăm în trecut valorile noastre morale. De aceea este îmbucurător când apar lucrări ce tratează un fenomen al trecutului după toate regulile științei istorice, adică înțelegerea și explicarea unei epoci în

contextul ei, fără retroproiecții moralizatoare din prezent.

Cartea lui Florin Grecu, lector universitar la Universitatea Hyperion din București, reprezintă publicarea în volum a tezei de doctorat în științe politice, susținută în anul 2011, aflată la a doua ediție revăzută și adusă la zi, inclusiv ca fonduri arhivistice consultate, cât și bibliografic. După cum apreciază autorul, tema lucrării este istorică, dar analiza este fundamentată cu instrumentele științei politice. Iată că avem tot mai mulți politologi de formație care se apleacă asupra cercetărilor cu subiect istoric, demers ce are drept rezultat reînnoirea atât a analizelor istorice, cât și a celor politologice.

Autorul își începe demersul științific după toate regulile artei, prin plasarea temei cercetate în contextul ei istoric, prezentând etapele premergătoare apariției Frontului Renașterii Naționale (FRN). Interesant este că în însemnările lui Armand Călinescu, arhitectul viitorului regim autoritar, surprindem elementele cheie caracteristice ale instaurării unui sistem politic de mână forte, noțiuni pe care le-am auzit rostite și de lideri politici contemporani nouă: Parlament restrâns la 250 de membri, scrutin uninominal, plebiscitare ș.a.

Sunt prezentate pe rând desfășurarea loviturii de stat, instaurarea stării de asediu, desființarea partidelor politice, plebiscitarea și promulgarea noii constituții, propaganda din presă care prezenta opiniile favorabile loviturii de stat venite dinspre Franța și Anglia, unde se aprecia „regimul personal al lui Carol al-II-lea drept o garanție că amestecul Germaniei aici nu va găsi în viitor o mai puternică și consecventă opoziție”. Noul regim politic, care avea în centru său figura regelui Carol al II-lea, era caracterizat de teoreticienii săi drept un sistem care concentra puterile constituționale în mâinile regelui, monarhia nefiind una absolută, ci una autoritară. Florin Grecu consideră că România anilor 1938-1940 este transformată într-o monarhie ministerială, iar arhitectura noului regim s-a fundamentat pe antidemocratism și antiparlamentarism.

După expunerea contextului istoric, capitolul întâi al lucrării continuă cu prezentarea lucrărilor și teoriilor contemporane și din epocă asupra conceptului de regim autoritar și partid unic. Desfășurarea și tratarea ulterioară a subiectului arată că autorul s-a aplecat, în următoarele capitole, cu minuție asupra temei tratate. Sunt studiate temeinic subiecte precum ideologia noului regim și a partidului unic, relațiile uneori tensionate dintre birocrăția de stat și cea de partid, recrutarea cadrelor de partid, controlul politic al membrilor de partid, brațul armat al FRN: Garda Națională, activitatea parlamentului regal, administrația monarhiei autoritare, instituția

breslei și organizarea corporatistă, instituția Străzii Țării etc.

Concluziile lucrării ajung la stabilirea unor rezultate clare ale cercetării: instituțiile monarhice create de regele Carol al II-lea, inclusiv FRN, au beneficiat de sprijinul masiv al armatei, militarizarea politicului și a administrativului a fost pârgia de control a monarhiei autoritare. România din perioada 1938-1940 trăia sub semnul stării de asediu și a cenzurii. Sub acest aspect, cenzura nu s-a manifestat doar asupra alegerilor din 1-2 iunie 1939, ci și în cazul alegerilor pentru ierarhiile bisericești, candidaților permițându-li-se să-și publice doar anumite articole în care nu existau atacuri la persoană. Regimul încerca astfel să formeze imaginea unei campanii electorale curate, lipsită de certuri și acuze, care nu avea nicio legătură cu epoca partidelor politice.

Construcția partidului unic, subliniază autorul, a beneficiat de suportul cadrelor din fostele partide politice, dar fundamentul noii așezări politice s-a realiza prin adeziunea întregului aparat administrativ la partidul regal. FRN nu a reușit să înlocuiască fostele cadre ale partidelor politice cu elemente tinere, pentru a realiza dezideratele doctrinare ale noului regim. Partidul regal s-a fundamentat pe inovațiile corporatiste și pe limbajul ideologic de natură naționalistă, fiind doar un instrument politic utilizat de Carol al II-lea. O asemenea organizație politică a funcționat doar pentru rege, cu scopul de a legaliza măsurile guvernului, numit de monarh. Guvernul controla, de asemenea, par-

tidul unic și subordona parlamentul, care era privat de inițiativa legislativă, acest atribut aparținându-i regelui.

În cele din urmă, Frontul Renașterii Naționale, încheie Florin Greu, a fost un laborator al totalitarismului, reprezentând preludiul acli-

matizării regimului de dictatură militară al lui Ion Antonescu, dar și elementul pregătit pentru totalitarismul comunist postbelic.

Valentin GHEONEA

POLIS

Note despre autori

Gabriel ANDREESCU este Prof. Univ. hab. asociat Școlii doctorale de Filozofie, Sociologie și Științe Politice, Universitatea de Vest, Timișoara. Inițiator al Grupului de Dialog Social, al APADOR-CH și a altor organizații civice, fondator al Centrului de Studii Internaționale. Între distincții: Cavaler al Ordinului Național „Steaua României”, Premiul Petöfi pentru Libertatea Popoarelor din Europa Centrală (Fundația Secolului XXI / Budapesta), Pro Minoritate (Guvernul Ungariei) și premiul Human Rights Monitor (Human Rights Watch din S.U.A.). Premiile revistei *Observator Cultural* pentru cărțile *Existența prin cultură. Represiune, colaboraționism și rezistență intelectuală sub regimul comunist* (Polirom/ 2015) și *Cărturari, opozanți și documente. Manipularea Arhivei Securității* (Polirom/ 2012). Ultimul volum publicat: *Globalizarea ipocriziei. Pentru o abordare umanistă a eticii memoriei* (Polirom/ 2023).

Cristian BOCANCEA este Profesor universitar, Doctor în Științe Politice (Université Toulouse 1 Capitole, 1997) și Doctor în Filosofie (Universitatea „Al. I. Cuza din Iași, 2001). Și-a completat formarea academică prin stagii la Université des Sciences et Technologies Lille I, Université Paris-Sud (XI), Università degli Studi di Genova și Université Libre de Bruxelles. Predă discipline din sfera filosofiei politice și dreptului constituțional la Universitatea „Petre Andrei” din Iași. A fost cadru didactic titular sau asociat la Universitatea „Al I. Cuza” din Iași, Universitatea „Danubius” din Galați și Universitatea „Andrei Șaguna” din Constanța. Este membru al Association internationale des sociologues de langue française (AISLF).

Sorin BOCANCEA este Profesor universitar și Prorector al Universității „Petre Andrei” din Iași. Este Directorul revistei *Polis* și al Editurii *Polis Books* și Președinte al Institutului de Studiere a Ideologiilor (ISI). Printre lucrările publicate se numără: *Instituții și politici publice în Uniunea Europeană* (2004), *Cetatea lui Platon* (2010), *Noi și postcomunismul* (2012) și *Trei decenii de învățământ superior privat în România. Universitatea „Petre Andrei” din Iași* (2021). A coordonat 14 volume colective (dintre care 6 în colaborare) și a realizat alte 5 în coautorat. A publicat peste 60 de articole științifice în reviste și în volume colective. Cea mai recentă lucrare a sa este *Calea europeană a Republicii Moldova. De la mitologii și indecizii la acțiune* (coordonare împreună cu Radu Carp), Editura Polis Books, Iași, mai 2024 (variantă online).

Vittoria BOSNA este conferențiar universitar doctor la Universitatea „Aldo Moro” din Bari unde predă Istoria Pedagogiei și Literatura pentru copii. Interesale sale de cercetare urmează trei direcții: istoria copilăriei abandonate în instituțiile de învățământ feminin din Europa secolelor al XIX-lea și XX, din punctul de vedere al modelelor pedagogice, programele școlare al politicilor sociale; istoria educației femeilor, îndeosebi problemele politico-sociale și educaționale pentru femeile din fostele țări comuniste; istoria școlii, acordând atenție expunerii muzeale a itinerariului școlar. Este autoare a mai multor tipuri de articole și eseuri ce au fost publicate în volume colective; face parte din diferite comitetele de redacție ale revistelor științifice și colecții ale mai multor edituri, din care se remarcă „Donne nella storia/Femeile în istorie” a editurii Aracne din Roma. Printre cele mai recente lucrări, se numără: *L’Asilo di Altamura* (2022); *La mano che muove la culla del bambino è quella che comanda il mondo. I percorsi educativi delle donne in Albania tra XIX e XX secolo* (2019); *L’istituzione degli asili infantili. Il primo anello del sistema d’istruzione e di educazione popolare: l’asilo “Principessa Margherita di Savoia” di Altamura (1866)* (2022); ediție îngrijită împreună cu A. Cagnolati, *Itinerari nella storiografia educativa* (2019).

Sorin BRAȘOVEANU este licențiat în Drept și doctor în Sociologie (Universitatea Al. I. Cuza – 2010). Este lector universitar la Universitatea „Petre Andrei” din Iași – Facultatea de Drept și Administrator public la Consiliul județean Neamț (începând cu 2021).

Radu CARP este profesor la Facultatea de Științe Politice, Universitatea din București, Director al Școlii Doctorale de Științe Politice. Doctor în drept al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca (2002). MA în studii europene și relații internaționale, Institut Européen des Hautes Etudes Internationales, Nisa (1996). A ocupat funcțiile de Director general al Institutului Diplomatic Român (2010-2012), Prodecan (2008-2010) și Secretar științific (2010-2012) la Facultatea de Științe Politice, Universitatea din București. A avut colaborări și stagii de predare la universități de prestigiu din Europa și a participat la proiecte de cercetare în colaborare cu mai multe instituții naționale și internaționale. A publicat peste 20 de cărți în calitate de autor și de coautor. Ultima lucrare este coordonată împreună cu Sorin Bocancea, în 2024, și se intitulează *Calea europeană a Republicii Moldova. De la mitologie și indecizii la acțiune*.

Anton CARPINSCHI este *Professor Emeritus* al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași și *Doctor Honoris Causa* al Universității „Petre Andrei” din Iași. În calitate de profesor invitat a ținut cursuri la Universitatea de Științe Sociale din Toulouse, Institutul de Studii Sociale din Haga, universitățile din Liège, Lille, Chișinău și București. A mai publicat, *Ieșind din mintea captivă; Cultura*

recunoașterii și securitatea umană; Deschidere și sens în gândirea politică; Doctrine politice contemporane: Tipologii, dinamică, perspective; Contemporary Political Doctrines: A Typological Synthesis. De asemenea, studii și îngrijiri de ediții la lucrările lui N. Berdiaev, B. Constant, J.-W. Lapierre, M. Walzer, J.-J. Rousseau.

Angelo CHIELLI este Profesor în Departamentul de Științe Politice din cadrul Universității „Aldo Moro” din Bari, unde predă disciplinele filosofie politică și știință politică. În activitatea de cercetare științifică s-a orientat pe două arii tematice: analiza filosofiei politice europene din secolul XX și studiul gândirii politice renaștentiste, cu precădere a celei italiene. A publicat, printre altele, studii referitoare la Benedetto Croce, Walter Benjamin, Antonio Gramsci, Niccolò Machiavelli și Max Weber. Ultimele volume publicate sunt *Figure della modernità. G. Lukács, W. Benjamin, B. Croce, M. Weber (Figuri ale modernității. G. Lukács, W. Benjamin, B. Croce, M. Weber, 2004)*, *La vita e il vivere. Benedetto Croce nella „crisi” della cultura europea (1893-1909) (Viața și trăirea. Benedetto Croce și „criza” culturii europene [1893- 1909], 2004)*, *La volizione dell’irreale. „Legge” e „Stato” nella filosofia politica di Benedetto Croce dalla filosofia della pratica agli elementi di politica) (Voința irealului. „Lege” și „Stat” în filosofia politică a lui Benedetto Croce de la Filosofia practică la Elemente de politică, 2008)*. Din anul 2021, este *Doctor Honoris Causa* al Universității „Petre Andrei” din Iași.

Georgeta CONDUR este licențiată în Științe Politice și în Medicină Generală, absolventă a unui Master de Sisteme și politici publice locale și doctor în Științe Politice. Este prorector omunicare, programe comunitare și cooperare academică al Universității ”Petre Andrei” din Iași și predă cursuri de Comunicare politică, Marketing politic, Guvernare și guvernanta ș.a. la Facultatea de Științe Politice și Administrative. A publicat volumul *Comunicare politică – Mijloace și sisteme* (2009), diverse studii în volume colective – printre cele mai recente fiind „Leadership Styles. Qualitative Analysis on Romanian Presidents” (2019) și „De la modelul suedez la sindromul Stockholm” (2020) - și articole în revistele *Polis, Sfera Politicii, Timpul* ș.a. A fost observator de lungă durată al OSCE-ODIHR, a participat la programul de schimburi profesionale International Visitor Leadership Program (2018, SUA), având, de asemenea, activitate în sectorul ONG și în jurnalism.

Cristi DANILEȚ este Lector universitar doctor la Facultatea de Drept din cadrul Universității „Petre Andrei” din Iași, unde predă Drept penal – partea specială. Este cunoscut în spațiul public pentru pozițiile sale asumate privind independența justiției și responsabilitatea magistraților, a fost judecător în perioada 1998-2024. A mai ocupat funcțiile de consilier al ministrului justiției și

membru în Consiliul Superior al Magistraturii. A publicat mai multe cărți despre corupție și reforma justiției, respectiv studii de specialitate în materie penală. A fondat asociația „Voci pentru Democrație și Justiție” (VeDem Just) prin care a pus bazele unui program național de educație juridică pentru elevi. A scris ghidul „Elevul și Legea” și a inventat aplicația pentru telefonul mobil „Lege-n-Dar”.

Alessandra DESIDERATO is born in Bari in 1998, graduated in Sociology and Social Research (UniTo) and is currently completing a master’s degree in Europlanning (CIRPAS). Her international background includes various consultancies in the Erasmus+ programme and she was a trainee in the Horizon 2020 project MINDtheGEPs (Modifying Institutions by Developing Gender Equality Plans) at CIRSDe (Interdisciplinary Centre for Research and Studies on Women and Gender). In 2022 she was a speaker at the BRIDGES congress in Spain, presenting her paper *Behind the blindness of equity gender research: the case of the universities of Bari*. Founding member and former President (2021-2023) of the cultural association CLabs (Culture Labs). She currently collaborates with the group PALS (Pratiche Antidiscriminatorie nei Luoghi del Sapere) and writes for «La Nuova Europa».

Sabin DRĂGULIN este Prof. univ. dr. și Decan la Facultatea de Științe Politice și Administrative a Universității „Petre Andrei” din Iași. Are licențe în științe politice (2009) și istorie (1997) la Universitatea din București, doctorat (2008) Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava și a urmat studii postdoctorale (2013) la Universitatea din București. Domeniile de cercetare: fenomenul modernizării românești, extrema dreaptă românească, naționalism, extremism și rasism, fenomenul migrației internaționale, gândirea politică a lui Antonio Gramsci și Niccolò Machiavelli. Cărți publicate în calitate de autor, coautor, coordonator etc. (ultimii trei ani): Antonio Gramsci, *Caietul 6 (VIII).1930-1932. Miscelanea*, ediție îngrijită împreună cu Angelo Chielli (2022); Antonio Gramsci, *Caietul 8 (XXVIII).1930-1932. Miscelanea și Note de filosofie III*, ediție îngrijită împreună cu Angelo Chielli (2022); Vasileios Syros, *Gândirea politică islamică medievală în dialog cu tradiția umanistă a Renașterii italiene* (2021); Antonio Gramsci, *Caietul 3 (XX).1930. Miscelanea*, ediție îngrijită împreună cu Angelo Chielli (2021); Antonio Gramsci, *Caietul 2 (XXIV).1929-1933. Al doilea caiet*, ediție îngrijită împreună cu Angelo Chielli (2020); Antonio Gramsci, *Caietul 1 (XVII).1929-1930. Primul caiet*, ediție îngrijită împreună cu Angelo Chielli (2020); *Tratatul de la Trianon și destinul României Mari* (coord.), 2021; Sabin Daniel Drăgulin, Ancuta Brașoveanu, *Idei liberale în (pre)facerea României Mari* (2020).

Gabriela FALCICHIO este cercetător și lector la Departamentul de Educație, Psihologie și Comunicare a Universității din Bari „Aldo Moro” din 2005.

Domeniile sale de cercetare sunt legate de tradiția gândirii nonviolente, nașterea respectată, educația în primii ani de viață, culturile pământului și stilurile de viață ecologice. Ea este referenta Mișcării Nonviolente din Puglia și formatoare în domeniul nonviolentei și a conflictelor. A publicat aproximativ 120 de texte, articole, eseuri și monografii. Face parte din colectivul de coordonatori în domeniul studiilor de gen de la Universitatea din Bari și face parte din comitetul științific al multor reviste și serii editoriale. Printre cele mai recente publicații ale sale: *L'atto atomico della nonviolenza. Relazioni, stili di vita, educazione: Aldo Capitini e la tradizione nonviolenta* (Meridiana, Molfetta, 2022); *Profeti scomodi, cattivi maestri. Imparare a educare con e per la nonviolenza* (Meridiana, Molfetta, 2018); *Centri eterni di infinito. Analisi e proposte educative alla luce della Compresenza di Aldo Capitini*”, în A. Capitini, *La compresenza dei morti e dei viventi*, ediție de G. Falcicchio și D. Taurino, Libreria Editrice Fiorentina, Florența 2022; „Nascere e crescere si fanno sul confine. Per una riconciliazione con le terre di mezzo, dal periodo perinatale al futuro dell'umanità”, în M. Di Cintio, M. Lucivero (ediție îngrijită de) *Attraverso i confini del pensiero. Riflessioni sul presente* (Aracne, Roma 2020), pp. 189-215.

Fabrizio FIUME predă Istoria socială a epocii contemporane și Istoria partidelor și mișcărilor politice la Departamentul de Științe Politice a Universității „Aldo Moro” din Bari. În prima fază a cercetărilor sale s-a ocupat de studierea a trei decenii de mișcare comunistă și a mitului sovietic din Italia, care începe odată cu încheierea De-al Doilei Război Mondial și se încheie cu amurgul „Miracolului Economic”. În a doua fază a aprofundat cercetarea temelor Noii Stângi și a violenței politice din deceniul '68-'78. În prezent, se dedică problemei tranziției anilor '80 și '90 cu accent pus între politica tradițională de masă a secolului XX și noua politică de la ascensiunea erei „post-fordiste” până la apariția web 2.0.

Valentin GHEONEA este consilier la Direcția Cercetare din cadrul CNSAS. A studiat istoria la Universitatea București și la Universitatea Laval din Canada. Este doctorat în istorie, susținut la Universitatea din București, cu o teză despre relațiile României cu Interpolul în perioada regimului comunist. Domenii de interes: Istoria Războiului Rece, organizațiile de cooperare Est-Vest în perioada postbelică, problema palestiniană și terorismul internațional, politica externă a României comuniste. Lucrări recente: *România socialistă și Interpolul (1972-1989)*, *Polizie terorism și trafic de droguri în timpul Războiului Rece* (2024); „Canalul de negociere românesc în stabilirea relațiilor chino-americane, exagerare și realitate (1969-1972)”, în *Revista Arhivelor*, XCIX, nr. 1-2/2022; „O reevaluare a relațiilor româno-chineze în timpul Războiului Rece, în Secvențe și Biografii din Comunismul Românesc”, în *Anuarul IICCMER*,

volumul 17, 2022; „The Securitate Versus Dracula. Tourism and Ideology in Communist Romania”, în *Journal of Dracula Studies*, volume 24, 2022, Kutztown University of Pennsylvania.

CONSTANTIN ILAȘ este doctor în filosofie cu teza *Friedrich Nietzsche și Metafizica Modernă* (2009) Universitatea „Al I Cuza”, Iași. În prezent este lector doctor universitar, Facultatea de Științe Politice și Administrative, Universitatea „Petre Andrei” din Iași. Domenii de interes: Metafizică modernă, Istoria ideilor politice, Ideologii politice. A publicat studii în volumele colective *Constituția României. Opinii esențiale pentru legea fundamentală* (Editura Institutul European, Iași, 2013) coord Sorin Bocancea, *Mass-media și democrația în România postcomunistă* (Editura Institutul European, Iași, ediția I în 2011 și ediția a II-a revăzută și adăugită, în 2013) coordonatori Sorin Bocancea și Daniel Șandru, *Totalitarismul. De la origini la consecințe* (Editura Institutul European, Iași, 2011) coordonatori Sorin Bocancea și Daniel Șandru. A realizat volumul de interviuri cu foști deținuți politici *Exil în Propria Țară* la Editura Institutul European Iași, 2015.

Alexandru MAMINA este cercetător științific I la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române, în cadrul căruia coordonează Programul III, „Europa și românii în secolul al XIX-lea și la începutul secolului XX”, precum și „Atelierul pentru studiul ideilor politice contemporane”. Autor al lucrărilor *Societate, instituții, reprezentări sociale – studii de istoria mentalităților și a imaginarului* (1998); *Manual de istorie pentru clasa a VII-a* (coautor, 1999); *Caietul elevului pentru clasa a VII-a* (coautor, 2000); *Manual de istorie universală pentru clasa a XI-a* (coautor, 2001); *Dimensiunea religioasă a gândirii contrarevoluționare franceze* (2002); *Structurile intelectuale ale romantismului revoluționar și contrarevoluționar. Cazurile istoricilor francezi, germani, români* (2007); *Paradigme revoluționare în secolul al XIX-lea (tipuri europene și manifestări românești)* (2008); *Social-democrație și cultură. De la marxism la postmarxism* (2010); *Redefinirea identității. Pentru o social-democrație critică* (2010); *Marxismul occidental și marxismul oriental (ideile, societatea, cultura)* (2011); *Capitalism și democrație. Principii, structuri, evoluție* (coordonator, 2013); *Cunoaștere și creație: orientări caracteristice în cultura modernă* (2015); *Familii politice și familii culturale (modernitate, antimodernitate, postmodernitate)* (2017); *Războiul revoluționar (de la ridicarea în masă la gherilă)* (2019); *Morfologia protestului cultural: romantism, avangardă, folk-rock* (2019); *Cenaclul Flacăra – istorie, cultură, politică* (2020); *Cultură sistemică și cultură antisistemică. Literatura și arta în societatea românească (1829-1989)* (2023). A publicat articole de specialitate în „Revista Istorică”, „Studii și Materiale de Istorie Modernă”, „Revue Roumaine d’Histoire”, „Polis” etc., în periodicele „Cuvântul”, „Cultura”, pe site-urile

Critic Atac, Argumente și Fapte și în revista „La Pensée Libre”, care apare în format electronic.

Edith MĂNĂLĂCHIOAEI este student-doctorand în cadrul Școlii Doctorale de Relații Internaționale și Studii de Securitate, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca. A absolvit programul de masterat în Managementul Securității în Societatea Contemporană, la Departamentul de Studii Internaționale și Istorie Contemporană din cadrul aceleiași facultăți. Interesele sale de cercetare includ populismul, opinia publică și Uniunea Europeană.

Alexandru MURARU is a political scientist and historian, specialized in the topics of memory, the history of the Holocaust and communism, the history of Romanian ideas, mentalities and intellectual history from the XX-XXI centuries. He is an associate professor in Political Science and scientific researcher in the Department of Political Science of the Faculty of Philosophy and Social Political Sciences of the “Alexandru Ioan Cuza” University of Iasi. During his career, he received numerous scholarships and research fellowships in Europe and North America in the fields of political science, history, nationalism, Holocaust studies, and Jewish history: University of London – Royal Holloway, University of Utrecht (Netherlands), Northwestern University (Chicago, Illinois, USA), Center for Advanced Holocaust Studies (Washington DC, S.U.A) etc. In 2019-2020 academic year, he was Senior Fulbright Visiting Professor at New York University, coordinating a scientific project on the fate of Holocaust survivors in Romania, who emigrated to the United States after 1945. He held lectures and conferences on recent history topic or the history of mentalities in many academic centers or prestigious universities: Columbia University (New York, USA), Richmond University (Virginia, USA), Diplomatic Academy (Vienna, Austria), University of Central Florida (Orlando, USA), École Normale Supérieure (Paris, France) etc. He participated in numerous academic programs, workshops, seminars, summer universities in Europe and North America, organized by prestigious academic institutions. He published as author or co-editor ten academic books: *How the Monarchy into a Republic Survives? King Michael, the Romanians and the Royalty since 1989* (2015); *The Monarchical Republic: Royal Family Contribution to the Euro-Atlantic Integration of Romania* (2009); edited volumes: *Michael I of Romania – Our King: Witnesses, Experiences, Royal Memories* (2018); *The King, the Communists and the Crown: The True History of Michael I's Abdication* (together with Andrei Muraru) (2017); *The Royal Year. The Journal Jubilee of 150 years since the founding of the Royal House of Romania* (together with Daniel Șandru) (2016); *Anne, the Queen. Forever Home* (2016); *Romania - from the Great Union to European integration* (2020, together with Bogdan Ștefanachi), *The Return of the King: August 23, 1944, the controversial history*

of a day that changed the fate of Romania. Michael I and Marshal Antonescu between Hitler's Germany and Stalin's Russia (co-ed. Andrei Muraru, 2021).

Valentin NAUMESCU este profesor de relații internaționale la Facultatea de Studii Europene a Universității Babeș-Bolyai Cluj, președintele think tank-ului Inițiativa pentru Cultură Democratică Europeană (ICDE) și directorul Centrului EUXGLOB (Centrul de Studii ale Relațiilor Externe ale UE și Ordinii Globale). Este abilitat în conducerea de doctorate în domeniul relații internaționale și studii europene și este coordonatorul programului de master de Relații Internaționale, Politică Externă și Managementul Crizelor (în limba engleză) de la UBB Cluj. Între 2005 și 2007 a fost secretar de stat în Ministerul Afacerilor Externe, iar între 2008 și 2012 a fost consulul general al României la Toronto. Are gradul diplomatic de ministru-consilier, obținut prin concurs. A publicat 23 cărți, în România și în străinătate (Marea Britanie, Canada, Olanda), ca autor unic, coautor, editor sau coeditor și peste 60 de articole științifice și capitole/studii în reviste de specialitate și volume colective. Printre cărțile publicate în ultimii ani se numără: *Politica marilor puteri în Europa Centrală și de Est. 30 de ani de la sfârșitul războiului rece* (Humanitas, 2019), *The New European Union and Its Global Strategy: From Brexit to PESCO* (Cambridge Scholars Publishing, 2020), *Războiul pentru supremație SUA-China și cele cinci forțe care schimbă lumea. Consecințe pentru România* (Polirom, 2022) și *Great Powers' Foreign Policy: Approaching the Global Competition and the Russian War against the West* (Brill, 2023).

Liviu NEAGOE este licențiat în filosofie al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, masterand în istorie modernă al Central European University Budapesta și doctor în istorie al Institutului de Istorie „G. Barițiu” din Cluj-Napoca. Are ca domenii de interes: istoria intelectuală, naționalismul și identitatea națională, ideea de cetățenie, antisemitismul românesc. A publicat articole și studii în reviste de specialitate, precum și capitole în volume colective: Liviu Neagoe (edit.), *Elite, națiune și societate în România modernă* (2012), Lucian Nastasă, Dragoș Sdrobiș (edit.), *Politici culturale și modele intelectuale în România* (2013). Este autor al volumelor *Cetățenie, națiune și etnicitate. O perspectivă comparată* (2014) și *Antisemitism și emancipare în secolul al XIX-lea. Dileme etnice și controverse constituționale în istoria evreilor din România* (2016). Contribuțiile sale sunt menționate în *Addenda la Enciclopedia reprezentanților scrisului istoric românesc*.

Laurențiu PLEȘCA este cercetător științific la Centrul Român de Studii Ruse și Coordonator de Programe în cadrul German Marshall Fund of the United States. Este doctorand al Școlii Doctorale de Științe Politice al Universității din București, licențiat în Științe Politice, Universitatea din București, absolvent al

unui masterat la aceeași facultate, Programul de Relații Internaționale și Studii Europene. Preocuparea sa academică este în jurul subiectelor precum geopolitica Rusiei în zona Mării Negre, politica internă și externă a statelor ex-sovietice (în special Republica Moldova, Ucraina, Armenia, Georgia, Belarus, Azerbaijan, Kazahstan). De asemenea, îl preocupă integrarea europeană și analizează politica internă și externă a României, cât și a Republicii Moldova.

Daniel ȘANDRU este Președinte executiv al Institutului pentru Investigarea Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc (IICCMER), structură aflată în coordonarea Prim-ministrului Guvernului României. Este politolog, profesor universitar doctor la Facultatea de Științe Politice și Administrative a Universității „Petre Andrei” din Iași și deține un doctorat *magna cum laude* în Filosofie (2008) și un doctorat *summa cum laude* în Științe Politice (2019). A publicat patru volume de autor și a coordonat, în colaborare, alte zece volume pe teme de filosofie și știință politică sau cu statut interdisciplinar.

Doru TOMPEA este Profesor, Președinte al Consiliului de Administrație al Universității „Petre Andrei” din Iași. A inițiat împreună cu Profesorul Petru P. Andrei proiectul de editare, promovare și valorificare a operei savantului Petre Andrei și a înființat împreună cu acesta Fundația Academică „Petre Andrei”. A fost Rector al Universității „Petre Andrei” din Iași. A coordonat editarea și reeditarea în ediții bilingve a operei lui Petre Andrei, demers pentru care a fost distins, împreună cu Petru P. Andrei, cu Premiul „Ioan Petrovici” al Academiei Române (1999). Dintre volumele de autor publicate menționăm: *Etică. Morală și putere și Provocarea posmodernă. Noi orientări în teoria socială*. A coordonat împreună cu Daniel Șandru volumul critic *Dimensiuni social-politice ale operei lui Petre Andrei* (2012). A realizat împreună cu Sorin Bocancea volumele *Două decenii de comunism în Iașul universitar* (2015) și *Două decenii de comunism în Iașul Universitar. Presa studențească* (2019).

Laura-Maria VASILACHE este doctorand în cadrul Scolii Doctorale de Științe Politice a Universității din București unde studiază cultura și comportamentul electoral în mediul rural dobrogean. Este licențiată în Științe Politice, absolventa a doua programe de master, Administrație Europeană, Instituții și Politici Publice, respectiv Relații Internaționale în secolele XIX-XXI. Istorie și Diplomatie, absolvite în cadrul Universității Ovidius din Constanța. Printre alte subiecte cercetate se numără evoluția minorităților naționale din Dobrogea, influența participării electorale asupra capitalului social sau importanța unei culturi politice dezvoltate. A desfășurat activitate didactică în cadrul Facultății de Științe Politice a Universității din București în calitate de asistent universitar doctorand, ținând seminare precum *Analiza și Rezolvarea Conflictelor Internaționale* sau *Introducere în Studii de Securitate*.

POLIS